INDUSTRIENS UTREDNINGSINSTITUT
bibl.

INGEMAR GERHARD

SVERIGES UTRIKESHANDEL

1936/38

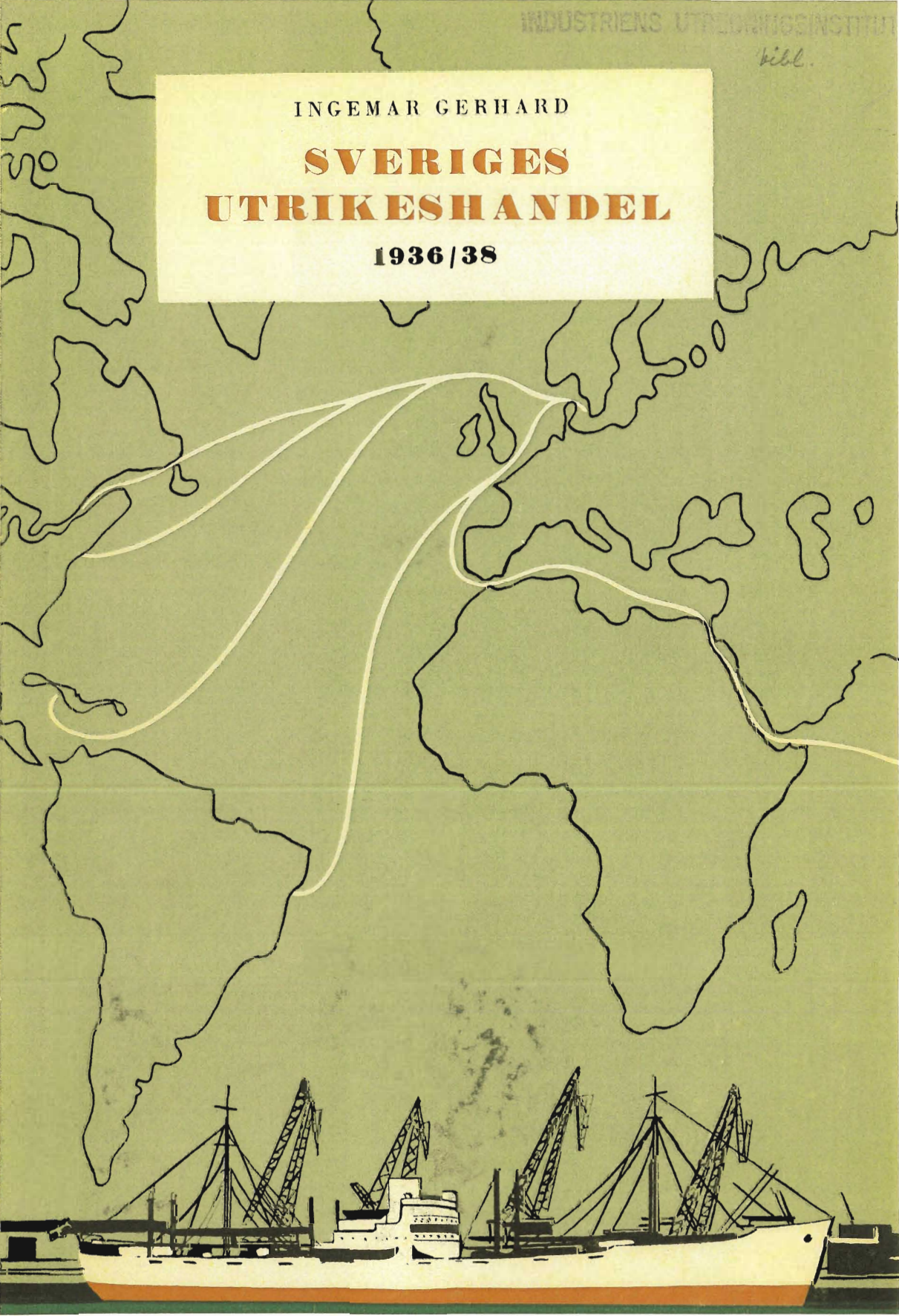

INDUSTRIENS UTREDNINGSINST
Stockholm 16 Sverige

PROBLEM RÖRANDE
SVERIGES UTRIKESHANDEL
1936/38

AV

INGEMAR GERHARD

GÖTEBORG 1948

ELANDERS BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

FÖRORD

Denna avhandling är avsedd som ett bidrag till kännedomen om Sveriges utrikeshandel sådan den gestaltade sig under åren närmast före det andra världskriget. Såsom tjänsteman i Sveriges allmänna exportförening har det för mig fallit sig naturligt att närmare studera problem sammanhängande med vad som vi på nuvarande ståndpunkt betrakta som modern svensk utrikeshandel.

Då avhandlingen nu framlägges, ber jag att få framföra ett tack till Sveriges allmänna exportförening, vars generösa ekonomiska stöd gjort det möjligt för mig att under något mer än tre års tid nästan helt ägna mig åt dessa undersökningar. Exportföreningen har även bidragit till med avhandlingens tillkomst förenade kostnader. I främsta rummet riktar jag detta tack till Exportföreningens verkställande direktör, handelsrådet T. Vinell, som med ett stort och välvilligt intresse hela tiden följt och uppmuntrat mitt arbete. Hans förstahandskännedom om de här behandlade problemen har för mig varit ovärderlig. Särskilt framställningen av den svenska handelspolitiken under de här behandlade åren bygger i stor utsträckning på uppgifter, som handelsrådet Vinell trots hård arbetsbelastning tagit sig tid att lämna.

Till min vördade lärare, professor Gustaf Åkerman, är det mig angeläget att få betyga en tacksamhetsskuld, som härrör icke endast från den stora del han haft i avhandlingen, utan går mycket längre tillbaka och omfattar hela min tid som elev vid Göteborgs Högskola. Under dessa många år har han med ett aldrig svikande personligt intresse följt och understött mina studier och i övrigt stått mig bi i en utsträckning, som gått långt utöver hans ställning som lärare. I uppläggningen av denna avhandling har professor Åkerman tagit stor del och under arbetets gång givit en mångfald värdefulla råd och anvisningar. Avhandlingen har han i dess helhet genomgått i manuskript eller korrektur och därmed givit viktiga bidrag till dess slutliga utformning.

För avdelningen om skogens produkter har jag haft den stora förmånen att få utnyttja en framstående sakkunskap. Värdefullt material har sålunda ställts till förfogande av branschorganisationerna Svenska Trävaruexportföreningen, Svenska Cellulosaföreningen och Svenska Pappersbruksföreningen. Ett särskilt tack ber jag att få rikta till direktör J. L. Ekman, under den här behandlade perioden verkställande direktör i Trävaruexportföreningen, till direktörerna T. Hèrnod, Stockholm, och N. A. Ahlstrand, Göteborg, till herr C. G. Asplund i Cellulosaföreningen och till sekreterarna i Pappersbruksföreningen fil. mag. Elsa Skoglund och jur. kand. L. Sjunnesson. De ha helt eller till större delen genomgått korrektur av avdelningen skogens produkter och därvid gjort påpekanden, som kommit avhandlingen till godo.

För värdefull medverkan inom avdelningen jordens produkter tackar jag aktuarien i Statens livsmedelskommission pol. mag. Erik Swedborg. Hans stora branschkunskap har i hög grad utnyttjats vid behandlingen av detta ganska svåröverskådliga område. Värdefull hjälp har jag här också erhållit av professorerna Olof Jonasson och Fr. Enquist, för vilket jag frambär ett tack.

Med docent Ivar Sundbom, docent Tor Fernholm och fil. lic. Guy Arvidsson har jag haft givande diskussioner av teoretiska frågor, för vilket jag tackar.

För ett noggrant arbete i samband med korrekturläsning tackar jag varmt min högt värderade medarbetare i Exportföreningen fil. lic. F. Danielsson. Sist men icke minst vill jag tacka fröken Kerstin Johnsson, vilken allt sedan detta arbete för mer än fem år sedan tog sin början som sekreterare tålmodigt och med stor noggrannhet bl. a. utfört renskrivningsarbetet och en stor del av det mycket omfattande räknearbetet.

Stockholm i oktober 1948.

Ingemar Gerhard

INLEDNING

Avsikten med denna undersökning är att ge en bild av Sveriges utrikeshandel sådan den gestaltade sig vid tiden före det senaste världskriget, varvid treårsperioden 1936/38 betraktas som representativ.

Genom en bearbetning av den officiella svenska handelsstatistiken har ett grundläggande material erhållits. Ofta har härvid omfattande räknearbete varit nödvändigt, t. ex. för att erhålla länderfördelningen inom de olika varugrupperna, därvid man fått gå tillbaka till de enskilda positionsuppgifterna.

Utrikeshandeln måste emellertid ses i belysning av vilken roll den spelar för svenskt näringsliv. För exportens vidkommande har därvid gällt att fastställa dess andel av den inhemska produktionen (exportkvoter för resp. varor eller varugrupper), medan för importen andelen av den inhemska konsumtionen närmast är av intresse. En brygga mellan svensk handels- och produktionsstatistik har för ändamålet måst skapas, varvid i sistnämnda fall industristatistiken varit den utan jämförelse viktigaste. Det kan nämligen beräknas, att under den här behandlade perioden exporten till 95 proc. och importen till 75 proc. bestod av produkter, som ingå i den svenska industristatistiken. Som bekant äro emellertid i vårt land handels- och industristatistiken helt olika uppställda, den förra ifråga om gruppering och nummer i överensstämmelse med gällande tulltaxa med statistisk varuförteckning, den senare i en av kommerskollegium beslutad gruppering och med en under nu ifrågavarande period år från år förändrad gruppering och numrering. I stort sett har det varit möjligt att uppställa en varugruppering, som medger direkt jämförelse mellan handels- och industristatistik. I övrigt har officiell jordbruks-, skogsbruks- och fiskeristatistik liksom en del av bl. a. livsmedelskommissionen utförda beräkningar anlitats för erhållande av produktionsuppgifter.

Vidare har försök gjorts att insätta den svenska utrikeshandeln i dess internationella sammanhang. Svensk produktion och export ha sålunda betraktats dels från utbudssidan, varvid Sverige fått sin plats i raden av leverantörer, dels från efterfrågesidan, varvid de svenska produkternas betydelse för olika områden undersökts. På samma sätt ha svensk import och konsumtion ställts i förhållande till olika utländska produktions- och överskottsområden. Så långt tillgängligt statistiskt material tillåtit det, har därmed erhållits en bild av produktionens och konsumtionens lokalisering liksom av varuströmmarna mellan olika länder och områden, med särskilt aktgivande på Sveriges ställning som importör eller exportör av de olika varorna eller varugrupperna.

De båda huvudgrupperingarna av det handelsstatistiska materialet ha ganska självklart kommit att gälla länder och varuslag. Vad först länderfördelningen beträffar, anknytas härtill de för 1930-talet så viktiga handelspolitiska problemen, vilka kommo att koncentrera sig kring den allt mer framträdande strävan till utjämnande av varubytet mellan varje par av länder. Statistiken över länderfördelningen i den svenska utrikeshandeln har därför i första hand utnyttjats för att belysa den bilaterala tendensens framträngande på det multilaterala systemets bekostnad. Som bakgrund har beräknats den multilaterala andelen av Sveriges utrikeshandel för varje år allt sedan 1905, då uppgifter om inköps- och försäljningsländer började publiceras i vår handelsstatistik. För att ge en internationell bakgrund har därjämte för åren 1928, 1935 och 1938 internationell handelsstatistik omfattande praktiskt taget samtliga länders import och export bearbetats för beräknande av den multilaterala andelen samt handelsbalansernas geografiska lokalisering. Såväl det svenska som det internationella materialet analyseras i anknytning till den av de olika länderna förda handels- och valutapolitiken. Ifråga om metodik m. m. hänvisas till det inledande avsnittet till ifrågavarande avdelning, som rubricerats Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel (sid. 83).

Under det vi sålunda valt att behandla de handels- och valutapolitiska problemen i anslutning till länderstatistiken, har i stället till varugrupperingen knutits problemet om vilka viktigare faktorer, som varit bestämmande för gestaltningen under ifrågavarande period av utrikeshandeln inom resp. varugrupp.

Detta innebär, att sedan med hjälp av det statistiska materialet erhållits en bild av den internationella handeln med varor tillhörande viss grupp, vi försöka att ange eller beskriva de faktorer, som äro medbestämmande för utrikeshandelns gestaltning på ifrågavarande område. I regel går också att ange i vilken riktning resp. faktor verkar. Däremot kan ej något sägas om den kvantitativa gestaltningen av dessa samband.

Bland den nästan obegränsade mängd faktorer, som ha inflytande på utrikeshandelns gestaltning, måste givetvis ett urval ske, och undersökningen koncentreras till sådana förklaringselement, som bedömas vara av väsentlig betydelse i sammanhanget. En utgångspunkt har man härvid i de av utrikeshandelns teori angivna sambanden. Enligt denna[1]) betingas utrikeshandeln av skillnader länderna emellan ifråga om utrustningen med produktionsfaktorer och produktionsskalan liksom också av olikheter i efterfrågeförhållandena. En beskrivning av de viktigare av dessa lokala olikheter måste alltså bli en av undersökningens huvuduppgifter. Lika självklart måste en beskrivning av mera betydelsefulla överföringshinder bli en annan. Givetvis måste härvidlag urvalet av faktorer bli i viss mån godtyckligt.

Av de ovannämnda lokala olikheterna ha i den ekonomiska teorien de på tillgångssidan tilldragit sig den största uppmärksamheten. Produktionsfaktorerna äro ju mycket ojämnt fördelade över jordytan och som följd härav de olika ländernas utrustning mer eller mindre ensidig. Då produktionsfaktorerna därtill äro mycket litet rörliga länderna emellan, ha vi här en av huvudorsakerna till det internationella varubytet. Varornas rörlighet ersätter produktionsfaktorernas relativa orörlighet, och varje land exporterar produkter innehållande mycket av de produktionsfaktorer, som landet är rikt utrustat med, till länder där dessa produktionsfaktorer äro knappare.

Mest iögonenfallande är väl naturtillgångarnas ojämna fördelning över jordytan. Detta gäller framför allt fyndigheter av olika slag, men också jordmån, klimat o. d. Dessa olikheter kunna sägas ange själva grundmönstret i handeln länderna emellan. Det rör sig härvid både om kvantitets- och kvalitetsskillnader liksom om olika lätthet att utvinna eller bearbeta de olika tillgångarna. I vissa fall kan ett land bygga en exportöverlägsenhet på naturtillgångar, som visser-

[1]) Närmast sådan den utvecklats av Bertil Ohlin i Interregional and International Trade, Cambridge 1935 (second printing).

ligen ligga utanför landets gränser, men vars produkter i form av råvaror det kan erhålla på särskilt gynnsamma villkor.

Viktiga äro vidare de internationella olikheterna i den andra stora produktionsfaktorn, arbetskraften. Även här äro skillnaderna kvantitativa och kvalitativa. Det anses ofta, att de största olikheterna återfinnas inom den olärda arbetskraften, men kanske äro de lika stora inom utlärd och teknisk arbetskraft. Inom de båda sistnämnda kategorierna utbildas nämligen de speciella arbetskvaliteter, som utgöra en så viktig faktor för den industriella lokaliseringen. Förekomsten av dylika kvaliteter är vanligen en följd av tidigare lokalisering till området ifråga av samma eller liknande tillverkningar. När man å andra sidan frågar sig, varför ett land saknar en viss tillverkning, synes detta ofta just sammanhänga med att de behövliga speciella kvaliteterna arbetskraft ifråga om såväl arbetare som teknisk arbetskraft och företagsledning saknas.

Vad slutligen kapitalet beträffar, kan man konstatera, att länderna förete stora olikheter ifråga om såväl kapitalutrustningens storlek som räntans höjd och att dessa olikheter i stort sett verka så att de »gamla» industriländerna få en exportöverlägsenhet ifråga om kapitalkrävande tillverkning.

Den tekniska form kapitalet ikläder sig är högst olika i olika länder, och därmed äro vi över på produktionstekniken, som torde spela en stor roll för uppkomsten av internationella olikheter i produktionskostnaderna. Först och främst ha vi då det viktiga förhållandet, att de proportioner i vilka produktionsfaktorerna kombineras, sammanhänga med produktionsfaktorernas relativa priser. Dessa sistnämnda variera från land till land (och naturligtvis också i viss utsträckning inom ett land), varvid man alltså får olika kombinationer av produktionsfaktorer vid tillverkningen av en viss vara. Viktig är här framför allt å ena sidan proportionen mellan arbete och kapital och å andra sidan mellan dessa produktionsfaktorer och jorden. Ris t. ex. produceras på visst håll med arbetet som den alldeles dominerande produktionsfaktorn, på annat håll tvärtom med jord och kapital som de dominerande faktorerna.

Tillverkningsmetoden varierar emellertid vidare på grund av att det tekniska kunnandet på olika håll är olika. Ofta räknas tekniken som en särskild produktionsfaktor. I likhet med övriga faktorer gör den de olika länderna mer eller mindre lämpade för en viss tillverk-

ning. Dylik teknisk överlägsenhet på viss punkt kan ju grunda sig på patenterade uppfinningar eller hemlighållna produktionsprocesser. Den kan emellertid också bero på att en viss tillverkningsmetod ställer mycket höga krav på arbetskraften, och i så fall kan den ju lika gärna räknas som överlägsenhet i produktionsfaktorn arbete.

Slutligen och icke minst varierar produktionstekniken på grund av att tillverkningen sker i olika skala. Möjligheten till billigare produktion i stor skala betyder en viktig, utrikeshandeln förstärkande faktor, grundad på produktionsfaktorernas odelbarhet. Även i det endast teoretiskt tänkbara fall, att två länder skulle ha samma utrustning med produktionsfaktorer, skulle sålunda handel kunna komma till stånd genom att tillverkningen drevs i olika skala. Produktionsskalan torde få anses som en mycket viktig faktor för det internationella varubytet. Ofta förhåller det sig nämligen så, att en exportvara växer fram i ett visst land på grund av att landet ifråga har ett särskilt stort eget behov av ifrågavarande vara. På samma sätt uppstår import av många varor, som ett land visserligen skulle ha goda förutsättningar att självt producera, men ifråga om vilka förbrukningen är för liten för att tillåta produktion i någorlunda gynnsam skala.

Det råder för övrigt ofta ett nära samband mellan produktionsskalan och det tekniska kunnandet, så att en ökning av den förstnämnda leder till nya uppfinningar och förbättringar av gamla, liksom å andra sidan tekniska framsteg ofta kräva eller medföra produktion i större skala.

Som framgår av det sagda finnas stora kvantitativa och kvalitativa olikheter i ländernas utrustning med produktionsfaktorer och i produktionstekniken. Men även faktorerna på efterfrågesidan förete betydande internationella olikheter. Dessa skiljaktigheter gälla dels konsumenternas relativa värdering av olika nyttigheter, dels deras köpkraft. Variationerna i efterfrågan kunna i vissa fall sammanfalla med olikheterna på tillgångssidan och därmed mer eller mindre utjämna dessa, men de kunna också skärpa dem och därmed öka förutsättningarna för internationellt varubyte.

Ett exempel på förstnämnda fall utgöra de variationer i efterfrågan, som innebära en anpassning till tillgången på produktionsfaktorer. Särskilt kostvanorna äro mycket påverkade av de lokala produktionsbetingelserna, men detta gäller också t. ex. förbrukningen

av trä inom skogrika områden. Till en del är detta ett utslag av efterfrågans normala reaktion inför priset. De produktionsfaktorer, av vilka tillgången är riklig, bli relativt billiga och därmed föremål för en ökad efterfrågan. Det föreligger emellertid också stora olikheter i själva värderingarna. Denna reaktion inför produktionsbetingelserna utbildar sig ofta till fast rotade levnadsvanor, vilka kvarstå även sedan deras orsak mer eller mindre försvunnit. Den stora potatiskonsumtionen i länder med för spannmålsodling mindre lämpat klimat fortfar sålunda även sedan billig spannmål kan erhållas utifrån.

I stor utsträckning äro emellertid olikheterna i efterfrågefunktionerna i de olika länderna utan samband med vederbörande lands produktionsförutsättningar. Sålunda är t. ex. i ett nordligt land behovet av kläder och hus till skydd mot kylan liksom kaloribehovet betydligt större än i sydligare länder. De största olikheterna torde emellertid icke gälla de elementära behoven utan de många behov, som tillkomma genom stigande civilisation och levnadsstandard och som bli i så olika grad täckta, beroende på de stora internationella olikheterna i köpkraft, orsakade främst av den olika lönenivån. Dessa olikheter i efterfrågan kunna i ett fall rikta sig mot produktionsfaktorer på vilka tillgången är stor, men i ett annat fall öka knappheten på en redan förut endast mycket sparsamt förekommande faktor. För att nämna ett exempel, är det skogfattiga England världens störste förbrukare av tidningspapper per invånare räknat.

Sammanfattningsvis kunna vi fastslå, att länderna uppvisa mycket stora olikheter såväl på tillgångs- som efterfrågesidan. I viss utsträckning utjämnas dessa olikheter mot varandra, men som regel medföra de stora internationella olikheter i den relativa knappheten på olika produktionsfaktorer och därmed också i deras priser. Utan utrikeshandel skulle detta leda till mycket stora olikheter i ländernas relativa produktionskostnader.

I vilken utsträckning dessa olikheter kunna leda till handel mellan länderna och därmed en viss utjämning åstadkommas är beroende på om vederbörande varor kunna eller få överföras samt i så fall om detta kan ske till en kostnad understigande prisdifferensen. Endast ett mindretal varor fylla i allmänhet detta villkor och bli utrikeshandelsvaror.

Det hinder för överföringen, som man traditionellt brukar fästa största vikt vid, är transportkostnaden. Vid den fullkomliga frihan-

del, som ofta figurerar som en förutsättning i utrikeshandelsteorien, är det givetvis så, att transportkostnaden ensam inträder som störande moment. I verkligheten förekommer emellertid denna fria handel endast inom ett lands gränser.

För lokaliseringsteorien, som huvudsakligen sysslar med förhållandena inom ett land, har därför helt naturligt transportkostnaden blivit den viktigaste faktorn för produktionens lokalisering i förhållande till råvarukällor och marknader och därmed också för handeln. Det föreligger emellertid en väsentlig skillnad mellan lokaliseringen inom ett land och lokaliseringen olika länder emellan. I förstnämnda fall komma som nämnts transportkostnaderna att dominera, under det olikheterna i produktionsfaktorernas priser äro relativt små och faktorerna därtill ganska rörliga. För lokaliseringen till olika länder äro däremot produktionsfaktorernas olika priser avgörande, och faktorerna äro som regel i mycket liten grad rörliga. Därtill kommer att transportkostnaderna långt ifrån äro de enda hindren för överföringen. Tvärtom ha de kommit att spela en alltmer underordnad roll. De faktorer, som bestämma lokaliseringen inom ett land, ha alltså ofta endast mindre betydelse när det gäller frågan huruvida en viss produktion blir förlagd till det ena eller andra landet.

Däremot är det naturligtvis så, att den mer eller mindre gynnsamma lokaliseringen inom ett land påverkar produktionskostnaden och därmed landets internationella konkurrensläge ifråga om vederbörande tillverkning. Mindre lyckad lokalisering av viss tillverkning kan hindra vederbörande produkt från att bli exportartikel, resp. utsätta den för hård importkonkurrens.

Återgå vi emellertid till transportkostnadernas roll för utrikeshandeln, så var den naturligtvis ännu för en period som 1936/38 av stor betydelse, särskilt för varor som i förhållande till sitt värde äro tunga eller skrymmande, eller som äro ömtåliga för transporter. Vid bedömning av en produktionsorts transportläge i förhållande till utländska marknader är möjligheten till sjötransport av avgörande betydelse. Andra faktorer av vikt är förhållandet mellan in- och utförda kvantiteter, placering vid sjöfartsstråk där trafiken i ena riktningen till en del går i ballast o. s. v.

Som redan antytts förlorade transportkostnaderna under mellankrigsperioden sin tidigare ställning som det dominerande hindret för internationellt varubyte. Delvis berodde detta på att transportväsen-

det utbyggdes, förbättrades och förbilligades men framför allt på att nya hinder framträdde, huvudsakligen på det handels- och valutapolitiska området.

I tidigare utrikeshandelsteori ägnades dessa hinder en förströdd uppmärksamhet, och blott tullarnas inverkan analyserades närmare. Under den tidsperiod, som vi här skola behandla, hade redan tullarna hunnit bli betraktade som relativt beskedliga i jämförelse med alla de nya hinder, som vuxit fram. De medförde, att det internationella varubytet alltmer avlägsnades från vad det skulle ha varit, om det bestämts endast av olikheter i produktionskostnader och transportläge. Ett resultat blev en förskjutning från livsmedel och i någon mån också från industriprodukter mot halvfabrikat och råvaror, vilka 1938 kommo att utgöra den största gruppen i världshandeln. Bakom denna förskjutning låg dels en ökad självförsörjning på livsmedelsproduktionens område, dels en av handelshindren ökad marknadslokalisering av industrien.

En faktor av annat slag, som påverkar överföringsmöjligheterna, ha vi fått i de monopolistiska nationella och internationella avtal, som kommit att spela en ganska stor roll på utrikeshandelns område, och som kunna leda både till en inskränkning (t. ex. för att hålla viss prisnivå) och en utvidgning (olika former av dumping) av handeln med den berörda produkten. Det förstnämnda förhållandet blir ofta en följd av internationella avtal, under det överenskommelser mellan ett lands producenter vanligen lämna exportmarknaderna helt eller delvis utanför och därför lätt medföra någon form av dumping.

För att sammanfatta det sagda, gäller det alltså att undersöka, i vilken utsträckning vår utrustning med produktionsfaktorer och vår produktionsteknik (bestämd bl. a. av produktionsskalan och vårt tekniska kunnande) i de kvantitativa eller kvalitativa hänseenden som ovan antytts skiljer sig från de länders, vilka äro våra leverantörer, kunder eller konkurrenter. Vidare uppställer sig frågan i vad mån även efterfrågan företer lokala olikheter, vilka ju kunna reducera eller förstärka olikheterna på tillgångssidan. Slutligen ha vi att undersöka de överföringshinder i form av dels transportkostnader, dels handels- och valutapolitiska åtgärder, som avgöra i vilken utsträckning olikheterna i ländernas relativa produktionskostnader leda till handel dem emellan.

I denna bok äro medtagna grupperna skogens och jordens produk-

ter, vilka under perioden 1936/38 representerade en tredjedel av Sveriges utrikeshandel efter värdet räknat. Därvid var deras andel av importen blott 20 proc., medan de utgjorde i det närmaste hälften av hela vår export. De båda medtagna varugrupperna belysa viktiga sidor av den svenska utrikeshandeln under nu ifrågavarande period. Jordbruksregleringen utgjorde ju Sveriges bidrag till den under 1930-talet allmänna autarkiska politiken, och en analys av vår utrikeshandel med jordbruksprodukter ger därför en för det internationella varubytet under denna period karakteristisk bild av hur de på tillgångs- och efterfrågesidorna verkande faktorerna i hög grad neutraliseras av överföringshinder av annat slag än transportkostnader. Skogsprodukterna å andra sidan representerade under denna period landets viktigaste exportområde. Vi möta även här en rad typiska problem såsom handelshindrens med förädlingsgraden varierande styrka, men i stort sett voro på detta område de lokala olikheterna i tillgångs- och efterfrågesidans faktorer jämte transportkostnaderna av dominerande betydelse för utrikeshandelns gestaltning, varvid för Sveriges vidkommande en rad gynnsamma produktionsbetingelser voro särskilt framträdande.

I en följande del komma att behandlas övriga varugrupper, nämligen under den sammanfattande benämningen bergets produkter malm och metaller, manufaktur och verkstadsindustri samt vidare de huvudsakligen på importsidan i vår utrikeshandel förekommande grupperna bränslen, textilvaror och kemiska produkter. De här nämnda sex stora varugrupperna utgjorde 1936/38 drygt 90 proc. av Sveriges utrikeshandel. Till denna del måste också förläggas behandlingen av de stora, teoretiska sammanhangen mellan ett lands näringsliv och utrikeshandel, vilka man kan nalkas först sedan samtliga viktigare i utrikeshandeln ingående varugrupper analyserats.

Internationella prisjämförelser

Det skulle givetvis vara av stort intresse att för sådana varor, som i större utsträckning äro föremål för utrikeshandel, få till stånd en internationell prisstatistik. Man skulle därvid erhålla material för t. ex. jämförelser mellan prisnivån i länder, som med hänsyn till en viss vara eller varugrupp äro att beteckna som export-, import- resp. själv-

försörjande områden. Vi de kontakter förf. tagit har såväl bland branschorganisationer som på annat håll stort intresse visats för tanken att försöka upprätta en internationell prisstatistik. Samtidigt ha emellertid framhållits de troligen oöverstigliga svårigheter, som möta i arbetet på att erhålla jämförbara noteringar ur hittills föreliggande material. Pappersbruksföreningen har sålunda efter undersökning förklarat sig varken kunna anskaffa eller hänvisa till användbart prismaterial, trots förekomsten av förhållandevis utpräglade standardartiklar på området, såsom t. ex. tidningspapper. Beträffande den principiella sidan av frågan om internationella prisjämförelser för enskilda varor kunna följande synpunkter anföras.

För praktiskt taget varje vara föreligga mer eller mindre utpräglade kvalitetsskillnader. Vid varje registrering måste emellertid en klassificering av de olika varorna äga rum, och det blir då ofta godtyckligt var gränsen drages mellan vad som skall betecknas som olika kvaliteter av samma vara eller som olika varor. I ländernas officiella produktions-, pris- och handelsstatistik kan av naturliga skäl specificeringen ej drivas särskilt långt, och därför komma icke blott diversegrupperna utan också de positioner, som äro rubricerade som en enda vara, att inrymma kvalitetsolikheter representerande högst betydande prisdifferenser.[1]) Även när svensk produktionsstatistik går så långt, att den specificerar t. ex. »blekt sulfitcellulosa», »omslagspapper: sulfatpapper rent och slipblandat», »färskt fläsk» och »färsk sill», rymmas inom resp. positioner så stora kvalitetsolikheter, att de högsta icke sällan representera ett medelpris flerdubbelt högre än de lägsta kvaliteterna.

Om alltså redan inom ett land varubegreppet som regel täcker ett flertal i prishänseende olika kvaliteter, bli dessa olikheter ännu mycket mera framträdande, när begreppet utsträcks till flera länder. När »samma» vara framställes i en rad länder, sätter ursprungslandet som regel en stark prägel på kvaliteten, och direkta prisjämförelser måste omges med mycket starka reservationer. Detta torde gälla även för de mest standardiserade varorna, vilka ju framför allt äro att söka inom industriråvaru- och livsmedelsområdena. Vid konkurrens på en gemensam marknad kommer därför icke att på ifrågavarande vara

---

[1]) Om varubegreppet som en sammanfattning av en rad kvalitativt olika produkter jämför t. ex. Chamberlin, The Theory of Monopolistic Competition.

råda ett visst pris, utan en serie priser för de olika kvaliteter, som de olika länderna eller områdena leverera.

För att börja med en stor handelsvara som vete, har i The Corn Trade Year Book[1]) försök gjorts att ge en internationell belysning av priserna på vete. Därvid har emellertid varje prisuppgift måst bindas vid en bestämd kvalitet angivande bl. a. ursprungslandet. När dessa olika kvaliteter träffa samman på en marknad som t. ex. Storbritannien (Liverpool), erhålles en prisserie, som t. ex. hösten 1938 per 480 lbs varierade från 27/6 för Donau-vete, via 30/9 för australiskt och 34/7 för inhemskt upp till 37/3 för kanadensiskt vete.[2]) På liknande sätt gäller för smör, att varje land har sin kvalitet. Institut international du commerce publicerade före kriget i sin tidskrift Recueil de statistique ett ganska omfattande internationellt prismaterial, innehållande bl. a. smörnoteringen i en rad länder. När emellertid de olika ländernas smör sammanföres på Londons marknad, framträda kvalitetsolikheter, så att t. ex. november 1937[3]) priserna varierade i shillings per cwt från 107/0 för argentinskt smör till 112/6 för australiskt, 114/6 för nyzeeländskt och upp till 143/6 för danskt. För samma tidpunkt ger denna källa för en annan stor handelsvara, bomull, på Liverpools marknad i pence per lb priser[4]) från 3,99 för indisk, 4,24 för brasiliansk, 4,64 för nordamerikansk upp till 8,16 för egyptisk bomull. Ännu större prisdifferenser finner man för en produkt som t. ex. stål.

De olika länderna producera sålunda »samma» vara i så olika kvaliteter, att varje internationell prisjämförelse blir vansklig. Man kan konstatera, att i Egypten bomullen är dyrare än i Förenta Staterna och att i Danmark smöret är dyrare än i Baltikum, men när dessa produkter från olika länder träffa samman på en gemensam marknad, visar det sig att det till en del rör sig om olika varor.

Vid en jämförelse mellan olika länders prisnotering för en viss vara måste vidare hänsyn tagas icke blott till kvalitetsskillnader utan också till en rad andra faktorer, som kunna påverka priset. Av be-

---

[1]) Broomhall's Corn Trade Year Book 1939, International Grain Trade Statistics by G. P. Broomhall, Liverpool 1939.

[2]) D:o sid. 82—83. Noteringarna avse »början av augusti».

[3]) Recueil de statistique de l'Institut International du commerce, Janvier 1938, sid. 1590; noteringarna avse 26 nov. 1937.

[4]) D:o sid. 1593.

tydelse är sålunda tidpunkten för leveransens fullgörande. För att taga ett exempel från Sverige gällde i juni 1937 vid försäljning av viss massakvalitet[1]) ett merpris på 40 kr. per ton (motsvarande drygt 15 proc.) för leverans före årets slut i förhållande till leverans under 1938. Tre månader senare hade marknadsläget vänt sig, och det förelåg tvärtom ett litet merpris på 4 kr. för leverans påföljande år, och ytterligare en månad senare gällde exakt samma pris för leverans 1937 och 1938. Det kan i samband härmed pekas på att vid varje tidpunkt den faktiska försäljningen av en vara som regel sker till annat medelpris än gällande notering, eftersom försäljningen sker efter kontrakt, som ligga mer eller mindre långt tillbaka i tiden. Vid stigande prisnivå, såsom rådde från mitten av 1936 till mitten av 1937, visade sålunda den svenska exportprisindexen en mångdubbelt kraftigare stegring än de faktiskt erhållna exportpriserna.

En prisnotering är för övrigt bunden vid en rad andra leveransvillkor, som det här är onödigt att närmare gå in på. Sammanfattningsvis måste konstateras, att internationella prisjämförelser på grundval av hittills föreliggande prismaterial bli ytterst vanskliga på grund av dels kvalitetsolikheter, dels olikheter i leveransvillkor. Detta gäller redan de mest standardiserade råvarorna på industriens och livsmedelsförsörjningens område och naturligtvis i ännu mycket högre grad färdiga produkter som tyg, bilar, maskiner o. s. v. Utsikter borde dock finnas att i fortsättningen få fram ett betydligt bättre prismaterial. Genom kontakt mellan de institutioner, som inom resp. länder omhänderha prisstatistiken, kunde troligen viss enhetlighet ifråga om de för noteringarna gällande leveransvillkoren uppnås och möjligen också kvalitetsolikheterna i någon mån elimineras genom ett med sakkunnig hjälp företaget urval av sorteringar.

Det kan i förbigående påpekas, att det ovan anförda visar huru osäkra alla jämförelser mellan prisnivåerna i olika länder måste bli. Tillgängliga prisserier visa ju endast utvecklingen inom resp. land, men man ser icke sällan hurusom på basis av dem slutsatser dragas om förhållandet mellan prisnivåer i olika länder.

Om alltså prisnoteringarna i olika länder för det stora flertalet varor icke utan stor osäkerhet kunna användas som grundval för in-

[1]) Svenska cellulosaföreningen, Styrelsens och revisorernas berättelser för år 1937, sid. 8. Noteringen avser prima, stark, oblekt sulfitcellulosa fob västkusthamn.

ternationella prisjämförelser och samma troligen i än högre grad gäller parti- och detaljprisstatistiken i övrigt, vore det tänkbart, att ett bättre underlag för en sådan undersökning kunde erhållas genom de priser, som kunna beräknas ur de olika ländernas handelsstatistik. Som regel innehåller ju denna statistik såväl kvantitets- som värdesiffror för de i resp. länders import och export ingående viktigare varorna. Genom bearbetning av de olika ländernas handelsstatistik kunna sålunda erhållas uppgifter om till vilket pris en viss vara under en viss period exporteras från resp. länder liksom också till vilket pris den under samma tid importeras av andra länder.

Emellertid uppställa sig härvid delvis samma svårigheter, som ovan berörts i samband med de inhemska prisnoteringarna. I de handelsstatistiska facken rymmas stora olikheter i kvalitet, även när redovisningen visar en långt driven specificering. Därtill kommer att som regel varje land använder sitt eget system vid varugrupperingen, ofta i anslutning till vederbörande tulltaxa. Visserligen gjorde Nationernas Förbund före kriget ansträngningar att uppnå viss enhetlighet genom införandet av den s. k. minimilistan, men ännu 1938 var det endast ett mindretal länder, däribland dock Sverige, som redovisade sin utrikeshandel grupperad efter denna lista.[1]) Härtill kommer att denna lista omfattar endast 456 positioner jämte en allmän diversegrupp, under det svensk handelsstatistik specificerar varorna i 2.088 poster. En internationell jämförelse mellan de i utrikeshandeln uppnådda priserna blir emellertid vansklig icke blott på grund av olikheterna i varugruppering och varukvaliteter utan också som följd av olikheter i leveransvillkor. Orderanhopning eller praxis att avsluta försäljningskontrakt på lång sikt komma t. ex. exporten vid viss tidpunkt att återspegla det prisläge, som rådde kanske ett helt år tidigare.

Om man överhuvud skall våga sig på en jämförelse mellan vad olika exportländer få betalt för en viss vara och vad importländerna få betala, synes närmast till hands ligga en bearbetning av sådan handelsstatistik, som sammanställts av internationella sammanslutningar, i första hand då Nationernas Förbund och en rad branschorganisationer. Härvid har man som regel åtminstone garanti för att varugrupperingen för de olika länderna är så likartad som materialet tillåter. Kvar står emellertid att varugrupperna bli för stora

---

[1]) Jfr International Trade Statistics 1938, Geneva 1939.

och att det är omöjligt att avgöra i vilken utsträckning konstaterade prisdifferenser återspegla kvalitetsolikheter.

På försök ha för åren 1936 och 1937 på grundval av en branschstatistik på trävaruhandelns område[1]) för samtliga exporterande och importerande länder beräknats medelpriser för samtliga i statistiken ingående varugrupper av barrträ. Materialet är visserligen ganska begränsat — det ger omkring 500 medelpriser — men det framstår likväl klart, att de prisrelationer, som kunna observeras, alltför mycket strida emot vad man i övrigt känner till om prisförhållandena i de olika skogsländerna. För att endast taga ett par exempel från år 1936, finner man att svenskt hyvlat barrträ detta år betalades med endast 40 guldfrancs per kbm, under det Frankrike fick 68 fr. för samma vara och Tyskland icke mindre än 271 fr. Eller för att hämta en siffra från importen, betalade Storbritannien samma år 19 fr. per kbm pitprops, under det Frankrike, Holland och Belgien erhöllo sin pitprops för endast 12—13 fr. Å andra sidan betalade Storbritannien endast 43 fr. per kbm hyvlat virke, under det Frankrike fick punga ut med 138 fr.

En framkomligare väg synes vara att begränsa undersökningen till ett visst land och för varje ifrågakommande vara undersöka de priser, som erhållas vid exporten till varje särskilt land, resp. betalas för importen från de olika länderna. Bäst lämpa sig härvid givetvis exportpriserna, eftersom ifråga om importpriserna problemet om de internationella kvalitativa olikheterna åter dyker upp.

För åren 1936—1938 ha för tjugofem viktigare svenska exportartiklar inom områdena livsmedel och skogsprodukter uträknats de priser, som de olika åren erhöllos vid exporten till samtliga i handelsstatistiken specificerade länder. Härvid ha erhållits omkring 700 pristal per år eller för de nämnda tre åren i runt tal 2.000 prisuppgifter.

Det är självklart, att ett dylikt material kan erbjuda åtskilligt av intresse för en undersökning av vilka priser, som uppnåtts av ett antal svenska exportartiklar på olika marknader. Detta gäller t. ex. för en produkt, som under de nämnda åren var så starkt standardiserad som det svenska runmärkta exportsmöret. Här vågar man ur siffrorna utläsa, att vår största kund, Tyskland, samtliga år betalade ett

[1]) Comité international du bois, Brussels, Year-Book of World Timber Trade 1938.

bättre pris än vad vi uppnådde på den engelska marknaden och att i övrigt Norra Irland köpte billigast och Frankrike dyrast.

Men vi behöva icke förflytta oss längre än till den andra stora svenska exportartikeln på animaliernas område för att bli påminda om vilka olika kvaliteter, som rymmas inom en till synes så okomplicerad rubrik som nr 26, saltat fläsk. Denna produkt sålde vi år 1936 till Tyskland för 240 kr. per ton, till Norge för 997 kr. och till Storbritannien för 1.616 kr. per ton. För de båda andra åren varierade våra exportpriser mellan 212 och 1.490 kr. resp. mellan 188 och 1.808 kr. per ton, vilket sistnämnda höga pris denna gång betalades av Norge. Med exportpriser, som för en viss marknad ligga åtta—tio gånger högre än för en annan, är förekomsten av stora kvalitetsskillnader, eller om man så vill helt olika varor, inom den gemensamma beteckningen saltat fläsk självklar. Man behöver ju endast nämna ordet bacon för att detta skall stå klart.

Sistnämnda exempel visar ju så tydligt, att rubriken måste rymma varor av högst olika kvalitet, att man icke kommer på idén att sätta prisolikheterna i förbindelse med läget på de olika marknaderna. Svårare att bedöma är den stora massan av varor, vilka ligga någonstans emellan ytterlighetsfallen av typen runmärkt smör resp. saltat fläsk. Om vi hämta ett exempel från skogsprodukternas område, torde tidningspapper utgöra den mest standardiserade varan bland de större svenska exportartiklarna på pappersområdet. Icke mindre än ett 50-tal länder brukade före kriget vara tillräckligt stora köpare av svenskt tidningspapper för att bli specificerade i vår handelsstatistik. För år 1938 utgjorde medelpriset (fob) vid svensk export av denna vara kr. 160 per ton. För de olika avsättningsmarknaderna varierade emellertid samtidigt exportpriset så kraftigt som från 145 kr. för Tyskland till 257 kr. för vissa delar av Afrika. Året innan (medelpris 143 kr.) varierade priset mellan 130 (Danmark) och 243 (Kanarieöarna) kr. per ton men 1936 blott mellan 120 (Tyskland) och 166 (Franska Västafrika) kr. per ton (medelpris 129 kr.).

Man observerar genast, att de lägsta priserna icke ligga mycket under medelpriset för totalexporten av tidningspapper resp. år. År 1938 utgjorde denna skillnad 15 kr., året innan 13 kr. och år 1936 blott 9 kr. De högsta priserna däremot lågo nämnda år resp. 97, 100 och 37 kr. över medelpriset. Ett visst samband måste alltså föreligga mellan priset och exportens storlek i den riktningen, att ju

större marknad desto lägre pris. Detta kan närmare belysas av att t. ex. år 1938 94 proc. av vår export av tidningspapper gingo till priser, som lågo på mindre än 10 kronors avstånd från medelpriset. Återstående 6 proc. av exporten visade prisvariationer på upp till 112 kr.

Ovanstående prismaterial har diskuterats med Pappersbruksföreningen, som därvid framhållit, att även för den mest standardiserade artikeln på området, alltså tidningspapper, hänsyn måste tagas till föreliggande kvalitativa olikheter. Prisskillnad föreligger sålunda mellan leverans i ark och rullar. Det kan nämnas, att en amerikansk facktidskrift[1]) för hela år 1937 lämnade prisnoteringar på resp. 47.50 och 42.50 doll. per ton för de båda nämnda kvaliteterna tidningspapper. Andra kvalitativa skillnader kunna gälla sliphalten, vattenmärke m. m. Även leveransernas fördelning över året har betydelse. Vidare framhölls från Pappersbruksföreningen, att priset står i visst samband med leveransvillkoren, varvid i första hand det inköpta partiets storlek har betydelse. Att sistnämnda förhållande är viktigt synes ju också framgå av handelsstatistiken. Slutligen kan i detta sammanhang nämnas, att lämnar man tidningspapperet och gör prisjämförelser för andra slag av papper, är fältet öppet för en rad andra kvalitativa olikheter såsom papperets tjocklek m. m. Sålunda varierade exportpriset för sulfitomslagspapper (nr 852: 3) år 1938 mellan 243 och 539 kr. per ton. Ifråga om andra skogsprodukter erhållas liknande prisvariationer. Sålunda varierade exportpriset på blekt sulfitcellulosa (nr 818) samma år från 193 till 520 kr. per ton, och av bräder av gran (nr 733) från 40 till 85 kr. per kbm.

Nu kan det naturligtvis å andra sidan framhållas, att en del av de här anförda priserna, och då som regel de högsta, representera små och tillfälliga exportkvantiteter, förenade med stora försäljningskostnader, och därför lämpligen böra utelämnas eller behandlas som en särskild grupp. Även måste medges, att redan ett studium av de omkring 2.000 exportpriser, som i detta sammanhang på försök uträknats, för åtskilliga varor ge utslag, som synas karakteristiska för vad man känner till i övrigt om läget på de olika marknaderna. Tyvärr är det likväl mycket vanskligt att avgöra i vilken utsträckning kvalitativa olikheter dölja sig bakom de olika priserna.

Slutligen skall framhållas, att även en internationell jämförelse

[1]) Paper Trade Journal, New York 1937.

mellan hemmamarknadspriser och exportpriser för ett antal varor skulle vara av stort intresse. Frågan kan belysas med att Nationernas Förbunds blandade kommitté för näringsfrågan i sin slutliga rapport år 1938[1]) uppger, att i mars 1935 (i schweizerfrancs per 100 kg) smöret i Australien noterades i 160 samtidigt som australiskt smör i London noterades i blott 105 och på samma sätt holländskt smör på hemmamarknaden noterades i 298 men i London blott i 112. Det motsatta förhållandet rådde ifråga om Danmark, där smöret på hemmamarknaden kostade 74 men i London noterades till 146, och beträffande Argentina med hemmanotering på 80 och London-notering på 107 schweizerfrancs per 100 kg.

En dylik jämförelse mellan hemmamarknads- och exportpriser möter emellertid redan för varje särskilt land svårigheter på grund av dels den olika varugruppering, som vanligen tillämpas för produktions- och handelsstatistik, dels olikheter i leveransvillkor samt dels också det förhållandet, att exporten ofta omfattar andra kvaliteter än dem, som saluföras på hemmamarknaden.

Det kan nämnas, att för Sveriges vidkommande för samtliga kvaliteter pappersmassa beräknats priser enligt såväl industri- som handelsstatistik. För de våta kvaliteterna ligga därvid exportpriserna som regel icke oväsentligt över industristatistikens värden, vilket från sakkunnigt håll förklarats åtminstone delvis bero på att det rör sig om olika kvaliteter, nämligen lägre vattenhalt i den exporterade massan. I andra fall noteras icke sällan lägre exportpriser än de i industristatistiken angivna värdena, vilket från branschhåll förklarats bero på felaktigheter i statistiken. Som bekant skola exportvärdena angivas fob svensk gräns (hamn) men industristatistikens värden fritt fabrik, varför de förstnämnda i allmänhet antagits ligga omkring 10 proc. högre än de senare.[2]) En granskning av produkt- och exportpriser för en rad olika varor ger dock knappast stöd för en dylik uppfattning. Tvärtom verkar det ofta, som om samma priser uppges för handels- och industristatistik.

Att statistiken är behäftad med dylika och ett otal andra felaktigheter är självklart, men möjligt är att man vid en undersökning av denna art också skulle behöva ha uppmärksamheten riktad mot förefintligheten av avsiktligt åstadkomna felaktigheter. En icke ovanlig

[1]) Final Report on Nutrition, NF, Geneva 1937.

[2]) T. ex. i The National Income of Sweden, vol. III, del 2, sid. 232 o. f.

företeelse synes vara att ett lands exportörer med stöd av en mer eller mindre monopolartad ställning bedriva en med hänsyn till de olika marknaderna mycket differentierad prispolitik. Det vore ju ganska naturligt, om de icke önskade draga uppmärksamheten till detta förhållande och därför icke läte de uppgivna exportvärdena alltför tydligt skvallra om förhållandet. Detta är emellertid något, som icke varit föremål för någon undersökning och som kanske heller icke kan undersökas.

Av ovan angivna skäl har i denna undersökning materialet begränsats till kvalitets- och/eller värdeuppgifter för handel och produktion, under det som regel någon jämförelse mellan kvantiteter och värden (medelpriser) icke företagits.

AVD. I. SVERIGES UTRIKESHANDEL

Allmänt

Utrikeshandeln spelar en mycket stor roll för Sverige. Importen utgjorde under 1936/38 i runt tal 18 proc. och exporten drygt 16 proc. av den svenska bruttonationalprodukten.[1]) Under de friare handelsförhållanden, som rådde mot 1920-talets slut, hade utrikeshandeln en ännu större betydelse, och för såväl importen som exporten utgjorde då andelen av nationalprodukten omkring 20 proc.

Denna vårt lands utrikeshandel var förhållandevis större än de flesta andra länders. Under det sista fredsåret, alltså 1938, uppgick den till ett värde av 345 skand. guldkronor per invånare.[2]) Utanför Europa överträffades denna siffra endast av Nya Zeeland, som låg främst bland världens alla länder ifråga om utrikeshandelns relativa betydelse, och den låg i nivå med Australiska statsförbundets 346 kr. per inv. Inom Europa kunde däremot flera länder tävla med Sverige ifråga om stor utrikeshandel per invånare. Dessa voro Danmark, Island, Norge, Belgien, Holland och Schweiz.

Som synes äro de nordiska länderna väl representerade bland dessa »storhandlare». Om man ordnar alla länder efter storleken av deras utrikeshandel per invånare under nämnda år, återfinner man bland de åtta främsta fyra av Nordens fem länder — endast Finland kommer litet längre ned på skalan. De nordiska ländernas folkmängd representerar icke fullt 1 proc. av världens befolkning, men deras utrikeshandel omfattade före kriget drygt 5 proc. av världshandeln. Att Norden utgör en högst betydande faktor i världshandeln belyses vidare av att före kriget endast tre enskilda länder, nämligen Storbritannien, Förenta Staterna och Tyskland, efter värdet räknat hade en större utrikeshandel än Nordens länder sammantagna. Och av den nordiska utrikeshandeln utgjorde Sveriges andel 1938 närmare 40 proc.

---

[1]) Sveriges utrikeshandel efter kriget, tab. 1 och 7, Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B:7.

[2]) Statistisk årsbok för Sverige 1947, tab. 300.

Att det just är en rad småstater som de nordiska länderna, Holland, Belgien och Schweiz, som kunna uppvisa den största utrikeshandeln per invånare, är givetvis ej någon tillfällighet. Ju mindre ett land är, desto större del av dess inköps- och försäljningsområde måste befinna sig utanför statsgränsen. I den stora staten utgör handeln inom riket en motsvarighet till en del av det lilla landets utrikeshandel. Om de nordiska länderna utgjorde delar av en politisk enhet, skulle ju handeln dem emellan — vilken under förkrigsåren utgjorde 13 proc. av deras totala utrikeshandel — bortfalla och för ett enat Norden värdet av utrikeshandeln per invånare i motsvarande grad reduceras.

Emellertid måste även andra orsaker finnas till att just de ifrågavarande småstaterna äro sådana »storhandlare» — en mängd andra små länder komma långt ned på skalan, om man ordnar alla länder efter storleken av deras utrikeshandel per invånare. Viktiga faktorer äro härvid hur utvecklat ett lands näringsliv är och hur högt dess levnadsstandard ligger. Industrialisering betyder som regel en betydande import av råvaror och halvfabrikat och export av produkter av högre förädlingsgrad. Likaså betyder höjd levnadsstandard att den ökade efterfrågan riktar sig mot icke blott inhemska utan också importerade nyttigheter. Även om därvid importkvoten för konsumtionen skulle sjunka, torde denna nedgång aldrig bli så kraftig, att icke i absoluta siffror räknat importen och därmed utrikeshandeln per invånare stiger.[1])

I själva verket är det just utrikeshandeln, som brukar möjliggöra utvecklingen av ett lands näringsliv och den därmed sammanhängande förbättringen av levnadsstandarden. Särskilt för de mindre ländernas vidkommande är det först en betydande utrikeshandel, som tillåter utnyttjandet av de ensidigheter, som ganska genomgående karakterisera deras utrustning med naturtillgångar och andra produktionsfaktorer. Med ringa eller ingen utrikeshandel tvingas ett lands befolkning att med stora ansträngningar frambringa det nödvändigaste av sådana varor, för vilka landets produktiva tillgångar ej ägna sig — man behöver endast tänka på hur mycket arbete det kostar även ett skogrikt land som Sverige att med ved ersätta kol- och koksimporten. Samtidigt som en oproportionerligt stor del av arbetet måste ägnas åt produktionsområden, där naturen varit minst givmild mot ifråga-

[1]) Detta framgår bl. a. av en undersökning av NF publicerad i Industrialization and Foreign Trade, kap. VI.

varande land, kunna överflödande tillgångar på andra håll ej utnyttjas mer än till en ringa del, så länge efterfrågan är begränsad till den egna befolkningen. Ju mindre ett land är, ju högre utvecklat näringsliv det har och ju högre dess levnadsstandard ligger, desto viktigare roll spelar utrikeshandeln.

Goda exempel härpå ha vi i de nordiska länderna, småstater som lyckats utveckla sitt näringsliv och höja levnadsstandarden till hög nivå genom ett stort internationellt varubyte, med exporten specialiserad på ett mindretal tillverkningar, för vilka de äga särskilda förutsättningar. Sålunda dominerades år 1938 Danmarks export till drygt 75 proc. av jordbruksprodukter, Finlands export bestod till något mer än 80 proc. av skogsprodukter, Islands utgjordes till 70 proc. av fiskeriprodukter och Norges till närmare 70 proc. av produkter från landets berg, skogar och fiske. Av Sveriges export utgjordes i runt tal 65 proc. av skogsprodukter jämte malm och metaller (inkl. manufaktur). På det svenska järnet byggde delvis också verkstadsindustrien, och medräknas dessa produkter, bestod den svenska exporten före kriget till drygt 81 proc. av produkter från skogar och berg.[1])

Det är givet att länder sådana som de nordiska ha största intresse av att det internationella varubytet belägges med så få hinder som möjligt. De föregingo härvid själva med gott exempel, när under 1930-talet den internationella handeln runt om i världen drabbades av allt hårdare handels- och valutapolitiska åtgärder. Om Sverige, Norge och Finland kan sägas, att de under hela 1930-talet förde en mera liberal handelspolitik än något annat land i Europa. Vad speciellt beträffar vårt eget land, var den svenska tulltariffen vid 1930-talets slut lägre än i något annat europeiskt land med undantag för Danmark och Holland. Den danska valutaregleringen innebar emellertid ett betydligt kraftigare skydd än en moderat tulltariff, och Holland hade omfattande importrestriktioner.[2]) Även bör anmärkas, att Sverige under 1930-talet mindre än de flesta andra länder företog kvantitativa importregleringar. Det enda viktigare undantaget utgjorde den svenska jordbruksregleringen. Enligt NF:s beräkningar omfat-

---

[1]) Procenttalen beräknade ur resp. länders handelsstatistik med gruppering enligt NF:s minimilista, publicerad som bilaga 24 i Nordisk Samhandel, Köpenhamn 1942.

[2]) Ohlin, Bertil, Utrikeshandel och handelspolitik, 2 uppl., sid. 189, Stockholm 1941.

tade licensierings- och importkontingenteringsåtgärder år 1937 endast 3 proc. av Sveriges import mot t. ex. 8 proc. för Storbritannien, 12 för Norge, 24 för Belgien, 26 för Holland, 52 för Schweiz och 58 för Frankrike.[1])

Utrikeshandeln före 1850

Fram till mitten av 1800-talet var den svenska utrikeshandeln av blygsam omfattning. Heckscher har beräknat att även efter eliminering av penningvärdets ändringar vår utrikeshandel under de senaste hundra åren vuxit mer än 40 gånger, vilket motsvarar en årlig ökning med bortåt 4 proc.[2]) Vårt internationella varubyte har emellertid under denna tid icke blott ökats, det har också ändrat karaktär. Den moderna svenska utrikeshandeln, som vuxit fram samtidigt med landets industrialisering och själv varit den kanske viktigaste faktorn i denna utveckling, har på importsidan allt mer kommit att sammansättas av förnödenheter för det svenska näringslivet — råvaror, bränslen och produktionskapitalvaror utgjorde 1938 72 proc. av importvärdet — medan exporten kommit att domineras av alster från svensk industri, så att den nämnda år till 95 proc. bestod av produkter, som ingå i den svenska industristatistiken.

En helt annan sammansättning hade Sveriges utrikeshandel under tidigare skeden. Importen bestod nästan helt av förbrukningsvaror, i stor utsträckning av lyxkaraktär, avsedda endast för en fåtalig överklass, och spelade en mycket liten roll för folkets försörjning. Exporten var icke direkt anknuten till landets näringsliv eller var i varje fall icke av den storlek, att den med undantag för utförseln av järn hade någon väsentlig betydelse för inhemsk sysselsättning och produktion.

När källorna rörande den äldre svenska utrikeshandeln börja flöda litet rikligare under 1500-talet,[3]) erhålles en bild, som vad import- och exportvarornas karaktär och betydelse beträffar ganska väl torde

---

[1]) Commercial Policy in the Interwar Period, Geneva 1942, sid. 70.

[2]) Den svenska exportens historia, sid. 15, Orientering kring exportproblemen, Stockholm 1946.

[3]) Detta avsnitt bygger huvudsakligen på Heckschers och Montgomerys i litteraturförteckningen angivna arbeten. Ytterligare kanske bör nämnas Hans Forssell, Sveriges inre historia från Gustaf den förste, del II, Stockholm 1875.

överensstämma med läget under åtminstone senare delen av medeltiden. Vad först importen beträffar, utgjordes betydande poster av varor sådana som siden, silver- och guldtyger, vin och kramvaror. Även den viktiga posten kläde, som under 1500-talet upptog minst 25 proc. av totalimporten, utgjorde till mycket stor del en lyximport, medan de grövre kvaliteterna funno användning framför allt för kronans ryttare och knektar. Endast två nödvändighetsvaror för folket, nämligen salt och humle, återfunnos vid denna tid i importen. De spelade emellertid därvid en efter moderna förhållanden otroligt stor roll. Saltet var tidvis under senare hälften av 1500-talet Sveriges största importvara, representerande 25—30 proc. av totalimporten. Denna saltets och humlets stora roll sammanhängde givetvis med förrådshushållningen, som krävde mängder av salt för konserveringen och stora kvantiteter öl för att få ned den salta, rökta eller torkade maten. För de mera välsituerade spelade av samma anledning kryddorna länge en viktig roll.

Kasta vi så en blick på 1500-talets export, finna vi här det märkliga förhållandet, att viktigast voro jordbrukets produkter med en exportandel på 35—50 proc. under århundradets senare hälft och tidigare på upp till 60 proc. Huvudsakligen rörde det sig härvid om produkter från boskapsskötseln i form av smör och hudar. Såsom omnämnes i avdelningen jordbruksprodukter, samverkade härvid flera faktorer. De fria betena ledde sålunda till en onormalt stor kreatursstock med stor nedslaktning inför vintern; vistelse vid fäbodar eller i övrigt långt från gårdarna medförde att mjölken kunde tillvaratagas endast i form av smör, och denna lättransportabla vara lämpade sig väl för skattebetalningen. Det var därför till icke obetydlig del kronans naturauppbörd, som vid denna tid gick ur landet som betalning för en import, som i stor utsträckning var avsedd för konungens och hovets behov.

Den viktigaste enskilda exportvaran var dock under hela 1500-talet järnet. På samma sätt som inom importen endast saltet och humlen hade någon väsentlig betydelse för en större befolkning, kan inom exporten endast järnet sägas ha betytt något väsentligt för en större befolkningsgrupp. Av järnets exportvillkor påverkades nämligen i hög grad den svenska bergshanteringen, vilken dock ej beräknas ha sysselsatt mer än 4 proc. av landets befolkning. Under 1500-talet började i Sverige tillverkas den produkt, som skulle bli vår stora

exportartikel under följande århundraden, nämligen det utsmidda stångjärnet. Tidigare hade järnet saluförts i huggna stycken, s. k. osmundjärn.

Trots att järnet helt dominerade bergshanteringen, var det de ädlare metallerna koppar och silver, som tilldrogo sig samtidens uppmärksamhet. I början på 1500-talet väckte upptäckten av Sala gruva oerhörda förväntningar, men de blevo snart svikna. Endast under några årtionden spelade silverproduktionen någon nämnvärd roll, och silvret blev under denna tid också en icke oviktig exportvara med konungen som ensam exportör. Varken förr eller senare har emellertid silvret varit av någon betydelse för svensk bergshantering eller export.

Kopparn har däremot under långa tider spelat en stor roll i Sveriges ekonomiska liv. De första uppgifterna på 1200-talet gälla samma fyndighet, som fram till upptäckten av Skelleftefältet på 1920-talet var den enda viktiga, nämligen Stora Kopparberg (Falu gruva). Den svenska kopparn började tidigt exporteras, men först mot slutet av 1500-talet fick den större betydelse för exporten, och den svenska kopparns storhetstid inföll under 1600-talet. På 1580-talet fick kopparn en viktig ny användning i den mässingsindustri, som då grundades, och redan på 1590-talet representerade koppar och mässing 20 proc. av den totala svenska exporten.

Den tredje gruppen exportprodukter kom från den svenska skogen. Denna hade för 1500-talets människor betydelse framför allt som betesmark och för bergshanteringen — ur denna synpunkt kunna de stora exportvarorna smör, hudar och järn med viss rätt betecknas som skogsprodukter. I skogen bedrev man vidare jakt och hämtade ved och virke för husbehov. Därutöver hade man emellertid bra litet intresse åtminstone för barrskogen — enligt Gustav Vasa borde man beflita sig om nyodling och »borthugge then onyttige skog».[1]) Vid 1500-talets mitt utgjorde trävarorna visserligen ett icke obetydligt inslag i den svenska exporten (11,6 proc. år 1559), men detta tycks ha varit en undantagsföreteelse, och in på 1700-talet representerade trävarorna endast 2—4 proc. av Sveriges export. En väsentlig del bestod av lövträ, t. ex. ek för skeppsbyggeri, och tyngdpunkten låg på södra Sverige. Den skogsprodukt, som länge skulle bli av större betydelse än träet, var tjäran. Liksom för kopparn gällde emellertid

[1]) I brev till dalalagen 1545, cit. av Heckscher i Sveriges ekonomiska historia, första delen, sid. 138.

att tjärans storhetstid i den svenska exporten inföll först under 1600-talet.

Icke blott ifråga om storlek och sammansättning skilde sig den svenska utrikeshandeln under 1500-talet högst avsevärt från våra dagars, utan även det sätt varpå man betraktade det internationella varubytet var mycket olika vår tids. På den tiden hade penningen icke lagt sin slöja över varubytet med utlandet och givit människorna huvudbry om handelsbalansen. Naturahushållningen gjorde det lätt att inse, att vid byte vinsten bestod i att man skaffade sig varor, icke pengar. Svenskarna togo på 1500-talet med glädje emot den import som erbjöd sig men voro helt naturligt sparsammare med betalningen i form av export. Heckscher har räknat ut, att Gustav Vasa hann utfärda 112 utförselförbud, under det införselförbuden lyste med sin nästan fullständiga frånvaro. Vid beviljandet av exportlicenser tillfogade han gärna en varning om att exporten borde ske »endast måtteligen». Samma syn hade hans söner. Sålunda funno hertig Karl och rådet år 1593 det betänkligt, att »den skulle blive tillstatt utföre hvad gods han ville, som ingen införing gjort hade i riket».[1])

Likaså ansåg Gustav Vasa, att utrikeshandeln borde bedrivas av sådana personer, som bäst voro lämpade för handel och köpenskap. Och eftersom han ej hade någon hög uppfattning om svenskarnas förmåga i detta hänseende, såg han helst att utlänningarna kommo hit med sina varor och här gjorde upp om vad de i gengäld skulle få föra med sig hem. »Är bättre, att the tyske söke hit i riket medt theris gods än att vi skulle söke till them medt våre varer och ther så vanvyrdes them föryttre som här till dags alltid skett är».[2]) Gustav Vasa var själv en synnerligen intresserad importör och exportör. Skatteuppbörden in natura gav utmärkta exportvaror som smör, spannmål och hudar. Koppar och silver erhöll kungen från Falu och Sala gruvor, och av importen var som nämnts en betydande del avsedd för kungen och hans hov.

Gustav Vasas hyllande av passivhandelns princip medförde, att »frigörelsen» från hanseaterna ej ledde till någon ändring i det förhållandet, att vår utrikeshandel i hög grad kom att ligga i deras händer. Lübeck och Danzig förblevo under hela 1500-talet, liksom de hade gjort under medeltidens senare del, de helt dominerande orterna för

[1]) Cit. av Heckscher i Sveriges ekonomiska historia, första delen, sid. 257.
[2]) D:o, sid. 258.

Sveriges utländska handelsförbindelser. Först mot 1500-talets slut började vi få en stigande handel med hamnarna i Nordsjön, då den svenska exporten började söka sig västerut och tillförseln av salt därifrån blev viktig. Typiskt var att när den svenska utrikeshandeln småningom började gå hanseaterna ur händerna, övertogs den ej av svenskarna själva utan av holländare och engelsmän. Ännu vid 1500-talets slut torde emellertid den svenska utrikeshandeln till 75 proc. ha varit riktad mot Östersjöns sydkust.

Vår utrikeshandel under 1500-talet — i stort sett överensstämmande med förhållandena under senare delen av medeltiden — utgör en god bakgrund till den utveckling, som tog vid mot århundradets slut och som redan under första hälften av 1600-talet ifråga om några av exportprodukterna förde fram Sverige till en rangplats på världshandelns område.

I den svenska exportens historia intager 1600-talet en ganska märklig ställning. Då växa nämligen fram tre olika exportartiklar, ifråga om vilka Sverige får något liknande ett monopol på världshandelns område, och de äro koppar, järn och tjära. Förändringen gentemot 1500-talet är betydande. Jordbrukets produkter, som ännu i siffrorna från 1559 representerade mer än hälften av den svenska exporten, ha hundra år senare fått sin andel reducerad till en obetydlighet på ett par procent. I stället ha bergets och skogens produkter ryckt in och erhållit den ställning inom exporten, som de hålla än i dag. Redan mot slutet av 1600-talet började Sverige att för en längre period bli importör av det viktigaste livsmedlet, spannmålen, och det blir uppenbart att i den internationella arbetsfördelningen Sverige finner sin uppgift icke på jordbrukets område utan i produkter från berg och skog. Av 1600-talets tre stora exportartiklar ha visserligen sedermera två försvunnit — kopparn och tjäran — men i stället ha andra tagit vid. Under större delen av 1600-talet gav bergets järn och koppar tillsammans med skogens tjära och trä icke mindre än 90 proc. av den svenska exporten. I våra dagar är läget ett liknande, och som i ett tidigare avsnitt nämnts, bestod före kriget Sveriges export till något mer än 80 proc. av produkter från berg och skog, ehuru med en helt annan och högre förädlingsgrad.

I vår 1600-talsexport tilldrog sig kopparn det största intresset — järnets andel var visserligen betydligt större, men det kunde ej på långt när mäta sig med den »ädla» kopparns popularitet. Såväl

produktionen som exporten av koppar fortsatte att växa fram till århundradets mitt, då årligen drygt 3.000 ton producerades och härav bortåt 90 proc. exporterades. Vid denna tidpunkt utgjorde kopparn en tredjedel av Sveriges hela export. Därefter började kurvan peka nedåt, år 1717 gick produktionen under 1.000 ton och ett par år senare hade dess andel i den svenska exporten reducerats till 10 proc. I omkring hundra år varade kopparns storhetstid — den sammanföll i påfallande grad med Sveriges, och de båda voro ej utan sammanhang. Därefter sjönk malmtillgången katastrofalt, trots att man länge med alla medel sökte stimulera brytningen både i Falu gruva och i andra ännu mycket mindre givande fyndigheter. På 1780-talet förlorade kopparn andra platsen i svensk export till tjäran. Den har aldrig sedermera blivit av betydelse för den svenska exporten — tvärtom ha vi trots upptäckten av Skelleftefältet hänvisats till att genom import från transoceana länder fylla större delen av vårt behov av koppar. År 1938 kom sålunda kopparn på nionde plats i den svenska handelsstatistikens tabell över viktigare importvaror.

Sin dominerande ställning på kopparexportens område visste Sverige under 1600-talet att till det yttersta utnyttja. Någon nämnvärd konkurrens erbjöd endast den ungerska kopparn, och Europa led av en tilltagande kopparbrist. Den svenska monopolpolitiken hade som mål att med alla medel driva kopparpriset i höjden. Enklast hade naturligtvis varit att hålla produktionen nere, men detta stred fullständigt mot dåtidens uppfattning om hur man kunde behandla »ädlare verk». I stället försökte man att å ena sidan hålla tillbaka utbudet och å andra sidan stimulera utlandets efterfrågan. Marknadsmanipulationer av olika slag blevo därvid ett ofta anlitat medel. För att öka användningen av koppar infördes år 1624 i Sverige kopparmyntfot, och därefter blev koppar, som ej kunde säljas till önskat pris, i stor utsträckning myntad. Denna möjlighet utnyttjades emellertid i sådan grad, att kopparmynten fingo ett lägre värde som mynt än som metall och därför i stora mängder smugglades ur landet. De blevo därmed en svår konkurrent till den svenska kopparn.

En ny användning för kopparn av verkligt stor betydelse blev mässingsindustrien, vilken såsom förut omnämnts startades på 1580-talet. Den fick under 1600-talet en storartad utveckling, och Sveriges överlägsenhet tack vare tillgången på koppar var så stor, att vår största köpare blev England, samma land som levererade den för mässings-

industrien oumbärliga zinkmalmen. Från 1680-talet blev Sveriges mässingsexport lika stor som kopparexporten.

När mot slutet av 1600-talet kopparhanteringen gick tillbaka, var det i stället järnet, som ryckte fram till en allt mer dominerande ställning. Visserligen hade järnet hela tiden i såväl produktionen som exporten — men däremot ej i allmänna medvetandet — varit av större betydelse än kopparn, men efter mitten av 1600-talet blev denna överlägsenhet allt kraftigare markerad. Vid denna tidpunkt var kopparns andel av exporten maximal och utgjorde, som förut nämnts, 33 proc. mot järnets 47 proc. År 1685 hade kopparns (inkl. mässingens) andel sjunkit till 24 proc., samtidigt som järnets stigit till 57 proc. Ett stycke in på nästa århundrade, år 1720, stod kopparn för endast 10 proc. av exporten, under det järnet fullständigt dominerade med drygt 75 proc. I fortsättningen steg järnets andel tidvis ännu något högre, och man kan säga, att under 1700-talet järnet till den grad dominerade svensk export, att vid sidan härav samtliga övriga produkter voro relativt betydelselösa. Sverige fick på järnexportens område en monopolställning liknande den ifråga om kopparn. Länge var vårt land den ende exportören av betydelse — först några årtionden in på 1700-talet började den ryska konkurrensen bli kännbar, och till in på 1800-talet hade vårt land ställningen som den större av världens två stora järnexportörer. Heckscher har beräknat, att vid mitten av 1700-talet Sveriges andel av världens stångjärnsproduktion uppgick till 35 procent, och exporten tycks i allmänhet ha utgjort icke mindre än 85—90 proc. av den svenska produktionen.

Bakom denna utveckling lågo viktiga nybildningar på den svenska järnhanteringens område. Metoderna undergingo redan under 1600-talet förändringar, som för lång tid gjorde Sverige till den europeiska järnhanteringens mönsterland. Här skall endast nämnas, att den viktigaste ändringen var en följd av valloninvandringen, som också gav sitt namn åt det nya materialet. Sverige kunde nu leverera världens bästa ståljärn.

Medan det under 1600-talet knappast förelåg någon egentlig tendens att utnyttja Sveriges monopolställning på järnexportens område, genomfördes under 1700-talet en dylik politik med en konsekvens och fullständighet, som saknade tidigare motstycken. Den produktionsbegränsning, som man icke hade velat vara med om ifråga om en

»ädel» vara som kopparn, genomfördes nu så hårdhänt, att för större delen av 1700-talet en fullständig stagnation ifråga om producerade och exporterade kvantiteter järn inträdde. Samtidigt som världen led av en allt svårare brist på järn visade Sveriges järnexport överhuvud taget icke någon ökning mellan 1740 och 1780. Denna exportbegränsning utgjorde förutsättningen för de monopolpriser, som höllos. Varje järnbruk hade sin fastställda tillverkningskontingent, och när monopoliseringstendensen nådde sin kulmen år 1784, blev det belagt med vite att ens ansöka om ökning av den tilldelade kvantiteten. Officiellt motiverades den stränga produktionskontrollen med omsorgen om skogarna, som ju i Bergslagen hårt utnyttjades av den bränsleslukande bergshanteringen. Monopolställningen föranledde dock ej svenskarna att pruta på järnets kvalitet, utan denna hölls hela tiden på toppen med »vräkning» av de partier, som ej höllo måttet.

Sveriges gynnsamma ställning på järnexportens område under 1700-talet berodde å ena sidan på att den begynnande industrialiseringen, särskilt i England, krävde hastigt stigande mängder järn, och å andra sidan att med dåvarande produktionsteknik för framställning av järn krävdes icke blott malm utan också väldiga bränslelevererande skogsområden. De båda stora järnleverantörerna Sverige och Ryssland ägde malmtillgångar inom större skogsområden. Men den dag en ny teknik medgav, att Englands liksom den europeiska kontinentens stora järnmalmstillgångar kunde utnyttjas med bränsle från de ofta närbelägna stenkolsgruvorna, den dagen skulle läget inom järnhanteringen helt revolutioneras och de båda storexportörernas gynnsamma ställning försvinna.

Och denna utveckling var länge på väg. Redan i början på 1700-talet lyckades engelsmännen lösa uppgiften att använda fossilt bränsle vid framställning av tackjärn, men det dröjde länge innan metoden slog igenom, och kvaliteten på kokstackjärnet blev icke den bästa. Dessutom kvarstod olöst den svårare uppgiften att använda stenkol också vid den fortsatta bearbetningen till smidbart järn, vilken senare produkt den svenska exporten ju bestod av. Detta problem löstes emellertid mot slutet av århundradet (puddlingsprocessen), och därmed föll ett dråpslag mot exportörerna av järn framställt med hjälp av träkol. Den största järnimportören, England, förvandlades till exportör. Redan vid slutet av 1700-talet började den engelska expor-

ten av stångjärn att få betydelse, och vid utgången av 1820-talet var den redan flera gånger större än importen. För Ryssland blev slaget i viss mån definitivt, och landet återfick aldrig sin ställning på den europeiska järnmarknaden. För Sverige var den sköna monopolställningen borta, och en mödosam omläggning av järnhanteringen förestod, om man med någon utsikt till framgång skulle kunna möta konkurrensen från det billiga stenkolsjärnet.

Men svenskarna lyckades med sin svåra uppgift. De anpassade sin järnhantering efter det nya läget och förbilligade produktionen tillräckligt för att den återstående prisskillnaden skulle vägas upp av det svenska järnets högre kvalitet. Efter några bekymmersamma årtionden hade man på 1840-talet kommit så långt, att exportsiffrorna definitivt passerat de kvantiteter Sverige utfört under glansperioden på 1700-talet. Heckscher betecknar detta såsom »det vackraste bladet i Sveriges ekonomiska historia».[1]) Till utvecklingen under senare delen av 1800-talet återkomma vi längre fram.

Den tredje stora exportprodukten under 1600-talet utgjorde tjäran. I den svenska exporten kom tjäran under detta århundrade närmast efter järnet och kopparn, och på 1780-talet gick den, såsom redan omnämnts, förbi kopparn och upp på andra plats. I avdelningen skogsprodukter behandlas utvecklingen på detta område närmare, och här skall därför endast i korthet nämnas, att under 1600-talet Sverige på tjärexportens område liksom ifråga om kopparn hade något av ett världsmonopol, vilket också till det yttersta utnyttjades. Under såväl 1600- som 1700-talet representerade tjäran för oss en oerhört mycket viktigare skogsprodukt än virket. Först i början av 1800-talet togo trävarorna ledningen inom exporten av egentliga skogsprodukter, och det dröjde fram till 1850-talet, innan det verkliga genombrottet för sågverksindustrien kom i vårt land. Den utveckling, som då tog vid, behandlas i ett följande avsnitt.

Vid sidan av de här nämnda produkterna järn, koppar, tjära och trävaror spelade fram till mitten av förra århundradet övriga exportvaror ringa roll. De under 1500-talet för exporten så viktiga produkterna från boskapsskötseln fingo redan i början av 1600-talet sin andel reducerad till några få procent. Vid århundradets mitt för-

[1]) Den svenska exportens história, sid. 17. I Svenskt arbete och liv, sid. 284, säger samme förf. »det ärofullaste bladet i den svenska järnhanteringens och t. o. m. i Sveriges hela ekonomiska historia».

lorade även spannmålsexporten sin betydelse, och redan en siffra från 1685 visar Sverige som en ganska betydande importör av spannmål. En ny exportartikel på livsmedelsområdet fick Sverige, när den stora sillfiskeperioden under 1700-talets senare del medförde en ganska betydande utförsel av fiskeprodukter, och sedan Sverige på 1820-talet återigen blivit självförsörjande med spannmål uppstod ånyo ett visst exportöverskott under de närmast följande årtiondena. I övrigt kanske bör nämnas, att under 1700-talet en betydande reexport ägde rum av »ostindiska» varor, men dessa representerade ju ej export i vanlig mening.

Under det Sveriges export efter 1500-talet till viss del ändrade karaktär och närmare anslöt sig till de tillgångar vårt land äger i sina skogar och berg, ägde någon motsvarande förändring knappast rum på importens område. Den sammansättning av huvudsakligen konsumtionsvaror med till stor del lyxkaraktär, som importen hade under 1500-talet — och säkerligen också tidigare — kvarstod i stort sett under de följande århundradena. Det nämndes ovan, att under 1500-talet högst två importvaror voro av nämnvärd betydelse för folkförsörjningen, nämligen i första hand salt och möjligen också humle. Även i fortsättningen var införseln av dessa varor viktig, men eftersom behovet var begränsat, kommo de att utgöra en allt mindre del av den stigande importen. Mot en andel på 25—30 proc. ännu mot 1500-talets slut stodo omkring 10 proc. hundra år senare och endast ett par procent under 1700-talet. I stället ryckte andra varor in och bland dessa en, som redan nämnts, och den enda, som i likhet med saltet blev av verklig betydelse för folkförsörjningen, nämligen spannmål. Redan siffrorna från 1685 visa en införsel av spannmål motsvarande 13 proc. av totalimporten, och under 1700-talet blev spannmålen den viktigaste importvaran. Först ett par årtionden in på 1800-talet återvände Sverige som förut nämnts till självförsörjning på området, bl. a. i samband med den hastigt ökande potatisodlingen.

Importen kom sålunda även i fortsättningen att bestå av konsumtionsvaror, och bland dessa hade endast några få såsom salt och spannmål liksom kanske också en del av textilvarorna betydelse för folket i gemen. I övrigt kvarstod importens lyxkaraktär, och för denna införsel fingo 1700-talets kolonialkompanier stor betydelse. Ostindiska kompaniets till Göteborg införda laster gingo visserligen

i främsta rummet till reexport — det fanns i början på 1780-talet år, då dessa »ostindiska» varor utgjorde nästan lika mycket som Sveriges hela övriga export — men mycket stannade kvar i Sverige för att spela en roll i överklassens konsumtion. Under 1800-talet fingo varor av en annan typ allt större betydelse i importen, nämligen sådana som representerade lyxkonsumtionen hos bredare folklager. Socker, kaffe och tobak kunna nämnas som exempel härpå. Ännu vid mitten av 1800-talet bestod sålunda den svenska importen till den alldeles övervägande delen av konsumtionsvaror, och bland dessa var lyxinslaget — mätt efter den tidens levnadsstandard — stort. Råvaror, bränslen och andra förnödenheter för näringslivet hade fortfarande en undanskymd plats. Frihetstidens uppskruvade intresse för inhemska manufakturer återspeglades visserligen i importen i form av råvaror sådana som spånadsämnen, råsocker och tobaksblad, men det rörde sig härvid om ganska betydelselösa kvantiteter.

Den inriktning mot Östersjöns södra kust, som ännu mot slutet av 1500-talet präglade Sveriges utrikeshandel, blev i första hand för exportens vidkommande ändrad redan tidigt under det följande århundradet. För de stora svenska exportartiklar, som då växte fram, stod nämligen England som den utan jämförelse största köparen. Sålunda sades det ofta, att Englands sjömakt vilade på den svenska tjäran. Likaså byggde den engelska industrialiseringen ända fram till 1800-talet i icke ringa grad på svenskt järn, som tidvis synes ha motsvarat 40 proc. av Englands inhemska förbrukning. Eftersom England ej hade på långt när samma betydelse för den svenska importen, kom vår handel med detta land, liksom fallet är än i dag, att kännetecknas av ett stort svenskt exportöverskott. För Sveriges import däremot var liksom tidigare Tyskland av dominerande betydelse. Textilvarorna representerade ju länge den viktigaste importvaran, och här gjorde sig ett kvardröjande inflytande från den långa hanseatiska perioden gällande. När sedan mot 1600-talets slut spannmålen blev viktigaste importvara, hämtades den givetvis från Europas kornbod, Östersjökusten jämte Baltikum, varvid också Ryssland blev av betydelse som leverantör.

Ett förhållande, som snabbt ändrades, var den inställning till det internationella varubytet, som svenskarna hade på Gustav Vasas tid. Naturahushållningen och den därmed förenade politiken att uppmuntra import och passivhandel vändes i sin motsats. Redan i början

av 1600-talet gjorde merkantilismen sitt intåg i Sverige, och dess läror behöllo sitt grepp om sinnena ända fram till mitten av 1800-talet. Man kom nu allt ifrån Kristinas förmyndare att lägga vikt vid handelsbalansen och ivra för en stor export i förhållande till importen. I stället för exportförbud fingo vi importförbud, och särskilt från Karl XI:s tid utvecklades en protektionistisk politik med skydd för de s. k. manufakturerna, en inhemsk förädlingsindustri med tyngdpunkten på det textila området. Efter en viss lättnad i handelshindren under senare delen av 1700-talet kom 1799 en tulltaxa med många nya importförbud, särskilt avsedda att träffa »överflödet», lyxvaror som t. ex. kaffe och vissa viner. Därefter satte 1816 års tulltaxa riktigt förbudssystemet i högsätet. De mer än 300 importförbuden täckte ett så stort område, att de samtidigt förekommande importtullarna voro av mindre intresse. Även exporten var belagd med många hinder, i det man genom ett betydande antal exportförbud ville reservera råvaror och halvfabrikat för den inhemska industriens behov. Under de följande årtiondena skärptes landets restriktioner ytterligare på den enda punkt, där 1816 års tulltaxa varit relativt moderat, nämligen ifråga om jordbruksprodukter. Ännu i början av 1850-talet utgjorde importförbuden, trots kraftig nedgång i antalet, grundvalen i vårt handelspolitiska system, och tulltaxan måste betecknas som högprotektionistisk.[1])

Även 1500-talets uppskattning av passivhandeln försvann hastigt nog. Redan Gustav Vasas söner började tvivla på fördelarna av passivhandeln och ansågo »att man icke allt behövde köpe här i riket av främmande efter ytterste penningen».[2]) Även ur sjöförsvarets synpunkt fann man anledning uppmuntra inhemsk sjöfart och skeppsbyggeri. Sålunda införde Gustaf II Adolf »helfrihet» — nedsättning av tullavgifterna med en tredjedel — för beväpnade svenska fartyg och »halvfrihet» — nedsättning med en sjättedel — för övriga svenska fartyg, medan de utländska voro »ofria» och fingo betala vanlig tull. Ett nytt, kraftigt stöd åt svensk sjöfart sökte man skapa genom det år 1724 beslutade, ryktbara s. k. produktplakatet. Detta förbjöd efter mönster av de engelska navigationsakterna utländska fartyg att till Sverige införa annat än sitt eget lands produkter. I den mån

[1]) Montgomery, A., Industrialismens genombrott i Sverige, 2:a uppl., sid. 161.

[2]) Cit. av Heckscher, Sveriges ekonomiska historia, första delen, sid. 258.

de utländska fartygen ej voro i tillfälle att få last av det egna landets produkter, måste de alltså gå i barlast till Sverige. Något formellt upphävande av produktplakatet har aldrig ägt rum, men det minskade hastigt i betydelse, när under 1820-talet Sverige genom traktater med en rad länder tillförsäkrade deras fartyg likabehandling med de svenska här i riket mot att samma förmån beviljades i resp. land åt fartyg under svensk flagg. Redan mot slutet av nämnda årtionde voro de viktigare sjöfartsländerna helt eller åtminstone till väsentlig del befriade från restriktionerna, och under de följande årtiondena försvann resten av det gamla systemet. Sverige hade därmed anslutit sig till den fria konkurrensen på sjöfartens område och har sedermera aldrig ändrat denna inställning.

Den moderna utrikeshandelns uppkomst

Ovan ha vi i stora drag följt den svenska utrikeshandeln från den medeltida prägel den hade ännu under 1500-talet fram till mitten av 1800-talet, den tidpunkt från vilken man kan datera uppkomsten av vad vi nu uppfatta som modern utrikeshandel. Heckscher uttalar[1]) att den principiellt bästa indelningen för Sveriges ekonomiska historia förmodligen skulle vara i enbart två perioder, som kunna betecknas med orden ancien régime — nouveau régime, och att om gränsen skall gå mellan det övervägande gamla och det övervägande nya i samhällstillståndet, den får dragas mycket långt fram i tiden, kanske ända vid 1870.

Vad som på utrikeshandelns område karakteriserade det nya skede, som tog sin början vid mitten av 1800-talet, var att vårt varubyte med utlandet hastigt ökade i betydelse och samtidigt fick en särskilt på importsidan ändrad sammansättning. I stället för konsumtionsvaror, ofta av lyxkaraktär, började importen att i stigande utsträckning leverera råvaror, bränslen och kapitalutrustning till Sveriges industrialiserande näringsliv, samtidigt som den övertog en del av livsmedelsförsörjningen. Fram till 1910 representerade denna import därjämte en för utvecklingen av det svenska näringslivet synnerligen viktig införsel av kapital. Exporten återigen dominerades visserligen liksom tidigare av produkter från skogen och berget men nu i en allt

[1]) Svenskt arbete och liv, sid. 19—20.

högre förädlingsgrad, återspeglande Sveriges ökade möjligheter på det industriella området.

Till att börja med kunna anföras några siffror belysande utrikeshandelns hastiga tillväxt. Det har redan förut nämnts, att under 1700-talet det överhuvud taget icke tycks ha skett någon nämnvärd ökning av vårt internationella varubyte, och att man som motsats härtill kan ställa den något mer än fyrtiodubbling av den svenska utrikeshandeln, som även efter eliminering av penningvärdets förändring ägde rum under de hundra åren 1836/40—1936/40.

Vill man följa utvecklingen i handelsomsättning per invånare, uppgick den under den förstnämnda femårsperioden till knappt 18 kr. per inv., och ännu tio år senare, alltså 1846/50, hade den icke stigit till mer än 21 kr. Därefter inträdde emellertid en ny ökningstakt, och redan under påföljande femårsperiod (1851/55) hade utrikeshandeln ökat med 50 proc. till 32 kr. per inv. Efter ytterligare tjugo år nådde den något över 100 kr. Siffran 200 kr. per inv. överskreds under perioden 1906/10, redan 1911/15 var den uppe i 300 kr. och 1921/25 ett gott stycke över 400 kr. Stegringen fortsatte i hastig takt under senare hälften av 1920-talet, då omsättningen uppgick till icke mindre än 530 kr. per inv. Efter en nedgång under de dåliga åren i början på 1930-talet skedde under årtiondets senare del en ny, kraftig uppgång, och för femårsperioden 1936/40 nådde den svenska utrikeshandeln ett värde av 600 kr. per inv. Ungefär samma siffra eller 595 kr. gällde för den här behandlade perioden 1936/38. Även om hänsyn tages till att under denna tid en viss sänkning av penningvärdet ägde rum — enligt Åmark-Silverstolpes index var dock uppgången i partipriserna från 1861/65 till 1936/40 begränsad till omkring 30 proc. — måste detta betecknas som en märklig utveckling. Under denna tidrymd av nittio år steg folkmängden till icke fullt det dubbla, medan värdet av utrikeshandeln blev 53 gånger större. För varje svensk representerade utrikeshandeln vid periodens slut ett trettio gånger större värde än vid dess början.

En jämförelse mellan nationalinkomst[1]) och utrikeshandel synes ge vid handen, att fram till 1890 utrikeshandeln visade den snabbare ökningstakten, men att därefter dess andel av nationalinkomsten varit något i sjunkande. Särskilt för äldre tider äro ju nationalinkomst-

[1]) För nationalinkomsten ha använts totalsiffrorna enligt alt. I, tab. 48 i National Income of Sweden 1861—1930.

beräkningarna mycket osäkra, men man torde kunna räkna med att från 1861/65 till 1886/90 importens andel av nationalinkomsten i det närmaste fördubblades. Den därefter inträdda tillbakagången var fram till första världskriget ganska liten, under det mellankrigsperioden, och då särskilt de första åren av resp. 1920- och 1930-talen, uppvisade åtskilligt lägre siffror. En återgång till siffrorna från 1861/65 var det dock därvid icke fråga om.

En faktor, som säkerligen var av stor betydelse för den ovannämnda våldsamma utvecklingen av vårt internationella varubyte, var den handelns frigöring från äldre tiders mångfald av hinder, som på allvar tog fart vid mitten av 1800-talet. I annat sammanhang har framhållits, att i början på 1850-talet den svenska tulltaxan måste betecknas som högprotektionistisk. Därefter gick emellertid utvecklingen mot friare handel raskt, pådriven av en intensiv högkonjunktur med stigande prisnivå. Redan mot årtiondets slut, med tulltaxorna 1854 och 1857 som viktiga milstolpar, rådde tullfrihet för viktigare livsmedel som spannmål och flertalet animalier liksom ifråga om en mängd råvaror och halvfabrikat. Tullfri var vidare den viktiga gruppen redskap och maskinerier samt ångmaskiner och ångpannor.

Ett nytt, viktigt steg mot frihandel med sänkning av en mängd industritullar betydde 1865 års handels- och sjöfartstraktat med Frankrike. Därmed voro dock frihandelsreformerna i huvudsak avslutade, och endast tullsänkningar av begränsad omfattning förekommo i fortsättningen. Ett uttryck för frihandelsvänlig inställning var också den 1874 tillkomna s. k. mellanrikslagen med tullfrihet mellan Sverige och Norge för så gott som alla inhemska varor.

Vid sistnämnda tidpunkt hade emellertid stämningen i Sverige redan börjat slå om i protektionistisk riktning. Prisnivån befann sig sedan 1873 i sjunkande, och man hade — bortsett från några få år av högkonjunktur — ganska allmänt ett intryck av dåliga tider så länge det envisa prisfallet fortsatte fram till 1895. Den ökade konkurrensen från transocean spannmål — utvecklingen beröres närmare i avdelningen jordbruksprodukter — kom spannmålspriserna att sjunka mer än den allmänna prisnivån, och tullar på brödsäd utgjorde själva kärnpunkten i det nya protektionistiska programmet.

Systemskiftet ägde rum vid 1888 års riksdag, som införde tullar på spannmål och vissa animalier samt förstärkte tullskyddet för industriens produkter. När gällande traktat med Frankrike gått ut,

förstärkte 1892 års riksdag industriskyddet, och år 1895 företogs en ny höjning av tullen på omalen spannmål. Det har beräknats, att från 1882 till 1892 de svenska tullarna på industriprodukter i genomsnitt fördubblades.[1]) Den största höjningen gällde gruppen maskiner, apparater, fordon etc. Mellanrikslagen utlöpte 1897 utan att förnyas.

År 1906 påbörjades en omfattande revision av den svenska tulltaxan med syfte att genom en långt gående specialisering göra den mera lämpad för handelspolitiska förhandlingar, närmast med Tyskland. Redan vid denna tidpunkt hade industritullarna höjts med i genomsnitt omkring 10 proc. i jämförelse med 1892, och den nya taxan, som blev klar 1911, medförde en ytterligare höjning av det industriella tullskyddet med likaledes något sådant som 10 proc. Eftersom de svenska tullarna emellertid i allmänhet voro specifika, alltså utgingo med visst belopp per måttenhet, medförde den sedan mitten av 1890-talet stigande prisnivån ett i realiteten sjunkande tullskydd. Det har därför beräknats, att även efter höjningen 1911 det industriella tullskyddet ej låg högre än efter höjningen 1892 och att för jordbruksprodukterna, som icke berördes av ändringarna 1911, tullskyddet i verkligheten sjunkit sedan 1895.[2])

Den efter världskriget kvarstående höjningen av prisnivån medförde ytterligare en kraftig sänkning av de specifika tullarnas reella betydelse, och de framstötar, som under 1920-talet gjordes om höjning av de svenska tullarna, hade som regel föga framgång. Det har redan i annat sammanhang nämnts, att Sverige i likhet med övriga nordiska länder fram till 1930-talet förde en handelspolitik, som utmärktes av en mycket måttlig protektionism. Även traktatpolitiken var mycket försiktig och syftade framför allt till att genom mestgynnadnationsklausul uppnå samma likabehandling av svensk export, som vi själva voro villiga att tillerkänna utlandet på den svenska marknaden.

Också under 1930-talet förde vårt land en mycket liberal handelspolitik. Vad först tullarna beträffar kan nämnas, att år 1930 de tullbelagda varorna utgjorde 59 proc. av importen.[3]) Mot 1930-talets slut

---

[1]) Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden XXXVI. SOU 1924: 37, tab. sid. 8.

[2]) D:o, tab. sid. 323.

[3]) Denna liksom följande uppgifter om tullskyddets höjd under 1930-talet

hade deras andel sjunkit till 54 proc. Tulluppbörden räknad i procent av de tullbelagda varornas värde höll sig samtidigt i stort sett oförändrad. Den utgjorde 16 proc. 1930 mot 17 proc. under de sista fredsåren.[1]) Icke heller i de nya handelshinder, som utvecklades under 1930-talet, tog Sverige någon större del. Sålunda avstodo vi helt från valutarestriktioner, och kvantitativa regleringar kommo egentligen endast ifråga för en rad jordbruksprodukter. För denna reglering redogöres närmare i avdelningen jordbruksprodukter.

Den hastiga utvecklingen efter mitten av 1800-talet av våra internationella handelsförbindelser innebar stora förändringar i handelns inriktning. I stort sett kan sägas, att därvid en förskjutning ägde rum från närgränsande länder till mera avlägsna delar av Europa och vidare från vår egen till främmande världsdelar och då i första hand Amerika.

Tyvärr göra brister i det handelsstatistiska materialet det svårt att följa denna utveckling före år 1905. I den svenska handelsstatistiken redovisas nämligen t. o. m. 1904 vid införsel till Sverige sista inlastningslandet, som alltså upptages som leverantör av hela lasten. På samma sätt upptages vid utförsel från Sverige första lossningslandet som mottagare. Först 1905 ändrades länderredovisningen till att vid införsel ange det land, varifrån varan blivit inköpt, och vid utförsel det land, dit den blivit såld. Omläggningen fick största betydelsen för uppgifterna rörande handeln med dels Danmark, dels länder utan direkt transportförbindelse med Sverige som t. ex. Schweiz, dels utomeuropeiska länder, främst Förenta Staterna.[2]) Denna omläggning av länderredovisningen skedde emellertid samtidigt med en annan händelse, som påverkade vår utrikeshandels fördelning mellan Europa och övriga världsdelar. Det var nämligen hösten 1904, som de båda första svenska transoceana sjöfartslinjerna startade. När nu vår handelsstatistik fr. o. m. 1905 visar en betydande förskjutning av Sve-

hämtade ur Beräkningar rörande relationen mellan tulluppbörd och importvärde med särskild hänsyn till år 1936 av E. Dahlgren, Stockholm 14 febr. 1947 (stencil).

[1]) Deprecieringen av den svenska kronan hösten 1931 hade dock en verkan av samma slag som ett förstärkt tullskydd gentemot de länder, som icke alls eller i mindre grad deprecierade sina valutor. Även stabiliseringen av pundkursen 1933 vid en så hög nivå som 19.40 innebar en avsevärd undervärdering av kronan gentemot både pundet och en rad övriga valutor.

[2]) Källström, V., Svensk utrikeshandel, Kommersiell handbok I, sid. 68.

riges utrikeshandel mot främmande världsdelar, är det svårt att avgöra hur mycket härav, som kommer sig av statistikens omläggning, och hur stor del de nya sjöfartslinjerna ha.

Den år 1905 införda redovisningen efter inköps- och försäljningsländer ersattes 1936 med ett nytt system, enligt vilket vid införsel upptages det land, i vilket varan producerats (ursprungslandet) och vid utförsel det land, där varan konsumeras (förbrukningslandet). Därmed erhåller man alltså en ytterligare möjlighet att spåra importen från produktionslandet och följa exporten fram till konsumtionslandet. Ett stort antal länder hade åtskilligt tidigare än Sverige övergått till denna redovisningsmetod. Den äldre grupperingen efter inköps- och försäljningsländer publiceras dock fortfarande i svensk handelsstatistik i några sammandragstabeller, varför möjlighet finnes att fr. o. m. 1936 jämföra vår utrikeshandel ur inköps- och ursprungs- resp. ur försäljnings- och förbrukningssynpunkt.

I tab. 1 ha sammanställts uppgifter avsedda att belysa viktigare förändringar i den svenska utrikeshandelns inriktning sedan början på 1870-talet. Som synes dominerades vid periodens början vårt internationella varubyte helt av några närbelägna länder. Tyskland, Storbritannien och de nordiska grannländerna levererade sålunda såväl 1871/75 som 1901/04 omkring 80 proc. av hela den svenska importen och voro samtidigt köpare till drygt 75 proc. av vår export. Övriga handelspartners av betydelse voro endast Frankrike, Holland och Belgien samt på importsidan också Ryssland — som synes också de ganska närbelägna länder. De här nämnda ländernas andel av Sveriges utrikeshandel uppgick 1871/75 till 94 proc. och 1901/04 till drygt 95 proc. Vid sistnämnda tidpunkt kom endast 1 proc. av vår utrikeshandel på det övriga Europa och 3 proc. på främmande världsdelar. I sistnämnda fall härrörde införseln huvudsakligen från Förenta Staterna, och utförseln gick i stort sett till Afrika.

I övrigt framgår av tabellens siffror i hur hög grad Englands ställning som den store köparen av svensk export kvarstod ännu i början på 1870-talet. Landet mottog då en större del av svensk export än alla övriga länder tillsammans. Samtidigt var England den störste leverantören till Sverige. Vid början av detta århundrade hade läget blivit ett annat. Tyskland hade då erövrat ställningen som den ojämförligt störste leverantören till vårt land och samtidigt mer än fördubblat sin andel av den svenska exporten. Samtidigt som Englands

Tab. 1. Sveriges utrikeshandel med olika länder 1871/75—1936/38 (proc.)

Länder	1871/75	1901/04	1906/10	1926/30	1936/38	
					Inköp-försäljn.	Ursprung-förbrukn.
A. Import						
Tyskland	23,2	38,2	35,4	31,1	23,7	21,4
Storbritannien[1])	32,2	26,0	25,7	16,2	18,8	13,0
Nordiska länder[2])	22,6	18,7	12,3	11,2	10,4	8,3
Frankrike, Holland, Belgien[3])	9,8	8,1	7,5	9,5	12,7	11,4
Ryssland	6,2	4,7	3,9	0,7	0,8	0,6
Summa	94,0	95,7	84,8	68,7	66,4	54,7
Övr. Europa	1,6	1,4	1,5	8,6	11,6	12,1
Utomeuropa	4,4	2,9	13,7	22,7	22,0	33,2
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
B. Export						
Tyskland	7,1	16,6	20,6	14,5	16,6	16,6
Storbritannien[1])	53,3	38,2	33,7	26,4	24,7	23,4
Nordiska länder[2])	15,1	22,2	18,9	14,7	16,1	15,9
Frankrike, Holland, Belgien[3])	16,7	16,9	13,6	12,0	10,8	10,6
Ryssland	1,3	1,1	2,4	1,9	0,9	0,9
Summa	93,7	95,0	89,2	69,5	69,1	67,4
Övr. Europa	2,4	1,3	1,3	8,6	9,0	9,1
Utomeuropa	3,9	3,7	9,5	21,9	21,9	23,5
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
C. Hela omsättningen						
Tyskland	15,8	28,8	28,8	22,9	20,3	19,1
Storbritannien[1])	42,0	31,3	29,3	21,2	21,6	18,0
Nordiska länder[2])	19,2	20,2	15,2	12,9	13,1	11,9
Frankrike, Holland, Belgien[3])	13,0	12,0	10,2	10,8	11,8	10,9
Ryssland	3,9	3,1	3,2	1,3	0,8	0,7
Summa	93,9	95,4	86,7	69,1	67,6	60,6
Övr. Europa	1,9	1,3	1,4	8,6	10,4	10,8
Utomeuropa	4,2	3,3	11,9	22,3	22,0	28,6
Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Källa: För perioderna 1871/75 och 1901/04 tab. 42 i Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915. Övriga perioder beräknade ur den officiella svenska handelsstatistiken. Fram till omkring år 1900 anses exportvärdet för Norge vara mycket för lågt upptaget i handelsstatistiken.

[1]) Inkl. Irland. [2]) Danmark, Island, Norge och Finland. [3]) Inkl. Luxemburg när detta land fr. o. m. år 1919 redovisas separat.

andel av Sveriges utrikeshandel sjönk från 42 till 31 proc., steg Tysklands från 16 till 29 proc. Vid båda tillfällena svarade de två länderna för omkring 60 proc. av Sveriges internationella varubyte.

Som nämnts var 1904 det sista år under vilket den gamla länderredovisningen användes och samtidigt det första för svensk transocean linjesjöfart. Därmed inleddes en ny epok i den svenska sjöfartens historia. De båda första linjerna gingo till resp. Sydafrika och Sydamerika. De följdes 1907 av en ny linje till Australien, och samma år expedierades den första svenska linjebåten till Fjärran Östern. Sedan år 1912 en linje på den nordamerikanska kontinenten tillkommit, hade den svenska sjöfarten slutit sin transoceana linjecirkel. Två år senare startades en regelbunden svensk post- och passagerarlinje till Nordamerika. Sveriges transoceana och europeiska linjer ha sedermera utvecklats därhän, att Sverige under normala förhållanden upprätthåller reguljära sjöfartsförbindelser med alla mera betydande delar av jordklotet. För den svenska utrikeshandelns utveckling har detta givetvis varit av stor betydelse.

Hur en allt större del av den svenska utrikeshandeln sträckt sig till avlägsna länder och främmande världsdelar framgår tydligt av tab. 1. Ännu 1901/04 skedde vårt internationella varubyte som nämnts till drygt 95 proc. med ett fåtal närbelägna länder. Världen i övrigt levererade endast 4 proc. av Sveriges import. År 1936/38 kom däremot från sistnämnda område 34 proc. av vår införsel räknat efter inköp och 45 proc. räknat efter ursprung. På samma sätt voro dessa avlägsnare delar av Europa jämte främmande världsdelar 1901/04 köpare av endast 5 proc. av den svenska importen mot 31 proc. 1936/38 och ännu någon procent mer, om man räknar efter förbrukningsländer. Främmande världsdelar ökade sin andel i Sveriges utrikeshandel från 3 proc. under åren närmast efter sekelskiftet till icke mindre än 29 proc. 1936/38 räknat efter ursprungs- och förbrukningsländer. Under samma tid steg andelen för avlägsnare delar av Europa från 1 till 11 proc. Nya handelspartners av betydelse blevo härvid Italien, Spanien, de sydösteuropeiska agrarländerna, Tjeckoslovakien och Schweiz. Denna ökning sedan sekelskiftet av främmande världsdelars och »övriga» Europas andel av vår utrikeshandel från knappt 5 till i det närmaste 40 proc. kan som redan nämnts till en del tillskrivas förbättringar i den handelsstatistiska redovisningen, men till större delen rör det sig om en verklig förskjutning.

I övrigt visar tabellen en stark nedgång under innevarande århundrade av Storbritanniens och Tysklands relativa betydelse för vår utrikeshandel. De båda länderna representerade ännu 1906/10 närmare 60 proc. av den svenska utrikeshandeln, en siffra som 1936/38 sjunkit till knappt 42 proc. och till endast 37 proc. räknat efter ursprungs- och förbrukningsländer. För Storbritanniens vidkommande utgjorde detta endast fortsättningen på en tidigare påbörjad utveckling, under det för Tyskland nedgången började först under första världskriget.

Man kan lägga märke till att mellan 1926/30 och 1936/38 för Tysklands vidkommande den relativa nedgången endast gällde vår import, medan ifråga om England den tvärtom drabbade endast exporten. I båda fallen spårar man den bilaterala tendens, som vid denna tid gjorde sig starkt gällande och som vi återkomma till i annat sammanhang.

Vår handel med de nordiska grannarna visar enligt tabellen en kraftig nedgång i importen samtidigt med en mindre ökning på exportsidan. I förstnämnda fall återspeglas till en del Danmarks minskade betydelse som transitleverantör till Sverige. Slutligen kanske bör nämnas, att Rysslands sjunkande andel av den svenska utrikeshandeln kan återföras till flera faktorer. Sålunda gick vår import av rysk spannmål efter sekelskiftet kraftigt tillbaka, och vidare förlorade Ryssland i första världskriget till Polen och de baltiska staterna områden, med vilka Sverige sedan gammalt stått i livliga handelsförbindelser. Mot slutet av mellankrigsperioden medförde därtill den ryska näringspolitiken en nedgång över hela linjen i landets internationella varubyte.

Utvecklingen av vår internationella handel har emellertid betytt en förändring icke blott av dess inriktning utan också av dess sammansättning, varvid såsom förut nämnts de största förändringarna inträtt på importsidan. De i tab. 2 sammanställda uppgifterna belysa i stora drag utvecklingen sedan 1870-talet. Tillgänglig statistisk gruppering har därvid följts, och den skiljer sig delvis från den, som i ett följande avsnitt användes för perioden 1936/38.

När man betraktar tabellens vänstra avdelning, den som innehåller miljonvärdena, blir första intrycket den kraftiga ökning, som samtliga importgrupper undergått under den ifrågavarande perioden. Det totala värdet av Sveriges import har som synes från 1870-talet fram till 1936/38 åttadubblats med en ökning från i runt tal 250 upp emot

Tab. 2. Den svenska importens sammansättning 1871/80—1936/38.

Varugrupper	Milj. kronor				Procenttal			
	1871/80	1901/10	1921/30	1936/38	1871/80	1901/10	1921/30	1936/38
Konsumtionsvaror	*155,7*	*250,7*	*624,8*	*598,2*	*62,6*	*43,0*	*42,3*	*30,7*
därav								
livsmedel	97,1	132,8	320,3	225,2	39,0	22,8	21,7	11,5
beklädnads- och toalettföremål	38,8	52,3	154,9	162,9	15,6	9,0	10,5	8,4
byggnadsmaterial, husgeråd m. m.	19,8	65,6	149,6	210,1	8,0	11,2	10,1	10,8
Produktionsvaror	*93,1*	*332,3*	*851,7*	*1,347,8*	*37,4*	*57,0*	*57,7*	*69,3*
därav								
råvaror[1])	75,5	273,9	607,8	974,9	30,4	47,0	41,2	50,1
maskiner, redskap, fordon	17,6	58,4	243,9	372,9	7,0	10,0	16,5	19,2
Total import	*248,8*	*583,0*	*1,476,5*	*1,946,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*

Källa: SOS Handel 1938. [1]) Inkl. bränslen.

2.000 milj. kr. Procenttalen i tabellens högra avdelning ge emellertid vid handen, att tillväxttakten inom de olika varugrupperna varit mycket olika. Sålunda ha konsumtionsvarornas andel av totalimporten sjunkit från 63 till 31 proc., alltså en nedgång till mindre än hälften. Produktionsvarorna ha samtidigt gått upp från 37 till i runt tal 70 proc. Sveriges import dominerades 1936/38 till 70 proc. av råvaror, maskiner, redskap och fordon, något som står i stark motsättning till 1870-talets och naturligtvis i ännu högre grad till tidigare perioders import.

Råvarorna utgöra som synes den största gruppen bland produktionsvarorna. Deras andel av totalimporten steg från 30 proc. under 1870-talet till 50 proc. 1936/38, varigenom de kommo att utgöra hälften av hela vår införsel. Inom denna varugrupp rymmas fossila bränslen samt råvaror för industri och jordbruk. Importen av kol, koks och mineraloljor steg från en årlig import på 16 milj. kr. i början på 1870-talet till i medeltal 285 milj. kr. 1936/38, vilket betydde en ökning av importandelen från 7 till 15 proc. Smidbart järn

och stål[1]) jämte koppar representerade under samma tid ett från 2 till 135 milj. kr. ökat importvärde, motsvarande en sjudubbling av importandelen. I ungefär samma takt växte införseln av kautschuk jämte arbeten därav, nämligen från 0,5 till 26 milj. kr. Textilråvarorna hade redan på 1870-talet fått ett stort utrymme i importen. I fortsättningen fyrdubblades importvärdet, vilket dock betydde en relativ tillbakagång. För jordbruket blev speciellt införseln av oljekakor och gödningsmedel av stigande betydelse. Importvärdet steg här från mindre än 5 milj. kr. årligen i början av 1870-talet till närmare 60 milj. kr. 1936/38. Härtill kom en allt viktigare införsel av andra fodermedel, framför allt majs.

I ännu hastigare takt än råvarorna ökades införseln av maskiner, redskap och transportmedel. Värdet steg från 18 milj. kr. 1871/80 till i runt tal 375 milj. kr. 1936/38, vilket betydde en höjning av importandelen från 7 till drygt 19 proc. Det behöver väl knappast påpekas vilken betydelse såväl denna import som den hastigt stigande tillförseln av råvaror haft för framför allt den industriella utvecklingen i vårt land.

Mot produktionsvarornas stigande relativa betydelse för den svenska importen står, såsom nämndes ovan, en nedgång av konsumtionsvarornas andel till mindre än hälften. Den största gruppen här, livsmedel, representerade under 1870-talet nära 40 proc. av hela importen. Under 1920-talet hade andelen reducerats till knappt mer än hälften eller 22 proc., och därefter skedde på några få år en ny nedgång till hälften, så att andelen 1936/38 stannade vid blott 11,5 proc. av totalimporten. I sistnämnda fall rörde det sig ej längre blott om en relativ utan också absolut tillbakagång. Införseln av »närings- och njutningsmedel» steg nämligen från knappt 100 milj. kr. årligen under 1870-talet till 320 milj. under 1920-talet för att 1936/38 gå tillbaka till 225 milj. kr. Vi spåra här inverkan från 1930-talets jordbruksreglering, till vilken vi återkomma under avdelningen jordbruksprodukter och där även utvecklingen av vår införsel av dessa produkter närmare belyses. Här skall endast framhållas, att den låga utvecklingstakten för livsmedelsimporten allt sedan 1870-talet till betydande del sammanhänger med en förskjutning av införseln från färdiga livsmedel mot råvaror, som falla inom andra varugrupper. Ovan berör-

[1]) Göten, smältstycken, plåtar, stänger och valstråd av järn och stål samt balk- och hörnjärn m. m. Grupperingen ur Statistisk Årsbok 1943, tab. 104.

des sålunda den kraftiga importökningen för fodermedel av olika slag liksom av gödningsämnen, och ytterligare kan pekas på den starkt ökade införseln av feta oljor, som till större delen utgöra råvaror för svensk livsmedelsindustri och då i första hand för margarintillverkningen.

Denna förskjutning av införseln från färdigfabrikat till råvaror och halvfabrikat spårar man också i den relativa tillbakagången för gruppen beklädnads- och toalettföremål. Dess andel sjönk under den period tabellen omfattar från 16 till 8 proc. av totalimporten.

Om importen i dess helhet kan i övrigt nämnas, att den under 1860-talet till ungefär två tredjedelar bestod av industriprodukter men att denna andel redan på 1870-talet steg till tre fjärdedelar och därefter förblivit i stort sett oförändrad.[1]) Införseln av industriprodukter steg hastigare än den inhemska produktionen fram till slutet av 1880-talet för att därefter åter relativt sett gå tillbaka — samma utveckling som vi tidigare kunnat konstatera ifråga om förhållandet mellan utrikeshandel och nationalinkomst. Införseln av varaktiga nyttigheter motsvarade i början på 1860-talet blott 20 proc. av den inhemska produktionen, en andel som steg till i det närmaste 50 proc. under senare delen av 1880-talet för att därefter sjunka tillbaka till knappt 25 proc. mot 1920-talets slut. För ovaraktiga nyttigheter steg under samma del importkvoten från 25 till icke fullt 40 proc., för att därefter gå tillbaka till 25 proc.[2])

Innan vi lämna importsidan kanske bör framhållas att för det svenska näringslivets utveckling varit av största betydelse icke blott den starkt ökade tillgång på råvaror, maskiner m. m., som importen erbjöd, utan också att denna införsel under senare hälften av 1800-talet och fram till 1910 till en del erhölls på kredit. Svenska statens skuld till utlandet steg från 40 milj. kr. 1860 till 485 milj. 1910, och Sveriges hela utländska obligationsskuld har för 1908 beräknats till ungefär det dubbla beloppet eller i runt tal 960 milj. kr. I Sveriges förutsättningar för att bli industriland utgjorde kapitalfattigdomen den allvarligaste bristen, och vår industriella utveckling skulle utan denna kapitalimport ha blivit avsevärt fördröjd och tagit en mindre omfattning.[3])

---

[1]) National Income of Sweden, tab. sid. 122.

[2]) D:o, tab. 24.

[3]) Sundbom, Ivar, Sveriges kapitalimport från Frankrike 1870—1914, Studier i ekonomi och historia tillägnade Eli F. Heckscher, Uppsala 1944, sid. 230 o. f.

Tab. 3. Den svenska exportens sammansättning 1871/80—1936/38.

Varugrupper	Milj. kronor				Procenttal			
	1871/80	1901/10	1921/30	1936/38	1871/80	1901/10	1921/30	1936/38
Skogen	*95,5*	*234,9*	*661,8*	*722,8*	*46,6*	*50,7*	*47,3*	*40,5*
därav								
oarbetat trä	15,3	18,1	18,8	9,2	7,5	3,9	1,3	0,5
sågverksprod.	69,4	127,5	238,4	181,6	33,9	27,5	17,0	10,2
massa	1,4	46,4	239,5	354,2	0,7	10,0	17,1	19,8
papper	3,7	24,2	126,9	140,1	1,8	5,2	9,1	7,8
Berget	*49,5*	*148,1*	*508,2*	*769,4*	*24,2*	*32,0*	*36,3*	*43,1*
därav								
järnmalm	0,2	26,9	100,9	199,7	0,1	5,8	7,2	11,2
järn och stål	37,0	42,6	62,8	120,4	18,1	9,2	4,5	6,7
verkstadsprod.	1,3	23,9	130,9	305,0	0,6	5,2	9,4	17,1
Jorden	*54,6*	*65,2*	*149,9*	*147,2*	*26,7*	*14,1*	*10,7*	*8,2*
därav								
spannmål	38,0	1,8	17,5	12,5	18,6	0,4	1,3	0,7
animalier	12,5	42,6	77,6	72,1	6,1	9,2	5,5	4,0
Övrigt	*5,3*	*14,7*	*78,8*	*146,6*	*2,5*	*3,2*	*5,7*	*8,2*
Total export	*204,9*	*462,9*	*1,398,7*	*1,786,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*	*100,0*

Källa: SOS Handel 1938 för huvudsiffrorna; skogen inrymmer de båda grupperna skogshantering och trävaruindustri samt pappersindustri; berget de båda grupperna mineral och produkter därav samt metaller och produkter därav; jorden motsvarar gruppen jordbruk och ladugårdsskötsel m. m. Undergrupperna beräknade ur tab. 104, Stat. Årsbok 1943. Oarbetat trä består av de tre grupperna timmer m. m., pitprops samt bjälkar och sparrar; sågverksprod. består av gruppen plankor, bräder m. m. I samtliga fall ingå endast furu och gran. Exportsiffran för papper 1871/80 hämtad ur Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915, tab. 203, och är ansenligt för hög. Som järn och stål ha räknats de båda grupperna tackjärn och annat icke smidbart järn samt göten, smältstycken, plåtar m. m. Verkstadsprodukter äro för 1901/10 och 1921/30 medeltal av Sveriges mekanförbunds årsstatistik och för 1936/38 ur SOS Handel 1936—1938 med gruppering enligt Mekanförbundets statistik. För 1871/80 har använts Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915, tab. 306, grupperna maskiner m. m., instrument m. m., fartyg och fordon. Gruppen blir därvid något större än i Mekanförbundets statistik. Animalier slutligen består av nötkreatur, fläsk, kött och smör. De medtagna undergrupperna representerade under perioden i genomsnitt 82 proc. av vad som här betecknats som skogens, bergets och jordens produkter.

Lämna vi så importen och övergå till exporten, avser tab. 3 att belysa dennas utveckling sedan 1870-talet. Vad man i första hand uppmärksammar är den kraftiga ökning, som skogens och bergets produkter undergått — fortsättningen på en utveckling, som vi tidigare kunnat konstatera. Exportvärdet för dessa produkter har enligt tabellen stigit från 145 milj. kr. årligen under 1870-talet till mer än det tiodubbla eller icke långt ifrån 1.500 milj. kr. 1936/38. Deras andel av exportvärdet har därmed ökat från 71 till 84 proc. Samtidigt ha jordbruksprodukterna fått sin andel reducerad från 27 till 8 proc. De ha därmed sjunkit ned till relativ betydelselöshet efter att under 1870-talet ha utgjort den näst träet viktigaste exportgruppen, för att nu inte jämföra med senare delen av medeltiden och 1500-talet, då som vi sett de representerade ett större värde än samtliga övriga exportartiklar tillsammans.

Förskjutningen i den svenska exporten från jordens till bergets produkter utgör det ena huvuddraget i utvecklingen sedan 1870-talet. Det andra är den stigande förädlingsgraden, och den har gjort sig gällande inom samtliga tre huvudgrupper på exportens område. Utvecklingen inom exporten har sålunda i detta hänseende varit motsatt mot vad vi i flera fall kunnat konstatera ifråga om importen.

Vad först skogsprodukterna beträffar, kan man konstatera, att det oarbetade träets andel av totalexporten gått tillbaka från 7,5 proc. under 1870-talet till en obetydlighet på 0,5 proc. under åren närmast före andra världskriget. Det rör sig här om en icke blott relativ utan också absolut tillbakagång, nämligen från 15 till 9 milj. kr. Sågverksprodukterna representera ju en högre förädlingsgrad, och här har exportvärdet under perioden stigit från 69 till 182 milj. kr. Detta har dock inneburit en kraftig relativ tillbakagång, så att dessa produkters andel av totalexporten reducerats från 34 till endast 10 proc. Nedgången började vid sekelskiftet och blev särskilt kraftig under mellankrigsperioden.

I gengäld ha skogsprodukter av ännu högre förädlingsgrad ryckt fram på exportområdet. Pappersmassan har fått exportvärdet ökat från 1 till 354 milj. kr. och kom därmed att 1936/38 utgöra vår viktigaste exportartikel med en andel av totalexporten på i runt tal 20 proc. Även pappersexporten företer under perioden en storartad utveckling. Signifikativt är dock, att takten under 1930-talet mattas av, så att andelen av exportvärdet sjönk från drygt 9 proc. under

1920-talet till icke fullt 8 proc. 1936/38. Man spårar här inverkan av 1930-talets handelsrestriktioner, som voro differentierade efter produkternas förädlingsgrad och i stor utsträckning stoppade papperet, där de släppte igenom dess råvara, massan. Till denna utveckling återkomma vi i avdelningen skogens produkter. Här skall i övrigt endast pekas på att skogsprodukterna i stort sett hållit sin position i svensk export. De representerade under 1870-talet 47 proc. av totalexporten och hade samma siffra under 1920-talet. Först därefter skedde en nedgång, och denna begränsade sig helt till träet. Massa och papper däremot t. o. m. något ökade sin andel från 26,2 proc. under 1921/30 till 27,6 proc. 1936/38.

Även inom exportgruppen bergets produkter har det utmärkande draget varit en stigande förädlingsgrad. Den svenska järnhanteringen, som i början av 1800-talet måste anpassa sig efter det nya läge som uppstått genom att stenkol kunde användas vid framställning av smidbart järn, drabbades ånyo av en kritisk period, när under senare delen av 1800-talet en hel rad nya uppfinningar gjorde det möjligt att framställa stål i stora kvantiteter och till billigt pris. Läget blev allvarligt särskilt sedan den »basiska» processen uppfunnits mot slutet av 1870-talet. Men även denna gång lyckades svenskarna anpassa sig och genom att tillgodogöra sig den nya tekniken upprätthålla den traditionella exporten av kvalitetsstål.

Samtidigt började det svenska stålet i allt större utsträckning bli föremål för vidare bearbetning inom landet, innan det sändes på export. Dels fick manufaktureringen ökad betydelse, dels växte fram en inhemsk verkstadsindustri, som med stöd av viktiga svenska uppfinningar gick en snabb uppblomstring till mötes. En rad svenska industrier på området utvecklade sig till storföretag med internationellt rykte. Som exempel kunna nämnas kullager, separatorer, telefoner, fyrbelysning, elektriska maskiner, råoljemotorer, hushållsmaskiner, kontorsmaskiner m. m.

Utvecklingen återspeglar sig tydligt i tabellens siffror. Sveriges export av viktigare slag av järn och stål steg visserligen från 37 milj. kr. per år under 1870-talet till 120 milj. 1936/38, men dess andel av totalexporten gick samtidigt tillbaka från 18 till icke fullt 7 proc. Verkstadsindustriens produkter uppvisade under samma tid ett från 1 till 305 milj. kr. ökat exportvärde, och deras andel av exporten steg

från mindre än 1 till drygt 17 proc. Därmed hade dessa produkter blivit Sveriges näst pappersmassan viktigaste exportvara.

De tekniska nyheterna på järnhanteringens område under 1800-talets senare del skapade icke blott problem utan också nya möjligheter för svensk export. Genom den basiska processen fingo Sveriges väldiga tillgångar av fosforrik järnmalm nytt värde. Redan före 1880-talets slut, alltså endast få år efter den nya processens tillkomst, kom svensk export av fosforrik malm från Grängesberg i gång. Följande årtionde och särskilt efter sekelskiftet följde den mycket starkare brytningen i och exporten från Norrbotten.[1]) Såsom framgår av tabellen hade malmexporten 1936/38 nått upp till ett årligt värde av 200 milj. kr. och utgjorde drygt 11 proc. av totalexporten. Järnmalmsexportens hastigt stigande betydelse utgör det enda viktigare undantaget från regeln att svensk export sedan 1870-talet representerar en stigande förädlingsgrad. Att bergets produkter sedan 1870-talet kunnat öka sin andel av exporten sammanhänger till stor del med järnmalmsexporten.

Även inom den tredje huvudgruppen på exportområdet, jordens produkter, kan man konstatera en förskjutning mot produkter av högre förädlingsgrad. Genom boskapsskötseln förädlas skörden till animalier, vilka som regel representera flerdubbelt dyrare kalorier än vegetabilierna. När nu Sveriges export av spannmål, såsom framgår av tabellen, sjunkit från 38 milj. kr. per år under 1870-talet till 12,5 milj. 1936/38 och samtidigt utförseln av animalier ökat från 12,5 till 72 milj. kr., representerar detta en stark förskjutning mot högre förädlingsgrad. Den del av skörden, som tidigare exporterades, har i stället fått användning som foder åt kreaturen. Såsom i annat sammanhang redan nämnts, bygger denna animalieproduktion i övrigt i icke obetydlig utsträckning på importerade råvaror i form av gödnings- och fodermedel. Att jordbruksprodukterna under 1936/38 icke fingo sin andel av exporten reducerad hårdare än till 8 proc. sammanhänger med de exportfrämjande åtgärder, som ingingo i jordbruksregleringen. För dessa liksom för exportutvecklingen i övrigt på detta område redogöres i avdelningen jordens produkter.

Om exportutvecklingen i övrigt skall här endast nämnas, att under 1860-talet och ännu i början av 1870-talet exporten till knappt 70 proc. bestod av industriprodukter, men att denna andel sedan varit i sti-

[1]) Sveriges Industri, 3:e uppl., sid. 65.

gande och mot 1920-talets slut nådde upp i drygt 95 proc.,[1]) en siffra som också gällde för slutet av 1930-talet. Exporten av industriprodukter representerade till fram mot slutet av 1880-talet en stigande andel av den inhemska produktionen. Vid nämnda tidpunkt synes den ha motsvarat ungefär en tredjedel av produktionen.[2]) Därefter gick den tillbaka och var i början av det nya seklet nere i knappt 20 proc. Under mellankrigsperioden låg siffran återigen något högre, och mot slutet av 1920-talet motsvarade Sveriges industriexport omkring en fjärdedel av den inhemska produktionen. För år 1939 föreligger en beräkning enligt vilken 25,9 proc. av den industriella produktionen gick på export.[3])

Läget 1936/38

De i denna undersökning behandlade åren 1936—1938 avsluta mellankrigsperioden och böra ses mot bakgrunden av den allmänna utvecklingen under denna tid.

De tjugoett åren mellan första och andra världskriget kunna naturligtvis ur en synpunkt betraktas endast som en episod, som får sin karaktär av de stora händelserna vid dess början och slut. Innan länderna övervunnit de ekonomiska och politiska sviterna av det första stora kriget, börjar utvecklingen allt mera att präglas av förberedelserna för nästa krig. Man kan som Lundberg[4]) räkna 1920—21 som en primär och nedgången efter 1929 som en i viss mån sekundär fredskris. De autarkiska utvecklingstendenserna under 1930-talet kunna betraktas som indirekta följder av det första världskrigets djupgående störningar av förkrigstidens internationella arbetsfördelning. Uppsvinget under 1930-talet hade samtidigt en sådan karaktär, att det, som Montgomery[5]) framhåller, på ett avgörande sätt lade grunden till rustningsekonomien.

---

[1]) National Income of Sweden, tab. sid. 114.

[2]) D:o, tab. 22.

[3]) Beräkningen utförd av E. Dahlgren och ingår som tab. på sid. 126 i Sveriges Industri, 3:e uppl.

[4]) Lundberg, Erik, Några huvuddrag i den internationella ekonomiska utvecklingen under mellankrigsperioden, Studier i ekonomi och historia tillägnade Eli F. Heckscher, Uppsala 1944, sid. 122 o. f.

[5]) Montgomery, A., 1930-talet i Sveriges ekonomiska historia, Studier i svenskt näringsliv tillägnade Jacob Wallenberg, Stockholm 1942, sid. 231.

Men samtidigt utgör mellankrigsperioden en fortsättning på utvecklingen före första världskriget. Perioden före 1914 hade varit rik på tekniska framsteg, och efter kriget utgjorde exploaterandet och fullkomnandet av dessa uppfinningar och uppslag ett viktigt inslag i den industriella utvecklingen. Även kan framhållas, att redan ett par år efter krigets slut produktionen kom in i samma stegringstakt, som den haft under årtiondena närmast före 1914. För Sveriges vidkommande visa tillgängliga beräkningar,[1]) att efter korrigering för penningvärdets förändringar nationalinkomsten per capita under perioden 1923—1939 steg med i genomsnitt 2,8 proc. per år mot 2,6 proc. under perioden 1886—1914. I jämförelse med flertalet övriga länder framstår denna svenska siffra som exceptionellt god.

Redan ett ganska ytligt betraktande av mellankrigsperioden visar emellertid, att en viktig skiljelinje går vid 1929—1930 års konjunkturomslag. Olikheterna mellan den ekonomiska utvecklingen under 1920- och 1930-talen äro särskilt utpräglade på den internationella handelns område. Under det förstnämnda årtiondet gingo strävandena främst ut på en återgång till förkrigstidens förhållanden. Valutorna återknötos till guldet, varvid återställandet av förkrigstidens guldparitet i många fall ansågs som ett mål värt stora uppoffringar. Krigsårens hinder för den internationella handeln slopades raskt, och en återgång till tidigare form av moderat protektionism blev regel. De i samband med fredskrisen ofta högljudda kraven på ökat skydd för inhemsk produktion blevo i stort sett avvisade, och den högre prisnivå, som kriget lämnat i arv, betydde en relativ minskning av skyddet från de specifika tullarna. Likabehandling i enlighet med den ovillkorliga mestgynnadnationsklausulen blev normen för det internationella varubytet.

Helt annorlunda ställde sig utvecklingen efter vad som ovan kallats för den sekundära fredskrisen, alltså omslaget 1929—30. Kraven på skydd mot den utländska konkurrensen blevo så gott som allmänt hörsammade. Tullhöjningar kommo snart att såsom alltför milda medel ersättas av kvantitativa regleringar och valutarestriktioner. Likabehandlingen var därmed borta, och det internationella varubytet blev föremål för en detaljerad köpslagan mellan varje par av bytande länder. Det multilaterala systemet undanträngdes av en bilateral

[1]) Lundberg, Erik, Det svenska näringslivets konjunkturkänslighet. Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B : 5, sid. 16.

tendens innebärande att varje land försökte minska eller helt få bort sina importöverskott. Statsinflytandet över utrikeshandeln blev allt större och kulminerade i länder med valutarestriktioner. Från att ha utgjort ett led i en konjunkturstimulerande politik utvecklade sig handelsrestriktionerna till viktiga bytesmedel vid handelsförhandlingarna och till grundval för de autarkiska strävanden, som mot 1930-talets slut allt mer inriktades åt ett speciellt håll, nämligen anpassning till det väntade storkriget.

Att dessa olikheter i 1920- och 1930-talens inställning i hög grad måste sätta sin prägel på det internationella varubytet är självklart. Detta gäller såväl dess storlek som inriktning och sammansättning.

Enligt Nationernas Förbunds beräkningar[1]) uppnådde världshandeln år 1924 åter förkrigsvolymen och befann sig därefter i stigande fram till 1929, då den var en tredjedel större än åren 1913 och 1924. Redan påföljande år, alltså 1930, gick den tillbaka 7 proc. och nådde bottenläget 1932 och 1933, då hela uppgången under 1920-talet gått förlorad och för båda åren volymen till och med låg något lägre än före kriget. Den därpå följande uppgången var icke av samma storlek som under 1920-talet. Högsta nivån nåddes år 1937, men även då låg världshandelsvolymen några procent under 1929 års siffra, och påföljande år sjönk den ytterligare. För de tre åren 1936—1938 utgjorde den resp. 85,8, 96,5 och 88,8 proc. av vad den var 1929. Den värdemässiga nedgången var givetvis betydligt större — räknat i pund sterling uppnådde världshandeln under de tre nämnda åren omkring 70 proc. och i guld endast 40 proc. av 1929 års siffra.

Handelsrestriktionerna under 1930-talet medförde icke blott en nedgång i världshandeln utan också en karakteristisk förskjutning i dess sammansättning. Ett uttryck för självförsörjningssträvandena var att framför allt livsmedlen hejdades av de nya importhindren — en utvidgad jordbruksproduktion blev i de livsmedelsimporterande länderna ett relativt lätt förverkligat program. Betydligt svårare är ju att ersätta bristen på metaller och andra mera speciella naturtillgångar. Livsmedlens andel av världshandeln sjönk från 26 proc. 1928 till 22 proc. 1937, under det råvarorna fingo sin andel höjd från 35 till 40

[1]) Review of World Trade 1938, Annex I, tab. sid. 60. Det bör observeras att en jämförelse mellan utrikeshandelns storlek före och efter första världskriget i någon mån påverkas av att tillkomsten av en rad nya stater i Europa förvandlade en del inrikes handel till utrikes.

proc. och blevo den största varugruppen. De distanserade därmed industriprodukterna, som under 1928 hade utgjort 39 proc. av världshandeln men 1937 gått tillbaka till 37 proc.[1]) Förhållandet kan också belysas av att vid en jämförelse mellan de båda toppåren 1929 och 1937 världshandeln med råvaror steg med 8 proc., under det livsmedlen gingo tillbaka med 6,5 och industriprodukterna med 13 proc.[2]) Livsmedelsproduktion och förädlingsindustri förskötos mot förbrukningsländerna.

Slutligen skedde under 1930-talet också viktiga förändringar i världshandelns inriktning, förändringar som nära sammanhängde med dess ovannämnda sammankrympning och med förskjutningen i råvaruriktning. Kortast kunna dessa förändringar karakteriseras med att förbindelserna länderna emellan blevo mera direkta — bilateral handel ersatte multilateral. Till denna för 1930-talets internationella varubyte så viktiga företeelse återkomma vi i en följande avdelning.

En skillnad i utvecklingen under 1920- och 1930-talen finna vi också i den svenska utrikeshandeln. Dock gäller härvid liksom ifråga om de ovan anförda siffrorna för den allmänna välståndsutvecklingen, att Sverige befann sig i ett mycket gynnsammare läge än flertalet andra länder. Redan 1923 var den svenska utrikeshandeln volymmässigt uppe i förkrigsnivån, och 1929 låg importvolymen 44 och exportvolymen icke mindre än 85 proc. över 1913 års nivå[3]) — för världshandeln var som förut nämnts ökningen endast 33 proc. Därtill visade Sveriges utrikeshandel — i motsats till världshandeln — en fortsatt volymmässig ökning även under 1930-talet. Från 1929 till 1937 steg den svenska exportvolymen med 9 och importvolymen med 27 proc. Den gynnsamma utvecklingen i Sverige under mellankrigsperioden kan ytterligare belysas med att Sveriges andel av världshandeln steg från icke fullt 1,2 proc. 1928 till drygt 2,1 proc. 1938 — en ökning med tre fjärdedelar.[4])

Även om sålunda den svenska utrikeshandeln under hela mellankrigsperioden visade en i förhållande till flertalet andra länder mycket

---

[1]) The Network of World Trade, League of Nations, Geneva 1942, tab. 6.

[2]) Review of World Trade 1938, Annex I, tab. sid. 61.

[3]) Det svenska näringslivets konjunkturkänslighet. Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B: 5, sid. 19.

[4]) Procenttalen beräknade på grundval av världshandelsstatistiken i The Network of World Trade, Annex III.

gynnsam utveckling, var dock som nämnts skillnaden mellan 1920- och 1930-talen ganska markerad. Detta framgår med stor tydlighet av följande tablå.[1])

	1929 (1923 = 100)	1937 (1929 = 100)
Exportvolym	185	109
Importvolym	144	127
Real nationalinkomst	126	130
Industriens produktionsvolym	158	152

Under perioden 1923—1929 steg såväl importen som exporten volymmässigt betydligt starkare än nationalinkomsten, och härvid visade exporten den ojämförligt starkaste stegringen. Den gick t. o. m. ett gott stycke över ökningen av den industriella produktionsvolymen. För perioden 1929—1937 finna vi emellertid tvärtom, att importen visade den utan jämförelse största ökningen i volym. Den nådde dock därvid knappt upp till stegringen i nationalinkomst och visade ännu större eftersläpning i förhållande till industriens produktionsutveckling.

Orsakerna till den mindre gynnsamma utvecklingen av vår utrikeshandel under 1930-talet äro givetvis många. I första hand måste nämnas de svårigheter, som de tilltagande handelshindren lade i vägen för den svenska exporten. Det är med hänsyn härtill typiskt, att nedgången i utvecklingstakten blev så mycket större för exporten än för importen.

Också våra egna åtgöranden hade emellertid en icke ringa del i utvecklingen på framför allt importområdet. Sambandet mellan förändringar i nationalinkomst och i importvolym är alltid mycket komplicerat. Enligt tablån ovan steg nationalinkomsten med 30 proc. från 1929 till 1937. En så stor ökning måste innebära betydande förskjutningar i efterfrågan på olika varor med slutresultat, att fördelningen mellan inhemsk produktion och importvaror blir förändrad. Man har säkerligen att häri se en viktig orsak till den relativa tillbakagången i vår import under 1930-talet. Sålunda framhåller Svennilson[2]) att en växande grad av självförsörjning bildar ett naturligt led i utvecklingen av ett land mot en högre levnadsstandard.

[1]) Sammanställd ur Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B : 5, sid. 19 och 21.

[2]) Svennilson, Ingvar, Till frågan om det industriella framåtskridandet i Sverige, Stockholm 1942, sid. 14.

Anspråken på individuell service åt kunden bli större, och en högt utvecklad service fordrar ju närhet till marknaden. Med höjd levnadsstandard följer också krav på högre kvalitet hos produkterna och speciellt då av det slag, som kännetecknar svensk produktion. Den industriella utvecklingen i Sverige bars under 1930-talet upp av hemmamarknadens behov, och härvid inträdde vad Svennilson kallar en avslutande industrialisering, främst inriktad på förädling inom landet av importerade råvaror.

Av stor betydelse måste emellertid också ha varit en rad under 1930-talet vidtagna svenska åtgärder, som verkade direkt importhindrande. I första hand kommer man därvid att tänka på jordbruksregleringen. För denna redogöres närmare i ett följande avsnitt, och här skall därför endast erinras om det tidigare omnämnda förhållandet, att livsmedlen utgjorde den enda importgrupp, som 1936/38 visade en i förhållande till 1920-talet icke blott relativ utan också absolut tillbakagång. Dess andel av totalimporten sjönk under denna tid till ungefär hälften.

En annan faktor, som måste ha verkat i hög grad hindrande på vår import under 1930-talet, var deprecieringen av den svenska valutan. Därmed bereddes hemmamarknaden ett skydd, som i förhållande till ett flertal av våra viktigare leverantörer måste jämställas med en ganska betydande höjning av tullmurarna. Det har redan i annat sammanhang nämnts, att Sverige under 1930-talet i stort sett fortsatte sin liberala handelspolitik. Valutarestriktioner avstodo vi helt ifrån, och bland kvantitativa regleringar voro endast de på jordbrukets område av betydelse. Några nämnvärda tullhöjningar förekommo ej — tvärtom medförde det stora inslaget av kvantitetstullar, att prisstegringen under senare delen av 1930-talet sänkte tullskyddets reella betydelse. Tulluppbörden i procent av de tullbelagda varornas värde sjönk sålunda från 19,2 år 1933 till 18,8 påföljande och vidare ned till 17,3 år 1937. Påföljande år skedde en obetydlig uppgång till 17,5, varefter siffran 1939 gick ned till 17,2.[1]) Även om man räknar tulluppbörden i procent av hela importvärdet, skedde en nedgång under senare delen av 1930-talet.

Häremot stod emellertid ett betydligt kraftigare fördyrande av

[1]) Dahlgren, E., Beräkningar rörande relationen mellan tulluppbörd och importvärde med särskild hänsyn till år 1936, Stockholm 14 febr. 1947, tab. 1 (stencil).

importvarorna genom kronans nedskrivning. Svennilson betecknar deprecieringen år 1931 som den mest ingripande förändringen i Sveriges internationella konkurrensläge under mellankrigsperioden. En av honom beräknad växelkursindex[1]) inrymmande valutorna från de större leverantörerna av industriprodukter till Sverige visar en stegring till år 1932 med drygt 23 proc. i förhållande till tiden före deprecieringen. Under de följande åren sjunker växelkursindexen åter i långsam takt som en följd av den successiva deprecieringen av olika främmande valutor. Ännu år 1937, det sista år för vilket indexen uträknats, ligger den emellertid 8 proc. över utgångsläget före den svenska deprecieringen. I indexen ingår icke den tyska marken. Hade så skett, skulle siffrorna ju varit ännu högre.

Denna ännu under perioden 1936/38 med ungefär 10 proc. kvarstående depreciering av den svenska kronan i förhållande till valutorna hos våra största leverantörer utgjorde ej endast ett kraftigt skydd för hemmamarknaden utan genom att försvåra importen indirekt också ett hinder för Sveriges export. Det är, som Montgomery framhåller,[2]) en öppen fråga om inte försvårandet av importen innebar en skada för vår export, som icke uppvägdes av den exportpremie, som undervärderingen av den svenska valutan utgjorde. Att den sistnämnda premien blev mycket liten sammanhängde med att våra viktigaste konkurrentländer på exportens område deprecierade samtidigt med oss.

Att den relativa tillbakagången i utrikeshandeln under 1930-talet medförde en långsammare takt i den allmänna välståndsutvecklingen är troligt. Stegringen i den totala nationalinkomsten synes ha försiggått i snabbare takt under 1920-talet än under 1930-talet. Det är, såsom Lundberg framhåller,[3]) rimligt att antaga, att produktiviteten blir högre resp. har större ökningsmöjligheter, när produktionskrafterna i stigande utsträckning användas för att genom exportproduktion i förmånligt utbytesförhållande indirekt förvärva importvaror, än om dessa i stället till växande andel ägnas direkt produktion för hemmamarknadens behov. Frågan står i varje fall öppen, säger Lundberg, om den utvecklingstendens, som kännetecknade 30-talet,

---

[1]) Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B : 1, tab. IX.

[2]) Sveriges export mellan krigen, Orientering kring exportproblemen, Stockholm 1945, sid. 33.

[3]) Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B : 5, sid. 26 o. f.

icke i längden med nödvändighet skulle ha inneburit sjunkande möjligheter att förbättra levnadsstandarden.

Såväl 1920- som 1930-talet slutade i högkonjunktur. I förra fallet nåddes kulmen 1929 och i senare fallet 1937. När i denna undersökning valts treårsperioden 1936—1938 som bas för att belysa utrikeshandeln före andra världskriget, har den alltså kommit att omfatta 1930-talets toppår samt de båda kringliggande åren. Vid valet av period har stått önskemålet att å ena sidan erhålla så färska uppgifter som möjligt och å andra sidan att få med någorlunda normala år, vilka kunde sägas representera modern svensk utrikeshandel sådan den tedde sig före senaste kriget. Ur sistnämnda synpunkt har medtagandet av 1939 ansetts uteslutet. Bortsett från att en tredjedel av året faller under andra världskriget, präglades det i övrigt på den internationella handelns område i hög grad av krigsförväntningar med därmed sammanhängande upplagring. Till viss del gäller detta också för år 1938. Även om 1938 i detta hänseende icke alls skall jämställas med 1939, synes det dock alltför mycket avvika från normala förkrigsförhållanden, för att det ensamt skulle kunna representera utrikeshandeln före kriget. Dock kan nämnas, att t. ex. i Nationernas Förbunds stora undersökning över världshandeln[1]) 1938 som regel ensamt fått representera 1930-talet.

Gå vi ytterligare ett steg tillbaka, alltså till 1937, möta vi ett år ganska litet påverkat av krigsförväntningar men å andra sidan utgörande årtiondets konjunkturtopp. Redan under senare hälften av 1936 kom den uppåtgående konjunkturen att präglas av en spekulation i stigande priser och växande lager, som utan tvekan gjorde skäl för beteckningen inflationistisk. Den allmänt sjunkande tendensen under senare hälften av år 1937 kom att bilda ett viktigt inslag i konjunkturbilden för 1938, vilken dock som nämnts samtidigt påverkades i motsatt riktning av den nya rustningskonjunkturen.

Den ekonomiska karaktären av perioden 1936/38 framgår i övrigt av omstående tablå. Perioden representerar ett ekonomiskt läge ett gott stycke över genomsnittet. Uppgången under 1936 och 1937 är som synes kraftig — industriproduktionen ökar i jämförelse med 1935 hela 20 proc., samtidigt som import- och exportvärdena stiga med icke mindre än 44 resp. 54 proc. Bakom sistnämnda uppgång döljer

[1]) The Network of World Trade, Geneva 1942, och Europe's Trade, Geneva 1941.

sig en kraftig prisstegring med en gynnsam förskjutning mellan import- och exportpriser. Även volymmässigt befinner sig utrikeshandeln under dessa år på kraftig frammarsch. Avmattningen påföljande år går särskilt hårt fram över exporten, men värdemässigt blir 1938 likväl ett bättre år än 1936. Skäl skulle naturligtvis kunna anföras för medtagandet av ytterligare något eller några tidigare år för att därmed erhålla en även ur konjunktursynpunkt mera genomsnittlig period. Häremot talar i någon mån den ovannämnda synpunkten, att så färska siffror som möjligt äro önskvärda. Avgörande är emellertid ett annat förhållande, nämligen att den svenska handelsstatistiken först fr. o. m. 1936 övergår till den nya redovisningsprincipen efter ursprungs- och förbrukningsländer. Undersökningsperioden måste därför i sin helhet läggas antingen efter 1935 eller sträcka sig fram till senast detta år. I sistnämnda fall måste den därtill begränsas till de mindre nöjaktiga uppgifterna om inköps- och försäljningsländer. Sedan den här ifrågavarande undersökningen påbörjades, ha utkommit ett flertal arbeten behandlande utvecklingen under och efter andra världskriget, och där har genomgående 1936/38 använts som jämförelseperiod för förkrigstiden.[1])

År	National-inkomst[1])	Industri-prod.[2])	Partipris[3])	Import			Export		
				pris[3])	volym[4])	värde[5])	pris[3])	volym[4])	värde[5])
1935	100	100	100	100	100	100	100	100	100
1936	110	108	102	104	109	111	104	111	117
1937	124	120	114	124	123	144	138	123	154
1938	129	117	111	111	121	141	120	105	142

[1]) Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B: 3, sid. 14. [2]) Sveriges industriförbunds produktionsindex. [3]) Kommerskollegii partiprisindex. [4]) Konjunkturinstitutets beräkningar. [5]) Enl. officiell handelsstatistik.

Sveriges utrikeshandel uppgick 1936/38 till ett årligt värde av i runt tal 3.730 milj. kr., motsvarande en kvantitet av 35 milj. ton. Geografiskt sett är Sverige en del av en halvö, men i ekonomiskt hänseende, och framför allt när det gäller utrikeshandeln, är landet snarare att anse som en ö. Varubytet över landgränsen med Norge är litet, och ännu mindre förutsättningar föreligga under normala tider för varubyte över landgränsen mot Finland. Under den här behand-

[1]) T. ex. i Konjunkturinstitutets undersökningar, bl. a. ser. B: 5, Sveriges utrikeshandel efter kriget.

lade perioden gingo 99 proc. av Sveriges import och export över haven. Praktiskt taget hela importmängden och tre fjärdedelar av exportkvantiteten sökte sig över svenska hamnar. Orsaken till den lägre andelen för exporten är att utförseln av svensk järnmalm under denna tid till större delen gick över norsk hamn, och Narvik skulle ur denna synpunkt kunna betecknas som Sveriges största exporthamn.

Av de ovannämnda totalsiffrorna kommo på importen 1.946 milj. kr. och 14 milj. ton. Hur denna införsel fördelade sig på olika delar av Sverige framgår av en specialundersökning avseende år 1938.[1]) De båda stora importdistrikten utgöras av västkusten och Östersjön, vilka nämnda år togo resp. 42 och 41 proc. av den totala importkvantiteten. I övrigt gingo 16 proc. av importen in över Bottniska viken, under det införseln över övriga gränser icke nådde upp till 1 proc. Den vara, som kvantitativt dominerade den svenska importen före kriget, var kol eller om man så vill kol och koks. Av den ovannämnda importkvantiteten på 14 milj. ton kommo 8,1 milj. på kolet och sålunda endast 5,9 milj. ton på samtliga övriga importvaror.

De tre stora leverantörerna av den svenska importen voro före kriget i nu nämnd ordning Tyskland, Storbritannien och Förenta Staterna. Från dessa inköpte vi 1936/38 årligen varor för 1.120 milj. kr. motsvarande icke mindre än 58 proc. av den totala importen. En icke obetydlig del av dessa varor voro emellertid framställda i andra länder. Räknar man efter ursprungsländer, reduceras Sveriges import från de tre nämnda stora leverantörerna till 950 milj. kr., och deras andel av totalimporten sjunker under 50 proc.

Vi äro därmed inne på frågan om transithandelns betydelse för den svenska förkrigsimporten. Genom utnyttjande av den svenska handelsstatistikens uppdelning på såväl inköps- som ursprungsländer ha i tab. 4 sammanställts uppgifter utvisande transithandelns betydelse för den svenska importen 1936/38 liksom också dess inriktning. Det måste emellertid framhållas, att med denna beräkningsmetod något för låga siffror erhållas. I samma mån som länder, som driva transitförsäljning till oss, låta en del av de produkter de själva tillverkat gå till Sverige genom något transitland, erhålles nämligen en för låg siffra för resp. länders transithandel med oss. Detta är framför allt fallet med Förenta Staterna. En beräkning på grundval av tabellen

[1]) Stockman, Sven K., Studier rörande den svenska utrikeshandelns kvantitet år 1938, Stockholm 1942.

ger till resultat, att under ifrågavarande period 13—14 proc. av den svenska importen inköptes från annat land än tillverkaren. En specialundersökning[1]) visar emellertid, att man får räkna med att under sista förkrigsåren omkring 16—17 proc. av Sveriges import var av transitkaraktär. Samma resultat har erhållits vid en bearbetning av det handelsstatistiska primärmaterialet för åren 1935 och 1936, nämligen resp. 16,4 och 16,3 proc.[2])

Tab. 4. Sveriges import 1936/38 fördelad på inköps- och ursprungsområden (milj. kr.)

Område	Inköp	Ursprung	+ —	Inköp i % av ursprung
Storbritannien (inkl. Irland)	366,1	253,4	+112,7	144,5
Danmark	113,8	64,9	+48,9	175,3
Tyskland	461,1	416,1	+45,0	110,8
Holland	101,9	72,3	+29,6	140,9
Förenta Staterna	293,3	280,5	+12,8	104,6
Schweiz	33,2	28,8	+4,4	115,3
Sovjetunionen (eur.)	15,4	11,2	+4,2	137,5
Övr. Europa	425,8	454,2	—28,4	93,7
Utomeuropa[1])	135,4	364,6	—229,2	37,1
Världen	1.946,0	1.946,0	—	100,0

Källa: Tabellen sammanställd på grundval av officiell svensk handelsstatistik.
[1]) Exkl. Förenta Staterna.

Som framgår av tab. 4 voro 1936/38 Storbritannien, Danmark, Tyskland, Holland och Förenta Staterna de stora förmedlarna av svensk import. Av en total transitimport på i runt tal 258 milj. kr. kommo 249 milj. kr., motsvarande 97 proc., på de nämnda fem länderna. Relativt störst betydelse hade denna transithandel för Danmark, vars försäljning till Sverige var 75 proc. större än leveranserna av egna varor. För Storbritannien och Holland låg motsvarande siffra vid 40—45 proc., mot endast 5—10 proc. för Tyskland och Förenta Staterna. I de båda sistnämnda fallen äro dock tabellens siffror av tidigare nämnd anledning för låga. Transit-

[1]) Stockman, Sven K., Bulletin bimestriel, utgiven av Société Belge d'Etudes et d'Expansion, juni 1939.

[2]) Samme förf. Transithandeln vid import till Sverige med särskild hänsyn till år 1935, Norrköping 1938, tab. 13.

handlare på Sverige, ehuru av mindre betydelse, voro under nu ifrågavarande period även Schweiz och Sovjetunionen jämte ytterligare ett par europeiska länder, i sistnämnda fall dock med blott mycket små varupartier.

Till endast en mindre del gällde denna transithandel produkter från europeiska länder. Huvudsakligen rörde det sig om producenter liggande utanför Europa och Förenta Staterna. Såsom framgår av tabellen inköpte Sverige från sistnämnda område varor för endast 135 milj. kr. per år, under det samma område i egenskap av producent hade en nästan tredubbelt större andel av vår import eller 365 milj. kr.

Ifråga om transithandelns varusammansättning kan nämnas, att den, som man kan vänta, huvudsakligen omfattar råvaror och halvfabrikat. De utgjorde år 1935 87 proc. av den svenska transitimporten, medan helfabrikatens andel stannade vid 13 proc. Stor betydelse hade nämnda år transithandeln på mineraloljornas område, och här fanns också den största transitvaran, nämligen bensin. Av Sveriges totala import av gödselmedel hade nämnda år nästan två tredjedelar inköpts i annat land än produktionslandet, och viktiga transitvaror voro här kalksalpeter och chilesalpeter. Andra metaller än järn köptes också ofta genom mellanhand, och av störst betydelse var här transithandeln med koppar. På textilområdet utgjorde såväl bomull som ull viktiga transitvaror. En rad dylika funnos även på livsmedelsområdet. Sojabönorna representerade sålunda den näst bensinen största transitposten i svensk import 1935, och även ifråga om kaffe, kopra, vete, bananer m. m. gick en betydande del av vår import genom något tredje land.

En uppdelning av den svenska importen 1936/38 på viktigare ursprungsländer och -områden har gjorts i tab. 5. Som synes härrörde två tredjedelar av vår import från Europa. Om man räknat efter inköpsländer, hade andelen blivit betydligt större eller 80 proc.

I internationell statistik brukar Europa uppdelas i en industriell och en agrar del. Till den förstnämnda räknas tio länder, däribland Sverige. Industrieuropa omfattade före kriget (1937) knappt 40 proc. av vår världsdels yta och rymde 60 proc. av dess befolkning. Dess andel av den europeiska utrikeshandeln uppgick till icke mindre än 83 proc.[1]) De europeiska industriländernas stora utrikeshandel åter-

[1]) Europe's Trade, Geneva 1941, tab. 3. Europa räknas här exkl. Sovjetunionen.

Tab. 5. Sveriges införsel 1936/38 uppdelad på varugrupper och ursprungsländer.

Länder	Livsmedel	Textil- o. läder-varor	Kol och olja	Järn, stål, metaller)	Verkstadsprod.	Kem. prod.	Övrigt	Summa
A. Milj. kr.								
Europa	**149,2**	**265,0**	**200,6**	**195,5**	**222,2**	**128,4**	**139,9**	**1.300,8**
därav								
Tyskland	5,3	73,8	37,7	70,9	124,0	54,6	49,8	416,1
Storbritannien	6,3	82,6	69,6	26,7	35,2	14,4	18,6	253,4
Övr. industriländ.	53,7	80,9	29,6	67,8	33,3	33,4	24,6	323,3
Industrieuropa	65,3	237,3	136,9	165,4	192,5	102,4	93,0	992,8
Norden	49,6	15,0	2,0	19,0	26,9	19,3	29,3	161,1
Agrareuropa	34,3	12,7	61,7	11,1	2,8	6,7	17,6	146,9
Amerika	**142,7**	**60,6**	**71,8**	**67,8**	**88,4**	**26,7**	**25,5**	**483,5**
därav								
Förenta Staterna	41,4	41,4	38,5	38,4	86,8	14,3	19,7	280,5
ABC-länderna	70,3	13,4	—	17,5	0,0	12,1	1,0	114,3
Asien	**58,4**	**20,9**	**12,6**	**2,1**	**0,5**	**1,4**	**22,4**	**118,3**
Afrika	**11,2**	**7,6**	—	**0,1**	**0,0**	**0,5**	**3,5**	**22,9**
Australien	**8,6**	**10,1**	—	—	**0,0**	**0,0**	**1,8**	**20,5**
Världen	**370,1**	**364,2**	**285,0**	**265,5**	**311,1**	**157,0**	**193,1**	**1.946,0**
B. Procenttal								
Europa	**40,3**	**72,8**	**70,4**	**73,7**	**71,4**	**81,8**	**72,5**	**66,8**
därav								
Tyskland	1,4	20,3	13,2	26,7	39,9	34,8	25,8	21,4
Storbritannien	1,7	22,7	24,4	10,1	11,3	9,2	9,6	13,0
Övr. industriländ.	14,5	22,2	10,4	25,5	10,7	21,2	12,8	16,6
Industrieuropa	17,6	65,2	48,0	62,3	61,9	65,2	48,2	51,0
Norden	13,4	4,1	0,7	7,2	8,6	12,3	15,2	8,3
Agrareuropa	9,3	3,5	21,7	4,2	0,9	4,3	9,1	7,5
Amerika	**38,6**	**16,6**	**25,2**	**25,5**	**28,4**	**17,0**	**13,2**	**24,9**
därav								
Förenta Staterna	11,2	11,4	13,5	14,5	27,9	9,1	10,2	14,4
ABC-länderna	19,0	3,7	—	6,6	0,0	7,7	0,5	5,9
Asien	**15,8**	**5,7**	**4,4**	**0,8**	**0,2**	**0,9**	**11,6**	**6,1**
Afrika	**3,0**	**2,1**	—	**0,0**	**0,0**	**0,3**	**1,8**	**1,2**
Australien	**2,3**	**2,8**	—	—	**0,0**	**0,0**	**0,9**	**1,0**
Världen	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Källa: Tabellen sammanställd på grundval av den officiella handelsstatistiken. Som livsmedel ha räknats statistikens huvudgrupper I—IV och som textil- och

speglas i de svenska siffrorna i tab. 5. Av vår europeiska import kommo nämligen 1936/38 drygt 76 proc. från de nio industriländerna, och deras andel av Sveriges totalimport var något större än alla övriga länders tillsammans.

Bland övriga europeiska länder spela givetvis de nordiska en relativt betydande roll, dels på grund av sitt angränsande läge, dels emedan de, som förut nämnts, ha en stor utrikeshandel. Deras andel av Sveriges import uppgick under nu ifrågavarande period till drygt 8 proc. Hela det övriga Europa, i tabellen betecknat Agrareuropa och omfattande mer än hälften av världsdelens befolkning, om Europeiska Sovjetunionen inräknas, levererade endast 7,5 proc. av den svenska importen.

Utanför Europa är Amerika den utan jämförelse störste leverantören till Sverige, och därifrån erhölls 1936/38 en fjärdedel av vår import. Större delen härav härrörde från Förenta Staterna, och i övrigt voro de s. k. ABC-länderna Argentina, Brasilien och Chile av betydelse. De fyra nämnda levererade 82 proc. av vår amerikanska import under nu ifrågavarande period. Av den svenska importen i övrigt kommo, som framgår av tabellen, 6 proc. från Asien, varjämte Afrika och Australien bidrogo med vardera 1 proc. I stor utsträckning rörde det sig emellertid härvid om varor, vars betydelse för det svenska näringslivet icke står i rimlig proportion till deras blygsamma andel av totalimporten. Man behöver t. ex. endast nämna importen av gummi och tenn.

Den svenska importen har, såsom omnämnts i ett tidigare sammanhang, kommit att i stigande utsträckning bestå av råvaror, maskiner o. dyl., under det konsumtionsvarorna fått allt mindre utrymme. Vi följde därvid utvecklingen från 1870-talet i anslutning till handelsstatistikens ganska grova gruppering och funno, att konsumtionsvarornas andel reducerades från 63 proc. av totalimporten under 1870-talet till endast 31 proc. 1936/38. För sistnämnda period ger emellertid den svenska utrikeshandelns gruppering enligt den av Nationernas Förbunds råd godkända internationella varuförteckningen (la

---

lädervaror grupperna VII, XI och XII. Kol och olja motsvara stat. nr 420—424 och 439—445 ur grupp V, kemiska produkter grupp VI, järn, stål och andra metaller jämte manufaktur grupp XV samt verkstadsprodukter grupperna XVI—XIX. [1]) Inkl. manufaktur.

liste minimum) möjlighet till en finare gruppering.[1]) Av denna finner man, att 1936/38 den svenska importen till endast drygt 23 proc. bestod av konsumtionsvaror. Råvarornas andel (inkl. oljor och fetter) uppgick till något mer än halva importen eller 52 proc., under det bränslen svarade för 15 proc. och produktionskapitalvaror för återstående 10 proc. En annan gruppering enligt minimilistan ger vid handen, att under nämnda period den svenska importen till 40 proc. bestod av helfabrikat, till 30 proc. av mellanprodukter och till likaledes 30 proc. av råvaror i betydelsen oarbetade produkter.

En uppdelning av den svenska importen 1936/38 på viktigare varugrupper i kombination med grupper av ursprungsländer har företagits i tab. 5. Siffrorna tala för sig själva och skola här endast följas av en kort kommentar. Vad först livsmedlen beträffar, var deras andel av totalimporten under nu ifrågavarande period så liten som 19 proc. Man spårar här verkan av jordbruksregleringen. Som jämförelse kan nämnas, att för Industrieuropa i sin helhet livsmedlen vid samma tid utgjorde drygt 30 proc. av totalimporten. Sverige stod i detta hänseende närmare de övriga, agrara delarna av Europa, där livsmedelsprocenten uppgick till endast 14 proc.[2]) Om den svenska livsmedelsimporten märkes i övrigt, att den till endast 40 proc. hämtades från Europa — för samtliga övriga importgrupper låg Europas andel mellan 70 och 80 proc. Amerikas andel i Sveriges livsmedelsimport var före kriget nästan lika stor som Europas. För livsmedelsimporten redogöres närmare i avdelningen jordbruksprodukter.

Införseln av textil- och lädervaror utgjordes till alldeles övervägande del av spånadsämnen och halvfabrikat för den svenska textil- och läderindustrien. Sålunda har beräknats att av en årlig svensk bomullsförsörjning före kriget på drygt 40.000 ton tre fjärdedelar eller 30.000 ton infördes som bomull, 4.000 ton i form av garn och 6.000 ton i form av vävnader. Ifråga om ullen kom av en årsförbrukning på närmare 14.000 ton icke fullt 1.000 ton från inhemsk produktion, varjämte något mindre än 2.000 ton importerades i form av vävnader. Resten infördes i form av råull, tops eller garn. De

---

[1]) International Trade Statistics 1936—1938, Summary Table, Groups by Stage of production and by Use. I den svenska handelsstatistiken upptogs denna gruppering först fr. o. m. 1937, och då som en tabell på den franska avdelningen.

[2]) Europe's Trade, Geneva 1941, tab. 3.

färdiga plaggen spelade både ifråga om ull och bomull liten roll i importen.[1]) Värdemässigt kom vår import av textil- och lädervaror till 73 proc. från Europa med industriländerna som huvudleverantörer. I övrigt märkas bomull från Förenta Staterna och i någon mån Egypten, ull från Australien, silke från Japan och hudar från Sydamerika.

Bränsle och drivmedel i form av kol, koks och mineraloljor utgjorde hela 15 proc. av Sveriges import 1936/38. Dessa varors andel av importen var under mellankrigsperioden i stigande. Enligt Konjunkturinstitutets beräkningar för importvolymen ökade deras andel av importen från 14,3 proc. 1930 till 18,8 1937. Som orsaker till den stigande tendensen i bränsleimporten framhåller Svennilson[2]) i första hand produktionsutvecklingen på olika områden och ersättningen av inhemska bränslen med importerade sådana. Det importerade bränslet har sålunda fått något ökad relativ betydelse vid alstringen av elektrisk energi. Vid järnvägarna har visserligen kolet delvis ersatts med elektrisk kraft, men samtidigt ha de på utländska bränslen baserade motortransporterna fått en allt större relativ omfattning. Vid fastighetsuppvärmningen uttränges den inhemska veden allt mer av koks och brännolja, och även vid industrien ersättas inhemska vedbränslen allt mera med importerade bränslen.

Eftersom Sverige före kriget i stort sett fyllde sitt behov av kol och koks från europeiska och oljebehovet från amerikanska producenter, komma dessa båda världsdelar att helt dominera denna importgrupp. Europas andel var 1936/38 drygt 70 proc., med Storbritannien och Polen som de båda stora leverantörerna och Tyskland, Holland och Belgien som leverantörer av andra ordningen. Amerikas andel av vår bränsleimport uppgick till drygt 25 proc., med Förenta Staterna och Västindien som huvudleverantörer. Olja importerades emellertid också från Europa med Rumänien som ende större leverantör, och från Asien med Asiatiska Sovjetunionen och Iran som de båda större exportörerna.

Järn, stål och andra metaller jämte järn- och metallmanufaktur utgjorde 1936/38 närmare 14 proc. av totalimporten. Den svenska verkstadsindustrien har i stigande utsträckning kommit att baseras på import av handelsjärn. Även ifråga om en rad andra metaller måste Sverige fylla sitt behov genom import. En av våra största

[1]) Uppgifter från Textilrådet.

[2]) Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B: 1, sid. 34 o. f.

importartiklar utgör sålunda den redan i annat sammanhang omnämnda kopparn, och även beträffande bly, zink, aluminium, nickel, krom, kobolt och tungsten måste Sverige lita till utlandet. Vissa av dessa metaller finnas visserligen i Sverige, men de kunde här före kriget endast delvis eller icke alls utvinnas på lönande sätt. Som framgår av tab. 5 levererades metallerna jämte manufakturen till nästan 100 procent av Europa och Amerika. Från de europeiska industriländerna och Förenta Staterna härrörde 76 proc. av denna import.

Ännu större var dessa industriländers andel av införseln av verkstadsprodukter, där den uppgick till drygt 90 proc. Återstoden levererades i stort sett av våra nordiska grannar — för samtliga övriga länder uppgick importandelen till endast 1 proc. Det är en mångskiftande samling artiklar, som här sammanförts under rubriken verkstadsprodukter. Importgruppen ifråga förser den svenska industrien och även jordbruket med en mångfald maskiner, verktyg och transportmedel. Bilarna representerade den största enskilda posten och kommo under de två senare av periodens tre år på tredje plats i den svenska handelsstatistikens tabell över viktigare importvaror, och år 1936 stodo de på fjärde plats. Importgruppen inrymmer även ett stort antal konsumtionsvaror av varaktig karaktär. Gruppen verkstadsprodukter illustrerar på ett tydligt sätt i hur hög grad industriländerna ha behov av att byta varor med varandra. Den utgjorde 1936/38 ungefär en sjättedel av Sveriges totala import, och varorna inköptes som vi sett till drygt 90 proc. från andra industriländer. Verkstadsprodukterna hade under perioden ungefär samma utrymme i den svenska exporten.

Vad slutligen beträffar gruppen kemiska produkter, utgjorde den 1936/38 endast 8 proc. av Sveriges import. Den europeiska andelen var här större än för någon annan grupp — 82 proc. — och resten erhölls i stort sett från Förenta Staterna och ABC-länderna. Viktigaste importvaran utgjordes av gödningsmedel för det svenska jordbruket med Chile och Norge som huvudleverantörer av salpeter, sistnämnda landet därtill av kväve, Tyskland, Polen, Frankrike och Belgien av kalisalter samt sistnämnda landet också av superfosfat. En annan viktig importvara i denna grupp utgjorde färger (anilin-, jord- och mineral-) med Tyskland som den störste leverantören. I övrigt skall endast nämnas den viktiga införseln av salt, soda och glauber-

salt, svavel, glycerin, kalciumklorid, natriumsulfat, garvämnesextrakter och apoteksvaror.

De ovannämnda sex importvarugrupperna utgjorde 1936/38 drygt 90 proc. av den svenska importen. I den återstående gruppen »övrigt» rymmes bl. a. den utomordentligt viktiga importen av gummi och produkter därav, vidare malmer av olika slag, råfosfat, gruppen arbeten av sten och andra mineraliska ämnen, lervaror, glas och glasvaror samt en del produkter av trä och papper.

Vända vi därefter vår uppmärksamhet mot exporten, uppgick den 1936/38 till ett värde av 1.786 milj. kr. och en kvantitet av drygt 21 milj. ton. Denna export ledde under 1936 till en lagerminskning på 30 milj. kr. hos exportföretagen, under det 1937 och 1938 tvärtom uppstod en lagerökning på 44 milj. kr.[1]) I stort sett kan därför sägas, att exporten under perioden motsvarade den för utförsel avsedda produktionen, om nu sistnämnda högst obestämbara begrepp tillåtes.

Under det importen, som tidigare nämnts, huvudsakligen infördes över hamnar i södra Sverige, gick exporten till största delen ut över Norrland. Detta sammanhänger med att järnmalmen dominerar exportkvantiteten på samma sätt som kolet importkvantiteten. Under nämnda period kommo nämligen av totalexportens 21 milj. ton närmare 13 milj. ton på järnmalmen, och denna går som bekant till största delen från Norrland. Under det hamnarna vid västkusten och Östersjön 1938 mottogo 83 proc. av importkvantiteten, gingo från dem ut endast 31 proc. av exportkvantiteten. I stället gick exporten till 34 proc. över hamnar vid Bottniska viken och till 35 proc. över »övriga» tulldistrikt, vilket i första hand betyder tulldistriktet Kiruna f. v. b. över Narvik.[2])

Tyskland, Storbritannien och Förenta Staterna funno vi vara de tre stora leverantörerna av Sveriges import, och samma länder, ehuru i annan ordning, kommo främst också som mottagare av svensk export. Störst var därvid Storbritannien, följt av Tyskland och Förenta Staterna. Medan dessa länders andel av importen blev mycket olika,

---

[1]) Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B: 1, sid. 14 o. f. Vid lagerberäkningen ha använts 1935 års exportpriser. I övrigt hänvisas till undersökningen ifråga.

[2]) Stockman, Sven K., Studier rörande den svenska utrikeshandelns kvantitet år 1938, Stockholm 1942.

om man räknade efter inköps- eller ursprungsländer, föreligger icke någon motsvarande skillnad beträffande exporten. Såsom försäljningsländer mottogo de tre nämnda under ifrågavarande period 52,0 proc. av den svenska exporten och såsom förbrukningsländer 50,7 proc. Under det transithandeln, som vi sett, ännu mot slutet av 1930-talet spelade en ganska betydande roll för den svenska importen, var den utan praktisk betydelse för exporten. De svenska exportföretagen ha visat en stark tendens att själva vilja taga hand om försäljningen av sina produkter, och detta har gått ut över såväl svenska som utländska mellanhänder. Frigörandet från de sistnämnda skedde i stort sett redan före första världskriget, och försäljning direkt till importlandet av svenska exportprodukter blev regel.

En jämförelse mellan den svenska exportens fördelning på försäljnings- och förbrukningsländer under perioden 1936/38 visar en transithandel på knappt 33 milj. kr. per år, motsvarande mindre än 2 proc. av exportvärdet. Nu gäller ju om denna siffra, att den av samma anledning som nämndes vid beräknandet av transitimporten är något för låg. Härtill kommer att det är svårare att utforska huruvida de svenska exportprodukterna skola förbrukas i annat land än dit de sålts, än att ifråga om importerade varor få uppgift om huruvida de äro tillverkade i det land, varifrån de sålts. Transithandeln med den svenska exporten blir med andra ord ej till fullo statistiskt redovisad. Även om man alltså av båda de anförda orsakerna måste anse den framräknade siffran — 1,8 proc. — för låg, torde det ej vara fråga om större korrigeringar, än att man kan uttala, att transithandeln har mycket liten betydelse för svensk export. Beträffande dess inriktning kan nämnas, att Storbritannien spelar huvudrollen. Av den ovannämnda siffran på icke fullt 33 milj. kr. kommo närmare 22 milj. på Storbritannien. I övrigt voro även Holland, Danmark, Norge och Förenta Staterna av viss betydelse. De nämnda fem länderna förmedlade 93 proc. av den svenska transitexporten 1936/38. Liksom ifråga om transitimporten gällde det härvid huvudsakligen affärer med länder utanför Europa och Förenta Staterna. Till dessa voro drygt 90 proc. av den svenska transitexporten destinerade.

En uppdelning av Sveriges export 1936/38 på viktigare förbrukningsländer har företagits i tab. 6. Som synes gingo under denna period drygt tre fjärdedelar av vår export till Europa, vars andel alltså härvid var betydligt större än ifråga om importen. I båda fallen

gäller emellertid, att i den europeiska delen av Sveriges utrikeshandel industriländerna intogo en dominerande ställning. De mottogo drygt två tredjedelar av Sveriges europeiska export, motsvarande 55 proc. av totalexporten.

Att de europeiska industriländernas andel av den svenska exporten till Europa ej var högre än två tredjedelar — de stodo såsom förut nämnts år 1937 som mottagare av icke mindre än 84 proc. av den europeiska importen — sammanhängde med de nordiska ländernas stora betydelse för svensk export. De sistnämndas andel uppgick 1936/38 till 16 proc. av Sveriges totala export, en siffra nästan dubbelt så hög som deras importandel. Till övriga Europa gingo knappt 6 proc. av vår export.

Amerikas andel av den svenska exporten uppgick under nu ifrågavarande period till 15 proc., med Förenta Staterna och ABC-länderna som de huvudsakliga mottagarna. För övriga världsdelar var siffran blott 8,5 proc. Utomeuropas andel av Sveriges export uppgick sålunda under denna period till 23,5 proc. Det är relativt litet i jämförelse med övriga europeiska industriländer, vilka före kriget i genomsnitt sände 40 proc. av sin export utanför Europa. Den utomeuropeiska exporten var särskilt viktig för Storbritannien och Frankrike, och bortser man från dessa båda länder, stannade Utomeuropas andel av industriländernas export vid 27 proc., alltså en siffra icke mycket högre än den svenska. Som jämförelse kan nämnas, att de icke industrialiserade delarna av Europa sände endast 15 proc. av sin export utanför den egna världsdelen.[1])

En uppdelning av den svenska exporten 1936/38 efter förädlingsgrad med användande av minimilistan visar, att råvarorna (= oarbetade produkter) endast utgjorde 17 proc. mot såsom förut nämnts drygt 30 proc. av importen. Halvfabrikaten voro viktigast i svensk export och motsvarade i det närmaste hälften av denna mot 29 proc. av importen. Vad slutligen helfabrikaten beträffar, utgjorde de 35 proc. av exporten, mot 40 proc. av importen. Den tidigare konstaterade förskjutningen i importen mot råvaror och halvfabrikat har sin motsats i exporten, där tendensen, såsom förut framhållits, gått mot stigande förädlingsgrad. Handelspolitikens utformning i flertalet av våra köpareländer hindrade emellertid ofta under 1930-talet att den

1) Europe's Trade, Geneva 1941, sid. 15. Siffrorna avse år 1935 men torde i stort sett gälla även för här ifrågavarande period.

Tab. 6. Sveriges utförsel 1936/38 uppdelad på varugrupper och ursprungsländer.

Länder	Livsmedel	Skogsprod.	Järnmalm	Järn, stål, metaller[1])	Verkstadsprod.	Kem. prod.	Övrigt	Summa
A. Milj. kr.								
Europa	**133,8**	**473,8**	**193,9**	**192,6**	**237,2**	**32,3**	**102,1**	**1.365,7**
därav								
Tyskland	49,7	34,2	139,1	32,3	15,6	4,1	21,3	296,3
Storbritannien	50,8	251,4	28,5	43,1	24,0	7,8	13,4	419,0
Övr. industriländ.	4,9	120,8	24,1	43,2	44,0	6,8	22,1	265,9
Industrieuropa	105,4	406,4	191,7	118,6	83,6	18,7	56,8	981,2
Norden	24,5	52,0	0,1	50,7	112,2	8,5	35,5	283,5
Agrareuropa	3,9	15,4	2,1	23,3	41,4	5,1	9,8	101,0
Amerika	**2,9**	**181,4**	**5,8**	**30,5**	**35,5**	**6,9**	**5,4**	**268,4**
därav								
Förenta Staterna	2,3	151,3	5,8	20,2	5,6	1,9	3,6	190,7
ABC-länderna	0,3	19,2	—	4,4	18,5	3,0	1,0	46,4
Asien	**0,3**	**28,9**	**0,0**	**16,3**	**26,9**	**8,3**	**1,2**	**81,9**
Afrika	**0,4**	**24,6**	**0,0**	**8,6**	**9,5**	**2,6**	**0,6**	**46,3**
Australien	**0,1**	**12,1**	**0,0**	**2,3**	**8,5**	**0,3**	**0,4**	**23,7**
Världen	**137,5**	**720,8**	**199,7**	**250,3**	**317,6**	**50,4**	**109,7**	**1.786,0**
B. Procentital								
Europa	**97,3**	**65,7**	**97,1**	**77,0**	**74,7**	**64,1**	**93,1**	**76,5**
därav								
Tyskland	36,2	4,7	69,6	12,9	4,9	8,1	19,4	16,6
Storbritannien	36,9	34,9	14,3	17,2	7,5	15,5	12,2	23,4
Övr. industriländ.	3,6	16,8	12,1	17,3	13,9	13,5	20,2	14,9
Industrieuropa	76,7	56,4	96,0	47,4	26,3	37,1	51,8	54,9
Norden	17,8	7,2	0,0	20,3	35,3	16,9	32,4	15,9
Agrareuropa	2,8	2,1	1,1	9,3	13,1	10,1	8,9	5,7
Amerika	**2,1**	**25,2**	**2,9**	**12,2**	**11,2**	**13,7**	**4,9**	**15,0**
därav								
Förenta Staterna	1,7	21,0	2,9	8,1	1,8	3,8	3,3	10,7
ABC-länderna	0,2	2,7	—	1,8	5,8	6,0	0,9	2,6
Asien	**0,2**	**4,0**	**0,0**	**6,5**	**8,4**	**16,5**	**1,1**	**4,6**
Afrika	**0,3**	**3,4**	**0,0**	**3,4**	**3,0**	**5,1**	**0,5**	**2,6**
Australien	**0,1**	**1,7**	**0,0**	**0,9**	**2,7**	**0,6**	**0,4**	**1,3**
Världen	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Källa: Tabellen sammanställd på grundval av den officiella handelsstatistiken. Grupperna livsmedel, järn, stål och metaller samt verkstadsprodukter och kemiska

svenska exporten tog steget från halv- till helfabrikat, t. ex. från massa till papper. Mot en andel för helfabrikaten i den svenska exporten 1936/38 på 35 proc. stod för Industrieuropa i dess helhet år 1937 en nästan dubbelt så hög siffra eller 66 proc.

Liksom tidigare importen har i tab. 6 exporten delats upp på viktigare varugrupper i kombination med olika förbrukningsområden. Vad först livsmedelsexporten beträffar, uppgick den till icke fullt 140 milj. kr. årligen, motsvarande knappt 8 proc. av totalexporten. Som jämförelse kan nämnas, att för hela Industrieuropa utförseln av livsmedel år 1937 utgjorde 10 proc. av exporten. Länder som Italien, Holland och Frankrike höra ju egentligen endast delvis till Industrieuropa, vilket kommer till uttryck i deras export. Den svenska livsmedelsexporten, vilken närmare behandlas i avdelningen jordbruksprodukter, gick före kriget praktiskt taget helt till Storbritannien, Tyskland och de nordiska grannländerna. Deras andel översteg 90 proc.

Skogsprodukterna utgjorde under 1936/38 den största gruppen och motsvarade drygt 40 proc. av den totala exporten. Utförseln domineras som bekant av trävaror, pappersmassa och papper. En relativt stor andel av denna export — drygt en tredjedel — gick före kriget utanför Europa med Förenta Staterna som den utan jämförelse största mottagaren. Dess andel av vår skogsexport utgjorde under ifrågavarande år 21 proc. och hade icke någon motsvarighet inom övriga exportgrupper. För den svenska exporten av skogsprodukter redogöres utförligare i en följande avdelning.

Järnmalmen utgör, såsom i annat sammanhang omnämnts, den kvantitativt utan jämförelse största svenska exportprodukten, och även värdemässigt var den under nu ifrågavarande period mycket viktig. Den räknades under denna tid i vår handelsstatistik som den näst pappersmassan viktigaste enskilda exportvaran. Som framgår av tab. 6 uppgick exportvärdet till 200 milj. kr. per år, motsvarande drygt 11 proc. av den totala exporten. Den huvudsaklige köparen av svensk järnmalm var före kriget som bekant Tyskland, och detta land stod 1936/38 som mottagare av 70 proc. av vår utförsel av järn-

---

produkter ha samma sammansättning som i tab. 5; dock ha härvid kul- och rullager förts över från manufaktur- till verkstadsgruppen. Skogsprodukter motsvara handelsstatistikens grupper IX och X samt järnmalm stat. nr 405—407 ur grupp V. Grupperingen avviker något från tabell 3. [1]) Inkl. manufaktur.

malm. I övrigt exporterades ganska betydande kvantiteter till en rad europeiska industriländer, i främsta rummet Storbritannien men också Tjeckoslovakien, Belgien och Holland. Industrieuropas hela andel uppgick till 96 proc., och resten malm gick huvudsakligen till Förenta Staterna.

Sveriges under århundraden viktigaste exportprodukt järnet, eller, som det för nu ifrågavarande period snarare bör heta, stålet, har fått sin andel av den moderna svenska exporten starkt reducerad. Även om manufakturen medräknas, kommer man för 1936/38 icke upp till en större andel än 14 proc., motsvarande ett värde av 250 milj. kr. Den utförsel, som rymmes inom denna grupp, är emellertid så mångsidig, att det i detta sammanhang icke är möjligt att ange annat än några viktigare poster.

Sveriges förnämliga position på världens stålmarknad bars före kriget upp av en lång rad högt förädlade stålprodukter och då i första hand specialstålen för verktyg och maskiner av olika slag. Ståltråd av hög kvalitet var likaså en svensk specialitet. Rör av stål utgjorde en mycket betydande exportartikel, och därutöver skall här endast nämnas den viktiga exporten av ferrolegeringar. Enligt författarens beräkningar uppgick Sveriges export av järn och stål 1936/38 till ett årligt värde av 165 milj. kr. Härav kommo 107 milj. kr. på handelsfärdigt valsat och smitt stål, 27 milj. kr. på ferrolegeringar, 12 milj. på tackjärn, 8 milj. på stålgjutgods, medan resterande 10 milj. kr. fördelade sig på göt, välljärn, tackjärnsgjutgods, varmvalsade ämnen och skrot.

För den nu behandlade gruppen uppgick som nämnts exportvärdet till 250 milj. kr. Borträknas järn- och stålexporten, enligt ovan uppskattad till 165 milj. kr., blir återstoden 85 milj. kr., och denna utgjordes huvudsakligen av järn- och metallmanufaktur. För sistnämnda grupp har förf. beräknat exportvärdet 1936/38 till drygt 72 milj. kr. årligen. Det gäller här dels vissa maskinelement som skruv, bult och fjädrar, men dels och framför allt allehanda handverktyg, redskap, apparater, enklare maskiner samt smärre artiklar för hushålls- och annat bruk. Flera svenska stålverk bedriva själva en omfattande tillverkning av verktyg och annan manufaktur, och ofta är gränsen mellan vad som skall räknas som stål och som manufaktur svår att draga. Till manufakturindustrien räknas emellertid alltid halvfabrikat av andra oädla metaller än järn, och dessa produkter

utgjorde under nu ifrågavarande period en av de viktigaste exportgrupperna på området. För tillverkningen av finare verktyg intager Eskilstuna stad som bekant sedan gammalt en framstående plats.

Den svenska exporten av stål och manufaktur gick, som framgår av tab. 6, till drygt tre fjärdedelar till Europa, med industriländerna som de största köparna. Deras andel utgjorde i det närmaste hälften av hela exportgruppen. Stora mottagare voro också de nordiska grannländerna med 20 proc. av gruppens totala värde. Utanför Europa var Förenta Staterna med 8 proc. störste köparen. I övrigt spredos dessa produkter över praktiskt taget hela världen, och såväl Asien som Afrika hade en större andel i denna grupp än i totalexporten.

Samma gäller i än högre grad exportgruppen verkstadsprodukter, som inrymmer en lång rad världsbekanta svenska exportartiklar, ofta grundade på svenska uppfinningar och till en del redan nämnda i tidigare sammanhang. När det redan om föregående exportgrupp sades, att dess mångsidighet gör det svårt att närmare redogöra för innehållet, gäller detta i mångdubbel måtto verkstadsprodukterna. Gemensamt för dem är, att de bygga på det svenska stålets sedan gammalt höga kvalitet och på den tekniska skicklighet, som tusenårig järnhantering givit svensk arbetskraft och som återspeglat sig i mångfalden uppfinningar på det tekniska området. Såsom nämnts bygger denna produktion samtidigt på det billigare handelsjärn, som Sverige före kriget fann fördelaktigast att till större delen importera. Exportvärdet för verkstadsprodukterna uppgick 1936/38 till i genomsnitt 318 milj. kr., motsvarande 18 proc. av totalexporten.

Viktigast i denna grupp var exporten av maskiner av en mängd olika typer. Praktiskt taget allt som erfordras inom olika områden av industriell verksamhet, med undantag för grafisk, textil- och skoindustri, tillverkades före kriget av den svenska maskinindustrien, och icke minst tack vare uppfinningar och förbättringar av svenska ingenjörer hade denna industri utvecklat sig till en betydande exportgren. Exportvärdet för maskiner kan för år 1936/38 beräknas till 118 milj. kr. årligen. Samtidigt förekommer, såsom tidigare omnämnts, en betydande svensk import av olika specialmaskiner.

Närmast efter maskinindustrien följde den elektriska industrien med ett exportvärde 1936/38 på 53 milj. kr. per år. De viktigaste exportartiklarna voro här elektriska generatorer och motorer, damm-

sugare och golvbonare samt telefon- och telegrafapparater. I övrigt utgjordes exporten av verkstadsprodukter under de nämnda åren av fartyg för 52 milj. kr., kul- och rullager för 44 milj., fordon, och då huvudsakligen bilar, för 22 milj., vapen för 17 milj. och instrument för 12 milj. kr.

De svenska verkstadsprodukterna gingo som nämnts före kriget ut över hela världen. Andelen för de europeiska industriländerna utgjorde endast 26 proc., vilket var åtskilligt mindre än för någon annan exportgrupp. I gengäld voro de nordiska länderna stora köpare och togo drygt en tredjedel av denna export. Även Agrareuropas andel var större än ifråga om någon annan exportgrupp och uppgick till 13 proc. I övrigt visar tabellen, att den svenska verkstadsexporten räknade relativt betydande köpare i Sydamerika och Asien och att även för Afrika och Australien andelen låg icke obetydligt högre än för vår totalexport dit.

Slutligen ha vi gruppen kemiska produkter med ett exportvärde på 50 milj. kr., motsvarande knappt 3 proc. av totalexporten. Hälften av denna exportgrupp utgjordes under ifrågavarande år av de välkända svenska tändstickorna och de kanske icke mindre kända svenska sprängämnena med röksvagt krut och dynamit, båda uppfunna av Alfred Nobel, på främsta plats. Anmärkningsvärd är Asiens och Afrikas stora andel på mer än en femtedel av denna export.

Under »övrigt» ha sammanförts en mängd olika exportartiklar, vars sammanlagda värde under nu ifrågavarande år utgjorde endast 6 proc. av totalexporten. Viktigare exportartiklar voro hudar och skinn jämte oberedda pälsverk, textilvaror samt sten, tegel och glasvaror. Denna utförsel stannade huvudsakligen — till 93 proc. — inom Europa, med industriländerna och de nordiska grannländerna som största köpare.

Mot ett genomsnittligt importvärde av 1.946 milj. under 1936/38 stod ett exportvärde av 1.786 milj. kr. Perioden ifråga karakteriserades sålunda av ett årligt importöverskott på 160 milj. kr. Ett dylikt förhållande mellan import och export var typiskt för hela mellankrigsperioden. Åren 1921/25 uppgick sålunda det årliga importöverskottet till 105 milj., 1926/30 till 51 milj., 1931/35 till 142 milj. och 1936/38 som nämnts till 160 milj. kr. Som synes visade siffrorna under 1930-talet en stigande tendens i samband med att exporten ej utvecklades i samma takt som importen. Det kan i detta sammanhang

nämnas, att den stora upplagringen 1939 ledde till ett importöverskott på icke mindre än 610 milj. kr.

Om man bortser från år 1939, uppvägdes de relativt blygsamma importöverskotten under mellankrigsperioden mer än väl av övriga poster i bytesbalansen. I själva verket voro dessa importöverskott knappast reella utan närmast av formell, statistisk natur. Genom att Sverige i likhet med flertalet länder men i motsats till bl. a. Förenta Staterna och Kanada räknar import- och exportvärdena vid gränsen, komma fraktkostnader i vidaste bemärkelse att ingå i införselvärdet (cif) men däremot icke i utförselvärdet (fob). För världshandeln beräknades transportkostnaderna 1928 till 9 proc. och 1938 till 12 proc. av exportens värde.[1]) Eftersom det svenska importöverskottet under mellankrigsperioden i stort sett — naturligtvis bortsett från år 1939 — höll sig inom denna gräns, förelåg icke något reellt importöverskott. Om den svenska exporten cifräknas och sålunda upptages till det värde den har i mottagareländerna och därvid samtidigt korrigering göres för Förenta Staternas och Kanadas notering av importens fob-värde, finner man att det svenska importöverskottet år 1928 på 133 milj. kr. reduceras till knappt 30 milj. kr. och att importöverskotten 1935 och 1938 på 179 resp. 238 milj. kr. vändas i exportöverskott på 16 resp. 68 milj. kr.[2])

Hålla vi oss emellertid till den svenska handelsstatistiken, kommer som en följd av den använda beräkningsmetoden den svenska handelsflottans hela fraktinkomst av utrikes fart att efter frånräknande av fartygens utgifter i utlandet räknas som en inkomstpost. Denna nettoinkomst uppgick 1936/38 till 165 milj. kr. och täckte sålunda mer än väl det formella importöverskottet på 160 milj. kr.[3]) Härtill kommo utländska fartygsutgifter i Sverige, representerande en »osynlig» svensk export under denna period på 26 milj. kr. per år.

En betydande inkomstpost i bytesbalansen utgjorde vidare ränteinkomsterna från utländska investeringar. De uppgingo under nämnda period till drygt 125 milj. kr. per år, och om de reduceras med de 28 milj., som vi hade att betala i räntor till utlandet, erhålles

---

[1]) The Network of World Trade, Geneva 1942, sid. 16.

[2]) Siffrorna beräknade på grundval av världsstatistiken för nämnda år i Annex III, The Network of World Trade, Geneva 1942.

[3]) Uppgifterna om Sveriges betalningsbalans ur Statistisk årsbok 1947, tab. 117.

här en nettopost på något över 97 milj. kr. Övriga poster i bytesbalansen väga däremot ungefär jämnt. Av utländska turister, i gåvor från emigranter, patentinkomster m. m. erhöllo vi 1936/38 i genomsnitt 97 milj. kr. om året. Samtidigt hade vi att för svenska turister i utlandet m. m. betala 96 milj. kr. om året.

Slå vi samman de ovannämnda posterna, finna vi att underskottet i handelsbalansen under nu ifrågavarande period på 160 milj. kr. per år motsvaras av ett överskott i bytesbalansen på 129 milj. kr. Sistnämnda belopp representerar sålunda svensk kapitalexport 1936/38, och en dylik hade Sverige under hela mellankrigsperioden. Den har för 1926/28 beräknats till i runt tal 150 milj. kr. per år och kulminerade 1929 med 270 milj. kr.[1])

Att den svenska kapitalexporten under 1920-talet var större än under det påföljande årtiondet, sammanhänger såsom Lundberg framhåller[2]) med den gynnsammare exportutvecklingen under förra delen av mellankrigsperioden. De i förhållande till importpriserna relativt höga priserna på våra exportvaror jämte exportvolymens starka stegring under 1920-talet gåvo upphov till det överskott i bytesbalansen, som utgjorde underlaget för den särskilt mot slutet av årtiondet betydande kapitalexporten. Denna tog i stor utsträckning formen av långfristiga placeringar. Under 1930-talet däremot medförde de ovissa utsikterna på den internationella kapitalmarknaden att betalningsöverskottet i stor utsträckning tillfördes riksbankens reserver av guld och valutor, vilka efter hand nådde rekordartad höjd.[3]) Riksbankens behållning av guld och utländska valutor steg under nu ifrågavarande period, räknat från december 1935 till december 1938, från 1.037 till 1.458 milj. kr., en uppgång med 40 proc.[4])

---

[1]) Sistnämnda siffror ur Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B: 7, tab. 10.

[2]) Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B: 5, sid. 19.

[3]) Montgomery, A., 1930-talet i Sveriges ekonomiska historia, Studier i svenskt näringsliv tillägnade Jacob Wallenberg, Stockholm 1942, sid. 224 o. 229.

[4]) Årsboken för Sveriges riksbank 1944, tab. 13.

AVD. II. MULTILATERALISMEN I SVERIGES UTRIKESHANDEL

Det multilaterala systemet

Såsom framhölls i inledningskapitlet förlorade transportkostnaderna under senare delen av mellankrigsperioden sin tidigare ställning som det dominerande hindret för internationellt varubyte. I någon mån berodde detta på att transportväsendet utbyggdes, förbättrades och förbilligades men framför allt på att nya hinder framträdde, huvudsakligen på det handels- och valutapolitiska området. De medförde, att det internationella varubytet alltmer avlägsnades från vad det skulle ha varit, om det bestämts endast av olikheter i produktionskostnader och transportläge. De handels- och valutapolitiska åtgärderna kommo under 1930-talet att koncentrera sig kring den allt mer framträdande strävan till utjämnande av varubytet mellan varje par av länder. Såsom likaledes framhölls i inledningskapitlet, skola i denna undersökning uppgifterna över länderfördelningen i den svenska handelsstatistiken i första hand utnyttjas för att belysa denna den bilaterala tendensens framträngande på det multilaterala systemets bekostnad under 1930-talet och närmast då under den här behandlade perioden 1936/38. En bakgrund ger härvid dels den tidigare svenska utvecklingen, dels den internationella utvecklingen under 1930-talet.

Termen multilateral[1]) utrikeshandel innebär enklast uttryckt, att ett land använder sina fordringar på visst eller vissa länder till att betala skulder på annat håll.[2]) Principiellt erhållas de balanser, som utvisa graden av multilateralism, genom att för varje handelspartner summeras upp samtliga poster i bytesbalansen. Av praktiska skäl

---

[1]) Ibland skiljes mellan triangulär och multilateral handel. Här användes multilateral genomgående som motsats till bilateral och innefattar även triangulär handel.

[2]) Detta avsnitt ansluter sig nära till sid. 35—37 i förf:s skrift Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel, SOU 1945:30, bilaga 1.

— brist på uppgifter — får man dock vanligen nöja sig med de utslag, som handelsbalanserna ge.

Möjligheten att utjämna skulder till ett land mot fordringar på ett annat är framför allt av betydelse genom att den gör det möjligt för ett land att uppsöka den fördelaktigaste marknaden utan hänsyn till i vilken utsträckning detta ger upphov till import- och exportöverskott i handeln med olika länder. Det behöver härvid icke endast gälla prisfrågor, utan den internationella handelsstatistiken ger många exempel på att industriländerna kunna erhålla viktiga råvaror endast från vissa, mycket begränsade områden, vilka icke alls i samma grad äro intresserade av de köpeintresserade ländernas exportartiklar eller vilkas export till stor del representerar förräntning och amortering till det land, som genom kapitalinvesteringar utvecklat vederbörande områdes näringsliv. Det är slående hur ofta man finner, att industriländerna kunna skaffa sig de behövliga råvarorna endast genom multilateral handel. Sverige utgör härvid icke något undantag.

Den multilaterala utrikeshandelns största betydelse är sålunda att ge tillträde till den fördelaktigaste marknaden — vare sig det nu gäller import eller export. Vid sidan härav har det multilaterala systemet flera andra uppgifter, varav den viktigaste torde vara att öppna vägen för kapitalöverflyttningar. Stora internationella kapitalöverföringar utvecklade under senare delen av 1800-talet och under de båda första årtiondena av vårt eget århundrade näringslivet, ofta i form av industrialisering, i det ena landet efter det andra. Såsom i annat sammanhang omnämnts har detta icke minst gällt Sverige. Allt kapital måste emellertid överföras i form av varor (och tjänster), och när sedan räntan skall betalas, måste även detta ske i form av varor. Det lånande landet mottager kapitalet i form av en serie importöverskott och återbetalar det med ränta i form av exportöverskott.

Denna förskjutning i handelsbalansen kan naturligtvis ordnas rent bilateralt. Det land, som lånar ut pengar, får i sådant fall en extra export av samma storlek som kapitalexporten till lånmottagaren (resp. minskad import från denne). Detta kan tänkas, när det utlånande landet är högt industrialiserat och kan leverera vad ett nytt land behöver av t. ex. maskiner och kommunikationsmedel för att bygga upp sitt näringsliv. Det vanliga är emellertid, att det upplånande landet gör sina inköp även hos andra än långivaren, och denna del av kapi-

talöverföringen måste ske multilateralt. Det största exemplet i den vägen torde Kanada ha givit.[1]) Detta land var under sin uppodlingsperiod 1900—1913 kapitalimportör av stora mått. Den utan jämförelse störste långivaren var Storbritannien, som under nämnda period bidrog med den väldiga summan av 1.750 milj. dollars. Beloppet använde Kanada huvudsakligen för inköp i Förenta Staterna, så att Kanada under denna tid fick ett importöverskott från sistnämnda land på 1.720 milj. doll., en summa flerdubbelt större än de 630 milj. doll., som representerade Förenta Staternas kapitalexport till Kanada. Till sin störste långivare Storbritannien hade Kanada däremot under denna tid ett exportöverskott på icke mindre än 670 milj. doll.

Om det alltså icke är vanligt, att en kapitalexport i sin helhet sker bilateralt, är det kanske ännu ovanligare, att det upplånande landet kan förränta och betala tillbaka sina lån direkt till långivaren. Ej sällan måste dess exportöverskott söka sig fram över flera andra länder, innan de klädas i varor, som äro begärliga för det land, som skall ha amorteringarna eller räntan. Även kapitalets förräntning och återbetalning möjliggöres sålunda i stor utsträckning genom den multilaterala handeln. Det största exemplet härpå har England givit. Detta land har sedan lång tid tillbaka och fram till det andra världskriget haft mycket stora inkomster från sina betydande kapitalinvesteringar i en rad tropiska länder. Denna inkomst tog England ända fram till 1930-talet i sin helhet hem multilateralt — gentemot länderna ifråga hade England tvärtom exportöverskott. Under 1930-talet däremot fick denna ränteöverföring, som vi senare skola återkomma till, en bilateral karaktär.

Det multilaterala systemet är emellertid av betydelse icke blott för varubyte och kapitalöverföringar jämte förräntning och amortering länderna emellan. Även betalningen för olika former av »osynlig» utrikeshandel sker ofta multilateralt. Sålunda hämtar Norge en del av betalningen för sin handelsflottas tjänster icke direkt från t. ex. England utan multilateralt i form av importöverskott från bl. a. Sverige.

Endast genom ett multilateralt handelssystem kan en världsmarknad bestå och de olika ländernas näringsliv bringas att anpassas till var-

[1]) Siffrorna närmast hämtade från G. Haberler, Der internationale Handel, Berlin 1933, sid. 80 o. f.

andra. Multilateralismen ger en enhetlig prisbildning och tillgång till den fördelaktigaste marknaden, den tillför länderna varor, som annars skulle vara svåråtkomliga, den bereder vägen för internationella kapitalöverföringar och internationella betalningar i form av räntor, frakter m. m. genom transferering över flera eller färre länder.

De strängt bilaterala avtalen återigen ha visat sig betydligt minska de ekonomiska fördelar, som utrikeshandeln har att ge. Världsmarknaden söndersplittras i en rad handelsförhållanden med oenhetlig prisbildning. Brist på vissa varor medför samtidigt en oekonomisk utökning av självförsörjningen. Såsom erfarenheten visat göra sig också de politiska faktorerna långt mera gällande vid bilateral handelspolitik.

Källmaterial och beräkningsmetoder

Nationernas Förbund har i sina översiktsverk Europe's Trade (1941) och The Network of World Trade (1942) ägnat ett par intressanta kapitel åt multilateralismen. Bakom de nämnda arbetena står i främsta rummet en svensk, Folke Hilgerdt, vilken redan i augusti 1935 i Svenska Handelsbankens Index publicerade en artikel rubricerad Den tilltagande bilateralismen — en förändring i världshandelns struktur. Särskilt The Network of World Trade erbjuder utomordentligt värdefullt material för en undersökning av det multilaterala systemet. Givetvis ha i ett dylikt världsomspännande arbete vid analysen endast större områden kunnat beaktas och behandlingen av ett enskilt, mindre land som t. ex. Sverige varit utesluten. Genom att emellertid ungefär hälften av bokens utrymme (Annex I—IV) upptages av en praktiskt taget komplett statistik över länderfördelningen i världshandeln åren 1928, 1935 och 1938 finnes möjlighet att komplettera arbetets i stora drag utförda analys med en undersökning av enskilda länder eller områden. Detta har också, såsom framhålles i förordet, varit avsikten med den omfattande statistikpubliceringen. Frågan om multilateralismen i speciellt den svenska utrikeshandeln synes icke tidigare ha varit föremål för behandling, om man undantager författarens förutnämnda lilla skrift.[1])

Principiellt är det, som ovan nämnts, bytesbalansen, som ger utslag

[1]) Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel, SOU 1945:30, bilaga 1.

för storleken av det multilaterala inslaget i handeln länderna emellan. Bristen på statistiska uppgifter gör det emellertid i allmänhet omöjligt att på de olika länderna dela upp andra poster i bytesbalansen än de båda stora: importen och exporten. Under nu ifrågavarande period 1936/38 representerade in- och utförseln av varor 82 proc. av de i den svenska bytesbalansen ingående posterna, eller 87 proc. om också exporten cifräknas.[1]) Man nödgas därför hålla sig till handelsbalanserna och justera den bild, som de ge, med vad man vet om den internationella fördelningen av landets utländska sjöfart, utländska kapitalinvesteringar, turistväsen, emigrantremissor m. m.

Vad först beträffar den officiella handelsstatistiken, ger den för Sverige liksom för de flesta andra länder »frontier values».[2]) Det betyder att importvärdet räknas cif och inbegriper icke blott vad varan kostar hos säljaren utan även tilläggskostnader i form av frakt, försäkringar m. m., som uppstå för att föra varan till köparen.[3]) Exporten däremot räknas fob, alltså utan kostnader för transporten till köparen. Detta betyder, att de ur handelsstatistiken hämtade balanserna ge en skev bild av fördelningen mellan import- och exportöverskott i handeln med olika länder. Importöverskotten synas större än de i verkligheten äro, under det exportöverskotten bli undervärderade. Summerar man på detta sätt beräknade handelsbalanser för världens alla länder, erhåller man för världen som helhet ett icke obetydligt importöverskott. Detta trots att importen och exporten äro identiska, om man bortser från den betydelselösa del, som går förlorad under transporten och som närmast skulle leda till ett litet exportöverskott i världssiffrorna. Skillnaden mellan värdet av världens import och export motsvarar transportkostnaderna för världens utrikeshandel. Den uppgick 1928 till 9 proc. och 1938 till 12 proc. av exportens värde. Att den sistnämnda siffran är högre förklaras huvudsakligen dels av att mellan de båda tidpunkterna varupriserna sjönko kraftigare än frakterna, dels av helfabrikatens sjunkande andel av världshandeln — de representera ju ett relativt högt

---

[1]) Bytesbalansen för nämnda år enligt Statistisk årsbok 1943, tab. 111.

[2]) Framställningen i detta avsnitt sammanfaller delvis med sid. 37—41 i författarens förutnämnda skrift Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel.

[3]) Viktigare undantag härifrån utgöra Förenta Staterna och Kanada, som räkna importen fob.

värde per viktsenhet och ha därför i förhållande till värdet lägre fraktkostnader än råvaror och halvfabrikat.[1])

Trots att sålunda »frontier values» ge för små export- och för stora importbalanser, komma de ganska allmänt till användning. Sålunda brukas de genomgående i NF:s förutnämnda publikationer. Därmed uppstår alltså en differens mellan ett lands exportöverskott och mottagarens importöverskott. Intet hindrar att de båda räkna importöverskott från varandra. I den här föreliggande undersökningen ha de från den svenska handelsstatistiken hämtade balanserna med nödvändighet blivit av denna cif-fob-karaktär. De äro beräknade för samtliga länder, som redovisas i den svenska handelsstatistiken, och omfatta åren 1905—1938. Antalet balanser uppgår för denna period till närmare 3.000 stycken. Härtill komma lika många beräknade enligt en annan, nedan angiven metod. Även om dessa balanser som nämnts underskatta export- och överskatta importöverskotten kunna de med fördel användas för att belysa utvecklingen från år till år. De kunna även, såsom nedan framhålles, läggas till grund för en beräkning av det totala multilaterala inslaget i ett lands utrikeshandel.

En riktigare bild av handelsbalanserna erhåller man emellertid genom att mot varandra ställa efter likartade grunder beräknade värden och närmast då cif-import mot cif-export. För Sveriges vidkommande erhåller man dylika balanser genom att mot den svenska importstatistikens värden ställa de värden för importen från Sverige, som var och en av våra många handelspartners noterar i sin handelsstatistik. För det fåtal länder, som räkna importvärdet fob, måste därutöver en höjning göras för den beräknade transportkostnaden. Genom att på detta sätt kombinera svensk och utländsk importstatistik erhållas alltså cif-räknade såväl import- som exportvärden, och de därpå beräknade balanserna ge en korrekt bild av fördelningen mellan import- och exportöverskott.

För denna undersökning ha dylika cif-balanser beräknats för samtliga i den internationella handelsstatistiken redovisade länder och områden i förhållande till samtliga övriga länder och områden under åren 1928, 1935 och 1938. Därvid har utnyttjats den ovannämnda i The Network of World Trade (Annex III) förekommande världsstatistiken. Eftersom ungefär åttio områdens utrikeshandel redovisas, skulle det för nämnda tre år teoretiskt röra sig om i runt tal 20.000

[1]) The Network of World Trade, sid. 74—75.

balanser. På grund av att långt ifrån alla områden driva handel med varandra eller denna i varje fall ej uppgår till det belopp av lägst 0,5 milj. doll., som krävs för notering i den nämnda statistiken, stannar dock det verkliga antalet balanser vid något över 7.000. Härtill komma dock närmare 5.000 balanser för åren 1928 och 1938, beräknade enligt en annan, nedan angiven metod. Vid beräkning av dessa cif-balanser har korrigering gjorts för Förenta Staternas och Kanadas fob-räkning av importvärdet. På dessa båda länder kommo under de nämnda åren 75—80 proc. av det totala värde, varmed världens importvärde höjts i NF:s undersökning för att kompensera vissa länders fob-räkning av importvärdet.

Naturligtvis är det ingenting som hindrar, att man på liknande sätt mot varandra ställer de fob-räknade exportvärdena. Man hämtar sålunda ur den svenska statistiken siffrorna för vår fob-export till olika länder och ställer mot dessa fob-exporten från våra olika handelspartners sådan den återfinnes i vederbörande länders handelsstatistik. En dylik fob-räkning ger i stort sett samma utslag som den ovannämnda cif-räkningen, dock med vissa karakteristiska avvikelser, som vi återkomma till nedan. Rent allmänt kan sägas, att man vid arbete med importvärden i regel befinner sig på säkrare grund än fallet är med exportvärden. På grund av tullar och andra restriktioner ha länderna i allmänhet mycket stort intresse av att för importen få fram så riktiga värdesiffror som möjligt, vilket icke i samma utsträckning är fallet med exporten. Uppfattningen att importvärdena äro mest tillförlitliga delas av dem, som bearbeta handelsstatistiken, men någon närmare undersökning av frågan har icke gjorts. I denna undersökning användas genomgående vid kombination av svensk och utländsk handelsstatistik cif-balanserna.

På vilket sätt balanserna nu än beräknas, uppställer sig problemet vad som skall räknas som import- resp. exportland. Relativt lättlöst är detta, när balanserna beräknas på grundval av ett enda lands statistik, men blir betydligt svårare, när in- och utländsk statistik kombineras och hänsyn sålunda måste tagas till samtliga handelspartners redovisningsmetoder.

Vad först den svenska handelsstatistiken beträffar, infördes där, som redan i annat sammanhang omnämnts, fr. o. m. år 1905 redovisning efter inköps- och försäljningsländer, efter att tidigare sista inlastningsland resp. första lossningsland varit bestämmande för

ländergrupperingen. År 1936 skedde ånyo en omläggning, nämligen till ursprungs- och förbrukningsländer, men därjämte publiceras ett par översiktstabeller med den tidigare grupperingen efter inköps- och försäljningsländer.

För perioden 1905—1935 komma sålunda balanserna ur den svenska handelsstatistiken att visa hur mycket mer resp. mindre varor vi köpt i ett visst land än vi sålt till samma land. För perioden 1936—1938 kunna erhållas såväl dessa balanser som balanser utvisande hur mycket mer resp. mindre ett visst land producerat av den svenska importen än vad det konsumerat av den svenska exporten. Beträffande de båda slagen av balanser kan sägas, att eftersom multilateralismen närmast är en fråga om de fordringar och skulder, som utrikeshandeln ger upphov till gent emot varje land, grupperingen efter inköps- och försäljningsländer faller sig naturligast. Å andra sidan måste framhållas, att de under 1930-talet tillämpade nya handelsmetoderna i hög grad försköto intresset mot gruppering efter ursprungs- och förbrukningsländer. Det är, såsom i ett tidigare sammanhang närmare behandlats, förekomsten av transithandel, som kommer de båda redovisningsmetoderna att ge olika resultat. Genom transithandeln blir inköpslandet ett annat än ursprungslandet och likaså försäljningslandet ett annat än förbrukningslandet. Den handels- och valutapolitiska utvecklingen under 1930-talet försvårade i mycket hög grad utövandet av transithandel. I den mån den kunde fortgå, tvingade clearingbestämmelserna vanligen betalningarna direkt till ursprungslandet. Transitlandet erhöll som regel icke någon del av likviderna. I andra fall begränsades dess andel till 10 eller 20 proc.[1])

Man kan därför säga, att vid behandling av perioder liggande före 1930 balanser beräknade på grundval av inköps- och försäljningsländer bäst belysa det multilaterala inslaget, men att under 1930-talet fördelningen på ursprungs- och förbrukningsländer allt mera kom att bestämma betalningsströmmarnas riktning. En annan sak är att vid en jämförelse mellan olika tidpunkter samma princip måste användas, varvid för Sveriges vidkommande före år 1936 endast inköps- och försäljningsstatistik finnes tillgänglig. Fördelningen på ursprungs- och förbrukningsländer visar ett betydligt större multilateralt inslag

[1]) Se närmare härom Gabriel Kielland, Fra fri valuta til clearing, Oslo 1945, Transitthandelen sid. 79—85.

än efter inköps- och försäljningsländer för de år båda grupperingarna finnas tillgängliga.

Som nämnts blir problemet om länderredovisningen betydligt svårare, när det gäller att kombinera svensk och utländsk statistik. Undersökningen avser härvid som nämnts åren 1928, 1935 och 1938. I motsats till Sverige hade flertalet av våra handelspartners redan 1928 i sin handelsstatistik infört en redovisning efter ursprungsländer för sin import. På grund härav kommer man att mot svensk cif-import fördelad på inköpsländer ställa våra handelspartners cif-import från Sverige såsom ursprungsland. Nu är emellertid förhållandet, såsom i ett tidigare sammanhang visats, att i motsats till importen den svenska exporten icke är föremål för någon nämnvärd transithandel. Svensk handelsstatistik utvisar, att under perioden 1936/38 det var mindre än 2 procent av den svenska exporten, som icke gick direkt till förbrukningslandet. Nu är ju, såsom förut nämnts, denna siffra av flera anledningar något för låg, men det torde icke röra sig om större korrigeringar. Man kan utgå ifrån att under de här behandlade åren den svenska exporten på några få procent när gick direkt till förbrukningslandet. Detta betyder att i stort sett försäljnings-, destinations- och förbrukningsland sammanfalla. Man kan därmed utan större fel ställa den svenska importen från inköpsland mot samma lands import från Sverige som ursprungs- eller avsändningsland. De uppkomna balanserna visa med endast obetydlig avvikelse det multilaterala inslaget i vår utrikeshandel räknat efter inköps- och försäljningsländer.

Att en dylik överensstämmelse mellan den svenska statistikens försäljningsland och motpartens import från Sverige räknad efter ursprung eller »consignment» verkligen föreligger kan man pröva genom att jämföra den svenska exportens fördelning på olika områden med motsvarande fördelning i världens import från Sverige. Som vi tidigare sett rör sig transithandeln huvudsakligen om mellanhänder i Europa för övriga världsdelars tillverkare och förbrukare. I anslutning härtill har i följande tablå en uppdelning på världsdelar företagits.

De båda serierna i tablån äro byggda på fullständigt olika källor. De som svenska betecknade siffrorna äro beräknade på grundval av den svenska exportstatistiken med fob-räknade värden i kronor. De som internationella betecknade siffrorna återigen bygga på uppgif-

Den svenska exportens uppdelning på världsdelar enligt dels svensk, dels internationell statistik.

Världsdelar	1928		1935		1938	
	svensk	internat.	svensk	internat.	svensk	internat.
Europa	78,0	76,4	75,5	75,2	79,9	78,3
Afrika	2,1	2,6	2,3	2,9	1,9	2,2
Asien	3,7	4,0	5,0	5,0	3,3	3,7
Amerika	14,8	15,0	15,9	15,3	13,8	14,1
Australien . . .	1,4	2,0	1,3	1,6	1,1	1,7
S:a	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

terna från samtliga länder inom resp. världsdelar över värdet av deras cif-räknade import från Sverige. Sistnämnda uppgifter äro hämtade ur världsstatistiken i The Network of World Trade, där värdena blivit omräknade till dollars.

Som synes är överensstämmelsen god. För samtliga tre år gäller, att i den utländska handelsstatistiken Europa får en mindre andel än i den svenska och övriga världsdelar alltså en i motsvarande grad större. Till en del kan detta kanske förklaras av mindre kostnader för att transportera den svenska exporten till europeiska länder än till övriga världsdelar. Vår export till utomeuropeiska länder skulle därmed procentuellt räknat bli mer fördyrad än exporten till Europa och i den cif-räknade utländska importstatistiken marknaderna utanför Europa få något högre siffror än i den fob-räknade svenska exporten. Å andra sidan kan en sjötransport till utomeuropeisk marknad ställa sig billigare än landtransporten till en europeisk. Även kan framhållas, att tyngre och skrymmande varor med relativt höga fraktkostnader ej i större utsträckning nå utanför den europeiska marknaden. Som exempel kan nämnas den svenska trä- och malmexporten.

Om det sålunda är ovisst om skillnaden i transportkostnader ger någon del av förklaringen till Europas lägre andel i den utländska statistiken, är det desto säkrare, att man här återfinner den visserligen obetydliga transithandel, som vår export under de nämnda åren var föremål för. Denna betydde som nämnts i huvudsak att europeiska länder tjänade som mellanled för svensk export till transoceana marknader. Det har tidigare visats, att enligt svensk statistik transithandeln 1936/38 utgjorde 1,8 proc. av Sveriges export. Som jämförelse kan nämnas, att tablån utvisar, att för 1938 Utomeuropas andel i

den internationella statistiken var 21,7 proc. mot 20,1 proc. i den svenska — en differens på 1,6 proc. För 1928 var denna differens likaledes 1,6 proc. men för 1935 blott 0,3 proc.

Vi finna alltså att tablån bekräftar, att under de ifrågakommande åren det rådde en mycket god överensstämmelse mellan den svenska exporten på försäljningsländer och utlandets import räknad efter ursprung eller »consignment». På detta sätt kombinerad svensk och utländsk handelsstatistik bör sålunda ge i stort sett korrekta balanser räknat efter inköps- och försäljningsprincipen.

Det nämndes ovan, att vid kombination av svensk och utländsk handelsstatistik det uppstår en viss differens, om man använder balanser byggda på de cif-räknade importvärdena eller på de fob-räknade exportvärdena. Såsom redan nämnts kommer den förstnämnda beräkningen att i huvudsak motsvara inköps- och försäljningsländer. Räknar man däremot med exportvärdena, får man å ena sidan utlandets export efter »consignment» eller förbrukning och å andra sidan Sveriges export räknad efter försäljningsland. Eftersom ifråga om den svenska exporten försäljningslandet nära sammanfaller med förbrukningslandet, kommer en dylik balans på kombinerad svensk och utländsk statistiks fob-värden att i stort sett motsvara den gruppering efter ursprungs- och förbrukningsländer, som saknas i svensk statistik för tiden före 1936. Man kan därför vänta sig, att dessa fob-balanser skola visa ett större multilateralt inslag än cif-balanserna, på samma sätt som vi i svensk handelsstatistik, såsom förut omnämnts, erhålla en högre siffra vid gruppering efter ursprungs- och förbrukningsländer än efter inköps- och försäljningsländer. Detta är också fallet. Det kan nämnas att för år 1938, då samtliga balanser kunna beräknas, skillnaden i båda fallen uppgår till 16 procent.

De sistnämnda siffrorna aktualisera ännu ett problem, det sista som skall behandlas i detta sammanhang. Det gäller hur man på grundval av de på ett eller annat sätt uppställda balanserna lämpligen beräknar en siffra angivande det totala multilaterala inslaget i ett lands utrikeshandel under viss period. Dylika siffror har man behov av vid jämförelser såväl mellan olika länder som mellan olika tidpunkter.

Närmast till hands ligger att summera samtliga negativa balanser och sätta dem i relation till det totala importvärdet under ifrågavarande period. På samma sätt summeras de positiva balanserna och

jämföras med exportvärdet. De erhållna procenttalen utgöra ett direkt mått på hur stor del av importen, som under ifrågavarande period tages hem i form av importöverskott, och hur stor del av exporten, som går ut som exportöverskott. Med denna metod får man alltså två siffror som mätare på det multilaterala inslaget i ett lands utrikeshandel, och den olikartade utvecklingen av de båda erbjuder ofta mycket av intresse. Som vi nedan skola finna, var detta t. ex. fallet när Sverige under 1930-talet genom en kombination av relativt liberal handelspolitik och goda inhemska konjunkturer ganska väl höll uppe sina importöverskott, samtidigt som exportöverskotten drabbades av autarkisträvandena och de sämre konjunkturerna ute i världen.

Ofta har man emellertid behov av att uttrycka det multilaterala inslaget i ett lands utrikeshandel genom en enda siffra. Detta kan givetvis ske helt enkelt genom att de negativa och positiva balanserna summeras utan hänsyn till tecken och sättas i relation till den totala handelsomsättningen. Vid internationella eller historiska jämförelser lider denna siffra dock av svagheten att vara påverkad av den totala handelsbalansen.

Detta kan man undgå genom en annan beräkningsmetod. Man utgår därvid från den totala handelsbalansen och fastställer förhållandet mellan import- och exportvärde för ifrågavarande land under den aktuella perioden. Om vi antaga att därvid totalimporten är 10 proc. högre än totalexporten, kan det sägas, att ett fullständigt bilateralt utjämnande av landets utrikeshandel skulle äga rum, om i förhållande till varje handelspartner importen låg 10 proc. över exporten. Om man nu ökar exportvärdet gent emot varje handelspartner med 10 proc. och jämför den erhållna summan med den faktiska importen från resp. land, finner man i vilken grad importens faktiska fördelning avviker från vad som skulle gälla för en hundraprocentigt bilateral handel. Av de uppkommande balanserna summeras antingen de negativa eller de positiva — likgiltigt vilket, eftersom de ge samma värde — och sättas i relation till importvärdet, vilket ju samtidigt representerar det »bilaterala» exportvärdet. Den erhållna siffran utvisar det multilaterala inslaget i utrikeshandeln ifråga. Den varierar mellan 0, då handeln är bilateralt utjämnad med varje särskild handelspartner, och 100, då hela utrikeshandeln består av import- och exportöverskott.

Samma siffra erhålles om man i stället utgår från exportens storlek

i förhållande till importen och multiplicerar importvärdena gent emot varje land med ifrågavarande faktor.

Genom denna beräkningsmetod erhålles sålunda alltid blott en siffra, och denna är särskilt användbar vid jämförelse mellan olika tidpunkter eller länder, som uppvisa större skiljaktigheter ifråga om förhållandet mellan total import och total export. Vi komma i fortsättningen att beteckna dessa balanser som »multilaterala balanser» till skillnad från övriga cif-, fob- eller cif-fob-balanser. Multilaterala balanser ha beräknats på grundval av den svenska handelsstatistiken för perioden 1905—1938 samt på grundval av internationell handelsstatistik för samtliga länder åren 1928 och 1938.[1])

Slutligen skall än en gång understrykas, att även om varubytet helt dominerar de internationella ekonomiska förbindelserna, handelsbalanserna blott utgöra en ersättning för de bytesbalanser, vilka av brist på uppgifter som regel icke låta sig beräknas gentemot varje handelspartner. Bytesbalanserna kunna givetvis visa en både större och mindre multilateralism än handelsbalanserna, men i det stora hela torde den sistnämnda tendensen dominera.[2]) En liten del av handels-

[1]) När detta arbete låg klart för tryckning, erhöll förf. via Statistisk Sentralbyrå i Oslo från Förenta Staterna en fotostatisk kopia av en länge eftersökt skrift av Albert Hirschmann, Etude statistique sur la tendance du commerce extérieur vers l'equilibre et le bilateralisme. Denna stencilerade skrift på 15 sidor utarbetades till den internationella studiekonferensen i Bergen hösten 1939. Hirschmann kommer här fram till följande formel för beräknandet av den multilaterala andelen av ett lands utrikeshandel, varvid I och E beteckna landets totala import och export, i_1, $i_2 \ldots i$ och e_1, $e_2 \ldots e_n$ import-, resp. exportvärdena gentemot landets olika handelspartners och D handelsbalansens andel av den totala omsättningen i utrikeshandeln:

$$\frac{1}{2} \Sigma \left| \frac{i_k}{I} \cdot 100 - \frac{e_k}{E} \cdot 100 \right| \cdot (1 - D^2).$$

Termen $1 - D^2$ ger som regel ett värde nära 1, framhåller Hirschmann och nämner som exempel, att även om av importen eller exporten den ena skulle vara dubbelt så stor som den andra, värdet blir 0,89. Som ett praktiskt närmevärde kan därför denna term sättas = 1. Om så sker, ge emellertid beräkningarna just de resultat, som i vår undersökning här betecknas som »multilaterala» balanser. Det erinras om att ordet balanser genomgående användes i betydelsen handelsbalanser, alltså icke bytesbalanser.

[2]) Sålunda sägs på sid. 87 i The Network of World Trade att av handelsbalanserna "a share probably rather small" är av bilateral karaktär och huvudsakligen representeras av kapitalavkastning i form av exportöverskott direkt till

balanserna utjämnas sålunda bilateralt av andra poster i bytesbalansen. I den mån uppgifter finnas tillgängliga skall därför i det följande uppmärksamhet ägnas åt de modifikationer av det multilaterala inslaget, som olika former av »osynlig» utrikeshandel innebära. För Sveriges vidkommande äro härvid endast den utländska sjöfarten samt avkastningen av våra utländska investeringar av nämnvärd betydelse.

Det multilaterala systemets utveckling fram till 1930

Den storartade utveckling av näringslivet i olika delar av världen, som ägt rum sedan mitten av 1800-talet, gick fram till 1930 parallellt med en ökning av det internationella varubytet. Utrikeshandeln fick en hastigt stigande betydelse icke blott inom områden, som utvecklade sin råvaruproduktion och bytte en del av denna mot utländska industriprodukter, utan också de industrialiserande länderna togo i allt större utsträckning del i världshandeln. I en undersökning av NF[1]) konstateras att från 1870-talet och fram till 1914 rådde ett nära samband mellan industriproduktionens och importens utveckling i olika länder. Icke endast att båda utvecklades i samma riktning utan också att tillväxttakten i stort sett var densamma. Även under 1920-talet rådde ett positivt samband mellan industriproduktion och import ehuru icke så tydligt som före första världskriget. Världshandeln befann sig under hela denna period i hastigt stigande.

Denna utveckling på utrikeshandelns område möjliggjordes av den relativa frihet, som rådde ifråga om såväl varu- som betalningsströmmar länderna emellan. För de förra var mestgynnadnationsklausulen och för de senare den internationella guldmyntfoten av grundläggande betydelse. De hinder, som funnos, hade som regel formen av tullar, och dessa intaga ju en neutral ställning gentemot olika handelspartners. Utan att hejdas av diskriminerande åtgärder kunde världshandelsvarorna köpas och säljas i fördelaktigaste marknad. Det multilaterala systemet utvecklades i frihet.

Ett multilateralt drag i den meningen att import- och exportöverskott förekommit har den internationella handeln givetvis alltid haft. Från den svenska utrikeshandeln under 1700-talet kunna vi hämta ett intressant exempel på multilateral handel, etablerad av Ostindiska

---

långivaren. Detta gäller läget före 1930. Därefter blev bilateral överföring av kapitalavkastningen, såsom vi skola finna, mycket vanlig.

[1]) Industrialization and Foreign Trade, League of Nations 1945, sid. 87 o. f.

kompaniet.[1]) Allt sedan antiken har det i allmänhet varit omöjligt att handla på Östasien utan att betala i klingande mynt. Det silverproducerande Spanien å andra sidan tog gärna emot svensk metallmanufaktur. Och så kunde svenska ostindiefarare gå ut med last av svenska produkter, som levererades i Cadiz. Som betalning erhölls den i Kina gångbara valutan spanska silverpiastrar, vilken fördes till Kanton och där byttes mot te, siden, porslin m. m., som därefter kunde föras hem till Sverige. Under kompaniets fortsatta verksamhet blev det vanligt, att de båda handelsmomenten skildes åt, så att silvret på förhand i utbyte mot svenska exportprodukter hämtades hem till Göteborg.

Även om sålunda utrikeshandeln alltid torde ha haft ett multilateralt inslag, var det först på 1870-talet, som ett verkligt multilateralt system började växa fram och en serie handelsbalanser knöto samman de olika ländernas utrikeshandel till det världsomspännande nät, som den moderna världshandeln utgör.

Föregångare på området var England. I detta land tog ju den industriella revolutionen sin början, och England blev därför tidigt beroende av en stor råvaruimport. En vitt utgrenad utrikeshandel arbetades upp, samtidigt som betydande kapitalinvesteringar gjordes framför allt i transoceana råvaruländer. Till en början var detta varubyte av bilateral karaktär, så att Englands växande inkomster från dessa kapitalinvesteringar gåvo upphov till motsvarande importöverskott i handeln med resp. länder.

Det var i denna handel, som efter 1870 en förändring inträdde.[2]) England blev då en allt större kund hos en del europeiska länder och fick från dem ett hastigt stigande importöverskott, trots att England icke hade några större investeringar där. Med Tyskland, Holland, Belgien, Frankrike, Spanien samt Sverige, Norge och Danmark hade England under 1860-talet en fullt utjämnad handelsbalans. Under 1870-talet uppstod nu i Englands handel med dessa länder ett årligt importöverskott på 10 milj. pund, vilket under 1890-talet hade stigit

---

[1]) Sveriges framgångsrikaste handelsföretag, av Eli F. Heckscher. Historieuppfattning, Stockholm 1944, sid. 227.

[2]) Den följande översikten över det multilaterala systemets historiska utveckling bygger på analysen i The Network of World Trade och Europe's Trade. Den sammanfaller till stor del med sid. 42—43 i förf:s skrift Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel.

till 60 milj. och under 1900-talets första decennium till 74 milj. pund. En liknande utveckling skedde i Englands handel med Förenta Staterna. Importöverskottet därifrån steg sålunda från 13 milj. pund per år under 1860-talet till 68 milj. under 1890-talet och 85 milj. pund i genomsnitt under 1900—09, trots att Englands inkomster av kapitalinvesteringar i detta land ej väsentligt ändrades under denna tid. Från övriga länder däremot minskade England sitt årliga importöverskott från 55 milj. pund under 1860-talet till endast 5 milj. 1900—09.[1])

Denna utveckling betydde alltså, att England ej längre tog hem sina inkomster från de transoceana investeringarna bilateralt utan i form av hastigt stigande importöverskott från en rad västeuropeiska länder samt Förenta Staterna. Englands importöverskott från de nämnda länderna steg från 13 milj. pund per år under 1860-talet till 159 milj. under 1900-talets första decennium. Därmed fingo dessa länder möjlighet att med sina exportöverskott till England finansiera en stigande import från de råvaruländer, som hade räntor o. d. att erlägga till England.

Under 1800-talets sista år utvecklades den multilaterala handeln vidare genom att nya länder drogos in i kretsen. Förenta Staterna blev nämligen då (1898) nettoexportör av industriprodukter med stora leveranser av särskilt järn och stål, metallprodukter och maskiner till en rad länder inom den tempererade zonen, som då höllo på att utveckla och industrialisera sitt näringsliv. Från Kanada, Australiska statsförbundet, Nya Zeeland och Argentina hade Förenta Staterna 1886—90 ett årligt importöverskott på 2 milj. doll. Det vändes under påföljande femårsperiod i ett exportöverskott på 9 milj. doll., som under den därpå följande femårsperioden, 1896—1900, steg till 47 milj. doll. Under 1906—10 hade exportöverskottet nått upp till 131 milj. doll. per år, 1921—25 till 352 milj. och utgjorde 1926—30 icke mindre än 544 milj. doll. per år.[2])

Dessa »nya» länder, Kanada, Argentina, Australiska statsförbundet och Nya Zeeland, finansierade sina stigande importöverskott från Förenta Staterna med ökade leveranser till Europa. Kanada blev för vår världsdel den store veteleverantören, under det de övriga länderna förutom spannmål kunde leverera mindre hållbara livsmedel

[1]) Samtliga siffror hämtade ur tab. 46 i The Network of World Trade.
[2]) Siffrorna hämtade ur tab. 47 i The Network of World Trade.

som t. ex. kött, sedan förbättrade kylningsanordningar gjort det möjligt att sända dylika livsmedel genom det tropiska bältet till Europa. Dessa länder kommo därmed att i det multilaterala systemet intaga en plats mellan Förenta Staterna och Europa.

Vad Förenta Staterna i denna utveckling förlorade av livsmedelsexport till Europa tog det mer än väl igen på en stigande utförsel av industriprodukter. Det ovannämnda exportöverskottet till England utvidgades till att omfatta en rad andra europeiska länder. Handeln med Tyskland svängde sålunda om från ett importöverskott på 15 milj. doll. 1890 till ett exportöverskott på 87 milj. år 1900, och Förenta Staternas exportöverskott till Holland steg under samma tid från 5 till 73 milj. doll.[1])

Även inom vår egen världsdel utvecklades multilateralismen åtskilligt. Europa kom därvid att allt mer befästa sin ställning som nettoimportör från de övriga världsdelarna. År 1938 utgjordes den europeiska importen till 40 proc. av importöverskott från övriga världsdelar. Detta importöverskott finansierade Europa i första hand med avkastningen av sina allt större utländska investeringar och i andra hand med de tjänster, som dess flotta, försäkrings- och bankväsen m. m. gjorde åt de utomeuropeiska länderna, liksom till en mindre del av de belopp, som sändes hem av europeiska emigranter eller här spenderades av turister från andra världsdelar (framför allt amerikanare). För år 1928 har avkastningen av de utomeuropeiska investeringarna beräknats till 2,1 miljarder »nya» gulddollars[2]) och nettoinkomsterna av olika tjänster till 2 miljarder.

Men under det praktiskt taget samtliga europeiska länder taga del av detta importöverskott från övriga världsdelar — år 1928 uppvisade endast Turkiet exportöverskott till Utomeuropa — var det endast några få länder och då i första hand England, för vilka detta europeiska importöverskott i sista hand var avsett. Grundmönstret i den europeiska multilateralismen var sålunda, att de europeiska länderna över lag hade importöverskott från övriga världsdelar och betalade

---

[1]) The Network of World Trade, sid. 87.

[2]) Förenta Staterna nedskrev i januari 1934 dollarns guldvärde till 59,06 proc., och i anslutning härtill brukar i internationell statistik skiljas mellan »gamla» dollars med det högre och »nya» med det lägre guldvärdet. För jämförbarhetens skull omräknas ofta dollarvärden före 1934 i »nya» gulddollars.

dessa med exportöverskott till de få länder, som voro de slutliga mottagarna av de utomeuropeiska fordringarna.

I denna utveckling intog Tyskland en viktig plats. Den snabba industrialiseringen där krävde hastigt stigande importöverskott från utomeuropeiska råvaruleverantörer och från Förenta Staterna. Tysklands importöverskott från dessa länder mer än femtondubblades från 65 milj. mark 1890 till 1.100 milj. 1900 och nådde 1912 ett belopp på 2.100 milj. mark. Detta väldiga importöverskott finansierade Tyskland med hastigt stigande exportöverskott till de flesta europeiska länder. Under samma tid, alltså från 1890 till 1912, vändes Tysklands handel med England, Frankrike, Holland, Belgien, Schweiz, Danmark och Norge från ett importöverskott på 118 milj. mark till ett exportöverskott på i runt tal 1.300 milj.[1]) De slutliga mottagarna av dessa transoceana överskott, i första hand England men också bl. a. Holland, mottogo endast en mindre del direkt från Tyskland utan större delen via ett eller flera europeiska mellanled. Dylika voro, vilket delvis framgått redan av de nämnda siffrorna, Europas industriländer jämte de nordiska länderna och Baltikum. Dessa länder, fjorton till antalet, hade 1928 ett importöverskott från Tyskland på 787 milj. nya gulddollars och samtidigt ett exportöverskott till England på 855 milj. Sistnämnda siffra är säkerligen för låg, eftersom England samma år noterade ett importöverskott från dessa fjorton länder på icke mindre än 1.338 milj. doll.[2]) I viss utsträckning gingo icke heller dessa länders exportöverskott direkt till England utan via ytterligare något led. Ett närliggande exempel lämna, såsom längre fram skall visas, en del av de svenska exportöverskotten, som nådde England via de nordiska grannländerna.

Redan i början av innevarande århundrade hade den multilaterala världsbilden antagit de huvuddrag, som den sedan bibehöll fram till 1930. Den snabba utvecklingen till 1914 betydde ej några större förändringar. Efter ett fyraårigt avbrott under första världskriget kom handeln ganska snabbt åter i gång och utvecklades kraftigt under 1920-talet för att mot dess slut kulminera. Den karakteriserades då av en världsomspännande serie import- och exportöverskott.

Såsom framgått av det föregående voro för det multilaterala syste-

[1]) Siffrorna hämtade ur tablå sid. 87 i The Network of World Trade.

[2]) Siffrorna hämtade ur tab. 16, Europe's Trade. Olägenheten med två värden följer av den använda cif-fob-räkningen.

met fram till 1930 två faktorer av dominerande betydelse. Den ena, som berörde icke minst vårt land, var Englands (i mindre utsträckning även Hollands) ställning som mottagare av utländska betalningar till mycket stora belopp. Sina största investeringar hade England i en rad tropiska länder, i främsta rummet Sydöstasien, Indien, de tropiska jordbruksländerna och mineralproducenterna i Latinamerika samt Centralafrika. Närmare hälften av Storbritanniens utländska investeringar beräknades 1928 ligga utanför imperiet. Denna kapitalavkastning hemtog England multilateralt — till de nämnda områdena hade landet i själva verket ett icke obetydligt exportöverskott — i form av importöverskott från den europeiska kontinenten, från Förenta Staterna och från en rad »nya» länder. Ofta gingo dessa exportöverskott över flera led, innan de nådde Storbritannien. De möjliggjorde för de olika länderna att i sin tur finansiera importöverskott från områden, som lågo bakom i handelskedjan, och i sista hand hos de nämnda tropiska länderna, vilka därmed sattes i tillfälle att betala sina skulder till Storbritannien.

Den andra viktiga faktorn i det multilaterala systemet, som verkade framför allt under senare delen av 1920-talet, utgjorde den stora amerikanska kapitalexporten, som medförde exportöverskott för Förenta Staterna åt olika håll. En betydande del av dessa lån gick till Tyskland, som därmed finansierade importöverskott framför allt från de nämnda »nya» länderna. Dessa sistnämnda kunde i motsvarande grad öka sina inköp i Förenta Staterna — ännu ett exempel på multilateral kapitalexport.

En bild av huvuddragen av det multilaterala systemet, sådant det tedde sig, när mot slutet av 1920-talet det var som mest utvecklat, är tab. 7 avsedd att ge. Balanserna äro beräknade på grundval av den utförliga statistik över världshandeln, som publicerats i Annex III av The Network of World Trade. De äro cif-räknade, varvid alltså kombinerats ett lands import från viss handelspartner med samme partners import från det förstnämnda landet. Korrigering har skett för Förenta Staternas och Kanadas fob-räkning av importen. Såsom framhållits i ett tidigare avsnitt, kommer grupperingen att i stort sett avse inköps- och försäljningsländer. Siffrorna äro angivna i miljoner under resp. år gällande dollars, vilket med en tidigare använd beteckning betyder »gamla» gulddollars. Denna motsvarade 1928 3,73 sv. kronor. Balanserna räknas från områdena i första kolumnen

Tab. 7. Handelsbalanserna mellan olika delar av världen under åren 1928, 1935 och 1938 (milj. doll.)

Till / Från	Tropikerna	Förenta Staterna	»Nya» länder	Kontinentaleuropa	Storbritannien	Övriga världen	Världen
A. 1928							
Tropikerna	—	+697	+124	+503	—305	+225	+1.244
Förenta Staterna	—697	—	+682	+693	+507	—53	+1.132
»Nya» länder	—124	—682	—	+698	+182	+110	+184
Kontinentaleuropa	—503	—693	—698	—	+651	+137	—1.106
Storbritannien	+305	—507	—182	—651	—	—46	—1.081
B. 1935							
Tropikerna	—	+365	+110	+464	+63	+8	+1.010
Förenta Staterna	—365	—	+149	+177	+240	+100	+301
»Nya» länder	—110	—149	—	+264	+316	+52	+373
Kontinentaleuropa	—464	—177	—264	—	+245	—10	—670
Storbritannien	—63	—240	—316	—245	—	—100	—964
C. 1938							
Tropikerna	—	+197	+130	+367	+205	+31	+930
Förenta Staterna	—197	—	+392	+409	+436	+230	+1.270
»Nya» länder	—130	—392	—	+230	+400	+6	+114
Kontinentaleuropa	—367	—409	—230	—	+355	—30	—681
Storbritannien	—205	—436	—400	—355	—	—110	—1.506

Källa: Balanserna äro beräknade på grundval av världsstatistiken i The Network of World Trade, Annex III. De utgöras av cif-balanser, alltså för varje område kombination av in- och utländsk importstatistik (se texten) med korrigering för Förenta Staternas och Kanadas fob-räkning av importvärdena. Värdena äro räknade i under resp. år gällande dollarvärden, alltså för 1928 »gamla» och för de båda följande åren »nya» gulddollars. De motsvara resp. 3,73, 3,94 och 3,98 sv. kronor. Räknat i guld ha sålunda balanserna minskats mycket kraftigare än vad tabellen utvisar. Till tropikerna ha räknats Indien, Sydöstasien, Centralafrika och en rad latinamerikanska länder omfattande såväl mineralproducenterna som de tropiska jordbruksländerna. »Nya» länder utgöras i stort sett av Kanada, de icke-tropiska jordbruksländerna i Latinamerika med Argentina som viktigaste land, världsdelen Australien och Sydafrika. Storbritannien står som motsats till Kontinentaleuropa och inrymmer sålunda även Irland, Island m. fl. öar.

till de i tabellens huvud angivna områdena. Värden med plustecken ange sålunda exportöverskott i denna riktning, minusvärden importöverskott gående i motsatt riktning. Genom att exportöverskott från ett område representerar importöverskott från ett annat, förekomma balanserna symmetriskt på två ställen i tabellen i den utsträckning samma områden äro angivna i första kolumnen och i huvudet.

Närmast intressera vi oss nu för tabellens första del omfattande år 1928. Om därvid till en början bortses från gruppen »övriga världen», faller genast ett särdrag i tabellen i ögonen. Den ena halvan består nämligen på ett undantag när endast av exportöverskott, den andra, likaså med ett undantag, av importöverskott. Detta förhållande utgör en direkt återspegling av det världsomfattande multilaterala system, för vars uppkomst redogjorts ovan. Varje område, i den ordning de här grupperats, hade nämnda år exportöverskott till varje följande område men importöverskott från varje föregående. Att de båda hörnsiffrorna visa motsatt tecken utgör härvid icke något undantag från det multilaterala systemet utan tvärtom sluter ringen genom att det sista landet, Storbritannien, har exportöverskott till det första området, tropikerna. I The Network of World Trade har det multilaterala systemet åskådliggjorts genom diagram i form av en cirkel, illustrerande handelsbalansernas vandring från område till område. De därvid använda cif-fob-balanserna ge dock alltid två, från varandra ofta i hög grad avvikande balanser för handelsförhållandet mellan varje par av områden. Med den här använda cifberäkningen undvikes denna olägenhet.

Till tropikerna ha räknats Indien, Sydöstasien, Centralafrika och en rad latinamerikanska länder omfattande dels mineralproducenter, dels tropiska jordbruksländer. Detta område hade, som framgår av tabellen, år 1928 exportöverskott till samtliga övriga områden, med undantag av Storbritannien. Det sistnämnda importöverskottet uppgick till 305 milj. doll. mot 1.324 milj. för exportöverskotten. Tropikerna hade detta år — vi bortse som nämnts från »övriga världen» — ett nettoexportöverskott på 1.019 milj. doll. Detta var till större delen avsett för Storbritannien och representerade avkastning på investerat brittiskt kapital m. m. Hela denna överföring skedde sålunda multilateralt, och i förhållande till den slutlige mottagaren hade tropikerna som synes tvärtom ett importöverskott.

Av exportöverskotten från tropikerna stod Förenta Staterna som mottagare av i runt tal 700 milj. doll., varav största delen eller drygt 500 milj. gick vidare i form av exportöverskott från Förenta Staterna till Storbritannien. Ett annat stort exportöverskott från tropikerna, drygt 500 milj. doll., gick till Kontinentaleuropa, som vidarebefordrade en större del härav till Storbritannien.

Under beteckningen »nya» länder rymmas i stort sett Kanada, de icke-tropiska jordbruksländerna i Latinamerika med Argentina som viktigaste land, världsdelen Australien samt Sydafrika. Detta område mottog ett mindre importöverskott från tropikerna, 124 milj. doll., men betydligt större var importöverskottet från Förenta Staterna på 682 milj. Dessa importöverskott sände de »nya» länderna vidare till Europa med i runt tal 700 milj. till europeiska kontinenten och 182 milj. till Storbritannien. Till en mindre del rörde det sig här om betalningar, som i sista hand voro avsedda för europeiska ägare till transoceana investeringar, men till större delen representerade dessa balanser en multilateral kapitalexport från Förenta Staterna till Europa och då i främsta rummet Tyskland.

Vad slutligen beträffar Kontinentaleuropas och Storbritanniens roller, framgå de av det redan sagda. Kontinentaleuropa erhöll 1928 importöverskott från tropikerna, Förenta Staterna och de »nya» länderna på icke mindre än i runt tal 1.900 milj. doll. Till en del, 651 milj., vidarebefordrades detta belopp till Storbritannien som den slutlige mottagaren, till en annan del utgjorde beloppet kapitalavkastning m. m. till ett par kontinentalländer och då i främsta rummet Holland, och slutligen ingick i beloppet den stora amerikanska kapitalexporten till Europa.

Tabellen omfattar en restgrupp, övriga världen, och denna inrymmer Sovjetunionen, Japan, Kina och Nordafrika. Dessa områden intaga icke någon utpräglad ställning inom det världsmultilaterala systemet. De saldon, som komma till synes vid deras sammanförande till en grupp, dölja ganska motstridiga tendenser. De båda förstnämnda länderna förde ju redan vid denna tidpunkt en handelspolitik, som i hög grad satte de fria ekonomiska krafterna ur spel.

De anförda siffrorna ge endast nettobalanserna mellan de olika områdena, och beräkningar av denna typ (därtill med de mindre användbara cif-fob-balanserna) äro de enda, som förekomma i NF:s förutnämnda undersökningar. Man kommer därvid endast fram till

saldot från ett större antal mot varandra delvis balanserande import- och exportöverskott. En betydande del av handelsbalanserna kommer aldrig till synes. Sålunda ger tab. 7 importöverskott på sammanlagt i runt tal 5.500 milj. doll. och exportöverskott till samma belopp. I verkligheten uppgingo importöverskotten i handeln mellan samtliga länder under nämnda år till nästan det dubbla beloppet eller drygt 10.800 milj. doll. och exportöverskotten till lika mycket. En undersökning av det multilaterala systemet bör knappast stanna vid nettobalansen mellan olika områden utan medtaga samtliga förekommande import- och exportöverskott.

Detta har skett i tab. 8, där samtliga balanser i världshandeln under 1928 finnas medtagna med fördelning på världsdelar och några viktigare handelsområden. Till grund för beräkningarna ligger liksom förut världsstatistiken i The Network of World Trade, och värdena äro angivna i miljoner av under året gällande dollarvärde (gamla gulddollars). De utgöras av genom kombination av in- och utländsk statistik erhållna cif-balanser. Tabellen läses från länderna i första kolumnen till länderna i tabellhuvudet — i denna riktning gå sålunda exportöverskotten och i motsatt riktning importöverskotten. I tab. 9 har för större överskådlighets skull balansernas fördelning på de olika områdena omräknats i procent.

Som framgår av tab. 8 mottogo de europeiska länderna år 1928 importöverskott på icke mindre än i runt tal 6.300 milj. doll., under det för de övriga fyra världsdelarna motsvarande siffra endast uppgick till 4,500 milj. Av samtliga i världshandeln nämnda år förekommande importöverskott gingo omkring 60 proc. till Europa, 20 proc. till Amerika, drygt 10 proc. till Asien samt icke fullt 10 proc. till Afrika och Australien sammanlagt.

Fördelningen av exportöverskotten visar en annan bild. Här gingo blott 4.000 milj. doll. från de europeiska länderna mot 6.800 från övriga världsdelar. Europas andel uppgick endast till 37 proc., mot som nämnts mer än den dubbla andelen av importöverskotten. Ett motsatt förhållande gällde Amerika och Asien. De amerikanska exportöverskotten voro rent av något större än de europeiska, och Amerikas andel drygt 37 proc. mot knappt 20 proc. av importöverskotten. Asien levererade nämnda år 19 proc. av exportöverskotten, vilken andel var en halv gång större än ifråga om importöverskotten.

Tab. 8. Import- och exportöverskott i världshandeln 1928 (milj. doll.)

Länder	Europa					Amerika			Asien	Afrika	Australien	Världen
	Storbritannien	Tyskland	Övriga Industrieuropa	Agrareuropa	Total	Förenta Staterna	Övriga Amerika	Total				
A. Importöverskott												
Europa	*113*	*709*	*1.105*	*654*	*2.581*	*1.302*	*1.234*	*2.536*	*595*	*307*	*277*	*6.296*
därav												
Storbritannien	—	86	360	352	798	490	407	897	14	99	81	1.889
Tyskland	—	—	34	22	56	242	248	490	199	86	61	892
Frankrike	—	—	28	21	49	71	93	164	167	42	63	485
Sverige	—	82	6	4	92	18	25	43	—	—	—	135
Övr. Ind.-eur.	26	297	309	105	737	141	282	423	65	37	50	1.312
Agrareuropa	87	244	368	150	849	340	179	519	150	43	22	1.583
Amerika	*104*	*31*	*75*	*44*	*254*	*560*	*595*	*1.155*	*654*	*41*	*8*	*2.112*
därav												
Förenta Staterna	—	—	6	15	21	—	358	358	560	40	—	979
Övr. Amerika	104	31	69	29	233	560	237	797	94	1	8	1.133
Asien	*395*	*74*	*147*	*32*	*648*	*15*	*32*	*47*	*618*	*6*	*49*	*1.368*
Afrika	*187*	*7*	*184*	*34*	*412*	*87*	*39*	*126*	*84*	*41*	*19*	*682*
Australien	*78*	—	*19*	*9*	*106*	*147*	*24*	*171*	*63*	*2*	*12*	*354*
B. Exportöverskott												
Europa	*798*	*56*	*878*	*849*	*2.581*	*21*	*233*	*254*	*648*	*412*	*106*	*4.001*
därav												
Storbritannien	—	—	26	87	113	—	104	104	395	187	78	877
Tyskland	86	—	379	244	709	—	31	31	74	7	—	821
Frankrike	69	32	159	79	339	—	17	17	16	98	1	471
Sverige	32	—	12	48	92	—	5	5	16	11	6	130
Övr. Ind.-eur.	259	2	172	240	673	6	47	53	115	75	12	928
Agrareuropa	352	22	130	151	655	15	29	44	32	34	9	774
Amerika	*897*	*490*	*630*	*519*	*2.536*	*358*	*797*	*1.155*	*47*	*126*	*171*	*4.035*
därav												
Förenta Staterna	490	242	230	340	1.302	—	560	560	15	87	147	2.111
Övr. Amerika	407	248	400	179	1.234	358	237	595	32	39	24	1.924
Asien	*14*	*198*	*232*	*150*	*594*	*561*	*93*	*654*	*618*	*84*	*63*	*2.013*
Afrika	*98*	*87*	*79*	*43*	*307*	*39*	*2*	*41*	*6*	*41*	*2*	*397*
Australien	*82*	*61*	*113*	*22*	*278*	—	*8*	*8*	*49*	*19*	*12*	*366*

Källa: Liksom i tab. 7 cif-balanser beräknade på grundval av världsstatistiken i The Network of World Trade. Värdena angivna i miljoner »gamla», alltså under år 1928 gällande gulddollars. Balanserna räknas från områdena i vänster kolumn till de i tabellhuvudet angivna. Exportöverskotten gå sålunda denna väg, importöverskotten den motsatta. I Agrareuropa ingå de nordiska länderna (utom Sverige).

Från Afrika och Australien slutligen kommo 7 proc. av exportöverskotten.

En jämförelse mellan import- och exportöverskotten ger nettobalansen i de olika områdenas utrikeshandel. Av siffrorna i tab. 8 framgår, att under ifrågavarande år Europa hade ett importöverskott på omkring 2.300 milj. doll., medan Amerika presterade ett exportöverskott på 1.900 milj. och Asien på 650 milj. För Afrika erhålles ett importöverskott på närmare 300 milj., men detta uppvägdes till större delen av en guldexport från Sydafrika på 220 milj. doll. För Australien slutligen uppstod ett litet exportöverskott på 12 milj. doll.

Granska vi litet närmare de europeiska ländernas import- och exportbalanser, faller först i ögonen i huru hög grad dessa gälla länder inom den egna världsdelen. Såsom redan i annat sammanhang framhållits, utgöra balanserna mellan olika delar av Europa en viktig del av det världsmultilaterala systemet. Balansernas fördelning framgår tydligast av procenttalen i tab. 9. Vi finna att Europas stora importöverskott på sammanlagt 6.300 milj. doll. till 41 proc. levererades av europeiska länder och att samma länders exportöverskott på 4.000 milj. till icke mindre än 65 proc. stannade inom Europa. Dessa exportöverskott kommo till drygt 70 proc. från industriområdet på den europeiska kontinenten, vilket utgöres av Tyskland, Frankrike, Holland, Belgien, Sverige, Schweiz, Italien, Österrike och Tjeckoslovakien. Resten kom i stort sett från övriga delar av den europeiska kontinenten — Storbritanniens exportöverskott till Europa var obetydligt. Dessa intereuropeiska balanser gingo med en tredjedel till Storbritannien, med likaså en tredjedel till de ovannämnda industriländerna på den europeiska kontinenten och med den sista tredjedelen till övriga Europa.

Framträdande är härvid Storbritanniens ställning som leverantör av mindre än 2 proc. av de europeiska importöverskotten men mottagare av 20 proc. av vår världsdels exportöverskott. Som motsats står Tyskland, vilket land nämnda år levererade drygt 11 proc. av Europas samtliga importöverskott men mottog endast något över 1 proc. av de europeiska ländernas exportöverskott. Denna Tysklands nettoexport på 653 milj. doll. till och Storbritanniens nettoimport på 685 milj. doll. från Europa, med ett stort antal europeiska länder som mellanled, representerade, såsom i ett tidigare sammanhang nämnts, transocean kapitalavkastning, som multilateralt överfördes till

Tab. 9. Fördelningen av import- och exportöverskotten i världshandeln 1928 (procenttal)

Länder	Europa					Amerika			Asien	Afrika	Australien	Världen
	Storbritannien	Tyskland	Övriga Ind.eur.	Agrareuropa	Total	Förenta Stater.	Övriga Amerika	Total				
A. Importöverskott												
Europa	*1,8*	*11,3*	*17,5*	*10,4*	*41,0*	*20,7*	*19,6*	*40,3*	*9,4*	*4,9*	*4,4*	*100,0*
därav												
Storbritannien	—	4,6	19,1	18,6	42,3	25,9	21,6	47,5	0,7	5,2	4,3	100,0
Tyskland	—	—	3,8	2,5	6,3	27,1	27,8	54,9	22,3	9,7	6,8	100,0
Frankrike	—	—	5,8	4,3	10,1	14,6	19,2	33,8	34,4	8,7	13,0	100,0
Sverige	—	60,7	4,4	3,0	68,1	13,4	18,5	31,9	—	—	—	100,0
Övr. Ind.-eur.	2,0	22,6	23,6	8,0	56,2	10,7	21,5	32,2	5,0	2,8	3,8	100,0
Agrareuropa	5,5	15,4	23,2	9,5	53,6	21,5	11,3	32,8	9,5	2,7	1,4	100,0
Amerika	*4,9*	*1,5*	*3,5*	*2,1*	*12,0*	*26,5*	*28,2*	*54,7*	*31,0*	*1,9*	*0,4*	*100,0*
därav												
Förenta Staterna	—	—	0,6	1,5	2,1	—	36,6	36,6	57,2	4,1	—	100.0
Övr. Amerika	9,2	2,7	6,1	2,6	20,6	49,4	20,9	70,3	8,3	0,1	0,7	100,0
Asien	*29,9*	*5,4*	*10,8*	*2,3*	*47,4*	*1,1*	*2,3*	*3,4*	*45,2*	*0,4*	*3,6*	*100,0*
Afrika	*27,4*	*1,0*	*27,0*	*5,0*	*60,4*	*12,8*	*5,7*	*18,5*	*12,3*	*6,0*	*2,8*	*100,0*
Australien	*22,0*	—	*5,4*	*2,5*	*29,9*	*41,5*	*6,8*	*48,3*	*17,8*	*0,6*	*3,4*	*100,0*
B. Exportöverskott												
Europa	*20,0*	*1,4*	*21,9*	*21,2*	*64,5*	*0,5*	*5,8*	*6,3*	*16,2*	*10,3*	*2,7*	*100,0*
därav												
Storbritannien	—	—	3,0	9,9	12,9	—	11,9	11,9	45,0	21,3	8,9	100,0
Tyskland	10,5	—	46,2	29,7	86,4	—	3,8	3,8	9,0	0,8	—	100,0
Frankrike	14,6	6,8	33,8	16,8	72,0	—	3,6	3,6	3,4	20,8	0,2	100,0
Sverige	24,6	—	9,3	36,9	70,8	—	3,8	3,8	12,3	8,5	4,6	100,0
Övr. Ind.-eur.	27,9	0,2	18,5	25,9	72,5	0,6	5,1	5,7	12,5	8,0	1,3	100,0
Agrareuropa	45,5	2,8	16,8	19,5	84,6	1,9	3,8	5,7	4,1	4,4	1,2	100,0
Amerika	*22,2*	*12,2*	*15,6*	*12,9*	*62,9*	*8,9*	*19,7*	*28,6*	*1,2*	*3,1*	*4,2*	*100,0*
därav												
Förenta Staterna	23,2	11,5	10,9	16,1	61,7	—	26,5	26,5	0,7	4,1	7,0	100,0
Övr. Amerika	21,1	12,9	20,8	9,3	64,1	18,6	12,3	30,9	1,7	2,0	1,3	100,0
Asien	*0,7*	*9,8*	*11,5*	*7,5*	*29,5*	*27,9*	*4,6*	*32,5*	*30,7*	*4,2*	*3,1*	*100,0*
Afrika	*24,7*	*21,9*	*19,9*	*10,9*	*77,4*	*9,8*	*0,5*	*10,3*	*1,5*	*10,3*	*0,5*	*100,0*
Australien	*22,4*	*16,6*	*30,9*	*6,0*	*75,9*	—	*2,2*	*2,2*	*13,4*	*5,2*	*3,3*	*100,0*

Källa: Till grund för procenttalen ligga värdesiffrorna i tab. 8.

Storbritannien och som fram till 1930 representerade ett viktigt led i världsmultilateralismen. Förhållandet kan med hjälp av tabellens siffror ytterligare illustreras med att år 1928 Tysklands exportöverskott till 86 proc. gingo till Europa, medan detta var fallet med knappt 13 proc. av Storbritanniens exportöverskott. Å andra sidan hämtade Tyskland endast 6 proc. av sina importöverskott från Europa mot 42 proc. för Storbritanniens vidkommande.

Frankrikes ställning påminner om Tysklands. Sålunda hämtade Frankrike år 1928 endast 10 proc. av sina importöverskott från Europa men levererade 72 proc. av sina exportöverskott till vår världsdel. I detta sammanhang bör också nämnas Italien, som under samma år hämtade endast 37 proc. av sina importöverskott från Europa och vars exportöverskott till blott 45 proc. stannade inom världsdelen.

De här nämnda länderna hade 1928 balanserna i sin utrikeshandel till övervägande del riktade mot utomeuropeiska marknader — för Tyskland och Frankrike gällde detta importöverskotten och för Storbritannien och Italien framför allt exportöverskotten. Man kan av tab. 8 läsa ut, att Storbritanniens import- och exportbalanser till endast 33 proc. gällde europeiska länder och att för Italiens, Frankrikes och Tysklands vidkommande denna siffra ej låg mycket högre utan vid resp. 38, 41 och 45 proc. Det övriga Industrieuropa, dit vårt land hör, hade däremot en siffra på 70 proc. Den svenska siffran överensstämde för övrigt med gruppens medeltal.

För de agrara delarna av Europa gäller i stort sett, att balanserna år 1928 till övervägande del riktade sig mot den egna världsdelen. Spanien utgjorde det enda egentliga undantaget. Detta land hade blott 38 proc. av sina import- och exportöverskott med Europa och intog alltså en ställning närmast motsvarande Italiens. Nämnas bör också, att Sovjetunionen låg på gränsen med 48 proc. av balanserna på Europa och sålunda med en liten övervikt för främmande världsdelar. Landet självt är ju dock endast delvis att hänföra till Europa. Bortse vi emellertid från de båda nämnda länderna, hade den agrara delen av Europa icke mindre än 72 proc. av sina balanser i utrikeshandeln med europeiska länder.

De europeiska ländernas importöverskott hämtades år 1928, som förut nämnts, till 41 proc. från den egna världsdelen. Nästan lika stor betydelse hade emellertid Amerika, som svarade för drygt 40 proc. De europeiska exportöverskotten däremot gingo endast till

6 proc. till Amerika och spelade någon större roll endast för Storbritannien (12 proc.). Europas nettoimport från Amerika uppgick 1928 till närmare 2.300 milj. doll. Av de importöverskott Europa hämtade från Amerika stod Förenta Staterna för ungefär hälften. Någon större skillnad förelåg icke i dessa importöverskotts betydelse för olika delar av Europa. Viktigast voro de för Tyskland, motsvarande 55 proc. av landets samtliga importöverskott, och för Storbritannien, där deras andel utgjorde 48 proc. Europa i övrigt hämtade ungefär en tredjedel av sina importöverskott från Amerika. Det stora europeiska importöverskottet från Amerika utgjorde, som i annat sammanhang omnämnts, till en del avkastningen på europeiskt kapital, investerat framför allt i en rad tropiska länder, och till en del kapitalexport från Förenta Staterna till framför allt Tyskland. Denna sistnämnda tog delvis vägen över andra amerikanska länder. Till de »nya» länderna i Amerika, huvudsakligen Kanada och Argentina, hade Förenta Staterna ett nettoexportöverskott på 475 milj. doll., medan dessa i sin tur hade ett nettoexportöverskott till Europa på 861 milj. doll.

Liksom ifråga om Europa stannade i Amerika en betydande del av balanserna inom världsdelen. De amerikanska importöverskotten hämtades sålunda under 1928 till 55 proc. från den egna världsdelens länder, men av exportöverskotten var det endast 29 proc. som stannade inom Amerika. Dessa interamerikanska balanser utgjorde 38 proc. av världsdelens samtliga balanser, medan för Europa motsvarande siffra var 50 proc. Det multilaterala systemet var sålunda inom Europa mer utvecklat än mellan de amerikanska länderna.

Asien stod 1928 som mottagare av 16 proc. av de europeiska ländernas exportöverskott, vilket för de asiatiska länderna representerade närmare hälften av deras totala importöverskott och icke långt ifrån 90 proc. av Asiens importöverskott från främmande världsdelar. Samtidigt levererade Asien endast 9 proc. av Europas importöverskott. Amerika hade större betydelse än Europa för de asiatiska exportöverskotten, och härvid stod Förenta Staterna som den huvudsaklige mottagaren. Som i annat sammanhang omnämnts, var Amerika under denna tid stor köpare av tropiska produkter, varvid Indien och Sydöstasien voro bland de viktigaste leverantörerna med ett nettoexportöverskott till Förenta Staterna under 1928 på 408 milj. doll. Områdena ifråga hade betalningar att erlägga till Storbritannien, och dessa

skedde sålunda multilateralt över Förenta Staterna. Storbritannien självt hade år 1928 ett exportöverskott till Indien och Sydöstasien på 285 milj. doll.

Även ifråga om Asien stannade en betydande del av balanserna inom världsdelen — detta gällde 45 proc. av importöverskotten och 31 proc. av exportöverskotten. Denna interasiatiska handel omfattade 37 proc. av balanserna och var sålunda av ungefär samma relativa omfattning som i Amerika.

En helt annan ställning intogo i detta hänseende de båda återstående världsdelarna, Afrika och Australien. Vad först Afrika beträffar, gingo de afrikanska ländernas exportöverskott 1928 till 90 proc. ur världsdelen, huvudsakligen till Europa. Importöverskotten härrörde i ännu högre grad, nämligen till 94 proc., från främmande världsdelar med Europa som dominerande leverantör, men också Amerika och Asien voro av viss betydelse. Sydafrika, som ju räknas till de »nya» länderna, hämtade liksom övriga länder inom denna grupp en betydande del av sina importöverskott — i detta fall 30 proc. — från Amerika.

Att för Australiens vidkommande den interna handeln icke har någon större betydelse beror naturligtvis framför allt på att den lilla världsdelen består av så få handelsområden — i den världsstatistik som ligger till grund för våra tabeller är den uppdelad på endast tre »länder». Till blott 3 proc. gingo under 1928 balanserna mellan dessa tre områden och riktade sig sålunda till 97 proc. mot främmande världsdelar. Australien räknas ju in under gruppen »nya» länder, och det är därför endast naturligt, att Amerika och därvid huvudsakligen Förenta Staterna intog första platsen bland importöverskotten, under det exportöverskotten till största delen gingo till Europa. Räknat i dollars hade Australien 1928 ett importöverskott från Förenta Staterna på 147 milj. och ett exportöverskott till Europa på 172 milj., varav till Tyskland 61 milj. doll. Det rör sig härvid, som förut nämnts, om multilateral kapitalexport från Förenta Staterna till Europa och då främst Tyskland.

Här ha endast berörts huvuddragen i det världsmultilaterala systemet, sådant det hade utvecklat sig mot slutet av 1920-talet. Tabellerna ge möjlighet att betydligt mer i detalj följa balansernas vandring mellan olika länder och områden. Här skall endast i anslutning till den i tab. 7 använda grupperingen tilläggas, att tropikerna 1928 sände

Tab. 10. Multilateralismen inom olika delar av världshandeln 1928 och 1938

Länder	1928				1938			
	Importöverskottens andel av imp.	Exportöverskottens andel av exp.	Överskottens andel av utrikeshandeln	Multilaterala balanser	Importöverskottens andel av imp.	Exportöverskottens andel av exp.	Överskottens andel av utrikeshandeln	Multilaterala balanser
Europa	*32,1*	*23,1*	*27,9*	*26,6*	*31,3*	*18,5*	*25,4*	*22,9*
därav								
Storbritannien	36,3	20,9	29,4	27,0	40,6	9,7	28,3	20,7
Tyskland	26,7	25,1	25,9	26,0	19,8	18,4	19,1	19,4
Frankrike	23,1	22,6	22,8	22,9	36,7	10,4	25,8	23,1
Italien	36,0	11,7	25,8	20,7	28,5	32,3	30,5	31,2
Övr. Industrieur.[1])	25,6	24,2	24,9	24,2	29,0	23,0	26,2	23,6
Nordiska länd.[2])	40,4	35,4	38,0	37,3	24,8	23,5	24,2	22,2
Sovjetunionen	47,1	33,3	41,0	37,1	36,2	35,7	36,0	35,8
Övriga Europa	37,9	17,5	29,1	27,8	27,7	25,0	26,4	27,8
Amerika	*25,0*	*38,9*	*32,7*	*29,2*	*24,0*	*44,9*	*36,1*	*31,4*
därav								
Förenta Staterna	22,1	38,0	31,0	28,7	16,0	46,7	34,7	26,7
Kanada[3])	31,2	27,0	29,1	28,3	30,9	42,4	37,2	37,9
Övr. icke-trop. omr.[4])	20,5	47,1	36,5	27,3	25,1	40,6	33,7	30,3
Tropiska Amerika	30,2	43,4	37,5	32,3	32,4	44,4	39,0	35,5
Asien	*28,0*	*36,4*	*32,4*	*30,9*	*29,1*	*38,9*	*34,4*	*30,0*
därav								
Japan[5])	28,8	19,7	24,5	26,4	30,8	37,5	34,3	33,3
Kina m. m.[6])	23,8	18,1	21,1	22,2	42,5	29,0	36,4	29,3
Tropiska Asien[7])	30,2	49,2	41,2	38,5	18,3	43,6	33,2	28,7
Afrika	*41,8*	*29,5*	*36,2*	*32,9*	*46,1*	*32,3*	*40,0*	*33,9*
Australien	*38,1*	*38,8*	*38,4*	*37,9*	*32,8*	*41,6*	*37,5*	*34,7*
Världen	*30,4*	*30,4*	*30,4*	*28,4*	*30,5*	*30,5*	*30,5*	*26,6*

Källa: De i tab. 8 återgivna cif-balanserna ha använts. Det sammanlagda värdet av importöverskotten har i första kolumnen (för resp. år) satts i relation till totalimporten, exportöverskotten i andra kolumnen i relation till totalexporten och de sammanlagda import- och exportöverskotten i tredje kolumnen i relation till totala värdet av utrikeshandeln för resp. område. I den sista kolumnen återges de multilaterala balanserna, beräknade på sätt som beskrivits i avsnittet Källmaterial och beräkningsmetoder.

[1]) Österrike, Belgien, Tjeckoslovakien, Holland och Schweiz (Sverige har brutits ur denna grupp); [2]) Sverige, Norge, Danmark och Finland; [3]) Eg. området norr om Förenta Staterna och inrymmer sålunda vid sidan av Kanada ett par ur handelssynpunkt obetydliga områden; [4]) Argentina, Paraguay, Uruguay och Falklandsöarna; [5]) Japan, Korea och Formosa; [6]) Kina, Mandchuriet, Hong Kong, Iran, Irak, Palestina, Syrien, Libanon jämte ytterligare några icke separat redovisade mindre områden; [7]) Indien, Burma, Ceylon och Sydöstasien.

30 proc. av samtliga exportöverskott till Förenta Staterna men därifrån mottogo knappt 8 proc. av sina importöverskott. De »nya» länderna sände tvärtom praktiskt taget inga exportöverskott till Förenta Staterna men hämtade 55 proc. av sina importöverskott från detta land. I förra fallet skedde en multilateral betalning över Förenta Staterna till Europa, i andra fallet en multilateral kapitalexport från Förenta Staterna över de »nya» länderna till Europa.

Import- och exportöverskotten i världshandeln uppgingo under 1928 till ett värde av vardera 10.800 milj. doll. Detta motsvarade 30 proc. av utrikeshandelns värde. Om man i stället som mått använder de på sid. 94 beskrivna multilaterala balanserna, får man en något lägre siffra eller 28. Av dessa balanser, hur de nu beräknas, är emellertid en liten del av bilateral karaktär och representerar ett direkt utjämnande mellan de båda handelspartnerna av andra poster i bytesbalansen. I The Network of World Trade[1]) har man kommit till att år 1928 en sjättedel av import- och exportöverskotten uppvägdes av andra poster i bytesbalansen och sålunda voro av bilateral karaktär.

Det multilaterala inslaget i utrikeshandeln varierar emellertid betydligt för olika länder. Märkligt nog synes detta förhållande icke tidigare ha varit föremål för undersökning.[2]) I NF:s förutnämnda stora arbeten finnes i varje fall icke ens en antydan om denna sak. Detta torde sammanhänga med att de där använda nettobalanserna mellan olika områden icke låta sig användas för en dylik undersökning. Härför äro nämligen erforderliga de värden på samtliga import- och exportöverskott, som kommit till användning i våra senaste tabeller.

Ett försök att visa i huru hög grad det multilaterala inslaget varierade 1928 och 1938 inom olika områdens utrikeshandel (liksom också förändringarna mellan de båda jämförelseåren) har gjorts i tab. 10. De cifbalanser, som lågo till grund för tab. 8, ha därvid kommit till användning. Som synes ingå i tab. 10 fyra sifferserier. I den första har värdet av samtliga importöverskott satts i relation till det totala importvärdet. Tabellens siffror visa sålunda hur stor del (procent) av importen, som vederbörande område under resp. år tog emot i form av importöverskott. Nästa kolumn visar på samma sätt hur

[1]) Sid. 87.

[2]) I Hirschmanns förut omnämnda skrift har dock den multilaterala andelen beräknats för fem länder.

stor del av exporten, som gick ut i form av exportöverskott, och den tredje kolumnen hur stor del import- och exportöverskotten utgjorde av landets hela utrikeshandel. Den sista kolumnen är av något olikartad karaktär och ger de i ett föregående avsnitt beskrivna multilaterala balanserna. Det rör sig här icke om faktiska import- och exportöverskott, utan siffran anger med variationsmöjlighet från 0 till 100 storleken av det multilaterala inslaget i landets utrikeshandel. Metoden kan kortast beskrivas som en mätning av i vilken utsträckning ett lands balanser med olika handelspartners avvika från förhållandet mellan landets totala import och export.

I detta sammanhang begränsa vi oss till siffrorna för 1928. Tabell 10 visar för detta år icke obetydliga skillnader mellan de olika världsdelarna. Det multilaterala inslaget varierar i den ordning de äro uppställda i tabellen från lägst 26,6 för Europa till högst 37,9 för Australien. I förstnämnda fall utgjorde under 1928 import- och exportöverskotten endast 27,9 proc. av utrikeshandeln mot 38,4 i sistnämnda.

Av större intresse äro emellertid de differenser, som föreligga mellan enskilda länder och mindre områden. För att börja med Europa notera vi låga siffror — betydligt under världsgenomsnittet — för samtliga områden utom de nordiska länderna och Sovjetunionen, vilket sistnämnda land ju endast delvis tillhör vår världsdel. Gränsen går för övrigt ännu snävare genom att inom gruppen nordiska länder Sverige och Norge visa låga siffror och det höga medeltalet bäres upp av Danmark och Finland. Å andra sidan kan nämnas, att inom gruppen »övriga» Europa ett par länder finnas, vars siffror något överstiga 30, nämligen de baltiska länderna och utposterna i sydöst, Grekland och Turkiet. I intet fall når dock siffran upp till 33, mätt i multilaterala balanser. Det bör observeras, att för Europas vidkommande industriländerna genomgående ha betydligt lägre siffror än övriga områden.

Gå vi över till Amerika, finna vi låga siffror beträffande de multilaterala balanserna för Förenta Staterna, Kanada och de icke-tropiska jordbruksländerna i Sydamerika. Siffrorna variera mellan 27,3 och 28,7. För de tropiska delarna av Amerika få vi däremot siffran 32,3, och import- och exportöverskotten utgjorde 1928 icke mindre än 37,5 proc. av dessa områdens utrikeshandel.

Samma skillnad kan konstateras i Asiens siffror. Det industriali-

serade Japan visar en låg siffra, 26,4, och samma gäller Kina och övriga icke-tropiska delar av Asien, men de tropiska områdena ha den höga siffran av 38,5 med en utrikeshandel, som nämnda år till drygt 41 proc. bestod av handelsbalanser. Ifråga om Afrika och Australien har någon uppdelning ej skett, eftersom större olikheter ej föreligga mellan de olika områdena, utan samtliga visa höga siffror.

Vad man sålunda kan konstatera är, att länder med ett väl utvecklat näringsliv, vare sig de ligga i Europa, Amerika eller Asien, ha en utrikeshandel, som kännetecknas av ett relativt litet inslag av multilateralism. För de tolv länder, som i internationell statistik bruka betecknas som industriländer, och bland vilka utanför Europa återfinnas Förenta Staterna och Japan, representerade år 1928 import- och exportöverskotten endast 27,4 proc. av deras utrikeshandel, och de multilaterala balanserna visade siffran 26,0. Som motsats härtill kunna ställas de tropiska delarna av Amerika och Asien jämte hela Afrika och Australien med 38,8 proc. av utrikeshandeln i form av import- och exportöverskott och för de multilaterala balanserna siffran 35,4. Man kan också uttrycka saken så, att världens tolv industriländer år 1928 hade en utrikeshandel tre gånger större än det andra här nämnda området, men industriländernas handelsbalanser voro endast dubbelt så stora.

Den fördelning av det multilaterala inslaget, som tab. 10 ger vid handen, kanske vid första ögonkastet förefaller oväntad. Den har dock en ganska naturlig förklaring, som erhålles, när man närmare granskar balansernas fördelning i de enskilda ländernas utrikeshandel. Man finner därvid, att länder med ett relativt outvecklat näringsliv icke blott ha en förhållandevis liten utrikeshandel utan att den också riktar sig mot ett ganska begränsat antal handelspartners. Några få länder dominera ofta ett sådant lands utrikeshandel, och i betydande utsträckning äro härvid leverantörer och köpare icke identiska.

Taga vi exempel från Afrika, finna vi väldiga importöverskott från de olika områdenas moderländer. Algeriet och Tunis hämtade 1928 från Frankrike ett importöverskott på 87 milj. doll., representerande 25 proc. av områdets import, och enbart denna balans sålunda motsvarande det totala multilaterala inslaget i industriländernas import. På samma sätt utgjorde Franska Marockos importöverskott från Frankrike drygt 28 proc. av totalimporten, och de italienska besittningarna i Nordafrika hade från Italien ett importöverskott motsva-

rande 29 proc. av totalimporten. I sistnämnda fall gick samtidigt till Storbritannien ett exportöverskott motsvarande 22 proc. av områdets hela export. Gå vi till Sydafrikanska Unionen finna vi samma år ett importöverskott från England motsvarande 28 proc. av landets totala import.

Kanske kunna ett par exempel anföras också från de tropiska delarna av Amerika och Asien. Man behöver icke taga ytterlighetsfall som Venezuela, som 1928 till Curaçao hade ett exportöverskott motsvarande mer än hälften av landets totala export, eller sistnämnda område, vars importöverskott från Venezuela utgjorde 80 proc. av områdets totala import. Vi kunna i stället taga fasta på det för de tropiska områdena karakteristiska draget med exportöverskott till Förenta Staterna och importöverskott från Storbritannien. De tre största handelsområdena utgöras här av Brasilien, Indien och Br. Malacka. För dessa tre utgjorde enbart de båda nämnda balanserna resp. 21, 12 och 33 proc. av vederbörande länders totala utrikeshandel år 1928.

Dylika ensidigheter karakterisera även övriga länder med ett stort multilateralt inslag. Australiska statsförbundet och Nya Zeeland hade sålunda 1928 balanser med Förenta Staterna och Storbritannien, som motsvarade 17 proc. av deras hela utrikeshandel, och samma siffra karakteriserade Sovjetunionens balanser med de båda nämnda länderna. För Danmark och Finland — de båda nordiska länderna med stor multilateralism — utgjorde importöverskotten från Tyskland och exportöverskotten till Storbritannien icke mindre än 26 proc. av deras hela utrikeshandel. För Sverige var motsvarande siffra endast 5 proc., trots att de båda balanserna voro de ojämförligt största i vår utrikeshandel 1928.

När länderna få ett mera mångsidigt och därvid vanligen i viss utsträckning industrialiserat näringsliv, befinner sig som regel den multilaterala delen av deras utrikeshandel i sjunkande. I absoluta siffror räknat bli visserligen import- och exportöverskotten allt större, men den totala importen och exporten stiger ännu snabbare. Den in- och utgående varuströmmen blir mer mångsidig, antalet handelspartners stiger och de stora, ensidiga balanserna försvinna. Ett viktigt drag i denna utveckling utgör den kraftigt ökade handeln med övriga industriländer. Den stora handeln mellan världens industriländer karakteriseras nämligen av ett mindre multilateralt inslag än handeln i övrigt. Förhållandet kan belysas av att de tio europeiska

industriländerna år 1928 hade en handel med varandra, som endast till 21 proc. utgjordes av import- och exportöverskott. Den högsta siffran visade Schweiz med 28,5 proc, varefter följde Tjeckoslovakien med 25,9 och Sverige med 25,7 proc. Även dessa toppsiffror ligga som synes ett gott stycke under världsgenomsnittet och satte 1928 i hög grad sin prägel på totalsiffran för den multilaterala andelen av dessa länders utrikeshandel.

Vi finna alltså, att när länder utveckla sitt näringsliv, import- och exportöverskotten ej stiga lika hastigt som utrikeshandeln i sin helhet, varför den multilaterala andelen sjunker. Ett liknande förhållande råder mellan nationalinkomst och utrikeshandel, där under en ekonomisk utveckling den förra som regel stiger hastigare än den senare. Av den lägre multilaterala andelen i industriländernas utrikeshandel får man givetvis ej draga den slutsatsen, att det multilaterala systemet skulle vara av mindre betydelse för dessa länder. Det förhåller sig i stället tvärtom som regel så, att just tack vare de multilaterala balanserna ett sådant land får möjlighet importera de råvaror och den utrustning i övrigt, varpå dess utvecklade näringsliv bygger och som betalas med exportbalanser åt andra håll.

Att den multilaterala delen av ett lands utrikeshandel sjunker på grund av att totalsiffrorna för utrikeshandeln stiga hastigare än import- och exportöverskotten, måste naturligtvis noga skiljas från en annan företeelse, som vi i fortsättningen få stifta bekantskap med, nämligen den sänkning av import- och exportöverskotten, som också brukar leda till minskad multilateralism.

Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel fram till 1930

Som framgått av det föregående, hade mot slutet av 1920-talet världens industriländer en relativt låg multilateral andel i sin utrikeshandel. Den uppgick år 1928 för samtliga industriländer till 26,0 mätt i multilaterala balanser, och för dessa länder representerade import- och exportöverskotten samma år 27,4 proc. av deras totala utrikeshandel. Båda siffrorna ligga ett gott stycke under världssiffran, som samma år var 28,4 resp. 30,4.

Sverige inräknas som bekant bland världens industriländer. Det

multilaterala inslaget i vårt lands utrikeshandel var emellertid 1928 icke oväsentligt större än för något annat industriland. De multilaterala balanserna visa sålunda för nämnda år siffran 28,9, och detta var t. o. m. något mer än genomsnittet för hela världen. Import- och exportöverskotten utgjorde 1928 29,1 proc. av Sveriges utrikeshandel, och denna siffra överträffades bland industriländerna endast av Storbritannien, där andelen låg obetydligt högre eller vid 29,4 proc. Vid denna jämförelse måste emellertid beaktas, att beräkningen för Sveriges vidkommande avser inköps- och försäljningsländer, medan flertalet övriga länder redan vid denna tidpunkt övergått till länderredovisning efter ursprung och förbrukning. Som redan i annat sammanhang nämnts, ger denna senare redovisningsprincip, när den fr. o. m. år 1936 kommer till användning, ett större multilateralt inslag i Sveriges utrikeshandel än fördelningen på inköps- och försäljningsländer. Till en del framgår detta redan av NF:s världsstatistik för 1928. Om man i stället för importstatistiken med dess cif-balanser bearbetar exportstatistiken med dess fob-balanser, erhålles, såsom i ett tidigare avsnitt utretts, för Sveriges vidkommande en gruppering, som ganska nära ansluter sig till en gruppering efter ursprungs- och förbrukningsländer. Med denna beräkningsmetod stiger import- och exportöverskottens andel av den svenska utrikeshandeln år 1928 till 33,6 proc.

Vi kunna alltså konstatera, att 1928 det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel var icke obetydligt större än för övriga industriländer. Dock skilde å andra sidan ett långt steg mellan den svenska siffran och siffrorna för relativt ensidiga råvaru- och livsmedelsproducenter som Afrika, Australien, de tropiska delarna av Amerika och Asien samt våra egna grannländer Danmark och Finland.

Den världsstatistik, varpå de ovan nämnda beräkningarna grundats, omfattar endast åren 1928, 1935 och 1938. Att för ett antal andra år utarbeta en motsvarande statistik torde ligga utanför möjligheterna för en enskild person och blir för tidigare år icke blott mycket arbetskrävande utan också synnerligen vanskligt på grund av stora brister i ländernas handelsstatistik.[1])

En utförligare undersökning av det multilaterala inslaget i Sveriges

[1]) Det kan nämnas, att NF:s International Trade Statistics utkommit sedan 1933 och att tidigare NF publicerat internationell handelsstatistik i olika sammanhang, den första avseende åren 1924—26 i Memorandum on Balance of Payments and Foreign Trade Balances.

utrikeshandel måste därför bygga på den svenska handelsstatistiken. Som i ett tidigare avsnitt framhållits, är denna användbar för ändamålet först fr. o. m. 1905, då länderredovisningen omlades från sista inlastningsland till inköpsland, resp. från första lossningsland till försäljningsland. Genom att den svenska handelsstatistiken — i likhet med nästan alla länders — räknar importvärdet cif och exportvärdet fob, komma balanserna att visa en skev fördelning mellan import- och exportöverskott. De förra förstoras medan de senare förminskas. De tillåta emellertid en jämförelse mellan olika perioder, och om det totala multilaterala inslaget, räknat som summan av import- och exportöverskott, ge de ett i stort sett korrekt besked. De speciella multilaterala balanser, som tidigare beskrivits, låta sig givetvis lika väl använda på dessa cif-fob-värden som på de tidigare ur världsstatistiken hämtade cif-värdena.

Förhållandet mellan de olika typerna av balanser kan illustreras med några uppgifter för år 1928. Nämnda år utgjorde enligt den i föregående avsnitt använda världsstatistiken import- och exportöverskotten 29,1 proc. av värdet av Sveriges utrikeshandel. Med användande enbart av svensk handelsstatistik blir motsvarande siffra 30,0. Skillnaden är som synes liten och torde i huvudsak förklaras av att världsstatistiken, sådan den publicerats av NF, ej noterar lägre värden än en miljon gulddollars. På samma sätt visar den multilaterala balansen för Sverige siffran 28,9 enligt världsstatistiken mot 29,9 enligt svensk statistik. Fördelningen mellan import- och exportöverskott blir däremot, som man kan vänta, något olika. Enligt världsstatistiken utgjorde 1928 importöverskotten endast 29,4 proc. av den svenska importen mot 32,8 enligt den svenska statistiken. Omvänt omfattade exportöverskotten enligt världsstatistiken 28,7 proc. av Sveriges export mot endast 27,1 proc. enligt svensk statistik. Samma förhållande såväl mellan totalbalanser som mellan import- och exportbalanser erhålles vid en jämförelse mellan världsstatistiken och svensk statistik de båda övriga år, 1935 och 1938, som den förstnämnda existerar.

Beräkningarna över det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel under 1905—1938 återfinnas i tab. 11, 12 och 13. Periodindelningen är densamma i de tre tabellerna. Den första ger dels totalsiffror för den svenska utrikeshandelns värdemässiga utveckling, dels värdena för de sammanlagda import- och exportöverskotten jämte

Tab. 11. Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel 1905—1938 (årsmedeltal)

Period	Utrikeshandel (milj. kr.)			Summa import-överskott	Summa export-överskott	Imp.-överskottens andel av importen	Exp.-överskottens andel av exporten	Överskottens andel av utrikeshandeln	Multilaterala balanser
	import	export	balans (+ —)	milj. kr.		procenttal			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1905/14	685,6	604,1	—81,5	190,7	109,2	27,8	18,1	23,3	24,4
1915/18	1.068,3	1.393,3	+325,0	252,1	577,1	23,6	41,4	33,7	42,9
1919/20	2.924,1	1.927,1	—997,0	1.419,3	422,2	48,5	21,9	38,0	36,1
1921/25	1.307,7	1.202,8	—104,9	430,6	325,7	32,9	27,1	30,1	30,0
1926/28	1.594,0	1.536,9	—57,1	480,5	423,4	30,1	27,5	28,9	28,8
1929/31	1.624,1	1.495,0	—129,1	523,5	394,4	32,2	26,4	29,4	29,6
1932/35	1.258,0	1.156,5	—101,5	365,3	263,8	29,0	22,8	26,1	25,9
1936/38	1.946,0	1.786,0	—160,0	493,6	333,6	25,4	18,7	22,2	21,4
1936/38	1.946,0	1.786,0	—160,0	551,4	391,4	28,3	21,9	25,3	24,5

Källa: SOS Handel, årg. 1905—1938. I kol. 5 och 6 ha summerats samtliga import- resp. exportöverskott. Balanserna äro därvid beräknade efter cif-värdet för import och fobvärdet för export. Ländergrupperingen gäller inköp och försäljning, varjämte längst ned återfinnes gruppering efter ursprung och förbrukning för 1936/38. I kol. 7 har summan av samtliga importöverskott satts i relation till totalimporten, i kol. 8 på samma sätt exportöverskotten i relation till totalexporten och i kol. 9 summan av import- och exportöverskott i relation till utrikeshandelns totalvärde. Kol. 10 innehåller uppgift om de multilaterala balanserna, för vars beräknande redogjorts i avsnittet Källmaterial och redovisningsmetoder.

deras andel av import, export, resp. total utrikeshandel. Den sista kolumnen i tabellen visar de multilaterala balanserna. Tab. 12 ger import- och exportöverskottens fördelning på viktigare handelsområden under de olika perioderna och tab. 13 handelsbalanserna mellan Sverige och viktigare länder under samma tid. Denna sista tabell visar sålunda i motsats till de båda föregående icke samtliga import- och exportöverskott utan endast nettobalanserna mellan de olika områdena.

Det världsmultilaterala systemet var, som i annat sammanhang nämnts, i sina stora drag färdigbyggt redan i början av innevarande sekel. Detsamma kan sägas om de viktigare multilaterala inslagen i Sveriges utrikeshandel. Om vi till en början ägna intresset åt perioden 1905—14, framgår av tab. 12, att Sverige då huvudsakligen hämtade sina importöverskott från Europa (69 proc.) och Amerika (29

proc.). För de tre övriga världsdelarna tillsammans understeg andelen 2 proc. Våra europeiska importöverskott dominerades, som framgår av tab. 13, av ett enda land, Tyskland, och detta har förblivit ett av de mest karakteristiska inslagen i de svenska handelsbalanserna. Under 1905/14 uppgick Sveriges årliga importöverskott från Tyskland till 112,6 milj. kr., vilket motsvarade i det närmaste 60 proc. av Sveriges samtliga importöverskott under denna period och 16,4 proc. av vårt lands totala import. I jämförelse härmed spelade övriga europeiska importöverskott, härrörande huvudsakligen från Ryssland, Italien och Schweiz, en underordnad roll.

Det andra stora importöverskottet erhöll Sverige som nämnts under denna period från Amerika, och härvid spelade Förenta Staterna en roll jämförlig med Tysklands i Europa. Vårt importöverskott från Förenta Staterna uppgick under nu ifrågavarande period till i genomsnitt 37,7 milj. kr. per år, motsvarande 20 proc. av samtliga importöverskott. Även detta importöverskott har förblivit ett bestående och viktigt inslag i det svenska multilaterala systemet — under hela perioden 1905—1938 hade Sverige endast vid ett tillfälle, år 1933, exportöverskott till Förenta Staterna. Även importöverskotten från en rad övriga amerikanska stater ha allt sedan seklets början varit av stor betydelse för Sveriges utrikeshandel. De uppgingo 1905/14 till 19 milj. kr. och härrörde huvudsakligen från Brasilien och Argentina. Det stora importöverskottet av chilenska produkter framträder först vid handelsstatistikens omläggning till ursprungs- och förbrukningsländer.

Sveriges importöverskott från övriga världsdelar voro som nämnts obetydliga. Fördelningen på inköps- och försäljningsländer dolde betydande importöverskott av varor av asiatiskt ursprung. Det från Britt. Indien framträdde dock redan från periodens början och då med det relativt ansenliga beloppet av 2.7 milj. kr.

Exportöverskotten i Sveriges utrikeshandel voro under perioden 1905/14 liksom också i fortsättningen koncentrerade till Europa. Drygt tre fjärdedelar av alla svenska exportöverskott nådde 1905/14 icke längre än till den egna världsdelen. Det största gick då, liksom även i fortsättningen, till Storbritannien, men nästan lika stort var vårt exportöverskott till de nordiska grannarna. Ett tredje större exportöverskott gick till Frankrike. Samtliga tre ha blivit bestående inslag i det svenska multilaterala systemet. De utgjorde 1905/14

Tab. 12. Import- och exportöverskottens fördelning i Sveriges utrikeshandel 1905—1938 (proc.)

Period	Europa				Amerika			Asien	Afrika	Australien	Summa
	Norden[1])	Industri-europa[2])	Övriga Europa	Total	Förenta Staterna	Övriga Amerika	Total				
A. Importöverskott											
1905/14	1,0	62,6	5,4	69,0	19,8	9,4	29,2	1,5	0,3	—	100,0
1915/18	2,1	19,8	1,0	22,9	53,1	22,5	75,6	1,2	0,1	0,2	100,0
1919/20	9,6	29,2	1,1	39,9	43,5	13,0	56,5	2,9	—	0,7	100,0
1921/25	7,8	55,0	1,3	64,1	19,4	16,3	35,7	0,2	—	—	100,0
1926/28	5,6	61,8	5,2	72,6	9,6	17,7	27,3	0,1	—	—	100,0
1929/31	1,6	68,9	6,5	77,0	11,2	11,8	23,0	0,0	0,0	—	100,0
1932/35	2,7	66,9	12,0	81,6	5,7	12,7	18,4	0,0	0,0	—	100,0
1936/38	6,4	55,3	10,4	72,1	20,6	6,7	27,3	0,5	0,1	—	100,0
1936/38	0,5	36,7	11,0	48,2	16,3	23,1	39,4	10,6	0,7	1,1	100,0
B. Exportöverskott											
1905/14	23,5	44,0	8,2	75,7	—	1,4	1,4	6,5	11,4	5,0	100,0
1915/18	15,9	59,6	19,8	95,3	—	0,3	0,3	2,1	1,5	0,8	100,0
1919/20	34,9	30,3	15,9	81,1	—	0,3	0,3	7,0	8,7	2,9	100,0
1921/25	12,4	38,7	23,2	74,3	—	1,9	1,9	9,8	7,6	6,4	100,0
1926/28	15,1	46,5	13,9	75,5	—	2,6	2,6	10,2	6,7	5,0	100,0
1929/31	16,8	46,0	13,1	75,9	—	4,9	4,9	8,5	7,0	3,7	100,0
1932/35	19,8	37,9	9,0	66,7	1,8	3,7	5,5	15,4	8,0	4,4	100,0
1936/38	35,0	30,1	4,8	69,9	—	5,7	5,7	12,4	7,7	4,3	100,0
1936/38	32,1	48,7	3,6	84,4	—	0,6	0,6	5,6	7,0	2,4	100,0

Anm. Beräkningen grundar sig på fördelningen av de i tab. 11 angivna cif-fob-balanserna och avse sålunda inköps- och försäljningsländer. För perioden 1936/38 anges fördelningen också efter ursprungs- och förbrukningsländer (sista raden i varje tabellhalva).

[1]) Danmark, Norge, Finland och Island. [2]) Storbritannien (jämte Norra Irland och Eire), Frankrike, Holland, Belgien (jämte fr. o. m. 1919 Luxemburg), Tyskland, Österrike, Schweiz, Italien och Tjeckoslovakien (separat fr. o. m. 1919).

icke långt ifrån 60 proc. av samtliga svenska exportöverskott och intogo därmed samma ställning som balansen gentemot Tyskland på importens område. Europeiska exportöverskott av en mindre ordning gällde Belgien och Spanien samt en rad länder i Sydösteuropa som Turkiet, Grekland, Bulgarien m. fl.

Icke fullt en fjärdedel av de svenska exportöverskotten nådde som nämnts under nu ifrågavarande period utanför Europa. Viktigast

voro de, som gingo till Afrika, men även de till Asien och Australien voro av betydelse. De ha även i fortsättningen utgjort viktiga multilaterala inslag i den svenska utrikeshandeln, dock att grupperingen fr. o. m. 1936 efter ursprungs- och förbrukningsländer reducerat två av dem, nämligen dem till Asien och Australien. Exportöverskotten till Amerika voro såväl under denna som följande perioder av underordnad betydelse.

Import- och exportöverskotten utgjorde 1905/14, såsom framgår av tab. 11, endast 23,3 proc. av Sveriges utrikeshandel. De multilaterala balanserna visa en något högre siffra eller 24,4. Bakom dessa medeltal dölja sig emellertid ganska betydande förändringar, framför allt att den multilaterala andelen var i sjunkande. Sverige befann sig under denna period i ett skede, då nationalinkomsten utvecklades hastigare än utrikeshandeln och denna i sin tur hastigare än import- och exportöverskotten. De sistnämnda stego från 290 milj. kr. år 1905 till 317 milj. 1914, men utrikeshandeln steg i så mycket hastigare takt, att deras andel av denna sjönk från 28 till 21 proc. De multilaterala balanserna nedgingo samtidigt från 31 till 21. Det viktigaste draget bakom denna utveckling var, att de stora importöverskott, som fram till 1910 sammanhängde med den svenska kapitalimporten, fr. o. m. sistnämnda år gingo kraftigt tillbaka, samtidigt som exportöverskotten hastigt ökade. Från 1905 till 1909 sjönko importöverskotten endast obetydligt från 211 till 197 milj. kr. men gingo därefter ned till 171 milj. kr. 1912 och 136 milj. 1914. Exportöverskotten återigen stego från 53 milj. 1909 till 105 milj. påföljande år och fortsatte därefter upp till 181 milj. 1914. Importöverskottens andel av importen reducerades från 36 proc. 1905 till 19 proc. 1914 samtidigt som exportöverskottens andel av exporten steg från 18 till 24 proc.

De onormala förhållanden, som det första världskriget medförde för den svenska utrikeshandeln, återspeglas tydligt i våra tabeller. Redan under år 1914 uppstod ett mindre exportöverskott i den svenska utrikeshandeln, uppgående till 45 milj. kr., och detta mångdubblades under de följande åren. Som framgår av tab. 11, utgjorde 1915/18 exportöverskotten icke mindre än 325 milj. kr. per år. Till sina handelspartners hade Sverige under denna period exportöverskott på sammanlagt icke mindre än 577 milj. kr. per år, vilket betydde att den svenska exporten till hela 41 proc. gick ut i form

Tab. 13. Handelsbalanserna mellan Sverige och viktigare länder 1905—1938 (milj. kr.)

Områden	Inköps- och försäljningsländer								Urspr.-förbrukn.
	1905/14	1915/18	1919/20	1921/25	1926/28	1929/31	1932/35	1936/38	1936/38
Tyskland	—112,6	+40,2	—226,7	—212,0	—272,2	—313,2	—196,9	—163,9	—119,9
Storbritannien[1])	+24,0	+131,8	—123,8	+66,3	+160,6	+129,9	+66,6	+74,4	+165,6
Frankrike	+16,4	+50,4	+77,1	+42,6	+26,5	+35,7	+25,1	+15,9	+14,2
Belgien[2])	+4,8	—0,2	+29,7	+13,0	+5,1	+6,5	—4,9	—27,0	—28,1
Övr. Ind.-eur.[3])	—3,2	+71,6	—42,8	—20,6	—20,1	—37,9	—34,5	—71,9	—43,6
Norden[4])	+23,6	+111,4	+10,9	+6,6	+37,9	+57,8	+46,7	+85,2	+122,4
Sovjetunionen o. Baltikum	—7,9	+71,0	+24,1	+44,2	+21,3	+20,7	—1,4	+5,7	+9,8
Polen o. Danzig[5])	—	—	+3,5	+3,7	—18,0	—26,8	—31,0	—38,0	—38,9
Övriga Europa	+6,0	+15,8	+24,0	+21,8	+30,0	+23,8	+8,3	—3,0	—16,8
Europa	*—48,9*	*+491,8*	*—224,5*	*—34,2*	*—29,3*	*—103,5*	*—122,1*	*—122,7*	*+64,9*
Förenta Staterna	—37,7	—133,9	—617,4	—83,3	—45,9	—58,7	—16,2	—101,6	—89,8
Kanada	+0,6	+0,7	—2,5	—8,7	—7,1	—3,3	+0,4	+4,5	—6,7
Mexiko	+0,4	—0,1	—1,2	+2,3	+4,2	+6,5	+2,9	+6,1	—4,8
Argentina	—5,7	—31,9	—120,6	—24,8	—27,1	—20,9	—16,0	—12,2	—24,8
Brasilien	—10,7	—19,6	—37,7	—25,6	—37,5	—26,5	—20,4	—14,2	—19,5
Chile	+0,1	—2,6	—4,1	+0,1	+2,1	+7,4	+0,6	+2,2	—23,6
Övr. Amerika	—1,1	—1,3	—16,7	—7,7	—8,9	—5,6	—4,1	—0,7	—45,9
Amerika	*—54,1*	*—188,7*	*—800,2*	*—147,7*	*—120,2*	*—101,1*	*—52,8*	*—115,9*	*—215,1*
Britt. Indien	—2,7	—0,4	—1,1	+2,4	+5,4	+4,5	+5,3	+4,1	—7,7
Kina	+0,9	+0,2	+4,0	+6,6	+8,9	+9,0	+11,4	+5,0	—19,9
Japan	+3,8	+10,1	+15,7	+18,3	+16,5	+10,5	+12,1	+21,1	+17,6
Övr. Asien	+2,2	—0,5	—29,3	+4,1	+12,0	+9,3	+11,8	+9,0	—26,5
Asien	*+4,2*	*+9,4*	*—10,7*	*+31,4*	*+42,8*	*+33,3*	*+40,6*	*+39,2*	*—36,5*
Afrika	*+11,9*	*+8,2*	*+35,9*	*+24,9*	*+28,4*	*+27,7*	*+21,2*	*+25,1*	*+23,5*
Australien	*+5,4*	*+4,3*	*+2,4*	*+20,7*	*+21,3*	*+14,5*	*+11,6*	*+14,2*	*+3,2*
Världen	*—81,5*	*+325,0*	*—997,0*	*—104,9*	*—57,1*	*—129,1*	*—101,5*	*—160,0*	*—160,0*

Källa: SOS Handel, årg. 1905—1938. Genom att balanserna beräknats på grundval av cif-värden för importen och fob-värden för exporten uppträda importöverskotten i tabellen större och exportöverskotten mindre än de i verkligheten äro. Jämförelsen mellan olika perioder påverkas ej härav.

[1]) Inkl. Norra Irland och Eire. [2]) Inkl. Luxemburg fr. o. m. 1919. [3]) Holland, Österrike, Schweiz, Italien och Tjeckoslovakien (separat fr. o. m. 1919). [4]) Danmark, Norge, Finland och Island. [5]) Danzig fr. o. m. 1923.

av exportöverskott. Under den närmast föregående perioden hade motsvarande siffra endast varit 18 proc. I kronor räknat ökade även importöverskotten kraftigt under denna period, dock ej fullt i takt med importen. Nedgången i deras andel av importen var dock ganska måttlig, nämligen från 28 proc. under perioden 1905/14 till 24 proc. under första världskriget.

Sammanlagt stego balanserna i den svenska utrikeshandeln från 300 milj. kr. per år under perioden 1905/14 till 830 milj. kr. 1915/18 — en även med hänsyn tagen till det sjunkande penningvärdet oerhört kraftig ökning. Balansernas andel av utrikeshandeln steg samtidigt från 23 till 34 proc. Dessa stora import- och exportöverskott under första världskriget voro av utpräglat multilateral karaktär. Som framgår av tab. 12 ökades Europas andel av de svenska exportöverskotten från i runt tal 75 proc. 1905/14 till 95 proc. 1915/18. Samtidigt minskades Europas andel av våra importöverskott från 69 till endast 23 proc. Som leverantör inträdde i stället Amerika, vars andel av Sveriges importöverskott steg från 29 till 76 proc., och intog därmed den plats, som förut hållits av Europa.

Det första världskriget karakteriserades sålunda för den svenska utrikeshandelns vidkommande av kraftigt stigande importöverskott från Amerika och då i främsta rummet från Förenta Staterna — i jämförelse med närmast föregående period en uppgång från 38 till 134 milj. kr. per år. Den andra huvudtendensen utgjordes av kraftigt ökade exportöverskott till Europa. Det traditionella importöverskottet från Tyskland vändes under dessa år i ett ganska betydande exportöverskott, och till Storbritannien ökades i jämförelse med föregående period exportöverskottet från 24 till 132 milj. kr. Den multilaterala karaktären i denna utveckling belyses av att medan import- och exportöverskottens andel av utrikeshandeln steg från 23 proc. 1905/14 till 34 proc. 1915/18, ökade de multilaterala balanserna mycket kraftigare eller från 24 till 43.

Åren närmast efter första världskriget, 1919/20, hade på den svenska utrikeshandeln en inverkan, som i mycket var rakt motsatt krigsårens. Under dessa båda efterkrigsår fylldes de tömda lagren och förnyades den förslitna produktionsutrustningen. Krigsårens stora exportöverskott ersattes av ännu väldigare importöverskott, uppgående till icke mindre än i runt tal 1.000 milj. kr. per år.

Europas andel av de svenska importöverskotten, som under kriget

nedgått till endast 23 proc., steg 1919/20 ånyo och nådde 40 proc., en siffra som dock fortfarande låg betydligt under den normala. Tyskland återtog under dessa år sin traditionella ställning som nettoleverantör till Sverige, och vårt importöverskott från detta land nådde den aktningsvärda siffran av 227 milj. kr. per år. Å andra sidan lämnade Storbritannien under dessa år sin normala ställning som nettoimportör av svenska produkter och bidrog i stället till de stora svenska importöverskotten med 124 milj. kr. per år. Även Sveriges importöverskott från en rad andra europeiska industriländer voro under dessa båda efterkrigsår betydligt större än normalt.

Även om sålunda Europa under nu ifrågavarande år i hög grad ökade sina exportöverskott till Sverige, kvarstod fortfarande Amerikas under krigsåren erhållna ställning som den störste leverantören. Icke mindre än 57 proc. av samtliga svenska importöverskott 1919/20 kommo från Amerika, och därav huvuddelen från Förenta Staterna. Vårt importöverskott från sistnämnda land uppgick till 617 milj. kr. per år, motsvarande en dryg femtedel av hela den svenska importen. Anmärkningsvärt är också det stora importöverskottet från Argentina på 120 milj. kr.

Om Sveriges exportöverskott gäller för 1919/20, att de liksom under krigsåren i onormalt stor utsträckning voro koncentrerade till Europa, nämligen till 81 proc. Dock återtogo Asien, Afrika och Australien en god del av sin förkrigsställning bland de svenska exportöverskotten. Deras andel hade 1915/18 endast utgjort 4,4 proc. men steg nu till 18,6 proc., medan förkrigssiffran var 22,9.

I övrigt kan framhållas, att 1919/20 den multilaterala karaktären inom Sveriges utrikeshandel icke var lika utpräglad som under krigsåren. Import- och exportöverskottens andel av utrikeshandeln steg visserligen ytterligare och nådde den imponerande siffran av 38 proc., mot icke fullt 34 proc. under krigsåren. För de multilaterala balanserna sjönk däremot siffran från 43 under 1915/18 till 36 1919/20. Under sistnämnda år voro balanserna sålunda icke så utpräglat multilaterala som under krigsåren utan betydligt jämnare fördelade mellan olika handelspartners.

Perioden 1921/25 betydde för den svenska utrikeshandeln i många hänseenden en återgång till förkrigsläget — detta var ju för övrigt en allmän tendens inom den internationella ekonomiska utvecklingen och gällde icke endast utrikeshandeln. Sveriges utrikeshandel kom

sålunda under nu ifrågavarande period att liksom före kriget karakteriseras av ett mycket måttligt importöverskott. Det uppgick till 105 milj. kr. per år, och eftersom beloppet motsvarar endast 8,7 proc. av exportvärdet, var detta importöverskott endast av formell natur och berodde på beräkningsmetoderna i handelsstatistiken. Cif-balanser skulle troligen ha visat ett mindre exportöverskott under denna period.

Bland de svenska importöverskotten under 1921/25 återtog Europa i stort sett sin ställning från före kriget. Dess andel steg till 64 proc., vilket dock fortfarande låg under förkrigssiffran 69. Samtidigt nedgick Amerikas andel från den onormala storleken på 76 proc. under kriget och 57 under de båda följande åren till 36 proc. 1921/25. Även denna sistnämnda siffra låg dock icke obetydligt över förkrigsandelen på 29 proc. Importöverskottens fördelning på olika länder kom att i stort sett motsvara förkrigsläget. Sålunda dominerade Tyskland vårt importöverskott från Europa med 212 milj. kr. per år mot 64 milj. för samtliga övriga europeiska länder. Bland dessa sistnämnda märktes en rad mindre industriländer som Schweiz, Holland, Österrike och det nya Tjeckoslovakien. Ett nytt, ganska betydande importöverskott hade därjämte uppstått i vår handel med Danmark. Det existerade dock endast när man som här medräknar den danska transitexporten till vårt land. Bland de amerikanska importöverskotten intog Förenta Staterna liksom tidigare en dominerande ställning med en årssiffra på 83 milj. kr., men i jämförelse med förkrigsläget hade länder som Brasilien och Argentina fått ökad betydelse som nettoleverantörer till Sverige.

Även bland de svenska exportöverskotten blev under 1921/25 Europas ställning i stort sett återförd till förkrigsläget. Den stora andelen på 95 proc. under kriget och 81 proc. de båda åren närmast efter reducerades nu till 74 proc., vilket t. o. m. var något mindre än för perioden 1905/14. Storbritannien återtog sin traditionella ställning som mottagare av svenskt exportöverskott, vilket 1921/25 uppgick till 66 milj. kr. per år. De båda andra stora exportöverskotten på Europa gällde liksom tidigare Frankrike och de nordiska grannarna. Att i sistnämnda fall Danmark övergått till att vara nettoexportör till Sverige har redan omnämnts. Nya större svenska exportöverskott uppstodo under denna period till Sovjetunionen och Spanien, varjämte liksom tidigare de agrara delarna av Sydösteuropa

mottogo mindre svenska exportöverskott. Till Asien, Afrika och Australien gingo under denna period 23,8 proc. av de svenska exportöverskotten, en något högre siffra än förkrigstidens 22,9 proc.

Det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel var under perioden 1921/25 betydande. Import- och exportöverskotten utgjorde 30 proc. av utrikeshandelns värde, och de multilaterala balanserna visade samma siffra. I båda fall utgjorde detta en ganska betydande höjning gentemot 1905/14 och motsvarade närmast det läge, som rådde i början av sistnämnda period.

1920-talet visade även i fortsättningen en mycket gynnsam utveckling för den svenska utrikeshandeln och framför allt då för exporten. Importöverskottet reducerades från 105 milj. kr. per år under 1921/25 till 57 milj. under 1926/28. Tages hänsyn till den olika beräkningen av import- och exportvärden, betydde sistnämnda siffra att i verkligheten ett icke obetydligt exportöverskott förelåg, och denna svenska kapitalexport förstärktes av övriga poster i bytesbalansen. Den har för nu ifrågavarande treårsperiod beräknats till icke mindre än 150 milj. kr. per år.[1])

Inriktningen av de svenska handelsbalanserna företedde icke någon större förändring under denna period. Importöverskotten hämtade Sverige sålunda till icke fullt 73 proc. från Europa. Siffran är högre än under närmast föregående period och även något högre än förkrigssiffran, som var 69 proc. Amerikas andel av våra importöverskott utgjorde 1926/28 27 proc. och var därmed återförd till en något lägre nivå än före kriget. Från övriga tre världsdelar voro importöverskotten liksom tidigare obetydliga — de uppgingo 1926/28 endast till 0,1 proc.

Ifråga om fördelningen på enskilda länder gällde i likhet med tidigare, att Tyskland med 272 milj. kr. och Förenta Staterna med 46 milj. voro de största leverantörerna av Sveriges importöverskott. Den redan under närmast föregående period konstaterade ökningen av Sydamerikas andel fortsatte, så att Brasilien med 26 milj. och Argentina med 25 milj. kr. tillsammans kommo upp i en högre siffra än Förenta Staterna. Av de svenska importöverskotten från Amerika svarade Förenta Staterna nu endast för en dryg tredjedel mot över hälften under den närmast föregående perioden och dryga två tredjedelar före kriget. Andra svenska importöverskott av betydelse kommo

[1]) Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B:7, tab. 10.

liksom tidigare från Danmark samt en rad mindre europeiska industriländer.

Även Sveriges exportöverskott visade 1926/28 en fördelning, som i stort sett motsvarade det tidigare läget. Europas andel uppgick sålunda liksom under föregående period till omkring 75 proc., vilket ju också var förkrigssiffran. För Asien, Afrika och Australien var siffran 22 proc., vilket likaså överensstämde med förkrigsläget. Den utan jämförelse största mottagaren var liksom tidigare Storbritannien med 160 milj. kr. per år, motsvarande 38 proc. av samtliga svenska exportöverskott under denna period. Liksom förut var också exportöverskottet till de nordiska grannländerna betydande och uppgick för Norges vidkommande till 31 milj. kr. och för Finlands till 33 milj. Det senare betydde en kraftig ökning i jämförelse med närmast föregående period och en förändring i förhållande till förkrigstiden, då vi hade ett litet importöverskott från detta land, närmast av transitkaraktär. På fjärde plats följde Spanien med 28 milj. kr., vilket land därmed gått förbi Frankrike, vars siffra var 27 milj. kr. Exportöverskottet till Sovjetunionen uppgick till 18 milj., och nämnas bör också Japan med 17 milj. kr. De sju här nämnda länderna mottogo 1926/28 svenska exportöverskott till ett värde av 314 milj. kr., motsvarande tre fjärdedelar av samtliga svenska exportöverskott. Därutöver kan nämnas, att till en rad agrarländer i Sydösteuropa liksom tidigare riktades mindre svenska exportöverskott.

Balanserna i den svenska utrikeshandeln stego från i runt tal 750 milj. kr. årligen under perioden 1921/25 till icke mindre än 900 milj. kr. under 1926/28. Värdet av Sveriges utrikeshandel steg emellertid ännu något snabbare, varför balansernas andel av utrikeshandeln sjönk något, nämligen från 30,1 till 28,9 proc. En motsvarande nedgång ägde rum i de multilaterala balanserna, nämligen från 30,0 till 28,8. Som vi i ett tidigare sammanhang sett, var dock denna svenska siffra vid en internationell jämförelse att betrakta som hög och översteg övriga industriländers.

Om den följande i våra tabeller upptagna perioden, omfattande åren 1929—1931, skall i korthet endast sägas, att den bildar övergången till det ur världshandelns och multilateralismens synpunkt helt olika läget under 1930-talet. Vad först år 1929 beträffar, ansluter det sig ganska nära till den föregående perioden och betecknar i många hänseenden toppen på den under senare delen av 1920-talet

pågående utvecklingen. Ur denna synpunkt skulle året mycket väl ha kunnat inräknas i närmast föregående period. Å andra sidan inträdde redan under 1929 vissa förändringar i världshandeln. De torde till en del ha sammanhängt med den under senare delen av 1928 hastigt avstannande kapitalexporten från Förenta Staterna och börskrisen i detta land fram på hösten. För Sveriges vidkommande kan nämnas, att under 1929 såväl import- och exportöverskottens andel av utrikeshandelns värde som de multilaterala balanserna uppvisade betydligt lägre siffror i jämförelse med icke blott 1928 utan också treårsperioden 1926/28. Trots att från 1928 till 1929 utrikeshandelns värde steg med 312 milj. kr. reducerades import- och exportöverskotten något, nämligen med 9 milj. kr. År 1930 blir denna utveckling tydligare. Exportöverskotten minskas då från drygt 500 milj. kr. 1929 till 400 milj. 1930 för att påföljande år sjunka ned till knappa 280 milj. Importbalanserna hålla sin ställning ännu sistnämnda år men börja därpå hastigt gå ned. Till denna utveckling återkomma vi i ett senare avsnitt, där multilateralismen under 1930-talet behandlas. Vid en jämförelse med 1920-talet kommer därvid perioden 1926/28 att användas. Av här anförda skäl lämpar sig härför ej något senare år. Typiskt är att NF för sin världsstatistik valt 1928 och icke 1929 som representant för läget före 1930.

Det väl utvecklade multilaterala system, som enligt vad vi sett karakteriserade Sveriges utrikeshandel under 1920-talet, betydde ej blott, såsom vi hittills betraktat det, ett utjämnande av importöverskott på vissa håll med exportöverskott på andra. Det utgjorde samtidigt ett icke oviktigt led i den världsmultilateralism, med vars hjälp bl. a. stora internationella betalningar genomfördes och industriländernas tillgång till nödvändiga råvaror möjliggjordes.

Den dominerande faktorn i denna världsmultilateralism var, såsom tidigare nämnts, Englands stora utländska fordringar, vilka hämtades hem multilateralt över en hel rad länder. I denna betalningskrets blev Sverige ganska tidigt inlemmat. Dels kommo vi att i likhet med de flesta europeiska länder taga emot en del av Europas importöverskott från övriga världsdelar, vilket vi hade att i form av exportöverskott vidarebefordra till de slutliga mottagarna, dels fingo vi en plats i den kedja exportöverskott, varmed Tyskland kring sekelskiftet började finansiera sin hastigt stigande råvaruimport och vilka även de hade

huvudsakligen England men även bl. a. Holland som slutliga mottagare.

Mot slutet av 1920-talet hämtade sålunda Sverige en betydande del av sina importöverskott direkt från länder, som på grund av investerat brittiskt kapital hade räntor o. dyl. att erlägga till England. Detta gällde framför allt våra importöverskott från en rad länder i Latinamerika jämte Kanada, vilka såsom ovan nämnts blevo av allt större betydelse för den svenska utrikeshandeln. De representerade, som framgår av tab. 12, under perioden 1926/28 icke mindre än 18 proc. av Sveriges samtliga importöverskott och uppgingo till 85 milj. kr. per år. Hålla vi oss i stället till världsstatistikens cif-balanser, uppgingo dessa svenska importöverskott 1928, enligt tab. 8, till 25 milj. doll., motsvarande 19 proc. av samtliga våra importöverskott nämnda år. Samma gäller om de betydande svenska importöverskott från Sydöstasien och Indien, som framträda vid en gruppering efter ursprungs- och förbrukningsländer.

Vårt stora importöverskott från Förenta Staterna kan också ses som ett led i denna betalningskedja, men därvid är även Förenta Staterna att betrakta som ett genomgångsland. Av Englands utländska investeringar beräknades 1930 endast 5 proc. (200 milj. pund) vara placerade i Förenta Staterna. Det stora importöverskott, som England erhöll från Förenta Staterna dels direkt, dels via bl. a. Sverige, berodde därför mindre på fordringar hos detta land utan mera på att Förenta Staterna hade en stor nettoimport från de tropiska länder, där England var den stora fordringsägaren. Sveriges importöverskott från Förenta Staterna uppgick enligt svensk statistik 1926/28 till 46 milj. kr., motsvarande i runt tal 10 proc. av våra samtliga importöverskott, och enligt världsstatistiken 1928 till 18 milj. doll., motsvarande 13 proc. av importöverskotten.

Vad slutligen beträffar Sveriges utan jämförelse största importöverskott, vilket ju kom från Tyskland, utgjorde även detta ett led i de betalningar, som hade huvudsakligen Storbritannien till slutmål. Tyskland stod både direkt och indirekt som mottagare av importöverskott, som inneburo betalningar till Storbritannien. Men Tysklands eget exportöverskott till Storbritannien var relativt litet. Det mesta gick över ännu ett led, nämligen en rad västeuropeiska länder och däribland Sverige. Det bör emellertid erinras om att, såsom i ett tidigare avsnitt framhållits, en betydande del av Tysklands import-

överskott från bl. a. de »nya» länderna utgjorde en multilateral kapitalimport från Förenta Staterna, som i sin tur var dessa länders store leverantör. Sveriges importöverskott från Tyskland uppgick enligt svensk handelsstatistik 1926/28 till 272 milj. kr., motsvarande 57 proc. av samtliga importöverskott, och enligt världsstatistiken 1928 till 82 milj. doll., motsvarande 61 proc. av importöverskotten.

Under det sålunda mot 1920-talets slut de svenska importöverskotten till största delen representerade betalningar, som över flera eller färre led voro på väg mot England, utgjorde Sveriges exportöverskott till detta land, trots att det var mycket betydande, dock långt ifrån ett motsvarande belopp. Detta berodde på att icke heller från Sverige dessa överskott alltid gingo direkt utan ofta över ännu ett led. Detta sista led utgjorde framför allt våra nordiska grannländer, som betalade betydande importöverskott från Sverige med överskottsexport på England. Även de betydande svenska exportöverskotten till Frankrike, Spanien, Belgien och Baltikum nådde länder, som förde balanserna vidare till Storbritannien.

När man på detta sätt försöker placera in den svenska multilateralismen mot 1920-talets slut i sitt internationella sammanhang, finner man alltså att de över hela världen gående betalningarna till England spelade en dominerande roll. Den andra stora faktorn i världsmultilateralismen under 1920-talet, nämligen Förenta Staternas kapitalexport, synes däremot icke ha varit av större betydelse för det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel. Slutligen skall tillfogas, att multilateralismen i Sveriges utrikeshandel mot slutet av 1920-talet till en del även var bärare av den kapitalexport från Sverige, som då ägde rum.

Ovan ha vi nu hela tiden räknat med handelsbalanser av olika slag, men som redan framhölls i inledningen till denna avdelning, är det icke handelsbalansen utan bytesbalansen gent emot varje särskilt land, som visar hur stort det multilaterala inslaget är. De justeringar av handelsbalanserna, som det för Sveriges vidkommande härvid blir fråga om, äro emellertid icke stora och taga därtill i viss utsträckning ut varandra. Importen och exporten ha, såsom förut nämnts, en så dominerande ställning i den svenska bytesbalansen, att övriga poster endast i liten utsträckning kunna justera handelsbalanserna. Störst betydelse har härvid den utländska sjöfarten och den internationella

kapitalavkastningen. Övriga poster representerade under nu ifrågavarande period endast några få procent av bytesbalansen.

Vad först den utrikes sjöfarten beträffar[1]) räknar ju den svenska handelsstatistiken importvärdet cif men exportvärdet fob. Det betyder att i bytesbalansen fraktinkomsterna från den svenska handelsflottans utrikesfart i sin helhet måste räknas som inkomst, endast med avdrag för de svenska rederiernas utgifter i utlandet. Däremot uppstår ej i bytesbalansen någon utgiftspost för utländska fartygs deltagande i befraktningen av de i den svenska utrikeshandeln ingående varorna. Genom att cif-räkna importen ha vi ju redan debiterat oss alla transportkostnader för att få varorna hit och samtidigt i det fob-räknade exportvärdet icke tillgodoräknat oss någon kostnad för transporten. En korrigering av de svenska cif-fob-balanserna på denna punkt sker alltså genom att i fall av importöverskott detta reduceras med nettoinkomsten av vår utrikes sjöfart på resp. land och i fall av exportöverskott detta ökas med samma siffra. Detta låter ju i princip ganska enkelt, men stora svårigheter tillkomma vid utförandet av denna korrigering. Sålunda är den svenska handelsflottan sysselsatt ej blott med att frakta varor ingående i den svenska utrikeshandeln utan också i betydande utsträckning med fart mellan olika utländska hamnar. De inkomster denna fart ger upphov till skola naturligtvis inräknas i bytesbalansen med de länder, som erlägga frakterna. Å andra sidan är det i många fall oriktigt att genom cif-räkning av importvärdet tillgodoräkna det varulevererande landet transportkostnaden. I stor utsträckning är det ett tredje land, som utför transporten eller ger försäkring på frakten, och då skola dessa cif-belopp i motsvarande grad tillgodoräknas ifrågavarande land. Som ett ytterlighetsfall kan Australien nämnas. År 1928 ombesörjdes vår handel med denna världsdel enligt den svenska sjöfartsstatistiken till 78 proc. av fartyg, som icke voro hemmahörande vare sig i Sverige eller i Australien. För Asiens vidkommande var motsvarande siffra 60 procent, för Förenta Staterna 24 och för Holland 44 proc., för att endast nämna några mera anmärkningsvärda exempel. Här kräves alltså en ganska betydande reduktion av cif-importen till förmån för andra länder. Att dylika korrigeringar skulle vara mycket svåra att utföra är ganska självklart.

[1]) Detta avsnitt sammanfaller till stor del med sid. 46—47 i förf:s skrift Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel.

Något annorlunda ligger saken till, om vi i stället utgå ifrån de handelsbalanser, som erhållas genom att kombinera den svenska handelsstatistiken med våra olika handelspartners statistik. Som vi sett kunna därvid användas balanser beräknade antingen på exportens fob-värden eller importens cif-värden. I båda fallen bygga balansernas korrekthet på att de båda länderna i ungefär lika utsträckning taga del i transportarbetet. I den mån så ej är fallet, kräves i princip en justering av balanserna. Också härvid är det av praktiska skäl svårt att erhålla det för justeringarna nödvändiga materialet.

Även om alltså någon korrigering av handelsbalanserna med hänsyn till transportkostnadernas fördelning på olika länder knappast är praktiskt genomförbar, kan en allmän uppfattning om i vilken riktning en korrigering av närmast cif-balanserna skulle gå erhållas genom det i vår sjöfartsstatistik publicerade materialet över det i sjöfart på olika länder använda tonnagets fördelning efter nationalitet. Man kommer därvid till den slutsatsen, att ett beaktande även av utrikessjöfarten vid balansernas beräknande snarast stärker det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel. Visserligen visa sig i några fall en del av importöverskotten vara av bilateral karaktär och utgöra betalning för den svenska handelsflottans tjänster. Detta var under nu ifrågavarande period framför allt fallet med vår sjöfart på Förenta Staterna, som till 66 proc. utfördes av svenska men endast till 10 proc. av amerikanska fartyg. Även importöverskotten från övriga amerikanska stater samt från Holland och Polen utgjorde till en mindre del betalning för de svenska fartygens större andel av sjöfrakterna och var sålunda av bilateral karaktär. Å andra sidan få vi emellertid talrika fall, då svenska exportöverskott förenas med en övervikt för den svenska sjöfarten på vederbörande områden. Detta är fallet med hela Afrika och Australien samt också Asien, om man som fallet var 1926/28 räknar efter inköpsländer. Andra mera närliggande exempel erbjuda England, Frankrike och Finland. Av multilateral karaktär bli ju också de fall, då vi ha importöverskott från ett land, vars andel av transporterna är större än vår egen. Ett dylikt förhållande ökar väsentligt de multilaterala dragen i vår handel med Tyskland och Danmark.

De anförda exemplen visa hur beaktandet även av fraktkostnaderna något förändrar den bild av det multilaterala systemet, som handelsbalanserna ge. Som nämnts rör det sig dock ej om större korrige-

ringar, och den allmänna slutsatsen synes närmast bli, att den multilaterala andelen något höjes.

Vad återigen beträffar kapitalavkastningens roll, finnes ej mycket att säga härom. Det rör sig alltså om avkastningen på svenskt kapital i utlandet efter avdrag för avkastningen på utländskt kapital i Sverige. För mellankrigsperioden äro uppgifterna på detta område mycket bristfälliga. Genom clearingsystemen fick man ju en överblick över betalningsförhållandena med några länder, men en total bild av fördelningen av våra utländska tillgångar gav först valutadeklarationen av den 31 dec. 1943. En sammanställning av dessa uppgifter publicerades i riksbankens årsbok 1944 och visar fördelningen på olika länder av den svenska allmänhetens och affärsbankernas innehav av utländska aktier och obligationer. Någon motsvarande kartläggning av våra skulder till olika länder torde icke ha skett. Även om sålunda uppgifter i stor utsträckning saknas för den internationella fördelningen av kapitalavkastningen torde man nog kunna våga uttalandet, att i motsats till frakterna vår nettoinkomst från utländska investeringar är av i hög grad bilateral karaktär. En mycket stor del av denna härrörde nämligen under nu ifrågavarande period från Tyskland och Förenta Staterna och motsvarade sålunda en del av vårt importöverskott från dessa länder. Dock bör det multilaterala inslaget icke förbises. Det representeras av länder, från vilka vi hade en nettoinkomst av räntor men till vilka likväl gingo svenska exportöverskott. Exempel utgjorde under denna tid våra nordiska grannar liksom också England och Frankrike. Av multilateral karaktär var också vår egen räntebetalning till länder från vilka vi hämtade importöverskott, t. ex. Schweiz.

När vi nu här gjort försök att förutom varuhandeln även beakta sjöfart och kapitalavkastning, vilka poster omfatta hela bytesbalansen på endast några få procent när, synas därmed icke ha inträtt några större förskjutningar i den bild, som handelsbalanserna givit. Däremot är det troligt, att det multilaterala inslaget i sin helhet något försvagas, men detta är ju ett förhållande, som enligt NF:s analys kan betraktas som normalt. För Sveriges del torde visserligen sjöfarten ge upphov till betalningsposter av övervägande multilateral karaktär, men kapitalavkastningen synes alldeles avgjort öka det bilaterala inslaget, och detsamma torde gälla även några här icke beaktade poster som t. ex. gåvor från svenska emigranter i Amerika. Det

bör emellertid än en gång understrykas, att i detta avsnitt vi rört oss med ett mycket bristfälligt material och att därför de slutsatser, som dragits, vila på en svag grund.

Multilateralismens tillbakagång under 1930-talet

Konjunkturomslaget 1929/30 bildar milstolpen till ett nytt skede på utrikeshandelns område. Sambandet mellan ekonomisk utveckling och stigande utrikeshandel upphör. Industrialisering betyder ej längre detsamma som att ett land ökar sin andel av världshandeln och träder i intimare handelsförbindelser med övriga industriländer. Tvärtom sker industrialiseringen ofta i direkt syfte att ersätta tidigare import. En i ett föregående sammanhang omnämnd undersökning av NF konstaterar siffermässigt ett nära samband mellan utvecklingstakten i de olika ländernas industriella produktion och deras import av industriprodukter för tiden fram till första världskriget och i stort sett också för 1920-talet. Efter 1930 existerar icke längre detta samband — tvärtom gå ofta de båda kurvorna åt olika håll.[1])

Världshandeln sjunker och uppnår icke ens de bästa åren under senare delen av 1930-talet det omfång den hade 1929. Det multilaterala systemet bryts sönder. Före 1930 kunde varuströmmarna röra sig relativt fritt mellan länderna på grundval av mestgynnadnationsklausulen och frånvaron i stort sett av andra handelshinder än de neutrala tullarna. Samtidigt jämnade den internationella guldmyntfoten vägen för betalningsströmmarna. Efter 1930 förlorar mestgynnadnationsklausulen sin betydelse inför de nya, diskriminerande handelsrestriktionerna av framför allt kvantitativ karaktär. Världsmarknaden delas samtidigt upp i en rad olika valutasystem. Friheten att köpa och sälja i fördelaktigaste marknad går förlorad i mängden valutarestriktioner med clearinganordningar och kontingenteringssystem som speciella förstörare av det världsmultilaterala systemet. Varje gång en multilateral kedja skärs av, sprida sig återverkningarna över flera led. Det land som får sina exportöverskott kapade vidtager som regel samma åtgärd mot de egna importöverskotten. Det multilaterala systemet raseras emellertid ej endast genom att balanserna skäras ner utan också genom att de i ökad utsträckning ges en bilateral inriktning. Varubytet ledes ej längre av enbart ekonomiska synpunk-

[1]) Industrialization and Foreign Trade, League of Nations 1945, sid. 90 o. f.

ter, och till förlusten av det bortfallna varubytet komma minskade fördelar av den kvarstående handeln.

Här är givetvis icke platsen att försöka ge en skildring av den internationella handelspolitikens utveckling under 1930-talet — det skulle kräva en egen avhandling. Endast några för det multilaterala systemets tillbakagång särskilt viktiga faktorer skola i korthet beröras.[1]) I ett följande avsnitt, där utvecklingen av multilateralismen i Sveriges utrikeshandel under 1930-talet behandlas, återkomma vi till de faktorer, som voro av särskild betydelse för Sverige.

Att det multilaterala systemet så hårt drabbades av 1930-talets restriktioner torde ha berott på att dessa i så hög grad voro riktade mot de internationella betalningsströmmarna. Som vi sett är multilateralismen icke äldre än den internationella guldmyntfoten, och redan uppdelningen hösten 1931 av världsmarknaden på en rad olika valutagrupper måste utgöra ett svårt hinder för ett system, som innebär utjämnandet av skulder till vissa länder med hjälp av fordringar hos andra. Härtill kom mängden nya valutarestriktioner och de ofta i direkt och öppet bilateralt syfte införda valutakontingenteringarna (liksom för övrigt också varukontingenteringarna) och clearinganordningarna. Som vi sett innebar det multilaterala systemet att exportöverskott i ständigt nya varors skepnad vandrade från land till land, innan de nådde den slutlige mottagaren. Att bryta en sådan kedja måste ju få kännbara verkningar, eftersom därmed också de föregående och efterföljande leden mer eller mindre falla bort. Detta var just vad som skedde, när i enlighet med den bilaterala principen i första hand importöverskotten kapades (t. ex. genom clearing). De drabbade länderna hade på dessa förlorade exportöverskott i sin tur baserat importöverskott från andra håll, vilka nu ej kunde upprätthållas. Ingreppen mot de multilaterala delarna av världshandeln kommo på detta sätt att snabbt sprida sina verkningar. Den förändring av världshandeln, som ägde rum efter 1930 och i stort sett blev bestående fram till utbrottet av det andra världskriget, kan kortast karakteriseras med att förbindelserna länderna emellan blevo mera direkta, något som ju ligger i bilateralismens natur.

Denna tendens till direkta, bilaterala förbindelser kom att få en alldeles särskild betydelse för handeln mellan stormakterna i Europa

[1]) Huvudkällor utgöra Commercial Policy in the Interwar Period och The Network of World Trade, båda utarbetade av NF och utgivna 1942.

och deras utomeuropeiska besittningar. Under det moderländerna tidigare till stor del hämtat hem kapitalavkastningen och andra inkomster multilateralt, kom här under 1930-talet i stor utsträckning en bilateral utjämning att ske. Av utomordentlig betydelse för världshandeln var, att denna utveckling framför allt kom att beröra Storbritannien, det land som tidigare mer än något annat utgjort centrum för världsmultilateralismen. Storbritanniens egna åtgärder i detta hänseende bestodo ju framför allt av Ottawa Agreements av år 1932 och den samma år antagna Import Duties Act, varigenom den preferens, som brittiska produkter åtnjöto i övriga imperieländer, ökades samtidigt som de sistnämnda — vilket var det viktigaste — erhöllo en kraftigt ökad preferens på Storbritanniens marknad i form av bl. a. tullfrihet för en rad varor, som från andra länder belastades med höga tullar. År 1928 hade Storbritannien i handeln med imperiet haft ett exportöverskott på 184 milj. doll. Tio år senare var det ersatt med ett importöverskott på 483 milj. — alltså en förskjutning i passiv riktning med icke mindre än 667 milj. doll. Under samma tid reducerades Storbritanniens importöverskott från den övriga världen med 488 milj. doll. — huvudsakligen beroende på minskad införsel från Europa.[1])

En liknande utveckling, fastän naturligtvis i mindre skala, ägde rum i förhållandet mellan ett par andra europeiska moderländer och deras transoceana besittningar. Sålunda hade Frankrike 1928 ett exportöverskott till sina utomeuropeiska besittningar på 94 milj. doll., vilket 1938 hade vänts i ett importöverskott på 119 milj. Under samma tid förvandlades Hollands balans med kolonierna från +13 till —8 milj. doll.[2])

Denna tendens att bilateralt utjämna de internationella betalningarna gällde emellertid ej blott handeln inom »imperierna» utan också mellan länderna i övrigt. Även här spelade England en icke obetydlig roll, och de båda tendenserna till bilateralism gripa så in i varandra, att de äro svåra att särskilja. Här skall till en början deras sammanlagda verkan illustreras med några siffror ur den redan i annat sammanhang använda tab. 7. Därvid anges för 1928 »gamla» gulddollars och för 1938 »nya», deprecierade till endast 59,06 proc.

---

1) Siffrorna ur tab. 49, The Network of World Trade.
2) Siffrorna ur tablå, sid. 92, i The Network of World Trade.

av de förra. Om balanserna de båda åren angåvos i samma slags dollars, skulle nedgången alltså bli mycket större.

Som framgår av tabellen ändrade Storbritannien sitt multilaterala exportöverskott till tropikerna år 1928 på 305 milj. doll. till ett bilateralt importöverskott på 205 milj. 1938. Samtidigt sjönk Kontinentaleuropas exportöverskott till Storbritannien från 651 till 355 milj. doll. (eller till 210 milj. räknat i »gamla» gulddollars). Med detta exportöverskott hade Kontinentaleuropa finansierat importöverskott från framför allt en rad »nya» länder och tropikerna, och verkan gick vidare i denna riktning. De »nya» ländernas exportöverskott till Kontinentaleuropa reducerades från 698 milj. doll. år 1928 till endast 230 milj. tio år senare, och tropikernas exportöverskott till Kontinentaleuropa sjönk samtidigt från 503 till 367 milj. doll. Nästa led i kedjan var att de »nya» länderna i sin tur fingo ett från 682 milj. 1928 till endast 392 milj. 1938 minskat importöverskott från Förenta Staterna. Tropikernas multilaterala exportöverskott till sistnämnda land sjönk under samma tid från 697 till 197 milj. doll. och ersattes därvid som nämnts av ett bilateralt exportöverskott till Storbritannien.

Samtliga de anförda siffrorna återfinnas i tab. 7 och ge ett starkt vittnesbörd om hur hårt ett stort antal länders utrikeshandel drabbades genom att det världsmultilaterala systemet raserades. Särskilt kännbara blevo återverkningarna i Förenta Staterna och Tyskland, som varit de största »förmedlarna» av de europeiska importöverskotten. För oss är därvid utvecklingen i Tyskland av särskilt intresse. Trots att Tyskland hade betydande räntor att erlägga till Förenta Staterna, hade det år 1928 stått som mottagare av ett större transoceant importöverskott än något annat land i Europa. Detta hade Tyskland till mer än hälften finansierat med exportöverskott till en rad europeiska länder, överskott som i sista hand voro avsedda för huvudsakligen Storbritannien. Utvecklingen efter 1930 slog nu sönder detta tyska system av handelsbalanser, och landet kom därefter att i stigande utsträckning dirigera sin export direkt till de viktigare råvaruleverantörerna, främst Sydösteuropa och Latinamerika. Samtidigt ökades inköpen i de länder till vilka Tyskland trots denna nyorientering erhöll exportöverskott. Resultatet blev att Tyskland från 1928 till 1938 reducerade sitt exportöverskott till de europeiska industriländerna, Skandinavien och Baltikum till knappt mer än en tredje-

Tab. 14. Import- och exportöverskott i världshandeln 1938 (milj. doll.)

Länder	Europa					Amerika			Asien	Afrika	Australien	Världen
	Storbritannien	Tyskland	Övriga Ind.eur.	Agrareuropa	Total	Förenta Staterna	Övriga Amerika	Total				
A. Importöverskott												
Europa	*54*	*323*	*522*	*535*	*1.434*	*914*	*901*	*1.815*	*478*	*324*	*315*	*4.366*
därav												
Storbritannien	—	28	181	213	422	415	478	893	116	54	204	1.689
Tyskland	—	—	—	43	43	92	141	233	84	79	2	441
Frankrike	—	32	17	13	62	91	70	161	124	90	48	485
Sverige	—	15	27	19	61	34	6	40	1	—	—	102
Övr. Industrieur.	7	191	128	125	451	131	129	260	70	78	28	887
Agrareuropa	47	57	169	122	395	151	77	228	83	23	33	762
Amerika	*13*	*5*	*57*	*41*	*116*	*346*	*374*	*720*	*320*	*11*	*2*	*1.169*
därav												
Förenta Staterna	—	—	—	19	19	—	98	98	228	8	—	353
Övr. Amerika	13	5	57	22	97	346	276	622	92	3	2	816
Asien	*28*	*65*	*62*	*36*	*191*	*175*	*36*	*211*	*534*	*26*	*19*	*981*
Afrika	*173*	*8*	*204*	*33*	*418*	*93*	*47*	*140*	*120*	*39*	*5*	*722*
Australien	—	—	*12*	*6*	*18*	*95*	*44*	*139*	*65*	*3*	*27*	*252*
B. Exportöverskott												
Europa	*422*	*43*	*574*	*395*	*1.434*	*19*	*97*	*116*	*191*	*418*	*18*	*2.177*
därav												
Storbritannien	—	—	7	47	54	—	13	13	28	171	—	266
Tyskland	28	—	238	57	323	—	5	5	65	8	—	401
Frankrike	17	—	52	19	88	—	3	3	3	3	—	97
Sverige	23	—	7	52	82	—	9	9	12	9	7	119
Övr. Industrieur.	141	—	103	98	342	—	45	45	47	191	5	630
Agrareuropa	213	43	167	122	545	19	22	41	36	36	6	664
Amerika	*893*	*233*	*461*	*228*	*1.815*	*98*	*622*	*720*	*211*	*140*	*139*	*3.025*
därav												
Förenta Staterna	415	92	256	151	914	—	346	346	175	93	95	1.623
Övr. Amerika	478	141	205	77	901	98	276	374	36	47	44	1.402
Asien	*116*	*84*	*195*	*83*	*478*	*228*	*92*	*320*	*534*	*120*	*65*	*1.517*
Afrika	*54*	*101*	*146*	*23*	*324*	*8*	*3*	*11*	*26*	*39*	*3*	*403*
Australien	*204*	*2*	*76*	*33*	*315*	—	*2*	*2*	*19*	*5*	*27*	*368*

Källa: Cif-balanser beräknade på grundval av världsstatistiken i The Network of World Trade. Värdena angivna i miljoner »nya», alltså under år 1938 gällande gulddollars. Uppställning liksom i tab. 8.

del, samtidigt som landets importöverskott från brittiska dominions, Indien och de utomeuropeiska besittningarna sjönk i ungefär samma takt.

Det multilaterala hemtagandet, särskilt för Englands vidkommande, av internationella betalningar blev sålunda ersatt av en bilateral utjämning, och därmed försvagades i hög grad den viktigaste av de krafter, som hållit världsmultilateralismen i gång. Den andra viktiga faktorn utgjordes, såsom förut nämnts, av Förenta Staternas stora kapitalexport under 1920-talet. Även denna förlorade snart betydelse. En kraftig reduktion av Förenta Staternas utländska utlåning gjorde sig märkbar redan under senare hälften av 1928, då den sjönk från 1.050 milj. doll. under första halvåret till endast 439 milj. under det andra.[1]) Efter krisen återupptog Förenta Staterna sin kapitalexport, men endast för kort tid (1930), och dess exportöverskott likviderades i fortsättningen till stor del med en väldig ström av guld från övriga delar av världen. Därmed berövades en rad länder den dollarvaluta, varmed de finansierat importöverskott antingen direkt från Förenta Staterna eller vanligen indirekt över något tredje land.

En mera detaljerad bild av förändringarna i det multilaterala systemet ge tabellerna 14 och 15, vilka avse år 1938. De äro uppställda på samma sätt som tab. 8 och 9, vilka sistnämnda sålunda ge jämförelsesiffror för år 1928. Endast huvuddragen i anslutning till det ovan anförda skola beröras.

En jämförelse mellan tabellerna 8 och 14 ger ett starkt intryck av hur balanserna i världshandeln gått tillbaka mellan 1928 och 1938 — endast undantagsvis upptäcker man en post, som visar ökning. Import- och exportöverskotten i världshandeln uppgingo 1928 till 10.800 milj. doll., och denna siffra hade 1938 reducerats till icke fullt 7.500 milj. Räknar man i »gamla» gulddollars sjönk 1938 års siffra till endast 4.400 milj., motsvarande en nedgång med 60 proc. Denna reduktion av balanserna i världshandeln ägde rum redan under förra hälften av 1930-talet, och för år 1935 är siffran t. o. m. lägre än för 1938. Den uppgick då till 6.100 »nya» gulddollars.

Ett viktigt led i denna utveckling utgjorde som nämnts Storbritanniens ändrade läge. Vi kunna av tabellerna läsa ut, att från 1928 till 1938 Storbritannien minskade sina importöverskott från Europa från 800 till 420 milj. doll. och samtidigt vände handeln med Asien

[1]) The Network of World Trade, sid. 93.

Tab. 15. Fördelningen av import- och exportöverskott i världshandeln 1938 (procenttal)

Länder	Europa					Amerika			Asien	Afrika	Australien	Världen
	Storbritannien	Tyskland	Övriga Ind.eur.	Agrareuropa	Total	Förenta Staterna	Övriga Amerika	Total				
A. Importöverskott												
Europa	*1,2*	*7,4*	*12,0*	*12,2*	*32,8*	*20,9*	*20,7*	*41,6*	*11,0*	*7,4*	*7,2*	*100,0*
därav												
Storbritannien	—	1,7	10,7	12,6	25,0	24,6	28,3	52,9	6,8	3,2	12,1	100,0
Tyskland	—	—	—	9,8	9,8	20,8	32,0	52,8	19,0	17,9	0,5	100,0
Frankrike	—	6,6	3,5	2,7	12,8	18,8	14,4	33,2	25,6	18,5	9,9	100,0
Sverige	—	14,7	26,5	18,6	59,8	33,3	5,9	39,2	1,0	—	—	100,0
Övr. Industrieur.	0,8	21,5	14,4	14,1	50,8	14,8	14,5	29,3	7,9	8,8	3,2	100,0
Agrareuropa	1,2	7,4	12,0	12,2	32,8	20,9	20,7	41,6	11,0	7,4	7,2	100,0
Amerika	*1,1*	*0,4*	*4,9*	*3,5*	*9,9*	*29,6*	*32,0*	*61,6*	*27,4*	*0,9*	*0,2*	*100,0*
därav												
Förenta Staterna	—	—	—	5,4	5,4	—	27,7	27,7	64,6	2,3	—	100,0
Övr. Amerika	1,6	0,6	7,0	2,7	11,9	42,4	33,8	76,2	11,3	0,4	0,2	100,0
Asien	*2,9*	*6,6*	*6,3*	*3,7*	*19,5*	*17,8*	*3,7*	*21,5*	*54,4*	*2,7*	*1,9*	*100,0*
Afrika	*24,0*	*1,1*	*28,2*	*4,6*	*57,9*	*12,9*	*6,5*	*19,4*	*16,6*	*5,4*	*0,7*	*100,0*
Australien	—	—	*4,7*	*2,4*	*7,1*	*37,7*	*17,5*	*55,2*	*25,8*	*1,2*	*10,7*	*100,0*
B. Exportöverskott												
Europa	*19,4*	*2,0*	*26,4*	*18,1*	*65,9*	*0,9*	*4,4*	*5,3*	*8,8*	*19,2*	*0,8*	*100,0*
därav												
Storbritannien	—	—	2,6	17,7	20,3	—	4,9	4,9	10,5	64,3	—	100,0
Tyskland	7,0	—	59,4	14,2	80,6	—	1,2	1,2	16,2	2,0	—	100,0
Frankrike	17,5	—	53,6	19,6	90,7	—	3,1	3,1	3,1	3,1	—	100,0
Sverige	19,3	—	5,9	43,7	68,9	—	7,6	7,6	10,0	7,6	5,9	100,0
Övr. Industrieur.	22,4	—	16,3	15,6	54,3	—	7,1	7,1	7,5	30,3	0,8	100,0
Agrareuropa	32,1	6,5	25,1	18,4	82,1	2,9	3,3	6,2	5,4	5,4	0,9	100,0
Amerika	*29,5*	*7,7*	*15,3*	*7,5*	*60,0*	*3,2*	*20,6*	*23,8*	*7,0*	*4,6*	*4,6*	*100,0*
därav												
Förenta Staterna	25,6	5,6	15,8	9,3	56,3	—	21,3	21,3	10,8	5,7	5,9	100,0
Övr. Amerika	34,1	10,1	14,6	5,5	64,3	7,0	19,7	26,7	2,6	3,3	3,1	100,0
Asien	*7,6*	*5,5*	*12,9*	*5,5*	*31,5*	*15,0*	*6,1*	*21,1*	*35,2*	*7,9*	*4,3*	*100,0*
Afrika	*13,4*	*25,1*	*36,2*	*5,7*	*80,4*	*2,0*	*0,7*	*2,7*	*6,5*	*9,7*	*0,7*	*100,0*
Australien	*55,4*	*0,5*	*20,7*	*9,0*	*85,6*	—	*0,5*	*0,5*	*5,2*	*1,4*	*7,3*	*100,0*

Källa: Till grund för procenttalen ligga värdesiffrorna i tab. 14.

från ett exportöverskott på 200 milj. doll. till ett importöverskott på närmare 100 milj. — två förskjutningar som i stort sett vägde upp varandra men inneburo en omläggning från multilateral till bilateral handel.

För Tyskland finna vi vid en jämförelse mellan 1928 och 1938 en nedgång av importöverskotten från främmande världsdelar från 840 milj. doll. till 400 milj., samtidigt som exportöverskotten till Europa sjönko från 710 till 320 milj. doll., två förskjutningar som också ganska nära togo ut varandra.

De övriga industriländerna i Europa, däribland Sverige, fingo i stort sett sitt läge bestämt av de ovannämnda förändringarna. Deras importöverskott från Tyskland reducerades från 620 till endast 260 milj. doll., och deras transoceana importöverskott sjönk med 150 milj. Samtidigt minskades deras exportöverskott till Storbritannien med 180 milj. doll. och till de agrara delarna av Europa med 200 milj. Ifråga om speciellt Frankrike kan man lägga märke till att landets exportöverskott till Afrika på 56 milj. 1928 tio år senare vänts i ett importöverskott på 87 milj. Förändringen illustrerar övergången till bilateralism i de europeiska moderländernas handel med sina besittningar.

För Förenta Staterna medförde utvecklingen en nedgång i nettoexportöverskottet till Europa med 400 milj. doll. från 1928 till 1938 och till Australien med 50 milj. Samtidigt minskades nettoimportöverskottet från Asien med 590 milj. doll.

Slutligen skall här endast pekas på att balanserna mellan de europeiska länderna minskades kraftigare än övriga balanser. De nedgingo från 2.580 milj. doll. 1928 till endast 1.430 milj. 1938, och deras andel av samtliga balanser i världshandeln sjönk därmed från 24 till 19 proc. För Amerika noteras i detta hänseende också en nedgång, men den var så obetydlig som från 11 till 10 proc. För Asien, Australien och Afrika kommo däremot de interna balanserna att representera en ökad andel av deras samtliga import- och exportöverskott. Även kan anmärkas att Europas andel av samtliga balanser reducerades från 48 till 44 proc. och att även för Amerika en mindre nedgång ägde rum. De tre övriga världsdelarna däremot fingo en ökad andel av balanserna i världshandeln, varvid uppgången för Afrika var mest framträdande. I tab. 15 belyses med procenttal import- och exportöverskottens fördelning år 1938 på viktigare om-

råden. En jämförelse med tab. 9 återspeglar därvid verkan av de stora förskjutningar i balansernas inriktning, som ovan berörts.

Import- och exportöverskotten i världshandeln sjönko, som förut nämnts, från drygt 10.800 milj. doll. 1928 till icke fullt 7.500 milj. 1938. Omsättningen i världshandeln sjönk emellertid i samma takt, varför balanserna kommo att utgöra en oförändrad del av utrikeshandelns värde. Om vi återvända till tab. 10, finna vi där, att procentsiffran för 1928 var 30,4 och för 1938 30,5. I verkligheten var dock det multilaterala systemets tillbakagång betydligt större än utrikeshandelns. Till en del framgår detta redan av de multilaterala balanserna, som enligt tab. 10 visa en sänkning från 28,4 år 1928 till 26,6 tio år senare. Härtill kommer emellertid det synnerligen viktiga förhållandet, att medan vid den förstnämnda tidpunkten endast en mycket liten del av balanserna i världshandeln voro av bilateral karaktär, hade de 1938 erhållit en i hög grad bilateral inriktning. Hur hög, därom lämna våra tabeller ej uppgift, och det undandrager sig säkerligen också en siffermässig undersökning. Vi ha i det föregående endast kunnat konstatera, att på en rad viktiga punkter balanserna fingo en ny inriktning, som sammanföll med de internationella betalningsströmmarna, och sålunda blevo av bilateral karaktär.

Nedgången i de multilaterala balanserna skedde, som framgår av tab. 10, långt ifrån likformigt för olika områden. Europa uppvisade redan 1928 den lägsta siffran, och som man av den föregående redogörelsen kan vänta sig, drabbades vår världsdel av den kraftigaste nedgången under 1930-talet. Siffran för de multilaterala balanserna sjönk från 26,6 år 1928 till endast 22,9 tio år senare. Denna nedgång gällde i främsta rummet en rad av industriländerna och hårdast Storbritannien. För detta land minskades visserligen import- och exportöverskottens andel av utrikeshandeln endast obetydligt från 29,4 till 28,3 proc., men det multilaterala inslaget sjönk så kraftigt som från 27,0 till 20,7, en nedgång med en fjärdedel. Härtill kom att de kvarstående balanserna, som vi sett, i stor utsträckning hade antagit bilateral karaktär. Att även siffrorna för Tyskland skulle visa en kraftig tillbakagång var att vänta. Vår tabell visar, att för detta land balansernas andel av utrikeshandeln reducerades från 25,9 proc. 1928 till endast 19,1 1938, och samtidigt sjönk siffran för de multilaterala balanserna i ungefär samma takt från 26,0 till 19,4.

Nära sammanhängande härmed var den stora nedgången i de nor-

diska ländernas multilateralism. Den höga siffran för 1928 sammanhängde, som i ett tidigare avsnitt framhållits, framför allt med Danmarks och Finlands väldiga importöverskott från Tyskland och exportöverskott till Storbritannien. Att ett dylikt system måste drabbas hårt förstår man. För samtliga nordiska länder sjönk mellan de båda jämförelseåren balansernas andel av utrikeshandeln från 38 till 24 proc. och den multilaterala siffran t. o. m. något starkare, från 37 till 22, en nedgång med drygt två femtedelar. Nästan fantastisk är härvid för Danmarks vidkommande den multilaterala siffrans fall från i runt tal 50 till icke fullt 25.

I förbigående kan pekas på att i den europeiska utvecklingen mot minskad multilateralism Italien till synes utgör ett markant undantag. Balansernas andel av landets utrikeshandel steg nämligen från 26 proc. 1928 till 31 proc. 1938 och siffran för de multilaterala balanserna ännu kraftigare eller från 21 till 31. Detta berodde dock icke på någon absolut uppgång i de italienska import- och exportöverskotten. Tvärtom sjönko de mellan de båda åren med icke mindre än 58 proc., medan för hela världshandeln denna nedgång utgjorde 31 proc. Samtidigt sjönk emellertid värdet för Italiens utrikeshandel ännu mycket mera eller från 3,4 till endast 1,2 miljarder doll., en nedgång med 64 proc. Att återigen den multilaterala siffran steg ännu kraftigare än balansernas andel av utrikeshandeln sammanhängde med att de 1938 återstående balanserna voro i hög grad multilaterala och dominerades av ett exportöverskott till Italiens afrikanska besittningar, större än landets samtliga övriga exportöverskott, och ett importöverskott från Tyskland. De båda balanserna utgjorde 1928 endast 1 proc. av Italiens samtliga import- och exportöverskott mot 38 proc. 1938.

För Amerika steg, som framgår av tab. 10, balansernas andel av utrikeshandeln från 32,7 proc. 1928 till 36,1 1938, medan uppgången i den multilaterala siffran var åtskilligt blygsammare eller från 29,2 till 31,4. För Förenta Staterna gällde denna uppgång emellertid blott import- och exportöverskottens andel av utrikeshandeln, medan den multilaterala siffran visade en icke obetydlig nedgång, nämligen från 28,7 till 26,7. Anmärkningsvärd är i övrigt uppgången i Kanadas siffror, och förklaringen är densamma som för Italien. Kanadas utrikeshandel sjönk med 61 proc. mot 50 procents nedgång för balanserna. Det multilaterala inslaget skärptes genom att exportöverskot-

tet till Storbritannien ökade sin andel av samtliga exportöverskott från 17 till 56 proc.

Bakom den relativt oförändrade totalsiffran för Asien märkes en kraftig uppgång för Japan och en lika stor nedgång för de tropiska delarna. Sistnämnda förhållande var ju ganska väntat med hänsyn till vad ovan anförts, och typiskt är också, att härvid det multilaterala inslaget försvagades. Medan balansernas andel av utrikeshandeln nedgick med 19 proc., sjönk den multilaterala siffran med 25 proc. Vad återigen beträffar uppgången för Japan, ha vi här ett tredje fall, då balanserna reducerats kraftigare än för världen i dess helhet men samtidigt utrikeshandelns värde sjunkit ännu kraftigare.

För Afrika har som synes balansernas andel av utrikeshandeln stigit och även den multilaterala siffran något höjts. Som framgått av den föregående redogörelsen ha stora delar av Afrika kommit i livligare handelsförbindelse med resp. moderländer. Vad slutligen Australien beträffar, ha båda siffrorna nedgått. Bakom står dock härvid den relativt gynnsamma utvecklingen, att balanserna endast nedgått med 14 proc. och utrikeshandelns totala värde med 12 proc.

Sammanfattningsvis finna vi sålunda, att de områden, som under 1930-talet drabbades av en större nedgång i den multilaterala andelen av deras utrikeshandel, voro Storbritannien, Tyskland, de nordiska länderna och de tropiska delarna av Asien samt i mindre utsträckning Förenta Staterna och en rad industriländer på den europeiska kontinenten. Nedgången har sålunda inträtt på de punkter, som man med hänsyn till tillbakagången i det multilaterala systemet kunde vänta den. Att de »nya» länderna icke återfinnas bland de hårdast drabbade synes sammanhänga med att de till större delen tillhöra Brittiska imperiet och därmed kommit i åtnjutande av preferenspolitikens fördelar.

Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel 1936/38

De nordiska länderna hörde, som nämnts, till de områden, som visade en stark nedgång av den multilaterala andelen vid en jämförelse mellan 1928 och 1938. Som framgick av tab. 10 sjönk för dem den multilaterala siffran från 37 till 22.

Denna nedgång gällde också Sverige. Enligt världsstatistikens cif-balanser sjönk import- och exportöverskottens andel av vår utrikes-

handel från 29,1 år 1928 till endast 20,8 tio år senare. Den multilaterala siffran reducerades i icke fullt samma takt från 28,9 till 21,0.

Bakom denna nedgång av den multilaterala andelen döljer sig emellertid en relativt sett mycket gynnsam utveckling av de absoluta svenska siffrorna. Hålla vi oss fortfarande till NF:s statistik, sjönk värdet av världshandeln (mätt i cif-räknad import och export) från 71.000 milj. »gamla» gulddollars 1928 till 49.000 milj. »nya» 1938, en nedgång med 31 proc. Den svenska utrikeshandeln visar med samma beräkningsmetod icke någon nedgång utan tvärtom en ökning från 911 milj. doll. 1928 till 1.063 milj. 1938. Därmed steg Sveriges andel av världshandeln från 1,3 till 2,2 proc. Utgår man från cif-räknad import och fob-räknad export, ökade under samma tid den svenska andelen från 1,2 till 2,1 proc. I båda fall betydde detta en uppgång med icke mindre än i runt tal 70 proc.

En mindre gynnsam utveckling visade balanserna i den svenska utrikeshandeln. De stego icke mellan de båda jämförelseåren utan följde i stället den internationella utvecklingen. Nedgången var dock icke större än från 265 milj. doll. år 1928 till 221 milj. 1938, motsvarande 17 proc. Då mellan dessa båda år balanserna i världshandeln nedgingo med 31 proc., framstår även denna svenska siffra som relativt gynnsam.

Bakom nedgången i den multilaterala andelen av Sveriges utrikeshandel under 1930-talet står sålunda å ena sidan en uppgång av den svenska utrikeshandelns värde och å andra sidan en nedgång av balansernas värde, vilken senare dock icke var på långt när så kraftig som för världen i övrigt. Att det multilaterala inslaget i den svenska utrikeshandeln kraftigt försvagades under 1930-talet är likväl ett ofrånkomligt faktum.

Vilja vi litet närmare följa denna nedgång i multilateralismen i Sveriges utrikeshandel, måste den svenska handelsstatistiken komma till användning. Vi finna härvid, att den absoluta nedgången i exportöverskotten började redan år 1930. De sjönko ganska kraftigt från drygt 500 milj. kr. 1929 till endast 400 påföljande år och fortsatte ned till 222 milj. 1932. Efter en viss uppgång under 1933—34 nåddes ett nytt bottenläge 1935 med endast 215 milj. kr. De tre följande åren, alltså den här närmast behandlade perioden 1936/38, visade visserligen en särskilt för år 1937 kraftig uppgång för exportöverskotten, men i närheten av 1929 års kommo de icke. Som fram-

går av tab. 11 nedgingo de svenska exportöverskotten från 423 milj. kr. per år 1926/28 till 334 milj. 1936/38. Eftersom Sveriges export under samma tid steg från 1.200 till 1.800 milj. kr., reducerades exportöverskottens andel kraftigt eller från 27,5 till 18,7 proc.

En något olikartad utveckling visa importöverskotten i den svenska utrikeshandeln. Nedgången tog här sin början först ett par år senare än ifråga om exportöverskotten, och den följande uppgången blev större, så att nivån från slutet av 1920-talet uppnåddes och t. o. m. något överskreds. När exportöverskotten nådde sin bottennivå år 1935 voro importöverskotten redan åter på god väg uppåt. Som framgår av tab. 11, stego de svenska importöverskotten från 481 milj. kr. per år 1926/28 till 494 milj. kr. 1936/38. Visserligen höjdes importvärdet ännu hastigare eller från 1.600 till 1.950 milj. kr., men importöverskottens andel reducerades betydligt mindre än exportöverskottens eller från 30,1 till 25,4 proc.

Bakom denna olikartade utveckling av import- och exportsidan spårar man den stora skillnaden i ekonomisk utveckling i Sverige och i utlandet. Importsidan gynnades av de betydligt bättre konjunkturerna i vårt land och importöverskotten av den i stort sett liberala och framför allt icke bilateralt inriktade svenska handelspolitiken, liksom också av vår under perioden 1936/38 allt rikligare tillgång på utländska valutor. Exporten däremot konfronterades med de sämre konjunkturerna i utlandet och exportöverskotten med den på många marknader kraftigt hävdade reciprocitetsprincipen. Att den svenska exporten och våra exportöverskott likväl icke blevo värre medfarna — ur internationell synpunkt var ju utvecklingen gynnsam — berodde på en rad gynnsamma faktorer. Särskilt kan därvid nämnas det stora inslaget i den svenska exporten av industriella råvaror samt det förhållandet, att exportöverskotten i så stor utsträckning riktade sig mot marknader, där reciprocitetsprincipen icke vunnit fast insteg, i främsta rummet Storbritannien och de nordiska grannländerna.

I det följande skola vi litet närmare undersöka läget 1936/38 för de viktigare multilaterala inslagen i Sveriges utrikeshandel, närmast i anslutning till tab. 12 och 13.

Den största balansen på importsidan uppvisar sedan gammalt handeln med Tyskland. Att det här rör sig om ett svenskt import- och icke exportöverskott var med hänsyn till den tyska ekonomiska poli-

tiken under 1930-talet av stor betydelse för hela den svenska utrikeshandeln.

När världshandeln efter konjunkturomslaget 1929/30 gled in i vad man skulle kunna kalla valutarestriktionernas period, togs ledningen av Tyskland. Den första tyska valutaförordningen kom redan sommaren 1931 och följdes snart av flera.[1]) Till en början avsågo restriktionerna i huvudsak kapitalrörelserna, men de fingo snart ett allmänt importbegränsande syfte. En målmedveten strävan i sådan riktning kom till synes redan våren 1932, då importörernas tilldelning av valuta började starkt begränsas.

Om Tysklands utrikeshandel under 1930-talet tillåtits en fri utveckling, hade denna framför allt kommit att bestämmas av två faktorer, nämligen den stora kreditinflationen inom landet och den kraftiga valutadeprecieringen flerstädes i utlandet. Målsättningen för den ekonomiska politiken i Tyskland utgjordes till en början av arbetslöshetens avskaffande, men efter nationalsocialismens makttillträde kom i stället upprustningen allt mera i förgrunden. Ett viktigt led i den senare utgjorde de militärt motiverade självförsörjningssträvanden, som i så hög grad satte sin prägel på den s. k. andra fyraårsplanen, utarbetad 1936. År 1933 hade den tyska industrien täckt mellan 40 och 45 proc. av sitt råvarubehov från utlandet. Bland de råvaror, som fyraårsplanen i första hand tog sikte på, märktes brännoljor, kautschuk, järnmalm samt vissa textilier. Framför allt uppmuntrades tillverkningen av olika syntetiska produkter. Utvecklingen drevs fram med hjälp av en statlig kreditgivning av utomordentlig omfattning. Från officiellt tyskt håll lämnades 1938 upplysning om att det offentliga finansbehovet kunde uppskattas till 35—40 miljarder riksmark årligen, vilket torde ha motsvarat betydligt mer än hälften av den tyska nationalinkomsten.

Denna expansionistiska kreditpolitik ledde givetvis till ett praktiskt taget omättligt varubehov, som under fria förhållanden i betydande utsträckning skulle ha vänt sig mot utlandet. Därtill kom att efterfrågans förskjutning mot importerade varor kraftigt skulle ha främjats av den andra ovannämnda faktorn, nämligen deprecieringen av flertalet utländska valutor. Denna förbilligade i hög grad dessa länders produkter vid en omräkning till den formellt vid oförändrad

[1]) Denna och en del av de följande uppgifterna ur T. Vinell, Svensk-tysk handel under clearingåren, Svensk Utrikeshandel 1942, nr 8.

guldparitet fasthållna riksmarken. Den svenska kronans depreciering uppgick ju före kriget efter hand till cirka 47 proc.

Den spänning mellan hemmamarknad och världsmarknad, som den utpräglat expansionistiska tyska kreditpolitiken i förening med upprätthållandet av riksmarkens guldvärde medförde, skulle sålunda utan tyska motåtgärder ha lett till en våldsam ökning av importen. En tendens härtill visade sig 1934, då den tyska handelsbalansen för första gången efter konjunkturomslaget blev passiv. Vid samma tid voro emellertid de tyska motåtgärderna klara. Hösten 1934 trädde i funktion tjugofem Reichsstellen, tilldelade var sitt område av den tyska importen, inom vilket de hade att utställa valutalicenser gällande bestämda varor och bestämda leverantörländer efter anvisningar från det tyska handelsministeriet. Därmed hade skapats en organisation, som förträffligt lämpade sig som redskap för en statligt dirigerad import. Exporten hade myndigheterna väsentligen i sin hand redan genom dess av riksmarkens principiella kvarhållande vid guldvärdet betingade behov av premiering.

Man kan sålunda betrakta vårt varubyte med Tyskland under perioden 1936/38 såsom från den tyska sidan helt statligt dirigerat. Detta gav sig också tillkänna ifråga om dess såväl omfattning som sammansättning. I förra fallet sattes bilateralismen i system, och i senare skedde en förskjutning från färdigfabrikat från den svenska industrien till för de tyska planerna önskvärda råvaror som malm, trä och livsmedel.

Yttre ram för denna utveckling utgjorde den svensk-tyska clearingen. Från början ingingo länderna clearingavtal med Tyskland för att säkerställa avkastningen av sitt till Tyskland utlånade kapital. Sedan Tyskland den 14 juni 1934 beslutat utvidga transfermoratoriet till att gälla även de tyska rikslånen, skedde redan påföljande månad nya uppgörelser med Storbritannien, Frankrike och Schweiz, varvid de båda sistnämnda för första gången hade formen av tvåsidiga clearingavtal. Redan en månad senare blev det svensk-tyska clearingavtalet verklighet. Enligt från tyskt håll gjorda beräkningar utvecklade sig clearingsystemet så raskt, att redan under de tre första kvartalen 1935 i runt tal 60 proc. av Tysklands betalningsförpliktelser till utlandet verkställdes genom clearing. Av resten betalades 20 proc. genom kompensationsexport och likaledes 20 proc. genom fria valutor. Av de sistnämnda utgjorde ungefär hälften räntebetalningar. Varuim-

port mot betalning i fri valuta motsvarade sålunda endast 10 proc. av Tysklands betalningsförpliktelser.

Om sålunda clearingavtalen med Tyskland i stor utsträckning voro avsedda att säkerställa vissa betalningar från nämnda land, medförde den tyska politiken icke sällan ett motsatt resultat, nämligen att resp. land tvangs ge Tyskland nya krediter. Som nämnts hade Tyskland möjlighet att helt fördela import och export efter statliga direktiv, och ofta ökades uppköpen kraftigt från olika clearingpartners. Sistnämnda länder fingo därmed en infrusen fordran på clearingkontot i Berlin. Ville de utnyttja den, måste detta ske genom ökad import från Tyskland, och därvid brukade tyskarna ej visa något större tillmötesgående vid prissättningen. En faktisk depreciering av den tyska marken utgjorde exportbidragen från Ausgleichskasse, upprättad i början av 1935 på grundval av bidrag huvudsakligen från den tyska industrien, uppgående till 2—8 proc. av företagens omsättning inom landet. Denna fond beräknades kunna ge exportbidrag på i genomsnitt 25 proc. och åstadkom sålunda en faktisk depreciering av riksmarken av samma storlek. Premierna fördelades emellertid mycket olika, och när ett land fastnat för en större clearingfordran, brukade som nämnts jämkningar i exportpriserna icke vara lätta att åstadkomma.

Även de svensk-tyska handelsförbindelserna höllo till en början på att utvecklas i denna riktning, och det första svensk-tyska clearingavtalet blev av denna anledning endast fyra månader gammalt. Det gällde från 1 sept. 1934 till årets utgång och kännetecknades av en så kraftig ökning av de tyska inköpen i Sverige (från 43 milj. sept.—dec. 1933 till 83 milj. samma tid 1934), att svenskarna nästan helt blevo utan den överenskomna kapitalavkastningen. Ett nytt avtal av den 22 dec. 1934, som trädde i kraft vid årsskiftet, medförde emellertid en ändring häri, och detta avtal kunde med smärre modifikationer tillämpas under hela återstoden av 1930-talet. Tyskland hade ett alltför starkt intresse av de svenska exportprodukterna, främst järnmalmen och träet, för att riskera att Sverige i likhet med en del andra clearingpartners skulle anse sig tvunget att begränsa sin utförsel till Tyskland. Något handelsavtal mellan Sverige och Tyskland existerade icke under nu ifrågavarande period. Handels- och sjöfartstraktaten av år 1926 upphörde nämligen att gälla 15 febr. 1933, men de båda staterna tillämpade de facto mestgynnadnationsbehandling gent-

emot varandra — så mycket den tyska politiken nu lämnat kvar av denna.

Hur strängt Tyskland genomförde det bilaterala systemet i handeln med Sverige kan belysas med några siffror för åren 1935—1938. Som nämnts hade de tyska myndigheterna genom valutatillstånd importen i sin fasta hand, och behovet av exportpremier gav möjlighet att också dirigera exporten. Dessa medel använde Tyskland nu så, att på clearingkontot i Stockholm uppstod ett överskott, som under vart och ett av åren 1935, 1936 och 1937 uppgick till 60 milj. kr. samt 1938 till 59 milj. Av detta belopp erhöll tyska riksbanken hälften i fria valutor, och dessa 30 milj. kr. utgjorde sålunda det enda multilaterala inslaget i den svensk-tyska handeln under ifrågavarande år. Andra hälften av överskottet gick som räntebetalning till svenska innehavare av Dawes-, Young- och Kreugerlånen (tyska rikslån). Den tyska handelspolitiken var så noga avpassad, att överskottet aldrig blev tillräckligt stort för att ge något åt de svenska innehavarna av privatlånefordringar, utan dessa fingo nöja sig med s. k. funding bonds löpande med 4 proc. ränta. Huruvida vid de tyska övervägandena exporten till eller importen från Sverige betraktades som den primära faktorn undandrager sig ett bedömande, men i den praktiska tillämpningen synes den sistnämnda ha avpassats efter den förra. Under nu ifrågavarande tre år utgjorde inbetalningarna på kontot i Stockholm 345 milj. kr. 1936, 426 milj. 1937 och 429 milj. 1938. Utbetalningarna voro som nämnts de båda första åren 60 milj. och det tredje 59 milj. kr. lägre.

Återvända vi till tab. 13, visar denna att Sveriges importöverskott från Tyskland reducerades från 272 milj. kr. per år 1926/28 till 164 milj. 1936/38. Denna nedgång fördelade sig med 30 milj. kr. på en nedgång av den svenska importen från Tyskland och med 78 milj. kr. på en ökning av vår export till nämnda land. Att det bilaterala systemet i Tyskland främjade Sveriges export torde ha framgått redan av det föregående och hade sin motsvarighet på ett par andra håll. Läget hade dock säkerligen blivit ett annat, om vår handel med Tyskland från början präglats av ett svenskt exportöverskott. Som det nu var, kunna vi med utgångspunkt från NF-statistikens cif-värden konstatera, att Sveriges andel av Tysklands totalimport flerdubblades från 1,8 proc. 1928 till 4,8 1938, samtidigt som vår andel av den tyska exporten steg, ehuru betydligt långsammare,

från 3,6 till 4,9 proc. Att den överhuvud taget steg sammanhängde, som nämnts, med de eftertraktade råvaror, som Sverige kunde erbjuda.

Det stora inslaget i den svenska exporten av begärliga råvaror och halvfabrikat var av avgörande betydelse också för utvecklingen av Sveriges utrikeshandel under 1930-talet med en annan totalitär stat, nämligen Italien. Huvudrollen spelade härvid den blekta kvalitet av sulfitcellulosa, som ofta går under benämningen silkemassa och som blev av stigande betydelse för den italienska konstsilkeindustrien. Cellulosan utgjorde 1936/38 drygt 75 proc. av Sveriges hela italienska export.

Italien följde ända fram till 1934 en i stort sett liberal linje i sin handelspolitik.[1]) Först nämnda år, då underskottet i handelsbalansen ökades samtidigt som intäkterna av turisttrafik, sjöfart och emigrantremissor visade nedgång, följde Italien övriga s. k. guldvalutaländers exempel och tillgrep direkt importreglerande åtgärder. Det nya system, som nu började byggas upp, avsåg att genom valutarestriktioner dels omöjliggöra kapitalflykt, dels hindra s. k. onödig import. Åtgärderna ingingo som ett led i den samtidigt inledda politiken med successivt ökat statsingripande i näringslivet. Sedan de första åtgärderna icke visat sig kunna hejda det stigande importöverskottet, utbyggdes de under 1935 undan för undan till en fullständig kontroll av alla valutatransaktioner och av praktiskt taget all import. Italiens ekonomiska svårigheter voro till stor del att hänföra till att liran vid stabiliseringen 1927 fått ett guldvärde, som betydligt översteg dess köpkraft inom landet. Trots alla ansträngningar i form av valuta- och importkontroll såg sig Italiens regering i juli 1935 nödsakad att suspendera lagen om obligatorisk guldtäckning.

Omläggningen av den italienska handelspolitiken under senare delen av 1934 gjorde det nödvändigt att få till stånd en ny överenskommelse om den svensk-italienska handeln, vilken vid denna tidpunkt reglerades av ett handelsavtal, ingånget år 1862. Förhandlingarna fördes under hösten 1934 och våren 1935 och ledde till såväl varubytes- som clearingavtal, vilka trädde i kraft 1 juli sistnämnda år. Endast några få månader senare, i november, vidtogo emellertid de av NF beslutade

[1]) En del av de följande uppgifterna ur R. Sohlman, Italiensk handelspolitik och de svensk-italienska handelsförbindelserna, Svensk Utrikeshandel 1943, nr 1.

sanktionerna, och avtalet förlorade sin betydelse. Sveriges import från Italien upphörde helt, och exporten begränsades till vissa ur italiensk synpunkt särskilt begärliga varor, som utfördes mot kontant betalning.

När sanktionerna 15 juli 1936 upphävdes, hade Italiens ekonomiska ställning ytterligare kraftigt försämrats. Italien hävdade nu, att de stora skulder landet ådragit sig krävde en aktiv handelsbalans med varje särskilt land och att importen såvitt möjligt skulle begränsas till rena nödvändighetsvaror, främst råvaror för den italienska exportindustrien. Utvecklingen kom emellertid icke att följa de uppdragna riktlinjerna, framför allt på grund av att Italien den 5 okt. följde Frankrikes, Schweiz' och Hollands några dagar tidigare givna exempel och devalverade liran med icke mindre än 41 proc., därmed återställande det värdeförhållande den haft till pund och dollar 1927. Deprecieringen medförde en kraftig ökning av Italiens utrikeshandel, varvid dock importen steg hastigare än exporten. Den ekonomiska utvecklingen i Italien kom i fortsättningen att förete många drag, som voro gemensamma med den ovan skildrade utvecklingen i Tyskland. Det statliga inflytandet över näringslivet gjorde sig sålunda allt mer gällande och tog sig uttryck i strävanden att göra landet i största möjliga utsträckning självförsörjande ifråga om råvaror. Liksom i Tyskland var därvid landets ekonomiska försvarsberedskap huvudmotivet. Inkörsportarna voro i båda fallen kontroll över kreditväsen och utrikeshandel. De båda förklarades i ett tal av Mussolini i mars 1936 vara att betrakta som direkta statsfunktioner.

Återupptagandet av den svensk-italienska handeln efter sanktionernas hävande i juli 1936 bjöd på många problem. Clearingavtalet från föregående år hade lämnat i arv en svensk fordran på 8 milj. kr., och ett godtagande av den italienska principen om aktiv handelsbalans skulle ha inneburit en mindre önskvärd begränsning av de svenska exportmöjligheterna. Problemen löstes i flera etapper i form av först ett provisoriskt avtal gällande till 1 dec. 1936 och därefter tre olika avtal gällande fr. o. m. sistnämnda dag, varav ett clearingavtal gav ramen för den fortsatta svensk-italienska handeln och blev i kraft under hela den här behandlade perioden (uppsades från italiensk sida hösten 1940). Den aktiva italienska handelsbalans, som skulle ha blivit följden av Italiens önskan att avbetala vår clearingfordran genom varuleveranser, avvärjdes genom att denna fordran plockades

in i en leverans från Italien av ett större fartyg för Svenska Amerika Liniens räkning.

Huvudprincipen i de nya avtalen mellan Sverige och Italien av den 1 dec. 1936 var bilateral. I handelsöverenskommelsen fastställdes kontingenter för införseln av svenska varor till Italien. För att förhindra uppkomsten av nya, infrusna svenska fordringar i Italien skulle import utöver kontingenterna av Italien betalas i fri valuta — denna punkt representerade det multilaterala inslaget i systemet. Det tekniska hjälpmedlet för bilateralismens genomförande var liksom i handeln med Tyskland clearingen, och det blev bestämt, att om denna skulle visa ett större saldo åt ena eller andra hållet, frågan om ändring av de ovannämnda värdekontingenterna för den italienska importen skulle upptagas till behandling.

Under såväl 1937 som 1938 gav den svensk-italienska clearingen ett litet överskott till svensk förmån, vilket av Italien i bilateral anda disponerades för en extra import från Sverige. Det förstnämnda året uppgick inbetalningen på clearingkontot i Stockholm från svenska importörer till 22,0 milj. kr., samtidigt som utbetalningen till exportörer av svenska varor uppgick till 21,6 milj. För 1938 voro inbetalningarna 27,9 milj. och utbetalningarna på 25,5 milj. kr. Den höga svenska levnadsstandarden gav stort utrymme åt de varor, frukt och textilier, som intogo en dominerande ställning inom den italienska exporten. Någon fullständig motsvarighet till Italiens behov av svensk cellulosa (liksom svenska järn- och stålvaror, maskiner och apparater) utgjorde dock icke dessa svenska behov, varför stadgandet om italiensk import utöver de fastställda kontingenterna mot betalning i fri valuta fick en relativt stor betydelse. Dylik svensk export till Italien uppgick 1937 till 15,6 och 1938 till 14,4 milj. kr. Så tvungo alltså de ekonomiska realiteterna Italien ett ganska långt stycke från den i teorien omhuldade bilaterala principen.

Utvecklingen av vårt handelsutbyte med Italien kom alltså att under nu ifrågavarande period ställa sig relativt gynnsam och medförde t. o. m. en ökning av det multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel. Det svenska exportöverskottet till Italien steg från i genomsnitt 0,7 milj. kr. per år 1926/28 till 9,6 milj. kr. 1936/38. Vår italienska import ökade mellan de båda jämförelseperioderna med 1 milj. men exporten med 10 milj. kr. Om man använder världsstatistiken för 1928 och 1938, finner man att mellan dessa båda år Sve-

riges andel av Italiens totala import mer än tredubblades från 0,6 till 1,9 proc. och att samtidigt vår andel av landets export steg från 0,5 till 1,3 proc. Bakom denna utveckling låg som nämnts i första hand den italienska textilindustriens stigande behov av råvara från Sverige.

De länder, som icke devalverade sina valutor hösten 1931, kommo som regel att dragas med mycket stora ekonomiska svårigheter, så länge de höllo fast vid det gamla guldvärdet. Icke minst gällde detta på utrikeshandelns område, där för ett sådant land konkurrensen med varuströmmen från länder med deprecierade valutor blev svår såväl på den inhemska marknaden som på exportmarknaderna. Dessa länder blevo som regel tvungna att med olika medel uppmuntra sin export och samtidigt genom stränga införselrestriktioner skydda den inhemska marknaden.

I några fall gingo dessa åtgärder mycket långt, såsom i de redan omnämnda fallen Tyskland och Italien, där kontrollen över utrikeshandeln sammanfogades med en allmän statlig reglering av näringslivet till ett system, där det statliga intresset ifråga om såväl import som export blev utslagsgivande. Den totalitära staten uppträdde därvid utåt som ett enda handelsföretag, för vilket den enskilda transaktionens ändamålsenlighet bedömdes ur det helas intresse och där vinst och förlust icke spelade samma roll som för den enskilde företagaren inom ett fritt ekonomiskt system. Ofta kom denna handelspolitik att antaga en offensiv karaktär under genomförandet av en expansion av import eller export i de riktningar, som ingingo i de statliga planerna. Tysklands handelsoffensiv mot en rad länder i Sydösteuropa och i Latinamerika kan tjäna som exempel. De därvid använda metoderna voro vanligen sådana, att länder med ett relativt fritt handelssystem hade mycket svårt att möta dem.

Av en annan typ var under den här behandlade perioden handelspolitiken i en rad länder, som också i det längsta vidhöllo det gamla guldvärdet för sina valutor, men där det statliga inflytandet över utrikeshandeln begränsades till generella system av kontingenteringar eller valutarestriktioner. Denna handelspolitik kan i motsats till den ovan beskrivna närmast karakteriseras som defensiv. Inom ramen för restriktionssystemet kommo import och export att bestämmas av den fria företagsamhetens på ekonomiska grunder fattade beslut. Länder av denna karaktär voro i främsta rummet de s. k. guldblocksländerna Frankrike, Holland, Belgien, Schweiz och fram till 1934 också Italien.

Hit kunna också räknas en rad länder i Sydösteuropa, Polen och Baltikum samt ett antal länder i Latinamerika.

Sveriges handel med guldblocksländerna, vilka under den här behandlade perioden egentligen böra förses med ett f. d., eftersom de redan hösten 1936 hade givit upp kampen och devalverat, kom givetvis att i hög grad tyngas av de stränga importrestriktionerna.

Alldeles särskilt gällde detta våra handelsförbindelser med Frankrike. Under det Sveriges handelsbalans med övriga medlemmar av guldblocket redan före konjunkturomslaget 1929/30 varit passiv eller som ifråga om Belgien svagt aktiv, hade Sverige i förhållande till Frankrike, såsom i ett tidigare sammanhang nämnts, sedan gammalt ett av sina stora europeiska exportöverskott. Att upprätthålla detta gentemot ett land, som under 1930-talet i så utpräglad grad tillämpade reciprocitetsprincipen, blev en omöjlighet. Härtill kom att Frankrike — i motsats till övriga medlemmar av blocket — icke visade någon ekonomisk uppgång efter devalveringen. Det ekonomiska läget där förblev så dåligt, att under ett år som 1938 Sverige icke ens kunde utnyttja de begränsade importkontingenter vi under mycket köpslående tillkämpat oss.

Den svensk-franska handeln för väl som ingen annan i tankarna det gamla talet om att Sverige byter bort sina gedigna exportprodukter mot »utländskt skräp». Till långt fram på 1900-talet erhöllo vi från Frankrike huvudsakligen konsumtionsvaror av lyxkaraktär såsom produkter från den franska vinodlingen, textilindustrien och hantverket, ävensom arbeten av dess finmekaniska industri. Samtidigt inköpte fransmännen hos oss närmast råvaror sådana som trävaror och halvfabrikat som tackjärn och tjära. Under mellankrigstiden skedde emellertid här en betydande förändring. Å ena sidan lyckades Sverige i Frankrike upparbeta en marknad även för svenska produkter av högre förädlingsgrad såsom på skogsområdet pappersmassa och papper och på järnområdet maskiner och apparater. Å andra sidan ökades starkt i den franska exporten till oss posten oädla metaller och arbeten därav i samband med att Frankrike började exportera icke obetydliga kvantiteter handelsjärn.[1]) Det var därför en för det svenska näringslivet viktig marknad Sverige här hade att skydda under den nu behandlade perioden.

[1]) R. Sohlman, Svensk-franska handelsavtalet, Svensk Utrikeshandel 1945, nr 14.

När krisen 1930/31 på allvar nådde Frankrike, hade landet genom avtal med ett flertal stater bundit icke mindre än 70 proc. av sin tulltaxa. Då förhållandena vid denna tidpunkt ansågos nödvändiggöra omedelbara importbegränsande åtgärder — konkurrensläget gentemot de länder som deprecierat sin valuta blev som nämnts starkt försämrat — tillgreps en importkontingentering snarast som ett nödfallsalternativ till den icke möjliga utvägen att höja tullarna. Denna importbegränsande uppgift bibehöll den franska kontingenteringen fram till 1934, och frågan om övergång till ett system av höjda tullar var under utredning. Sistnämnda år förändrades emellertid läget, och kontingenteringen förvandlades till ett handelspolitiskt vapen. Den yttre formen för denna förändring var, att av tidigare beviljade kontingenter hädanefter endast en fjärdedel utan vidare ställdes till vederbörande exportlands förfogande. Tilldelningen av de återstående tre fjärdedelarna gjordes beroende av särskilda förhandlingar, varvid hänsyn skulle tagas till de fördelar, som härvid kunde ställas i utsikt för den franska exporten. Kontingenteringen blev alltså till större delen ett bytesmedel i den franska handelspolitikens tjänst för befordrande av exporten.

För ett land som Sverige innebar detta en ganska besvärlig förändring. På grund av vårt fria handelssystem hade vi ju icke några kontingenter att byta bort med Frankrike utan måste göra en mängd åtaganden av annan art. Den första svensk-franska överenskommelsen efter förändringen i den franska kontingenteringspolitiken undertecknades i februari 1934. Svenska regeringen måste därvid garantera en kraftig ökning av de svenska inköpen i Frankrike. Åtagandet kunde vår regering visserligen klara med hjälp av Vin- och spritcentralen, Tobaksmonopolet och en del större företag, men de gjorda erfarenheterna voro därvid sådana, att man helst icke ville göra om dem. Farligast var kanske, att krav på liknande åtaganden från den svenska regeringens sida snart läto höra av sig från andra länder. I fortsättningen iklädde sig därför regeringen ej liknande förpliktelser, utan saken ordnades genom att de statliga monopolen i Sverige och en del andra importörer garanterade inköp i Frankrike av viss storlek under resp. år. Dylika avtal med noggrant fastställande av de franska importkontingenterna för svenska varor måste efter mycket köpslående ingås för varje år. Som kompensationsobjekt från svensk sida användes därvid icke blott de ovannämnda importåtagandena utan

också en rad svenska åtgärder som skatt på inhemskt fruktvin, nedsättningar av tullarna på buteljkonjak, likörer m. m. Dessutom gjordes från fall till fall en massa småaffärer, därvid svenska räkor byttes mot franska sardiner, stål och separatorer mot mer vin och sprit o. s. v.

Hösten 1936 tvungo de ekonomiska svårigheterna Frankrike till en devalvering av valutan. Detta skedde 30 sept., och åtgärden föregicks av hemliga överläggningar med Amerika och Storbritannien, vilka ledde till en gemensam förklaring av de amerikanska, brittiska och franska regeringarna om samarbete ifråga om valutapolitiken och att någon ytterligare devalvering av dollarn och pundet ej skulle komma ifråga. Francens guldvärde nedskrevs med cirka 30 proc.

De goda verkningar Frankrike hoppats av devalveringen uteblevo i stort sett. Under det sterlingländerna 1931—1932 och Förenta Staterna 1933 devalverat under en period av sjunkande priser, hade en mycket stark prisstegring tagit sin början ungefär vid tidpunkten för den franska devalveringen. De av denna utlösta prisstegringstendenserna kommo därmed att kraftigt förstärkas och kommo framför allt att omfatta ett stort antal råvaror. För den franska industrien betydde detta en kännbar ökning av produktionskostnaderna, och den förbättring av dess internationella konkurrensläge, som devalveringen åsyftat, gick om intet. Redan 1 juli 1937 måste franska regeringen frigöra valutan från ett fast värdeförhållande till guldet, och i fortsättningen undergick francen den ena sänkningen efter den andra i förhållande till dollar och pund.

Den första devalveringen av francen i sept. 1936 hade i Frankrike följts av en tendens att något lossa på handelsrestriktionerna. Sålunda upphävdes kontingenteringen för ett antal varor, för icke kontingenterade varor vidtogs en generell tullsänkning, och licensavgifterna nedsattes. Lättnaderna voro visserligen icke särdeles betydande men torde av den franska regeringen ha varit tänkta som inledning till mera vittgående åtgärder. Därav blev emellertid intet. Den starka prisstegringen medförde tvärtom en stark opinion för skärpta importrestriktioner. Typiskt är att när franska regeringen för år 1937 begärde förlängning av rätten att vidtaga ändringar i tulltariffen utan parlamentets hörande, förslaget förkastades och den önskade rätten erhölls först sedan regeringen förklarat, att fullmakterna till övervägande del skulle begagnas för tullhöjningar. Samtidigt avgav rege-

ringen en försäkran, att införselkontingenterna skulle höjas blott om den inhemska produktionen av en vara skulle visa sig otillräcklig för konsumtionen inom landet. Kort efter fullmaktslagens antagande utfärdade franska regeringen i juli 1937 ett dekret, varigenom de i samband med devalveringen nedsatta tullarna och importlicensavgifterna i stort sett återfördes till tidigare belopp. Den starkt protektionistiska kursen kom till uttryck vid de kontingenteringsförhandlingar, som vid slutet av 1937 fördes med bl. a. Sverige. Det ekonomiska läget hade emellertid då så försämrats i Frankrike, att det icke var möjligt för vårt land att ens utnyttja de kontingenter, som tillerkändes oss för år 1938. Under detta år vändes Sveriges traditionella exportöverskott till Frankrike i importöverskott. Förändringen var så kraftig som från en positiv balans på 27 milj. kr. 1937 till en negativ på 1,7 1938. Nedgången i den svenska exporten gällde framför allt trävaror och pappersmassa.

Till den bild, som ovan givits av de svårigheter, som den svenska handeln med Frankrike hade att kämpa med under nu ifrågavarande period, skola endast fogas några belysande siffror ur handelsstatistiken. Sveriges exportöverskott till Frankrike reducerades från 26,5 milj. kr. per år 1926/28 till 15,9 milj. kr. 1936/38 och vändes som nämnts år 1938 rent av i ett mindre importöverskott. Ett viktigt multilateralt inslag i vår utrikeshandel var därmed borta. Som vi i ett tidigare avsnitt konstaterat, var i början av seklet det svenska exportöverskottet till Frankrike av samma storleksordning som det till Storbritannien, och detta förhållande bestod ännu under perioden 1921/25. Bakom nedgången i Sveriges exportöverskott till Frankrike mellan 1926/28 och 1936/38 stod en med 3 milj. ökad svensk import från och med 7 milj. minskad svensk export till Frankrike. Den totala omsättningen i den svensk-franska handeln nedgick alltså något eller från 138 till 134 milj. kr. Likväl visar en jämförelse mellan 1928 och 1938, att Sveriges andel av Frankrikes utrikeshandel under denna tid fördubblades, varvid givetvis uppgången av exportandelen var störst eller från 0,9 till 2,6 proc. Siffrorna belysa de svårigheter den franska utrikeshandeln hade att kämpa med under 1930-talet.

Betydligt gynnsammare var läget för övriga medlemmar av guldblocket. Belgien uppgav redan i mars 1935 sin gamla guldparitet och devalverade valutan med 28 proc. Såväl industriell produktion

som utrikeshandel visade därefter en stigande siffra. Holland och Schweiz återigen devalverade först i september påföljande år, alltså samtidigt med Frankrike. I senare fallet gällde nedskrivningen 30 proc., medan i Holland någon bestämd devalveringsprocent icke fastställdes utan valutan frigjordes från guldvärdet och lämnades att anpassa sig efter den nya valutasituationen. Såväl i Holland som Schweiz medförde devalveringen en uppgång i näringsliv och utrikeshandel, och utvecklingen blev en helt annan och gynnsammare än i Frankrike. Detta var naturligtvis till fördel för den svenska handeln med resp. länder, vilken därtill gynnades av att Sverige här i motsats till handeln med Frankrike icke hade något exportöverskott att bevaka. Vår handel med Belgien, Holland och Schweiz ökade från 215 milj. kr. per år 1926/28 till 350 milj. kr. 1936/38, av vilken ökning 108 milj. kommo på den svenska importen och 27 milj. på exporten. Resultatet blev sålunda en stark stegring av vårt importöverskott från dessa länder. En jämförelse mellan 1928 och 1938 visar, att Sveriges andel av de tre ländernas import nästan fördubblades från 1,1 till 1,9 proc., medan vår andel av deras export steg ännu mycket kraftigare eller från 1,2 till 3,1 proc.

Några egentliga lättnader i restriktionspolitiken ledde icke devalveringarna till i de nämnda länderna. De åtgärder i denna riktning, som vidtogos i Schweiz, voro av ganska begränsad omfattning och påverkade i varje fall icke nämnvärt utvecklingen av den svenska exporten till Schweiz. I Holland gick utvecklingen snarast motsatta vägen, och parlamentet gav där i december 1937 regeringen vidgade befogenheter att vidtaga kontingentskärpningar, varvid behovet av dylika åtgärder underströks.

Icke heller Hollands och Belgiens försök att lätta på införselrestriktionerna gentemot några andra mindre europeiska länder, nämligen de nordiska, ledde till framgång. Välkänd är den av de s. k. Oslostaterna för ett år (1 juli 1937—1 juli 1938) avslutade Haag-överenskommelsen. Det gällde härvid uppgivandet under denna begränsade tidrymd av vissa kontingenteringsåtgärder från Belgiens och Hollands sida i utbyte mot tullkoncessioner från de nordiska ländernas sida. Innan ännu halva avtalstiden gått till ända gjorde sig svårigheter gällande i fråga om tillämpningen av de av Holland och Belgien beviljade lättnaderna. Detta berodde bl. a. på att utomstående länder kommo med anspråk på att i kraft av mestgynnadnations-

klausulen utan vederlag komma i åtnjutande av samma lättnader som överenskommelsen innebar. Även t. ex. den ökade pappersexport från Sverige till Holland, som blev en följd av lättnaderna, kändes mycket tryckande för detta lands industri. När i maj 1938 förhandlingar upptogos om förlängning av överenskommelsen, förklarade Hollands representant redan från början, att hans regering icke var i tillfälle att förnya de i överenskommelsen gjorda åtagandena beträffande kontingenteringslättnader. De nordiska ländernas ombud tillkännagåvo beredvillighet att förnya överenskommelsen med icke blott oförändrade utan från deras länders sida t. o. m. utvidgade åtaganden, men någon förlängning av överenskommelsen kunde icke åstadkommas. Man kunde endast enas om en deklaration, vari bibehölls den genom Haag-överenskommelsen införda underrättelseskyldigheten ifråga om kvantitativa restriktioner, valutakontroll och särskilda införselavgifter.

I övrigt försiggick den svenska handeln med Schweiz, Holland och Belgien under nu ifrågavarande period utan att några formella avtal rörande ländernas tillämpning av importkontingenteringen behövde uppgöras. Uppkommande problem kunde i allmänhet regleras under hand, vartill naturligtvis i hög grad bidrog den svenska handelsbalansens passiva ställning gentemot ifrågavarande länder. Dock kan nämnas, att i febr. 1937 i samband med ett ministerbesök en överenskommelse ingicks med Holland gällande till årets slut, i huvudsak innebärande ett bekräftande av den dittills tillämpade kontingenteringsregimen i Holland för införseln av svenska varor. Därjämte tillerkändes Sverige tilläggskontingenter för ett antal industrivaror och fisk mot att vissa svenska tullar icke höjdes. Lättnaderna kommo att ingå i den ovannämnda Haag-överenskommelsen, och när denna utlöpte 1 juli 1938, återupplivades den svensk-holländska överenskommelsen för återstoden av 1938 på i stort sett oförändrade villkor.

Sammanfattningsvis finna vi sålunda, att under 1936/38 Sveriges utrikeshandel med de f. d. guldblocksländerna i hög grad besvärades av de stränga importrestriktioner, som under hela 1930-talet voro karakteristiska för dessa länder. Varubytet drabbades dock ej alls i samma utsträckning av ingrepp ifråga om omfattning och sammansättning som fallet var med de totalitära länderna. Svårast tedde sig ur svensk sida upprätthållandet av tidigare exportöverskott, och särskilt när detta som fallet var med Frankrike riktade sig mot

ett land, där konjunkturutvecklingen blev så avgjort mycket ogynnsammare än i Sverige. Med övriga länder inom guldblocket skedde en gynnsammare utveckling, varvid dock deras importrestriktioner i hög grad begränsade Sveriges möjligheter till exportökning. Denna uppgick, som vi sett, ifråga om Holland, Belgien och Schweiz till endast 27 milj. kr. vid en jämförelse mellan 1926/28 och 1936/38, samtidigt som Sveriges import från dessa länder steg med en fyradubbelt högre siffra eller 108 milj. kr. Icke ens de försök att uppnå begränsade lättnader i varubytet, som Haag-överenskommelsen innebar, hade framgång, trots de nordiska ländernas villighet att utvidga sina åtaganden.

De länder, som redan hösten 1931 deprecierade sin valuta, fingo som regel icke i samma utsträckning som övriga känning av depressionen. Redan under senare delen av år 1932 började i några av dem en konjunkturförbättring göra sig gällande, och länderna ifråga kunde låta sin utrikeshandel utvecklas relativt fritt, om man jämför med guldländerna. Deprecieringen gav ett skydd åt hemmamarknaden, vilket för övrigt ganska allmänt ytterligare ökades genom tullhöjningar. Samtidigt steg konkurrensförmågan på exportområdet i förhållande till de länder, som vidhöllo ett oförändrat guldvärde.

Kärnan i denna grupp utgjordes av Storbritannien och imperiet jämte de nordiska länderna, vilka i sin penningpolitik följde sterlingvalutan. Efter deprecieringen av dollarn kom även Förenta Staterna att räknas till denna grupp. När dollarns guldvärde i den i januari 1934 antagna Gold Reserve Act fastställdes till 59,06 cents, var dess tidigare värdeförhållande till pundet och därtill anslutna valutor i stort sett återupprättat.

Denna grupp länder, som i sin handelspolitik fasthöll vid det fria varubytets princip, representerade hela tiden den större delen av världshandeln. Länderna ifråga avhöllo sig visserligen icke från kvantitativa importrestriktioner, men i allmänhet voro de inskränkta till ett begränsat område — jordbruksprodukter — och inkräktade icke på grundvalarna för vederbörande länders handelspolitiska system. Införseltullarna förblevo det utslagsgivande handelshindret, om man bortser från regionala undantag sådana som det brittiska imperiepreferenssystemet och Förenta Staternas preferensställning på Cuba, och den ovillkorliga mestgynnadnationsprincipen förblev normerande för deras handelsförbindelser. Den amerikanska regeringens

handelsavtalspolitik innebar för övrigt en målmedveten strävan att få nämnda princip respekterad även av restriktionsländerna, och Förenta Staterna slöt aldrig med något land clearing- eller betalningsavtal. Jämsides med strävandena att slå vakt kring mestgynnadnationsprincipen framträdde under senare delen av 1930-talet hos de nämnda länderna en tendens att i fråga om tullarna följa en mindre protektionistisk kurs än tidigare. Detta gällde särskilt Förenta Staterna och vissa brittiska dominions, vilkas tullskydd i början av depressionen kraftigt höjts.

Vad först Storbritannien beträffar, var utvecklingen av detta lands handelspolitik av avgörande betydelse för den svenska utrikeshandelns öde. Detta land var 1926/28 den utan jämförelse störste köparen av svensk export och mottog en dryg fjärdedel av vår totala utförsel. Exporten till Storbritannien representerade samtidigt på plussidan det dominerande multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel. För de båda stora svenska exportgrupperna trävaror och livsmedel var den brittiska marknaden viktigare än samtliga övriga sammantagna.

Samtidigt som Storbritannien hösten 1931 deprecierade pundet, skedde en omläggning av landets tullpolitik. Den långa frihandelsepoken var slut och ersattes av ett i genomsnitt 20-procentigt tullskyddssystem gällande huvudsakligen industriella halv- och helfabrikat. Jordbruksprodukterna förblevo till en del tullfria men drabbades av direkta importregleringar, varav kontingenteringen av baconimporten var viktigast. Vid sidan av deprecieringen och det nya tullskyddet utgjorde imperiepreferenssystemet en viktig faktor i Storbritanniens handelspolitik under 1930-talet. De betydelsefulla Ottawaavtalen, undertecknade i augusti 1932, syftade som bekant till att stegra handeln mellan imperiets olika delar genom vidgad avsättning i Storbritannien av livsmedel och råvaror från imperieländerna i utbyte mot en ökad export till samma länder av produkter av den brittiska industrien. Såsom framgått av tidigare anförda siffror, medförde denna politik en avsevärd ökning, såväl absolut som relativ, av det inter-imperiella handelsutbytet på bekostnad av handeln mellan imperiet och den övriga världen.

Efter Ottawa-avtalen upptog Storbritannien parallella förhandlingar med de nordiska länderna, och i maj 1933 ingicks det svensk-engelska handelsavtal, som kom att ligga till grund för handeln under resten av 1930-talet. Det hade principiellt samma utformning som Storbritan-

niens avtal med Danmark och Norge liksom det senare träffade avtalet med Finland. Storbritannien band därvid gällande tull eller tullfrihet för en del av våra viktigare exportvaror som smör, trävaror och pappersmassa, nedsatte tullen på kraftpapper, garanterade en viss minimiimport från Sverige av smör och havsfisk m. m. I gengäld beviljade Sverige mycket stora lättnader för den brittiska exporten. I den svenska tulltaxan sänktes tullarna på 36 positioner, särskilt gällande textilvaror, varjämte för 71 positioner tullsatserna bundos. Den svenska tullautonomien, som väsentligen återvunnits med upphörandet av den svensk-tyska traktaten i början av år 1933, blev därmed ånyo kraftigt inskränkt. Ett direkt avsteg från mestgynnadnationsklausulen innebar därjämte det svenska åtagandet att i fortsättningen till minst 47 proc. täcka sitt kolbehov genom import från Storbritannien. Samtidigt hävdade Storbritannien för egen del oinskränkt mestgynnadnationsrätt och vägrade Sverige införande av den s. k. skandinaviska förbehållsklausulen, som kunde tillåta koncessioner till våra grannländer. Mot bakgrunden av imperiepreferenserna verkade Storbritanniens inställning på denna punkt litet märklig.

Att Ottawa-avtalen medförde en för det världsmultilaterala systemet mycket ödesdiger förskjutning av Storbritanniens importöverskott från Europa till olika delar av imperiet har redan konstaterats. Att preferenserna hade sina stora nackdelar också för imperiets medlemmar skulle så småningom visa sig. Gränserna för imperiehandelns utvecklingsmöjligheter kommo med varje år att framstå allt klarare. Trots uttryckliga bestämmelser i Ottawa-avtalen hade de brittiska industriprodukterna i vissa dominions svårigheter att göra sig gällande i konkurrensen med nytillkomna inhemska industriintressen, samtidigt som den brittiska marknaden visade sig otillräcklig för att mottaga imperiets väldiga produktion av råvaror och livsmedel. Under dylika omständigheter framstod det för imperieländerna som ett intresse av första ordningen att — om möjligt med bevarande av den brittiska marknaden — finna avsättning för sina produkter jämväl utanför imperiet. För Storbritannien kändes samtidigt utfästelserna till imperiet besvärande, när det gällde att finna kompensationsobjekt för önskade lättnader i handeln med andra industriländer och då i främsta rummet Förenta Staterna.

Storbritanniens avtal med Indien, vilket i motsats till de övriga Ottawa-avtalen icke avslutits för viss tidrymd utan från början löpt

med sex månaders uppsägningstid, uppsades sålunda av indiska regeringen redan i maj 1936 (ehuru det sedan länge provisoriskt förlängdes) med motivering att det utgjorde ett hinder för Indiens möjligheter att i förhållande till icke-brittiska länder hävda sina exportintressen. När femårsperioden för övriga avtal utlöpte, blev frågan om en ökad frihet för handeln med länder utanför imperiet aktuell. Redan i ett avtal med Förenta Staterna 1935 hade Kanada — som bekant den mest industrialiserade av de brittiska dominions — gått så långt i beviljandet av införsellättnader, som Ottawa-överenskommelsen medgav. När därefter i februari 1937 ett nytt brittiskt-kanadensiskt avtal kom till stånd, innebar det en viktig revision av Ottawa-avalet av år 1932. Det nya avtalet kvarstod visserligen på imperiepreferensens grundval, men åtagandena hade, i synnerhet från den kanadensiska sidan, åtskilligt uppmjukats. Närmast kanske det kan karakteriseras som en liberaliserad upplaga av 1932 års avtal. En ytterligare uppmjukning av imperieländernas preferensställning fann Storbritannien nödvändig för att i 1938 års viktiga handelsavtal med Förenta Staterna kunna erbjuda exporten från sistnämnda land förmåner av reell betydelse på den brittiska marknaden. Av särskild vikt voro härvid de uppoffringar i förhållande till 1937 års avtal, som Kanada gjorde. De uppvägdes dock av att Storbritannien genom avstående från en rad preferenser möjliggjorde ett samtidigt undertecknat avtal mellan Förenta Staterna och Kanada med möjligheter till en betydande ökning av varubytet. Det kan i förbigående nämnas, att under den här behandlade perioden handeln mellan Förenta Staterna och Kanada i värdehänseende var den största, som överhuvud förekom mellan två länder. Arbetet i övrigt på en revision av Ottawa-avtalen fortsatte utöver den här behandlade perioden, och ännu vid utgången av 1938 pågingo t. ex. Storbritanniens diskussioner med Indien om förnyelse av det i maj 1936 uppsagda avtalet.

Det svensk-engelska handelsavtalet av år 1933 öppnade som nämnts ökade möjligheter för den brittiska exporten till Sverige men gav också lättnader åt vårt eget lands export. Någon anda av bilateral utjämning av de båda ländernas varubyte låg icke bakom och blev icke heller följden av överenskommelsen. Sveriges export till Storbritannien steg från 1926/28 till 1936/38 med i genomsnitt 26 milj. kr. samtidigt som den brittiska exporten till Sverige ökade med 112 milj. kr. Detta innebar en nedskärning av det svenska exportöverskottet

till något mindre än hälften, men det kvarstod likväl under sistnämnda period med den betydande siffran av i runt tal 75 milj. kr. per år, och vår export till Storbritannien var 20 proc. större än importen. Räknar man efter ursprungs- och förbrukningsländer uppgick vårt exportöverskott 1936/38 till icke mindre än 166 milj. kr. per år och utgjorde det utan jämförelse största multilaterala inslaget i Sveriges utrikeshandel. Vår andel av Storbritanniens import ökade från 2 proc. 1928 till 2,9 1938. Utvecklingen förefaller desto gynnsammare, om man beaktar den hårda konkurrens på våra viktigaste exportområden, skogsprodukter och livsmedel, som vi hade med i preferensställning stående storexportörer på området som Kanada och Australien. På livsmedelsområdet kunde dock denna svenska export upprätthållas endast med hjälp av ett dyrbart subsidiesystem.

Till de länder som, mätt efter 1930-talets förhållanden, hade ett fritt handelssystem, ha vi som förut nämnts också att räkna våra nordiska grannar. Även denna faktor var av utomordentlig betydelse för utvecklingen av Sveriges utrikeshandel under nu behandlade period. Till de nordiska länderna hade Sverige, som vi sett, under 1920-talet mycket betydande exportöverskott, och dessa kunde under 1930-talet icke blott upprätthållas utan också kraftigt ökas. De uppgingo 1936/38, räknat efter ursprungs- och förbrukningsländer, till icke mindre än 122 milj. kr. per år. Sker grupperingen efter inköps- och försäljningsländer kommer den stora danska transitoexporten att medräknas, och vår balans med detta land blir negativ. Även med en dylik beräkning uppgingo emellertid Sveriges exportöverskott till Norden till 85 milj. kr. per år under 1936/38 mot 58 milj. 1926/28.

Dessa stora importöverskott från Sverige finansierade våra nordiska grannländer med exportöverskott till Storbritannien, och balanserna ingingo som vi sett i det världsmultilaterala systemet. Kanske det bör nämnas, att för Norges vidkommande överskottet icke kom till synes i handelsbalansen utan först i bytesbalansen, i vilken ingingo betydande norska fraktinkomster från Storbritannien.

Sålunda kan man säga, att det var Storbritanniens beredvillighet att mottaga importöverskott från de nordiska länderna även under 1930-talet, som möjliggjorde bibehållandet av de viktiga multilaterala inslag i den svenska utrikeshandeln, som exportöverskotten till Storbritannien och de nordiska grannländerna utgjorde. De uppgingo 1936/38, räknat efter ursprungs- och förbrukningsländer, till icke

mindre än 288 milj. kr. per år, motsvarande närmare 75 proc. av Sveriges samtliga exportöverskott under denna period. Räknat efter inköps- och försäljningsländer uppgingo dessa exportöverskott till netto 160 milj. kr. För vilken beräkning man nu använder gäller, att de svenska exportöverskotten 1936/38 till Storbritannien och Norden voro mer än tillräckliga för att finansiera samtliga våra importöverskott från utomeuropeiska länder. Dessa uppgingo nämligen under ifrågavarande period till 286 milj. kr. per år räknat efter ursprungsländer, och till 138 milj. räknat efter inköpsländer. Siffrorna säga tillräckligt om i vilken grad svenskt näringsliv och svensk utrikeshandel under den här behandlade perioden stod i beroende av Storbritanniens villighet att upprätthålla sina importöverskott från de nordiska länderna.

Den gynnsamma utvecklingen av Sveriges handel med Norden under 1930-talet kan emellertid knappast sägas innefatta våra förbindelser med Danmark. Under det den svenska exporten till övriga nordiska länder från 1926/28 till 1936/38 steg med i genomsnitt 78 milj. kr., sjönk vår danska export med 12 milj. kr. Även i den svenska importen från Danmark skedde en nedgång, närmast sammanhängande med den svenska jordbruksregleringen, medan vår import från övriga nordiska länder steg. Danmark var det enda av de nordiska länderna, som tillgrep valutarestriktioner. Åtgärden måste ses mot bakgrunden av de utomordentliga svårigheter, som under 1930-talet måste drabba ett land, vilket som Danmark till 80 proc. bygger sin export på jordbruksprodukter. När övriga nordiska länder gång efter annan gjorde föreställningar hos Danmark rörande tillämpningen av dess valutareglering, kunde landet med ganska gott samvete svara bl. a. Sverige, att denna sammanhängde med utlandets hårda behandling av dansk livsmedelsexport.

Bakgrunden till de av Danmark 1932 införda valutarestriktionerna är sålunda ganska tydlig. Exporten dominerades som nämnts av livsmedel och gick huvudsakligen till Storbritannien och Tyskland. Båda införde mycket stränga restriktioner mot livsmedelsimporten, och i förstnämnda fall medförde icke minst Ottawa-avtalen stora svårigheter för Danmark. Landet såg sig i det uppkomna läget tvingat till en begränsning och samtidigt omdirigering av importen, i sistnämnda fall i riktning mot Storbritannien. För att spara utländsk valuta fingo därjämte råvaror och halvfabrikat företräde framför färdiga

varor, vilket givetvis på ett mindre lyckat sätt forcerade fram en industrialisering av Danmarks näringsliv.

För den svenska exporten kommo, som redan framgått av de anförda siffrorna, de danska valutarestriktionerna att utgöra ett svårt hinder. Efter inköpen räknat hade vårt land visserligen importöverskott från Danmark, men eftersom Sveriges danska import under den här behandlade perioden till omkring 40 proc. bestod av transitvaror, visade bytet av svenska och danska varor ett betydande överskott till Sveriges förmån.

Sedan tillämpningen av de danska valutarestriktionerna gentemot den svenska exporten under 1935 inneburit en kännbar skärpning, skedde 1936 åter en uppmjukning med en ökning av den licensierade delen av importen från 67 till 77 milj. danska kr. Viktigt var att Sverige under hösten detta år utverkade tillsättandet av ett svensk-danskt utskott med uppgift att behandla frågor rörande valutareglerings tillämpning. Tidigare hade problemet icke endast bestått i den begränsade licensieringen utan kanske lika mycket i dess mindre tillfredsställande handhavande. De danska importörerna, resp. de svenska exportörerna, hade ofta svävat i okunnighet om utsikterna för valutatilldelningen även för den närmaste framtiden och alltså icke i förväg kunnat på rimligt sätt planera inköp och leveranser. En annan oformlighet var att sedan svenska maskiner väl fått importeras, det icke sällan visade sig omöjligt att erhålla behövliga reservdelar.

Den lättnad i de danska valutarestriktionerna, som började märkas 1936, sammanhängde med en förbättring av livsmedelspriserna och därmed villkoren för den danska exporten, som då tog sin början och i stort sett fortsatte under resten av den här behandlade perioden. Under 1937 höjdes den licensierade importen från Sverige ytterligare något, till 80 milj. danska kr., vartill kommo 20 milj. för vilka valutaattester icke voro behövliga. En ny dansk valutalag, antagen i dec. 1937, lättade väsentligt på importregleringen genom att överföra ett antal varuslag till den s. k. frilistan, för vilka valutatillstånd icke voro erforderliga. Under 1938 skedde i två omgångar ytterligare utökningar av frilistan, framför allt beträffande råvaror och halvfabrikat, så att vid årets utgång denna lista omfattade omkring 40 proc. av Danmarks totala införsel. De nämnda lättnaderna kommo i hög grad den svenska exporten till godo och gällde bl. a. trävaror, papper och

papp. På frilistan stodo vid utgången av 1938 varor utgörande ungefär hälften av den svenska exporten till Danmark. En återspegling av den liberalare tendensen var att Sveriges export till Danmark (förbrukningsland) steg från 79 milj. svenska kr. 1936 till 86 milj. 1938 och nådde 98 milj. 1939. Sveriges andel av Danmarks totala import steg något från 1928 till 1938, nämligen från 6,4 till 6,5 proc. samtidigt som vår andel av Danmarks export reducerades från 6,5 till 5,1 proc.

Sveriges handel med Norge undergick under 1930-talet en kraftig ökning. Den svenska importen från nämnda land steg sålunda från 45 milj. kr. årligen 1926/28 till 61 milj. 1936/38 och vår export till Norge under samma tid från 76 till icke mindre än 122 milj. kr. Denna utveckling betydde en fördubbling av Sveriges exportöverskott från 31 till 61 milj. kr. per år. Vår andel av Norges utrikeshandel steg mellan 1928 och 1938 med 50 proc.

I Norge sågs denna utveckling ej med helt blida ögon, och det drevs en hel del propaganda mot de norska fartygsbeställningar vid svenska varv, vilka under denna period representerade en av de mest betydande aktiva posterna i vår handelsbalans med Norge. En rad direkta åtgärder mot den svenska exporten blevo också vidtagna. Regleringen av fiskimporten och ilandförandet av fisk och kräftdjur från utländska fartyg i mars 1934 berörde sålunda icke obetydligt de svenska intressena, och under hela 1930-talet stod den norska behandlingen av svenska fiskares fångster i stark motsats till den frihet, som rådde för norsk fisk på den svenska marknaden. Den norska inställningen blev i motsats till den danska med åren skärpt. Under 1938 vidtogos en rad tullförhöjningar, varjämte importen av vissa varor underkastades reglering. Tendensen till ökad användning av importreglerande åtgärder gjorde sig särskilt märkbar mot slutet av året. Den sedan 1935 starkt stigande tendensen i den svenska exporten till Norge bröts därvid, och värdet sjönk från 138 milj. kr. 1937 till 122 milj. 1938. Sveriges import från Norge fortsatte däremot att stiga.

Sveriges handel med Finland utvecklade sig mycket gynnsamt under 1930-talet. Vår import från detta land låg 1936/38 i genomsnitt 7 milj. kr. högre än 1926/28, medan för exporten ökningen uppgick till hela 30 milj. kr. Det svenska exportöverskottet ökades sålunda med 23 milj. kr. och nådde under den här behandlade perioden upp till 55 milj. kr. per år.

Till grund för det svensk-finska varubytet låg under nu ifrågavarande period ett handelsavtal ingånget år 1927. Det rådde under dessa år ett ständigt svenskt bekymmer för att avtalet skulle uppsägas från finsk sida och därmed den gynnsamma utvecklingen av varubytet äventyras. Gång efter gång beviljade vi Finland extra förmåner mot villkor att vårt handelsavtal icke sades upp från finsk sida under en angiven tid framåt.

Säkerligen fanns det ganska goda skäl för vår fruktan. Den starkt ökande aktiviteten i vår handelsbalans föranledde i Finland liksom i Norge en märkbar irritation. Fram till 1936 tog den sig uttryck i krav på uppsägning av handelsavtalet med oss, förslag om bojkott på svenska varor m. m., men med den starka förbättring av konjunkturerna, som ägde rum i Finland, kom man därefter i stället att inrikta sitt intresse på en utjämning åt andra hållet, alltså i form av ökad finsk export till Sverige. Åtgärder vidtogos också för upparbetandet av en större marknad för finska varor i Sverige, och från svenskt håll bidrog man genom en i juni 1938 företagen nedsättning av den svenska tullen på kryssfaner. Till grund för riksdagens beslut i frågan låg en skrivelse från traktatberedningen, vari erinrades om framställningar, som av Finlands regering tidigare gjorts i ärendet. Denna från svensk sida autonomt vidtagna åtgärd blev i Finland vederbörligen uppskattad.

Att under den nu behandlade perioden det förelåg ett verkligt hot mot vår växande export till Finland sammanhängde emellertid i främsta rummet icke med en finsk ovilja mot svenska varor utan hade en mycket nyktrare bakgrund. Genom att det finska exportöverskottet från Tyskland sjönk men det från Sverige ökade, kom det senare att mot slutet av den här behandlade perioden representera den ojämförligt största negativa posten i Finlands handelsbalans. Vid samma tid kom Finland i skottgluggen för en brittisk exportkampanj. Att landet måste vara ganska lyhört för brittiska önskemål var ganska självklart med hänsyn till att Storbritannien icke endast var den utan jämförelse störste köparen av finsk export med en andel 1938 på 42 proc. av Finlands totala export, utan att denna export därtill var mer än dubbelt så stor som den finska importen från Storbritannien. I Finland fanns av denna anledning en klar tendens att i möjligaste mån gå de brittiska önskemålen till mötes. Eftersom det största importöverskottet fanns i förhållande till Sverige, kom frågan

i hög grad att gälla ett ersättande av svenska leveranser till Finland med brittiska. Någon sådan utveckling kom dock icke till stånd.

Slutligen skall i detta sammanhang påpekas, att trots berörda motsättningar det under 1930-talet rådde en känsla av ekonomisk samhörighet de nordiska länderna emellan. Detta gällde även på det känsliga område, som handelspolitiken representerar, och tog sig ett synligt uttryck i de på svenskt initiativ 1934 tillsatta delegationerna för nordiskt ekonomiskt samarbete. Efter förslag från dessa delegationer fullföljdes fr. o. m. 1935 samarbetet på den yttre handelspolitikens område av särskilt utsedda representanter för resp. länders utrikesministerier.

I Förenta Staterna kommo de redan förut höga tullmurarna att ytterligare skjuta i höjden genom den i juni 1930 antagna s. k. Hawley-Smoot-tariffen. Tullbelastningen för en mängd industriprodukter kom därvid att ligga vid 30—40 proc. av värdet och i vissa fall, t. ex. ifråga om textilier, väsentligt högre. I övrigt förde Förenta Staterna under 1930-talets första år av enastående djup depression en återhållsam handelspolitik. Dollarns guldvärde sänktes med 41 proc. år 1934. En återhämtning i rask takt ägde därefter rum, men mot slutet av 1930-talet stagnerade åter utvecklingen och antog från mitten av 1937 under ett år framåt en rent depressionsartad karaktär.

En fullständig omläggning av Förenta Staternas dittills mycket passiva handelspolitik ägde rum, sedan 1933 Roosevelt blivit president och Cordell Hull utrikesminister. Utgångspunkten blev härvid den av kongressen i juni 1934 antagna handelspolitiska fullmaktslagen, som gav presidenten rätt att självständigt träffa handelsöverenskommelser och därvid höja eller sänka gällande tullsatser med upp till 50 proc. samt vidtaga andra önskvärda modifikationer i fråga om restriktionerna för införseln till Förenta Staterna. Målet för denna handelspolitik var att genom avslutandet av tvåsidiga, på basen av ömsesidig mestgynnadnationsrätt uppbyggda handelsavtal i utbyte mot amerikanska tullkoncessioner skapa förbättrade avsättningsförhållanden för den amerikanska exporten. Vid utgången av den här behandlade perioden — sedan den första fullmaktslagen på tre år 1937 blivit förnyad — voro tjugo handelsavtal i kraft, som Förenta Staterna slutit på grund av nämnda lag, och de reglerade drygt hälften av landets utrikeshandel.

Denna nya amerikanska handelspolitik kom att sträcka sin betydelse långt över det närmaste syftet att främja avsättningsmöjligheterna för Förenta Staternas export. Den kan utan överdrift betecknas som det starkaste stödet under senare delen av 1930-talet för det fria handelsbytets princip. Jämförd med den brittiska var den amerikanska handelspolitiken mera systematiskt uppbyggd, och av stor betydelse var, att den erhållit sin utformning genom en lag, som tillkommit vid en tidpunkt, då det kvantitativa restriktionsväsendet redan var fullt utbildat. Det amerikanska avtalssystemet tog direkt sikte på restriktionsväsendet. Vart och ett av de tjugo avtal, som avslutits i kraft av denna lag, innehöll bestämmelser avsedda att skydda den amerikanska exporten mot diskriminerande behandling från motpartens sida. Förenta Staterna krävde detta skydd både ifråga om importkontingenteringar, valutarestriktioner, statliga monopol och importprivilegier, så att fördelningen på olika länder skulle motsvara vad den varit under tidigare period av fria handelsförhållanden.

Sverige var bland de första länder, som av Förenta Staterna inbjödos till förhandlingar om nytt avtal enligt de nya principerna. De ledde till ett i maj 1935 undertecknat avtal, som kom att utgöra grunden för den svensk-amerikanska handeln icke blott under resten av 1930-talet utan också under hela det andra världskriget, och dess anda av icke-diskriminering blev en svår stötesten, när Sverige i mars 1947 slog in på den allmänna importregleringens väg.

Det svensk-amerikanska handelsavtalet av år 1935 — i kraft ännu när detta skrives — stadgade ovillkorlig och oinskränkt mestgynnadnationsbehandling icke blott i tullhänseende utan även ifråga om kvantitativa restriktioner av alla slag. I händelse av importkontingentering skola de båda länderna tillerkänna varandra en andel i importen, som motsvarar läget under normala förhållanden. Genom avtalet sänktes eller bundos ett stort antal svenska tullsatser, medan å andra sidan Sverige uppnådde ett betydande antal för svensk export viktiga tullbindningar och även ett tjogtal sänkningar. Viktigast var därvid att tullfrihet stadgades för samtliga de slag av cellulosa — vår viktigaste exportartikel till Förenta Staterna — i fråga om vilka Sverige utgjorde huvudimportland. Ytterligare lättnader bereddes den svenska exporten genom Förenta Staternas därefter följande avtal med olika länder, framför allt det med Kanada.

Avtalet av år 1935 visade sig utgöra en god grund för det fort-

satta svensk-amerikanska varubytet, som under de följande åren kraftigt ökades i båda riktningarna. Dock kom handeln under år 1938 att uppvisa onormala drag. Som redan nämnts drabbades Förenta Staterna redan under senare delen av 1937 av en mycket kraftig försämring i det ekonomiska läget. Denna satte sina kraftiga spår i den svenska exporten dit. Från att ha varit i stigande sedan 1934 och år 1937 nått upp till 221 milj. kr. (försäljningsland), gick den under 1938 tillbaka till 166 milj. Samtidigt påverkades Sveriges import från Förenta Staterna onormalt i motsatt riktning genom den påbörjade svenska beredskapsupplagringen. Följden blev en ökning av det svenska importöverskottet från 97 milj. kr. 1937 till nästan det dubbla eller 173 milj. 1938. Vår vanliga jämförelse mellan perioderna 1926/28 och 1936/38 ger en ökning av den svenska importen från Förenta Staterna med i genomsnitt 76 milj. kr. mot en uppgång för vår export på 20 milj. Göres emellertid jämförelsen i stället med år 1937, blir importökningen 100 milj. och exportökningen 50 milj. Med vilket år jämförelsen nu än göres, framstår tydligt, att det svensk-amerikanska varubytet under 1930-talet kraftigt utvecklades och i båda riktningarna nådde värden, som lågo icke obetydligt över 1920-talets siffror. Det multilaterala inslaget i form av ett ökat svenskt importöverskott stärktes, en motsvarighet till den ovan konstaterade utvecklingen av vår nordiska handel, som gav ett stigande exportöverskott. Att Sveriges ställning inom Förenta Staternas utrikeshandel kraftigt stärktes belyses av att vår andel från 1928 till 1938 fördubblades såväl på import- som exportsidan.

Ovan har nu behandlats Sveriges handel 1936/38 med tre olika områden, nämligen med de båda totalitära staterna Tyskland och Italien, med f. d. guldländerna Frankrike, Holland, Belgien och Schweiz samt med vad man åtminstone efter 1930-talets mått vågar kalla det fria handelssystemets representanter, Storbritannien, de nordiska länderna och Förenta Staterna. De nämnda länderna representerade såväl 1926/28 som 1936/38 drygt 82 proc. av Sveriges hela utrikeshandel. Vi ha sett hur handeln med de totalitära länderna tvingades in i den bilaterala fåran med clearingen som tekniskt hjälpmedel — endast ett oavvisligt råvarubehov som cellulosan för Italien kunde i viss utsträckning bryta denna princip. För den svenska utrikeshandeln var det givetvis synnerligen lyckligt, att vi hade vårt största importöverskott gentemot den ivrigaste företrädaren av bilate-

ralismens princip och att den svenska exporten till ifrågavarande land hade ett stort inslag av eftertraktade råvaror. Utjämningen behövde därför endast till en mindre del taga formen av minskade leveranser till Sverige utan till större delen tvärtom av ökade inköp från Sverige. Vissa delar av den svenska exporten kommo sålunda att främjas av denna utveckling.

Gentemot guldländernas restriktionspolitik visade det sig ganska utsiktslöst att upprätthålla ett exportöverskott, sådant som vi tidigare haft till Frankrike, medan en passiv balans tillät en relativt gynnsam utveckling av handeln med länder som Holland, Belgien och Schweiz.

Vad slutligen beträffar länderna i den tredje gruppen, är det visserligen sant, att Sveriges exportöverskott till Storbritannien kraftigt reducerades, men det förblev likväl av betydande storlek. Storbritanniens villighet att mottaga importöverskott även från övriga nordiska länder möjliggjorde därtill en betydande aktivisering av den svenska handeln med dessa länder. De sammanlagda exportöverskotten till Storbritannien och de nordiska länderna täckte mer än väl Sveriges samtliga importöverskott från transoceana länder. Bland de sistnämnda representerade Förenta Staterna det utan jämförelse viktigaste inslaget. Bakom den ökning av vårt importöverskott från detta land, som ägde rum, stod ej endast en stigande svensk import utan också en icke obetydlig ökning av den svenska exporten.

Det är symtomatiskt, att medan Tysklands och Italiens andel av Sveriges utrikeshandel mellan 1926/28 och 1936/38 minskades från 24,0 till 21,7 proc., steg andelen för de »fria» handelsländerna från 46,7 till 47,7. Den sistnämnda delen av vår handel blev samtidigt värdefullare genom det multilaterala inslagets upprätthållande. Med utgångspunkt från världsstatistikens cif-värden finner man att import- och exportöverskottens andel av Sveriges handel med Tyskland och Italien reducerades från 38,8 proc. 1928 till endast 7,3 proc. 1938. I Sveriges handel med Storbritannien, Norden och Förenta Staterna steg däremot under samma tid balansernas andel från 18,5 till 21,0 proc.

AVD. III. SKOGENS PRODUKTER

KAPITEL 1.

Skogen i Sveriges utrikeshandel

Utvecklingen fram till 1850

Sverige är i verklig mening ett skogsland med mer än hälften av landarealen bevuxen med skog. Den odlade jorden utgör knappt mer än en femtedel av skogsmarken, och under tidigare århundraden var skogens övertag ännu större. Det är därför en naturlig sak att skogen alltid haft en mycket framträdande plats i svenskt näringsliv och dominerat vår export.

För äldre tider framgår detta kanske icke vid första ögonkastet. Skogsprodukterna hade nämligen då ett ganska annorlunda utseende än vad vi nu äro vana vid. Under senare delen av medeltiden och ännu under 1500-talet utgjorde sålunda smör och hudar viktiga svenska exportprodukter. Från slutet av 1360-talet[1]) ha vi en uppgift om att Stockholms export till Lübeck till hela 60 proc. bestod av dessa båda produkter, och ännu mot slutet av Gustav Vasas regering (1559) representerade fettämnen jämte hudar och pälsvaror bortemot hälften av Sveriges export.[2]) En mindre del av sistnämnda varugrupp utgjordes av från jakt erhållna skinn, och resten kom från kreatursskötseln, vars produkter sålunda åtminstone tidvis representerade inemot hälften av Sveriges export.

Att vi här icke blott vad det gäller jaktbytet ha att göra med vad som med viss rätt kan kallas skogsprodukter framgår kanske icke utan vidare. Oproportionerligt stora kreatursstockar höllos emellertid vid denna tid — det har beräknats att under 1500-talet antalet kreatur i förhållande till skördens storlek var tre gånger större än på 1800-talet — för att så långt möjligt tillvarataga de fria betena i skogs- och

[1]) Heckscher, Eli F., Svenskt arbete och liv, Stockholm 1941, sid. 64.

[2]) Heckscher, Eli F., Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, I:1, Stockholm 1935, sid. 55.

hagmarker. Detta ledde framförallt inför vintern till en stor nedslaktning, och överskottet på hudar gav Sverige en viktig exportartikel. Med detta överflöd på kreatur sammanhängde också smörexporten. Kreaturen voro ju under sin produktiva period vanligen ute på betesmarker långt borta från gårdarna, och mjölken tillvaratogs i form av smör. Då därtill smöret var en lätt transportabel vara med relativt högt värde per viktenhet, som lämpade sig väl för skattebetalning, kom det att spela en stor roll såväl i den inre handeln som i utrikeshandeln, varvid kronans skattesmör utgjorde ett viktigt inslag.

Det var sålunda genom att utnyttja skogarna som betesmarker, som Sverige kunde framställa betydande kvantiteter smör och hudar för export. Under sådana omständigheter kunna de ju betecknas som ett slags skogsprodukter. Det kan för övrigt nämnas, att i ett land som Spanien, där även i modern tid betet och ej virkesavkastningen utgör skogens viktigaste produkt, kreaturen i landets handelsstatistik åtminstone ännu under 1930-talet redovisades under rubriken skogsprodukter.

Den enskilda produkt, som under hela 1500-talet utgjorde Sveriges viktigaste exportvara och som under århundraden skulle behålla denna plats, var emellertid järnet. När fram mot mitten av 1600-talet de för den äldre hushållningen karakteristiska exportprodukterna smör och hudar reducerats till en obetydlighet på 1—2 proc. av Sveriges export, uppgick järnets andel till 45—50 proc.[1]) Denna järnets andel fortsatte att stiga och kulminerade under förra hälften av 1700-talet. Den svenska exporten bestod då till minst 75 proc. av järn, vilket ju innebar att övriga exportvaror voro av ganska liten betydelse. År 1770 uppgick järnets andel till 70 proc., och ännu i början av 1800-talet representerade järnet ett lika stort exportvärde som samtliga övriga exportprodukter tillsammans.

Även det svenska järnet kan med viss rätt betraktas som en skogsprodukt. I äldre tider åtgingo oerhörda mängder trä såväl för malmbrytningen som för tackjärnsproduktionen och järnets vidare förädling. Skogens betydelse för järnproduktionen framgår av att ända fram till 1800-talet de enda järnexportörerna av betydelse voro Sverige och Ryssland, de båda länder som förenade innehavet av järnmalm med stora skogstillgångar. Den utan jämförelse störste importören var däremot England, som visserligen hade järnmalm men däremot

[1]) Heckscher, Sveriges ekonomiska historia, I:1, bilaga V, tab. 2.

icke skog. Järnet upphörde att till övervägande del vara en skogsprodukt först när man lärt sig att ersätta träkolet med koks, till att börja med vid tackjärnsproduktionen och sedan också vid framställningen av smidbart järn. Järnet kom därför att i Sverige under århundraden utgöra den viktigaste skogsprodukten.

Däremot dröjde det länge, innan skogen gav upphov till någon nämnvärd export av sådana varor, som vi i dag räkna som skogsprodukter. För husbehovet av ved och virke utgjorde skogen givetvis alltid en ovärderlig tillgång, men av betydelse för exporten blevo trävarorna icke förrän mycket sent. Alldeles särskilt gällde detta barrträet. När år 1559 trävarorna uppvisade en andel av den svenska exporten på hela 11,6 proc., tycks detta ha varit en undantagsföreteelse — nästa siffra hos Heckscher, som avser år 1576, är så låg som 0,4 proc. Ännu ett stycke in på 1700-talet utgjorde trävarorna endast 3—5 proc. av Sveriges export. En väsentlig del härav bestod av lövträ, t. ex. ek för skeppsbyggeri, och tyngdpunkten låg på södra Sverige, framförallt Småland.

Den första egentliga skogsprodukt, som blev av större betydelse för den svenska exporten, var icke virket utan tjäran — först efter år 1800 gingo trävarorna förbi tjäran i vår export. För nutiden är det svårt att föreställa sig vilken betydande roll tjäran spelade i gamla tider. Långt in på 1800-talet var trätjäran det ojämförligt viktigaste smörjmedlet och utträngdes först med den kemiska industriens utveckling av stenkolstjäran. Alldeles särskilt spelade tjäran stor roll för segelfartygen, och det sades med viss rätt, att Englands sjömakt vilade på den svenska tjäran.

Tjäran skymtar i den svenska exportstatistiken under 1500-talet men representerade då endast 1 procent av utförseln. Den stora uppgången i vår tjärexport skedde först under 1600-talet, då tjäran blev den näst järnet och kopparn viktigaste exportartikeln med en andel på vanligen 8—10 proc. av totalexporten. Sverige fick under denna tid något av ett världsmonopol på tjärexportens område, något som vi ej heller voro sena att till det yttersta utnyttja.

Denna Sveriges ställning berodde i första hand på att tjärproduktionen slukade så oerhörda mängder trä, att endast få länder kunde producera tjära på export. Heckscher har beräknat, att under 1600-talet den svenska tjärexporten krävde minst 1 ½ miljoner stora träd om året. Att tjäran så länge för Sverige-Finland blev en så mycket

viktigare exportartikel än trävarorna förklaras till en del av att den ställde betydligt mindre krav på teknisk skicklighet och på kapital än sågarna — den var en bondenäring som kunde drivas i de skogrika områdena runt Bottniska viken. Ännu viktigare var dock att tjäran, i likhet med smöret men i motsats till trävarorna, relativt lätt kunde transporteras både inom landet och till utlandet.[1]) Sverige låg ju i kommunikationshänseende så mycket sämre till än Norge, som vid denna tid var Europas store träexportör.

Det svenska monopolet på den utländska tjärvarumarknaden utövades av en rad kompanier, vars politik gick ut på att hålla exportkvantiteten någorlunda oförändrad — genom en allt strängare kontingentering av produktionen — och därmed tvinga tjärpriset uppåt, så att exportvärdet kunde stiga år från år. Denna svenska politik väckte givetvis stor förbittring utomlands, särskilt i England och Frankrike, för vilkas sjöfart den svenska tjäran som nämnts utgjorde en viktig förutsättning, och de utländska köparna uppmuntrade tjärproduktionen i andra länder. Ödesdigert blev för oss Englands beslut att premiera tjärimporten från de nordamerikanska kolonierna liksom också att rysk tjärexport på allvar kom i gång och stimulerades av de goda priserna. Ännu vid 1700-talets ingång tog England bortåt 90 proc. av all sin tjära och beck från Sverige, men därefter trängdes den svenska tjäran raskt bort från den engelska marknaden. Redan 1718 hade tjäran från kolonierna erövrat Sveriges gamla ställning och representerade 90 proc. av den engelska importen. Det svenska tjärmonopolet hade kollapsat och handeln med tjära gavs fri. Visserligen synes Sverige snart ha övervunnit detta bakslag, men på någon monopolställning var ej längre att tänka. Tjärproduktionen levde kvar som en bondenäring framförallt i Finland men med betydelse även för Norrland. Tjäran behöll sin andel av den svenska exporten under hela 1700-talet och fick under 1800-talet kvantitativt en större omfattning än någonsin tidigare. Den utvecklades dock icke alls i samma takt som exporten i övrigt, utan dess relativa betydelse blev allt mindre. Redan omedelbart efter sekelskiftet 1800 steg trävarornas andel i den svenska exporten avsevärt över tjärans. Virket hade därmed sent omsider blivit Sveriges viktigaste exportartikel bland de egentliga skogsprodukterna, en ställning som det skulle hålla ett stycke in på vårt eget århundrade.

[1]) Heckscher, Sveriges ekonomiska historia, 1:2, sid. 434.

Den nya tiden bryter in

Även om trävarorna redan från seklets början togo ledningen inom exporten av egentliga skogsprodukter, var det dock först omkring 1850, som det verkliga genombrottet för sågverksindustrien ägde rum i vårt land. Utvecklingen tog då en fart vartill något motstycke icke funnits tidigare i Sveriges ekonomiska historia. På kort tid nådde trävaruhanteringen en central ställning i Sveriges industriella liv. Det var i främsta rummet till sågverksindustrien, som det industriella genombrottet i vårt land kom att knytas. På exportens område återspeglas utvecklingen av att medan trävarorna ännu omkring 1850 utgjorde blott 10 proc. av den svenska exporten och det beräknades att vid denna tid bergshanteringen slukade en virkeskvantitet fyra—fem gånger större än hela trävaruexporten, hade trävarornas andel redan 1861—65 stigit till drygt 25 proc. av totalexporten och hotade därmed järnets månghundraåriga ställning som Sveriges viktigaste exportartikel. En ledande ställning inom Sveriges export intogo trävarorna definitivt under 1870-talet. De utgjorde då 40—45 proc. av vår totala export.

Till denna märkliga utveckling av svensk sågverksindustri och trävaruexport samverkade en rad faktorer, och endast de viktigaste kunna här beröras. För att börja med efterfrågesidan, var givetvis under hela 1800-talet efterfrågan på trä i samband med den pågående industrialiseringen och snabba folkökningen i starkt stigande, framförallt då i föregångslandet England. Denna efterfrågan kom emellertid ej att i större utsträckning rikta sig mot de svenska skogstillgångarna. Vad först och främst beträffar den utan jämförelse största importören, England, införde detta land redan under Napoleonkrigen en tullpolitik innebärande att importen från Kanada premierades men införseln från andra länder blev nästan omöjliggjord. Den successiva sänkning av dessa tullar, som började 1842 och slutade med deras fullständiga borttagande 1866, kom den väldiga engelska efterfrågan på trä att vända sig mot de nordiska skogsländerna. I svensk statistik kom England därmed snart att framträda som det viktigaste avsättningslandet för svenska trävaror. Även gentemot Frankrike erhöllo vi vid denna tid tullfrihet, nämligen genom 1865 års handelstraktat.

En annan faktor, som i hög grad ökade den utländska efterfrågan på svenska trävaror, utgjorde Norges minskade leveransmöjligheter.

Under århundraden hade den svenska trävaruexporten levat i skuggan av den norska. Utförseln av trävaror från Sverige-Finland uppgick under 1600-talet till endast ett par procent av den norska exporten, och ännu i början av 1800-talet var Norge Europas största träleverantör med en export tio gånger större än den svenska.[1]) Detta var en ganska naturlig sak med hänsyn till Norges bättre läge i förhållande till den västeuropeiska marknaden. Därtill hade landet länge tillgång till skogar belägna så nära kusten, att avverkningen var relativt lätt. Norges försprång på detta område hade också lett till en motsvarande teknisk överlägsenhet. Vid mitten av 1800-talet hade emellertid Norges bäst belägna skogar blivit uthuggna, och då samtidigt främst genom det allmännare införandet av ångbåtar de svenska skogarnas läge i kommunikationshänseende väsentligt förbättrades, kom den stigande utländska efterfrågan på trä att i hög grad rikta sig mot Sverige.

Samtidigt medförde olika omständigheter att i Sverige tillgången på trävaror hastigt ökades. Av viss betydelse var sålunda den utveckling mot näringsfrihet, som vid denna tid ägde rum i Sverige och vars slutsten var den kända förordningen av år 1863. Restriktionerna ifråga om sågningsrätten hade kanske i praktiken ej haft så stor betydelse, men en verklig hämsko på sågverksrörelsens utveckling här i landet hade säkerligen den svenska sjöfarts- och tullagstiftningen utgjort. Redan när trävaror utskeppades med svenska fartyg drogo de en ganska hög exporttull, och kommo främmande fartyg till användning måste »ofri tull» betalas — enligt 1816 års tulltaxa betydde detta en tredubbling av den vanliga, »helfria» tullen. För övrigt var export av bräder med främmande fartyg ofta helt förbjuden. Raserandet av dessa hinder för sjöfarten samt sänkandet och slutligen borttagandet av exporttullarna på trä blev därför av ganska stor betydelse för den svenska sågverksindustriens utveckling. I förra fallet voro de mest besvärande restriktionerna undanröjda redan omkring 1830, och i senare fallet blevo de viktigaste trävarugrupperna tullfria efter 1841, men i båda fallen dröjde det fram till 1860-talet innan de sista spåren av denna politik försvunno liksom först då rätten att anlägga sågverk blev fri.[2])

---

[1]) Streyffert, Th., Världens barrskogstillgångar, Stockholm 1931, sid. 96.

[2]) Montgomery, A., Industrialismens genombrott i Sverige, Stockholm 1931, sid. 95 o. f. (första upplagan).

Till detta kom en viktig teknisk förbättring, nämligen ångsågarnas genombrott i Sverige — av Heckscher[1]) betecknat som den industriella revolutionens största specifika insats i Sveriges ekonomiska liv. Ångan gav en över hela året jämnt fördelad kraft, men vad som revolutionerade sågverksindustrien var närmast att ångsågarna icke i likhet med vattensågarna behövde förläggas till forsar långt inne i landet utan kunde byggas vid kusten i omedelbar närhet av brädgård och utskeppningshamn. Därmed nåddes å ena sidan för de färdiga produkterna goda transportförbindelser med de utländska marknaderna och å andra sidan för råvaran billig transport genom flottning ur skogsområdena ned till kusten.

Utbyggandet av flottlederna fick i samband härmed en starkt ökad betydelse och fullföljdes i hastig takt under 1800-talets sista kvartsekel. Sverige har visserligen av naturen från Klarälven och norrut begåvats med ett vattensystem så lämpligt för flottning, att det torde sakna sitt motstycke i något annat land, men det krävdes ett omfattande upprensnings- och utbyggnadsarbete innan detta märkliga transportsystem fullt ut kunde tagas i bruk. När före mitten av 1800-talet flottningen skedde på de ursprungliga vattendragen, kunde transporten ej sällan utsträckas till fyra år, under vilken tid en stor del av timret bröts sönder i forsarna eller vattendränktes och sjönk. Genom ledernas utbyggande blev timmertransporten både snabbare och säkrare och kunde ske till en bråkdel av den kostnad, som varje annan fraktform skulle kräva. Under ett halvsekel nedbragtes flottningskostnaden från 1 kr. till 7 öre per stock. Fram till 1908 hade anlagts 25.000 km flottleder för en kostnad uppskattad till 55 milj. kr. För närvarande uppgår längden till 33.000 km — nästan dubbelt så mycket som de svenska järnvägarna — och kostnaderna beräknas ha uppgått till något mellan 200 och 250 milj. kr.

Trävarorna nådde som nämnts under 1870-talet en ledande ställning inom svensk export med en andel överstigande 40 proc. Denna relativa betydelse behöllo de i stort sett fram till sekelskiftet, och ännu under 1900-talets första decennium uppgick deras andel till 35 proc. Därefter följde, med undantag för enstaka år som 1916 och 1929, en kraftig tillbakagång, som var icke blott relativ utan också absolut. För den period, som vi här närmast skola behandla, nämligen 1936/38, hade trävarornas andel av Sveriges export sjunkit till 11 proc., och

[1]) Heckscher, Svenskt arbete och liv, sid. 297.

man var alltså tillbaka vid utgångspunkten från år 1850. I absoluta siffror räknat företedde däremot vår trävaruexport under åren närmast före det andra världskriget icke någon likhet med förhållandena vid mitten av förra seklet. Då uppgick exporten av sågverksprodukter till endast omkring 0,5 milj. kbm, en siffra som var tiodubblad under kulminationsperioden 1896—1900 och då uppgick till 5,2 milj. kbm för att sedan sjunka till 3,8 milj. kbm 1936/38. Denna export representerade under 1800-talet lägst 80 proc. av sågverkens produktion, en exportkvot som under innevarande århundrade varit i sjunkande och 1936/38 uppgick till knappt 60 proc. En ännu större nedgång har drabbat exporten av oarbetat eller endast bilat virke.

Denna nedskärning av sågverksindustriens volym i Sverige har sin orsak i en sjunkande tillgång på sågtimmer. Detta sammanhänger i sin tur till en del med att de orörda urskogarna genomgåtts och uthuggits på de grövre dimensioner, som representera sågtimret. Men också av en annan orsak har råvarutillgången minskat för sågverken: den från 1800-talets sista år hastigt uppväxande massaindustrien har som råvara särskilt ifråga om granen i allt större utsträckning kommit att använda dimensioner, som tidigare gingo till sågverken. Bakom denna utveckling ligger ju en kraftigt stigande efterfrågan på papper och andra massaprodukter och samtidigt en stagnerande eller i många länder rent av sjunkande efterfrågan på trä.

Genom en i flera omgångar och senast under 1930-talet företagen mera allmän modernisering av sågverken[1]) har den svenska träexporten kommit att präglas av en allt högre kvalitet. Moderniseringen har nämligen icke endast betytt större arbetseffekt utan också bättre behandling av virket. Sedan den svenska sågverksindustriens kvantitativa utveckling hejdats har vidare den svenska trävaruexporten karakteriserats av en stigande grad av förädling. Redan uppsvinget efter 1800-talets mitt med utnyttjande av den nya ångsågtekniken betydde att det sågade virket vann på det osågade, och bland de sågade varorna ökades tillverkningen av bräder mer än av grovsågade

[1]) Före denna sista modernisering visade sågverksindustrien en stark eftersläpning i tillvaratagandet av möjliga rationaliseringsåtgärder. För perioden 1923/26 har beräknats att endast en tredjedel av sågverken genomfört den rationalisering, som varit möjlig, vilket betydde en arbetsåtgång, som var närmare 60 proc. högre än om alla sågverk varit fullt moderniserade. (Åkerman, Gustaf, Om den industriella rationaliseringen och dess verkningar, SOU 1931:42, sid. 72.)

varor såsom plank och battens. Efter 1870 blev denna förändring av produktionens inriktning än mer markerad genom dels en ökad förädling i form av virkets hyvling, dels utnyttjande av sågavfallet för tillverkning av småvirke.[1]) En svensk uppfinning år 1899 revolutionerade för övrigt maskinhyvlingen inom både svensk och utländsk träindustri. Som vi i ett följande avsnitt skola finna, har Sverige kommit att dominera världsexporten av hyvlade trävaror.

Ett ytterligare steg mot ökad förädling av svensk trävaruexport representera wallboard, faner liksom också snickeriarbeten av olika slag, en utveckling som fortsatt efter den här behandlade perioden 1936/38 och bl. a. gjort monteringsfärdiga trähus till en vissa år viktig exportvara (exportvärde 1945 20 milj. kr., 1946 36 milj.).

När efter en fyrtioårig utveckling utan tidigare motsvarighet i vår historia sågverksindustrien under 1890-talet kulminerade, skedde samtidigt det stora genombrottet för en ny produktionsgren, pappersmasseindustrien, vars roll i den svenska exporten skulle bli ännu märkligare. Under fyrtio år hade sågverken kunnat tiodubbla exportkvantiteten. Massafabrikerna uppnådde samma resultat under hälften av denna tidrymd och förde därmed Sverige fram till ställningen som världens största massaexportör, vilket skedde strax före det första världskrigets utbrott.

Icke minst märklig var den ringa uppmärksamhet, som denna mäktiga nybildning inom svensk industri tilldrog sig hos samtiden — sågverksindustrien hade ju under frammarschen vid sig fäst nationens hela uppmärksamhet. Till en del förklaras nog skillnaden av att sågverken representerade det första stora ledet i landets industrialisering, under det när massaindustrien på 1890-talet fick sitt genombrott man hade hunnit vara med om åtskilliga nyheter på området, bl. a. verkstadsindustriens uppsving. Än viktigare var kanske att den arbetskrävande sågverksindustrien betydde en stor omflyttning av arbetskraft, när den under sin utveckling försköts från södra Sverige (närmast Småland) via Värmland mot Norrland, för vilken landsdel detta betecknade inledningen till en ny tid. Den betydligt mindre arbetskrävande massaindustrien växte däremot upp i nära anslutning till redan befintliga anläggningar, nämligen sågverk och pappersbruk, och innebar alltså en utvidgning av redan bestående företag.

Även om massaindustriens verkliga genombrott kom först under

[1]) Gårdlund, T., Industrialismens samhälle, Stockholm 1942, sid. 103.

1890-talet, hade den nya tillverkningen startat så blygsamt redan på 1850-talet. Tysken Voelter hade 1856[1]) patenterat metoden att framställa mekanisk massa (slipmassa) genom att låta barkade trästycken av lämplig storlek slipas mot roterande stenar under riklig begjutning med vatten. Den erhållna massan befrias därefter genom silning från grövre partiklar, varefter den urvattnas och pressas till pappliknande ark. Påföljande år, alltså 1857, anlades vid Trollhättan den första svenska fabriken för tillverkning av mekanisk massa. Nästa fabrik kom icke förrän nio år senare, och först 1880-talet medförde anläggandet av ett större antal träsliperier.

Av ännu mycket större betydelse än den mekaniska skulle emellertid den kemiska metoden bli. Genom det kokningsförfarande, som därvid äger rum, befrias träfibrerna ifrån det omgivande ligninet, och ungefär hälften av träets massa (råvaran) går bort i kokluten. Den produkt som erhålles, cellulosan, ger ett »träfritt», starkt och hållbart papper (i motsats till papper av slipmassa). Två olika metoder komma till användning, nämligen sulfitförfarandet med liksom ifråga om slipmassan granved som utgångsmaterial och sulfatförfarandet med både tall och gran som användbara råvaror.

Ifråga om båda metodernas såväl utexperimenterande som fullkomnande togo svenska tekniker verksam del. Det var sålunda en svensk ingenjör, Carl Daniel Ekman, som år 1872 fann principen att av granved tillverka en ljus och stark cellulosa, den s. k. sulfitmetoden, som sedan blivit den viktigaste för svensk massaindustri. En fabriksmässig tillverkning på grundval av Ekmans uppfinning kom i gång i Bergvik 1874, som därmed brukar betecknas som världens första cellulosafabrik[2]) och i varje fall var den första sulfitfabriken. Då hade dock redan under något år funnits s. k. natronfabriker, där det andra förfarandet, sulfatmetoden, höll på att utexperimenteras. I detta arbete tog svensken Alvar Müntzing verksam del. Han utvecklade sålunda 1879 en metod för massans urtvättning[3]) — tidigare hade en stor del av luten blivit kvar i pappersmassan efter kokningen

[1]) Tysken F. G. Keller löste redan år 1844 experimentellt uppgiften att på mekanisk väg framställa slipmassa av trä, och hans landsman H. Voelter omsatte sedan uppfinningen tekniskt i fabriksmässig drift. Uppgiften om att Voelter 1856 patenterade metoden hämtad ur Gårdlund, o. a. a., sid. 112.

[2]) T. ex. Heckscher, Svenskt arbete och liv, sid. 302.

[3]) Gårdlund, Industrialismens samhälle, sid. 115.

— och 1885 framställde han det sega och billiga kraftpapper, som sedan blev av så stor betydelse för sulfatmetodens utnyttjande inom särskilt svensk industri. Svenska insatser voro sålunda av avgörande betydelse under cellulosateknikens tidigaste år, och en rad framstående svenska tekniker deltogo därefter i fullkomnandet av dessa metoder, ett arbete som krävde ett par årtionden.

Även om sålunda det första träsliperiet startades redan 1857 och cellulosaproduktionen kom i gång i början på 1870-talet, var det dock först med högkonjunkturen under 1890-talet, som det stora genombrottet ägde rum. Ännu under femårsperioden 1886/90 stannade den svenska årstillverkningen av pappersmassa av alla slag[1]) vid omkring 60.000 ton. Tio år senare var siffran 260.000 ton för att 1912 för första gången nå över 1 milj. ton. Fram till 1896 behöll den mekaniska massan det försprång den erhållit från starten, men därefter fick den kemiska en allt större övervikt, varvid sulfitproduktionen utvecklades i betydligt raskare takt än sulfaten. Redan från början blev den svenska massaindustrien en utpräglad exportindustri. Under 1800-talets sista femårsperiod exporterades sålunda 65 proc. av den svenska massan (bortsett från vad som gick ut i form av papper och papp), en exportkvot som 1911—15 hade stigit till drygt 72 proc. Under sistnämnda period uppgick massaproduktionen till 1.124.000 ton, under det exporten utgjorde 813.500 ton. Exportvärdet var i runt tal 100 milj. kr., och massan representerade därmed drygt 11 proc. av den svenska exporten. Den stod dock fortfarande långt efter trävarorna, vars exportandel vid samma tid var dubbelt så stor.

Orsakerna till massaindustriens tillkomst och dess från 1890-talet man kan gott säga blixtsnabba utveckling kunna liksom ifråga om trävaruhanteringen sökas på både efterfråge- och tillgångssidan. I förstnämnda fall sammanhängde den med ett hastigt stigande behov av papper och i sistnämnda med en ny teknik, som tillät textilfiberns ersättande med träfibern. Pappersindustrien hade redan tidigt börjat känna brist på lump, den huvudsakliga råvaran. Problemet att skapa nya råvarutillgångar blev ännu mera aktuellt, när under 1800-talets

[1]) I tillverkningsstatistiken ingingo dock fram till 1896 endast självständiga pappersmassefabriker samt produktion av massa för avsalu, medan massafabriker kombinerade med pappersbruk och pappfabriker samt produktion av massa för vidare förädling vid samma företag medtogos först fr. o. m. nämnda år.

första årtionden den vid sekelskiftet uppfunna pappersmaskinen började installeras och den allt mera utbredda läs- och skrivkunnigheten snabbt ökade behovet av papper. Man skall dock icke tro, att när pappersmassa äntligen började tillverkas, den nya råvaran togs emot med öppna armar av pappersbruken. Tvärtom betraktades den med misstro och ansågs som ett surrogat av tämligen tvivelaktigt värde. Vad som erbjöds var ju också länge endast slipmassa och av låg kvalitet. Tillverkningstekniken blev emellertid allt bättre, tidningspressen krävde hastigt stigande mängder papper, och trämassan kunde efter cellulosans intåg säkra sin ställning som huvudråvara för papper i konkurrens med bl. a. halmmassa.

Den nya massaindustrien medförde ökade möjligheter att tillvarataga skogarnas avkastning och betydde därmed en förbättring av skogsvården. Sågverken voro ju förbrukare endast av träd som uppnått en viss grovlek, och därtill kom att deras efterfrågan på framförallt furu medförde en hård uthuggning av detta trädslag. Den nya massaindustrien skapade här ett nytt läge. Vid tillverkning av mekanisk massa användes praktiskt taget endast granved, och sulfitindustrien är helt och hållet hänvisad till denna råvara. På vissa håll ledde detta i förstone rent av till större knapphet på gran än på tall, något som dock i sin tur kunde utjämnas av sulfatindustrien. Ännu viktigare var emellertid att massaindustrien blev köpare av de klenare dimensioner, som ej dugde till sågning. Genom att därmed gallringsvirke och skogsavfall kunde komma till användning uppstodo helt nya förutsättningar för god skogsvård. För sulfatindustrien skapades därjämte längre fram en viktig råvarukälla i sågverksavfallet. Såsom redan nämnts i annat sammanhang kom emellertid massaindustrien under sin hastiga utveckling ganska snart att särskilt när det gällde gran konkurrera även om virkesdimensioner, som tidigare gått till sågverken, och minskade därmed ganska väsentligt dessas råvarubas. Ifråga om de klenare dimensionerna, liksom också ifråga om en del av sågverksavfallet (ribbor), uppstod på samma sätt på vissa håll konkurrens med träkolningen.

Denna konkurrens mellan järnhantering, sågverk och massafabriker om skogens avkastning mildrades dock av det förhållandet, att de olika slagen av industrier ofta voro förenade under samme ägare och att även när detta ej var fallet företagen hade tillgång till egna skogar, varifrån kunde hämtas en större eller mindre del av deras virkesbehov.

Massaindustriens utveckling hade som nämnts vid tiden för första världskriget fört fram Sverige till första plats bland världens exportörer på området. Detta var dock blott en milstolpe i en utveckling, som åtminstone fram till den period vi här skola behandla, alltså 1936/38, icke visade något tecken att sakta av. Produktionen tredubblades från 1,1 milj. ton per år 1911/15 till 3,3 milj. 1936/38, och i ungefär samma takt steg samtidigt den svenska massaexporten, från 0,8 till 2,3 milj. ton. Exportkvoten höll sig sålunda ganska oförändrad — före första världskriget utgjorde den 72 proc. och före det andra 70 proc. Samtidigt steg massans andel av Sveriges totala export från 11 till 20 proc. Massan representerade därmed 1936/38 en dubbelt så stor del av den svenska exporten som trävarorna —före det första världskriget var som vi sett förhållandet det rakt motsatta. Som virkesförbrukare passerade massafabrikerna sågverken år 1925, då för massaproduktionen åtgingo 11,1 milj. kbm trä mot 10,6 milj. för sågverkens vidkommande.[1])

Utvecklingen mellan de båda världskrigen karakteriserades emellertid icke blott av en kvantitativ utan också kvalitativ utveckling på massaproduktionens område. Bakgrunden härtill har varit, att under mellankrigstiden massaindustrien kom i ett läge, som påminde om sågverksindustriens vid sekelskiftet. Möjligheterna till fortsatt ökning av råvaruuttagen visade sig i det närmaste uttömda, och för att icke stagnera måste industrien i stället söka sig fram mot ett intensivare utnyttjande av råvaran.

En utvecklingslinje har därvid gått mot allt högre förädling av cellulosan.[2]) De högsta kvaliteter, som därvid erhållits, äro fortfarande i den officiella statistiken placerade under rubriken pappersmassa men ha icke längre något med papper och papp att skaffa. Det rör sig här framförallt om viskoscellulosan, utgångsmaterialet för konstsilke och cellull, men också om ädelcellulosor, som närma sig kemiskt ren cellulosa och användas för tillverkning av bl. a. sprängämnen, lacker och fotografisk film, samt slutligen också om olika

---

[1]) National income of Sweden 1861—1930, del II, tab. 80 och 81.

[2]) Uppgifterna hämtade ur dir. Torsten Hèrnods föredrag Cellulosaexportens problem, som ingick i en föreläsningsserie vid Stockholms handelshögskola våren 1945 (tryckt i Stockholm 1946), samt av samme förf. Cellulosaindustriens utveckling, Studier i svenskt näringsliv tillägnade Jacob Wallenberg, Stockholm 1942.

derivat av cellulosa, vilka äro på väg att föra in cellulosaindustriens produkter på nya användningsområden. Denna omläggning från standardiserade halvfabrikat till produkter av högre förädlingsgrad — i viss utsträckning färdiga konsumtionsvaror — har ställt industrien inför ökade och delvis helt nya arbetsuppgifter ifråga om försäljning, kundservice och marknadsundersökningar. I stället för ett tiotal kvaliteter måste nu många hundra framställas. Viskos- och ädelcellulosorna »säljas och tillverkas efter varje enskild köpares siffermässiga specifikationer över begärd alfacellulosahalt, viskositet, arkformat och en mångfald andra egenskaper».[1])

Den andra utvecklingslinjen har gått mot ett allt bättre utnyttjande av de stora mängder biprodukter, som uppstå vid cellulosafabrikationen. Det gäller härvid i första hand trätjära, sprit, flytande harts och terpentin. Utvecklingen tog alldeles särskilt fart under det andra världskriget, en tid som dock faller utanför den period vi här skola behandla. Nyttiggörandet av cellulosaindustriens kvantitativt utan jämförelse viktigaste avfallsprodukt, ligninet, utgör dock fortfarande ett olöst problem.

Massaindustrien betydde som man förstår en revolutionering av papperstillverkningen. Denna har gamla anor i Sverige. Pappersbruk omtalas här redan under 1500-talet, och bland de ännu bestående finnes ett, som grundades 1573. Nästan lika gamla äro klagomålen över brist på råvara. Före pappersmassans tillkomst utgjordes den ju huvudsakligen av lump, och tillgången härpå begränsades ytterligare av att ända fram mot 1700-talets slut blekningsmedel voro okända och därför för vitt papper endast lump av linne kunde användas. Redan år 1612 utfärdades ett påbud om att över hela Sverige linne skulle insamlas för att ge råvara åt papperskvarnen i Uppsala, och i en förordning år 1738 ålades varje husbonde och husmor att tillvarataga tyg- och pappersavfall — lumporna skulle av en tjänstepiga tillvaratagas och förvaras vid risk av bötesstraff om detta försummades.

Allt eftersom behovet av papper steg och bruken genom att ersätta handarbetet med maskiner ökade sin kapacitet, blev bristen på råvara kännbarare, och under 1800-talets förra hälft experimenterades flitigt med nya utgångsmaterial såsom halm, sågspån, löv, mossa etc. För papperstillverkningen kom därför »den industriella revolutionen» icke genom uppfinnandet och förbättrandet av en maskinell tillverknings-

[1]) Hèrnod i ovannämnda föreläsning.

metod utan med tillgången till en ny råvara, som ersatte den knappa textilfibern med träfibern. Redan införandet av slipmassan på marknaden under 1850-talet betydde en lättnad i råvarubristen. Denna massa, som än i dag till 75 proc. har sitt användningsområde begränsat till tidningspappersfabrikationen, kunde emellertid endast i liten utsträckning dryga ut åtgången av lump. Det var först cellulosan som ersatte lumpen. Sulfaten erbjöd en råvara lämplig för omslagspapper, och med sulfiten kom under 1870-talet den vita fiber, som pappersbruken så lång tid väntat på och som helt kunde ersätta tidigare råvara även vid tillverkning av vitt papper.

Den utveckling till storindustri, som den svenska papperstillverkningen därefter undergick, byggde dels på en fortgående stegring av den inhemska konsumtionen men dels och framförallt på en hastigt stigande export. Ännu under förra delen av 1860-talet inskränkte sig pappersbruken till den relativt blygsamma uppgiften att försörja den inhemska marknaden, vars konsumtionsförmåga motsvarade ett årligt produktionsvärde av knappt 3 milj. kr. Pappersimporten representerade samtidigt ett värde av 0,19 och pappersexporten 0,14 milj. kr.[1]) Häri inträdde emellertid redan under senare hälften av 1860-talet en ändring, som framförallt återspeglade sig i en flerdubbling av exporten, vare sig man nu räknar i kvantitet eller i de vid denna tid mycket osäkra värdesiffrorna. Under de följande årtiondena blev denna utveckling allt mera markerad. Vid sekelskiftet kom genombrottet för den storindustriella driften, till stor del inriktad på export. Särskilt inom grovpapperstillverkningen kombinerades papperstillverkningen ofta med produktion av slipmassa och cellulosa. Utvecklingen medförde en stark koncentration av driften. Antalet pappersfabriker minskades från 81 under perioden 1861/65 till mindre än hälften eller 37 tjugofem år senare och var även under den period vi här skola behandla, 1936/38, mindre än på 1860-talet trots en hundradubblad produktion. Den förskjutning till Norrland som vi tidigare kunnat konstatera för både sågverks- och massaindustrien ägde icke rum ifråga om pappersindustrien — praktiskt taget alla bruk lågo under den här behandlade perioden söder om Dalälven.

Pappersindustriens utveckling sedan 1860-talet har som nämnts i första hand byggt på en hastigt stigande export. Under perioden

[1]) Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915, tab. 203.

1861/65 representerade papperet endast en eller annan promille av den svenska exporten, nådde i början på 1870-talet upp till 1 proc. för att kulminera i början av 1930-talet med en exportandel överstigande 10 proc. Under den period vi här skola behandla hade papperet dock relativt sett åter gått något tillbaka och utgjorde 8 proc. av den svenska exporten. Denna pappersexport representerade 60 proc. av totalproduktionen med omslags- och tidningspapper som de båda dominerande exportartiklarna.

Även om sålunda den svenska papperstillverkningen och i ännu högre grad pappersexporten uppvisat en storartad utveckling, har det dock hela tiden endast varit den mindre delen av den svenska pappersmassan, som gått ur landet i detta högt förädlade tillstånd — det beräknas att för en viss kvantitet trä papperet ger ett 50 proc. högre exportvärde än massan.[1]) Om man utgår från att för tillverkning av 1 ton papper massaåtgången är 1,1 ton,[2]) finner man att under 1870-talet och ännu under första hälften av 1880-talet den svenska pappersexporten utgjorde en icke mycket mindre kvantitet än massaexporten och — även om vederbörlig hänsyn tages till handelsstatistikens alltför höga medelvärde på papper — genomgående representerade det högre exportvärdet. Här skapade emellertid den hastigt stigande massaexporten fr. o. m. senare hälften av 1880-talet ett helt nytt läge. Under femårsperioden 1881/85 hade vår massaexport efter kvantiteten räknat till 44 proc. skett i form av papper och papp, en andel som under närmast följande femårsperiod reducerades till ungefär hälften eller 23 proc. Knappt en fjärdedel av vår massaexport kom alltså från och med senare hälften av 1880-talet att ske i den mera förädlade formen av papper, och denna låga siffra har sedermera blivit bestående; den har varierat endast obetydligt med lägsta siffran 1911/15 på 21,5 proc. och högsta tio år senare på 26,7 proc. För perioden 1936/38 var papperets andel av massaexporten 22 proc. eller nästan detsamma som 1886/90.

Man frågar sig naturligtvis efter orsaken till att den allmänna tendensen till ökad förädling av svenska exportartiklar icke nått massan, utan att denna fortfarande liksom för femtio år sedan till mer än 75 proc. utföres i form av halvfabrikat. Vi återkomma längre

[1]) Lundquist, L., Pappersexport, i föreläsningsserien Exportfrågor, Stockholm 1946, sid. 290.

[2]) Approximativ uppgift lämnad av Svenska pappersbruksföreningen.

fram till frågan, men redan här kan nämnas, att huvudorsaken är att söka i handelspolitiken hos våra avnämare. Under det för massan tullar aldrig utgjort något egentligt problem, hålla sig alla länder, som nått en viss grad av industrialisering, med egen pappersindustri, som vid behov skyddas med lämpliga tulltariffer. Vid fri handel skulle med säkerhet papperet hastigt öka sin andel av vår export, men som det faktiska läget varit måste vi nöja oss med att leverera halvfabrikat till utlandets pappersindustrier. Under 1930-talet fanns det för övrigt exempel på länder som försökte driva importen ytterligare ett steg tillbaka i förädlingshänseende genom att låta den få formen av massaved.

En sammanfattande bild av skogens roll i den svenska exporten under det viktiga skede, som tog sin början med sågverksindustriens uppsving strax efter 1800-talets mitt och som efter ett par årtionden följdes av massa- och pappersindustriernas utveckling till exportgrenar av internationella mått, är tabell 16 avsedd att ge. Den börjar med femårsperioden 1871/75, som visar trävarornas storhetstid — de representerade då mer än 40 proc. av Sveriges hela export, under det massa- och pappersexporten tillsammans utgjorde en obetydlighet på 1—2 proc. Vid början av innevarande århundrade ha trävarorna fortfarande en betryggande ledning, men deras andel av exporten har minskats till 35 proc., under det massa och papper gått upp till 13 proc. Omedelbart före det första världskriget ha massa och papper nästan hunnit i kapp trävarorna, och under åren närmast före det andra, alltså 1936/38, ha de nått så långt förbi, att de omfatta 28 proc. av exporten mot 11 för trävarorna. Vad trävarorna förlorat i relativ betydelse har sålunda vunnits av massan och papperet, varför skogsprodukternas sammanlagda andel av den svenska exporten under hela tiden hållit sig ganska oförändrad och som regel utgjort 40—45 proc., dock med en nedgång till 38,3 proc. under 1936/38. Förskjutningen från trävaror mot massa och papper har betytt en kraftigt höjd förädlingsgrad för den svenska skogsexporten, en utveckling som förstärkts av att bland trävarorna de oarbetades andel reducerats till en obetydlighet på 0,5 proc. Som nämnts har handelspolitiken lagt hinder i vägen för en liknande utveckling inom gruppen massa och papper — tvärtom visade sig mot 1930-talets slut en motsatt tendens.

Såsom redan antytts ha de svenska skogsindustrierna nu byggts ut till gränsen för den svenska skogens avkastning. Sågverksindustrien

Tab. 16. Skogsprodukternas andel av Sveriges export 1871—1938 (%)

År	Trävaror		Pappersindustri		Summa
	oarbetade	sågverks-prod.	massa	papper o. papp	
1871/75	7,9	33,4	0,5	1,1	42,9
1876/80	7,1	34,3	0,8	2,5	44,7
1881/85	6,1	32,7	0,8	3,7	43,3
1886/90	5,1	30,1	2,2	5,9	43,3
1891/95	4,9	29,8	3,2	6,0	43,9
1896/00	4,7	34,7	5,2	2,8	47,4
1901/05	4,4	30,2	8,2	4,7	47,5
1906/10	3,5	25,4	11,4	5,6	45,9
1911/15	2,0	17,4	11,2	4,8	35,4
1916/20	1,8	20,1	16,3	8,7	46,9
1921/25	1,6	19,2	17,1	9,8	47,7
1926/30	1,1	15,4	17,1	8,5	42,1
1931/35	0,6	13,0	19,9	10,6	44,1
1936/38	0,5	10,2	19,8	7,8	38,3

Källa: Procenttalen beräknade på grundval av exportvärdena i Statistisk årsbok 1945, tab. 105 och 106. För papper och papp äro exportvärdena dock för åren 1871—95 hämtade ur Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915, tab. 203. Dessa värden äro ansenligt för höga, och medelvärdet på papper nedsattes i handelsstatistiken år 1894 högst betydligt. Den varugruppering som ligger till grund för tabellen avviker ifråga om trävaror och papper något från den som i följande kapitel användes för perioden 1936/38.

fick redan tidigt känning av den sjunkande tillgången på grövre dimensioner, och även för massaindustrien ha numera möjligheterna för en ökning av råvaruförbrukningen i stort sett uttömts. Den årliga tillväxten i Sveriges skogar utgör enligt riksskogstaxeringen 1923—29 47,7 milj. kbm exkl. bark. Den faktiska avverkningen undersöktes mera ingående första gången 1937[1]) och uppskattades då till 45,0 milj. kbm exkl. bark. En knapp marginal förefanns alltså mellan tillväxt och avverkning, något som bekräftas av den nu pågående nya riksskogstaxeringen. Vissa förberedande inventeringar ge nämligen vid handen, att landets virkesförråd något ökats sedan förra taxeringen. Hela denna ökning kommer emellertid på de södra och mellersta delarna av landet, under det för övre Norrland virkesför-

[1]) Undersökning angående skogsavverkningen år 1937 av Statistiska centralbyrån, Stat. medd. Ser. A, band V:6, Stockholm 1940.

rådet under de femton år som förflutit mellan de båda riksskogstaxeringarna, nedgått med minst 10 proc. Denna förskjutning av råvarutillgången kan komma att resa allvarliga problem för de till Norrland förlagda skogsindustrierna, särskilt som det kan bli nödvändigt att minska avverkningarna i övre Norrland i sådan grad att icke blott en fortsatt nedgång av virkesförrådet förhindras utan också en viss återhämtning äger rum.[1])

Här har hittills endast talats om Sveriges export av skogsprodukter, och det kanske bör erinras om att vårt land också har en viss import på området. Som vi sett representerade ännu under början av 1860-talet pappersimporten ett större värde än exporten. Med de svenska skogsindustriernas utveckling kom emellertid importen att få en allt mindre betydelse, och under perioden 1936/38 utgjordes vår handel med skogens produkter till 96 proc. av export och endast till 4 proc. av import.

[1]) Streyffert, Th., Den norrländska skogsindustriens råvaruproblem, uppsats i Dagens Nyheter 7/2 1947.

KAPITEL 2.

Sveriges export av skogsprodukter 1936/38

I stora drag antyddes i föregående avsnitt skogsprodukternas betydelse för Sveriges utrikeshandel under tider som gått och framförallt då utvecklingen under det skede, som tog sin början vid mitten av förra århundradet. Vi skola nu närmare undersöka läget före det andra världskrigets utbrott eller närmare bestämt perioden 1936/38.

Den första fråga, som därvid uppställer sig, är hur undersökningsområdet lämpligen bör avgränsas. I det föregående nöjde vi oss i stort sett med de tre huvudgrupperna trävaror, massa och papper (inkl. papp).

Det kan alltid diskuteras hur långt man bör följa förädlingsprocessen. Första ledet i utnyttjandet av skogens avkastning utgör själva skogsbruket innefattande trädens avverkning samt utforslande ur skogen, vilket senare ju hos oss till stor del är liktydigt med flottningsarbete. De oarbetade skogsprodukter, som därvid erhållas, äro endast i obetydlig utsträckning föremål för export. De finna i stället användning inom landet, i någon liten utsträckning direkt för byggnads- och anläggningsarbeten men huvudsakligen som vedbränsle och som industriråvara. De båda stora industrier det här gäller utgöras som bekant av sågverk och massafabriker. Vid sidan härav är en tredje förädlingsindustri, träkolstillverkningen, numera av liten betydelse. För de olika huvudanvändningarna av trä var råvaruåtgången 1937[1]) följande: vedbränsle 10 milj., sågverken 15 milj. och massafabrikerna 17 milj. kbm. Härtill kommo 1,5 milj. till träkolstillverkningen och 2 milj. kbm oarbetat trä, till någon del exporterat men framförallt använt till husbehov på landsbygden, vidare som sliprar, stolpar m. m. Den totala svenska förbrukningen av trä uppgick sålunda 1937 till i runt tal 45 milj. kbm.

Av de produkter, som framkomma ur sågverken, går som vi redan

[1]) Undersökning angående skogsavverkningen år 1937 av Statistiska centralbyrån, Stat. medd. Ser. A. Band V:6, sid 11. De där angivna siffrorna inkludera bark men ha med reduktionstalet 84,2 omräknats till de i texten återgivna siffrorna, som alltså avse virkeskvantiteterna exklusive bark.

nämnt större delen på export. Den övriga produktionen blir till en del föremål för vidare förädling inom en rad olika industrier, av vilka fanerfabriker, snickerier och möbelfabriker äro viktigast. Kryssfaner och byggnadselement som t. ex. dörrar utgöra härvid exportartiklar av viss betydelse. I övrigt ingår trä i en sådan mängd varor, att det är omöjligt att här följa de olika förädlingsstadierna.

Återvända vi till massaindustrien, går som vi i det föregående avsnittet sett den övervägande delen av produktionen direkt på export. Huvuddelen av denna massa förädlas i utländska fabriker till papper och papp, under det en mindre del utgör textilråvara. Även andra användningar av massa ha såsom tidigare nämnts börjat utveckla sig men voro under den nu behandlade perioden ännu av relativt liten betydelse, särskilt i kvantitativt hänseende.

Den knappa tredjedel av den svenska massan, som stannar kvar inom landet, blir liksom exportmassan huvudsakligen vidareförädlad till papper och papp, produkter som i sin tur till omkring 60 proc. bli exporterade från Sverige. Den relativt obetydliga del av massan, som 1936/38 i vårt land förädlades till konstsilke och cellull, stannade däremot praktiskt taget i sin helhet kvar. Detsamma gäller i stort sett också om den del av pappersbrukens produktion, som i Sverige undergår vidare förädling till olika arbeten av papper, tryckalster m. m.

Som synes ha vi att göra med en mångfald produkter med trä som utgångsmaterial. Frågan om gränsdragningen betyder hur långt man lämpligen bör följa förädlingsprocessen. Bestämmer man sig för endast det första förädlingsstadiet, når man alltså från det oarbetade träet till ved, träkol, sågverksprodukter och pappersmassa, varav ju endast de båda sistnämnda äro av betydelse för den svenska utrikeshandeln. För att nå den tredje stora svenska exportartikeln på området, papperet, måste vi gå ytterligare ett steg. Konsekvensen skulle då egentligen fordra, att vi följa ett andra förädlingsstadium även i övriga tillverkningsgrenar. Såsom redan framgått finnas emellertid här icke några exportvaror av betydelse — vi räkna då icke med träkolets andel i järnproduktionen, som behandlas i annat sammanhang. Av denna orsak komma vi att följa skogsprodukterna i deras andra förädlingsstadium endast vad det gäller pappersproduktionen.

De tre stora grupperna bli sålunda trävaror (oarbetade och sågverksprodukter), pappersmassa samt papper och papp. Det kan redan

här nämnas, att under perioden 1936/38 trävaruexporten motsvarade 92 proc. av utförselvärdet av samtliga produkter, som enligt handelsstatistikens rymligaste definition kunna räknas som produkter av skogshantering och trävaruindustri. På samma sätt utgjorde massa, papper och papp 97 proc. av all utförsel, som kunde betecknas som »produkter av pappersindustri». Den icke helt konsekventa avgränsning av området, som vi här företagit, ger alltså fördelen att inom tre huvudgrupper kunna samla drygt 95 proc. av Sveriges hela export av produkter från skogshantering, trävaruindustri och pappersindustri.

Importen på området är, som redan nämnts, av liten betydelse utgörande endast 4 proc. av vår hela handel med dessa produkter. Här spela emellertid olika arbeten av trä och papper jämte tryckalster m. m. en helt annan roll än inom exporten, varför av importen efter värde räknat icke mycket mer än hälften faller inom de tre ovannämnda grupperna.

A. TRÄVAROR

Varugruppens sammansättning

Begreppet trävaror inrymmer en mångfald produkter och är långt ifrån entydigt. Som vi skola se användes i in- och utländsk statistik »trävaror» som beteckning för så olika sammansatta varugrupper, att de icke utan vidare äro jämförbara.

Såsom redan framgått av det föregående, ligger det närmast till hands att sammanföra de produkter, som i huvudsak bestå av trä, i tre grupper representerande olika förädlingsstadier, vilka kunna benämnas oarbetat trä, sågverksprodukter och arbeten av trä. I den första gruppen medtagas förutom oarbetat trä också trävaror, som endast äro bilade, i den andra sågverkens produktion och i den tredje wallboard, produkter från fanerfabriker, snickeri-, möbel- och annan träförädlingsindustri liksom tunnbinderiarbeten m. m. Begreppet trävaror reservera vi därvid för de båda första grupperna, alltså oarbetat trä och sågverksprodukter.

Vad först den svenska handelsstatistiken beträffar, återges där regelbundet en uppdelning av exportvärdet efter varornas ursprung,

varvid en grupp betecknas »produkter av skogshantering och trävaruindustri». Denna grupp utgör i stort sett en sammanfattning av de tre ovannämnda grupperna men inrymmer därutöver sådana produkter som träsprit och trätjära, vegetabiliska garvningsämnen, kottar och korkavfall.[1]) Kärnan i denna grupp utgöres av stat. nr 712—99, vilka på annat ställe i handelsstatistiken sammanfattas under beteckningen »trävaror och arbeten därav». Inom denna sistnämnda grupp rymmes allt vad vi ovan kallat oarbetat trä och sågverksprodukter samt med några undantag också den tredje gruppen, »arbeten av trä».[2]) Som oarbetat trä kunna vi därvid räkna nr 712—25, som sågverksprodukter 726—43, 745—47 och 776—83 samt som arbeten av trä övriga nummer.

I fortsättningen taga vi endast med de båda första grupperna, alltså oarbetat trä och sågverksprodukter, och göra därvid den ytterligare inskränkningen, att endast produkter av furu och gran avses. Härigenom bortfalla nr 718—21, 742—43 och 746. Dessa nummer representera en obetydlig export av svenskt lövträ och utländskt trä. Kvar ha vi då en homogen grupp svenska barrträdsprodukter, oarbetade, bilade, sågade och hyvlade, vilken i fortsättningen betecknas som vår trävaruexport. Den representerade under perioden 1936/38 ett årligt exportvärde av i genomsnitt 202 milj. kr. mot 218 milj. för hela gruppen »trävaror och arbeten därav» och 220 milj. kr. för »produkter av skogshantering och trävaruindustri». Den på detta sätt definierade trävaruexporten motsvarade sålunda under nu ifrågavarande period 92 proc. av utförselvärdet av samtliga varor, som enligt den rymligaste definitionen kunna räknas som produkter av skogshantering och trävaruindustri.

Den frågan uppställer sig nu, i vilken utsträckning den så definierade trävaruexporten kan jämföras med motsvarande inhemska produktion, alltså i detta fall närmast industristatistiken. Som bekant äro i vårt land handels- och industristatistiken helt olika uppställda, den förra ifråga om gruppering och nummer i överensstämmelse med gällande tulltaxa med statistisk varuförteckning, den senare i en av kommerskollegium beslutad gruppering och med en under nu ifråga-

---

[1]) Gruppen består av stat. nr 209, 210, 230, 522, 525—26, 712—801, 1181, 1210, 1729, 1921 (enl. uppgift från tullverket, som sammanställer denna tabell).

[2]) Dylika undantag äro t. ex. träskor, vagnshjul, skaklar, symaskinsbord m. m. Å andra sidan ingår träkol litet oegentligt i denna varugrupp.

varande period år från år förskjuten numrering. I motsats till vad numera är fallet ingingo icke under åren 1936/38 i industristatistiken bilade trävaror utan endast sågade och hyvlade. Av våra båda grupper kan därför icke oarbetat trä men däremot sågverksprodukterna sammanställas ur industristatistiken. I förbigående kan anmärkas att hyvlat virke i handelsstatistiken anges i såväl fast som nominellt mått men i industristatistiken endast i nominellt, varför vid en jämförelse sistnämnda mått lämpligen användes. De nummer trävaruexporten omfattar i handels- resp. industristatistiken anges i bilaga 1.

Vi komma så till frågan om tillgången till internationell statistik på detta område. Vad först produktionsstatistiken beträffar, är den bristfällig, och endast ett mindre antal länder publicera överhuvudtaget några uppgifter om tillverkningen av trävaror. NF har i sin skrift Raw Materials and Foodstuffs, Production by Countries 1935 and 1938, medtagit sågverksprodukter av barrträ men har på denna punkt kunnat framlägga produktionssiffror endast från 5 av de medtagna 95 länderna. Uppgifter om import- eller exportöverskott ifråga om denna varugrupp återfinnas däremot för 35 av länderna. En annan NF-publikation, World Production and Prices, publicerar uppgifter om olika råvarugruppers produktionsvärde, erhållna genom multiplikation av den producerade kvantiteten med det medelpris i dollar, som ansetts representativt för 1930. De så erhållna värdesiffrorna ge alltså ett uttryck för volymutvecklingen. Bland varugrupperna ingå också »wood products», varvid siffrorna förklaras bygga på två produktionsserier, en för sågat virke och en för trämassa. Då emellertid NF själv som nämnts icke kan prestera någon ens tillnärmelsevis komplett produktionssiffra för sågat virke, måste denna serie basera sig på uppskattningar. En dylik uppskattning gjordes 1923 av amerikanarna Zon och Sparhawk.[1]) En värdefull beräkning av produktionsförhållandena under senare hälften av 1920-talet (närmast 1925—27) har vidare utförts av en svensk, professor Th. Streyffert.[2]) En tysk, Walter Grottian, har gjort vissa uppskattningar för 1937.[3])

---

[1]) R. Zon and W. N. Sparhawk, Forest Resources of the World, New York and London 1923.

[2]) Världens barrskogstillgångar, Stockholm 1931.

[3]) W. Grottian, Holz—Holzverbrauch und Holzerzeugung der Welt in der Nachkriegszeit, Leipzig 1938.

Likaledes för år 1937 har Förenta Nationernas livsmedels- och jordbruksorganisation FAO (Food and Agriculture Organization) utfört en beräkning över olika länders produktion av och handel med skogsprodukter. Materialet har organisationen delvis erhållit genom ett frågeformulär, som i slutet av år 1945 sändes till resp. länder, och resultatet publicerades i en skrift, Forestry and Forest Products, World Situation 1937—1946. Den är daterad 15 aug. 1946 och tryckt i Stockholm. Skriften tjänade som underlag för diskussionerna vid FAO:s möte i Köpenhamn påföljande månad. I inledningen göras stora reservationer ifråga om den uppgjorda statistiken, som i hög grad måst byggas på uppskattningar. Den bör betraktas som ett försök, heter det. I detta sammanhang är närmast av intresse, att i tabellerna ingå uppgifter om de olika ländernas produktion av virke (lumber). En jämförelse med den svenska statistiken ger vid handen att dessa siffror närmast avse vad vi ovan fört till gruppen sågverksprodukter — någon överensstämmelse mellan FAO:s siffror och de officiella svenska rörande Sverige synes dock ej föreligga. En svaghet i FAO:s material är att det avser endast ett förkrigsår, 1937, men framförallt att någon åtskillnad mellan barr- och lövträdsvirke icke gjorts. Även saknar man utöver rubriken *lumber* uppgift om varugruppens sammansättning. Trots dessa reservationer måste vi i fortsättningen i brist på annat material i viss utsträckning använda FAO:s uppgifter rörande virkesproduktionen 1937.

Ett betydligt rikligare material föreligger rörande den internationella handeln med trävaror. I Sverige publicerar sålunda Svenska trävaruexportföreningen regelbundet i anslutning till sin årsberättelse statistiska uppgifter över handeln med sågverksprodukter, vilka före kriget innehöllo ganska utförliga internationella uppgifter. Därjämte har föreningen i stencilerad form utgivit tabeller över viktigare länders export och import av sågade eller hyvlade trävaror under åren 1929—38.

Vill man emellertid ha så kompletta uppgifter som möjligt över världshandeln med såväl oarbetat trä som sågverksprodukter, får man söka sig till i utlandet publicerad statistik. Till en början ha vi här NF:s publikation International Trade in Certain Raw Materials and Foodstuffs by Countries of Origin and Consumption, vars sista årgång[1]) just ger åren 1936—38. Här ingår en varugrupp betecknad

[1]) Geneva 1939, II. A. 22.

»trä», vilken innehåller sågat trä samt trä avsett för sågning. En jämförelse med svensk statistik visar, att NF:s trägrupp rymmer dels vad vi betecknat som sågverksprodukter, dels en del oarbetat trä, nämligen timmer, bjälkar och sparrar, i båda fallen alla träslag medräknade. Den i grupperingen uppdragna gränsen mellan barrträ och annat trä liksom mellan oarbetat trä och sågverksprodukter har för många länders vidkommande ej kunnat fullföljas, varför ej heller totalsiffrorna uppdelats. Endast kvantitativa uppgifter föreligga. Eftersom publikationen är utgiven i oktober 1939, äro siffrorna för 1938 i hög grad preliminära. För Sveriges vidkommande har man för 1938 i hastigheten tydligen fått med det nominella måttet för hyvlat virke, under det för tidigare år kvantiteten beräknats efter fast mått, och därmed har denna grupp för 1938 fått en drygt 20 proc. för hög siffra. En stor förtjänst har dock detta arbete, nämligen att uppgifterna äro i hög grad kompletta och omfatta icke mindre än 123 länder och områden, vilka 1937 representerade 98 proc. av världshandeln. För vår undersökning är det emellertid en avgörande brist, att materialet icke tillåter en uppdelning i oarbetat trä och sågverksprodukter och icke heller i produkter av barrträ och av övriga träslag.

På tyska föreligger en internationell statistik betitlad Die Umsatzmengen im Weltholzhandel 1925—1938, utarbetad av dr Walter Grottian på uppdrag av Internationale Forstzentrale i Berlin.[1]) Den omfattar icke blott trävaror utan också massa och papper och vill i första hand visa utvecklingen under ifrågavarande period. Uppgifterna äro långt ifrån så kompletta som NF:s — de världsstatistiska tabellerna bygga på 35 länder — men beräknas omfatta 95 proc. av handeln med ifrågavarande produkter. Av stort intresse är omräkningen av såväl trä- som massa- och pappersprodukterna i förbrukad råvara. När det emellertid gäller att få en bild av världshandeln med trävaror, äro Grottians tabeller mindre användbara. Endast kvantitativa uppgifter föreligga, och vidare tillåta siffrorna ej någon uppdelning på barrträ och andra träslag. Ytterligare kan nämnas, att i de världsstatistiska tabellerna endast en del av Sveriges export av oarbetat trä kommit med och att gruppindelningen är mindre lämpad för vår undersökning.

[1]) Silvae Orbis, Schriftenreihe der Internationalen Forstzentrale No. 3, Berlin—Wannsee 1942.

Som källa använder Grottian i icke obetydlig utsträckning Year-Book of World Timber Trade,[1]) och i denna återfinnes ett rikligt och fackmässigt behandlat material. Uppgifter föreligga för 35 länder, alltså samma antal som i Grottians arbete. Såväl kvantitets- som värdeuppgifter lämnas över världshandeln med trä, de förra i kubikmeter och de senare i schweiziska guldfrancs.[2]) För hyvlat virke räknas efter fast mått. Trävarorna äro uppdelade på elva grupper och dessa i sin tur på barrträ (softwood) och övriga träslag (hardwood). Grupperna 2—7 av barrträ motsvara därvid vad vi ovan benämnt oarbetat trä och grupperna 9—11 våra sågverksprodukter. Svensk uppgiftslämnare till denna publikation har varit Svenska trävaruexportföreningen. Grupperna 1—11 kunna för den svenska exportens vidkommande sammanställas ur vår officiella handelsstatistik, men de så erhållna siffrorna avvika något från World Timber Trade's, tydligen beroende på att efter det Trävaruexportföreningen erhållit siffrorna från tullverket dessa blivit justerade.

Tyvärr avbröt kriget Comité international du bois' verksamhet, och 1939 års edition utkom aldrig. Endast fragmentariska uppgifter avseende 1938 föreligga i organisationens under en del av 1939 utgivna månadsbulletin. Det är naturligtvis en nackdel att denna världsstatistik icke innefattar även 1938, men detta torde mer än väl uppvägas av materialets lämplighet i övrigt. Någon anledning att använda FAO:s material finnes icke, eftersom detta avser enbart år 1937, endast omfattar sågverksprodukterna och icke medger en uppdelning på barr- och lövträ.

Den svenska trävaruexporten 1936/38

Sveriges export av trävaror, definierad som ovan, uppgick under 1936/38 till drygt 4,5 milj. kbm per år, representerande ett värde av något över 200 milj. kr. (jämför tab. 17). Trävarorna utgjorde därmed 11,3 proc. av Sveriges hela export. Efter värde räknat dominerade sågverksprodukterna trävaruexporten till 94 proc., under det alltså endast 6 proc. kommo på det oarbetade träet.

Under de tre år det här gäller företedde den svenska trävaruex-

[1]) Utgiven av Comité international du bois i Bryssel. Sista editionen 1938 med uppgifter för 1936 och 1937.

[2]) Kurs 1936—37 1 svensk krona = 0,8 fr.

Tab. 17. Sveriges produktion och export av trävaror 1936/38 (årsmedeltal)

Varugrupp	Kvantitet (1.000 kbm)			Värde (milj. kr.)			Medelpris (kr./kbm)		Andel av totalexporten (%)
	Prod.	Export	%	Prod.	Export	%	Prod.	Export	
Oarbetat trä . .	35.500	596	2	430,0	12,9	3	12,1	21,6	0,7
Sågverksprod. . .	6.310	3.937	62	274,7	188,9	69	43,5	48,0	10,6
därav sågat . .	4.001	2.793	70	165,3	127,9	77	41,3	45,8	7,2
hyvlat	1.929	878	46	85,4	42,2	49	44,3	48,1	2,4
lådämnen . . .	380	266	70	24,0	18,8	78	63,2	70,7	1,0
Total	—	4.533	—	—	201,8	—	—	—	11,3

Källa: SOS Industri 1936—38, SOS Handel 1936—38. För ohyvlade plankor, battens etc. blott avsaluproduktionen, för hyvlat virke nominellt mått. Produktionssiffran för oarbetat trä hämtad ur Skogsavverkningen år 1937 (Stat. medd. ser. A, Band V: 6) och representerar landets produktion av gagnvirke nämnda år. Värdet av denna gagnvirkesproduktion enligt E. Waldenström, Utvecklingslinjer inom svensk skogsindustri, sid. 18, dock med reduktion för kolveden.

porten starka svängningar vad beträffar såväl kvantitets- som framförallt värdesiffrorna. Sålunda steg exportvärdet för sågverksprodukterna med 35 proc. från 1936 till 1937 för att påföljande år sjunka tillbaka under 1936 års nivå. För det oarbetade träet steg exporten även under 1938. Dessa stora variationer återspegla trävaruexportens starka konjunkturkänslighet. Såsom professor Lundberg framhållit,[1]) omfattar exporten den mest konjunkturkänsliga delen av det svenska näringslivet, och en av huvudorsakerna härtill är att vår export till en betydande del består av varor, vars avsättning är beroende av den med konjunkturrörelsen i olika länder starkt fluktuerande investeringsverksamheten. Trävarorna utgöra ett viktigt exempel härpå. Uppgången 1937 var sålunda större än för exporten i dess helhet i det trävarornas andel av totalexporten steg från 11,7 till 12,2 proc. Detsamma gällde nedgången påföljande år, då deras andel reducerades till 10,0 proc.

Vad först år 1936 beträffar, kännetecknades det av goda marknadsförhållanden för trävaror. I stället för det prisfall, som ägt rum under de närmast föregående åren, kom 1936 att uppvisa en ökad efterfrågan och prishöjningar, vilka mot årets slut blevo

[1]) Det svenska näringslivets konjunkturkänslighet. Medd. från Konjunkturinstitutet. Ser. B:5, Stockholm 1945, sid. 32 och 41.

särskilt framträdande. En viss betydelse hade härvid den reglering av exporten av sågverksprodukter av barrträ, som genomfördes av den i november 1935 ingångna European Timber Exporters' Convention (ETEC). Den omfattade åtta av Europas största träexporterande länder och hade till uppgift att begränsa utbudet till viss för varje land fastställd maximikvantitet. Vid utgången av 1936 hade de svenska träexportörerna redan sålt närmare hälften av nästa års export.[1]) Uppgången fortsatte i forcerad takt under första halvåret 1937. Under inflytande av den allmänna konjunkturutvecklingen blevo trävarorna föremål för en ivrig spekulation. Från september 1936 till mars 1937 steg träpriset med omkring 30 proc.[2]) Detta prisläge höll sig — dock under tilltagande avsättningssvårigheter — till fram mot hösten, då ett prisfall inträdde, varunder de uppnådda prisökningarna till större delen bortföllo. För Sverige, som redan vid halvårsskiftet sålt 83 proc. av årets export, kom 1937 att bli det bästa året på trävaruexportens område sedan konjunkturtoppen 1929. Vid ingången av 1938 voro emellertid endast 95.000 stds svenska trävaror sålda på export mot 400.000 ett år tidigare. Nedgången under senare delen av 1937 fortsatte under 1938. Redan hösten 1937 hade ETEC reducerat medlemmarnas kvot för 1938 med 10 proc. i jämförelse med 1937, men denna nedgång kom att till halva kvantiteten verka redan under 1937, eftersom exportörerna fingo tillgodoräkna sig då gjorda utbudsminskningar. I januari 1938 nedskar ETEC kvoterna med ytterligare 5 proc., och i september genomfördes en tredje reduktion, denna gång med 6 ½ proc. Icke ens de så reducerade kvoterna kunde fullt utnyttjas av medlemmarna. Träpriserna befunno sig i fallande ända fram till sommaren, och på hösten och under årets sista månader inträffade nya prisfall — prisnedgången på svenska trävaror uppgick under 1938 till omkring 20 proc.

Perioden 1936/38 representerar alltså för trävaruexporten en uppgångs- och en nedgångsperiod. Dock betydde för det oarbetade träet 1938 ej någon nedgång, vilket sammanhänger med att här ingå varugrupper som massaved, pitprops, sliprar m. m. utan närmare anknytning till marknadsläget för trävaror i övrigt, vilket i huvudsak be-

---

[1]) Denna liksom några följande uppgifter om marknadsläget hämtade ur Svenska trävaruexportföreningens berättelse för resp. år.

[2]) NF:s World Production and Prices 1936/37, sid. 86, har siffran 28,5 och Trävaruexportföreningen räknar med 34 proc.

stämmes av byggnadsverksamhetens omfång. Bland det oarbetade träet visade sådana produkter som timmer, bjälkar och sparrar samma exportutveckling som sågverksprodukterna. För trävaruexporten i sin helhet representerar perioden 1936/38 ett relativt gott konjunkturläge.

Återvända vi emellertid till tabell 17 har där ett försök gjorts att sätta trävaruexporten i relation till den inhemska produktionen. Vad först det oarbetade träet beträffar, visa våra siffror att av detta endast en obetydlighet på 2 proc. går på export. Därvid har som jämförelseled valts produktionen av gagnvirke i vårt land under 1937, det enda år för vilket någon noggrannare undersökning om avverkningens storlek utförts. Uppskattningar föreligga dock för samtliga år fr. o. m. 1929,[1]) och användas dessa får man för perioden 1936/38 en lägre siffra än den i tabellen angivna. Skillnaden är dock icke större än att exporten likväl stannar vid 2 proc. av produktionen. Som skäl för användandet av den högre siffran avseende 1937 må anföras, att avverkningssiffrorna på grund av svårigheten att införskaffa kompletta uppgifter bedömas i allmänhet vara för låga.[2]) Till en exportkvot på 3 proc. kommer man genom att räkna med värde i stället för kvantitet. Som alltid vid en värdejämförelse har man därvid att taga hänsyn till att exportpriset räknas fob och alltså inkluderar fraktkostnader intill dess varan anlänt till svensk hamn eller gränsort, under det produktionspriset åtminstone enligt industristatistikens föreskrifter skall räknas »fritt banvagn, fartyg eller bil etc.». Även om vederbörlig hänsyn tages härtill, är det tydligt att det oarbetade trä, som går på export, representerar ett större värde per kbm än totalproduktionen. Den största posten utgöres av pitprops.

I stark motsats till det oarbetade träets exportkvot på mindre än 3 proc. står den exportorienterade sågverksindustrien, av vars pro-

[1]) För åren 1929—1937 avse siffrorna *förbrukningen* av virke och återges i Utredning rörande skogsnäringens ekonomiska läge, SOU 1938:53. För de första åren äro beräkningarna utförda av 1931 års skogssakkunniga och därefter av 1936 års skogsutredning. Den noggranna undersökningen rörande *avverkningen* 1937 utfördes av Statistiska centralbyrån (Stat. medd., ser. A, band V:6). För efterföljande år har Kungl. skogsstyrelsen försökt att med hjälp av tillgänglig statistik uppskatta avverkningen. SOS Det enskilda skogsbruket år 1945 ger sid. 18 siffrorna för 1937—45.

[2]) SOS Det enskilda skogsbruket år 1945, sid. 18.

duktion regelbundet 60—70 proc. äro avsedda för utlandet.[1]) Som vi sett hade denna industri tidigare en ännu högre exportkvot. Under 1936/38 uppgick Sveriges tillverkning av sågverksprodukter till 6,3 milj. kbm per år, varav närmare 4 milj. exporterades. Som framgår av tabellen utgjorde exportkvoten för enbart sågat virke och för lådämnen hela 70 proc., under det av hyvlat virke knappt hälften gick på export. I sistnämnda fall tillkommer emellertid en viss utförsel i form av byggnadselement av olika slag — under nu ifrågavarande period framförallt dörrar.

Värdemässigt utgjorde inom sågverksindustrien exportkvoten 1936/38 i runt tal 70 proc. Dessa produkter utvisa genomgående ett exportpris liggande omkring 10 proc. högre än tillverkningsvärdet enligt industristatistiken. Hur mycket härav som representeras av högre fraktkostnad är svårt att säga. I övrigt kan vara av intresse att notera det med förädlingsgraden stigande exportpriset: för oarbetat trä kr. 21:60, för enbart sågat virke 45:80, för hyvlat 48:10 samt för lådämnen kr. 70:70, allt per kbm räknat.

De större köparna av svensk trävaruexport återfinnas i tabell 18. Trävaruexporten är mer än någon annan av de stora svenska exportprodukterna ensidigt inriktad mot ett begränsat marknadsområde, nämligen Västeuropa och Tyskland. Den utan jämförelse största köparen är Storbritannien, som ensamt mottager hälften av Sveriges hela trävaruexport. Övriga stora köpare äro Danmark, Tyskland, Frankrike, Holland, Belgien och Norge. Detta sammanhängande område representerande Nordvästeuropa jämte Tyskland mottog 1936/38 icke mindre än 92 proc. av Sveriges trävaruexport kvantitativt räknat; värdemässigt utgjorde andelen 90 proc. Vid sidan härav var endast den afrikanska marknaden av nämnvärd betydelse för vår trävaruexport. Den mottog under ifrågavarande period 5,3 proc. av exportkvantiteten representerande 7,1 proc. av exportvärdet. Till samtliga övriga länder gingo endast 3 proc. av våra trävaror, vare sig man räknar efter kvantitet eller värde.

I övrigt skall i detta sammanhang endast pekas på att man i tabellen som ett genomgående drag finner, att de minst förädlade produk-

---

[1]) Medtagen är den produktion, som ingår i industristatistiken. Därutöver finnas småsågar, vars antal är stort men vars produktion är liten. Dessa sågar ha som regel icke någon betydelse för trävaruexporten.

Tab. 18. Den svenska trävaruexportens inriktning 1936/38

Till	Kvantitet 1.000 kbm					Värde 1.000 kr.				
	Oarbetat trä	Sågverksprodukter			summa	Oarbetat trä	Sågverksprodukter			summa
		sågat	hyvlat	lådämnen			sågat	hyvlat	lådämnen	
Storbritannien m. Irland	215	1.279	769	162	2.425	4.826	55.314	36.831	11.070	108.041
Danmark	63	334	60	5	462	2.174	14.848	3.081	452	20.555
Tyskland	108	285	1	1	395	2.561	15.441	57	42	18.101
Holland	10	242	4	2	258	171	11.013	183	89	11.456
Frankrike	1	185	0	0	186	31	9.385	1	2	9.419
Norge	157	129	3	0	289	2.254	5.301	90	2	7.647
Belgien	17	121	—	0	138	386	5.194	—	3	5.583
Övriga Europa	20	70	4	1	95	366	3.496	191	55	4.108
Europa	591	2.645	841	171	4.248	12.769	119.992	40.434	11.715	184.910
Egypten	4	43	0	2	49	102	2.324	3	179	2.608
Br. Sydafrika	0	31	23	56	110	1	1.593	1.150	4.242	6.986
Övr. Afrika	1	59	5	17	82	4	3.163	246	1.212	4.625
Afrika	5	133	28	75	241	107	7.080	1.399	5.633	14.219
Asien	0	7	5	9	21	8	399	220	597	1.224
Australien	—	6	3	5	14	—	315	148	406	869
Amerika	0	1	0	6	7	1	59	4	396	460
Ej redovisade länder	0	1	0	0	1	10	30	16	9	65
Total	596	2.793	877	266	4.532	12.895	127.875	42.221	18.756	201.747

Källa: SOS Handel 1936—38. För hyvlat virke nominellt mått. Specificerade äro samtliga länder till vilka Sveriges export av trävaror 1936/38 representerade ett årligt genomsnittsvärde av minst 2 milj. kr.

terna gått till de närmast belägna marknaderna, under det inslaget av högre förädlade produkter stiger i takt med transportvägens längd. Utomeuropa tog under denna tid mindre än 1 proc. av det oarbetade träet men drygt 7 proc. av sågverksprodukterna och bland de sistnämnda hela 36 proc. av den mest förädlade gruppen, lådämnen.

Världshandeln med trävaror

Världsexporten av trävaror uppgick under 1936/38 enligt Grottian till omkring 47 milj. kbm per år.[1]) Liksom vi ovan konstaterade ifråga om de svenska exportsiffrorna var 1937 det bästa och 1938 det sämsta året. Tages medeltal endast för 1936/37, blir exportkvantiteten därför något högre eller 50 milj. kbm. Year-Book of World Timber Trade, vilken som tidigare nämnts endast omfattar dessa båda år, ger siffran 52 milj. kbm. I sistnämnda fall finnes även exportvärdet angivet, utvisande att trävaruexporten 1936/37 uppgick till i runt tal 1.750 milj. kr.

Av de båda huvudgrupperna oarbetat trä och sågverksprodukter är i världsexporten den sistnämnda viktigast, särskilt om man räknar efter värdet. Kvantitativt utgjorde enligt Grottian sågverksprodukterna 55 proc. av trävaruexporten, vare sig man räknar medeltal för 1936/37 eller 1936/38. World Timber Trade visar samma andel för sågverksprodukterna, nämligen 55 proc., men eftersom denna källa även upptager exportvärdet, kan man här utläsa att sågverksprodukterna under ifrågavarande tid representerade icke mindre än 75 proc. av värdet av världens trävaruexport.

Om sågverksindustrien har som nämnts FAO-skriften Forestry and Forest Products en del intressanta uppgifter avseende år 1937. Världsproduktionen av sågverksprodukter uppskattas för nämnda år till 200 milj. kbm. Härav gingo drygt 33 milj. kbm på export, varför alltså för hela världen exportkvoten uppgick till närmare 17 proc. På detta område äro sju länder av dominerande betydelse. De tillverka närmare 80 proc. av alla sågverksprodukter, och deras andel av världsexporten uppgår till 72 proc. Fyra av dessa länder, nämligen Förenta Staterna, Sovjetunionen, Tyskland och Japan, tillverka sågverksprodukter till alldeles övervägande del för egen räkning. Deras produktion uppgick 1937 till 134 milj. kbm, motsvarande 67 proc. av världsproduktionen. Deras andel av världsexporten av sågverksprodukter uppgick däremot till icke fullt 32 proc. Dessa länder exporterade 1937 knappt 8 proc. av sin sågverksproduktion — högsta exportkvoten hade Sovjetunionen med 17 proc. De tre övriga länderna, Kanada, Sverige och Finland, ha däremot en sågverksindustri,

[1]) I denna liksom följande siffror ingår icke vedexporten, vilken icke når upp till 1 milj. kbm per år.

som till drygt 60 proc. är inriktad på export. De tillverkade 1937 endast 11 proc. av världens sågverksprodukter, men deras andel av världsexporten på området utgjorde icke mindre än 40 proc. Finland utförde 75 proc. av sin produktion, Sverige 64 proc. och Kanada 49 proc.

I världsexporten av trävaror intaga produkterna av barrträ en fullständigt dominerande ställning. World Timber Trade's statistik, som tillåter en uppdelning på olika träslag, visar att 1936/37 barrträet utgjorde omkring 95 proc. av världens trävaruexport vad kvantiteten beträffar och 89 proc. räknat efter värdet. I fortsättningen begränsa vi oss, liksom skedde ifråga om den svenska exporten, till enbart barrträet och använda därvid World Timber Trade's siffror för 1936/37. Lövträet uppvisar ifråga om såväl produktionens lokalisering som handelsvägarna en ganska annorlunda bild än barrträet, vilket sistnämnda ju ensamt är av betydelse för Sveriges export.

Trävaruexportens fördelning på olika länder under 1936/37 framgår av tabell 19. Endast de medtagna 18 länderna ha betydelse för världens export av barrträ — i den mån export förekommer från andra länder är den så obetydlig, att man kan bortse från den. Den största exportören under dessa år var Sovjetunionen, närmast följt av Finland och Kanada samt med Sverige på fjärde plats. Intressant är att medan för de tre förstnämnda länderna det oarbetade träet utgjorde halva exportkvantiteten, var dess andel i den svenska träexporten endast 11 proc. I själva verket uppvisar icke något land vare sig ifråga om kvantitet eller värde ett så litet inslag av oarbetat trä som Sverige.

De i tabellen upptagna träexportörerna kunna sammanföras i tre områden. Det största exportområdet är det nordosteuropeiska, omfattande de nordiska länderna, Baltikum, Polen och Sovjetunionen. Från detta område kom under dessa år drygt 60 proc. av träexporten efter värde räknat och 57 proc. av kvantiteten. Det andra överskottsområdet utgör Nordamerika, alltså i huvudsak Kanada och Förenta Staterna, vilka 1936/37 levererade omkring 25 proc. av världens träexport, vare sig man räknar i kvantitet eller värde. Det tredje området slutligen ligger i östra Europa och omfattar Tjeckoslovakien, Österrike, Rumänien och Jugoslavien — dess andel av träexporten uppgick nämnda år till 14 proc. av såväl kvantitet som värde. De fyra sista länderna i tabellen falla utanför dessa områden och sva-

Tab. 19. Världens exportörer av barrträ 1936/37

Land	Kvantitet (1.000 kbm)				Värde (milj. kr.)			
	oarbetat trä	sågverksprodukter	summa	%	oarbetat trä	sågverksprodukter	summa	%
Sovjetunionen	5.034	4.529	9.563	19,5	78	190	268	17,5
Finland	3.696	4.936	8.632	17,6	53	212	265	17,4
Kanada	4.737	4.611	9.348	19,0	66	173	239	15,6
Sverige	511	4.066	4.577	9,3	11	200	211	13,8
Förenta Staterna	1.092	2.363	3.455	7,0	19	120	139	9,1
Polen	975	1.430	2.405	4,9	24	57	81	5,3
Österrike	1.367	1.245	2.611	5,3	26	49	75	4,9
Lettland	1.375	644	2.019	4,1	34	30	64	4,2
Tjeckoslovakien	1.623	400	2.023	4,1	35	18	53	3,5
Rumänien	232	1.249	1.481	3,0	5	48	53	3,5
Jugoslavien	130	676	806	1,6	3	25	28	1,8
Norge	85	193	279	0,6	3	12	15	1,0
Litauen	132	181	313	0,6	3	8	11	0,7
Estland	118	225	343	0,7	2	9	11	0,7
Frankrike	734	33	767	1,6	6	1	7	0,5
Tyskland	78	5	83	0,2	3	1	4	0,2
Portugal	401	17	418	0,9	3	0	3	0,2
Schweiz	27	12	39	0,0	0	1	1	0,1
Total	22.347	26.815	49.162	100,0	374	1.154	1.528	100,0

Källa: Year-Book of World Timber Trade, ed. 1938. Som oarbetat trä ha räknats grupperna 2—7 samt som sågverksprodukter 9—11. För hyvlat virke fast mått. Procenttalen uträknade före siffrornas avkortning.

rade sammanlagt endast för 2,7 proc. av exportkvantiteten och 1 proc. av värdet.

Den höga förädlingsgraden inom den svenska trävaruexporten belyses närmare i tabell 20. Sveriges andel av världens export av oarbetat trä uppgick 1936/37 till endast 2 proc. (efter kvantiteten räknat), under det ifråga om sågverksprodukterna vår andel var mångdubbelt högre eller 15 proc. Inom sistnämnda grupp återigen levererade Sverige 12 proc. av det virke, som var enbart sågat, under det ifråga om den mer förädlade produkten hyvlat virke vår andel utgjorde 56 proc. Av hyvlat virke var sålunda Sveriges export större än samtliga övriga länders sammantagen. Denna höga grad av förädling inom svensk trävaruexport återspeglas i att medan Sveriges andel av världens trävaruexport 1936/37 ifråga om kvantiteten upp-

Tab. 20. Sveriges andel av världens export av barrträ 1936/37

Varugrupp	Kvantitet (1.000 kbm)			Värde (1.000 kr.)		
	Världen	Sverige	%	Världen	Sverige	%
Oarbetat trä	22.347	511	2,3	373.875	10.770	2,9
Sågverksprodukter	26.815	4.066	15,2	1.154.211	199.738	17,3
därav sågat	24.505	3.023	12,3	1.017.663	136.655	13,4
» hyvlat	1.387	775	55,9	77.865	44.518	57,2
» lådämnen	923	268	29,0	58.683	18.565	31,6
Total export	49.162	4.577	9,3	1.528.086	210.508	13,8

Källa: Year-Book of World Timber Trade, ed. 1938. För hyvlat virke fast mått. Gruppering liksom i tab. 19.

gick till 9 proc., utgjorde den 14 proc. av värdet. Till denna stora skillnad bidrog dock också det förhållandet, att ifråga om samtliga här redovisade grupper den svenska träexporten hade ett medelpris, som låg högre än genomsnittet.

Importen av trävaror är inom världshandeln ej i samma grad som exporten koncentrerad till ett fåtal länder. I NF:s publikation International Trade in Certain Raw Materials and Foodstuffs upptagas sålunda icke mindre än 45 länder som importörer av trä. World Timber Trade räknar dock endast 27 importörer, och av dessa ha två, Kanada och Italien, icke sin importstatistik så specificerad, att man kan skilja på barrträ och lövträ, utan en uppskattning måste äga rum. Svårigheten att erhålla kompletta uppgifter på importens område illustreras av att såväl NF:s som Grottians och World Timber Trade's siffror visa en betydligt mindre import än export av trä. Detta trots att de båda kvantiteterna äro identiska frånsett den obetydlighet, som går förlorad under fraktningen.[1]) Denna differens, som för NF:s vidkommande rör sig kring 6 proc. och för World Timber Trade's bortåt 8 proc., har naturligtvis sin motsats i värdesiffrorna, där den cifräknade importen genomgående visar högre värde än den fobräknade exporten.

I tabell 21 ha specificerats de länder, vars import av barrträ under 1936/37 uppgick till minst 12,5 milj. kr. (10 milj. guldfr.) per år.

[1]) Andra orsaker till bristande överensstämmelse kunna vara att export och import alltid till viss del falla under olika år, vidare att på grund av tullar o. dyl. importuppgifterna upptaga så små kvantiteter som möjligt o. s. v.

Tab. 21. Världens importörer av barrträ 1936/37

Land	Kvantitet (1.000 kbm)				Värde (milj. kr.)			
	oarbetat trä	sågverksprodukter	summa	%	oarbetat trä	sågverksprodukter	summa	%
Storbritannien	3.738	11.566	15.304	33,7	125	633	758	41,4
Tyskland	5.788	2.099	7.887	17,4	160	135	295	16,1
Förenta Staterna	3.807	1.929	5.736	12,6	46	78	124	6,8
Holland	910	1.711	2.621	5,8	23	88	111	6,0
Frankrike	910	861	1.771	3,9	25	49	74	4,0
Belgien	831	897	1.728	3,8	17	45	62	3,4
Italien	438	813	1.251	2,8	[1]) 10	[1]) 41	51	2,8
Ungern	727	595	1.322	2,9	19	30	49	2,7
Sydafrika	—	737	737	1,6	—	48	48	2,6
Argentina	51	650	701	1,5	2	40	42	2,3
Danmark	84	692	776	1,7	3	32	35	1,9
Australien	584	447	1.031	2,3	6	16	22	1,2
Egypten	—	479	479	1,0	—	21	21	1,2
Eire	—	336	336	0,7	1	20	21	1,1
Kina	270	283	553	1,2	8	10	18	1,0
Grekland	58	287	345	0,8	2	15	17	1,0
Norge	378	168	546	1,2	9	7	16	0,9
Palestina	—	205	205	0,5	—	13	13	0,7
Övriga länder	1.489	592	2.081	4,6	28	26	54	2,9
Total	20.063	25.347	45.410	100,0	484	1.347	1.831	100,0

Källa: Year-Book of World Timber Trade, ed. 1938. Som oarbetat trä ha räknats grupperna 2—7 samt som sågverksprodukter 9—11. För hyvlat virke fast mått. Procenttalen uträknade före siffrornas avkortning. [1]) Uppskattat värde.

Som synes är Storbritannien den utan jämförelse största importören och mottager ensamt en tredjedel av allt barrträ, som går i handel mellan länderna. I värde räknat är Storbritanniens andel av världsimporten av trävaror ännu större eller mer än 40 proc. Närmast följa Tyskland, Förenta Staterna, Holland, Frankrike och Belgien, alltså bortsett från Förenta Staterna representerande ett stort underskottsområde inom det industrialiserade Väst- och Centraleuropa. Övriga träimportörer av betydelse framgå av tabellen.

En sammanfattande bild av världshandeln med trävaror (barrträ) är tabell 22 avsedd att ge. Procenttalen där bygga på värdeuppgifterna i World Timber Trade. Länderna äro i tabellen sammanförda i

Tab. 22. Överskotts- och underskottsområden i världshandeln med barrträ 1936/37

Områden	Export	Import
Europa	75,3	83,1
därav Nord- och Osteuropa	74,3	4,6
» Väst- och Centraleuropa	0,8	74,8
» Sydeuropa	0,2	3,7
Amerika	24,7	9,6
därav Nordamerika	24,7	7,3
» övriga Amerika	—	2,3
Afrika	—	4,4
Asien	—	1,7
Australien	—	1,2
Summa	100,0	100,0

Källa: Tabellens procenttal äro uträknade på grundval av export- resp. importvärden i Year-Book of World Timber Trade, ed. 1938. Nord- och Osteuropa omfattar de tre nordiska länderna, Sovjetunionen jämte Baltikum och Polen samt Österrike, Tjeckoslovakien, Jugoslavien, Ungern och Rumänien. Till Väst- och Centraleuropa räknas Storbritannien med Eire, Danmark, Holland, Belgien, Frankrike, Tyskland och Schweiz. Sydeuropa omfattar Portugal, Italien och Grekland.

grupper representerande de stora överskotts- och underskottsområdena inom trävaruhandeln.

Världens trävaruexport är som synes till nära 75 proc. koncentrerad till Nord- och Osteuropa med Nordamerika som det andra viktiga överskottsområdet. Från dessa båda områden kommo 1936/37 icke mindre än 99 proc. av världens export av barrträ. Det stora underskottsområdet å andra sidan utgjordes av Väst- och Centraleuropa, dit 75 proc. av hela träexporten gingo. I övrigt var importen spridd över stora områden, varvid de viktigaste importörerna utgjordes av Förenta Staterna och länderna kring Medelhavet (Sydeuropa och Nordafrika).

Världshandeln med trä sker endast till liten del mellan kontinenterna. Trä är ju i förhållande till sitt värde en skrymmande vara, som icke kan bära långa transporter. Vår tabell visar att underskottsområdena i Europa mottaga 83 proc. av hela trävaruimporten, men samtidigt äro europeiska länder leverantörer av 75 proc. av världsexporten. Av sistnämnda kvantitet går visserligen något ur Europa, bl. a. från Sverige, men det är likväl en ganska liten del av

sitt trävarubehov, som Europa numera hämtar utifrån. Huvudvägen för världshandeln med trä kommer därmed att gå från Nord- och Osteuropa till Väst- och Centraleuropa, och som vi tidigare funnit har den svenska trävaruexporten till 90 proc. denna inriktning.

Ett liknande förhållande äger rum inom det andra stora handelsområdet, Nordamerika. Härifrån komma i det närmaste 25 proc. av trävaruexporten, men en tredjedel härav (efter kvantitet räknat hälften) når icke längre än till grannlandet. Viktigast är här Kanadas export till Förenta Staterna, men mycket trä går också motsatta vägen. I övrigt förse framförallt Kanada men även Förenta Staterna såväl Europa som övriga delar av världen med icke obetydliga kvantiteter barrträ.

Den relativt korta väg, som det i världshandeln ingående träet fraktas, kan belysas av att Humlum[1]) anger transportvägen för de 27,44 milj. kbm, som 1936/38 gingo sjövägen, till 76 miljarder sjömil, vilket ju motsvarar en genomsnittlig längd av 2.770 sjömil. Humlum utgår därvid från NF:s siffror. Dessa innefatta emellertid å ena sidan även andra träslag än barrträ, under det å andra sidan flertalet grupper oarbetat trä äro uteslutna. I förra fallet komma därmed en del långa transportvägar att medräknas, under det i senare fallet tvärtom en del kortare transporter falla bort. Den genomsnittliga sjötransporten för barrträ torde därför vara icke obetydligt kortare än den ovan angivna sträckan. Likväl utgör den endast en bråkdel av de sträckor, som flertalet övriga världshandelsvaror fraktas. Sålunda är medeldistansen för bomullshandeln 5.100 sjömil, för kautschuk 7.500 och för kopra mer än 8.000 sjömil. Även en produkt som järn fraktas i genomsnitt betydligt längre än trä.

B. PAPPERSMASSA

Varugruppens sammansättning

Med pappersmassa avse vi här massa framställd av trä. Visserligen kunna andra utgångsmaterial som lump eller annat textilavfall, espartogräs eller halm användas, men dylik produktion spelar en försvinnande liten roll. I motsats till trävarorna inrymmer massan

[1]) Johannes Humlum, Oversøiske Transportproblemer, Köpenhamn 1943.

endast några få produkter, lätta att urskilja både i svensk och utländsk statistik. Därtill är det statistiska materialet ifråga om såväl produktion och konsumtion som internationell handel så fullständigt man kan begära.

Inom massan ha vi ju först och främst att skilja på mekanisk (slipmassa) och kemisk, den sistnämnda vanligen kallad cellulosa. Den kemiska massan återigen uppdelas på sulfit- och sulfatcellulosa. I båda fallen finnes blekt och oblekt massa, och slutligen kan man ifråga om den sistnämnda skilja mellan våt och torr. Med denna uppdelning, som användes inom svensk statistik, erhållas åtta produkter, representerande nr 816—823 inom handelsstatistiken och 627—634 inom industristatistiken.[1]) De båda första numren i denna varugrupp avse våt och torr mekanisk massa, de tre följande resp. blekt, våt oblekt och torr oblekt sulfitcellulosa och de tre sista motsvarande kvaliteter sulfatcellulosa. I våra tabeller kommer dock ej uppdelning att ske på våt och torr massa, varför antalet produkter begränsas till fem.

Kvantiteten anges i »torrtänkt vikt, innehållande 90 proc. absolut torr massa», mindre högtidligt vanligen betecknad »torr vikt». I industristatistiken anges dels totalproduktionen, dels avsaluproduktionen. Skillnaden är betydande, eftersom en stor del av massan är föremål för vidare bearbetning vid de fabriker där den framställts.

Gå vi så över till den internationella statistiken på massaområdet, finnas mycket fullständiga uppgifter här att tillgå över såväl produktion som utrikeshandel. I främsta rummet är härvid att nämna den världsstatistik, som sammanställs av Svenska Cellulosa- och Trämasseföreningarna. Denna är i hög grad tillförlitlig och komplett och åberopas för övrigt ofta i utländska arbeten.

Vad först produktionen beträffar, omfattar Cellulosa- och Trämasseföreningarnas statistik 26 länder och ger därmed praktiskt taget kompletta siffror för världsproduktionen. Det kan nämnas, att en produktionsstatistik på detta område även publicerats av NF.[2]) Den omfattar i stort sett samma länder som den svenska världsstatistiken, vilken för övrigt åberopas som källa vid sidan av de olika ländernas officiella statistik. Siffrorna visa också stor överensstämmelse. För

[1]) Industristatistikens nr avse åren 1937 och 1938. År 1936 upptogs massan under nr 602—609.

[2]) Förekommer i Statistical Year-Book 1941/42, Geneva 1943.

perioden 1936/38 redovisar den svenska statistiken en genomsnittlig årsproduktion på 22,7 milj. ton mot 22,4 i NF:s sammanställning — en differens på 1,3 proc., som till stor del beror på att NF:s siffror för 1938 äro preliminära. Även FAO:s produktionsstatistik, som ju endast avser 1937, överensstämmer i stort sett med Cellulosaföreningens och är säkerligen till stor del byggd på denna.

Även över världshandeln med pappersmassa ha Cellulosa- och Trämasseföreningarna en i hög grad komplett statistik. Som exportörer redovisas 20 länder och som importörer 35 länder, vilket ju illustrerar det vanliga förhållandet, att exporten är mera koncentrerad än importen. Uppgifterna ha under 1946 kompletterats och korrigerats. En sammanställning över världshandeln med massa har vidare gjorts av NF för åren 1936/38 i International Trade in Certain Raw Materials and Foodstuffs. Den svenska världsstatistiken åberopas som källa »in certain cases». Eftersom NF:s arbete utkom 1939 äro uppgifterna för 1938 preliminära. Av de tre tabellerna omfattar en mekanisk, en kemisk och en all pappersmassa. Att den sistnämnda tabellen som regel visar högre siffror än summan av de båda första kan ju lätt förklaras av att en del länders handelsstatistik ej anger huruvida det rör sig om mekanisk eller kemisk massa. Svårare är att förklara hur för 1938 tabellerna kunna ange en total massaexport, som med 107.200 ton understiger den samtidigt angivna exporten av mekanisk och kemisk massa! För åren 1936 och 1937 sammanfalla NF:s exportsiffror för massa praktiskt taget helt med den svenska världsstatistiken. Dock redovisar NF en något större andel för den mekaniska massan. För 1938 äro NF:s exportsiffror betydligt högre men som nämnts icke inbördes samstämmiga och till stor del preliminära.

En tredje världsstatistik har sammanställts av W. Grottian i hans tidigare omnämnda arbete Die Umsatzmengen im Weltholzhandel 1925—1938. De där förekommande export- och importsiffrorna äro genomgående lägre än den svenska världsstatistikens. Större delen av avvikelsen beror emellertid på att Grottian medtagit färre länder, nämligen endast 9 exportörer mot 20 i den svenska världsstatistiken och 15 importörer mot 35 i den svenska statistiken. Medtagas i den svenska statistiken endast de länder, som Grottians uppgifter bygga på, erhålles en ganska god överensstämmelse. Sålunda reduceras därvid avvikelsen i Grottians exportstatistik för t. ex. 1936 från 4,2

till 1,9 proc. och i importstatistiken från 6,4 till likaledes 1,9 proc. Som synes kvarstår dock en mindre differens. Även kan nämnas att Grottian liksom NF redovisar en större andel för den mekaniska massan än den svenska statistiken. Vad slutligen beträffar FAO:s siffror över handeln med pappersmassa 1937, överensstämma dessa i stort sett med den svenska statistiken.

Ovanstående granskning synes ge vid handen, att den svenska världsstatistiken bäst lämpar sig för vår undersökning, och då ej annat meddelas kommer den i fortsättningen att användas. Det kanske kan nämnas, att i den mån Cellulosa- och Trämasseföreningarnas statistik avser Sverige någon avvikelse ej kunnat konstateras från svensk industri- och handelsstatistik.

Slutligen kan framhållas att i den svenska världsstatistiken export- och importkvantiteter visa god överensstämmelse. I själva verket äro ju de båda kvantiteterna identiska frånsett vad som går förlorat under transporten. Av skäl, som anfördes i samband med trävaruexporten, visa de emellertid ofta viss olikhet. På massahandelns område inskränker emellertid denna sig till att importkvantiteten något överstiger exportkvantiteten, nämligen för perioden 1936/38 med 1,2 proc.[1]) Detta överskott faller helt på den mekaniska massan, under det den kemiska visar ett obetydligt underskott på 0,4 proc. Samma företeelse kan konstateras i NF:s och Grottians statistik, nämligen att för mekanisk massa importen är större än exporten, under det motsatsen är fallet för den kemiska.

Den svenska exporten av pappersmassa 1936/38

Såsom framgår av tabell 23 uppgick under perioden 1936/38 tillverkningen i Sverige av pappersmassa till 3,26 milj. ton per år till ett värde av 467 milj. kr. Ifråga om den mekaniska massan liksom även oblekt sulfit och sulfat — i samtliga fall »våt» massa — sker en betydande del av produktionen icke för avsalu, utan »för vidare bearbetning vid den redovisade anläggningen». Hela förädlingen från trä till papper sker med andra ord i viss utsträckning vid samma företag. Av massaproduktionen var det dessa år närmare en fjärdedel efter kvantiteten räknat, som icke skedde för avsalu. Värdemäs-

[1]) För 1936 0,2, 1937 1,7 och 1938 1,6 proc.

Tab. 23. Sveriges produktion och export av pappersmassa 1936/38 (årsmedeltal)

Varugrupp	Kvantitet (1.000 ton)			Värde (milj. kr.)			Medelpris		Andel av total-exporten
	Prod.	Export	%	Prod.	Export	%	Prod.	Export	
Mekanisk massa . .	698	322	46	53	27	51	75,9	83,9	1,5
Kemisk massa . . .	2.557	1.949	76	414	327	79	161,9	167,8	18,3
därav									
sulfit, blekt . . .	412	336	82	96	82	85	233,0	244,0	4,6
» oblekt . .	1.092	823	75	165	128	78	151,1	155,5	7,2
sulfat, blekt . . .	85	83	98	19	18	95	223,5	216,9	1,0
» oblekt . .	968	707	73	134	99	74	138,4	140,0	5,5
Total	3.255	2.271	70	467	354	76	—	—	19,8

Källa: SOS Industri 1936—38 och Handel 1936—38.

sigt var andelen mindre (18 proc.), eftersom den billigare slipmassan dominerade.

Det bör nämnas, att bakom ovanstående medeltal för produktion och produktionsvärde dölja sig ganska betydande avvikelser mellan de olika åren. Liksom för trävarorna betydde 1937 ett toppår i jämförelse med såväl året innan som året efter. Den producerade massakvantiteten steg från 3,18 milj. ton 1936 till 3,52 milj. påföljande år för att 1938 sjunka till 3,06 milj., alltså under 1936 års nivå. Värdet däremot steg från 392 milj. kr. 1936 till 537 milj. 1937 och sjönk endast till 472 milj. kr. 1938. Det kom alltså sistnämnda år att ligga drygt 20 proc. över 1936 års siffra, trots att den producerade kvantiteten samtidigt sjunkit. Det höjda värdet berodde till någon del på ökad förädling (större del av sulfiten och sulfaten blektes) men huvudsakligen på bättre priser — endast den blekta sulfaten visade prisfall.

Den svenska massaproduktionen bestod under dessa år i ton räknat till 20 proc. av mekanisk massa. Värdemässigt var dock slipmassans andel på grund av dess lägre pris endast 10 proc. Allt sedan det första sliperiet anlades i Sverige år 1857 och fram till nu ifrågavarande period har produktionen varit i stigande. Slipmassan utgör ju huvudbeståndsdelen i tidningspapper, och det har beräknats att av en världsproduktion på 8,3 milj. ton mekanisk massa 1938 icke mindre än 6,3 milj. (75 proc.) gingo till tidningspapper. Icke mycket mer

än hälften av den svenska slipmassan produceras för avsalu — resten användes för direkt framställning av tidningspapper vid sliperierna.

Cellulosan, som den kemiska massan ju vanligen kallas, dominerar vår massaproduktion till 80 proc. efter kvantiteten och 90 proc. efter värdet räknat. Viktigast är här den av gran framställda sulfiten. Den starka, oblekta sulfitcellulosan utgör sålunda den mest betydande artikeln i Sveriges massaproduktion. Av sulfiten framställes också en blekt kvalitet, som uppnår hög grad av vithet och användes för finare papperskvaliteter. Under 1930-talet fick en speciell kvalitet av den blekta sulfiten, den s. k. viskosmassan, en hastigt stigande betydelse som råvara för konstsilke och cellull. Under senare år ha även andra, högt förädlade typer av blekt sulfitcellulosa utvecklats och fått en mångsidig användning. Under nu ifrågavarande period representerade sulfiten 46 proc. av massakvantiteten och 56 proc. av värdet.

Sulfatmassan domineras helt av den oblekta kvaliteten, den s. k. kraftmassan, kännetecknad av en synnerligen stark fiber med förhållandevis mörk färg. Av denna massa framställes det välkända svenska kraftpapperet. En del av massan vidareförädlas direkt till papper, nämligen 200.000 ton per år, motsvarande drygt 20 proc. av produktionen.

Även av sulfatmassan föreligger en blekt kvalitet. Metoden utarbetades under 1930-talet vid de svenska sulfatfabrikerna, och den blekta sulfaten har för vissa områden kommit att röna stor efterfrågan. Ännu under 1936/38 var det emellertid knappt 8 proc. av sulfaten som blektes mot en mer än tre gånger så stor del av sulfiten.

Den alldeles övervägande delen av Sveriges massaproduktion exporteras antingen i form av massa eller papper. I detta avsnitt sysselsätta vi oss endast med massaexporten. Såsom framgår av tabellen uppgick under 1936/38 vår massaexport till i genomsnitt 2,27 milj. ton per år till ett värde av 354 milj. kr. Sverige var därmed världens största exportör på området och massan utgjorde 20 proc. av vår export.

Denna massaexport representerade 70 proc. av den producerade massakvantiteten. För de olika slagen av massa varierade exportkvoten från lägst 46 proc. för slip upp till 98 proc. för blekt sulfat. Dessa i och för sig höga kvoter säga emellertid som nämnts icke

hela sanningen om den svenska massaproduktionens exportinriktning, eftersom därutöver en god del av den övriga massan är föremål för utförsel i form av papper och papp. Papperstillverkningen i Sverige sker i stor utsträckning, nämligen ifråga om 75 proc. av all inom landet förbrukad pappersmassa, i direkt anslutning till massaproduktionen. En betydande del av massan kommer alltså aldrig ut på marknaden utan existerar endast som en mellanprodukt i papperstillverkningen.

Inom den svenska massaexporten dominerade under 1936/38 sulfiten med drygt 50 proc. av exportkvantiteten och 60 proc. av värdet. Sulfatens andel var 35 proc. av kvantiteten och 33 proc. av exportvärdet, under det för den mekaniska massan siffrorna voro resp. 15 och 7,5 proc.

För massaexporten representerade liksom ifråga om produktionen under nu ifrågavarande period 1937 toppåret, under det 1938 visade den lägsta exportkvantiteten. Exportpriserna på massa befunno sig dock under hela perioden i stigande. Detta var huvudorsaken till att medelpriset på exporterad massa steg från 134 kr. per ton 1936 till 163 kr. påföljande år och 173 kr. 1938. I någon mån berodde dock denna prisstegring på att de dyrare, blekta kvaliteternas andel av massaexporten steg från 16,7 proc. 1936 till 18,8 proc. 1937 och 20,0 proc. 1938. Massans andel av den totala svenska exporten steg från 20,1 proc. 1936 till 20,8 1937, men trots fortsatt höjning av medelpriset sjönk den därefter till 18,6 proc. Liksom trävarorna är massan mycket konjunkturkänslig och visar kraftigare variationer än exporten i sin helhet.

Slutligen kan i detta sammanhang någon uppmärksamhet ägnas åt förhållandet mellan produktions- och exportpris på massa. I första fallet kan man för övrigt tala om två priser, nämligen ett för den massa som fabrikerna själva vidareförädla och ett för den salufördа massan. Någon stor skillnad är det icke mellan dessa priser och kan väl heller icke bli, om industristatistikens anvisningar iakttagas av företagarna.[1]) Ifråga om de tre massakvaliteter, som svara för

[1]) "Såsom tillverkningarnas värde redovisas de salufärdiga produkternas försäljningsvärde fritt banvagn, fartyg eller bil etc.; rabatter frånräknas, men emballerings- och andra försäljningskostnader samt kostnad för transporter med egna transportmedel inräknas. Har produktionen icke i sin helhet försålts under redogörelseåret, beräknas värdet för den osålda delen efter medelförsäljningspriset å respektive produkter under redogörelseåret." (Ur anvisningar för industriblanketternas ifyllande.)

inemot 90 proc. av den direkt till papper vidareförädlade massan, uppgick också prisskillnaden dessa år till endast några få procent. Någon bestämd tendens synes ej finnas — ena året är den saluförda massan dyrare än den förädlade, andra året är förhållandet omvänt. Närmast synes ligga att använda priset på saluförd massa vid en jämförelse med exportpriset.

En dylik jämförelse visar, att endast ifråga om de tre »våta» kvaliteterna, för övrigt samma tre som dominera fabrikernas egen pappersproduktion, exportpriserna ligga avsevärt högre än priserna för avsaluproduktionen. För 1936/38 uppgick detta merpris på export till 10 proc. för våt slipmassa, 18 proc. för våt, oblekt sulfit och drygt 6 proc. för motsvarande kvalitet sulfat.[1]) Förklaringen härtill torde vara, att den exporterade massan ofta har en mindre våthetsgrad. För övriga fem massakvaliteter överensstämmer exportpriset ganska väl med industristatistikens tillverkningsvärde. Exportpriset ligger nämligen där en eller annan procent högre utom för blekt sulfat, där det ligger mycket lägre. Samtliga priser voro som nämnts under dessa år i stigande.

Vi övergå så till frågan om den svenska massaexportens inriktning, som belyses av de i tabell 24 sammanställda uppgifterna. Som synes ha vi två stora marknader, den ena i Europa med Storbritannien som dominerande land och den andra i Amerika med Förenta Staterna som den store köparen. Vad först den europeiska exporten beträffar, omfattade den 1936/38 drygt 50 proc. av hela Sveriges massaexport, vare sig man räknar i kvantitet eller värde. Härav tog England ensamt hälften — något mindre i värde räknat — och övriga stora köpare voro Frankrike, Italien, Tyskland, Belgien och Holland. Vi ha alltså här ett sammanhängande marknadsområde med tyngdpunkten förlagd till de västeuropeiska industriländerna. I utförseln till Storbritannien utgjorde slipmassa, alltså tidningspapperets råvara, den kvantitativt största posten och omfattade bortåt 70 proc. av hela vår utförsel av denna produkt. Vidare kan pekas på att till de europeiska länderna — och i första hand då till Italien — gick en relativt stor andel, 65 proc. av totalexporten, av den blekta sulfit, som till en del utgör råvara för konstfibertillverkningen.

Närmare hälften av Sveriges massaexport gick som nämnts under

[1]) Relateras exportpriset till medelpriset för hela produktionen bli siffrorna resp. 9, 20 och 3 proc.

Tab. 24. Den svenska massaexportens inriktning 1936/38

Land	Mekanisk massa	Sulfit		Sulfat		Summa
		blekt	oblekt	blekt	oblekt	
A. *Kvantitet* (1.000 *ton*)						
Storbritannien	217,2	49,5	177,0	10,1	103,7	557,5
Frankrike	53,1	32,8	91,4	3,5	29,4	210,2
Italien	0,0	71,2	5,2	0,2	11,7	88,3
Tyskland	0,1	14,7	12,1	1,7	55,1	83,7
Belgien	7,3	18,1	30,9	1,7	10,6	68,6
Holland	4,2	12,7	16,9	2,2	15,4	51,4
Övriga Europa	10,2	21,3	48,7	2,0	23,3	105,5
Europa	292,1	220,3	382,2	21,4	249,2	1.165,2
Förenta Staterna	23,1	70,3	370,4	59,5	369,7	893,0
Brasilien	2,9	7,1	11,6	0,1	8,9	30,6
Övriga Amerika	2,1	13,8	29,7	2,0	27,6	75,2
Amerika	28,1	91,2	411,7	61,6	406,2	998,8
Japan	0,0	22,4	20,8	0,1	21,1	64,4
Australien	0,7	1,2	3,8	0,1	28,4	34,2
Övriga Utomeuropa	0,8	1,3	4,4	0,0	1,7	8,2
Summa	**321,7**	**336,4**	**822,9**	**83,2**	**706,6**	**2.270,8**
B. *Värde* (*milj. kr.*)						
Storbritannien	18,1	11,6	28,6	2,3	15,1	75,7
Frankrike	4,2	7,9	14,0	0,9	4,2	31,2
Italien	0,0	20,3	1,0	0,0	1,9	23,2
Tyskland	0,0	3,7	1,8	0,5	7,7	13,7
Belgien	0,6	4,3	4,6	0,4	1,5	11,4
Holland	0,4	3,4	2,6	0,5	2,1	9,0
Övriga Europa	1,0	5,4	7,6	0,6	3,3	17,9
Europa	24,3	56,6	60,2	5,2	35,8	182,1
Förenta Staterna	2,0	13,5	56,9	12,5	50,8	135,7
Brasilien	0,3	1,7	1,8	0,0	1,3	5,1
Övriga Amerika	0,2	3,4	4,7	0,5	3,9	12,7
Amerika	2,5	18,6	63,4	13,0	56,0	153,5
Japan	0,0	6,1	3,3	0,0	3,1	12,5
Australien	0,1	0,3	0,5	0,0	4,0	4,8
Övriga Utomeuropa	0,1	0,3	0,6	0,0	0,3	1,3
Summa	**27,0**	**81,9**	**128,0**	**18,2**	**99,2**	**354,2**

Källa: SOS Handel 1936—1938. Specificerade äro samtliga länder till vilka Sveriges massaexport 1936/38 representerade ett årligt genomsnittsvärde av minst 5 milj. kr.

dessa år ur Europa. Det kan erinras om att för trävarorna de utomeuropeiska marknadernas andel var mindre än 10 proc. I motsats härtill är massan mer än någon annan av de stora svenska exportartiklarna inriktad på utomeuropeiska marknader, varvid som nämnts Förenta Staterna spelar den dominerande rollen. Detta land tog 1936/38 ensamt omkring 40 proc. av Sveriges massaexport, vare sig man räknar i ton eller kronor, vartill kommo bortåt 5 proc. på övriga amerikanska stater. Amerika var köpare till 50 proc. av vår oblekta sulfit, närmare 60 proc. av den oblekta sulfaten och 75 proc. av de begränsade kvantiteter blekt sulfat, som utfördes.

De europeiska och amerikanska marknaderna mottogo 1936/38 såväl kvantitativt som värdemässigt 95 proc. av Sveriges massaexport. Vid sidan härav voro endast Japan och Australien av betydelse som köpare av 3 resp. 1,5 proc. av den svenska utförseln av massa.

Världshandeln med pappersmassa

Uppgifter om världens producenter och exportörer av pappersmassa ha sammanställts i tabell 25. Världsproduktionen av pappersmassa uppgick som synes under 1936/38 till i genomsnitt 22,7 milj. ton, varav en fjärdedel eller 5,7 milj. ton gick på export. Denna exportkvot var högre för cellulosan, där drygt en tredjedel av produktionen på 13,8 milj. ton exporterades, än för slipmassan, där av 8,9 milj. ton endast 1 milj. blev föremål för export. Denna låga exportkvot för slipmassan sammanhänger med att av de tre största producenterna de två själva i stort sett förbruka varan, under det den tredje sänder varan på export i form av tidningspapper.

Världens produktion av pappersmassa är, som framgår av tabellen, koncentrerad till ett fåtal länder. Vi kunna urskilja tre produktionsområden, nämligen ett i Nordosteuropa bestående av Norge, Sverige, Finland och Sovjetunionen, ett andra i mellersta Europa representerat av Tyskland och ett tredje i Nordamerika innefattande Förenta Staterna och Kanada. Vid sidan härav var endast Japan massaproducent av första ordningen. Dessa åtta länder svarade 1936/38 för omkring 90 proc. av världens hela massaproduktion.

Storexportörernas krets var ännu mera begränsad och bestod av de tre nordiska länderna jämte Kanada, på vilka fyra länder kommo 85 proc. av världens massaexport. De ovannämnda åtta ländernas

Tab. 25. Världens producenter och exportörer av pappersmassa 1936/1938 (1.000 ton)

Land	Slipmassa		Cellulosa		Summa	
	prod.	export	prod.	export	prod.	export
Sverige	698	322	2.557	1.949	3.255	2.271
Finland	714	264	1.415	1.094	2.129	1.358
Norge	492	278	504	312	996	590
Österrike	97	18	283	156	380	174
Tyskland	1.082	0	1.390	159	2.472	159
Baltikum	27	8	154	127	181	135
Tjeckoslovakien	70	0	283	114	353	114
Storbritannien	200	0	185	6	385	6
Frankrike	235	0	124	4	359	4
Sovjetunionen	380	0	467	0	847	0
Övriga Europa	327	3	323	41	650	44
Europa	4.322	893	7.685	3.962	12.007	4.855
Kanada	2.688	128	1.332	531	4.020	659
Förenta Staterna	1.273	0	4.178	192	5.451	192
New Foundland	240	0	45	2	285	2
Nordamerika	4.201	128	5.555	725	9.756	853
Japan	369	0	553	0	922	0
Övriga Utomeuropa	8	0	29	0	37	0
Summa	8.900	1.021	13.822	4.687	22.722	5.708

Källa: Cellulosa- och Trämasseföreningarnas världsstatistik.

andel av exporten översteg 90 proc. Som synes intager Sverige platsen som världens störste exportör av såväl slipmassa som cellulosa, och vår andel av världsexporten utgjorde 1936/38 hela 40 proc. Som cellulosaproducent komma vi på andra plats närmast efter Förenta Staterna.

De återstående tio procenten av massaproduktion och export fördela sig praktiskt taget helt på ett antal europeiska länder. Massaproducenter med exportorientering voro sålunda 1936/38 Österrike, Tjeckoslovakien och de baltiska staterna, under det större produktion för eget behov ägde rum i Storbritannien och Frankrike. Utanför Europa var här också New Foundland av betydelse. Dessa länder tillsammans med de ovannämnda åtta »stora» producerade 1936/38 97 proc. av

världens pappersmassa, och deras andel i massaexporten var drygt 99 proc.

Övergå vi så till de massaimporterande länderna, ha uppgifter härom sammanställts i tabell 26. Världens konsumtion av pappersmassa uppgick som synes under 1936/38 till i genomsnitt 22,8 milj. ton. Överensstämmelsen med den tidigare lämnade produktionssiffran är god — de båda kvantiteterna äro ju identiska, om man bortser från den obetydlighet, som går förlorad vid frakten mellan länderna. Som det nu är ligger konsumtionssiffran en obetydlighet lägre ifråga om cellulosan (0,1 proc.) men något högre för slipmassan (0,9 proc.). För hela massakonsumtionen är siffran 0,3 proc. högre än för den totala produktionen. Eftersom konsumtionen är beräknad som summan av produktion och import reducerad med exporten, är den lilla differensen i siffrorna att återföra till den olikhet, som alltid måste konstateras mellan import- och exportsiffror. Som framgår av vår tabell uppgick under dessa år världens massaimport till i genomsnitt 5.774.000 ton eller 66.000 ton mer än den exportsiffra, som fanns i tabell 25. Skillnaden utgör ju endast 1 proc. och är betydligt mindre än för de flesta andra varor.

Såsom framgår av tabell 26 finnas två stora importområden för pappersmassa, ett bestående av en rad västeuropeiska länder med England som den utan jämförelse störste importören, medan det andra utgöres av Förenta Staterna. Vid sidan härav äro endast Japan samt några av de latinamerikanska staterna av nämnvärd betydelse. Dessa fyra områden mottogo 1936/38 mer än 90 procent av världens massaimport. Den återstående importen fördelade sig på ett stort antal länder inom och utom Europa, och dessa länder hade en förhållandevis liten import beroende antingen på att deras konsumtion av massa var liten eller att de i stor utsträckning fyllde sitt behov med egen produktion. Exempel på sistnämnda fall var framförallt Tyskland. I grupperna »övriga Europa» och »övriga Nordamerika» rymmas därtill de stora massaexportörerna, vilka ha stor egen konsumtion men praktiskt taget ingen import.

Vi skola nu slutligen försöka ge en sammanfattande bild av världens produktion och handel med samt konsumtion av pappersmassa. Resultatet återfinnes i tabell 27.

Som synes ha vi på massaproduktionens område två stora överskottsområden, ett i Europa bestående av Sverige, Finland och Norge

Tab. 26. Världens konsumenter och importörer av pappersmassa 1936/38 (1.000 ton)

Land	Slipmassa		Cellulosa		Summa	
	kons.	import	kons.	import	kons.	import
Storbritannien	878	679	1.259	1.080	2.137	1.759
Frankrike	356	121	537	416	893	537
Italien	129	3	274	241	403	244
Tyskland	1.081	0	1.398	166	2.479	166
Belgien	52	54	122	103	174	157
Holland	90	24	141	96	231	120
Danmark	14	8	39	39	53	47
Spanien	21	9	33	33	54	42
Övriga Europa	1.720	14	2.265	171	3.985	185
Europa	4.341	912	6.068	2.345	10.409	3.257
Förenta Staterna	1.456	183	5.732	1.747	7.188	1.930
Övriga Nordamerika	2.800	0	861	17	3.661	17
Latinamerika	13	7	180	168	193	175
Amerika	4.269	190	6.773	1.932	11.042	2.122
Japan	369	0	870	317	1.239	317
Övriga Asien	3	1	40	22	43	23
Asien	372	1	910	339	1.282	340
Australien	2	2	53	53	55	55
Summa	8.984	1.105	13.804	4.669	22.788	5.774

Källa: Cellulosa- och Trämasseföreningarnas världsstatistik.

och ett i Amerika, nämligen Kanada. Dessa båda områden svarade 1936/38 för 92 proc. av världens hela exportöverskott av massa. Vid sidan härav voro endast de baltiska staterna, Tjeckoslovakien och Österrike av betydelse som massaleverantörer. Låta vi dessa länder, såsom skett i tabellen, representera ett tredje överskottsområde, ha vi därmed fått med världens massaleverantörer till 99,8 proc.

Mot dessa överskottsområden stå likaledes två stora underskottsområden, det ena bestående av de västeuropeiska industriländerna jämte Italien och det andra av Förenta Staterna. Dessa båda områden voro 1936/38 mottagare av 87 proc. av världsimporten av massa. Massaimportörer av en lägre ordning men likväl långt ifrån betydelselösa finna vi vidare i Japan och de latinamerikanska staterna. Med-

Tab. 27. Överskotts- och underskottsområden för massa 1936/38 (1.000 ton)

Område	Produktion	Konsumtion	Skillnad (+ —)	
			1.000 ton	%[1])
Överskottsområden				
Norden	6.380	2.184	+4.196	+66
Kanada	4.020	3.378	+ 642	+16
Baltikum, Tjeckoslov., Österrike	914	505	+ 409	+45
	11.314	6.067	+5.247	+46
Underskottsområden				
Västeuropa[2]) och Italien	1.073	3.965	—2.892	—73
Förenta Staterna	5.451	7.188	—1.737	—24
Latinamerika	18	193	— 175	—91
Japan	921	1.239	— 318	—26
	7.463	12.585	—5.122	—41
Självförsörjande				
Tyskland	2.472	2.479	— 7	0
Sovjetunionen	847	848	— 1	0
	3.319	3.327	— 8	0
Summa	22.096	21.979	+ 117	
Övriga[3])	626	809	— 183	
Hela världen	22.722	22.788	— 66	

Källa: Översikten bygger på tabellerna 25 och 26.

[1]) Exportöverskotten i relation till produktionen, importöverskotten till konsumtionen. Vid beräkningen ha de oavkortade tonsiffrorna använts.

[2]) Storbritannien o. Irland, Danmark, Holland, Belgien, Frankrike, Spanien och Portugal.

[3]) En rad mindre förbrukare inom och utom Europa, samtliga med undantag för Rumänien och New Foundland med importöverskott. Dessa länder representera endast 2—3 proc. av totalsiffrorna för produktion, handel och konsumtion.

räknas även dessa ha vi här underskottsområden, som 1936/38 togo 96 proc. av hela massaimporten.

Som ett särskilt område ha i tabellen upptagits de båda stora, i stort sett självförsörjande massaproducenterna Tyskland och Sovjetunionen. De konsumerade 1936/38 15 proc. av all massa men framställde den praktiskt taget hundraprocentigt inom de egna gränserna.

Som framgår av tabellen exporterade överskottsområdena i genomsnitt 46 proc. av sin massaproduktion, och underskottsområdena

byggde i ungefär samma utsträckning eller till 41 proc. sin massakonsumtion på import. För de enskilda länderna varierade emellertid dessa siffror mycket. Av de båda storleverantörerna exporterade sålunda Norden hela 66 proc. av sin produktion, under det för Kanada exportkvoten uppgick till blott 16 proc. På samma sätt förhöll det sig med de båda stora underskottsområdena: Västeuropa byggde sin massakonsumtion till 73 proc. på import, under det för Förenta Staterna importens andel var endast 24 proc. Vi finna alltså att de båda stora europeiska överskotts- resp. underskottsområdena till omkring 70 proc. bygga sin massaproduktion, resp. konsumtion på utrikeshandeln, under det för de båda motsvarigheterna i Amerika, alltså Kanada och Förenta Staterna, utrikeshandelns andel uppgår till endast omkring 20 proc. Huvudvägen för världshandeln med massa har därmed kommit att gå från Norden till England och övriga västeuropeiska industriländer. Den transoceana huvudlinjen går från Norden till Förenta Staterna. Som bekant ske massatransporterna huvudsakligen till sjöss. Humlum har beräknat sjötransporternas andel till 90 proc. av den totala exporten. Massan från de tre nordiska länderna representerade under nu ifrågavarande period drygt 80 proc. av sjötransporterna, varav den svenska 49, den finska 22 och den norska 9 proc.

C. PAPPER OCH PAPP

Varugruppens sammansättning

Gruppen papper och papp innehåller ett icke obetydligt antal produkter. Den svenska industristatistiken urskiljer sålunda under rubriken papper 26 olika nummer, varav en samlingsrubrik, »annat, ej ovan spec. papper». Papprubriken rymmer därtill 8 nummer, varav likaledes en diverserubrik. Dessa sammanlagt 34 nummer i industristatistiken för papper och papp ha i allmänhet sin motsvarighet i handelsstatistiken, som dock under papp inräknar även träfiberplattor och vulkanfiber och under papper pergament, ljustrycks- och kondensatorpapper. Bortser man från dessa varugrupper återstå i handelsstatistiken 25 nummer för papper och 8 för papp eller sammanlagt 33 nummer, som tillsammans motsvara industristatistikens papper

och papp. I den så sammansatta varugruppen inrymmes ej blott råpapper utan också med olika ämnen bestrukna eller i övrigt efterbehandlade pappers- och papprodukter som t. ex. asfalttakpapp resp. fernissat, lackerat och förgyllt papper. Gränsen mot av papper och papp förfärdigade produkter blir därmed icke så skarp. Det kan nämnas att i den världsstatistik över pappershandeln, som sammanställts av Finska pappersbruksföreningen, endast råpapper medtagits, varför den för Sverige uppvisar lägre exportsiffror än dem, som sammanställas av Svenska pappersbruksföreningen. Skillnaden uppgår dock för 1936/38 till endast 2 proc.

Dessa många olika slag av papper kunna lämpligen sammanföras i fyra grupper, vartill man då som en femte grupp kan lägga pappen. Pappersfabrikationen brukar nämligen indelas i tre huvudgrupper: omslags-, tidnings- och finpapper, och flertalet av de svenska pappersbruken har specialiserat sig på någon av dessa tillverkningar. Den fjärde gruppen får rubriken »övriga slag papper» och inrymmer framförallt på olika sätt efterbehandlat papper. De nummer i vår industri- och handelsstatistik, som med denna uppdelning falla inom de olika grupperna, återfinnas i bilaga 1. Ur industristatistiken användas genomgående siffrorna för totalproduktionen. För ett par av papperssorterna finnas särskilda uppgifter om avsaluproduktion och produktion för vidare bearbetning vid framställningsverket. De sistnämnda kvantiteterna spela en försvinnande liten roll för pappers- och papproduktionen i sin helhet.

Övergå vi till den internationella statistiken på detta område, finnes här tyvärr icke på långt när samma goda material, som vi tidigare använt för massan och som presenteras av Svenska Trämasse- och Cellulosaföreningarna. Svenska pappersbruksföreningen sammanställer visserligen en utmärkt statistik, men den omfattar endast förhållandena i Sverige. En världsstatistik över handeln med papper har emellertid sammanställts av Finska pappersbruksföreningen och utgivits i tre häften avseende resp. åren 1936, 1937 och 1938, alltså just de år vi äro intresserade av.[1]) Denna statistik omfattar endast råpapper och alltså varken övrigt papper eller papp. Som redan

[1]) Av dessa häften är endast det första tryckt: Världens pappershandel 1936 och 1937, Helsingfors 1938, under det de båda övriga The World's Paper Trade in 1937 (resp. 1938) äro stencilerade. Samtliga äro utarbetade av Kurt Smedslund.

nämnts skilja sig de finska siffrorna ifråga om svensk pappersexport med endast 2 proc. från vad som i vårt land brukar räknas som pappersexport.

FAO:s meromnämnda skrift Forestry and Forest Products ger handeln med papper och papp för 1937. Som exportörer upptagas där 19 länder mot 14 i den finska världsstatistiken. De fem länder, som saknas i den sistnämnda statistiken, representera emellertid blott 1 proc. av FAO:s totala exportsiffra. Genom att FAO:s uppgifter inrymma även pappen bli exportsiffrorna för de olika länderna något högre än de finska, dock med markanta undantag för Österrike och Holland. För samtliga 14 länder ligger FAO:s exportsiffra 5,7 proc. högre än i den finska statistiken. Man ställer sig frågande till åtskilliga av FAO:s siffror, där t. ex. den svenska exportsiffran uppges till 659.000 ton, under det svensk statistik utvisar 640.000 ton. För importens vidkommande visar FAO:s material märkligt nog icke obetydligt högre siffror än för exporten och ger därmed en kvantitet, som med 12 proc. överstiger Finska pappersbruksföreningens siffra. Den viktigaste orsaken till att FAO:s siffror ej komma att användas här är emellertid, att de avse blott år 1937.

Uppgifter över pappersproduktionen i världen äro svårare att erhålla. Före kriget sammanställdes dylika siffror ifråga om både papper och papp av NF och publicerades i NF:s statistiska årsbok. Dessa uppgifter förekommo sista gången i årgången 1938/39 och ge en ganska fullständig bild av produktionsförhållandena fram till 1936 samt innehålla för flertalet länder siffror även för 1937. För 1938 föreligga däremot endast sporadiska uppgifter. NF:s siffror bygga så långt möjligt på de olika ländernas officiella statistik, men detta material erbjöd åtminstone före kriget anmärkningsvärt stora luckor. Egentligen är det förutom Sverige endast Finland och Förenta Staterna, som kunna ståta med en löpande produktionsstatistik på detta område. I den officiella franska produktionsstatistiken saknas dylika siffror alldeles, under det i England de förekomma endast vart femte år. Även de tyska siffrorna ha varit sparsamma. I stor utsträckning har NF därför måst bygga sitt material på privata uppgifter, framförallt från producentorganisationer, och på beräkningar.

På ett område — och därtill ett mycket viktigt sådant — finns dock en utförlig produktionsstatistik, nämligen ifråga om tidningspapperet. Denna publiceras av Svenska Trämasse- och Cellulosa-

föreningarna. Det rör sig ju här om ett papper lätt att skilja från övriga, och antalet producerande länder är ganska litet. Ifråga om produktion, handel och konsumtion av tidningspapper erbjuder det därför ingen svårighet att för nu ifrågavarande period sammanställa fullständiga uppgifter. Percapitakonsumtionen av tidningspapper i olika länder har för övrigt beräknats av Smedslund för åren 1936/39 i en artikel i Pappers- och Trävarutidskrift för Finland, sept. 1942.

Slutligen kan i detta sammanhang nämnas, att en bearbetning huvudsakligen av officiell statistik företagits av fil. lic. Ingvar Ohlsson över Den skandinaviska pappers- och pappexportens struktur och betingelser 1921—1939, en undersökning som föreligger endast i manuskript.

Sveriges export av papper och papp 1936/38

Såsom framgår av tabell 28 uppgick den svenska exporten av papper och papp under 1936/38 till i genomsnitt 560.000 ton representerande ett värde av 133 milj. kr. För de tre åren varierade dessa siffror starkt. Exporten steg nämligen från 588.000 ton 1936 till 640.000 toppåret 1937 för att 1938 sjunka ned till endast 452.000 ton. Prisnivån var under dessa år i stigande, så att medelpriset gick upp från 215 kr. per ton 1936 till 243 kr. påföljande år och till 258 kr. 1938. Som följd härav steg exportvärdet mycket kraftigt från 126 milj. kr. 1936 till 156 milj. 1937 och sjönk endast till 117 milj. 1938.

Exportens kvantitativa och värdemässiga utveckling under dessa år överensstämde sålunda i stort sett med övriga skogsprodukter. Dock var pappers- och pappexportens utveckling mindre gynnsam än trävarornas och massans. De båda sistnämnda grupperna kunde från 1936 till 1937 öka sin andel av totalexporten, och för 1938 låg den endast 15 resp. 7 proc. under 1936 års nivå. Pappersexportens andel av totalexporten var däremot under hela tiden sjunkande från 8,3 proc. 1936 till 7,8 1937 och 6,3 1938 och hade därmed gått ned med en fjärdedel. För hela treårsperioden var papperets andel av totalexporten 7,4 proc.

Svenskt papper och papp utgör en utpräglad exportvara. Såsom framgår av tabellen exporterades 1936/38 icke mindre än 60 proc. av totalproduktionen, något mer om man räknar efter kvantiteten och något mindre efter värdet. Därvid har exporten relaterats till total-

Tab. 28. Sveriges produktion och export av papper och papp 1936/38 (årsmedeltal)

Varuslag	Kvantitet (1.000 ton)			Värde (milj. kr.)			Medelpris		Andel av totalexp.
	Prod.	Exp.	Exp. kvot %	Prod.	Exp.	Exp. kvot %	Prod.	Exp.	
A. *Papper*									
Omslagspapper.	359	292	81	102	82	80	284,0	280,7	4,6
Tidningspapper	268	180	67	41	26	63	152,0	143,5	1,4
Finpapper	98	15	15	42	6	15	427,2	429,6	0,3
Övriga slag.	35	11	31	12	5	36	354,5	414,7	0,3
Summa	760	498	65	197	119	60	—	—	6,6
B. *Papp*	122	62	51	28	14	49	232,9	225,9	0,8
Totalt papper och papp	882	560	63	225	133	59	—	—	7,4

Källa: SOS Industri 1936—38 och Handel 1936—38.

produktionen. En något högre exportkvot erhålles, om hänsyn tages endast till avsaluproduktionen. Den vidare förädlingen av papperet ger dock icke upphov till någon export av betydelse.

De största exportartiklarna finna vi inom gruppen omslagspapper, varav icke mindre än 80 proc. av den svenska totalproduktionen exporteras. Denna grupp representerade 1936/38 värdemässigt drygt 60 proc. av hela vår pappers- och pappexport. Två produkter dominera gruppen omslagspapper, nämligen dels det över hela världen välkända bruna svenska kraftpapperet (sulfatpapper), dels sulfitpapperet, tillverkat av sulfitmassa som redan i oblekt tillstånd är vit och därför kan användas för både vitt och färgat papper. Andra stora exportartiklar inom denna grupp äro smörpapper (greaseproof) och pergamyn, och för samtliga dessa fyra papperssorter gäller, att före kriget den svenska exporten var större än något annat lands.

Gå vi så över till tidningspapperet, visar tabellen, att vi även här ha att göra med en utpräglad exportartikel. Exportens andel av den svenska produktionen av tidningspapper uppgick nämligen under dessa år till 60—70 proc. Såväl kvantitativt som framförallt värdemässigt är emellertid tidningspapperet en mindre exportartikel än omslagspapperet — för 1936/38 uppgick det årliga exportvärdet till 26 milj. kr. mot över 80 milj. för omslagspapperet.

Inom de båda återstående pappersgrupperna, finpapper och övrigt papper, finnas enstaka sorter, som äro utpräglade exportartiklar, men

Tab. 29. Den svenska pappersexportens inriktning 1936/38 (ton)

Land	Omslags-papper	Tidnings-papper	Övrigt papper	Papp	Summa
Storbritannien	149.548	21.401	10.244	34.708	215.901
Danmark	11.476	16.440	1.530	5.594	35.040
Belgien	17.656	470	487	2.775	21.388
Holland	14.400	1.225	452	2.386	18.463
Frankrike	6.482	7.008	208	127	13.825
Övriga Europa	6.475	5.750	694	2.882	15.801
Europa	206.037	52.294	13.615	48.472	320.418
Förenta Staterna	10.280	75.566	25	1.368	87.239
Argentina	5.125	22.211	1.800	2.641	31.777
Övriga Amerika	5.963	13.906	1.678	1.188	22.735
Amerika	21.368	111.683	3.503	5.197	141.751
Brittiska Indien	13.800	2.003	1.344	1.296	18.443
Kina	7.362	4.208	858	360	12.788
Japan	3.929	770	54	85	4.838
Nederl. Indien	2.946	782	347	65	4.140
Övriga Asien	5.104	2.095	290	521	8.010
Asien	33.141	9.858	2.893	2.327	48.219
Britt. Sydafrika	14.818	655	2.459	3.161	21.093
Egypten	3.612	2.865	80	533	7.090
Övriga Afrika	3.032	2.379	228	65	5.704
Afrika	21.462	5.899	2.767	3.759	33.887
Australien	9.550	88	2.946	2.370	14.954
Ej spec. länder	183	24	256	159	622
Världen	**291.741**	**179.846**	**25.980**	**62.284**	**559.851**

Källa: SOS Handel 1936—38. Specifierade äro samtliga länder till vilka Sveriges export av papper och papp 1936/38 representerade ett årligt genomsnittsvärde av minst 1 milj. kr.

för grupperna som helhet utgör exportkvoten endast 15 resp. 30 proc. och deras andel av den totala pappersexporten efter värdet räknat 5 resp. 3 proc.

Vad slutligen pappen beträffar, går hälften av den svenska produktionen på export. Denna export motsvarar vare sig man räknar efter kvantitet eller värde drygt 10 proc. av vår sammanlagda pappers- och pappexport.

Tab. 30. Den svenska pappersexportens inriktning 1936/38 (1.000 kr.)

Land	Omslags-papper	Tidnings-papper	Övrigt papper	Papp	Summa
Storbritannien	41.649	3.015	3.827	7.118	55.609
Danmark	3.176	2.327	845	1.286	7.634
Belgien	4.716	74	187	608	5.585
Holland	4.074	195	196	525	4.990
Frankrike	1.898	1.083	124	30	3.135
Övriga Europa	1.934	851	431	843	4.059
Europa	57.447	7.545	5.610	10.410	81.012
Förenta Staterna	2.509	10.279	153	454	13.395
Argentina	1.427	3.247	799	604	6.077
Övriga Amerika	1.762	2.238	698	280	4.978
Amerika	5.698	15.764	1.650	1.338	24.450
Brittiska Indien	3.927	309	604	311	5.151
Kina	2.051	716	263	90	3.120
Japan	1.113	138	25	37	1.313
Nederl. Indien	910	139	138	16	1.203
Övriga Asien	1.531	308	126	131	2.096
Asien	9.532	1.610	1.156	585	12.883
Brittiska Sydafrika	4.067	94	1.013	833	6.007
Egypten	963	431	36	141	1.571
Övriga Afrika	891	337	101	18	1.347
Afrika	5.921	862	1.150	992	8.925
Australien	3.234	13	1.280	695	5.222
Ej spec. länder	58	3	153	50	264
Världen	**81.890**	**25.797**	**10.999**	**14.070**	**132.756**

Källa: SOS Handel 1936—38. Specificerade äro samtliga länder till vilka Sveriges export av papper och papp 1936/38 representerade ett årligt genomsnittsvärde av minst 1 milj. kr.

Inriktningen av den svenska pappers- och pappexporten framgår av tabellerna 29 och 30, där de olika sorterna grupperats på samma sätt som i tabell 28, dock att den ur exportsynpunkt relativt obetydliga gruppen finpapper sammanslagits med »övrigt papper». Tabell 29 ger exportkvantiteterna i ton och tabell 30 värdena i 1.000 kr.

Av den svenska exporten av papper och papp stannade 1936/38 omkring 60 proc. (57 proc. av kvantiteten representerande 61 proc.

av exportvärdet) inom Europa. Den utan jämförelse störste köparen var Storbritannien, som under 1936/38 mottog ungefär 40 proc. av hela den svenska exporten, vare sig man räknar i ton eller kronor. Till detta land gick hälften av vårt omslagspapper, »övrigt» papper och papp. Av tidningspapper tog Storbritannien däremot endast omkring 10 proc. Andra stora förbrukare av svenskt papper äro, som framgår av tabellen, en rad västeuropeiska länder, nämligen i nu nämnd ordning Danmark, Belgien, Holland och Frankrike.

Utanför vår egen världsdel finner svenskt papper sin största marknad i Amerika, där Förenta Staterna är den stora köparen. Amerika tog 1936/38 en fjärdedel av vår pappersexport — dock endast 18 proc. om man räknar efter värdet. Denna lägre andel av exportvärdet sammanhänger med att det relativt billiga tidningspapperet helt dominerar de amerikanska köpen och särskilt då Förenta Staternas import. Av vår pappersexport till sistnämnda land utgjorde tidningspapperet 1936/38 hela 87 proc.

Som framgår av tabellen äro även övriga världsdelar, alltså Asien, Afrika och Australien, ganska betydande köpare av svenskt papper. Sveriges pappersexport är sålunda, i motsats till de skogsprodukter som tidigare behandlats, världsomfattande. De tre nämnda världsdelarna togo före kriget värdemässigt 20 proc. av denna vår export. För trävarorna var motsvarande andel blott 8 proc. och för massan 5 proc. Den störste köparen av svenskt papper var härvid Asien, som 1936/38 mottog i det närmaste 10 proc. av vår export, varefter följde Afrika med närmare 7 proc. och Australien med 4 proc., allt i värde räknat. I samtliga fall spelade omslagspapperet den dominerande rollen och utgjorde i genomsnitt 70 proc. av exporten.

Världshandeln med papper och papp

Uppgifter om de länder, som under 1936/38 voro av betydelse som producenter eller leverantörer av papper, återfinnas i tabell 31. Därvid har en uppdelning gjorts mellan tidningspapper och övrigt papper. Såsom framgår av noter till tabellen ha för den sistnämnda gruppen i några fall produktionssiffror kunnat erhållas endast för åren 1936 och 1937. I ytterligare något fall har produktionssiffran måst byggas på av NF gjord uppskattning, men i samtliga fall torde gälla, att det icke kan röra sig om någon avvikelse av betydelse från medel-

Tab. 31. Världens producenter och exportörer av papper 1936/38 (1.000 ton)

Land	Tidn.-papper		Övrigt papper		Summa	
	Prod.	Exp.	Prod.	Exp.	Prod.	Exp.
Sverige	261	180	499	308	760	488
Finland	399	361	166	118	565	479
Tyskland	458	115	2.203	205	2.661	320
Norge	181	161	188	126	369	287
Storbritannien	904	64	1.096[1])	81	2.000	145
Österrike	53	31	156	34	209	65
Frankrike	333	31	541	26	874	57
Holland	89	9	140[2])	30	229	39
Tjeckoslovakien	45	8	196[2])	30	241	38
Belgien	45	3	185[2])	18	230	21
Sovjetunionen	194	—	604[2])	—	798	—
Italien	64	—	408	—	472	—
Övriga europeiska länder	113	—	519[3])	—	632	—
Europa	3.139	963	6.901	976	10.040	1.939
Kanada	2.861	2.692	241	20	3.102	2.712
New Foundland	290	290	10[1])	—	300	290
Förenta Staterna	813	11	4.834	60	5.647	71
Övriga amerikanska länder	6	—	232[2])	—	238	—
Amerika	3.970	2.993	5.317	80	9.287	3.073
Japan	371	14	529[1])	79	900	93
Övriga asiatiska länder	—	—	55	—	55	—
Asien	371	14	584	79	955	93
Afrika	—	—	—	—	—	—
Australien	—	—	30[2])	—	30	—
Världen	7.480	3.970	12.832[3])	1.135	20.312	5.105

Källor: För produktionen av tidningspapper Svenska Trämasse- och Cellulosaföreningarna, för produktionen av övrigt papper Statistical Year-Book of the League of Nations 1938/39 (dock med viss komplettering från andra källor) samt för exporten Världens pappershandel 1936 och 1937, The World's Paper Trade in 1937 och The World's Paper Trade in 1938, samtliga utarbetade av Kurt Smedslund och utgivna av Finska Pappersbruksföreningen. [1]) Uppskattning. [2]) Medeltal för 1936/37. [3]) För några av länderna medeltal 1936/37.

talen för 1936/38. Även bör nämnas att produktionssiffrorna för »övrigt papper», vilka i huvudsak bygga på NF:s statistik, torde omfatta fler papperssorter än exportsiffrorna, som i regel endast avse råpapper. Såsom ovan visats för Sveriges vidkommande är dock

denna differens av liten betydelse, eftersom ifrågavarande pappers-sorter i endast obetydlig utsträckning gå i handel mellan länderna. Pappen ingår ej i någon av sifferserierna.

Såsom framgår av tabellen uppgick under 1936/38 världens produktion av papper till i runt tal 20 milj. ton per år. För 1936 är NF:s siffra 19,24 milj. ton och för 1937 20,68 milj. För 1938 föreligger som nämnts ej någon komplett siffra, men för de enskilda länderna ligger 1938 års siffra i regel i närheten av 1937 års. För tidningspapperet finnes däremot en komplett produktionssiffra för samtliga tre åren, och den visar resp. 7,45, 8,14 och 6,81 milj. ton. För detta papper nedgick sålunda produktionen under 1938 med drygt 10 proc. i jämförelse med de båda föregående åren.

Av pappersproduktionen på drygt 20 milj. ton per år går en fjärdedel eller något mer än 5 milj. ton på export. I detta hänseende föreligger emellertid en stor olikhet mellan tidningspapperet och övrigt papper. Av det förra gick under dessa år mer än hälften (53 proc.) på export, under det för papperet i övrigt exportens andel var endast 9 proc. Följden härav är att tidningspapperet, som endast representerar en tredjedel av pappersproduktionen, dominerar världens pappersexport till närmare 80 proc. Den väldiga nordamerikanska pappersexporten utgöres sålunda praktiskt taget enbart av tidningspapper (97 proc.). I de europeiska ländernas export väga däremot de båda grupperna jämnt.

Hälften av världens pappersproduktion äger rum i Europa, och nästan lika stor är den amerikanska, som helt är koncentrerad till Nordamerika. Dessa båda världsdelar representera drygt 95 proc. av världens pappersproduktion, och vid sidan härav är endast Japan av betydelse. Mellan den europeiska och amerikanska produktionen föreligger den skillnaden, att i den förra tidningspapperet utgör endast 31 proc. mot 43 proc. i den senare. I värde räknat är därför den europeiska pappersproduktionen betydligt större än den amerikanska, medan som nämnts den kvantitativa övervikten är ganska ringa.

Av den europeiska pappersproduktionen på drygt 10 milj. ton per år gå något mindre än 2 milj. på export. Noga räknat utgjorde 1936/38 exportkvoten 19 proc. Denna europeiska export domineras av de tre nordiska länderna Sverige, Finland och Norge. Dessa tre representerade under de nämnda åren knappt 17 proc. av Europas pappersproduktion men icke mindre än 65 proc. av exporten. Sverige

Tab. 32. Världens konsumenter och importörer av papper 1936/38 (1.000 ton)

Land	Tidningspapper		Övrigt papper		Summa	
	Kons.	Import	Kons.	Import	Kons.	Import
Storbritannien	1.291	451	1.329	314	2.620	765
Danmark	51	51	89	27	140	78
Belgien	74	32	206	39	280	71
Holland	93	13	161	51	254	64
Frankrike	337	35	532	17	869	52
Irland	20	20	31	15	51	35
Ungern	23	18	60	14	83	32
Övriga europeiska länder	961	54	4.045	51	5.006	105
Europa	2.850	674	6.453	528	9.303	1.202
Förenta Staterna	3.318	2.516	4.806	32	8.124	2.548
Övriga amerikanska länder	459	284	577	114	1.036	398
Amerika	3.777	2.800	5.383	146	9.160	2.946
Kina	65	65	80	80	145	145
Brittiska Indien	38	38	109	54	147	92
Japan	395	38	460	10	855	48
Övriga asiatiska länder	48	48	137	137	185	185
Asien	546	189	786	281	1.332	470
Sydafrika	34	34	51	51	85	85
Egypten	11	11	24	24	35	35
Övriga afrikanska länder	34	34	25	25	59	59
Afrika	79	79	100	100	179	179
Australiska statsförbundet	189	189	93	63	282	252
Nya Zeeland	36	36	16	16	52	52
Övriga australiska länder	3	3	1	1	4	4
Australien	228	228	110	80	338	308
Världen	7.480	3.970	12.832	1.135	20.312	5.105

Källa: Konsumtionen beräknad som summan av produktion och import minskad med exporten. För uppgifterna om produktion och handel samma källor som angivits för tabell 31.

är sålunda näst Kanada världens störste pappersexportör — ifråga om andra slag än tidningspapper kommer vårt land på första plats.

Pappersexporterande länder i Europa äro i övrigt i nu nämnd ordning Tyskland, Storbritannien, Österrike, Frankrike, Holland, Tjeckoslovakien och Belgien. Om flera av dessa gäller emellertid

att de samtidigt ha en ännu större import av papper. Som framgår av tabellen äga vi i Europa också stora pappersproducenter, som icke driva någon export att tala om. Hit höra i främsta rummet Sovjetunionen och Italien men också länder som Polen och Schweiz.

Utanför Europa finnas endast två pappersexportörer av betydelse, nämligen Kanada och New Foundland, vilka båda länder 1936/38 representerade närmare 60 proc. av världens hela pappersexport. Deras export bestod som förut nämnts praktiskt taget uteslutande av tidningspapper, och från dessa båda länder kom icke mindre än 75 proc. av det tidningspapper, som gick i internationell handel.

Vända vi så blicken mot importörerna av papper, finnas uppgifter härom i tabell 32. Först kanske ett par anmärkningar om materialet böra inskjutas. Konsumtionen är liksom tidigare beräknad som summan av egen produktion och import minskad med ev. export. Någon hänsyn till förändringar i lagerhållningen har ej kunnat tagas. En jämförelse med den föregående tabellen ger vidare vid handen att totalkonsumtionen exakt överensstämmer med totalproduktionen, vilket är att hänföra till att likaledes full överensstämmelse föreligger mellan totalexport och totalimport. Denna i verkliga livet aldrig inträffande överensstämmelse har Finska pappersbruksföreningen erhållit genom att basera sin export- och importstatistik, som vi här använt, enbart på de olika ländernas exportsiffror, vilka ju för de mottagande länderna representera en motsvarande import. Eftersom praktiskt taget hela världsexporten av papper (99 proc.) faller på 14 länder med relativt utvecklad och tillförlitlig statistik, erbjuder detta tillvägagångssätt stora fördelar, framför allt i fråga om enhetlighet i varugruppens sammansättning.

Såsom framgår av tabell 32 uppgår Europas papperskonsumtion till 9,3 milj. ton, varav 2,85 milj. tidningspapper. Europa konsumerar därmed 38 proc. av världens tidningspapper och drygt 50 proc. av övrigt papper. Jämföra vi dessa konsumtionssiffror med i föregående tabell lämnade produktionskvantiteter, finna vi att 1936/38 Europa självt konsumerade 90 proc. av det tidningspapper och 94 proc. av det övriga papper, som det producerade. Exporten till andra världsdelar motsvarade endast 7,5 proc. av den europeiska pappersproduktionen.

Den utan jämförelse största pappersimportören i Europa var som synes Storbritannien med en årsimport på hela 765.000 ton eller icke

Tab. 33. Överskotts- och underskottsområden för papper 1936/38 (1.000 ton)

Områden	Prod.	Kons.	Skillnad (+ —)	
			1.000 ton	%[1])
Överskottsområden				
Norden	1.694	440	+1.254	74,0
Kanada, New Foundland	3.402	400	+3.002	88,2
Tyskland, Österrike, Tjeckoslovakien	3.111	2.701	+ 410	13,2
	8.207	3.541	+4.666	56,9
Självförsörjande områden				
Sovjetunionen, Baltikum, Polen	1.037	1.043	— 6	0,6
Frankrike, Schweiz, Italien	1.454	1.460	— 6	0,4
Japan	900	855	+ 45	5,0
	3.391	3.358	+ 33	1,0
Underskottsområden				
Västeuropa[2])	2.537	3.345	— 808	24,3
Övriga Europa[3])	207	314	— 107	34,1
Förenta Staterna	5.647	8.124	—2.477	30,5
Latinamerika	238	636	— 398	62,6
Asien[4])	55	477	— 422	88,5
Afrika	—	179	— 179	100,0
Australien	30	338	— 308	91,1
	8.714	13.413	—4.699	35,0
Världen	20.312	20.312	—	—

Källa: Översikten bygger på tabellerna 31 och 32. [1]) Vid exportöverskott i relation till produktionen, vid importöverskott till konsumtionen. [2]) Storbritannien, Irland, Danmark, Holland och Belgien. [3]) Europa med bortseende från i de tre grupperna nämnda områden. Viktigaste importländer Ungern och Spanien. [4]) Exkl. Japan.

långt ifrån dubbelt så mycket som samtliga övriga europeiska importörer tillsammans. Dock representerade denna stora import endast 30 proc. av Storbritanniens papperskonsumtion. Övriga importörer av betydelse voro en rad västeuropeiska länder som Danmark, Belgien, Holland, Frankrike och Irland. I övrigt lägger man i tabellen märke till att »övriga» länder representera mer än hälften av den europeiska papperskonsumtionen, under det deras andel av importen endast utgör några få procent. Vi ha här att göra dels med de förut-

nämnda stora, i huvudsak självförsörjande länderna, dels med pappersexportörerna, vilka själva äro förhållandevis stora konsumenter.

Utanför Europa intager Förenta Staterna en ännu mera dominerande ställning som pappersimportör än Storbritannien inom vår egen världsdel. Sålunda mottog Förenta Staterna 1936/38 årligen 2,55 milj. ton papper motsvarande hälften av hela världshandeln med papper. Till 99 proc. bestod denna import av tidningspapper med Kanada som huvudleverantör. Den motsvarade 75 proc. av Förenta Staternas förbrukning av tidningspapper men endast 30 procent av den totala papperskonsumtionen i landet.

I övrigt finna vi pappersimportörer av betydelse inom snart sagt alla delar av världen. För Latinamerikas vidkommande uppgår sålunda pappersimporten till 400.000 ton per år, för Asiens länder till 470.000 ton, för Australiens till 308.000 och för Afrikas till 179.000 ton. De båda sistnämnda världsdelarna voro före kriget praktiskt taget utan egen pappersindustri, varför importen i stort sett motsvarade deras konsumtion av papper.

Liksom tidigare ifråga om trävaror och massa skall här göras ett försök att belysa de olika överskotts- och underskottsområdena på pappersområdet, vilket skett i tabell 33. Som synes finnas ifråga om pappersproduktionen två stora och ett mindre överskottsområde. Av de förra ligger det ena i Europa och består av de nordiska länderna Sverige, Finland och Norge, under det Kanada och i någon mån New Foundland utgör det andra området. Norden exporterade under 1936/38 74 proc. av sin pappersproduktion, och för det nordamerikanska överskottsområdet var exportkvoten ännu högre eller 88 proc. Dessa båda områden svarade för drygt 90 procent av samtliga exportöverskott av papper. Vid sidan härav var det tredje överskottsområdet ganska obetydligt. Det låg i Centraleuropa och omfattade Tyskland, Österrike och Tjeckoslovakien. Dessa länder hade 1936/38 ett exportöverskott motsvarande 13 proc. av deras pappersproduktion och representerande 8,7 proc. av världens exportöverskott av papper.

Närmast efter dessa tre överskottsområden följa i vår tabell tre områden, som före kriget i stort sett voro självförsörjande ifråga om papper. Det första området kan geografiskt närmast betecknas som en fortsättning på det stora nordiska överskottsområdet och omfattade Sovjetunionen, Baltikum och Polen, ett område som 1936/38 kon-

sumerade drygt 1 milj. ton papper. Det andra självförsörjande området ligger också i Europa och omfattar Frankrike, Schweiz och Italien med en konsumtion på inemot 1,5 milj. ton. Som tredje område räkna vi Japan med en produktion på 0,9 milj. ton, varav 5 proc. före kriget gick på export — en alltför liten kvot för att hänföra landet till överskottsområdena.

Vi komma så till de många länder, som ha en nettoimport av papper. Börja vi även här med vår egen världsdel, dominerar liksom ifråga om trävaror och massa det industrialiserade Västeuropa — dock är denna gång det ifråga om papper självförsörjande Frankrike ej med. Nettoimport av papper ha också en rad andra europeiska länder — i tabellen betecknade som »övriga» — men deras siffra på 100.000 ton är ju ganska obetydlig gentemot Västeuropas 800.000 ton. Hälften av denna nettoimport på 100.000 ton går till Ungern och Spanien. Världens utan jämförelse största underskottsområde på papperets område representerar emellertid Förenta Staterna — importöverskottet uppgick 1936/38 till 2,5 milj. ton, representerande mer än hälften av det totala importöverskottet.

För samtliga tre nu nämnda underskottsområden gäller att fastän importöverskotten i ton räknat äro stora — tillsammans utgöra de drygt 70 proc. av samtliga länders importöverskott av papper — utgöra de dock endast en mindre del eller knappt 30 proc. av dessa länders papperskonsumtion. Dessa tre områden äro dominerande på pappersimportens område men tillfredsställa likväl sitt behov till mer än 70 proc. genom egen produktion.

Annorlunda förhåller det sig med övriga underskottsområden, omfattande Latinamerika, Asien (exkl. Japan), Afrika och Australien. Deras egen produktion av papper var under den här behandlade perioden nästan betydelselös, och de fyllde sitt behov till 80 proc. genom import — de utgjorde i detta hänseende en omvänd motsvarighet till de nordiska länderna och Kanada, där pappersproduktionen till 80 proc. gick på export.

D. ÖVRIGA PRODUKTER OCH SAMMANFATTNING

I de föregående avsnitten har Sveriges export av barrträ, massa och papper behandlats. Som redan framskymtat räknar vårt land på skogsområdet även några andra exportartiklar, vilka dock äro av mindre betydelse. När det gäller att i korthet redovisa denna »övriga» export, blir problemet, såsom inledningsvis framhölls, hur långt i förädlingsprocessen man skall följa träet. För varje gränsdragning gäller, att ungefär lika starka skäl kunna anföras för som emot. I tabell 34 ha sammanförts de produkter, som i anslutning till handelsstatistiken kunna betecknas som arbeten av trä och papper, samt därutöver träfiberplattor och pappersavfall. Möjligt hade naturligtvis varit att här t. ex. följa papperets vidare förädling och medtaga tryckalster, men man hade väl därmed nått en förädlingsgrad, då sambandet med de inhemska skogstillgångarna blivit alltför svagt för att beteckningen skogsprodukter skulle kunna försvaras. Mera närstående hade väl i så fall varit de vid cellulosafabrikationen utvunna biprodukterna. Dessa behandlas emellertid i denna undersökning såsom råvaror för den kemiska industrien.

De i tabell 34 medtagna produkterna representera ett exportvärde av knappt 26 milj. kr. — ett blygsamt belopp i jämförelse med de

Tab. 34. Sveriges export av diverse skogsprodukter 1936/38

Varugrupp	Kvantitet ton	Värde 1.000 kr.
Annat än barrträ, oarbetat	3.000[1])	155
» » » sågat	9.000[1])	619
Faner, enkel	755	683
» kryss	8.242	2.870
Träull	9.548	719
Möbler	194	378
Kvast- o. gardinkäppar	884	947
Dörrar	10.076	3.314
Div. snickeriarbeten	14.952	6.031
Träfiberplattor	21.454	7.312
Pappersavfall	19.569	1.101
Arbeten av papper	21.562	1.665
Summa	107.236[2])	25.794

Källa: S O S Handel 1936—38. [1]) kubikmeter. [2]) samt 12.000 kubikmeter trä.

689 milj., som komma på trävaror, massa och papper. Endast tre av de i tabellen upptagna artiklarna ha någon större betydelse för den svenska exporten, nämligen faner, snickeriarbeten och träfiberplattor. Dessa tre grupper omfatta bortåt 80 proc. av tabellens totala exportvärde.

Vad först fanerindustrien beträffar, är den i Sverige relativt ny. Faneret kan ju närmast betecknas som ett halvfabrikat, varvid det enkla faneret, mestadels av utländska träslag, går till möbelfabrikerna, under det kryssfaneret (plywood) med svensk fura som huvudsaklig råvara framförallt användes för byggnadsändamål. Den sistnämnda produkten har blivit en utpräglad exportartikel, och under 1936/38 exporterades icke mindre än 44 proc. av den svenska produktionen mot 18 proc. av enkelfaneret.

Snickeriindustrien i vårt land är av betydligt äldre datum. Anläggandet av snickerier för tillverkning i fabriksmässig skala började redan på 1860-talet, och det egentliga genombrottet kom vid övergången till 1870-talet. Denna industri var från början starkt exportorienterad med först England och fram emot sekelskiftet också Tyskland som stor köpare. Vid sidan av de stora snickerifabrikerna kom från slutet av 1880-talet en uppblomstring också för den småindustriella träförädlingen med tyngdpunkten förlagd till Småland.[1]) Många specialiteter som t. ex. de i vår tabell omnämnda kvastkäpparna äro exportartiklar från denna industri. Som redan i annat sammanhang omnämnts har exporten av byggnadssnickerier och framförallt då monteringsfärdiga hus tagit stor fart efter den här behandlade perioden.

Vad slutligen beträffar träfiberplattorna — den internationella benämningen som slagit igenom även i vårt land är wallboard — har fabrikationen härav utvecklats mycket raskt. Den första fabriken för tillverkning av träfiberplattor anlades i Sverige 1929, och vid krigsutbrottet tio år senare voro icke mindre än tolv fabriker i gång. Som råvara har i konkurrens med sulfatfabrikationen sågverksflisen kommit till användning, varför tillverkningen bedrives i nära samband med sågverksindustrien. Under 1936/38 uppgick fabrikationen till 80.000 ton per år, varav drygt en fjärdedel exporterades. De porösa kvaliteterna användas vid alla slags beklädningsarbeten för isolering mot kyla och ljud, under det de hårda begagnas på samma

[1]) Gårdlund, o. a. a. sid. 107.

Tab. 35. Sveriges export av skogsprodukter 1936/38 (1.000 kr.)

Länder	Trävaror	Massa	Papper	Övrigt	Summa
Europa	**184.910**	**182.076**	**81.012**	**20.477**	**468.475**
därav Storbrit. o. Irland	108.041	75.577	55.609	11.614	250.841
» Frankrike	9.419	31.178	3.135	212	43.944
» Tyska riket	18.101	13.657	993	1.252	34.003
» Danmark	20.555	3.542	7.634	1.759	33.490
» Holland	11.456	8.986	4.990	1.620	27.052
» Italien	45	23.292	143	13	23.493
» Belgien-Luxemburg	5.584	11.420	5.585	239	22.828
» Norge	7.647	2.137	692	2.300	12.776
» Spanien	1.056	4.167	105	37	5.365
Afrika	**14.219**	**85**	**8.925**	**1.183**	**24.412**
därav Britt. Sydafrika	6.986	85	6.007	713	13.791
Asien	**1.224**	**13.803**	**12.883**	**513**	**28.423**
därav Japan	—	12.506	1.313	7	13.826
» Britt. Indien	606	773	5.151	172	6.702
Amerika	**460**	**153.463**	**24.450**	**2.676**	**181.049**
därav Förenta Staterna	68	135.582	13.395	2.136	151.181
» Argentina	259	4.230	6.077	171	10.737
» Brasilien	—	5.213	673	40	5.926
Australien	**869**	**4.795**	**5.222**	**695**	**11.581**
därav Austr. Statsförbundet	853	4.299	4.488	496	10.136
Ej spec. länder	**65**	**1**	**264**	**257**	**587**
Hela världen	**201.747**	**354.223**	**132.756**	**25.801**	**714.527**

Källa: SOS Handel 1936—38. Specificerade äro alla länder till vilka Sveriges export av skogsprodukter uppgick till minst 5 milj. kr. i genomsnitt per år.

sätt som kryssfaner. Dessutom framställas särskilt härdade kvaliteter.

Med dessa korta omnämnanden lämna vi de »övriga» skogsprodukterna, och i tabell 35 presenteras en sammanfattning av hela den svenska exporten av skogsprodukter. Som synes uppgick det årliga exportvärdet 1936/38 till 715 milj. kr., vilket motsvarade 40 proc. av den svenska totalexporten. Härav kommo 28 proc. på trävarorna, 49 proc. på massan, 19 proc. på papperet och 4 proc. på övriga skogsprodukter.

Storbritannien är den utan jämförelse största köparen av svenska skogsprodukter — denna marknads andel uppgick 1936/38 till 35 proc.

Tab. 36. Sveriges import av skogsprodukter 1936/38

Varugrupp	Kvantitet ton	Värde 1.000 kr.
Barrträ	594.000[1])	9.963
Lövträ	75.000[1])	8.251
Arbeten av trä, faner	1.758	1.320
» » » möbler	283	1.176
» » » diverse	1.938	3.117
Massa	7.552	1.468
Papper och papp	14.048	8.957
Träfiberplattor	2.354	619
Pappersavfall	1.788	110
Arbeten av papper	1.077	3.102
Summa	—	38.083

Källa: SOS Handel 1936—38. [1]) kubikmeter.

av den svenska exporten på området. Stora köpare voro vidare en rad västeuropeiska länder, nämligen Danmark, Holland, Belgien, Frankrike och Spanien. Dessa sistnämnda togo under nu ifrågavarande period närmare 20 proc. av den svenska skogsexporten. Andra större köpare inom Europa voro Tyskland och Italien.

Av den dryga tredjedel av den svenska skogsexporten, som 1936/38 nådde utanför Europa, stod Amerika som den huvudsaklige mottagaren. Förenta Staterna dominerade här helt med drygt 150 milj. kr., motsvarande mer än en femtedel av hela vår export på området. I övrigt kan nämnas att av de svenska skogsprodukterna efter värde räknat endast 9 proc. gingo till de tre världsdelarna Asien, Afrika och Australien.

E. SVERIGES IMPORT AV SKOGSPRODUKTER

Den svenska importen av skogsprodukter är, såsom redan i annat sammanhang omnämnts, mycket obetydlig. Skogsprodukterna representerade i Sveriges utrikeshandel 1936/38 ett årligt värde av 753 milj. kr. Härav kommo 95 proc. på exporten och sålunda blott 5 proc. på importen. En sammanställning av denna import uppgående till ett årligt värde av 38 milj. kr. har gjorts i tabell 36.

De tre stora posterna — tillsammans utgörande 71 proc. av hela

importen — bestå som synes av barrträ, lövträ samt papper och papp. Vad först beträffar importen av barrträ, är den kanske litet förvånande när det gäller ett land, som är världens näst störste exportör på skogsområdet. Det rör sig emellertid här till största delen om oarbetat trä, som går som råvara till de svenska skogsindustrierna. Detta virke kommer till den alldeles övervägande delen från Norge och Finland, och importen sammanhänger till stor del med att ländernas gränser gå tvärs över vissa vattendrag, varigenom en del flottgods går över dessa gränser. Den andra större importposten består som nämnts av lövträ. Till en del gäller det härvid träslag, som icke växa i vårt land, t. ex. mahogny, men i övrigt utgör bl. a. asp för den svenska tändsticksindustrien en betydande post. Slutligen köpa vi utifrån vissa kvaliteter papper och papp, före kriget framför allt från Tyskland men också från Storbritannien och andra länder. Det rör sig här huvudsakligen om vissa specialkvaliteter, delvis utgångna från annan råvara än trämassa.

I övrigt kan anmärkas, att i grupperna arbeten av trä och arbeten av papper rymmas ett otal artiklar, som i förädlingshänseende kommit långt ifrån råvaran trä. Dessa båda grupper representerade 1936/38 hela 23 proc. av Sveriges import av vad vi här kallat skogsprodukter. På exportsidan var deras andel så obetydlig som 2 proc.

KAPITEL 3.

Sveriges ställning på världsmarknaden för skogsprodukter

Grunder för beräkningen

Vi skola nu försöka att sammanfatta de i föregående kapitel lämnade uppgifterna till en bild av Sveriges ställning på världsmarknaden för skogsprodukter.

Vad som därvid först behövs är en gemensam måttstock för skogens många olika produkter från det oarbetade träet till det finaste papperet. Eftersom i den internationella statistiken som regel endast kvantitetsuppgifter finnas, kan endast något kvantitativt mått komma ifråga. Närmast till hands synes ligga att räkna om de olika produkterna till utgångsmaterialet, rundvirket. Man kommer då till den långt ifrån lättlösta frågan vilka reduktionsfaktorer, som skola användas. Om en hög grad av noggrannhet skulle eftersträvas, måste olika reduktionsfaktorer användas ej blott från land till land utan också för olika delar av samma land med hänsyn till olikheter i virkesdimensioner, olika slag av trä o. s. v.[1]) För våra mera översiktliga beräkningar bör det emellertid räcka, om vi söka oss fram till reduktionsfaktorer, som äro någorlunda representativa för hela världsproduktionen. Dylika universella reduktionsfaktorer ha tidigare ofta kommit till användning, varvid dock värdena tyvärr variera från den ene författaren till den andre.[2])

Vad först runt och bilat virke beräffar, i våra tabeller betecknat som oarbetat trä, behöver någon omräkning knappast ske. Grottian har visserligen här särskilda reduktionsfaktorer för bilat trä (1,67)

[1]) Exempel härpå ger Undersökning angående skogsavverkningen år 1937, vars bilaga 4 innehåller hundratals dylika omräkningstal. Stat. medd. ser. A, Band V:6, 1940.

[2]) Särskilt må nämnas Th. Streyffert, Världens barrskogstillgångar, sid. 33 o. 106; W. Grottian, Die Umsatzmengen im Weltholzhandel 1925—1938, sid. 29 o. 32; J. Köstler, Die Holzversorgung der Erde, s. 131 o. f.; G. Reinhold, Die Papierholzversorgung, s. 3; J. E. Lodewick, A study of Pulpwood Conversion Factors, Pulp and Paper Industry Vol. 18, No 10 1944, sid. 46.

och för sliprar, men man kan nog här utan större fel i likhet med Streyffert likställa runt och bilat virke med rundvirke utan bark. Gå vi så till sågverksprodukterna, är det uppenbart att råvaruåtgången är ganska olika i olika länder. Köstler säger härom,[1]) att i de nordiska länderna man på grundval av noggranna finska undersökningar kan räkna med att ur virket vid sågverken 50 proc. utvinnas men att för Tyskland motsvarande siffra är 65—70 proc. Amerikanska undersökningar ha visat att för visst träslag utvinningen varierar från 45 till 85 proc., beroende på stockens diameter.[2]) För hela världen räknar Köstler med en genomsnittssiffra på 50 proc., alltså motsvarande en reduktionsfaktor av 2. Samma faktor använder Streyffert, under det Grottian räknar med 60 proc. utvinning och därmed får en faktor på 1,67. Vid beräkningarna i detta arbete ha vi använt oss av faktorn 2, dock i medvetande om att denna åtminstone för vissa områden ligger i överkant.

Vi komma så till massaproduktionen. För slipmassan föreligga ej några större skiljaktigheter, utan den omräknas ganska allmänt efter reduktionsfaktorn 3, alltså så att 1 ton slip i torr vikt (90 proc.) anses motsvara 3 kbm rundvirke utan bark. Det kanske kan nämnas, att Reinhold genom att likställa 1 kbm rundvirke med 320 kg slip får reduktionsfaktorn 3,13. Här ha vi emellertid för slip använt faktorn 3. För cellulosan varierar vedåtgången åtskilligt med de olika massakvaliteterna. Det medeltal, som brukar komma till användning, svänger mellan 5 och 6. Grottian använder siffran 5,2, Streyffert och Köstler 6,0, under det Reinhold skiljer på sulfit och sulfat med faktorn 4,7 för den förra och 5,4 för den senare. Efter samråd med svenska tekniker ha vi här gått en medelväg och använt reduktionsfaktorn 5,5.

Vad slutligen papperet beträffar, varierar naturligtvis även här materialåtgången med papperskvaliteten. Som allmän regel kan man räkna massaåtgången till en vikt, som med 10 proc. överstiger papperets. För år 1937 har Svenska pappersbruksföreningen sålunda för kraftpapper beräknat massaåtgången till 9,77 proc. över papperets vikt och för tidningspapper till 10,17 proc. över papperets vikt. Vid omräkningen från papper till trä måste man skilja mellan tidningspapper, som huvudsakligen består av slip, och övrigt papper, som har

[1]) Sid. 131 o. a. a.
[2]) Lodewick, o. a. a.

cellulosan som det viktigaste utgångsmaterialet. Vad först tidningspapperet beträffar, består detta till 80—85 proc. av slip, medan återstoden utgöres av sulfit. Tidigare utgjorde sulfiten en större del av tidningspapperet, upp till 30 proc., men bruken ha allt mera lyckats nedbringa andelen för detta dyrbara material. De ovannämnda beräkningarna inom Svenska pappersbruksföreningen visade att för 1937 sulfitens andel av massaförbrukningen till tidningspapper endast var 15 proc. Kombinera vi vad som här sagts om en viktförlust på 10 proc. liksom om användningen av slip resp. cellulosa, få vi för tidningspapperet en reduktionsfaktor på 3,8 samt för övrigt papper 6. För världens hela pappersproduktion ger detta reduktionsfaktorn 5,2 och för världshandeln med papper 4,3. Det kan nämnas, att den av Köstler använda reduktionsfaktorn för världshandelns papper och papp uppgår till 5, och samma faktor använder Streyffert för pappersexporten utanför Nordamerika — för sistnämnda område har han 3,7, en faktor som ju nära ansluter sig till vad vi här räkna för tidningspapperet, den alldeles dominerande artikeln i Nordamerikas pappersexport. Grottian använder för världshandeln med papper och papp faktorn 4. När vi nu här använda 3,8 för tidningspapper och 6 för övrigt papper, sammanfaller detta ganska väl med Streyfferts omräkningsmetod, och i övrigt ligga våra faktorer under Köstlers genomsnittsfaktor för papper och papp men något över Grottians.

Av den föregående redogörelsen torde tydligt framgå, att när vi nu göra ett försök att mäta skogens produkter med ett gemensamt mått genom att räkna tillbaka dem i rundvirke utan bark, kunna de erhållna siffrorna ej göra anspråk på exakthet utan få betraktas som ungefärliga. De torde likväl kunna ge underlaget för en sammanfattande bild av världsmarknaden för skogens produkter och Sveriges ställning på denna marknad.

Världsexporten av skogsprodukter

Med användande av de ovannämnda reduktionsfaktorerna har i tabell 37 beräknats de olika ländernas export av skogsprodukter uttryckt i råvara (rundvirke utan bark).

Vad man först konstaterar är att Sverige är Europas störste exportör av skogsprodukter och utanför vår världsdel endast överträffas

Tab. 37. Världens exportörer av skogsprodukter 1936/38[1]) (uttryckt i råvara om 1.000 kbm)

Länder	Oarbetat trä	Sågverks-prod.	Slipmassa	Cellulosa	Tidn. papper	Övr. papper	Summa
Sverige	511	8.132	966	10.719	684	1.848	22.860
Finland	3.696	9.872	792	6.017	1.372	708	22.457
Sovjetunionen	5.034	9.058	—	—	—	—	14.092
Österrike	1.367	2.490	54	858	118	204	5.091
Baltikum	1.625	2.100	24	704	—	—	4.453
Norge	85	386	834	1.716	612	756	4.389
Polen	975	2.860	—	17	—	—	3.852
Tjeckoslovakien	1.623	800	—	627	30	180	3.260
Tyskland	78	10	3	875	437	1.230	2.633
Frankrike	734	66	—	22	117	156	1.095
Övriga Europa	790	3.908	6	242	289	774	6.009
Europa	**16.518**	**39.682**	**2.679**	**21.797**	**3.659**	**5.856**	**90.191**
Kanada	4.737	9.222	384	2.920	10.230	120	27.613
Förenta Staterna	1.092	4.726	—	1.056	42	360	7.276
New Foundland	—	—	—	6	1.102	—	1.108
Amerika	**5.829**	**13.948**	**384**	**3.982**	**11.374**	**480**	**35.997**
Japan	—	—	—	—	**53**	**474**	**527**
Världen	**22.347**	**53.630**	**3.063**	**25.779**	**15.086**	**6.810**	**126.715**

Källa: De olika kolumnerna bygga på exporttabellerna i föregående kapitel (nr 19, 25 och 31). Reduktionstal: oarbetat trä 1, sågverksprodukter 2, slipmassa 3, cellulosa 5,5, tidningspapper 3,8 och övrigt papper 6. [1]) För trävaror dock 1936/37.

av Kanada. Den svenska exporten representerade 1936/38 icke mindre än 18 proc. av hela världshandeln med skogsprodukter från oarbetat trä till papper.

Tätt i hälarna på Sverige följer Finland, och den tredje store europeiske exportören på detta område är Sovjetunionen. Utanför Europa finnes endast en exportör av samma storleksordning, nämligen som redan nämnts Kanada. Dessa fyra länder levererade under 1936/38 närmare 70 proc. av alla skogsprodukter, som gingo ut på världsmarknaden.

Bortse vi emellertid från de enskilda länderna, kunna vi på skogsprodukternas område urskilja tre större och ett mindre exportområde,

vilka 1936/38 tillsammans svarade för 94 proc. av världens export av skogsprodukter. Det utan jämförelse största exportområdet utgöres av de tre nordiska länderna, som leverera i runt tal 40 proc. av de skogsprodukter, som gå i internationell handel. Till detta exportområde ansluter sig geografiskt ett annat bestående av Sovjetunionen med Baltikum och Polen. Detta områdes andel av världsexporten utgjorde nämnda år 18 proc. Om man så vill kunna dessa båda områden betraktas som ett — Nordosteuropa — och härifrån komma 57 proc. av världsmarknadens skogsprodukter. Det tredje stora exportområdet utgöres av Nordamerika med en andel av världsexporten på 28 proc. Det kanske bör anmärkas, att under det de båda förstnämnda områdena omfatta länder med utpräglade exportöverskott av skogsprodukter, inrymmer det tredje området ett land, Förenta Staterna, med en import av skogsprodukter fyrdubbelt större än exporten.

Detsamma gäller Tyskland inom det fjärde exportområdet, som omfattar detta land jämte Österrike och Tjeckoslovakien. Områdets andel av världsexporten av skogsprodukter utgjorde 1936/38 9 proc.

Den totala mängd skogsprodukter, som går i världshandeln, utgör enligt tabellen 126,7 milj. kbm per år. Denna siffra måste dock något korrigeras. I vissa fall gå nämligen dessa produkter mer än en gång i handel mellan länderna. För trävarorna spelar detta icke någon praktisk roll, under det däremot en del av den importerade massaveden går på export i form av massa eller, mera vanligt, papper, liksom också importerad massa i viss utsträckning exporteras som papper. För perioden 1925—27 har Streyffert beräknat denna reexport av vidareförädlad vara till 7 milj. kbm, motsvarande 5 proc. av världshandeln med skogsprodukter. Göra vi för 1936/38 en reduktion av samma storlek, skulle sålunda under denna tid årligen skogsprodukter på omkring 120 milj. kbm ha gått i handel mellan länderna.

Å andra sidan saknas i vår tabell några av de hithörande produkterna, av vilka dock endast papp är av nämnvärd betydelse för världshandeln. Om man skulle våga antagandet, att av produktionen av papp samma andel går i internationell handel som av produktionen av annat papper än tidningspapper, skulle världshandeln med papp för denna tid motsvara omkring 5 milj. kbm trä. Världshandeln med

skogsprodukter skulle med denna beräkning ha omfattat 125 milj. kbm trä per år under perioden 1936/38.[1])

När vi nu uttryckt skogsexporten i mängden förbrukad råvara, har en intressant företeelse gått oss förbi, nämligen den grad av förädling, som de olika ländernas skogsexport representerar. Redan en blick på tabell 37 ger vid handen, att härvid stora olikheter uppträda. Detta framgår tydligare av nedanstående tablå, som upptager de tio största exportörerna på skogsprodukternas område — deras utförsel omfattade under dessa år mer än 90 proc. av världsexporten på området.

Land	Oarbetat trä	Sågv.-prod.	Massa o. papper	Summa
Grupp 1				
Sovjetunionen	36	64	—	100
Polen	25	74	1	100
Baltikum	37	47	16	100
Tjeckoslovakien	50	25	25	100
Österrike	27	49	24	100
Grupp 2				
Förenta Staterna	15	65	20	100
Finland	17	44	39	100
Kanada	17	33	50	100
Grupp 3				
Sverige	2	36	62	100
Norge	2	9	89	100
Världen	18	42	40	100

Länderna ha som synes uppdelats i tre grupper allt efter förädlingsgraden i deras export. I grupp 1 ha vi sålunda de länder, vars skogsexport i betydande utsträckning, till 25—30 proc., består av oarbetat trä och i övrigt av sågverksprodukter. Massa och papper spela däremot ringa roll. Typiskt är i detta fall Sovjetunionen med skogsexporten uppdelad på en tredjedel oarbetat trä och två tredjedelar sågverksprodukter. En liknande sammansättning har utförseln för de båda andra representanterna för detta produktionsområde,

[1]) Därtill kommer handeln med lövträ, vilken dock 1936/37 ej uppgick till mer än 4,9 milj. kbm, uttryckt i rundvirke. (World Timber Trade.)

Tab. 38. Världens importörer av skogsprodukter 1936/38[1]) (uttryckt i råvara om 1.000 kbm)

Länder	Oarbetat trä	Sågverksprod.	Slipmassa	Cellulosa	Tidn. papper	Övr. papper	Summa
Storbritannien	3.738	23.132	2.037	5.940	1.714	1.884	38.445
Tyskland	5.788	4.198	—	913	—	30	10.929
Frankrike	910	1.722	363	2.288	133	102	5.518
Holland	910	3.422	72	528	49	306	5.287
Belgien	831	1.794	162	567	122	234	3.710
Italien	438	1.626	9	1.326	—	42	3.441
Ungern	727	1.190	12	203	68	84	2.284
Danmark	84	1.384	24	220	194	162	2.068
Irland	—	672	—	28	76	90	866
Övriga Europa	1.809	1.386	57	885	205	234	4.576
Europa	**15.235**	**40.526**	**2.736**	**12.898**	**2.561**	**3.168**	**77.124**
Förenta Staterna	3.807	3.858	549	9.608	9.561	192	27.575
Argentina	51	1.300	6	209	543	168	2.277
Brasilien	—	—	15	479	190	24	708
Övriga Amerika	58	290	—	330	346	492	1.516
Amerika	**3.916**	**5.448**	**570**	**10.626**	**10.640**	**876**	**32.076**
Japan	—	—	—	1.744	144	66	1.954
Kina	270	566	3	55	247	480	1.621
Övriga Asien	—	410	—	66	327	1.140	1.943
Asien	**270**	**976**	**3**	**1.865**	**718**	**1.686**	**5.518**
Egypten	—	958	—	—	42	144	1.144
Sydafrika	—	1.474	—	—	129	306	1.909
Övriga Afrika	44	416	—	—	129	150	739
Afrika	**44**	**2.848**	—	—	**300**	**600**	**3.792**
Australien	**584**	**894**	**6**	**291**	**867**	**480**	**3.122**
Världen	**20.049[2])**	**50.692**	**3.315**	**25.680**	**15.086**	**6.810**	**121.632**

Källa: De olika kolumnerna bygga på importtabellerna i föregående kapitel (nr 21, 26 och 32). Reduktionstalen desamma som äro angivna för tab. 37.
[1]) För trävaror dock 1936/37. [2]) Siffran något lägre än i tab. 21 på grund av brist på länderspecificering.

nämligen Polen och Baltikum. Till gruppen höra som synes ytterligare två länder från östra Europa, nämligen Österrike och Tjeckoslovakien.

En betydligt mera förädlad skogsexport uppvisa länderna i grupp

2. Det oarbetade träet har fått sin andel reducerad till 15—17 proc., och samtidigt har exporten fått ett betydande inslag av massa och papper. Trä i olika former representerar dock fortfarande huvudparten av exporten — för Förenta Staternas vidkommande 80 proc., för Finland 61 proc. och för Kanada drygt 50 proc.

I den tredje gruppen slutligen, omfattande Sverige och Norge, finna vi länder för vilka exporten av oarbetat trä spelar en försvinnande liten roll och i båda fallen utgör endast 2 proc. av hela skogsexporten. Icke heller utförseln av sågat trä är alltför betydande utan utgör en tredjedel av den svenska och en knapp tiondel av den norska skogsexporten. Vad som dominerar är i stället skogsprodukter av högre förädlingsgrad, nämligen massa och papper. De utgöra 62 proc. av den svenska och 89 proc. av den norska skogsexporten.

Denna grupp 3 representerande den högsta förädlingsgraden på skogsexportens område omfattar som nämnts i vår tablå endast Sverige och Norge. Hade emellertid tablån utsträckts till de mindre betydande exportörerna på området, skulle gruppen ha utökats med en rad industriländer, i första hand Tyskland och Japan men även Storbritannien, Holland, Belgien m. fl., vilkas export av skogsprodukter praktiskt taget helt faller inom gruppen massa och papper. Det gäller alltså länder, som till betydande del bygga denna export icke på egna skogstillgångar utan på importerad råvara. I viss mån är detta fallet redan med Norge, landet som i vår tablå representerar den högst förädlade skogsexporten.

Världsimporten av skogsprodukter

De olika ländernas import av barrträ, massa och papper har i tabell 38 omräknats i ett gemensamt mått, kubikmeter rundvirke, efter samma metoder för vilka redogjorts i föregående avsnitt. Som synes uppgår världens sammanlagda import av skogsprodukter till 121,6 milj. kbm. Detta är 5,1 milj. mindre än den i förra avsnittet konstaterade exporten av samma produkter. Tidigare har redogjorts för orsakerna till denna alltid förekommande differens mellan import- och exportsiffror, och här skall endast erinras om att den exakta överensstämmelse, som kan konstateras beträffande papperet, beror på att någon »äkta» importstatistik härvid ej kommit till användning utan

importsiffrorna härletts ur länderfördelningen i exportländernas statistik. I övrigt kan nämnas, att denna differens mellan import och export är störst för gruppen oarbetat trä men för denna likväl inskränker sig till 11 proc. För hela varugruppen ligger importkvantiteten endast 4 proc. under exportkvantiteten.

Som synes är Storbritannien den store importören på världsmarknaden för skogsprodukter. Under 1936/38 mottog detta land en årlig import på 38,4 milj. kbm motsvarande närmare en tredjedel av hela världsimporten. Inom Europa följde på andra plats Tyskland med 10,9 milj. Stora importörer voro även Frankrike och Holland med vardera något över 5 milj. kbm. Gå vi utanför Europa dominerar Förenta Staterna fullständigt. Med en årsimport på 27,6 milj. kbm kommer detta land närmast efter Storbritannien. Såsom framgår av tabellen är vidare Sydamerika med Argentina i spetsen en betydande importör av skogsprodukter.

Importens sammansättning har åtskilligt av intresse att bjuda. Den varierar nämligen på ett karakteristiskt sätt från land till land, något som närmare belyses i nedanstående tablå. Under beteckningen

Land	Trä	Massa	Papper	Summa	Andel av världsimp.
Västeuropa	69	22	9	100	46
Tyskland	92	8	—	100	9
Italien	60	39	1	100	3
Övriga Europa	74	17	9	100	5
Europa	73	20	7	100	63
Förenta Staterna	28	37	35	100	22
Övriga Amerika	38	23	39	100	4
Amerika	29	35	36	100	26
Asien	23	34	43	100	5
Australien	48	9	43	100	3
Afrika	76	—	24	100	3
Världen	58	24	18	100	100

Västeuropa ha där sammanförts Storbritannien, Irland, Danmark, Holland, Belgien och Frankrike. Detta industrialiserade Västeuropa betecknar världens stora underskottsområde på skogsprodukternas område med en årsimport på 56 milj. kbm, motsvarande icke långt ifrån hälften av hela världsimporten. Karakteristiskt för denna

import är, att den till omkring 70 proc. domineras av trä, under det papperets andel endast utgör 9 procent. Dessa länder behöva betydande mängder oarbetat trä för sina gruvor, järnvägar och ledningar samt sågverksprodukter för byggnadsverksamheten. De bedriva själva en betydande förädlingsverksamhet på skogsprodukternas område och föredraga t. ex. att till större delen själva framställa sitt papper på grundval av importerad massaved eller massa. I icke alldeles obetydlig utsträckning blir detta papper också föremål för export.

I stort sett av samma karaktär är importen av skogsprodukter hos övriga europeiska länder. Intressanta särdrag visa därvid Tysklands och Italiens import. Det förra landet hade 1936/38 långt mer än på något annat håll självt tagit hand om förädlingen av importen. Denna bestod till icke mindre än 92 proc. av trä, och större delen härav utgjordes av oarbetat trä, avsett i främsta rummet för vidareförädling till papper. Sistnämnda produkt förekom praktiskt taget ej alls i den tyska importen, och massans andel inskränkte sig till 8 proc. För Italien är däremot den stora massaimporten karakteristisk. Den utgjorde som synes under dessa år bortåt 40 proc. av hela skogsimporten, något som till icke ringa del beror av att Italien här fick råvaran till sin hastigt växande konstsilkeindustri.

Medan den europeiska skogsimporten karakteriseras av träets dominerande ställning och papperets låga andel, visar den amerikanska importen en nästan rakt motsatt bild. Här utgjorde under 1936/38 träets andel av importen endast 29 proc. (Europa 73 proc.) men papperets hela 36 proc. (Europa 7 proc.). För massans vidkommande var differensen ej så stor; den utgjorde 35 proc. av Amerikas och 20 proc. av Europas skogsimport. Den amerikanska importen representerar alltså en betydligt högre förädlingsgrad än den europeiska. Denna tendens är för övrigt mest utpräglad i Sydamerika, där ännu 1936/38 papperet representerade den största importposten på skogsprodukternas område.

En liknande sammansättning kännetecknar Asiens import, nämligen endast 23 proc. trä mot 34 proc. massa och 43 proc. papper.

För Afrikas och Australiens vidkommande har skogsimporten en något annorlunda sammansättning beroende på att före kriget den förra världsdelen helt och den senare nästan helt saknade egen pappersindustri. Därmed bortfaller ju massaimporten helt eller delvis. Såsom tabellen utvisar utgjorde massan blott 9 proc. av Australiens im-

port och saknades helt i Afrikas. Slutligen kan påpekas träets stora andel av Afrikas import — hela 76 proc., en siffra som t. o. m. något överstiger Europas, från vilken världsdel Afrika för övrigt till stor del erhåller detta trä. Träets stora andel i Afrikas import är ju icke, såsom fallet var för Europas vidkommande, beroende på att importländerna föredraga att själva vidareförädla varan utan på att behovet av papper där är relativt litet.

Avslutningsvis kan konstateras, att av världens import av skogsprodukter bortåt två tredjedelar (63 proc.) falla på Europa, en fjärdedel på Amerika och återstående 11 proc. på de tre övriga världsdelarna. Eftersom de båda stora överskottsområdena ligga inom Europa och Nordamerika, alltså de områden som samtidigt äro de stora importörerna, komma de stora handelsvägarna för skogens produkter att gå inom och icke mellan kontinenterna. Den ena vägen går från norra och östra Europa till Väst- och Centraleuropa och den andra mellan Kanada och Förenta Staterna. I jämförelse härmed är handeln mellan kontinenterna ganska obetydlig. Den kanske kan uppskattas till en femtedel av hela världshandeln med skogsprodukter — till 80 proc. torde denna sålunda röra sig inom Europa resp. Amerika.

Sveriges andel av de olika marknaderna

Hur Sveriges export av skogsprodukter fördelar sig på de olika marknaderna har i ett föregående avsnitt belysts med användande av exportvärdena (tab. 35). Vilja vi emellertid söka beräkna Sveriges andel av de olika marknaderna, måste i stället kvantitetsuppgifterna läggas till grund, eftersom i den internationella statistiken i regel endast dylika finnas. Vi omräkna därför med användande av förut angivna reduktionstal den svenska exporten 1936/38 av trävaror, massa och papper till råvara (rundvirke utan bark).

Denna omräkning av den svenska handelsstatistikens kvantitetssiffror ger vid handen, att vårt lands export av trävaror, massa och papper före kriget motsvarade en råvarumängd av 23,1 milj. kbm rundvirke utan bark. Exportens fördelning på olika områden sammanfaller i stort sett med vad värdesiffrorna utvisade. Sålunda var Europas andel av den svenska exporten av skogsprodukter 15,4 milj. kbm, motsvarande 66,6 proc., medan efter värdet räknat siffran var 65,0 proc. Amerikas andel efter kvantiteten räknat uppgick till 26

proc. eller samma siffra som vi tidigare fingo för exportvärdet. Slutligen kan nämnas, att ifråga om de båda stora köparna av svensk skogsexport Storbritannien tog 36 proc. av kvantiteten (37 proc. av exportvärdet) och Förenta Staterna 23 proc. (22 proc. efter värdet räknat).

När vi skola sätta den svenska skogsexporten till olika områden i relation till resp. områdes totala import av samma produkter, måste den ändringen vidtagas, att för trävarorna de svenska exportsiffrorna endast få bygga på åren 1936/37, detta på grund av att våra uppgifter om världshandeln med trä endast omfatta dessa båda år. Vidare måste den svenska exporten av papp frånräknas, eftersom denna produkt icke ingår i den internationella statistiken. Kvar stå två betydelselösa olikheter, nämligen dels att i den svenska statistiken hyvlade varor räknas efter nominellt mått, under det i internationell statistik fast mått användes, dels att i den svenska pappersexporten ingå ett par kvaliteter, som ej ingå i den internationella sammanställningen. Den på detta sätt beräknade svenska skogsexporten ger siffran 23.275.000 kbm mot 22.860.000 kbm enligt internationell statistik (tab. 37). Skillnaden uppgår till mindre än 2 proc.

Sveriges andel av världens import av skogsprodukter uppgick, såsom framgår av tabell 39, under åren 1936/38 till i runt tal 20 proc. Att de svenska produkterna på detta område ha en förädlingsgrad så hög, att den bland de stora skogsexportörerna överträffas endast av Norge, ha vi tidigare kunnat konstatera, och detta förhållande avspeglar sig i tabellen. Av det oarbetade träet utgör vår andel knappt 3 proc. och av sågverksprodukterna icke fullt 17 proc. mot drygt 40 proc. av cellulosan och nära 30 proc. av annat papper än tidningspapper. Ifråga om sistnämnda produkt äro vi däremot små — exporten domineras helt av Kanada, och vår andel inskränker sig till 4,5 proc.

Som nämnts fyller den svenska exporten ungefär 20 proc. av världens importbehov av skogsprodukter. Av intresse är att ifråga om tre av världsdelarna avvikelserna från detta medeltal äro mycket små. Vår andel av Europas skogsimport utgjorde sålunda före kriget drygt 20 proc. och av Amerikas och Afrikas i båda fallen ungefär 19 proc. Däremot svarade vi för endast 12 proc. av Asiens och 9 proc. av Australiens import.

Inom Europa varierade före kriget vår andel av skogsimporten betydligt för olika områden. De högsta siffrorna uppvisade Väst-

Tab. 39. Sveriges andel av olika länders skogsimport 1936/38[1]) (kvantiteten i proc.)

Länder	Oarbetat trä	Sågverks-prod.	Slipmassa	Cellulosa	Tidn. papper	Övr. papper	Summa
Storbritannien med Irland	5,6	19,9	32,0	31,4	4,5	48,6	21,7
Danmark	85,7	60,0	25,0	51,4	32,0	48,1	56,2
Holland	1,3	12.0	18,1	49,1	10,2	29,1	14,9
Belgien	1,4	16,4	13,6	59,3	1,6	46,6	20,9
Frankrike	—	27,7	43,8	37,8	20,3	39,2	28,4
Tyskland	0,7	14,9	—	50,4	—	53,3	10,5
Italien	—	—	—	36,7	—	4,8	14,2
Övriga Europa	6,5	19,2	37,7	37,9	8,1	7,9	16,7
Europa	**3,4**	**19,5**	**32,1**	**37,2**	**7,8**	**41,6**	**20,2**
Förenta Staterna	—	—	12,6	49,8	3,0	32,3	18,9
Argentina	—	0,5	66,7	53,6	15,5	25,0	10,9
Brasilien	—	—	60,0	31,7	6,3	12,5	24,9
Övriga Amerika	—	1,4	—	87,9	11,8	8,5	25,0
Amerika	—	**0,2**	**14,7**	**50,3**	**4,0**	**17,0**	**18,7**
Japan	—	—	—	20,3	2,1	36,4	19,5
Kina	—	—	66,7	23,6	6,5	10,2	4,9
Övriga Asien	—	8,5	—	39,4	5,8	12,5	11,5
Asien	—	**3,6**	**66,7**	**21,1**	**5,3**	**12,8**	**12,4**
Sydafrika	—	17,5	—	—	1,6	34,0	19,2
Övriga Afrika	6,8	19,4	—	—	11,7	13,9	17,6
Afrika	**6,8**	**18,4**	—	—	**7,3**	**24,2**	**18,4**
Australien	—	—	**33,3**	**63,2**	—	**15,6**	**9,3**
Världen	**2,6**	**16,7**	**29,1**	**41,7**	**4,5**	**28,0**	**19,1**

Källa: Siffrorna bygga på dels tab. 38, dels kvantitetsuppgifterna (omräknade) i tab. 18, 24 och 29. [1]) För trävaror 1936/37.

europa, som till närmare en fjärdedel hämtade denna sin import från Sverige. Rekordet höll därvid Danmark, där den svenska andelen uppgick till 56 proc.

I stark motsats till denna höga andel för Sverige i Västeuropas skogsimport 1936/38 stod den låga siffran på endast 10 proc. för en så närbelägen marknad som den tyska. I ett tidigare sammanhang har konstaterats att mot slutet av 1930-talet Tyskland mer än något annat land riktade in sin import mot oförädlad råvara, och när samtidigt den svenska exporten uppvisade en osedvanligt hög föräd-

lingsgrad, måste detta helt naturligt i hög grad begränsa möjligheterna för en större svensk andel i Tysklands import. Det är emellertid av intresse att konstatera, att vår andel var stor nog, när det gällde Tysklands relativt lilla import av högt förädlade skogsprodukter. Man får följande stigande serie för den svenska importandelen: oarbetat trä 1, sågverksprodukter 15, cellulosa 50 och papper 53 proc.

En särskild rad kanske bör ägnas vår skogsexport till Italien, vilken till 99 proc. består av cellulosa. Ett viktigt inslag utgöra ju här de svenska leveranserna av viskosmassa till den italienska textilindustrien. Italien, som i övrigt knappast intresserade sig för svensk skogsexport, fyllde före kriget en tredjedel av sitt behov av cellulosa genom import från Sverige (vår andel av Italiens cellulosaimport var något större eller 37 proc.).

Amerikas importbehov av skogsprodukter fyller Sverige som nämnts i ungefär samma utsträckning som Europas eller till 19 proc. Den produkt, som helt dominerar i vår amerikanska export, är ju cellulosan, och den svenska exporten fyller här icke mindre än 50 proc. av det amerikanska importbehovet — något mindre för Förenta Staterna och något mer för Latinamerika. Ifråga om slipmassan utgör vår importandel däremot knappt 15 proc. Denna låga andel bestämmes närmast av Förenta Staterna, under det för Amerika i övrigt mer än 60 proc. av slipmasseimporten kommer från Sverige. På papperets område finnes en lustig motsättning mellan tidnings- och övrigt papper. Det förra utgör ju näst cellulosan Sveriges största exportartikel på området till Amerika och omfattar 62 proc. av hela vår export av tidningspapper. Detta räcker dock ej till för att fylla mer än 4 proc. av den amerikanska importen. Vår export av annat papper till Amerika är icke ens hälften så stor men motsvarar däremot 17 proc. av världsdelens import.

Vad slutligen de tre övriga världsdelarna beträffar, fyller den svenska exporten en betydande del av deras importbehov av massa samt av annat papper än tidningspapper. Den svenska importandelen uppgår här till 16 proc., alltså en siffra icke mycket lägre än den, som karakteriserar vår andel av Europas och Amerikas totala import av skogsprodukter. Ifråga om tidningspapper har däremot den svenska exporten ingen större betydelse för Afrika, Asien och Australien, och samma är fallet med såväl oarbetat som sågat trä för de båda sistnämnda världsdelarnas vidkommande.

KAPITEL 4.

Betingelserna för den svenska exporten av skogsprodukter

I det föregående ha vi sökt ge en bild av exporten av viktigare produkter från den svenska skogen liksom av förhållandet mellan produktion och export på detta område. Vi ha vidare satt in denna svenska export i sitt internationella sammanhang och betraktat världshandeln med skogsprodukter dels från utbudssidan, varvid Sverige fått sin plats i raden av leverantörer, dels från efterfrågesidan, varvid de svenska produkternas betydelse för olika områden undersökts.

Så långt tillgängligt statistiskt material tillåtit det, ha vi därmed fått fram en bild av produktionens och konsumtionens lokalisering liksom varuströmmarna mellan olika områden, med särskilt aktgivande på den svenska exportens roll. Vi gå nu vidare och försöka beskriva de faktorer, som före kriget voro medbestämmande för världshandeln med skogsprodukter och då särskilt för den svenska exporten.

A. LOKALA OLIKHETER PÅ TILLGÅNGSSIDAN

Såsom framhölls i inledningskapitlet, medför produktionsfaktorernas ojämna fördelning över jordytan, att de olika ländernas utrustning blir mer eller mindre ensidig. Då dessa produktionsfaktorer därtill äro mycket litet rörliga mellan länderna, ha vi här en av huvudorsakerna till det internationella varubytet. Varornas rörlighet får ersätta produktionsfaktorernas relativa orörlighet, varvid varje land exporterar produkter innehållande mycket av de produktionsfaktorer, som landet är rikt utrustat med, till länder där dessa produktionsfaktorer äro knappare. Det framhölls också i inledningskapitlet, att naturtillgångarnas ojämna lokala fördelning anger själva grundmönstret i handeln mellan länderna. Vi uppställa nu som första fråga hur världshandeln med skogsprodukter, och då speciellt den stora svenska exporten på detta område, kan tänkas påverkad av ländernas olika utrustning med den primära produktionsfaktor, som ger huvudråvaran för de produkter vi nu behandla, nämligen skogen.

Olikheter i skogsareal

Vid ett första påseende kan det kanske verka, som om skogen ej skulle utöva någon kraftigare lokaliserande verkan på produktionen. Skogen utbreder sig ju över stora delar av jorden. Omkring en fjärdedel av landarealen är bevuxen med skog,[1]) och denna representerar en större yta än som är tillgänglig för jordbruket. Det torde knappast finnas något land, som icke förfogar över egna skogstillgångar — som regel utgöra de en långt ifrån obetydlig del av arealen. För många naturtillgångar, t. ex. tennmalmen och gummiträdet, gäller att de förekomma endast inom mycket begränsade områden och därför besitta en starkt lokaliserande kraft, åtminstone på råvaruproduktionen. Flertalet länder bli därmed tvungna att helt eller till större delen fylla sitt behov av vederbörande produkter genom import, och en stor del av produktionen går i internationell handel. I motsats härtill utgör skogen en naturtillgång, som finnes i praktiskt taget alla länder, och varje land får därmed möjlighet att till viss, vanligen betydande del fylla sitt behov av skogsprodukter ur egna tillgångar.

En närmare undersökning visar emellertid, att de olika skogsområdena förete stora olikheter och att för viktiga ändamål endast viss skog duger, skog som visar en starkt lokal begränsning ifråga om förekomst eller exploateringsmöjligheter och därför utövar kraftig inverkan på produktionens lokalisering.

Den viktigaste skiljelinjen går härvid mellan löv- och barrskog. Vad först lövskogen beträffar, omfattar den, som framgår av tabell 40, ungefär två tredjedelar av jordens skogsareal eller i runt tal 2 miljarder har. Den har sin största utbredning inom tropiska och subtropiska, nederbördsrika områden. Icke mindre än 43 proc. av världens lövskogar finnas sålunda i Sydamerika. På andra plats kommer Asien med 24 proc. och Afrika med 16 proc. Dessa tre områden rymma 83 proc. av världens lövskogar. På Europa, Nordamerika och Australien komma alltså endast 17 proc.

Träet från lövskogarna har ganska begränsade användningsmöjligheter. Vissa slag av det hårda lövträdsvirket äro mycket uppskattade (t. ex. mahogny och teak) för speciella ändamål såsom till möbler,

[1]) Beroende på hur begreppet skogsmark definieras varierar siffran något, vanligen mellan 23 (Streyffert) och 28 proc. (FAO).

Tab. 40. Världens skogstillgångar

Världsdel	Skogsareal (milj. har)			% fördelning		
	lövskog	barrskog	summa	lövskog	barrskog	summa
Asien	473	373	846	23,9	36,3	28,1
Europa	93	180	273	4,7	17,5	9,1
Nordamerika	145	412	557	7,3	40,2	18,5
Sydamerika	843	55	898	42,6	5,4	29,9
Afrika	319	3	322	16,1	0,3	10,7
Australien	108	3	111	5,4	0,3	3,7
Världen	1.981	1.026	3,007	100,0	100,0	100,0

Källa: Tabellen bygger på uppgifter hos Streyffert. Zon and Sparhawk ha liknande, av Köstler använda uppgifter. FAO ger en betydligt högre totalareal, nämligen 3.650 har.

redskap och inredningar. De användningar som därvid komma ifråga motsvara emellertid en mycket obetydlig del av världens träbehov, som i stället gäller bränsle, byggnadsmaterial och pappersmassa. Världens produktion av trä har beräknats till 1.500—1.600 milj. kbm per år.[1]) Härav beräknas icke mindre än 800—900 milj. kbm bli ved. Trots de många användningar för trä, som industrialismen fört med sig, går alltså fortfarande huvudmassan av världens träproduktion till bränsle. För vedändamål lämpar sig naturligtvis lövskogarnas trä utmärkt, men av orsaker som vi återkomma till nedan blir det endast den mindre delen av världens bränslebehov, som fylles av lövträet. Den andra stora förbrukningsposten för trä gäller byggnadsändamål, och den har beräknats till 450 milj. kbm per år. På detta område är lövträet som regel mindre lämpligt än barrträdens virke. Det mjuka lövträdsvirket är sprött och ovaraktigt, och det hårda ställer sig i allmänhet för dyrbart som byggnadsmaterial. I de områden, där tillgången på lövskog är riklig, fyller dock detta trä helt naturligt i stor utsträckning det lokala behovet av byggnadsmaterial. Vad slutligen beträffar den tredje huvudanvändningen av trä, nämligen som råvara för massafabrikerna, kunde med den före kriget tillämpade tekniken lövträ knappast alls komma ifråga. För år 1937 har denna

[1]) Såväl Zon och Sparhawk (1923) som Grottian (1937) använda den högre siffran men FAO den lägre. Andra uppskattningar finnas på upp till 2.000 milj. kbm.

förbrukning uppskattas till 105 milj. kbm, varav 100 milj. till pappersindustrien och 5 milj. till textilindustrien (konstsilke och cellull). Samma är i stort sett förhållandet med gruvornas och järnvägarnas till 60 milj. kbm uppgående träbehov (främst pitprops och sliprar).

Lövträdsvirket ger alltså bränsle men kan endast i begränsad utsträckning nyttjas som byggnadsmaterial och knappast alls för massafabrikernas, gruvornas och järnvägarnas behov. Ädla lövträd ge dyrbara prydnadsvirken eller fylla speciella ändamål, men det rör sig om försvinnande små kvantiteter. Härtill kommer att de till tropikerna anhopade lövskogstillgångarna vanligen erbjuda svåra exploateringsförhållanden. Sålunda kan för lövträdsvirket endast i ringa utsträckning användas den billiga flottningen, skogarna förete sällan ett enhetligt trädbestånd utan äro vanligen i hög grad uppblandade med oanvändbara träd, klimatet är pressande och skogsområdena obebodda eller ha en mycket gles befolkning o. s. v. Som följd härav leverera lövskogarna trots att de ha en dubbelt så stor utsträckning endast omkring 20 proc. av gagnvirket.

Barrträdsvirket däremot lämpar sig utmärkt för alla viktigare användningar av trä, och det utgör som nämnts praktiskt taget ensamt råvara för industriellt bruk av trä. Barrskogarna förete emellertid en helt annan lokalisering än lövskogarna, en lokalisering som utgör en mycket viktig faktor för världshandeln med skogsprodukter.

Till viss del framgår detta redan av den ovanstående tabellen. Barrskogarna uppgå till i runt tal 1 miljard har, motsvarande en tredjedel av världens skogsareal. De äro som synes praktiskt taget helt koncentrerade till Nordamerika, Europa och Asien. De båda förstnämnda områdena äga endast 12 proc. av världens lövskogar men 58 proc. av barrskogarna. Asien återigen är rikligt försett med både barr- och lövskog.

Barrskogens lokalisering är emellertid åtskilligt mer utpräglad än vad som framgår av dessa siffror. Barrträden äro nämligen hänvisade till de kyligare delarna av världens skogsområden. Den södra tempererade zonen domineras av haven, och där rymmas knappt 5 proc. av den totala barrskogstillgången. Det är i stället på den norra zonens stora landmassa, som de stora barrskogarna utbreda sig. De sträcka sig som ett bälte runt jorden över norra Europa, norra Asien och Nordamerika, och till detta område mellan 50:e och 65:e breddgraden äro 90 proc. av världens barrskogstillgångar koncentrerade.

Tab. 41. Olika länders skogstillgångar samt handel med skogsprodukter

Område	Barrskog (har per inv.)	Lövskog (har per inv.)	Export + Import — (kbm per inv.)
Mer än 1 har barrskog per inv.			
Kanada	22,26	4,44	+2,55
New Foundland	7,27	1,73	+3,83
Finland	5,57	1,39	+6,22
Sverige	3,07	0,62	+3,64
Sovjetunionen	2,44	1,10	+0,08
Norge	1,85	0,80	+1,51
0,15—1.0 har barrskog per inv.			
Förenta Staterna	0,92	0,55	—0,15
Sydamerika	0,61	9,40	—0,05
Baltikum	0,46	0,17	+0,99
Österrike	0,39	0,08	+0,76
Australien	0,28	10,22	—0,30
Japan	0,19	0,18	—0,01
Polen	0,19	0,07	+0,13
Tjeckoslovakien	0,19	0,12	+0,22
Mindre än 0,15 har barrskog per inv.			
Tyskland	0,13	0,05	—0,13
Frankrike	0,07	0,17	—0,11
Danmark	0,05	0,04	—0,56
Afrika	0,02	2,08	—0,03
Italien	0,02	0,10	—0,08
Belgien	0,02	0,04	—0,49
Holland	0,02	0,01	—0,64
Storbritannien	0,01	0,02	—0,88
Ungern	0,01	0,12	—0,27
Kina	0,00	0,09	—0,00

Källa: För tabellen ha Streyfferts arealuppgifter använts (sid. 8, 50, 495 o. 631). Folkmängdsuppgifterna avse 1937 års utgång och äro hämtade ur Statistical Year-Book of the League of Nations 1938/39. Handelssiffrorna bygga på vårt eget material (närmast tabellerna 37 och 38, dock med komplettering av uppgifterna, så att även handeln med lövträ ingår). För Förenta Staterna, Tyskland, Frankrike och Japan, som vid sidan av sin import ha en icke obetydlig export, avser importsiffran nettoimporten per inv. Det bör anmärkas att arealsiffran i vissa fall betydligt påverkas av hur begreppet skog definieras, och gränsen mellan skog och impediment är ofta svår att draga. För t. ex. Sovjetunionen användes här siffran 3,54, under det Annuaire international för år 1933 ger siffror från 2,80 (wooded area) upp till 5,86 (forest area). (Annuaire international, Vol. I, sid. 5.)

Ytterligare 5 proc. av barrskogarna finna vi som utlöpare från detta bälte inom Nordamerika och resterande 5 proc. som nämnts inom södra tempererade zonen, huvudsakligen i Sydamerika.

Denna lokalt starkt begränsade förekomst av barrskog innebär naturligtvis, att de enskilda länderna äro mycket olika utrustade i detta hänseende. Detta belyses närmare av de i tabell 41 sammanställda uppgifterna. I tabellen äro medtagna de länder och områden, som äro specificerade i våra tidigare uppgifter om världens exportörer och importörer av skogsprodukter. De 24 områdena representerade åren 1936/38 92 proc. av världens export av skogsprodukter och 95 proc. av samma import. Områdena rymma drygt 91 proc. av världens barrskogar och omkring 85 proc. av lövskogarna men endast 65 proc. av jordens befolkning.

Dessa 24 områden ha nu i tabellen ordnats allt efter sin tillgång på barrskog per invånare räknat. Områdena ha vidare delats i tre grupper genom att en gräns dragits vid 1 har per inv. och en annan vid 0,15 har. Den första gruppen innehåller alltså de länder, vars utrustning med barrskog uppgår till minst 1 har per inv. Som synes rymmer gruppen sex länder med Kanada i spetsen med världens största innehav av barrskog per inv. räknat. Grupp 2 rymmer områden med medelstora barrskogstillgångar varierande från 0,19 till 0,92 har per inv. och den tredje gruppen slutligen de på barrskog relativt fattiga länderna med en barrskogsareal understigande 0,15 har per inv.

Sambandet mellan de olika ländernas innehav av barrskog och deras ställning som exportörer eller importörer av skogsprodukter framstår klart redan vid en första blick på tabellen. Inom den första gruppen, alltså de sex skogrika länderna, rymmas sålunda världens fyra största exportörer av skogsprodukter, nämligen Kanada, Sverige, Finland och Sovjetunionen, samt vidare Norge, som kommer på sjätte plats bland världens skogsexportörer, och New Foundland, som näst Finland har världens största skogsexport per invånare räknat. Man kan i anslutning till tabellens siffror också uttrycka sambandet så, att endast fem av jordens länder ha en skogsexport, som överstiger 1 kbm per inv. Dessa fem återfinnas samtliga bland de sex av jordens länder, som äga mer än 1 har barrskog per inv. Detta sjätte land är Sovjetunionen, vars låga exportsiffra per invånare till en del förklaras av att landet rymmer väldiga områden jämväl utanför barrskogszonen.

Länderna inom grupp 3 erbjuda å andra sidan en tydlig bild av sambandet mellan importen av skogsprodukter och bristen på egen barrskog. Samtliga länder med ett skogsinnehav understigande 0,15 har per inv. ha en nettoimport av skogsprodukter — störst är Storbritannien med 0,9 kbm per inv.

De 9 proc. av världens befolkning, som bebo de sex länderna i första gruppen, äga 70 proc. av världens barrskogar och leverera 73 proc. av världens export av skogsprodukter. De 40 proc. av världens befolkning, som rymmas inom områdena under grupp 3, äga däremot mindre än 2 proc. av världens barrskogar och stå som mottagare av i runt tal 65 proc. av världens import av skogsprodukter.

Vad slutligen den mellersta gruppen beträffar, länder med barrskogsinnehav på 0,19—0,92 har per inv., återfinna vi här de fyra mindre exportörerna i östra Europa, nämligen Baltikum, Polen, Österrike och Tjeckoslovakien. Gruppen rymmer likaledes fyra importområden, nämligen två innehavare av barrskogar inom den södra tempererade zonen, Sydamerika och Australien, samt Japan och Förenta Staterna. Att sistnämnda land kombinerar stort innehav av skog med relativt stor import är anmärkningsvärt och visar ju, som vi nedan återkomma till, att skogstillgången visserligen är en viktig faktor men långt ifrån den ende bakom världshandeln med skogsprodukter.

Lika tydligt som tabellen visar sambandet mellan ett lands innehav av barrskog och dess ställning som exportör eller importör av skogsprodukter, lika svårt är det att finna något samband mellan lövskogstillgången och denna handel. Länder med såväl stora som små lövskogstillgångar återfinnas inom samtliga tre grupper. De två områden, som uppvisa de största arealsiffrorna för lövskog, Australien 10,2 och Sydamerika 9,4 har per inv., äro båda importörer av skogsprodukter trots att de tillsammans med Afrika, som också är importör, rymma i runt tal 65 proc. av världens alla lövskogar. Å andra sidan ha fyra av de sex storexportörerna i första gruppen mer än 1 har lövskog per inv. Mellan innehavet av lövskog och ställning som exportör eller importör av skogens produkter framträder därför knappast något närmare samband av vare sig positiv eller negativ art.

Man kan sålunda konstatera, att ifråga om skogens produkter det föreligger ett tydligt positivt samband mellan över- och underskotts-

områdenas lokalisering och lokaliseringen av världens barrskogstillgångar. Något dylikt samband med lövskogarnas lokalisering kan däremot ej spåras.

Olikheter i tillväxt- och kvalitetsförhållanden

Redan av den föregående tabellen framgår det emellertid, att sambandet mellan ett lands innehav av barrskog och dess ställning i världshandeln med skogsprodukter icke är särskilt fast. Visserligen visar vår tabell, att när man ordnar länderna efter storleken av barrskogstillgången per inv., sjunkande innehav går hand i hand med en förskjutning från export- till importöverskott, men någon proportionalitet är det ju alls icke fråga om. Tvärtom äro avvikelserna från den sjunkande tendensen många, och vi skola nu söka efter de faktorer vid sidan av skogsarealen, som bestämma utrikeshandeln med skogsprodukter, varvid vi liksom förut granska tillgångssidan.

Först och främst har man då att konstatera, att mellan olika skogsområden föreligga stora såväl kvantitativa som kvalitativa skiljaktigheter.

Att en viss skogsareal på ett håll kan ge en flerdubbelt större avkastning än samma areal på ett annat håll kan i första hand hänföras till tillväxtförhållandena. Dessa i sin tur bestämmas huvudsakligen av två faktorer, nämligen dels klimatet, dels ingrepp av olika slag och då i första hand den av människan bedrivna avverkningen. Vad de klimatologiska förhållandena beträffar, kräver barrskogen ganska stor nederbörd samt en icke alltför låg temperatur. Nederbörden måste vara tillräcklig för att ge upphov till ett permanent vattenförande jordlager omkring en meter under jordytan, där trädens rotsystem befinner sig. Vid mindre nederbörd ersättes skogen av grässlätt eller, om icke ens det översta jordlagret kan hållas fuktigt av nederbörden under vegetationsperioden, av öken. På liknande sätt drager den sjunkande temperaturen och vegetationsperiodens avtagande längd en nordlig gräns för skogens utbredning — den övergår i tundra när vegetationsperioden reducerats till endast ett par månader. Samma faktor medverkar vid bestämmandet av fjällgränsen.[1])

Stora delar av världens barrskogar äro belägna inom områden, som äro ganska missgynnade i något av dessa hänseenden och framförallt

[1]) Streyffert sid. 5 o. f.

då ifråga om vegetationsperiodens längd. Om världens två största barrskogsarealer, Sibiriens och Kanadas, gäller sålunda att i betydande utsträckning klimatet är så torftigt, att vegetationen blir mindervärdig och ur avverkningssynpunkt värdelös. För något bättre gynnade områden gäller att tillväxten ger skog, som är användbar för t. ex. massa men ej ger dimensioner tillräckliga för sågning. En långt ifrån obetydlig del av världens barrskogsareal är på grund av klimatet utan betydelse för marknaden för skogsprodukter.

Om sålunda en gräns för barrskogen drages av alltför karga klimatiska förhållanden, går det också en gräns i andra riktningen, nämligen där växtförhållandena äro så gynnsamma, att de ädla lövträden taga herraväldet. Som ovan nämnts äro lövskogarna koncentrerade till de tropiska och subtropiska zonerna, men de tränga in i de tempererade zonerna i områden, som gynnas av milt och fuktigt klimat. Där få barrträden nöja sig med de kyligare bergslägena och de näringsfattigaste jordmånerna. Så är t. ex. fallet i bergsskogarna i Centraleuropa.

Vårt eget land erbjuder genom sin långsträckthet ett gott exempel på hur klimatet bestämmer barrskogens utbredning och tillväxt. Söderut når vårt land sålunda in i den region, där det milda klimatet ger herraväldet åt lövskogen. Här är boken det viktigaste skogsträdet jämte ek, avenbok och andra lövträd. Först norr om detta område — vanligen kallat bokskogsregionen och omfattande större delen av Skåne och yttre delarna av Halland och Bohuslän jämte kusttrakterna av Blekinge och södra Öland — kommer barrskogsregionen med synnerligen gynnsamma tillväxtförhållanden i södra och mellersta Sverige men med allt kargare villkor ju längre norrut man kommer tills man når områden där fjäll- och björkskogsregionen tager vid. Från Västmanlands bergslag, som håller rekordet med en årlig tillväxt av 3,8 kbm per har, sjunker siffran till 0,7 kbm för Norrbottens lappmark.

Tillväxten inom ett skogsområde är emellertid beroende ej blott av de naturliga förutsättningarna utan också av olika ingrepp och då i första hand den av människan företagna avverkningen. Denna tog tidigare ofta formen av en exploatering utan hänsyn till återväxten och förvandlade stora områden till kalmarker. Under innevarande århundrade har denna metod på allt flera håll ersatts av avverkningsmetoder, som avse att skapa ett uthålligt skogsbruk. Därmed har avverkningen blivit en viktig faktor i skogstillväxtens tjänst.

I en skog, där en yxa aldrig gått fram, är tillväxten vanligen klen. Inslaget är stort av träd, som drabbats av naturens »självgallring» och mer eller mindre undertryckta äro på väg mot förintelse. Samtidigt är det gott om överåriga träd, som slutat att växa, ja, som egentligen representera en negativ tillväxt i form av tilltagande skador på virket. Avverkning betyder för en sådan skog gallring och föryngring med stigande tillväxt som följd.

Även här kunna vi hämta exempel från vårt eget land. För att utröna förutsättningarna för en riksskogstaxering gjordes ett försök med Värmlands län 1911. Vid förnyad taxering 1929 visade tillväxten en ökning med 35 proc. Även om denna stora stegring till en del beror av vissa brister i den första taxeringen liksom på en klimatförbättring, visa upprepade taxeringar även från andra håll ökad tillväxt i samband med en skogsvårdande avverkning. Under 1930-talet hade skogsvård och uthålligt skogsbruk vunnit tillämpning förutom i vårt land även i Norge och Finland och i Centraleuropa samt utanför Europa i framförallt Japan och också tagit sin början i Nordamerika. Inom den barrskogsfattiga södra tempererade zonen hade nyplanteringar i betydande skala tagits upp, framför allt på Nya Zeeland och i Sydafrika. Inom viktiga delar av de skogar, som voro föremål för exploatering och då i första hand de europeiska, befann sig sålunda tillväxten under den nu behandlade perioden i stigande och minskade därmed den tidigare tendensen att sträcka ut avverkningen till allt mera avlägsna skogsområden. Man får dock akta sig för att överskatta utbredningen av denna skogsvård. Även i ett land som Sverige finns det fortfarande kvar särskilt i övre Norrland områden av närmast urskogskaraktär, som icke nåtts av avverkningen och där tillväxten snarare är negativ än positiv. För framtiden kan man såväl för Sverige som övriga länder vänta en stigande avkastning som en följd av bättre skogsvård. Förbättringen gäller såväl kvantitet som kvalitet.

På lång sikt måste naturligtvis överensstämmelse föreligga mellan tillväxt (reducerad med avgången på grund av sjukdomar, skadeinsekter, eld m. m.) och avverkning inom ett skogsområde. Vid varje särskild tidpunkt är detta däremot ej fallet. Ett vanligt förhållande är sålunda att avverkningen når områden, där tillväxten sedan årtionden eller århundraden finnes uppsamlad i en skog representerande ett stort virkesförråd per ytenhet. När dylika bestånd exploateras

kommer helt naturligt avverkningen att bli mångdubbelt större än tillväxten. Redan inom vårt lands gränser, nämligen i Nordsverige, finnas som nämnts betydande områden med gammal skog, som det gäller att någorlunda snabbt tillvarataga. Riksskogstaxeringen 1923—29 utvisade sålunda att närmare en fjärdedel av Norrlands barrskogsbestånd var så avsevärt övermoget och skadat, att det undergick värdeminskning. Gå vi utanför Europa finna vi skogsindustrier, som till huvudsaklig del fylla sitt råvarubehov genom en fortgående exploatering av dylikt under århundraden uppsamlat virkeskapital. Det väldigaste exemplet erbjuder Förenta Staterna. Köstler[1]) beräknar att ifråga om barrskogsgagnvirket tillväxten där under 1930-talet endast täckte 10 proc. av avverkningen, vilken alltså till 90 proc. utnyttjade det i landets urskogar uppsamlade virkeskapitalet.

Å andra sidan följer efter hård avverkning en period under vilken tillväxten som regel är i stigande men ingen eller obetydlig avverkning under lång tid kan äga rum.

Vad som här anförts om bristande överensstämmelse mellan tillväxt och avverkning hänför sig således till fall, då skogen har en onormal åldersfördelning beroende på att antingen ingen avverkning på lång tid ägt rum eller tvärtom på att ett gammalt, virkesrikt bestånd nyss exploaterats. Har däremot skogen en normal åldersfördelning, måste avverkningen vara lika med tillväxten, om jämvikt skall råda i skogshushållningen. Detta är ett läge till vilket de europeiska barrträdsproducenterna i stort sett kommit och som så småningom måste inträda för de någorlunda fördelaktigt belägna skogsområdena utanför Europa. (Om skogarnas belägenhet se mera nedan.)

Sammanfattningsvis kan det sålunda konstateras, att de i vår tabell redovisade barrskogstillgångarna till en del äro utan värde, eftersom de icke ge någon avkastning. Detta kan bero på ogynnsamma vegetationsförhållanden eller på att bestånden avverkats alltför hårt. Av dessa anledningar äro betydande skogsområden utan betydelse för produktionen av skogsprodukter. Detta gäller framförallt stora delar av Sovjetunionen (Sibirien) och Kanada. Å andra sidan finnas inom vissa områden väldiga, under århundraden uppsamlade virkesförråd, som ge dessa arealer en betydelse mångdubbelt större än den tillväxt som där äger rum. Förenta Staterna lämnar som nämnts det väldi-

[1]) J. Köstler, Die Holzversorgung der Erde, sid. 124 (1940).

gaste exemplet på en skogsindustri, som huvudsakligen bygger på en engångsexploatering av ett uppsamlat virkeskapital.

För att siffermässigt belysa dessa förhållanden behövs uppgift om virkesförråden inom olika skogsområden liksom om tillväxten. Vad först virkesförrådet beträffar, finnas endast mycket ofullständiga uppgifter. För vårt land har det beräknats till 1.417 milj. kbm, motsvarande 60 kbm per har. Finlands virkesförråd är något mindre eller 1.317 milj. kbm,[1]) vilket gör 52 kbm per har, och Norges 323 milj., motsvarande 42 kbm per har. Sverige har sålunda såväl absolut som per arealenhet ett större virkesförråd än de konkurrerande grannländerna. Å andra sidan ter sig vårt virkesförråd litet jämfört med Sovjetunionens, uppskattat till 30 miljarder kbm, och Nordamerikas på kanske 25 miljarder kbm.[2]) Inom de nordamerikanska skogarna finnas bestånd, där virkesförrådet går upp till 3.000 kbm per har gentemot vilket våra 60 eller för de bästa områdena 400 kbm te sig ganska obetydliga. Å andra sidan finnas i Sibirien och nordliga Kanada väldiga områden, där på grund av kyligt klimat och dålig dränering beståndenäro glesa och träden småvuxna— de nå ej upp till sågningsbar dimension.

Om man skulle våga sig på en överslagsberäkning av världens barrskogstillgångar, kan det kanske sägas, att det svenska förrådet på 60 kbm per har på ett ungefär motsvarar världsgenomsnittet. Sveriges andel av världens skogar uppgår enligt Streyfferts siffror till 0,77 proc.,[3]) under det den svenska barrskogens andel av världens barrskogar är 1,88 proc. Utgå vi från sistnämnda siffra, skulle man alltså kunna räkna med att Sveriges andel av världens förråd av barrträ icke kan vara större än högst 2 proc.

Även beträffande den årliga tillväxten i världens skogar föreligga endast mycket ofullständiga och vanligen föråldrade, av en tidigare mera pessimistisk uppfattning präglade siffror. FAO har emellertid i sin förut i flera sammanhang omnämnda skrift Forestry and Forest Products gjort en beräkning av tillväxten i de olika skogsområdena. För alla världens skogar uppskattas årstillväxten till 2.675 milj. kbm.

---

[1]) Uppg. för Finland, Norge och Sovjetunionen ur J. Köstler o. a. a., sid. 126.

[2]) Runeberg, L., Trade in Forest Products between Finland and the United States of America, Helsingfors 1946, sid. 87 o. 107.

[3]) Enligt FAO blir på grund av att en vidare definition av begreppet skog användes Sveriges andel av världens skogar något mindre eller 0,63 proc.

Under det Sveriges skogar endast (enligt FAO:s siffror) utgöra 0,63 proc. av världens skogsareal, är våra skogars andel av årstillväxten nästan tre gånger så stor eller 1,8 proc. Ännu mycket fördelaktigare blir våra skogars ställning, om man i stället för bruttotillväxten endast tager hänsyn till den nettotillväxt, som återstår sedan alla skador orsakade av eld, insekter, röta m. m. borträknats. Denna nettotillväxt beräknas av FAO för hela världen till endast 1.195 milj. kbm, varav Sveriges andel uppgår till icke mindre än 3,5 proc.

Närmast intressera oss dock tillväxtförhållandena i världens barrskogar. Tyvärr tillåter FAO:s material icke någon uppdelning på barr- och lövskog. En ungefärlig bild av läget torde man dock erhålla genom att sammanställa FAO:s uppgifter för de nio länder,[1]) som äga 82 proc. av världens barrskogar och från vilka drygt 90 proc. av världens export av skogsprodukter komma. Vi erhålla därmed ett område omfattande de tre nordiska länderna, Sovjetunionen jämte Baltikum, Polen, Österrike, Tjeckoslovakien, Kanada och Förenta Staterna. Inom detta område uppgår den årliga bruttotillväxten enligt FAO till 1.250 milj. kbm, motsvarande 0,77 kbm per har. Som väntat uppvisa länderna i mellersta Europa, alltså Polen, Österrike och Tjeckoslovakien, den högsta tillväxtsiffran eller hela 2,49 kbm per har. Därnäst följa de nordiska länderna med 1,89 kbm, varvid Sverige visar den högsta siffran med 2 kbm per har. För Nordamerika är tillväxten endast 0,80 kbm per har, och den lägsta tillväxten eller 0,66 kbm visar Sovjetunionen, i vars siffra Baltikum som nämnts är inräknat i FAO:s uppställning. Siffrorna bekräfta vad ovan sagts om de gynnsamma tillväxtförhållandena för den svenska skogen — siffran 2 kbm per har överträffas blott av de som skogsexportörer mindre betydelsefulla länderna i mellersta Europa och är nästan tre gånger högre än medeltalet för hela barrskogsområdet.

Därtill kommer att tillväxten i den svenska skogen tillvaratages mycket noggrant i jämförelse med flertalet andra länder. Icke blott de mogna träden utan också gallrings- och skadat virke liksom avfall tillvaratages, och härjningar av eld och insekter hållas inom en snäv ram. Streyffert har beräknat, att av hela årstillväxten blott 4 milj. kbm förfaras i den svenska skogen. FAO har tagit till en något större kvantitet eler 5,6 milj. kbm, men även med denna siffra kommer

[1]) FAO räknar Sovjetunionen jämte Baltikum som ett land.

man till att i det närmaste 90 proc. av årstillväxten i Sveriges skogar komma till användning. För alla världens skogar är motsvarande siffra blott 45 proc. och för de nio ovannämnda skogsländerna 58 proc. För sistnämnda länder uppgår nettotillväxten till 0,44 kbm per har mot en mer än fyrdubbelt högre siffra för den svenska skogen eller 1,82 kbm per har.

Man finner alltså, att den svenska skogen visserligen omfattar betydligt mindre än 1 proc. av världens skogsareal och knappt 2 proc. av barrskogsområdet men att vår andel av nettoavkastningen från världens skogar uppgår till 3,5 proc. och att de svenska barrskogarna torde ge 6 proc. av världens årliga nettotillväxt av barrträ.

Mellan de olika skogsområdena föreligga emellertid ej blott kvantitativa skiljaktigheter grundade på olikheter i brutto- och nettotillväxt eller virkesförråd, utan av stor betydelse äro också de kvalitativa skiljaktigheterna.

Vad först själva virkeskvaliteten beträffar, har denna ett visst samband med tillväxthastigheten. I den sydliga delen av barrskogsregionen är tillväxthastigheten störst, men detta barrträdsvirke blir lösare och mindre varaktigt än det nordligare vuxna, som genom sina smala och jämna årsringar ger en hög virkeskvalitet. I vårt land nå barrträden ej sin högsta utveckling rent kvantitativt, men kvalitativt lämna de särskilt i Bergslagen samt södra och mellersta Norrland en mycket god produkt, som kan mäta sig med det bästa utländska.[1]) Svensk, kvistren kärnfuru har en rangplats på världsmarknaden. Överhuvud taget är virket från de nordiska länderna känt för omsorgsfull tillverkning och behandling. Däremot kan det ej i samma utsträckning som t. ex. nordamerikanskt och nordtyskt virke erbjuda grova dimensioner. Slutligen kan i detta sammanhang nämnas, att den relativt låga växthastigheten ger svenskt trä en stark och smidig fiber, något som bidrager till att våra barrskogar leverera en förstklassig råvara till den svenska massaindustrien.

Olikheter i exploateringsmöjligheterna

Såsom en kvalitet av annat slag kanske man får beteckna de olika skogarnas läge i förhållande till transportleder och konsumtionscentra. Det i skogarna utvunna timret utgör ju ett i förhållande till

[1]) Streyffert, sid. 89.

värdet tungt och svårhanterligt gods. Avkastningen av en skogsareal bestämmes sålunda i hög grad av dess transportförhållanden. I tätare bebyggda områden möjliggöres som regel en relativt obehindrad transport av virket med hjälp av järnvägsnätet i förening med kortare, lokala transportleder. Nu är emellertid förhållandet, att de större barrskogstillgångarna vanligen utgöra glest bebodda områden utan något nät av transportleder. För utvinning av virket måste därför som regel särskilda transportleder skapas, varvid såväl vatten- som landtransport kan ifrågakomma. I förstnämnda fall utgör ju flottningen en alldeles speciell form för timmertransport. Såväl i fråga om utbyggnad som drift representerar flottningen särskilt för längre sträckor det utan jämförelse billigaste transportmedlet. Härpå grundar sig också den väl utvecklade skogsavverkningen inom de tre nordiska länderna, angränsande delar av Sovjetunionen samt östra Kanada.

Intet land torde vara bättre lottat än Sverige, när det gäller möjligheterna att exploatera barrskogstillgången. Sålunda kan för de mellersta och norra delarna av landet den billiga lösflottningen användas som huvudsakligt transportmedel. Vårt land är genomdraget av ett så tätt nät av floder, att i det norrländska skogslandet nedom fjällgränsen medelavståndet från avverkningsplats till flottled endast utgör 2,5 km.[1]) Detta relativt korta avstånd är desto lättare att övervinna som frusna vintervägar med slädföre över land och sjö som regel kunna användas för transporterna fram till vattendragen. De svenska floderna äro därtill särskilt lämpade för flottning. De ha sålunda lagom fallhöjd, och flodbäddarna äro vanligen under flodernas nedre lopp djupt nedskurna, så att översvämningsområden ej bildas. Vidare finnas i flodsystemen rikligt med lätt uppdämbara sjöar, som alltså erbjuda goda magasineringsmöjligheter. Av betydelse är vidare att floderna merendels flyta från norr mot söder, så att islossningen börjar vid mynningen och fortsätter uppåt floden.

Dessa goda flottningsmöjligheter ha också väl tillvaratagits, och under närmare hundra år har arbetet på att bygga ut flottleder pågått. Dessa omfatta nu, som i annat sammanhang omnämnts, en längd av 33.000 km eller dubbelt så mycket som de svenska järnvägarna, och i anläggningarna beräknas 200—250 milj. kr. ha investerats. Den

[1]) De Geer, Sveriges naturrikedomar, sid. 13.

årliga flottningen uppgick 1936/38 till 16 milj. kbm,[1]) motsvarande icke långt ifrån hälften av allt ur den svenska skogen utvunnet gagnvirke. Den genomsnittliga flottningskostnaden uppgick 1936/38 till 97 öre per kbm, eller kr. 1 : 47, om även sorterings-, buntnings- m. fl. kostnader inräknas. Denna låga kostnad sammanhänger bl. a. med att det i flottningslederna investerade kapitalet till största delen amorterats.[2]) De Geer[3]) har för Västerdalälven beräknat flottningskostnaden till 0,6 öre per tonkilometer, under det med järnväg motsvarande fraktkostnad blir femdubbelt större eller 3 öre per tonkilometer. Det bör dock anmärkas att till flottningskostnaden kommer en viss sjunkförlust. För att på järnväg nedfrakta det flottningsgods, som ett normalår går utför Dalälven, skulle erfordras 75.000 järnvägsvagnar med en lastkapacitet av 20 ton.

Flottningslederna föra virket ned till älvmynningarna, vilka som regel erbjuda goda, naturliga hamnar. En viss olägenhet är naturligtvis att dessa hamnar på grund av sitt nordliga läge äro stängda under vintermånaderna, men som regel äro de isfria så stor del av året, att avskeppningen av virket ej hindras. En nackdel är dock alltid den ökade lagerhållning, som denna begränsning av skeppningssäsongen nödvändiggör.

Slutligen skall i samband med flottningen framhållas, att densamma långt ifrån är begränsad till de här nämnda lederna genom floder och sjöar. När vid flodmynningarna flottningsgodset utsorteras och timret hoplägges till fasta flottar, återstår ofta en betydande transport över havet, t. ex. till en annan flodmynning. När de stora skogsindustrierna ha skogar vid flera floder, äro anläggningarna vanligen koncentrerade till en eller två platser. Även av andra skäl kan förädlingsverket ligga långt ifrån den flodmynning, där timret når havet.

Under det flottningen utgör det helt dominerande transportsättet för det virke, som utvinnes ur mellersta och norra Sveriges skogar, sker avverkningen under andra förhållanden i södra delen av vårt land. Förekomsten av flottningsbara vattendrag är ringa, och vintrarna äro opålitliga ifråga om snöföret. I stället rör det sig ju här om relativt tättbebyggda områden med ett väl utbyggt nät av

---

[1]) Tillsläppt gods 16,23 milj. kbm, till ägarna avlämnat gods 16,10 milj. kbm.

[2]) Vid 1938 års utgång utgjorde den oamorterade kapitalkostnaden knappt 7 milj. kr.

[3]) O. a. a. sid. 63.

vägar och järnvägar. Virket kan därför i stor utsträckning tillvaratagas med anlitande av ordinarie transportleder, något som ytterligare underlättats genom motordriftens införande. Kostnaden per tonkilometer blir naturligtvis betydligt högre än vid flottning, men å andra sidan rör det sig om mycket kortare avstånd. Förädlingsverken bli icke som vid flottningen förlagda till kuststäder utan inne i landet vid ur transportsynpunkt lämpliga platser, vanligen med järnvägsförbindelse. Den mindre tyngande färdigprodukten drager ju lägre fraktkostnad, och den övervägande delen av produktionen erhåller lokal avsättning. Å andra sidan kan som regel icke, som nedan skall beröras, stordrift utvecklas såsom fallet är med det virke, som genom flottningen sammanföres till vissa punkter på kusten.

Exploateringen av ett skogsområde, som icke ligger i en tätbefolkad landsdel, är sålunda i högsta grad beroende av tillgången till transportleder. I gynnsammaste fall förenas skogen såsom i vårt land med en annan naturtillgång, nämligen riklig förekomst av för flottning lämpliga vattendrag. I andra fall måste särskilda transportleder och då i första hand skogsjärnvägar byggas. Redan flottlederna kräva, som vi sett, en icke obetydlig kapitalinvestering, och ännu mycket större blir kapitalbehovet när landkommunikationer måste skapas.

Slutligen och icke minst kräves för skogens exploatering ytterligare en primär produktionsfaktor, nämligen arbetskraft för avverkningen. De stora skogsvidderna äro ofta så glest befolkade, att problemet att skaffa arbetskraft blir mycket svårlöst. Även i detta hänseende är Sverige gynnsamt lottat genom den kombination av jord- och skogsbruk, som är möjlig även i Nordsverige och som ger skogsbruket tillgång till en relativt billig och synnerligen dugande arbetarestam. En av socialstyrelsen företagen undersökning visar sålunda[1]) att omkring år 1935 i Nordsverige endast 14 proc. av skogsarbetarna voro fast anställda. Icke mindre än 63 proc. av skogsarbetarna utgjordes av självägande jordbrukare och deras söner (47 proc.) eller av arrendatorer, skogstorpare och deras söner (16 proc.). Återstående 23 proc. voro lösarbetare med vägarbete som viktigaste biyrke. Under den tid socialstyrelsens undersökning avsåg spelade även de statliga och kommunala reservarbetena stor roll för dessa lösarbetare. Vad som i detta sammanhang närmast intresserar är emellertid, att jord-

[1]) Skogsbygdens arbets- och levnadsvillkor, del I, av K. socialstyrelsen, SOS, Stockholm 1938.

bruket i Nordsverige kan ställa till förfogande närmare två tredjedelar av den starkt säsongbetonade arbetskraft som skogsbruket kräver. Endast 14 proc. av arbetskraften var som nämnts fast anställd, och även för den kunde skogs- och flottningsarbete beredas under endast 75 proc. av samtliga arbetsdagar under året. För lösarbetarna var motsvarande procentsiffra 37,5.

Detta skogsbrukets behov av arbetskraft är större än vad man vanligen föreställer sig. För flottningen här i Sverige har man beräknat,[1]) att det fordras 0,1 dagsverke per kbm, vilket ju gör omkring 1,5 milj. dagsverken per år. På grund av flottningsarbetets starka säsongbelastning kräver det en arbetsstyrka av 45.000—50.000 man. Ännu mycket mera arbetskrävande är ju avverkningen samt virkets framkörning till flott- eller annan transportled. I socialstyrelsens ovannämnda undersökning uppskattades för Nordsverige antalet i skogen sysselsatta personer under säsongen 1934—35 till 145.000 och antalet dagsverken till 11 miljoner. Därvid bortsågs från personer sysselsatta i egen skog med avverkning för husbehov, skogsvård o. dyl. För hela landet uppskattas[2]) antalet personer, som under någon del av året äro sysselsatta med skogsarbete för annat ändamål än eget husbehov och skogsvårdsåtgärder på egen skog, till 230.000 personer, en siffra som lämpligen kan jämföras med totala antalet manliga industriarbetare i landet, vilket 1935 var 348.000.

Såsom torde ha framgått av det ovanstående, äro förutsättningarna för det svenska skogsbruket mycket gynnsamma, och man kan med Streyffert säga, att »intet land härutinnan är bättre lottat». Detta gäller såsom ovan visats själva virkeskvaliteten, tillväxtförhållandena och åldersfördelningen inom större delen av skogsarealen, det väl utbyggda nätet av flottleder i kombination med skogskörning på vinterföre och frusna sjöar och dessas utmynnande i för utskeppning användbara hamnar, varjämte från i första hand jordbruket kan fyllas det starkt säsongpåverkade behovet av arbetskraft liksom för övrigt också av dragare. Som ytterligare exempel på gynnsamma faktorer kan nämnas, att avverkningsarbetet lättas av att de svenska skogarna i huvudsak bestå av endast två träslag, furu och gran, under det förekomsten av oanvändbara träslag är praktiskt taget ingen. En

[1]) Våra skogars virkesavkastning av prof. G. Lundberg. Den svenska skogen, Stockholm 1940, sid. 144.

[2]) Skogsnäringens ekonomiska läge, SOU 1938:53, bilaga sid. 21 av K. Kock.

annan faktor av viss betydelse utgöra äganderättsförhållandena. Den träförädlande industrien har genom eget förvärv av skog kunnat säkerställa en betydande del av råvarubehovet. Industriens skogsinnehav utgör omkring 5,7 milj. hektar, motsvarande en fjärdedel av landets hela skogsareal. Denna skogstillgång är förhållandevis större än industriens skogsinnehav i de flesta andra länder. Icke minst med hänsyn till den långa tid, upp till två år, som förflyter mellan skogens avverkning och den färdiga produktionens skeppning har denna förening av skogsinnehav och förädlingsindustri varit till fördel för skogsavverkningen och skogsvården.

Slutligen skall här pekas på ytterligare en viktig faktor, nämligen skogarnas belägenhet i förhållande till konsumtionscentra eller, vilket i stort sett är samma sak, i förhållande till underskottsområden för skogsprodukter. Tidigare har framhållits av hur avgörande betydelse för exploateringen av ett skogsområde det är, att transportleder finnas eller utan alltför stora kostnader kunna skapas. Till denna transport ut ur skogen, vilken ifråga om flottat timmer kan bli lång, fogar sig vidaretransporten till konsumtionsområdet. Då emellertid denna sistnämnda transport som regel avser virke i förädlad form såsom sågverksprodukter, massa eller papper, blir transportkostnaden ej av samma betydelse som ifråga om det oarbetade virket. Man kan här skilja på skogar, som ligga så nära tättbebyggda områden, att det utvunna och i olika former förädlade virket helt eller till den alldeles övervägande delen finner avsättning där, i vilket fall skogen sålunda endast har lokal betydelse och virket som regel icke passerar någon statsgräns. För de korta transporter av bearbetat virke, som det här rör sig om, kan det vanliga kommunikationsnätet och då i första hand de allmänna järnvägarna användas. En dylik lokal roll spela t. ex. de mindre skogsområden, som finnas kvar i det industrialiserade Västeuropa, liksom också de sparsamma skogstillgångarna i jordbruksområden. Skogen i Sydsverige är till betydande del av denna karaktär.

Ett annat läge ha de stora skogsområden, som ligga i glest befolkade trakter och för vilka den lokala avsättningen spelar en försvinnande liten roll. Av betydelse blir här avståndet till de stora importerande konsumtionscentra och då i första hand möjligheterna för sjötransport. Det har beräknats att 1936/38 bortåt 80 proc. av de i internationell handel gående trävarorna transporterades sjöledes, och för pappers-

massan utgjorde sjötransporternas andel 90 proc.[1]) Som vi tidigare kunnat konstatera, representerar det industrialiserade Västeuropa det största underskottsområdet, och de svenska exporthamnarna äro mycket gynnsamt belägna i förhållande till detta område. En betydligt längre sjötransport krävs för att de svenska skogsprodukterna skola nå det andra stora importområdet, Förenta Staterna. Denna större transportkostnad kan som regel icke bäras av svenskt trä i konkurrens med nordamerikanskt men däremot av skogsprodukter, som betinga ett högre värde per viktenhet, alltså massa och papper.

Den kombination av en rad för exploateringen av skogen gynnsamma faktorer, som vårt land åtnjuter och av vilka de viktigare redovisats här ovan, gäller naturligtvis till stor del också våra båda grannländer Finland och Norge. Vad först Finland beträffar, äro betingelserna för skogens exploatering något sämre än hos oss, men skillnaden är icke avsevärd.[2]) Framför allt erbjuda de finska vattendragen ej samma flottningsmöjligheter som de svenska, och dylika leder voro före kriget ej alls i samma utsträckning utbyggda. För övrigt dränerades före kriget 12 proc. av arealen av vattendrag, som utmynna på ryskt område (Vita havet), och vilka skogstillgångar därmed voro svårtillgängliga. Vad återigen Norge beträffar, har landet ju i förhållande till det västeuropeiska underskottsområdet ett något gynnsammare geografiskt läge än de östligare grannländerna, en fördel som dock fått allt mindre betydelse med det moderna kommunikationsväsendets utveckling. Viktigare är för Norge den året runt isfria kusten. Å andra sidan äro de lokala förutsättningarna för exploatering något underlägsna Sveriges, nämligen ifråga om vattnens utbyggande och användning för flottning.[3])

Även för de nordvästliga delarna av Sovjetunionen äro exploateringsmöjligheterna goda och skilja sig icke avsevärt från förhållandena i de nordiska länderna. Dock är tillgången till vattendrag betydligt mindre än i Sverige — det har beräknats att i Europeiska Sovjetunionens barrskogsområde det genomsnittliga avståndet till flottningsbart vatten är tre gånger större än i Nordsverige. Därtill kommer att ännu under 1936/38 endast en ringa del av flottlederna voro utbyggda, något som ju sammanhängt med bristen på kapital men

[1]) Humlum, J. Oversøiske transportproblemer, Köpenhamn 1943, sid. 78 o. 87.
[2]) Streyffert, sid. 154—55.
[3]) Streyffert, sid. 133.

även med det statliga skogsinnehavet och frånvaron av flottningsföreningar. Vidare kan framhållas, att de ryska flodernas låga stränder och lugna lopp vanligen ej tillåter den billiga, hos oss använda lösflottningen, utan virket måste hopbindas till flottar, som ofta kräva bogsering. Även i andra hänseenden äro flottningsmöjligheterna i den europeiska delen av Sovjetunionen sämre än i vårt land. Ytterligare kan pekas på att större delen av detta skogsområde, omkring 65 milj. har, dräneras av floder, som utmynna i Norra Ishavet. Skeppningarna från dessa hamnar måste forceras under det fåtal månader, som de ha öppet vatten, och därtill blir frakten till t. ex. England betydligt högre än från Östersjöområdet. Barrskogarna i den europeiska delen av Sovjetunionen äro för övrigt mindre gynnade än de svenska icke blott i transporthänseende utan också ifråga om tillgången till arbetskraft och dragare.

Slutligen finnas också i östra Kanada så gynnsamma exploateringsförhållanden, att de delvis äro jämförliga med de skandinaviska. Detta gäller St. Lawrencebäckenets stora barrskogsområde. De bästa förutsättningarna för flottning finnas i St. Lawrenceflodens dalgång, där talrika tillflöden till denna flod, framförallt från vattendelaren mot Hudson Bay, enligt Streyffert[1]) skapa förhållanden, som påminna om våra norrländska. När däremot avverkningen sträckts västerut inåt landet och nått vattensystem, som mynna ut i Hudson Bay, har flottningen måst kombineras med skogsjärnvägar, som skära dessa vattendrag i deras övre lopp. Till dessa skärningspunkter flottas timret och blir där förädlat för att i form av massa och papper gå vidare med järnväg.

Världens övriga skogsområden sakna i stort sett den gynnsamma förutsättning för avverkningen, som tillgången till flottningsbart vatten utgör. Skogsjärnvägar, motoriserad landsvägstrafik på hjul eller medar, linbanor eller trärännor måste i stället komma till användning och medföra betydligt högre kostnader än flottningen. Även ifråga om övriga förutsättningar för skogsavverkningen äro dessa skogsområden ofta sämre lottade, något som till en del återspeglade sig redan i den ovan nämnda skillnaden mellan brutto- och nettotillväxt, men som ännu tydligare framgår av de nedan angivna avverkningssiffrorna. En speciell ställning intaga dock Förenta Staternas skogar längs atlantiska kusten och Mexikanska viken (gultallsområ-

[1]) Streyffert, sid. 585.

det) samt kustskogarna mot Stilla havet (sitka-, hemlock-, douglas- och redwoodområdena). Här finnas sedan århundraden upplagrade virkesförråd av enorm omfattning, upp till 3.000 kbm per har, och vid avverkningen av bestånd av denna täthet kan en långt driven mekanisering löna sig. Dessa skogar ha även gynnsamt läge nära isfri kust och det stora amerikanska underskottsområdet.

En sammanfattande bild av de olika skogsområdenas betingelser ifråga om tillväxt, virkesförråd, avverkningsförhållanden, läge m. m. ger oss siffran för avverkningens storlek per ytenhet. Tyvärr är tillgången till dylika uppgifter mycket begränsad. En omfattande sammanställning av statistiskt material av detta slag, närmast avseende avverkningen av barrträdsgagnvirke, har gjorts av Streyffert[1]) men har ur vår synpunkt det felet, att den avser perioden 1925/27, vilken ju ligger tio år före den tid, som här behandlas. Färskare ehuru långt ifrån lika fullständiga uppgifter, likaledes avseende gagnvirke av barrträd, finnas hos Köstler.[2]) Slutligen ha vi att även i detta sammanhang nämna FAO:s Forestry and Forest Products, varvid liksom tidigare gäller att uppdelning på barr- och lövträ saknas. De statistiska uppgifterna, som avse år 1937, äro emellertid i hög grad kompletta, och där som t. ex. ifråga om veden produktionssiffror saknas, ha uppskattningar företagits.

FAO redovisar en total avverkning i världens skogar på i runt tal 1.425 milj. kbm per år, varav 800 milj. ved. Bristen på särskilda siffror för barr- och lövträ kunna vi liksom tidigare i annat sammanhang i någon mån avhjälpa genom att sammanföra de områden, som rymma huvudmassan av världens barrskogar. Detta område omfattar de tre nordiska skogsexportörerna, Sovjetunionen jämte Baltikum, Polen, Österrike, Tjeckoslovakien, Kanada och Förenta Staterna. Detta område rymmer som förut omnämnts 82 proc. av världens barrskogar, men naturligtvis också en betydande areal lövskog. Enligt Streyffert är barrskogens andel av skogsarealen i detta område dock nära 75 proc.

Avverkningssiffrorna visa nu, att för ifrågavarande nio länder avverkningen år 1937 uppgick till 0,49 kbm per har mot 0,31 kbm för övriga områden, där lövskogarna dominera till nära 90 proc. Motsättningen framträder kraftigare, om en uppdelning göres mellan

[1]) Streyffert o. a. a. sid. 50, 79, 495, 499, 631 och 635.

[2]) Köstler, o. a. a. i Weltwirtschaftliches Archiv, juli 1940, sid. 122.

Tab. 42. Avverkningen i världens skogar 1937 (kbm per har resp. per inv.)

Område	Kbm per har			Kbm per inv.		
	Gagnvirke	Ved	Summa	Gagnvirke	Ved	Summa
Norden	*1,38*	*0,50*	*1,88*	*5,91*	*2,12*	*8,03*
därav Sverige	1,54	0,41	1,95	5,60	1,50	7,10
» Finland	1,31	0,62	1,93	8,69	4,12	12,81
» Norge	1,17	0,35	1,52	3,06	0,92	3,98
Nordamerika	*0,45*	*0,21*	*0,66*	*1,87*	*0,87*	*2,74*
därav Förenta Staterna	0,86	0,40	1,26	1,67	0,78	2,45
» Kanada	0,14	0,06	0,20	4,11	1,78	5,89
Sovjetunionen o. Baltikum	*0,12*	*0,15*	*0,27*	*0,68*	*0,79*	*1,47*
Polen, Österrike, Tjeckoslovakien	*1,60*	*0,92*	*2,52*	*0,47*	*0,27*	*0,74*
Samtliga ovanstående länder	*0,30*	*0,19*	*0,49*	*1,26*	*0,79*	*2,05*
Övriga delar av världen	*0,07*	*0,24*	*0,31*	*0,07*	*0,28*	*0,35*

Källa: Siffrorna beräknade på grundval av befolknings-, areal- och avverkningsuppgifter i FAO:s Forestry and Forest Products, tab. A, D och F.

gagnvirke och ved. Man finner då att i "barrskogsländerna" av avkastningen endast 0,19 kbm per har går till ved mot 0,24 kbm inom "lövskogsländerna". Av gagnvirke avverkas däremot inom de förra 0,30 kbm per har mot knappt fjärdedelen eller 0,07 kbm inom de senare. Sålunda gå i länderna med övervägande barrskog drygt tre femtedelar av skogens avkastning till gagnvirke mot mindre än en fjärdedel inom övriga länder.

De olika länderna inom det område, som vi här betecknat som barrskogsområdet, uppvisa emellertid stora skiljaktigheter. Såsom framgår av tabell 42 varierar avverkningen från endast 0,27 kbm per har för Sovjetunionen (inkl. Baltikum) upp till nästan tiodubbla kvantiteten eller 2,52 kbm för länderna i mellersta Europa.

Av de stora skogsländerna visa som synes de nordiska den utan jämförelse största avverkningssiffran, 1,88 kbm per hektar. Sverige kommer här först med 1,95, tätt följt av Finland med 1,93, under det Norge har siffran 1,52. I Sverige kunde denna stora kvantitet tagas ur skogen utan att någon överavverkning ägde rum, under det för Norge och framförallt för Finland avverkningen något översteg nettotillväxten. De anförda avverkningssiffrorna bekräfta vad som förut framhållits angående de gynnsamma betingelserna för avkastningen från de nordiska ländernas och då i främsta rummet Sveriges skogar.

I de nordamerikanska skogarna utvinnes däremot per hektar räknat

endast en tredjedel av vad de nordiska skogarna ge — avverkningssiffran är 0,66 kbm. Likväl representerar denna siffra till 20 proc. en avverkning utöver nettotillväxten. Här råder emellertid stor olikhet mellan Kanada och Förenta Staterna. Avkastningen av Kanadas väldiga skogsområde är nämligen så liten, att någon motsvarighet härtill blott kan sökas i Sibirien. Avverkningen uppgår som synes av tabellen till endast 0,20 kbm per har. För de ogynnsamma faktorer ifråga om såväl tillväxt som exploatering, som här föreligga, har ovan redogjorts. En helt annan bild ge Förenta Staternas skogar. Medelavverkningen är här per ytenhet mer än sex gånger större och uppgår till 1,26 kbm per har. Under det för Kanada avverkningen ligger 16 proc. under nettotillväxten, ligger den emellertid för Förenta Staterna 30 proc. över och innebär som förut nämnts en exploatering av det i urskogarna uppsamlade virkeskapitalet. Förenta Staternas avverkningssiffra, vilken dock endast når upp till två tredjedelar av den nordiska, är alltså icke ett uttryck för de amerikanska skogarnas normala avkastning utan representerar till en tredjedel en engångsskörd.

Gå vi så vidare till det tredje stora barrskogsområdet, Sovjetunionen jämte Baltikum, finna vi här en avverkningssiffra så låg, att den ligger i närheten av den kanadensiska. Därtill kommer att av denna avverkning på endast 0,27 kbm per har större delen går till ved, så att avkastningen av gagnvirke stannar vid 0,12 kbm, en siffra ännu lägre än Kanadas. Tyvärr tillåter materialet icke en uppdelning av detta område på dess europeiska och asiatiska del. Man skulle annars finna, att den låga avverkningssiffran bestämmes av den asiatiska delen av Sovjetunionen, under det den europeiska har en avverkningssiffra, som visserligen icke kan mäta sig med de nordiska ländernas men däremot kanske med Nordamerikas.

Vad slutligen beträffar de mindre skogsländerna i mellersta Europa, visa de den högsta avverkningssiffran, hela 2,5 kbm per har. Till någon del innebär denna höga siffra en överavverkning i förhållande till tillväxten, men i huvudsak är det dock dessa skogars hastiga tillväxt, som kommer till synes. En betydande del av virket går till ved. Siffran för gagnvirke, 1,60, ligger däremot ej mycket över den svenska siffran, som är 1,54 kbm per har.

De nio ovannämnda ländernas avverkning av gagnvirke uppgick 1937 enligt FAO till 490 milj. kbm. Det kan vara av intresse att

jämföra denna siffra med tidigare föreliggande statistik rörande avverkningen enbart av barrträdsgagnvirke. Från Streyffert erhålles härvid för 1925/27 siffran 385 milj. kbm och från Köstler för 1930-talet 442 milj. kbm. Jämförelsen visar för dessa länders vidkommande barrträets dominerande betydelse — enligt Köstlers siffror blir dess andel 90 proc. Samtidigt utvisa Köstlers siffror att nämnda nio länder avverka närmare 90 proc. av världens barrträdsgagnvirke. Enligt samma beräkningar uppgår Sveriges andel till 6 proc. av världsproduktionen av barrträdsgagnvirke.

Sammanfattningsvis kan sålunda konstateras, att de anförda avverkningssiffrorna bekräfta den svenska skogens gynnsamma läge ur avkastningssynpunkt, ett läge som främst betingas av en ganska normal åldersfördelning med därav följande normal storlek av virkesförrådet, goda tillväxtförhållanden med hänsyn till jordmån, klimat och nederbörd samt sällsynt goda exploateringsmöjligheter. Dessa faktorer möjliggjorde för nu ifrågavarande period utan överavverkning en avkastning på 1,95 kbm per har (1937), en siffra som inom barrskogsområdet överträffades endast av några mindre betydande skogsländer i mellersta Europa. Sveriges skogar utgöra endast 0,6 proc. av världens skogsareal men ge en avkastning motsvarande 1,2 proc. av världsproduktionen av ved och 5,7 proc. av gagnvirket. De svenska barrskogarna representera efter arealen mätt endast 1,9 proc. av världens barrskogar, men utan överavverkning kan ur våra skogar tagas ut 6 proc. av världsproduktionen av barrträdsgagnvirke.

Ytterligare några uppgifter om avverkningen i den svenska skogen kunna vara av intresse. De avse liksom ovan år 1937, det enda år för vilket hittills någon mera omfattande undersökning av skogsavverkningen i Sverige företagits.[1]) Den utvisar en avverkning (förbrukning) på 45 milj. kbm (denna liksom samtliga följande siffror gälla exkl. bark). Siffran kan lämpligen jämföras med den på grundval av riksskogstaxeringen 1923—29 beräknade tillväxten i de svenska skogarna uppgående till 47,7 milj. kbm per år (varav 38 milj. gran och tall). På grund av överskottet i Nordsverige av gammal skog, som det gäller att på kortare eller längre tid realisera, ha emellertid 1931 års skogssakkunniga beräknat den ideala bruttoårsavverkningen i Sverige ännu något högre eller till 49,0 milj. kbm. Även om hänsyn

[1]) Undersökning angående skogsavverkningen år 1937 av Stat. centralbyrån, Stat. medd. ser. A, band V:6.

tages till att en del av denna kvantitet på grund av skador på virket m. m. ej kan tillvaratagas, synes undersökningen för 1937 visa att den faktiska avverkningen detta år låg något under tillväxten. Detta överskott i tillväxten hänförde sig dock helt till södra och mellersta Sverige, under det för Nordsverige en icke obetydlig överavverkning ägde rum. Den andra riksskogstaxeringen, som tog sin början femton år efter den första, har som förut omnämnts utvisat att för de båda nordligaste länen virkesförrådet nedgått med minst 10 proc. Samtidigt har — enligt förberedande inventeringar — virkesförrådet i södra och mellersta Sverige ökat mer än det minskat i Norrland.

Av denna avverkning under 1937 på 45 milj. kbm utgjorde 35,5 milj. gagnvirke[1]) och 9,5 milj. kbm ved.[2]) Gagnvirket gick till 94 proc. till sågverk och massafabriker (33,3 milj. kbm), under det resten användes som husbehovsvirke på landsbygden (1,3 milj. kbm) och för framställning av sliprar, stolpar, props (varav en del utfördes) samt i diverse industrier (sammanlagt 0,9 milj. kbm). Av veden gingo 1,3 milj. kbm till kolning, 2,7 milj. som bränsle till industri, järnvägar och fartyg samt till hushåll i städer och andra tätorter, under det resten eller 5,5 milj. kbm blev bränsle på den egentliga landsbygden. Förbrukningssiffrorna voro i de båda förstnämnda fallen åtskilligt högre eller 1,5 resp. 4,1 milj. kbm.

B. LOKALA OLIKHETER PÅ EFTERFRÅGESIDAN

Vi ha i det föregående avsnittet funnit, att trots sin utbredning över en stor del av jordklotet skogen på grund av kvantitativa och kvalitativa olikheter uppvisar en utpräglad lokal begränsning, när det gäller att erhålla råvara för de viktigare skogsprodukterna. Detta har illustrerats med att å ena sidan Sydamerika, som mer än någon annan kontinent har sitt område skogbevuxet (46 proc.), i världshandeln med skogsprodukter likväl utgör ett underskottsområde och å andra sidan de tre nordiska länderna jämte Förenta Staterna, förfogande över mindre än 9 proc. av världens skogar, producera nästan lika mycket gagnvirke som hela världen i övrigt. De lokala olikhe-

[1]) Avverkningssiffran är 35,5 milj. kbm men den beräknade förbrukningen 33,2 milj. kbm.

[2]) Siffran torde vara för låg, eftersom förbrukningen för samma år beräknats till 11,1 milj. kbm ved.

terna i tillgången på skog ha sålunda visat sig betydligt större än vad man kunnat vänta sig av en naturtillgång, som utbreder sig över en fjärdedel av hela jordytan.

Vi skola nu undersöka i vilken utsträckning lokala olikheter uppträda även ifråga om efterfrågan på skogens produkter. Det framhölls i inledningskapitlet, att faktorerna på efterfrågesidan förete betydande internationella olikheter. Dessa skiljaktigheter gälla dels konsumenternas relativa värdering av olika nyttigheter, dels deras köpkraft. Variationerna i efterfrågan kunna i vissa fall sammanfalla med olikheterna på tillgångssidan och därmed mer eller mindre utjämna dessa, men de kunna också skärpa dem och därmed öka förutsättningarna för internationellt varubyte. Ett exempel på förstnämnda fall utgöra de variationer i efterfrågan, som innebära en anpassning till tillgången på produktionsfaktorer. Till en del är detta ett utslag av efterfrågans normala reaktion inför priset. De produktionsfaktorer, av vilka tillgången är riklig, bli relativt billiga och därmed föremål för en ökad efterfrågan. Det föreligger emellertid också stora olikheter i själva värdeskalorna. Denna reaktion inför produktionsbetingelserna utbildar sig ofta till fast rotade levnadsvanor, vilka kvarstå även sedan deras orsak mer eller mindre försvunnit.

I stor utsträckning äro emellertid, som det också sades i inledningskapitlet, olikheterna i efterfrågefunktionerna inom de olika länderna utan samband med vederbörande lands produktionsförutsättningar. Sålunda är t. ex. i ett nordligt land behovet av kläder och hus till skydd mot kylan liksom kaloribehovet betydligt större än i sydligare länder. De största olikheterna gälla emellertid icke de elementära behoven utan de många behov, som tillkomma genom stigande civilisation och levnadsstandard och som bli i så olika grad täckta beroende på de stora internationella olikheterna i köpkraft, orsakade främst av den olika lönenivån. Dessa olikheter i efterfrågan kunna i ett fall rikta sig mot produktionsfaktorer på vilka tillgången är stor men i ett annat fall öka knappheten på en redan förut endast mycket sparsamt förekommande faktor.

Förekomsten av lokala olikheter i efterfrågan på skogsprodukter har redan något framskymtat i vår undersökning ovan av tillgångsförhållandena. Vi betraktade nämligen därvid som en särskild kvalitet hos skogen dess läge i förhållande till underskottsområdena, vilka ju kunna uppkomma som en följd såväl av sparsam förekomst av

skog som av en relativt stor efterfrågan på skogsprodukter. I sistnämnda fall återigen kan den stora efterfrågan bero antingen på stor förbrukning per invånare, på stor befolkningstäthet eller på en kombination av båda dessa faktorer. I fortsättningen skola vi närmast undersöka förekomsten av lokala olikheter i efterfrågan på skogsprodukter per individ räknat. Liksom i föregående kapitel beakta vi därvid i första hand de tre huvudanvändningarna för skogens produkter, nämligen som ved, byggnadsmaterial och råvara för massafabrikerna.

Efterfrågan på ved

Trots all industrialisering går fortfarande, såsom omnämndes i ett föregående avsnitt, huvudmassan av världens träproduktion till bränsle — vedförbrukningen uppskattas av FAO till 800 milj. kbm per år, motsvarande bortåt 60 proc. av avkastningen av världens skogar.

Den faktor, som i första hand bestämmer behovet av bränsle för uppvärmningsändamål, är givetvis klimatet. Inom stora områden, i första hand tropikzonen, är klimatet så varmt, att behovet av bränsle är obetydligt, under det återigen inom den arktiska och en god del av den tempererade zonen särskilt vinterhalvåret kräver en mycket betydande bränsleförbrukning. De väldiga befolkningscentra, som finnas inom den norra tempererade zonen, bli därmed de stora förbrukarna av bränsle.

Vid sidan av klimatet bestämmes bränslebehovet givetvis också av en rad andra faktorer, i första hand då bostadsförhållanden och levnadsvanor (t. ex. klädedräkt). Det lätta byggnadssättet i Japan t. ex. medför att husen ej kunna stänga ute kylan under den kalla årstiden, och bränslebehovet blir större än vad man skulle vänta sig av klimatet.

Behovet av bränsle för uppvärmningsändamål visar sålunda mycket stora lokala olikheter. I vilken utsträckning detta behov resulterar i en faktisk förbrukning bestämmes ju, liksom ifråga om all efterfrågan, i första hand av vederbörandes inkomst och av bränslepriset. I likhet med flertalet övriga nödvändighetsvaror karakteriseras dock efterfrågan på bränsle av en relativt låg elasticitet. Endast i länder med mycket låg levnadsstandard kan man konstatera, att någon mera betydande del av behovet av bränsle för uppvärmningsändamål icke blir tillfredsställd. Den kinesiske förbrukaren t. ex. har fått lära sig

att ha små fordringar på bränsle liksom på så mycket annat i hans timliga nödtorft, och allt brännbart utnyttjas till det yttersta. I stark motsats härtill står slöseriet med bränsle i vissa skogrika områden i Europa.

Om alltså bränsle för uppvärmningsändamål representerar en nödvändighetsvara, varav behovet är relativt oelastiskt men företer stora lokala olikheter, närmast i anslutning till klimatförhållandena, visar efterfrågan på de olika slagen av bränsle desto större elasticitet. I nationalekonomiska läroböcker tagas ju de olika bränslena ofta som typexempel på varor med hög substitutionsförmåga. Vilket bränsle efterfrågan riktar sig emot blir alltså i hög grad en prisfråga.

Vad då först veden beträffar, utgör den givetvis det dominerande bränslet i skogrika trakter. För brännved komma i första hand till användning klenare dimensioner (gallringsvirke), hyggesavfall, grenved, torrskog, sågverks- och annat avfall. I barrskogsområden med inslag av lövträd bli de senare i stor utsträckning till ved. Om grövre gagnvirkesdimensioner av trä kan veden icke konkurrera med mindre än det rör sig om trä av låg kvalitet. Även från de klenare dimensionerna har brännveden i stigande utsträckning konkurrerats ut av massafabrikationen och annan kemisk industri, och samma är förhållandet med sågavfallet. Dock blir fortfarande i områden med mindre väl skötta skogar och med stort inslag av lövskog avkastningen till stor del brännved — så är t. ex. fallet med de franska och italienska skogarna.

Men även om veden fått ökad konkurrens om råvaran från andra användningsområden, gäller dock fortfarande att i skogrika områden tillgången till brännved är mycket god, och den kan där erbjudas till priser, som vanligen utesluta konkurrens från andra bränslen. Veden utgör emellertid en i förhållande till värmevärdet skrymmande och svårtransportabel vara. Eldning med ved är därtill relativt arbetskrävande. Avsättningsområdet för ved brukar därför icke sträcka sig långt utanför själva skogsområdet, såvida icke de konkurrerande bränslena befinna sig på stort avstånd eller kräva en mycket längre landtransport än veden (t. ex. den sydamerikanska kontinenten, där före kriget endast obetydlig stenkolsproduktion förekom). Redan i vårt eget skogrika land finna vi, att veden har hård konkurrens från andra bränslen så snart förbrukningsplatsen ligger på något avstånd från produktionsorten. Sålunda kan i Skåne t. o. m. ett bränsle

som torven upptaga konkurrens med veden, och i flertalet städer ha kol och olja blivit de viktigaste bränslena. Lika mycket som veden dominerar bland bränslena inom ett skogrikt område, lika hastigt konkurreras den ut av andra bränslen, när avståndet till förbrukningsorten ökar. Resultatet blir därmed, att under det efterfrågan på bränsle för uppvärmningsändamål är relativt oelastisk, efterfrågan på ett enskilt slag av bränsle är synnerligen elastisk och medför för brännveden en starkt lokal begränsning av avsättningsmöjligheterna.

Det ovan sagda gäller som nämnts uppvärmningsändamål, eller om man så vill hushållsbränsle. Härutöver förbrukas betydande kvantiteter bränsle av industrien och kommunikationsväsendet. I motsats till bostadsuppvärmningen är ju denna förbrukning icke nämnvärt beroende av klimatet utan bestämd av ländernas industrialiseringsgrad. På grund av att världens stora industricentra äro förlagda till den norra tempererade zonen, sker emellertid den största förbrukningen av detta bränsle inom samma områden, som äro de stora konsumenterna av bränsle för uppvärmningsändamål. Redan av vad ovan anförts torde emellertid framgå, att framförallt för kommunikationsväsendet men också för industrien veden måste ha en relativt mycket mindre betydelse som bränsle än för uppvärmningsändamål. Det är endast undantagsvis, som industrier äro så belägna, att ved utgör det lämpligaste bränslet — till en del gäller detta dock skogsindustrierna själva. Likaså ett område som Sydamerika.

Ovanstående resonemang kan illustreras med några uppgifter om den svenska bränsleförbrukningen. Beräkningar över virkesförbrukningen i Sverige ha som förut nämnts utförts dels av 1931 års skogssakkunniga, beräkningar som av 1936 års skogsutredning förts fram t. o. m. 1937,[1]) dels av statistiska centralbyrån avseende enbart år 1937.[2]) För år 1937 finnas sålunda två beräkningar enligt olika metoder, och de stämma ganska väl överens. Enligt statistiska centralbyråns beräkning uppgick 1937 förbrukningen av bränsle på den egentliga landsbygden till 6,5 milj. kbm (denna liksom följande siffror från den svenska undersökningen gälla inkl. bark) och bränslet till industri, järnvägar och fartyg samt till hushåll i städer och andra tätorter till 4,9 milj. Den totala vedförbrukningen uppgick sålunda nämnda år till 11,4 milj. kbm. I detta sammanhang vore det emel-

[1]) SOU 1938:53, sid. 22.

[2]) Stat. medd. ser. A, band V:6, sid. 11.

lertid av intresse att också kunna särskilja hushållsförbrukningen i städer och tätorter, alltså att från den ovannämnda siffran på 4,9 milj. kbm draga av vad som kom på industri och kommunikationsväsende. Till en åtminstone ungefärlig siffra torde man kunna komma genom att kombinera statistiska centralbyråns beräkning med skogsutredningens. Den förstnämnda har, fortfarande avseende år 1937, beräknat träförbrukningen för kolved till 1,8 milj. kbm samt för sliprar, stolpar m. m. till 0,7 milj. kbm. Skogsutredningen återigen har för dessa båda användningar samt därutöver för »bränsle till industri, järnvägar och fartyg» beräknat 5,3 milj. kbm. Om man nu vågar förutsätta en någorlunda jämförbarhet mellan de båda beräkningarna, skulle man för enbart den sistnämnda användningen, alltså bränsle till industri och kommunikationsväsende, få en förbrukning på 2,8 milj. kbm. Räknas denna kvantitet från de ovannämnda 4,9 milj. kbm, skulle vedförbrukningen till hushåll i städer och tätorter utgöra 2,1 milj. kbm. Siffran måste givetvis betraktas som mycket ungefärlig.

Man finner nu, att i Sverige (närmast år 1937) endast en fjärdedel av veden förbrukas inom industri och kommunikationsväsende (järnvägar och fartyg), under det återstående tre fjärdedelar finna användning inom hushållen. Inom de sistnämnda föreligger stor skillnad mellan den egentliga landsbygden å ena sidan och städer och tätorter å andra. Den egentliga landsbygden, som omfattar ungefär hälften av Sveriges befolkning, förbrukade 1937 6,5 milj. kbm ved, under det i städer och tätorter vedförbrukningen uppgick till endast 2,1 milj. kbm. Per invånare var sålunda före kriget vedförbrukningen mer än tre gånger större på landsbygden än i städerna.

En helt annan bild ger kol- och koksförbrukningen. Enligt bränslekommissionens uppgifter förbrukades under år 1937 i Sverige av kolet 91 proc. vid industrierna (inkl. järnvägar och fartyg) och 9 proc. vid fastigheter och hushåll. Av koksen förbrukades däremot 22 proc. vid industrierna och 78 proc. vid fastigheter och hushåll.[1]) Användas dessa procenttal på vår faktiska import av kol och koks (från den relativt obetydliga svenska produktionen bortses i detta sammanhang), finner man att av denna 73 proc. gingo till industri

[1]) Sven-Erik Nordin, Studier av den svenska kol- och kokstrafiken år 1937, Geographica nr 17, Skrifter från Upsala universitets geografiska institution, Stockholm 1945, sid. 17.

och kommunikationsväsen och blott 27 proc. till hushållen. Någon uppdelning mellan stads- och lanthushåll medger ej materialet.

De anförda uppgifterna illustrera för Sveriges vidkommande på ett tydligt sätt den starkt lokaliserade begränsningen i efterfrågan på ved. På den egentliga landsbygden håller veden ställningen som det viktigaste hushållsbränslet — produktionsorten ligger i närheten, under det konkurrensen från andra bränslen, främst koksen, försvagas av att för denna som regel skulle krävas landtransport, icke sällan av betydande längd. I städer och tätorter har däremot bränsleefterfrågan förskjutits från ved, vars förbrukning per inv. motsvarar endast en tredjedel av landsbygdens siffra, mot andra bränslen. Inom industrier och kommunikationer slutligen förbrukades 1937 endast 2,8 milj. kbm ved mot 5,6 milj. ton kol och koks, motsvarande i värmevärde kanske 33 milj. kbm ved,[1]) och vedens andel sålunda utgörande mindre än 10 procent av bränsleförbrukningen.

Sammanfatta vi vad ovan sagts om de faktorer, som bestämma efterfrågan på ved, kunna därur följande slutsatser dragas. En mycket stor vedförbrukning per invånare är att vänta i länder, som förena de tre viktigaste faktorerna bakom efterfrågan på ved, nämligen i första hand skogrikedom men också kyligt klimat och en icke alltför låg levnadsstandard. Dessa förutsättningar fylla de länder, som vi i ett tidigare sammanhang funnit vara världens stora exportörer av skogsprodukter. Vad först de nordiska länderna beträffar, uppgick vedförbrukningen i Sverige före kriget enligt FAO (tabell 43) till den mycket höga siffran av drygt 1.000 kg per inv. Världens störste förbrukare av ved synes emellertid Finland vara med en siffra på i runt tal 2.900 kg per inv. Det motsvarar något över 4 kbm per inv., en siffra som Köstler nämner, då han kallar Finland för den store slösaren med trä. Vad slutligen Norge beträffar, är också där vedåtgången stor, 650 kg per inv., men dock betydligt mindre än hos de båda andra skogsexportörerna i Norden.

I Sovjetunionen är förbrukningen av ved mycket stor inom skogsområdena, för vilka angivits siffror på upp till 7 kbm per inv.[2]) Då emellertid, såsom påpekats i annat sammanhang, en betydande del av Sovjetunionens befolkning är bosatt inom skogfattiga områden med ringa eller ingen vedförbrukning, blir medelsiffran för hela landet

[1]) Reduktionstal 0,17 för kbm ved/ton stenkol. SOS Industri 1937, sid. 39.
[2]) Streyffert, o. a. a., sid. 214.

Tab. 43. Förbrukningen av ved och virke inom olika områden 1937 (kg/inv.)

Område	Ved	Virke
Norden	1.481	324
därav Sverige	1.049	189
» Finland	2.882	268
» Norge	644	660
Nordamerika[1])	609	270
därav Förenta Staterna	546	271
» Kanada	1.248	266
Sovjetunionen (inkl. Baltikum)	555	118
Centr.- o. Sydeuropa (exportörer)[2])	326	52
Västeuropa[3])	86	127
därav Storbritannien	3	170
Centr.- o. Sydeuropa (importörer)[4])	169	84
därav Tyskland	186	142
Latinamerika[5])	802	28
Australien	389	190
Japan	445	89
Asien o. Afrika[6])	114	5
Världen	258	53

Källa: Forestry and Forest Products ur tab. A-D. [1]) Exkl. Mexiko. [2]) De »mindre» skogsexportörerna: Polen, Österrike, Tjeckoslovakien, Rumänien, Bulgarien, Jugoslavien och Portugal. [3]) Storbritannien m. Irland, Frankrike, Holland, Belgien och Danmark. [4]) De skogsimporterande länderna Tyskland, Schweiz, Ungern, Spanien, Italien och Grekland. [5]) Jämte Mexiko. [6]) Med undantag för Sovjetunionen och Japan.

icke högre än 555 kg per inv. eller endast en tredjedel av medeltalet för de nordiska länderna. I Sovjetunionens siffra är Baltikum inräknat, såsom alltid är fallet med FAO:s statistik.

Liknande förhållanden ifråga om vedförbrukningen finna vi inom det stora nordamerikanska skogsområdet. Kanada har här en förbrukningssiffra, 1,250 kg per inv., som ligger i nivå med de nordiska ländernas, under det Förenta Staterna har en förbrukning på 550 kg. Även för sistnämnda land gäller ju att en stor del av befolkningen är bosatt utanför skogsområdet.

De sex ovannämnda länderna, vilka rymma drygt 80 proc. av världens barrskogar men endast 16 proc. av lövskogarna, hade 1937 en vedförbrukning på i genomsnitt 614 kg per inv. mot mindre än

en tredjedel eller 194 kg per inv. för världen i övrigt. Omräknat i vanligt mått uppgick före kriget vedförbrukningen i de stora barrskogsländerna till närmare 1 kbm per inv., en siffra som också erhålles, om man använder Internationella lantbruksinstitutets uppgifter från början av 1930-talet.[1])

För världen i övrigt är som nämnts vedförbrukningen mindre än 200 kg per inv., men som framgår av vår tabell finnas även här områden med relativt stor vedförbrukning. Till en början ha vi i mellersta Europa tre länder, nämligen Polen, Österrike och Tjeckoslovakien, vilka vi i ett tidigare sammanhang räknat som »mindre» barrskogsexportörer och vars skogsareal till 75 proc. består av barrskog. Till samma grupp har FAO fört några länder, som också ha export av skogsprodukter, nämligen Rumänien, Bulgarien, Jugoslavien och Portugal, och för samtliga dessa länder uppgick före kriget (1937) vedförbrukningen till i genomsnitt 326 kg per inv. Siffran är betydligt lägre än för något av de »stora» barrskogsländerna, men så äro ju också dessa sistnämnda belägna under ett betydligt kyligare luftstreck.

Japan däremot har ett läge närmast jämförligt med de stora barrskogsländerna. Landets areal är till drygt hälften täckt av skog, varav i sin tur drygt hälften utgöres av barrskog. Emellertid är Japan så tättbefolkat, att det endast kommer 0,4 har skog per inv., och uppträder i världshandeln som nettoimportör av skogsprodukter. Förbrukningen av ved uppgick före kriget till 445 kg per inv., en i och för sig hög siffra, som dock måste betraktas mot bakgrunden av att det japanska byggnadssättet ger stora värmeförluster och att ved (i stor utsträckning i form av träkol) utgör det praktiskt taget enda hushållsbränslet. Tages därtill hänsyn till att en del av veden användes för industriella ändamål, måste förbrukningssiffran betraktas som låg.

Övergå vi så till södra halvklotet, ha vi i den sydamerikanska kontinenten en mycket stor förbrukare av ved. För större delen av Central- och Sydamerika gäller ju att klimatet är sådant, att behovet av bränsle för uppvärmningsändamål är ringa. Ifråga om Brasilien, inom vars gränser falla två tredjedelar av hela områdets vedförbrukning, framhåller sålunda Streyffert[2]) att landets förbrukning av ved

[1]) Annuaire international de statistique forestière 1933—35, Vol. I, sid. 12—13.

[2]) Streyffert stöder sig därvid på F. W. Freise, Die Holzvorräte Brasiliens unter deren Nutzung, Forstwissenschaftliches Zentralblatt 1929, sid. 745—758.

år 1927 var obetydlig och för den dåvarande befolkningen på omkring 40 milj. rörde sig om endast några få miljoner kbm. Den sydamerikanska kontinenten är emellertid nästan helt utan koltillgångar. Det har beräknats att endast 0,5 proc. av världens kolfyndigheter finnas i Sydamerika, och före kriget uppgick brytningen inom hela området till knappt mer än 3 milj. ton per år. Av olja har Sydamerika ju stora tillgångar, men före kriget var den inhemska förbrukningen låg, och de stora tillgångarna på vattenkraft voro endast i mycket ringa utsträckning tillvaratagna.[1]) Utvecklingen av de sydamerikanska ländernas kommunikationsväsen och industri har därför betytt en mycket kraftig ökning av vedförbrukningen, till en del med träkol som mellanprodukt. Sålunda uppger Streyffert för 1927 Brasiliens förbrukning av trä för bränsle och träkol till 17 milj. kbm, varav järnvägarna och industrien togo nästan hälften vardera (hushållsförbrukningen är som nämnts mycket liten). Redan för år 1935 uppger Internationella lantbruksinstitutet en mångdubbelt högre siffra[2]), och för 1937 har FAO uppskattat Brasiliens vedförbrukning till icke mindre än 100 milj. kbm, motsvarande 1.720 kg per inv., en siffra som överträffas endast av Finland. Sydamerika har också skogar att taga av, eftersom det rör sig om den mest skogbevuxna kontinenten. Brasilien torde inom sina gränser rymma ett större virkesförråd än något annat land. Största delen av de sydamerikanska skogarna är dock mycket svår att exploatera på grund av dels den enorma artrikedomen, som gör täta bestånd av ett bestämt trädslag ganska sällsynta, dels deras svåråtkomlighet ur transportsynpunkt. Detta har t. o. m. gjort det lönande att på vissa håll anlägga »bränsleplanteringar», alltså odling av snabbväxande skogar genom de stora industri- och plantageföretagen.

Slutligen hör också Australien till de större vedförbrukarna med en siffra på 389 kg per inv. Per invånare räknat har Australien en skogstillgång, som endast överträffas av Kanada.

De här nämnda områdena äro de stora förbrukarna av ved. Den genomsnittliga konsumtionen uppgår till närmare 600 kg per inv. För övriga områden är motsvarande siffra blott 117 kg. Inom dessa sist-

[1]) Tonndorf, H. G., Fredshandel med Sydamerika, Stockholm 1946, sid. 48—56.

[2]) Annuaire international de statistique forestière 1933—35. Vol. II Amérique, sid. 67.

nämnda områden är vedförbrukningen låg, beroende antingen på att något större bränslebehov icke föreligger vare sig för uppvärmning eller för industriändamål eller också att veden konkurreras ut av andra bränslen.

Sistnämnda är i stort sett fallet inom de västeuropeiska industriländerna. Området är fattigt på skog men rikt på kol. Den utan jämförelse lägsta vedförbrukningen uppvisar här Storbritannien med endast 3 kg per invånare och år, en siffra så låg att man har svårt att riktigt föreställa sig dess innebörd. Mycket låga förbrukningssiffror visa också Belgien och Holland, nämligen i båda fallen 32 kg per inv. Frankrike och Danmark ha lövskogar, vars avkastning till stor del blir ved. Förbrukningen stannar dock vid 173 kg för Frankrike och 200 kg för Danmark.

Även i en rad andra länder i Europa, vilka ha det gemensamt att de uppträda som importörer av skogsprodukter, är vedförbrukningen låg eller i genomsnitt 169 kg per inv. Bland dessa länder har Tyskland en förbrukning av samma storleksordning som Frankrike, under det Italien och särskilt Spanien visa betydligt lägre siffror.

En låg vedförbrukning, uppgående till endast 114 kg per inv., ha slutligen också Afrika och Asien (bortsett från Sovjetunionen och Japan, som redan berörts). För Afrika gäller att klimatet gör åtgången av bränsle för uppvärmning mycket liten, och icke heller för industrier eller kommunikationer hade Afrika före kriget någon större åtgång av bränsle. I de områden där en industriell utveckling ägt rum finnas i allmänhet goda tillgångar av fossila bränslen. För Asiens befolkning återigen gäller, att den ifråga om bränsle liksom allt annat måst inskränka sin förbrukning till minsta möjliga. Kina har sålunda en förbrukningssiffra på endast 18 kg per inv. Den största sparsamhet måste iakttagas och allt brännbart noggrant tillvaratagas. För Indien, där vedförbrukningen är ungefär lika låg, har beräknats att tillgång till tillräckliga mängder ved skulle frigöra en sådan kvantitet gödningsmedel, att skörden kunde ökas med 13 proc.[1])

Vi kunna alltså konstatera, att efterfrågan på bränsle uppvisar synnerligen stora lokala olikheter, närmast sammanhängande med klimat, levnadsstandard och graden av industrialisering. Klimatet medför ett stort behov av bränsle för uppvärmningsändamål i en rad

[1]) FAO:s Forestry and Forest Products, sid. 63.

relativt tätbefolkade länder belägna inom den norra tempererade zonen. Levnadsstandardens höjd är här sådan, att detta behov som regel väl kan fyllas. Motsvarande områden på södra halvklotet upptagas till största delen av hav och i övrigt av glest bebodda områden. En ytterligare koncentration av bränslebehovet till den norra tempererade zonen orsakas av att inom detta område världens stora industriländer äro belägna, vilket skapar ett bränslebehov långt större än det som gäller bostadsuppvärmningen.

Detta område med stort bränslebehov inom norra tempererade zonen sammanfaller till stor del med utbredningen av världens barrskogar. En betydande del av avkastningen av dessa skogar kommer därför att utnyttjas som ved. Vi ha funnit att i de tre nordiska länderna, Sovjetunionen (jämte Baltikum) och Nordamerika, länder som rymma drygt 80 proc. av världens barrskogar, vedförbrukningen före kriget uppgick till i genomsnitt över 600 kg per inv., en siffra mer än tre gånger så hög som medelförbrukningen inom övriga delar av världen. Inom dessa sex länder uppgick skogarnas avkastning 1937 till i runt tal 760 milj. kbm. Härav slukade vedförbrukningen närmare 300 milj. kbm eller icke mycket mindre än 40 proc. Från samma länder kommo 1936/38 drygt 80 proc. av världsexporten av skogsprodukter, motsvarande en råvarumängd av något över 100 milj. kbm. Inom huvuddelen av världens barrskogsområde representerade sålunda före kriget den inhemska vedkonsumtionen en råvaruförbrukning tredubbelt större än områdets export av skogsprodukter.[1])

I ett föregående avsnitt ha vi funnit, att den avverkningsbara barrskogen företer en starkt lokal begränsning och att tillgång till barrskog är den viktigaste faktorn bakom ländernas ställning på världsmarknaden som importörer eller exportörer av skogsprodukter. Vi kunna emellertid nu konstatera, att efterfrågan på ved visar lokala olikheter, vilka till stor del sammanfalla med olikheterna i tillgången på barrskog och därmed i betydande utsträckning utjämna dessa. Denna inhemska efterfrågan på ved borttager inom de sex stora barrskogsländerna 40 proc. av skogarnas avkastning motsvarande en råvarukvantitet tre gånger större än deras hela export av skogsprodukter.

[1]) Såsom tidigare framhållits, bör man ha i minne att veden som regel inom dessa länder tager i anspråk en råvara av en helt annan och lägre kvalitet än övriga skogsprodukter.

De stora industriområden inom norra tempererade zonen, som ligga utanför barrskogsområdet, använda däremot andra bränslen. Veden är ju en vara med det ogynnsamma förhållande mellan vikt och värde, som kräver dyrbara transporter. Då samtidigt efterfrågan på ved är synnerligen elastisk inom de områden, där fossila bränslen finnas tillgängliga, äga som regel längre transporter av ved icke rum. Endast i försvinnande liten utsträckning kommer därför internationell handel med ved till stånd. Under 1936/37 gingo endast 0,77 milj. kbm ved per år i internationell handel[1]), alltså en obetydlighet på knappt 1 promille av världens vedförbrukning, vilken ju uppskattats till 800—900 milj. kbm. Vedens oförmåga att övervinna avstånd kan illustreras av den korta sträcka, som ligger mellan världens störste och minste vedförbrukare, alltså Finland och Storbritannien. Olikheterna i tillgången på barrskog utjämnas sålunda till betydande del av stor vedförbrukning i länderna rika på barrskog men liten eller som i Storbritannien nästan ingen förbrukning av ved i de skogfattiga länderna.

Det nämndes ovan, att knappt 1 promille av världens vedproduktion går i internationell handel. Härtill kan fogas, att den ende vedimportören av betydelse före kriget var Ungern, och att denna import sammanhängde med alldeles speciella omständigheter. Genom det första världskriget förlorade Ungern mer än hälften av sitt område och däribland den skogrika provinsen Siebenbürgen, varigenom Ungern blev ett av Europas skogfattigaste länder. Under en följd av år fortsatte dock Ungern att hämta sin ved från Siebenbürgen, som tillerkänts Rumänien, varigenom dessa vedtransporter fingo karaktär av utrikeshandel. Ännu 1929 stod Ungern som mottagare av 65 proc. av världens vedimport, och Rumänien var den störste exportören närmast följt av två andra grannar till Ungern, nämligen Tjeckoslovakien och Jugoslavien, vilka tre länder svarade för 70 proc. av världens vedexport. I Ungern sker emellertid en förskjutning av bränsleförsörjningen mot kol och mot egen vedproduktion. Under 1936/38 hade Ungerns vedimport nedgått till en sjundedel av vad den var tio år tidigare. Ungern stod likväl då som mottagare av 55 proc. av världens hela vedimport.

---

[1]) World Timber Trade, ed. 1938, sid. 63. Grottian har en obetydligt lägre siffra eller 0,75 milj. kbm, sid. 159.

Efterfrågan på trävaror

Såsom tidigare omnämnts har världens totala träproduktion beräknats till 1.500—1.600 milj. kbm per år, varav 800—900 milj. finna användning som ved. Återstående 700 milj. kbm betecknas med en term som gagnvirke. Av sistnämnda kvantitet gå något mer än 100 milj. kbm till massafabrikerna. Vad man i dagligt tal kallar trävaror och som vi i ett föregående avsnitt delat upp i grupperna oarbetat trä och sågverksprodukter representerar sålunda bortåt 600 milj. kbm av skogarnas årliga avkastning.

Trävarorna ha sin utan jämförelse viktigaste användning som byggnadsmaterial, och Grottian beräknar att härtill åtgå icke mindre än 450 milj. kbm per år. I sistnämnda kvantitet inräknar Grottian då också de relativt obetydliga mängder trä, som gå till möbelindustrien. FAO använder också siffran 450 milj. kbm men räknar med att häri också inneslutes virke till lådor m. m. Hur det än förhåller sig härmed, är det tydligt att trävarorna ha sin huvudsakliga användning som byggnadsmaterial. Såsom ved eller byggnadsmaterial torde 75—80 proc. av avkastningen från världens skogar förbrukas. I övrigt finner träet en mångfald användningar, varvid av speciellt intresse är träets viktiga roll för kolgruvor (pitprops) och järnvägar (sliprar). För vardera användningen beräknar Grottian en årlig förbrukning av 30 milj. kbm trä, och samma siffra använder FAO.

I det följande kunna vi taga hänsyn endast till den stora huvudanvändningen av trä, nämligen som byggnadsmaterial, men återkomma i slutet av detta avsnitt med några ord om träets användning för gruvor och järnvägar.

Efterfrågan på byggnadsmaterial företer lokala olikheter, som endast till en del överensstämma med vad vi ovan funnit ifråga om bränslet. Klimatet bestämmer givetvis i stor utsträckning icke blott bränsle- utan också bostadsbehovet. Ju kyligare det är, desto större omsorg måste nedläggas på bostaden, och desto större blir åtgången av byggnadsmaterial. Elasticiteten i efterfrågan på bostäder är emellertid betydligt större än i fråga om bränsle. Vid bostadsbehovets täckande förefinnes stort utrymme för såväl kvalitativa som kvantitativa skillnader. Givet är att en ökning av bostadsutrymmet också medför en ökning av bränsleåtgången, men denna senare är dock åtminstone på landsbygden som regel icke på långt när proportionell.

Levnadsstandarden utgör en mycket viktigare faktor för efterfrågan på byggnadsmaterial än på bränsle.

De industrialiserade länderna i Europa och Amerika inom norra tempererade zonen kunna därför på grund av klimatet i förening med en hög levnadsstandard väntas utgöra de stora förbrukarna av byggnadsmaterial och detta i betydligt större utsträckning än ifråga om hushållsbränsle. Någon motsvarighet härtill är icke att vänta i Asien, som ju därvid närmast borde representeras av Japan. Tvärtom bör där förbrukningen av byggnadsmaterial vara starkt påverkad av den lägre levnadsstandarden.

Liksom bränsle efterfrågas byggnadsmaterial icke blott för bostadsändamål utan också av industrien. Detta förbrukningsområde bör till sin viktigaste del sammanfalla med det ovannämnda område, där efterfrågan på byggnadsmaterial för bostadsändamål är stor. Härtill kommer inom dessa länder en stor befolkningstäthet med en betydande del av befolkningen samlad i städerna, något som ju ytterligare bör öka dessa länders efterfrågan på byggnadsmaterial.

Mellan de olika byggnadsmaterialen är givetvis konkurrensen stor, dock äro de ej alls i samma utsträckning utbytbara som vi ovan funnit ifråga om de olika bränslena. Träet har som byggnadsmaterial att konkurrera med framförallt sten (tegelsten), betong och stål. I denna konkurrens har träet en betydligt starkare ställning än veden gentemot kol och olja. Sålunda ger träet som byggnadsmaterial vissa fördelar, som för en del ändamål gör det överlägset andra material. Viktigast är här, att trähus som regel ställa sig betydligt billigare i uppförande än sten- eller betonghus. De ha visserligen samtidigt kortare livslängd och kräva större underhållskostnader, men trä blir likväl i många fall det lämpligaste byggnadsmaterialet på grund av den låga anläggningskostnaden. Vidare är att märka, att träet samarbetar med övriga byggnadsmaterial, så att även när dessa komma till användning ett icke obetydligt behov av trä gör sig gällande.

Träet har sålunda i konkurrens med andra byggnadsmaterial en starkare ställning än veden gentemot andra bränslen. Därtill kommer att för byggnadsvirket förhållandet mellan vikt och värde är ett annat än ifråga om veden. För år 1937 har FAO beräknat värdet för sågverksprodukterna, vilka ju helt dominera inom byggnadsmaterialet av trä, till 24 doll. per ton mot mindre än 2 doll. för veden. Sågverksprodukterna kunna därför i motsats till veden nå långt utanför pro-

duktionsområdet utan att drabbas av en transportkostnad, som motsvarar t. ex. 50 proc. av värdet.

Det är emellertid ett faktum, att träet i konkurrens med andra byggnadsmaterial befinner sig på tillbakagång. Till en del sammanhänger detta med den ökade stadsbebyggelsen, där ju trä på grund av hushöjden och brandrisken fått allt mindre användning. Även medför näringslivets utveckling och den ökade kapitaltillgången, att den större anläggningskostnaden för sten- och betonghus blir ett allt mindre hinder för användande av dessa varaktigare byggnadsmaterial. I ett land som England började förbrukningen av trävaror per invånare att sjunka redan vid sekelskiftet. Å andra sidan medför näringslivets utveckling i »nya» länder en kraftig ökning av efterfrågan på trävaror, precis som förhållandet var under förra århundradet, när Västeuropa industrialiserades och gav impulsen till den svenska sågverksindustriens väldiga utveckling.

Ytterligare kan i detta sammanhang anmärkas, att i motsats till veden, så långt man har tillförlitliga uppgifter härom, gagnvirket är föremål för en av konjunkturerna kraftigt påverkad efterfrågan. Detta har redan berörts i ett tidigare avsnitt i samband med redogörelsen för den svenska exporten av skogsprodukter, och Grottians siffror visa[1]) i världsimporten av sågverksprodukter från 1929 till bottenläget 1932 en nedgång till nära hälften, vilken dock till en del sammanhängde med ökad självförsörjning på detta liksom på andra områden. Närmast påverkas den internationella efterfrågan på gagnvirke av konjunkturen inom byggnadsfacket och då i främsta rummet av förhållandena i Storbritannien, det land som enligt vad vi tidigare konstaterat importerar nästan lika mycket sågverksprodukter som alla övriga länder tillsammans.

Sammanfattningsvis kan sålunda konstateras, att efterfrågan på trä som byggnadsmaterial företer stora lokala olikheter, närmast bestämda av levnadsstandard, industrialiseringsgrad (två faktorer som nära sammanhänga), klimat och skogstillgång. Levnadsstandarden är därvid av mycket större betydelse än vad vi tidigare funno ifråga om veden. Som regel betyder en hög levnadsstandard och ett industrialiserat näringsliv stor efterfrågan på byggnadsmaterial och därmed också på trä. Dock leder ökat välstånd samtidigt till en viss övergång till varaktigare byggnadsmaterial, en utveckling påskyndad av urbani-

[1]) Grottian o. a. a. sid. 142—143.

seringen, varvid så småningom en punkt nås, då träförbrukningen per invånare åter börjar sjunka. Skogstillgången är icke alls av samma betydelse som ifråga om vedförbrukningen. Gagnvirket och särskilt då sågverksprodukterna kunna bära internationella och i viss utsträckning även interkontinentala transporter. Klimatet spelar ej heller samma framträdande roll för efterfrågan på byggnadsmaterial som ifråga om bränslet.

De lokala olikheterna i förbrukningen av byggnadsmaterial böra på grundval av det anförda endast till en del sammanfalla med vad vi tidigare funnit ifråga om veden. Inom skogrika områden med korta virkestransporter blir träets konkurrensförmåga stor, och bebyggelsen kommer till största delen att ske med trähus — undantag utgöra i huvudsak endast en del central stadsbebyggelse och vissa industrianläggningar. En stor förbrukning av trä som byggnadsmaterial är därför att vänta i dem av de förut nämnda »barrskogsländerna», som ha en hög levnadsstandard. På grund av klimatet ha dessa länder därtill behov av välbyggda bostäder.

Detta är också fallet, såsom framgår av den andra kolumnen i tabell 43, där förbrukningen av sågverksprodukter per invånare under 1937 redovisas. Under det för världen i sin helhet denna förbrukning nämnda år uppgick till 53 kg per inv., visade de nordiska länderna den högsta siffran eller icke mindre än 324 kg. Närmast följde Nordamerika med 270 kg, alltså i båda fallen en förbrukning mångdubbelt större än den genomsnittliga. Sovjetunionen jämte Baltikum visade en i jämförelse härmed relativt låg siffra eller 118 kg. Sistnämnda siffra är mindre än hälften av Förenta Staternas, under det vedförbrukningen är lika stor i de båda länderna per invånare räknat. I de skogsexporterande länderna i mellersta Europa, där vi tidigare funno en relativt stor vedförbrukning, visa sågverksprodukterna en så låg förbrukningssiffra som 52 kg. Vi kunna alltså konstatera, att medan i samtliga barrskogsländer vedförbrukningen visar höga siffror, är virkesåtgången stor endast i de två områden, Norden och Nordamerika, som samtidigt under nu ifrågavarande period hade ett väl utvecklat näringsliv och, framför allt, en hög levnadsstandard.

Gå vi vidare till Väst- och Mellaneuropa, finnas ju där en rad skogfattiga länder med högt utvecklat näringsliv och hög levnadsstandard. I dessa länder konstaterade vi en ytterst låg förbrukning av ved med en bottensiffra på endast 3 kg per inv. i Storbritannien.

Trots bristen på skog ha vi emellertid av orsaker, som förut anförts, anledning att här vänta en ganska betydande virkesförbrukning. Tabell 43 visar också för de västeuropeiska länderna en förbrukning av sågverksprodukter på 127 kg, varav för Storbritanniens vidkommande icke mindre än 170 kg. Under det Västeuropa jämte Tyskland har en vedförbrukning per invånare, som endast uppgår till 11 proc. av Sveriges, utgör dess virkesförbrukning drygt 70 proc. av den svenska. Storbritanniens siffra kan rent av mäta sig med den svenska.

I övriga delar av Europa är, med undantag för Schweiz, förbrukningen av virke låg med lägsta siffran för Spanien på 22 kg per inv.

Utanför Europa ha vi kunnat konstatera en hög förbrukning av virke inom Nordamerika. Samma är förhållandet i Australien (190 kg per inv.). Inom övriga delar av världen är däremot som en naturlig följd av låg levnadsstandard eller ett svagt utvecklat näringsliv eller vanligen bådadera förbrukningen av virke mycket låg. Den store vedkonsumenten Sydamerika har sålunda en virkesåtgång på endast några tiotal kg per inv. Japan kommer visserligen upp i 89 kg, en siffra som med hänsyn tagen till träets dominerande ställning inom landets byggnadsverksamhet dock ställer Japan långt under de europeiska och nordamerikanska industriområdena. Inom övriga delar av Asien och i Afrika uppgår virkesförbrukningen till en så försvinnande liten kvantitet som 5 kg per inv. Inom detta väldiga område, som omfattar betydligt mer än hälften av mänskligheten, är sålunda virke en vara, som man i stort sett måste reda sig utan. Den är ungefär lika sällsynt som veden i Storbritannien.

Sammanfattningsvis kan sålunda konstateras en stor förbrukning av trä som byggnadsmaterial i de stora barrskogsländerna och då framförallt inom dem av dessa, som ha en hög levnadsstandard och ett väl utvecklat näringsliv. Inom de tre stora barrskogsområdena, Norden, Nordamerika och Sovjetunionen, uppgick 1937 produktionen av sågverksprodukter till 135 milj. kbm, motsvarande bortåt 70 proc. av världsproduktionen på området. Den inhemska konsumtionen inom de olika länderna uppgick till drygt 106 milj. kbm, samtidigt som dock en import på 3 milj. kbm fanns. Inom detta barrskogsområde konsumerade därmed länderna själva icke långt ifrån 80 proc. av sågverkens produktion. Deras export på området utgjorde 73 proc. av världshandeln med sågat virke men representerade likväl en råvaru-

mängd mindre än fjärdedelen av ländernas egen förbrukning av sågverksprodukter.

Man finner alltså att den stora tillgången på barrskog inom några av världens länder till betydande del utjämnas av en stor inhemsk efterfrågan på skogens produkter. Inom Norden, Sovjetunionen och Nordamerika, omfattande 85 proc. av världens barrskogar, gingo sålunda före kriget omkring 40 proc. av skogarnas avkastning till ved, som praktiskt taget i sin helhet förbrukades inom resp. länder. Till sågverken gick en råvarumängd som, om man jämställer 1 kbm sågat virke med 2 kbm råvara, icke torde ha varit mycket mindre än den veden tog i anspråk. Även denna del av skogarnas avkastning förbrukades huvudsakligen — till 75—80 proc. — inom resp. länder. Den stora inhemska förbrukningen av ved och virke uppvägde därmed i hög grad de stora barrskogsländernas tillgång på dessa produkter. Om icke stora delar av dessa områden varit relativt glest befolkade, skulle ju en ännu större del av barrskogarnas avkastning ha tagits i anspråk av den inhemska efterfrågan. Redan för Mellan- och Sydsverige gäller enligt 1936 års skogsutredning[1]), att övervägande delen av företagen inom trävaruindustrien tillgodose huvudsakligen lokala behov.

I motsats till vad som gällde för veden ha vi vidare kunnat konstatera en mycket betydande efterfrågan på trä även i en rad skogfattiga länder, som ha ett väl utvecklat, industrialiserat näringsliv och en hög levnadsstandard. Som ett typiskt exempel anfördes England med en förbrukning av trä, som var nästan lika stor som Sveriges per invånare räknat — samtidigt som landets förbrukning av ved var endast en trehundradel av den svenska. Denna stora förbrukning av virke sträcker sig långt utöver ifrågavarande skogfattiga industriländers egna produktionsmöjligheter och kommer därmed att rikta sig mot utlandet. Vi kunna urskilja ett stort underskottsområde i västra Europa omfattande Storbritannien med Irland, Frankrike, Holland, Belgien, Danmark och Tyskland, vilket före kriget mottog två tredjedelar av världens import av trävaror.[2]) Det andra stora underskottsområdet representerades av Förenta Staterna, som mottog 12 proc. av träimporten. De båda områdenas andel av världsimporten av trävaror uppgick sålunda till i runt tal 80 proc. Eftersom denna efter-

[1]) SOU 1938:53, sid. 37.

[2]) World Timber Trade, ed. 1938. Siffran utgör medeltal för 1936/37.

frågan till mer än 90 proc. avsåg barrträdsvirke, kom den europeiska efterfrågan att huvudsakligen rikta sig mot de stora producenterna i Nord- och Osteuropa, under det Förenta Staterna köpte från Kanada. Vi få alltså här de båda huvudlederna för världshandeln med trä.

Humlum beräknar att 1936/38 träexporten från de nordiska länderna, Sovjetunionen, Baltikum och Polen till Nordvästeuropa motsvarade 56 proc. av hela den maritima världshandeln med trä.[1]) Från detta överskottsområde i nordöstra Europa hämtade Nordvästeuropa årligen sjöledes 15,3 milj. kbm trä. Från det nordamerikanska barrskogsområdet importerades 3,4 milj. kbm trä och från världen i övrigt 1,5 milj. kbm. På samma sätt som Nordvästeuropa sålunda till 75 proc. hämtade sin import av trä från Nordosteuropa, tog Förenta Staterna till 74 proc. den från Kanada. Som tidigare framhållits i annat sammanhang kom därmed medellängden för transporterna av trä i internationell handel att bli förhållandevis kort, något som ju är ganska naturligt ifråga om en produkt med relativt lågt specifikt värde.

Slutligen ha vi i Sydamerika, Afrika och Asien (bortsett från den sovjetryska delen och Japan) funnit en mycket låg träförbrukning. Trots närheten till lövskogar av väldig omfattning riktar sig även här efterfrågan i icke obetydlig utsträckning mot barrträ, varför en viss dylik import äger rum. De tre nämnda områdena mottogo före kriget 8 proc. av världens import av trävaror.[2]) Till större delen rörde det sig här om långa sjötransporter från de europeiska och framförallt nordamerikanska barrskogsländerna.

Humlums beräkningar erbjuda härvid intresse. Det bör ihågkommas att de endast avse den maritima handeln med trävaror och att i huvudsak endast sågverksprodukter äro medtagna, under det oarbetat trä i allmänhet uteslutits. Även är att märka att Humlum räknar Medelhavet som ett område, varför man ur hans uppgifter ej kan urskilja vad som gått till de delar av Afrika och Asien, som gränsa mot Medelhavet. Ur Humlums tabeller kan man nu beräkna att Sydamerika, Afrika och Asien (bortsett från Sovjetunionen) under

---

[1]) Humlum beräknar att internationell handel med trä till 80 proc. sker sjöledes. Hans uppgifter bygga på NF:s statistik, som utesluter nästan allt det oarbetade träet.

[2]) Medeltal för 1936/37 enligt World Timber Trade. FAO:s siffror för importen av sågverksprodukter 1937 ge en högre andel eller 12,5 proc.

1936/38 hade en årlig import av drygt 4 milj. kbm trä. Härav hämtades icke mindre än 70 proc. från de tre stora barrskogsområdena. De långa transporter det härvid blev fråga om återspeglas i att kvantiteterna motsvarade endast 10 proc. av den maritima utrikeshandeln med trä, under det transportprestationen (produkten av kvantitet och sträcka) motsvarade drygt 21 proc. av sjötransporterna med trä.

Ovan har närmast diskuterats trävarornas huvudanvändning, alltså som byggnadsmaterial. Bland de många användningarna i övrigt böra kanske några ord sägas om pitprops och sliprar, detta dels emedan det här rör sig om så betydande kvantiteter som 30 milj. kbm i vardera fallet, dels emedan efterfrågeförhållandena äro väsentligt annorlunda än ifråga om trä för byggnadsändamål. Efterfrågan på pitprops är sålunda i stort sett begränsad till länder med kolgruvor, och behovet av sliprar bestämmes av järnvägsnätets täthet. Därmed kommer efterfrågan på dessa träprodukter i ännu mycket högre grad än vad vi funnit vara fallet med byggnadsmaterialet att koncentreras till industriområdena i Västeuropa. En annan viktig faktor är att ifråga om dessa båda användningar träet icke har någon egentlig konkurrens med andra material, såsom fallet är ifråga om byggnadsmaterial och naturligtvis i ännu högre grad bränsle. Behovet av pitprops och sliprar tillfredsställes utan någon större hänsyn till den egna skogstillgången. Västeuropa stod sålunda 1936/37 som mottagare av 94 proc. av världsimporten av pitprops och 65 proc. av sliprar. För samtliga trävaror utgjorde däremot områdets andel av importen endast 50 proc. Liknande var förhållandet med importen av massaved, vilken som förut nämnts ingår i gruppen oarbetat trä, men som vi återkomma till i nästa avsnitt.

Avslutningsvis kan sålunda konstateras, att skogsöverflödet i länder med stora barrskogstillgångar i hög grad minskas genom den stora förbrukningen i samma länder av icke blott ved utan också trävaror. Emellertid är träförbrukningen mycket betydande också i en rad skogfattiga länder med ett väl utvecklat, industrialiserat näringsliv, och eftersom denna efterfrågan till den alldeles övervägande delen riktar sig mot barrträ, kommer en icke obetydlig internationell handel med detta trä till stånd. Den stora handelsvägen för trä går från Nordost- till Nordvästeuropa. En mindre väg går från Kanada till Förenta Staterna, i sistnämnda fall delvis också motsatta vägen. Utanför Europa, Nordamerika och Sovjetunionen befinna sig länder med praktiskt

taget endast lövskogstillgångar, och förbrukningen av trä är här mycket låg. Till en del riktar sig emellertid också denna efterfrågan mot barrträ och föranleder en icke obetydlig import, som alltså måste hämtas från de avlägsna barrskogsländerna. Av en världsproduktion av trävaror motsvarande 600 milj. kbm råvara gingo före kriget 70—75 milj. kbm i internationell handel. Exportkvoten uppgick sålunda till 12 proc. mot endast 0,1 proc. för veden. Bland trävarorna visade pitprops den högsta exportkvoten, 20 proc., och därnäst följde sågverksprodukterna med omkring 16 proc.

Efterfrågan på pappersmassa

Den tredje huvudanvändningen för träet är som råvara för massafabrikerna. Före kriget beräknades härför åtgå 105 milj. kbm.[1]) Härav vidareförädlades 100 milj. kbm till papper och papp, under det ännu mot 1930-talets slut konstsilket krävde en råvara på endast 3 milj. kbm trä och cellullen 2 milj. kbm. Gentemot de minst 800 milj. kbm trä som gå till ved och de 450 milj. som bli byggnadsmaterial, är som synes råvaruförbrukningen på 100 milj. kbm för papper och papp relativt blygsam. Pappersmassan representerar emellertid ett betydligt högre värde per förbrukad kubikmeter råvara än ved och trävaror. För pappersmassetillverkningen åtgå mindre än 7 proc. av skogarnas avkastning, men denna produkt representerar likväl ett värde nästan dubbelt så högt som veden, som kräver bortåt 60 proc. av all avverkning. En viss kvantitet trä förvandlad till massa har ett värde mer än dubbelt högre än om det blivit till sågverksprodukter och nästan femton gånger högre än om det förbrukats som ved. Kvantitativt representerar massan blott 7 proc. av skogarnas avkastning men värdemässigt 27 proc.

Såsom i ett tidigare sammanhang framhållits kan papperet i anslutning till de olika kvaliteterna uppdelas på tre huvudanvändningar, nämligen som emballage, som tidningar samt som böcker och skrivmaterial. Som emballage användas de olika kvaliteterna omslagspapper liksom papp med sulfatcellulosan som viktigaste beståndsdel, för tidningarna det speciella, trähaltiga tidningspapperet, huvudsak-

[1]) Siffran användes bl. a. av Grottian och FAO.

ligen bestående av slipmassa, och för övriga ändamål och då i första rummet böcker och skrivmaterial huvudsakligen det blekta sulfitpapperet. Produktionen av tidningspapper uppgick före kriget till 7,5 milj. ton och av övrigt papper till 12,8 milj. (tab. 31). Papproduktionen slutligen synes enligt NF:s uppskattning mot 1930-talets slut ha uppgått till omkring 8,5 milj. ton per år. Den totala produktionen av papper och papp torde sålunda under den här behandlade perioden ha uppgått till 28—29 milj. ton per år.

Efterfrågan på papper bestämmes av levnadsstandardens höjd och graden av industrialisering, vilket ju under 1930-talet till stor del var samma sak. Den ursprungliga användningen för papper var ju som skrivmaterial och för böcker, och så länge detta utgjorde huvudanvändningen, låg det mycket i den gamla satsen, att man på pappersförbrukningen kan avläsa en nations kulturella nivå. Möjligt är att satsen blev föråldrad redan med den pappersslukande tidningspressens utveckling, men säkert är att den icke längre gällde för 1930-talet, när inom stora områden emballaget representerade den största papperskonsumtionen.

Hög industriell standard kräver oerhörda kvantiteter papper för distributionsändamål. En del därav gäller givetvis förpackning av råvaror och halvfabrikat, men lejonparten absorberas av konsumentförpackningarna. Redan i början av 1930-talet beräknades det, att till förpackningar av olika slag förbrukades mer än hälften av allt papper och papp, som framställdes. Vad återigen tidningspapperet beträffar, har ju läskunnigheten spritts till en allt större del av jordens befolkning, men ännu under den period vi här behandla var det allmänna tidningsläsandet begränsat till ett mindretal länder med hög kultur och levnadsstandard. Samma gällde i stort sett förbrukningen av bok- och skrivpapper. Sålunda bestämmes efterfrågan på papper av levnadsstandarden och näringslivets industrialisering, medan det för veden dominerande och för trävirket viktiga sambandet med skogstillgången är utan praktisk betydelse.

Efterfrågan på papper visar en ganska hög grad av konjunkturkänslighet. Minst hälften av allt papper användes som nämnts för emballage, och åtgången varierar därför med omsättningen och möjligen ännu starkare, eftersom de dyrare märkesvarorna med ofta vackert utstyrda förpackningar under dåliga tider i viss mån få ge plats åt billigare, icke paketerade kvaliteter — och tvärtom under goda

tider. Tidningsköparnas efterfrågan visar icke någon stor påverkan av konjunkturläget, men på grund av annonsmängdens starka beroende av konjunkturläget blir pappersåtgången likväl starkt påverkad av det ekonomiska läget. Starkt konjunkturkänslig torde även efterfrågan på böcker vara. Under depressionsperioder medför tendensen att genom handelspolitiska åtgärder så långt möjligt reservera den sjunkande efterfrågan åt den inhemska produktionen, att importen sjunker mer än förbrukningen. Enligt Grottian sjönk världsimporten av papper och papp med 22 proc. från 1929 till 1932. För massa var importminskningen något mindre eller 20 proc.[1])

I motsats till de produkter vi tidigare behandlat bestämmes pappersindustriens råvaruefterfrågan praktiskt taget helt av andra faktorer än den inhemska skogstillgången. Under det träet har en stor och utanför skogsområdet som regel övermäktig konkurrens från andra bränslen och en visserligen betydligt gynnsammare men dock av allt hårdare konkurrens hotad ställning som byggnadsmaterial, är träet praktiskt taget utan konkurrenter som råvara för papper och papp. Andra råvaror som lump, espartogräs, halm m. m. spela ringa roll. Med den före kriget använda tekniken var för övrigt råvaruvalet ännu mera begränsat, nämligen till barrträ. Medan behovet av bränsle och byggnadsmaterial endast under vissa omständigheter leder till efterfrågan på trä, är detta alltid fallet med förbrukningen av papper och papp.[2]) Annorlunda var förhållandet med den lilla del av massaproduktionen, som före kriget gick till textilindustrien. Där var ju konkurrensen med andra spånadsämnen hård.

Såsom efterfrågeförhållandena för papperet gestalta sig, ha vi alltså att vänta en stark koncentration av förbrukningen till världens industriländer, vilka ju samtidigt före kriget kännetecknades av en hög levnadsstandard. Förbrukningssiffror för dels tidningspapper, dels övrigt papper kunna vi erhålla ur vårt tidigare material (tab. 32) och de finnas återgivna i tabell 44. De måste emellertid betraktas endast som ungefärliga, särskilt ifråga om de länder för vilka enligt noter till tab. 31 endast ofullständiga eller uppskattade siffror för pappersproduktionen föreligga. Mest tillförlitliga äro siffrorna för

[1]) Grottian, o. a. a. tab. 108, 110 o. 112.

[2]) Dock konkurrerar givetvis pappersavfallet med den nyproducerade massan. Det beräknades före kriget att bortåt 20 proc. av pappersfabrikernas råvara bestod av gammalt papper.

Tab. 44. Förbrukningen av papper inom olika områden 1936/38 (kg/inv.)

Område	Tidn. papper	Övrigt papper	Summa papper	Massa-förbrukn.
Norden	10,7	23,2	33,9	54
därav Sverige	12,8	30,1	42,9	52
» Finland	10,2	12,9	23,1	54
» Norge	6,8	21,1	27,9	57
Nordamerika	24,3	35,2	59,5	80
därav Förenta Staterna	25,2	36,6	61,8	81
» Kanada	14,9	21,2	36,1	62
Sovjetunionen (inkl. Baltikum)	1,2	3,6	4,8	5
Centr.- o. Sydeuropa (exportörer)	1,4	5,8	7,2	7
Västeuropa	16,4	20,7	37,1	43
därav Storbritannien	26,9	27,7	54,6	64
Centr.- o. Sydeuropa (importörer)	3,2	16,7	19,9	18
därav Tyskland	4,9	28,9	33,8	29
Latinamerika	2,2	2,7	4,9	6
Australien	21,1	10,2	31,3	41
Japan	5,0	5,8	10,8	13
Asien o. Afrika	0,2	0,3	0,5	1
Världen	3,5	5,9	9,4	11

Källa: De båda första kolumnerna bygga på uppgifterna i tab. 31, under det den tredje ger massaförbrukningen 1937 enligt Forestry and Forest Products, tab. C. Ländergruppering liksom tab. 43.

konsumtionen av tidningspapper, och de överensstämma för övrigt mycket nära med de av Smedslund beräknade,[1]) dock med undantag för just Finland, där Smedslund av någon anledning har en endast hälften så stor siffra. För annat papper än tidningspapper äro däremot konsumtionssiffrorna endast ungefärliga. God överensstämmelse föreligger dock med Ingvar Ohlssons[2]) beräkningar ifråga om de länder för vilka han ger konsumtionssiffror.

De på grundval av tab. 31 beräknade konsumtionssiffrorna inrymma som nämnts icke pappen. De lida därjämte av den svagheten, att hänsyn ej kunnat tagas till förändringar i lagerhållningen inom resp. länder, något som ju dock får mindre betydelse när, som fallet här

[1]) Smedslund, K., Världens tidningspapperskonsumtion per capita år 1936—1939, Pappers- och Trävarutidskrift för Finland. Specialnummer 1942.

[2]) Ohlsson, Ingvar, Statistisk undersökning av den skandinaviska (svenska) pappers- och pappexportens struktur och betingelser 1921—1939. Manus. 1943.

är, en treårsperiod ligger till grund. Försök att taga hänsyn till lagerhållningen har emellertid gjorts av FAO i Forestry and Forest Products. Detta är ganska nödvändigt, eftersom siffrorna där omfatta endast år 1937. Dessa konsumtionssiffror, vilka också återgivits i tab. 44, ligga som synes nästan genomgående högre än de, som bygga på vårt eget material. Till en del förklaras detta av att FAO:s uppgifter innefatta all massakonsumtion, sålunda också papp och viskosmassa (för textilindustrien), och vidare av att de avse endast toppåret 1937. En annan orsak till avvikelserna är emellertid att FAO i produktion och handel jämställer ett ton papper med ett ton massa, under det som vi sett papperet representerar en 10 proc. högre massakvantitet. Särskilt länder, som exportera mycket papper, få därmed en mycket hög inhemsk förbrukningssiffra. Detta är märkbart framförallt ifråga om världens utan jämförelse största pappersexportör, Kanada, som av FAO tilldelats en alltför hög inhemsk massaförbrukning.

Den största förbrukaren av papper är, som framgår av tabell 44, Förenta Staterna. Vårt material visar för detta land en papperskonsumtion på bortåt 62 kg per inv., och Ohlsson har siffran 64 kg. Lägges härtill förbrukningen av papp, vilken i Förenta Staterna är enorm och står utan motstycke i andra länder, kommer man upp i 100 kg per inv.[1]) FAO visar en massaförbrukning på endast 81 kg, vilket kan förklaras av att den väldiga pappfabrikationen till betydande del bygger på gammalt papper och alltså ej representerar någon konsumtion av massa.

Närmast Förenta Staterna som pappersförbrukare och icke långt efter kommer Storbritannien med 55 kg. Härtill kommer en pappförbrukning, som enligt senaste tillgängliga siffra (1935) uppgick till 15 kg. Storbritannien är per invånare räknat världens största förbrukare av tidningspapper. På tredje plats bland pappersförbrukarna, fastän långt efter de båda stora, kom före kriget Sverige med 43 kg, vartill kommo 11 kg papp. Sistnämnda vara spelade[2]) i vårt land en relativt liten roll på grund av konkurrensen från trälådorna. En pappersförbrukning på minst 20 kg pr inv. kännetecknade vidare Norge, Finland och Danmark samt en rad europeiska industriländer,

[1]) Förenta Staternas pappförbrukning 1936/38 enligt Ohlsson 37,5 kg per inv.

[2]) Detta förhållande har på senare år ändrats och Sveriges pappförbrukning kraftigt stigit.

nämligen Belgien, Holland, Frankrike, Tyskland, Österrike och Schweiz. Utanför Europa uppnåddes en pappersförbrukning av denna storlek endast av Nordamerika och Australien.

De här nämnda länderna, vilka sålunda omfatta Norden och det industrialiserade Väst- och Mellaneuropa samt Nordamerika och Australien, kännetecknades samtliga före kriget av en hög levnadsstandard. De hyste knappt 17 proc. av världens befolkning. De konsumerade emellertid 82 proc. av allt tidningspapper och 78 proc. av övrigt papper — eller i runt tal 80 proc. av världsproduktionen av papper. Enligt FAO var deras andel av massakonsumtionen ungefär lika stor och uppgick till 81 proc.

En invånare i det ovannämnda området konsumerade före kriget i genomsnitt 45 kg papper per år, under det för övriga länder, omfattande mer än 83 proc. av jordens befolkning, förbrukningen stannade vid 2 kg. Här återfinna vi en rad länder i Ost- och Sydeuropa med en förbrukningssiffra på 6 kg, Sovjetunionen jämte Baltikum på knappt 5 kg samt Latinamerika på samma nivå. I övrigt framgår det industrialiserade Japans låga standard av siffran 11 kg, som dock är hög i jämförelse med Asien i övrigt, där den ej når upp till mer än 0,5 kg. Samma låga pappersförbrukning visar Afrika.

Förbrukning av papper och papp representerar som nämnts som regel en efterfrågan på barrträ. Eftersom denna förbrukning är koncentrerad till en rad relativt skogfattiga länder och även i övrigt i stor utsträckning äger rum inom områden, som sakna nämnvärd tillgång till det barrträ, som utgör den huvudsakliga råvaran, måste en betydande utrikeshandel komma till stånd på detta område. Denna handel kan gälla råvaran massaved, halvfabrikatet massa eller det färdiga papperet. Under 1936/37 uppgick exporten av massaved till 9 milj. kbm per år, under det 1936/38 massaexporten representerade en råvarumängd av 29 milj. kbm och papperet 22 milj.[1]) Detta gör sammanlagt 60 milj. kbm. Härtill kommer handeln med papp, som i ett tidigare sammanhang uppskattats till något sådant som 5 milj. kbm råvara. Å andra sidan sker en del reexport av vidareförädlad vara, av Streyffert för perioden 1925/27 uppskattad till 7 milj. kbm för samtliga skogsprodukter. Låta vi dessa båda faktorer uppväga varandra, skulle alltså av de 105 milj. kbm, som årligen åtgå för fram-

[1]) Massavedsexporten ur World Timber Trade, sid. 76, de båda andra siffrorna ur tab. 37 ovan.

ställningen av pappersmassa, icke mindre än 60 milj. gå ut i världshandeln i form av massaved, massa eller papper. För kanske 5 milj. kbm härav sker någon del av förädlingen i ett tredje land. Vi få sålunda för papperet och dess råvaror en exportkvot på icke mindre än 57 proc. mot som nämnts endast 12 proc. för trävarorna (exkl. massaved) och 0,1 proc. för veden.

Vad först handeln med massaved beträffar, så ingår som nämnts denna i den redan i ett föregående avsnitt behandlade gruppen oarbetat trä. Framförallt Tyskland har strävat efter att taga in så stor del av importen som möjligt på detta låga förädlingsstadium, vilket ju medför höga transportkostnader. Å andra sidan har Tyskland närmast i öster haft en rad skogsexporterande länder med ett mindre väl utvecklat näringsliv. Världens störste importör av massaved var under 1936/38 Tyskland, som mottog 38 proc. av totalimporten, och den andra stora importören var Förenta Staterna med 36 proc. Sistnämnda land fick sin massaved från Kanada, som stod för likaledes 36 proc. av exporten, under det Tyskland köpte från i första rummet Sovjetunionen, som levererade 25 proc. av världsexporten av massaved, men också från Finland, Baltikum, Polen, Tjeckoslovakien och Österrike.

Det är emellertid som nämnts blott 10 proc. av massaveden, som går på export, vilket ju betyder att produktionen av massa till 90 proc. är lokaliserad till de länder, där träet avverkas. Det är från dessa länder, som massaexporten kommer, och importörer äro en rad med pappersindustri utrustade länder (beträffande viskosmassan textilindustri). Den stora huvudvägen för massa gick 1936/38 från de tre nordiska länderna, vilka svarade för bortåt 75 proc. av världens massaexport, till dels det industrialiserade Nordvästeuropa, dels Förenta Staterna, vilka båda områden stodo som mottagare av närmare 80 proc. av världens massaimport. Andra handelsvägar för massan, ehuru av mindre betydelse, gingo från de nordiska länderna till några länder i Mellaneuropa, till Latinamerika och till Japan. Massaexporten från de nordiska länderna beräknas av Humlum[1]) utgöra 82 proc. av alla sjötransporter av massa, vilka senare i sin tur omfatta 5,1 milj. ton av de 5,7 milj., som ingå i världshandeln. I övrigt går en del massa från Kanada till främst Förenta Staterna samt från Baltikum, Tjeckoslovakien och Österrike med halva kvantiteten till europeiska

[1]) Humlum, o. a. a. sid. 87.

pappersfabrikanter och den andra hälften huvudsakligen till Förenta Staterna men också Sydamerika.

För massan gäller liksom för träet, att den stora handelsvägen går från Nordost- till Nordvästeuropa, vilket betyder att den genomsnittliga transportlängden blir relativt kort. Massan går dock i betydligt större utsträckning än träet i handel mellan de olika världsdelarna. Man kan ur Humlums tabeller[1]) läsa ut att 1936/38 icke mindre än i runt tal 40 proc. av den massa, som fraktades sjöledes, gick mellan världsdelarna (sjötransporterna omfattade bortåt 90 proc. av hela massaexporten), medan för träet motsvarande siffra var 27 proc. För massan gällde dock härvid huvudsakligen den icke alltför långa vägen från de nordiska länderna till Förenta Staterna, under det ofta det tropiska lövträet och också en del av barrträet hade en flerdubbelt längre transport. För massan kom av denna anledning den genomsnittliga transportvägen, 2.780 sjömil, att endast obetydligt överstiga träets.

Såsom redan framgått av det föregående är papperstillverkningen ej på långt när i samma utsträckning som framställningen av massa lokaliserad till råvaruproducenterna. Under det massan som nämnts till 90 proc. framställes i det land där massaveden avverkats, sker produktionen av papper till knappt 75 proc. i det massaproducerande landet men till drygt 25 proc. i länder, som importerat massan. Man kan kanske något åskådligare uttrycka saken så, att av den massa, som icke förbrukas inom vederbörande produktionsland, går större delen (57 proc.) på export som massa och mindre delen som färdigprodukt i form av papper. Här rådde dock 1936/38 stor skillnad mellan å ena sidan Kanada, från vilket land exporten endast till 24 proc. skedde i form av massa men till 75 proc. i form av tidningspapper och till 1 proc. som annat papper, och å andra sidan övriga exportörer, för vilka massan dominerade till närmare 70 proc., under det blott 13 proc. gingo ut som tidningspapper och 18 proc. som annat papper.

För tidningspapper blir därmed den utan jämförelse viktigaste handelsvägen från Kanada till Förenta Staterna. Det förra landet exporterar enligt förkrigssiffrorna två tredjedelar av allt tidningspapper, som går i internationell handel, och det senare står som mottagare av en ungefär lika stor andel av världsimporten. Från de

[1]) Humlum, o. a. a. tab. 11 och 12.

nordiska länderna gå endast 18 proc. av exporten av tidningspapper, varvid den viktigaste förbindelsen utgör de finska leveranserna till Storbritannien.

Av övrigt papper, varibland omslagspapperet dominerar, är Sverige den störste exportören, varefter följer ett förhållandevis stort antal länder, som delvis på grundval av importerad råvara exportera större eller mindre kvantiteter papper. Exportkvoten är här så låg som knappt 9 proc. mot 53 proc. för tidningspapperet. Köparna av det »övriga» papperet äro spridda över nästan hela jorden, och av den svenska exporten på området går ungefär hälften utanför Europa.

Avslutningsvis skall här endast konstateras, att under det efterfrågan på ved helt och på trä i betydande grad varierar med tillgången på skog och därvid huvudsakligen med tillgången på barrskog, är detta icke fallet ifråga om förbrukningen av papper. Tvärtom gäller här, att de största förbrukarna ofta äro att finna inom skogfattiga industriländer, varpå Storbritannien utgjort det viktigaste exemplet. Under det sålunda förbrukningen av ved och trävaror i betydande grad utjämnar olikheterna i tillgången på barrskog, är detta i stort sett icke fallet med papperskonsumtionen. Tvärtom skärper den i många fall bristen på barrträ, och ifråga om icke mindre än 60 proc. av totalkonsumtionen måste råvaran, halvfabrikatet eller den färdiga produkten hämtas från utlandet. Endast 7 proc. av avverkningen inom världens skogar åtgå för papperet, men denna produkt och dess råvaror representera ungefär hälften av världshandeln med skogsprodukter.

C. FÖRÄDLINGSGRADEN I VÄRLDSHANDELN MED SKOGSPRODUKTER

I det föregående ha vi konstaterat stora lokala olikheter i såväl tillgång som efterfrågan på skogsprodukter, de förra närmast anslutande sig till förekomsten av lätt exploaterbar barrskog, de senare varierande med behovet av i främsta rummet bränsle, byggnadsmaterial och papper. Nordosteuropa och Kanada utgöra de båda stora överskottsområdena, och från dem kommo före kriget bortåt 80 proc. av världsexporten av skogsprodukter. De båda stora underskottsområdena återigen omfattade Nordvästeuropa jämte Tyskland samt

Förenta Staterna, mottagare av likaledes icke långt ifrån 80 proc. av skogsimporten. Den ena huvudvägen i världshandeln med skogsprodukter har därmed kommit att gå mellan Nordost- och Nordvästeuropa, den andra mellan Kanada och Förenta Staterna. I övrigt grenar ett nät av mindre handelsvägar ut sig över praktiskt taget hela jordklotet.

Det återstår nu endast att säga något om sammansättningen och omfattningen av denna handel. Såsom framhölls i inledningskapitlet beror det på de många överföringshindren i form av dels transportkostnader, dels handels- och valutapolitiska åtgärder i vilken utsträckning olikheterna på tillgångs- och efterfrågesidan leda till handel mellan länderna. De ha också stort inflytande på förädlingsgraden hos de i utrikeshandeln ingående produkterna, varvid som allmän regel kan uppställas, att transportkostnaderna hårdast drabba de mindre förädlade varorna, under det hinder av handelspolitisk art tvärtom drabba de mer förädlade varorna hårdast.

Vad först bränslebehovet beträffar, ha vi redan funnit, att detta icke leder till någon utrikeshandel med skogsprodukter att tala om. Av produktionen på minst 800 milj. kbm går endast en obetydlighet på mindre än 1 milj. kbm i internationell handel. Och som vi sett är även denna lilla handel med ved till stor del beroende på en speciell omständighet, nämligen att Ungerns bränsleförsörjning genom landavträdelser efter första världskriget till en del förvandlades från inrikes till utrikes handel.

Två faktorer äro härvid avgörande, nämligen dels den stora elasticiteten hos efterfrågan på ved, dels den höga transportkostnaden för denna vara. I svensk industristatistik räknas värmevärdet av 1 ton stenkol motsvara 4,4 ton ved och 1 ton brännolja 6,6 ton ved.[1]) Därtill kommer att en viss vikt ved skrymmer så mycket mer än samma vikt av de övriga bränslena. Med rådande tillgångs- och efterfrågeförhållanden är det den höga transportkostnaden, som hindrar utrikeshandel med ved. Såsom i annat sammanhang omnämnts är avståndet mellan världens största och minsta förbrukare av ved per invånare räknat så kort som mellan Finland och Storbritannien. Att de mot slutet av 1930-talet rådande självförsörjningssträvandena också i några

[1]) T. ex. SOS Industri 1937, där 1 ton stenkol likställes med 5,9 kbm ved och 0,67 ton brännolja. Vidare omräknas i handelsstat., t. ex. SOS Handel 1938, sid. 18, 1 kbm ved till 700—800 kg.

fall kunna ha verkat hindrande på handeln med ved synes framgå av Ungerns sjunkande vedimport, vilken gick hand i hand med en ökad inhemsk vedproduktion.

För Sverige var före kriget liksom för övriga skogsexportörer utförseln av ved obetydlig. I den internationella statistiken[1]) upptages ej alls någon utförsel av ved från Sverige under 1936/37, och i den svenska handelsstatistiken återfinnas endast obetydliga in- och utgående poster med ett importöverskott 1936/38 på 14.000 kbm.

Handeln med trävaror

Övergå vi så till gagnvirket, beräknades före kriget årsproduktionen härav till omkring 700 milj. kbm, varav 105 milj. förvandlades till pappersmassa och sålunda 595 milj. blevo trävaror i olika former. Av sistnämnda kvantitet gingo 72 milj. kbm i internationell handel (härvid bortses alltså från massaveden). Exportkvoten blir därmed 12 proc.

För den oarbetade (och bilade) delen av trävaruexporten var emellertid exportkvoten betydligt lägre. Endast 14 milj. kbm oarbetat trä gingo 1936/37 i internationell handel mot 58 milj. kbm sågat trä.

Det oarbetade träet i världshandeln är endast till en mindre del att betrakta som råvara för sågverksprodukter. Till större delen rör det sig i stället om produkter avsedda för andra användningar. I tabell 45 är för det oarbetade träet massaveden redan frånräknad, och den därnäst största posten utgöres som synes av pitprops med 5,9 milj. kbm, vartill komma sliprar med 1,2 och ledningsstolpar med 0,9 milj. kbm. Om samtliga dessa produkter gäller, att i motsats till övriga trävaror ha de icke känning av någon större konkurrens från andra råmaterial. När därför användningen av dylika produkter är koncentrerad till länder fattiga på skog, leder detta till en stor utrikeshandel. Så är fallet med pitprops för kolgruvorna, vilken produkt uppvisar en högre exportkvot än något annat trä, nämligen i runt tal 20 proc.

Bortse vi alltså från dessa speciella produkter av oarbetat eller bilat trä[2]) var det 1936/37 endast 6 milj. kbm oarbetat trä, som gingo i

[1]) World Timber Trade, ed. 1938, sid. 18.

[2]) Ehuru sliprar i statistiken som regel föras under gruppen oarbetade eller endast bilade trävaror, äro i verkligheten en betydande del av dem sågade.

världshandeln mot som nämnts den tiodubbla kvantiteten sågverksprodukter. Även av dessa 6 milj. kbm oarbetat trä bestod en hel del av bjälkar, sparrar m. m. avsedda att direkt användas i byggnads- och anläggningsarbeten. Handeln med för sågning avsedda stockar kan därför för förkrigsåren beräknas till endast några få miljoner kbm per år.

Av sågverksprodukter gick före kriget i internationell handel en kvantitet motsvarande 58 milj. kbm råvara. Om man beräknar sågverkens totala råvaruförbrukning till 350 milj. kbm,[1]) fås en exportkvot på 16,5 proc. En liknande siffra eller 16,6 proc. ge FAO:s siffror för »lumber». Handeln med sågverksprodukter domineras till drygt 90 proc. av trä, som enbart sågats, under det högre förädlingsstadier såsom hyvlat virke och lådbräder utgöra en obetydlig andel.

I vilken utsträckning träet i nästa förädlingsstadium, alltså vad vi i ett tidigare sammanhang kallat arbeten av trä, går i handel mellan länderna sakna vi tyvärr uppgifter om. Man kan dock av flera skäl antaga, att det härvid rör sig om relativt obetydliga kvantiteter. Den ovannämnda världsstatistiken visar sålunda, att redan när man kommer upp till hyvlat virke och lådbräder kvantiteterna ej bli större än någon miljon kbm. Samma statistik ger siffror för världshandeln med plywood, vilken 1936/37 stannade vid 0,7 milj. kbm, en siffra som även om man försökte räkna om den till förbrukad råvara blir ganska blygsam. Ytterligare en faktor, som talar mot att arbeten av trä utgöra någon post i den internationella handeln, är att för ett land som Sverige, som är en av världens största trävaruexportörer och vars export av skogsprodukter därtill karakteriseras av en mycket hög förädlingsgrad, arbeten av trä före kriget spelade en försvinnande liten roll i jämförelse med trävarorna. Den sedermera uppkomna utförseln av monteringsfärdiga trähus sammanhänger ju med efterkrigstidens stora återuppbyggnadsbehov.

Vi finna alltså att världshandeln med trä i huvudsak består dels av några speciella produkter av oarbetat eller bilat trä med pitprops som den viktigaste representanten, dels av sågat virke. Däremot är handeln med råvara för sågverken obetydlig, och detta torde också vara fallet med arbeten av trä. Förhållandena kring de nämnda produkterna av oarbetat trä ha redan berörts och karakteriseras framför-

[1]) FAO har siffran 325 milj. kbm men synes därvid ha använt ett evalveringstal på 1,67, under det som tidigare nämnts vi använda 2.

allt av att på dessa områden träet har en endast obetydlig konkurrens med andra råvaror, och nu återstår närmast frågan varför trävarorna i övrigt till huvudsaklig del utföras i ett visst förädlingsstadium, nämligen som sågade.

Att för sågning avsett trä icke exporteras i oarbetat tillstånd beror på de höga transportkostnader, som skulle uppstå. Såsom i annat sammanhang framhållits, kan man räkna med att vid sågningen bortåt halva volymen går förlorad. Det är därför en allmän regel, att sågverken placeras så nära avverkningsområdet som möjligt. Den enda form av billig timmertransport, som existerar, representerar flottningen, och där denna transport kan komma till användning, bli sågverken i regel förlagda till flodmynningar vid kusten med möjlighet till drift i stor skala. När flottningsleder icke finnas, blir det ofta mest ekonomiskt att förlägga sågverken inom själva produktionsområdet, varvid som regel driften sker i mindre skala. Exempel härpå ha vi i mellersta och södra Sverige men också t. ex. i Polen och i Nordamerika, där ifråga om de mot den svårtillgängliga Hudson Bay rinnande vattendragen förädlingsindustrierna förlagts till de punkter inne i landet, där flottningen avbrytes, varefter de färdiga produkterna med järnväg föras till avsättningsmarknad eller utskeppningshamn.

Liksom fallet är med veden, hindrar sålunda den höga transportkostnaden längre transporter av oarbetat gagnvirke, och sågverken bli därmed lokaliserade till produktionsområdet eller flodmynningar. Att likväl en del oarbetat trä avsett för sågning går i internationell handel sammanhänger som regel med speciella omständigheter. För vissa skogsområden kommer sålunda den bäst belägna förädlingsindustrien att befinna sig utanför landets gränser. Ett exempel härpå hade vi redan, när det i ett föregående avsnitt nämndes, att flottningslederna i norra Sverige tillföra vårt land en del virke från grannländerna, och det kan tilläggas att även i övrigt en del avverkning i norra Finland med fördel går över havet till svenska sågverk. På samma sätt lågo före kriget tyska sågverk bäst till för en del angränsande avverkningar i Polen. En annan orsak till att sågtimmer går på export oarbetat kan vara att avverkningarna vid viss tidpunkt bli alltför stora i förhållande till sågverkens kapacitet — det har dock i alla träexporterande länder rått en strävan att anpassa sågverksindustriens kapacitet efter avverkningen av sågtimmer. I den mån detta icke lyckats har

det som regel befunnits fördelaktigare att inrikta exporten av oarbetat trä på speciella produkter än på sågtimmer.

Slutligen skall i detta sammanhang icke bortses ifrån att den lilla handel med sågtimmer, som trots allt ägde rum före kriget, till en del sammanhängde med andra överföringshinder än transportkostnaderna, nämligen den förda handelspolitiken. Närmast gällde det härvid Tyskland, det land som mer konsekvent än något annat sökte föra importen tillbaka till lägsta möjliga förädlingsgrad. Att detta land före kriget mottog en tredjedel av världsimporten av timmerstockar (logs) men mindre än en tiondel av det sågade virket var en följd av denna politik och ledde till att dess grannar i öster, däribland icke minst Polen, levererade mer oarbetat trä än vad som motiverades av ekonomiska förhållanden.

Trots allt var det dock före kriget för världen i dess helhet endast en ganska obetydlig del av sågtimret, som utfördes i oarbetat skick. Sågverken voro med endast obetydliga undantag lokaliserade till produktionsområdet eller stodo i flottförbindelse med detta. För den fortsatta träförädlingen var däremot förhållandet det motsatta i vad avsåg trävaror avsedda för export. Exakta uppgifter finnas som nämnts icke tillgängliga, men man kan likväl konstatera, att den redan ifråga om hyvlingen framträdande tendensen att förlägga förädlingsindustrien till importlandet helt gjort sig gällande ifråga om träförädlingsindustrien i övrigt.

Till en början må härvid framhållas, att träet har en så mångsidig användning och produkterna i så hög grad äro präglade av lokala förhållanden ifråga om utförandet, att möjligheterna för den standardiserade masstillverkning, som en exporterande förädlingsindustri som regel kräver, äro relativt begränsade. Detta gäller sålunda i stor utsträckning huvudanvändningen, alltså som byggnadsmaterial, där tillpassningen som regel sker med hänsyn till varje särskilt bygge och vanligen utföres först på byggnadsplatsen. Möbler utgöra ett annat exempel på produkter, vars utförande starkt varierar från land till land.

Ytterligare kan framhållas[1]) att de mera förädlade träprodukterna icke erbjuda samma lätthet att transportera som t. ex. sågat trä. De

[1]) Uppgifterna om exportsvårigheterna ifråga om arbeten av trä till en del lämnade av förutvarande direktören för A/B Svenska Möbelfabriker, Bodafors, Edv. Miltopaeus.

bli ganska skrymmande och kräva stor omsorg ifråga om emballage, särskilt när större arbete nedlagts på ytbehandlingen. Stor hänsyn måste vidare tagas till klimatets fuktighet på förbrukningsorten. Om detta visar större avvikelse från vad som råder på produktionsplatsen, kunna skador uppstå. Redan en amerikansk möbelindustri, som vill arbeta för hela Förenta Staterna, måste ha tre tillverkningsavdelningar med olika grad av luftfuktighet.

Även om alltså icke obetydliga hinder förefinnas mot en lokalisering av den fortsatta träförädlingen till exportlandet, är det dock uppenbart att före kriget en dylik lokalisering hade kommit till stånd i högre grad än vad fallet var, om icke också hinder av andra slag förefunnits. För standardiserade byggnadselement som dörrar och fönster, för möbeldelar och hela enklare möbler liksom för möbler överhuvud taget till angränsande länder med samma klimattyp och för ett otal småartiklar av trä skulle säkerligen, om endast ekonomiska faktorer fått fälla utslaget, det visat sig fördelaktigt att i högre grad än fallet var förlägga förädlingsindustrien till det träproducerande landet. Vad som här under mellankrigstiden och då särskilt under 1930-talet trädde till var importländernas strävan att så långt möjligt lokalisera förädlingsindustrien till det egna landet. Denna tendens gjorde sig som nämnts gällande redan när det gällde hyvling av virket och tillverkning av lådbräder. I Svenska trävaruexportföreningens årsberättelse 1937 framhölls, att i Storbritannien, vår utan jämförelse största träkund, det bedrevs »en kampanj för höjning av tullarna å vissa slag av bearbetade trävaror, inbegripet hyvlade bräder och lådbräder, omfattande vissa grupper, för vilka tullsatserna för närvarande äro bundna i gällande svensk-brittiska handelsöverenskommelse». Det var emellertid ej endast tullar, som under dessa år mötte de mera bearbetade trävarorna. I Trävaruexportföreningens rapport påföljande år heter det om Danmark, en annan stor köpare av svenskt trä, att detta lands minskade import från Sverige av hyvlade trävaror »torde få anses såsom utslag av en målmedveten strävan hos valutakontoret att förbehålla förädlingen av trävaruimporten åt danska hyvlerier».[1]) Det kan nämnas, att i början av 1930-talet samma land likaledes med hjälp av valutarestriktioner reducerat den svenska möbelexporten dit till en bråkdel av dess förutvarande värde, samma åtgärd

[1]) Centralstyrelsens berättelse till Svenska trävaruexportföreningens ordinarie vårmöte den 9 mars 1938, Uppsala 1938, sid. 10.

som tio år tidigare vidtagits av Norge med hjälp av en kraftig tullhöjning.

Man kan sålunda konstatera, att de sågade trävarornas dominerande ställning inom världshandeln med trä i huvudsak är en följd å ena sidan av de stora transportkostnaderna för oarbetat sågtimmer och å andra sidan svårigheterna att exportera trävaror av högre förädlingsgrad, varvid i sistnämnda fall den av importländerna förda handelspolitiken icke minst varit av betydelse.

De olika överföringshindren påverka givetvis ej blott utrikeshandelns sammansättning utan också dess omfattning. Vad först beträffar transportkostnaderna i vidaste bemärkelse, bli dessa ju ganska dryga för en i förhållande till värdet så tung och skrymmande vara som trä och minska därmed i hög grad möjligheterna för internationell handel, särskilt när det gäller längre avstånd. Såsom tidigare omnämnts är den genomsnittliga transportvägen för de trävaror, som gå i internationell handel, betydligt kortare än för flertalet andra handelsvaror, och endast en fjärdedel av handeln med trä gick före kriget mellan olika världsdelar.

Av mycket stor betydelse voro vidare under nu ifrågavarande period överföringshinder sammanhängande med den av importländerna förda handelspolitiken. Marknadsberättelser från dessa år, såväl svenska som utländska, sysselsätta sig i hög grad med dessa handelshinder. Från importländernas sida önskade man med denna politik vanligen gynna och uppmuntra inhemsk produktion, men i viss utsträckning användes importrestriktionerna också för att minska den inhemska förbrukningen av importvaror. Som regel fingo åtgärderna en verkan i båda dessa riktningar, och graden av självförsörjningen steg.

Läget kan belysas med några uttalanden ur de svenska marknadsrapporterna från dessa år.[1]) Trävaruexportföreningen uttalar sålunda om läget under 1936, att de hinder mot trävaruimporten, som redan tidigare införts i ett flertal importländer av betydelse för den

[1]) Största intresset erbjuda härvid de redan tidigare citerade berättelserna från Svenska trävaruexportföreningen, vilka varje år föreligga i tryck till vårmötet och behandla läget under det gångna året. Årsberättelser över marknadsläget icke blott i Sverige utan också i en rad andra länder återfinnas i Svensk Trävarutidnings årsnummer. I övrigt behandlas detta ämne regelbundet i en rad tidskrifter, årsberättelser m. m.

svenska trävaruexporten, kvarstått under nämnda år. Påföljande år heter det, att »år 1937 har icke medfört några verkliga lättnader beträffande redan tidigare i ett flertal länder uppresta hinder mot importen av trävaror», och för 1938 slutligen konstateras, att »så mättat av politiska händelser av allvarligaste art som år 1938 varit, hava åtgärder till lättnader av tidigare uppresta hinder mot importen knappast varit att hoppas på».

Förhållandena kanske böra exemplifieras med några uppgifter för de viktigaste importörerna av svenskt trä. I Storbritannien gällde tullar på trävaror, vilka icke synas ha undergått någon förändring under dessa år — först med ingången av 1939 erhöll Sverige såsom mest gynnad nation lättnad i tullarna på en del ohyvlat virke i samband med ett nytt avtal mellan Storbritannien och Förenta Staterna. Tysklands näringspolitik var som bekant under 1930-talet starkt inriktad på självförsörjning, och 1936 påbjödos uttag ur skogarna, som med 50 proc. överstego den normala avverkningen. För trävaruimporten gällde en valutakontingentering, varvid Sveriges kontingent uppgick till 8,5 milj. Rmk 1936, 18 milj. 1937 och omkring 12 milj. 1938.

Frankrike hade under dessa år en kvantitativ importreglering, varvid Sveriges andel 1936 uppgick till 194.000 ton, påföljande år reducerad till 164.500 ton, vilken kvantitet även gällde för 1938. Ett annat hinder mot trävaruimporten i Frankrike utgjorde den under år 1938 tillgripna åtgärden att förbehålla offentliga trävaruupphandlingar eller statliga och kommunala arbeten, vari trävaror ingingo, åt sådana av inhemskt ursprung. Ifråga om sistnämnda åtgärd anmärker Trävaruexportföreningen: »Den härigenom minskade förbrukningen av importerade trävaror har blivit till synnerligen allvarligt förfång för den svenska trävaruexporten, som å den franska marknaden sedan långt tillbaka haft en av sina huvudmarknader». I övrigt gällde under dessa år i Frankrike på trävaror tullar, vilka »i olika etapper höjts till en för importen synnerligen besvärande gräns», enligt Trävaruexportföreningens berättelse för 1936. Härtill kom en licensavgift, som tidvis verkade »mycket tillbakahållande på förbrukningen». I Danmark medförde under 1936 och 1937 valutaregleringen att trävaruimporten tilldelades valutor motsvarande intill 50 proc. för sågade och intill 30 proc. för hyvlade varor av det värde importen hade år 1931. I mitten av februari 1938 överfördes dock trävarorna till den s. k. frilistan.

Det anförda torde räcka för att ge en provkarta på de hinder av handelspolitisk art, som under 1936/38 från importländernas sida mötte handeln med trävaror. Det återstår nu endast att nämna, att en viss begränsning också utgick från exportörerna i prisstödjande syfte. Härvid syftas på den redan i annat sammanhang omnämnda European Timber Exporters' Convention (ETEC).[1]) Sedan redan i början av 1930-talet försök gjorts att genom samarbete mellan de ledande träexportörerna i Europa reglera utbudet av trävaror, bildades i november 1935 ETEC omfattande Sverige, Finland, Sovjetunionen, Polen, Tjeckoslovakien, Österrike, Jugoslavien och Rumänien. År 1937 anslöt sig även Lettland, och medlemmarna representerade därmed Europas nio största träexportörer. Tabell 19 utvisar att från dem 1936/37 kommo 94 proc. av den europeiska trävaruexporten. Efter »Anschluss» utträdde Österrike 1938 ur konventionen och vid årets utgång Tjeckoslovakien. Vid krigsutbrottet 1939 uppsade Sverige sitt deltagande i konventionen, som därefter upphörde med sin verksamhet.

Principen för ETEC:s verksamhet var att genom kvotering reglera utbudet av trävaror på export. Undantagna från konventionen voro sålunda resp. länders hemmamarknader samt också exporten till Fjärran Östern, Iran, Syd- och Nordamerika, men i övrigt omfattade den hela världsmarknaden. En var av de avtalsslutande organisationerna — för Sveriges vidkommande Svenska trävaruexportföreningen — åtog sig att garantera för sitt lands räkning, att summan av de totala exportförsäljningarna och den verkliga exporten under visst år icke skulle överskrida den tilldelade kvoten. Trävaruexportföreningen i sin tur stödde sig därvid på förbindelser, som införskaffats från exportörer representerande över 90 proc. av den totala svenska trävaruexporten 1933/34.

För 1936 fastställde ETEC det totala exportutbudet till 3.850.000 stds, varvid Sveriges andel utgjorde 820.000, motsvarande drygt 21 proc. Med undantag för en uppjustering av Rumäniens kvot och en kvot till nyanslutna Lettland, så att totalutbudet blev jämnt 4 milj.

---

[1]) De följande uppgifterna rörande ETEC äro hämtade ur en inom Svenska trävaruexportföreningen utarbetad promemoria, daterad 10 nov. 1943 och betitlad P. M. ang. arbetet på den europeiska trävarumarknadens sanering under 1930-talet och bildandet av ETEC. Promemorian, som icke föreligger i tryck, har välvilligt ställts till förfogande av Trävaruexportföreningen.

stds, gällde samma bestämmelser för 1937. För 1938 däremot nedskar ETEC redan hösten förut utbudet med 10 proc. med rätt för exportörerna att redan år 1937 helt eller delvis utföra denna minskning. Härigenom kom hälften av minskningen att falla under 1937 och reduktionen för 1938 sålunda att stanna vid 5 proc. Redan i januari sistnämnda år företog ETEC en ytterligare kvotminskning med 5 proc., räknat på den förut med 10 proc. minskade kvoten, och i början av september skred ETEC till en tredje kvotminskning, denna gång med 6,5 proc. på den vid tillfället effektiva kvoten. Därmed var totalutbudet reducerat från 4.000.000 stds till 3.164.424 stds, motsvarande en nedgång med 21 proc.

I vilken utsträckning denna kvotering innebar en verklig nedskärning av exporten av trävaror från medlemmarna under nämnda år torde undandraga sig ett bedömande. Medlemmarna i konventionen ha i första hand uppmärksammat åtgärdernas inflytande på prisbildningen, ett inflytande som givetvis till stor del kan ha varit av psykologisk karaktär. Redan om den första utbudsbegränsningen till 3,85 milj. stds under 1936 heter det sålunda i Trävaruexportföreningens berättelse, att den förbättring av trävarumarknaden, som detta år inträdde, i icke ringa grad torde få tillskrivas den genom konventionen reglerade exporten av sågade och hyvlade barrträvaror. Samtidigt konstateras emellertid, att det icke uppkommit någon svårighet att inom ramen för de fastställda exportkvoterna tillgodose rådande efterfrågan. I själva verket kunde flertalet av konventionens medlemmar icke helt utnyttja sina exportkvoter för 1936. Medvetandet hos importörer och förbrukare samt icke minst hos de av konventionen berörda exportörerna själva om att marknaden icke skulle kunna utsättas för godtyckliga utbud, ansågs av Trävaruexportföreningen ha i hög grad medverkat till den åstadkomna stabiliseringen av prisläget.

Handeln med massaprodukter

Övergå vi så till den tredje huvudanvändningen för trä, nämligen som råvara för massafabrikerna, beräknades råvaruförbrukningen härför före kriget till 105 milj. kbm per år. Av orsaker, som berörts i ett föregående avsnitt och som närmast sammanhänga med att å ena sidan i huvudsak endast barrträ kan komma till användning och å andra sidan pappersförbrukningen till stor del äger rum i länder,

Tab. 45. Exportkvoter för olika skogsprodukter

Produkt	Förbrukning	Handel	%
	milj. kbm råvara		
Ved	*800*	*0,8*	*0,1*
Trävaror[1])	*595*	*71,8*	*12,1*
därav sliprar	30	1,2	4,0
» pitprops	30	5,9	19,7
» stolpar o. dyl.	535	0,9	1,3
» övrigt oarbetat trä		6,1	
» sågverksprodukter	350	57,7	16,5
Papper	*105*	*60,1*[2])	*57,2*
därav massaved	105	9,4	9,0
» massa	105	28,8	27,4
» papper o. papp	100	26,9[3])	26,9
Samtliga skogsprodukter	*1,500*	*132,7*	*8,8*

[1]) Exkl. massaved. [2]) Avräknade 5 milj. kbm med hänsyn till reexporten. [3]) Pappen beräknad till 5 milj. kbm.

som ha endast obetydliga tillgångar av barrskog, kommer mer än hälften av detta trä att i ena eller andra formen gå i handel mellan länderna. Denna handel kan gälla själva råvaran (massaveden), halvfabrikatet pappersmassa eller det färdiga papperet. Härvid bortses från den obetydliga del av massan, som går till textilindustrien. Före kriget uppgick råvaruåtgången för sistnämnda ändamål till endast 5 milj. kbm.

Såsom framgår av tab. 45 uppgick handeln med massaved till endast 9 milj. kbm mot drygt 55 milj. kbm i råvara räknat för massa och papper. I sistnämnda fall fördelade sig handeln ganska jämnt mellan massa och papper. Även om man avräknar 5 milj. kbm som en ungefärlig motsvarighet till vad som gick i reexport, var det sålunda före kriget av de 105 milj. kbm trä, som förbrukades i massafabrikerna, icke mindre än 60 milj., som i en eller annan form gingo i handel mellan länderna. Exportkvoten är som synes av en helt annan storleksordning än ifråga om trävaror och ved.

Vid en granskning av utrikeshandelns sammansättning på detta område uppmärksammar man först den låga exportkvoten för massaved. Drygt 90 proc. av massatillverkningen är som synes lokaliserad till det träproducerande landet. Orsaken är givetvis densamma, som

enligt vad vi tidigare funnit hindrar ved och oarbetade trävaror från att i större kvantiteter gå i internationell handel, nämligen de höga transportkostnader, som detta skulle draga. Vid massatillverkningen är för övrigt viktminskningen större än vid sågverken. I ett tidigare sammanhang använde vi reduktionstalen 1 ton slip lika med 3 kbm massaved och 1 ton cellulosa lika med 5,5 kbm ved. Om vedvikten räknas till 700 kg per kbm, representerar sålunda slipmassan knappt halva vedvikten och cellulosan icke mycket mer än fjärdedelen av vedens vikt.

Under sådana omständigheter måste man ju snarast förvåna sig över att såpass mycket som 9 proc. av massaproduktionen är baserad på importerad råvara. Till en del gäller emellertid här vad som tidigare anförts om handeln med oarbetat trä, nämligen att den gynnsammast belägna förädlingsindustrien ligger på utländsk botten. Massafabriker ställa större krav på teknisk standard, kapitaltillgång o. s. v. än sågverksindustrien och förekomma därför relativt sparsamt i skogexporterande länder med ett mindre väl utvecklat näringsliv. I sådana fall kan det ligga nära till hands att sända en del virke som massaved till fabriker i något grannland.

Detta förhållande förstärktes emellertid före kriget av en annan faktor, nämligen vissa länders och då i första hand Tysklands strävan att pressa tillbaka importen till ett så lågt förädlingsstadium som möjligt. Det är ingen tillfällighet, att under 1936/38 Tyskland var den störste importören av massaved med en andel på 38 proc. av totalimporten av denna vara. Leverantörer voro industriellt mindre väl utvecklade grannar i öster. Sovjetunionen levererade sålunda under dessa år 25 proc. av världsexporten av massaved, men betydande exportörer voro också Baltikum, Polen, Tjeckoslovakien, Österrike och Finland. Även från Kanada till Förenta Staterna gingo betydande mängder massaved — det förstnämnda landet levererade 36 proc. av totalexporten på området, och det sistnämnda stod som mottagare av likaledes 36 proc. av totalimporten.

Under det produktionen av massa till 90 proc. är lokaliserad till det land, där avverkningen av träet äger rum, är detta långt ifrån fallet med nästa förädlingsgrad, alltså fabrikationen av papper och papp. Tvärtom representerar exporten av massa en större råvarumängd än utförseln av papper och papp. Detta betyder med andra ord, att

ifråga om exportmassan det är något vanligare att vidareförädlingen till papper sker hos importören än hos exportören.

Transportkostnaderna torde härvid icke spela någon större roll. Viktminskningen vid pappersfabrikationen är såsom tidigare nämnts ganska obetydlig och torde för övrigt uppvägas av den större omsorg med vilken förpackning och försändning av papper måste äga rum. En direkt vidareförädling av den producerade massan till papper representerar emellertid under i övrigt lika omständigheter den ekonomiskt och även kvalitativt fördelaktigaste framställningsmetoden, särskilt när det gäller massproduktion av standardkvaliteter av papper såsom tidningspapper, vissa slags omslagspapper o. dyl.

Å andra sidan tala vissa skäl för en marknadslokalisering av åtminstone viss pappersfabrikation. Närmast gäller det här det s. k. finpapperet, som tillverkas i ett otal utföranden och ofta direkt efter konsumentens speciella önskemål. Dylik tillverkning av typen beställningsskrädderi lämpar sig ju mindre väl för lokalisering till exportlandet. Det är typiskt att för en standardartikel som tidningspapper exportkvoten före kriget uppgick till 53 proc. mot 9 proc. för övrigt papper. Kunde inom sistnämnda grupp vissa standardkvaliteter av i främsta rummet omslagspapper urskiljas, skulle man med säkerhet finna en ytterligare gradering med högre exportkvot för detta papper och en mycket låg för det s. k. finpapperet. För Sveriges vidkommande var före kriget exportkvoten för omslagspapper 80 proc., tidningspapper 65 proc. och finpapper 15 proc.

Ett annat förhållande, som ibland verkar för en marknadslokalisering av pappersfabrikationen, är att denna fabrikation till viss del bygger på inhemska råvaror och importen då närmast avser att fylla ut vad som felas. Dessa inhemska råvaror kunna bestå av egen massaproduktion men också av pappersavfall och andra utgångsmaterial än trämassa.

Den avgörande faktorn för pappersfabrikationens lokalisering var emellertid i många fall av annan karaktär och bestod i den av importländerna förda handelspolitiken. Under mellankrigsperioden hade praktiskt taget alla länder, som nått en viss industriell standard, skaffat sig en pappersindustri, och det ansågs som en naturlig sak att bereda denna tillräckligt skydd mot utländsk konkurrens. En utmärkt karakteristik av läget har direktör Hèrnod givit på tal om utvecklingen mot allt högre förädlingsgrad inom svenska exportin-

dustrier. »Däremot tror jag knappast att vi få uppleva denna utveckling i formen av en väsentligt ökad egen framställning av papper. Om vi levde i en värld utan tullar och andra konstlade hinder för en fri handel skulle förvisso en sådan inriktning varit given, men varje industristat, även om den saknar skogstillgångar, förser sig med en inhemsk pappersindustri, som skyddas med lämpliga tulltariffer. Här spela in inte endast kraven på sysselsättning åt den egna arbetskraften och det egna kapitalet utan även den naturliga sparsamheten med utländska betalningsmedel, som gör importen av det billigare halvfabrikatet — massan — framför den dyrare färdigvaran — papperet — till en ganska självklar sak. Exempel på att denna inriktning tagit steget fullt ut och ved importeras för egen framställning även av massa förekomma visserligen, men en naturlig spärr sättes här av fraktkostnaderna. Det förefaller sålunda ganska naturligt att räkna med att massaexporten skall komma att också i fortsättningen få åtnjuta den tullfrihet i de flesta länder, som vederbörandes egna intressen göra sannolik. Tullar på cellulosa, ehuru de förekomma här och var, dock icke på våra största marknader USA och England, ha heller aldrig utgjort något egentligt problem för vår export. De barriärer som rests eller framdeles komma att resas få i så fall nog snarare karaktären av kontingenteringar.»[1])

Ett studium av papperstullarna och deras verkningar har för perioden 1921—1939 utförts av Ingvar Ohlsson[2]) och erbjuder stort intresse. Det visar sig härvid, att tidningspapper i de allra flesta fall varit mildast behandlat inom gruppen papper och papp.[3]) Ofta är tidningspapperet det enda tullfria papperet, och i allmänhet är annars tullen högst lika stor som den i övrigt lägst beskattade papperssorten. Det är troligt att detta åtminstone till viss del hängt samman med att statsmakterna ansett sig böra taga större hänsyn till konsumenterna — tidningsägarna — än till de inhemska producenterna av tidningspapper. För de flesta andra papperssorter däremot finnes knappast någon så stark konsumentgrupp, utan där ha producentintressena fått väga över. Man märker dock, framhåller Ohlsson,

---

[1]) Hèrnod, T., Cellulosaexportens problem, Orientering kring exportproblemen, Stockholm 1946, sid. 278.

[2]) Den skandinaviska (svenska) pappers- och pappersexportens struktur och betingelser 1921—1939, avd. D. Föreligger endast i manuskript.

[3]) Jmfr vad ovan sagts om den höga exportkvoten.

då det gäller vissa specialpapper, att en stark konsumentgrupp kan göra sig gällande, t. ex. apelsinexportörerna i Spanien ifråga om silkespapper. Det är dels en avvägning mellan två olika grupper inom landet — producenter och konsumenter — dels de statsfinansiella och politiska kraven, som fälla utslaget om tullarnas höjd.

Liksom andra tullar präglades papperstullarna under 1920-talets mitt av en viss moderation för att efter krisen omkring 1930 skärpas och slutligen övergå till att bli ett allt mer utnyttjat vapen i den handelspolitiska striden. Att denna handelspolitik hindrade de massaexporterande länderna från att i ökad utsträckning själva utföra förädlingen till papper är tydligt, men svårare är att säga i vilken utsträckning politiken åstadkom en ökad lokalisering av pappersindustrien i konsumtionsländerna. Ohlsson finner knappast att detta varit fallet: »Det synes som om den handelsmur, som vissa länder skapade kring sin egen pappersindustri, icke utnyttjades. I stället blev konsumtionen av papper tydligen i viss mån lidande på handelspolitiken i dessa länder.»[1]) Att det likväl förelåg en tendens till ökad marknadslokalisering av pappersindustrien, synes framgå av Grottians statistik. Man kan ur hans siffror[2]) beräkna, att papperets andel av den sammanlagda massa- och pappersexporten omräknad till råvara år 1925 utgjorde 44,0 proc., en andel som därefter steg till 46,6 proc. 1930. Denna utveckling stämmer ju väl överens med den lindring i handelsrestriktionerna, som ägde rum under dessa år. Därefter sjönk emellertid papperets andel från 46,6 proc. 1930 till endast 38,4 1933 och stod därefter t. o. m. år 1936 lågt. Sistnämnda år var siffran 40,9. Därefter steg den till 42,4 1937 och 45,6 1938. Endast det sistnämnda året visade sålunda en siffra motsvarande läget omkring år 1930 och tidigare, vilket sammanhängde med att i den stora nedgången under 1930-talet i såväl massa- som pappersexport den senare drabbades något hårdare.

Den mot slutet av 1930-talet förda handelspolitiken påverkade ej blott utrikeshandelns fördelning på massaved, massa och papper, utan man kan med Ohlsson säga, att resultatet framförallt blev en begränsning av handelns omfattning överhuvud taget. Vad först massan beträffar, framgick det redan av Hèrnods ovan citerade uttalande, att för denna tullarna icke utgjort något egentligt problem. Däremot

[1]) Ohlsson, o. a. a. sid. 21.
[2]) Grottian, o. a. a. tab. 116.

hade under de sista fredsåren kontingenteringar av olika slag viss betydelse, dock icke på de båda huvudmarknaderna Förenta Staterna och England. Ifråga om Frankrike däremot omnämner Svenska cellulosaföreningens berättelse för 1936, att i april detta land utfärdat en förordning beträffande kontingentering av import av samtliga slag av pappersmassa. De fastställda kontingenterna voro emellertid rikligt tilltagna, och vad som mest försvårade massaexporten till Frankrike under nu ifrågavarande period var i stället francens devalvering.

I Tyskland medförde clearingförfarandet och den tyska importkontingenteringen en begränsning av Sveriges massaexport till detta land, konstaterar Cellulosaföreningen vidare. Under åren 1936 och 1937 drabbade begränsningarna huvudsakligen sulfitmassan, men 1938 inträdde en allmän inskränkning av den tyska massaimporten, och de importreglerande bestämmelserna tillämpades striktare. En del av handelshindren sammanhängde nära med den politiska oron i världen. I Italien medförde sålunda sanktionerna från november 1935 en stark nedgång i importen av massa för papperstillverkning, en nedgång som kvarstod även efter sanktionernas upphörande i juli påföljande år och inskränkte vår massaexport till detta land under hela nu ifrågavarande period. Inbördeskriget i Spanien lamslog vår massaexport dit nästan helt och hållet under dessa år, och Japan införde 1937 i nära samband med kriget mot Kina en begränsning av importen samt valutakontroll, åtgärder som tillsammans med sänkningen av yenvalutans värde minskade landets import av massa.

Vad återigen beträffar papper och papp, har redan berörts den allmänna förekomsten av tullar till skydd för den inhemska pappersindustrien i ett flertal länder. Restriktioner av andra slag utgjorde emellertid ofta ännu svårare hinder mot handeln med papper. Sålunda gällde under dessa år i Frankrike en importkontingentering, som satte ned importen till en betydligt lägre nivå än vad den annars trots tullar hade varit. Ohlsson konstaterar, att Frankrikes hårdhänta behandling av importen medförde en fullständig stagnation i papperskonsumtionen, som kom att hållas nere på en i förhållande till landets levnadsstandard anmärkningsvärt låg nivå. Percapitakonsumtionen, som 1929 var 20 kg, hade 1938 sjunkit till 18 kg och var därmed utan jämförelse lägst bland industriländerna i Väst- och Mellaneuropa.

Ännu hårdare gick Tyskland fram mot sin pappersimport, när landet vid 1930-talets mitt började reglera handel och produktion.

Ohlsson framhåller, att det icke är möjligt att ge en översikt av alla de restriktioner, som infördes i Tyskland, utan man får nöja sig med att konstatera, att landet stängdes som marknad för papper. Det kan vara av intresse att konstatera, att den tyska konsumtionen av tidningspapper under dessa år rent av var i sjunkande, något som säkerligen till en del sammanhängde med likriktningen av landets press. I övrigt kan nämnas, att även för papper den danska valutaregleringen medförde stora svårigheter och att en holländsk kontingentering ej oväsentligt minskade landets pappersimport.

Vi kanske kunna sluta denna uppräkning med ett par citat ur årsrapporterna över pappersmarknaden.[1]) För år 1936 heter det: »Restriktionspolitiken i åtskilliga länder har visserligen ej varit lika utpräglad som under de närmast föregående åren, men har ej desto mindre varit kännbar, framförallt beträffande Tyskland, Danmark, Frankrike och Holland». Om högkonjunkturåret 1937 uttalas, att den restriktiva importpolitik, som åtskilliga länder tillämpat under senare år, ej på alla håll gjorts gällande med samma styrka som under de tidigare depressionsåren, men om det dåliga året 1938 sägs: »Tullar, kontingenteringar, valutarestriktioner och andra åtgärder utgöra mångenstädes besvärliga hinder, som i vissa länder skärpts ytterligare. De politiska oroligheterna i Europa och krigen i Spanien och Ostasien ha även haft en nedsättande inverkan på pappersmarknaden.» Som synes kännas för exportören restriktionerna lättare under en stigande konjunktur sådan som rådde 1936—1937 än under nedgången 1938. I förra fallet kunde varken tullar, kontingenter eller andra restriktioner hindra att länderna ökade sina inköp av papper, i senare fallet förstärktes deras verkan av det ogynnsamma marknadsläget.

Liksom fallet var med trävarorna utgingo emellertid också för massa och papper begränsningar av den internationella handeln icke blott från importörerna utan också från exportörerna. Vad först massan beträffar, arbetade här en kartell benämnd Sulphite Pulp Suppliers (SPS) med de europeiska sulfitproducenterna Sverige, Norge, Finland, Memel, Tjeckoslovakien, Tyskland och Österrike som medlemmar. Inom denna träffades i början av 1936 ett nytt avtal avseende treårsperioden 1936/38. Under det tidigare överenskommelser inneburit en begränsning av produktionen av sulfitmassa för avsalu i och för papperstillverkning till viss procent av den beräknade kapaciteten,

[1]) Svensk Trävaru- och Pappersmassetidnings årsnummer 1937, 1938 och 1939.

baserades det nya avtalet på en reglering endast av exporten. För varje år fastställdes en total exportkvantitet sulfitmassa, vilken fördelades mellan de olika länderna enligt vissa normer. Den förbättrade avsättningen av sulfitmassa föranledde SPS att under 1936 frigöra ökade kvantiteter för export, enligt vad som meddelas i Cellulosaföreningens berättelse för nämnda år.[1]) SPS-ländernas sammanlagda avsättning av sulfit, fallande under avtalet, torde sålunda ha ökats med omkring 300.000 meterton jämfört med 1935. I början av 1937 frigav SPS ytterligare en kvantitet sulfitmassa för export, varigenom i praktiken någon produktionsinskränkning för år 1937 icke var erforderlig. Avsättningen av under avtalet fallande sulfit ökades därmed ytterligare 100.000 ton jämfört med året förut. Det försämrade avsättningsläget mot slutet av 1937 och under 1938 föranledde emellertid SPS att åter inskränka kvoterna. Denna inskränkning, som motsvarade 20 proc. av kapaciteten, trädde dock i kraft först 1 april 1938. Det blev snart tydligt för exportörerna, att denna inskränkning ej var till fyllest, och i augusti beslöto de nordiska länderna, att total driftsinställelse skulle ske under åtta veckor under andra halvåret 1938 (det s. k. stagnationsavtalet). Sedermera utsträcktes driftsinställelsen till femton veckor under perioden 1 juli 1938—30 juni 1939. Avsättningen av under avtalet fallande sulfit minskades under 1938 med omkring 550.000 ton jämfört med året innan.

Mellan de nordiska sliperiindustrierna bildades 1935 en sammanslutning benämnd Mechanical Pulp Suppliers (MPS) gällande likaledes perioden 1936/38. Varje land tillerkändes en viss exportkvot, vilken därefter fördelades på exportsliperierna i förhållande till deras kapacitet. Under 1936 rådde en inskränkning i produktionen med cirka 10 proc., medan under 1937 någon obligatorisk produktionsinskränkning icke förekom. Under 1938 återigen medförde de försvårade avsättningsförhållandena betydande inskränkningar.

Någon motsvarande organisation på sulfatmassans område fanns icke under den nu behandlade perioden, men tidvis förekom visst samarbete i prishänseende.

Övergå vi så till pappersindustrien, ägde här före kriget ett ganska

---

[1]) Svenska cellulosaföreningens årliga berättelser föreligga i tryck men äro konfidentiella. Förf. har dock av Cellulosaföreningen välvilligt givits tillgång till dessa.

intimt samarbete rum mellan exportörerna i de nordiska länderna.[1]) Redan 1927 tillkom sålunda Capkonventionen, en sammanslutning mellan de svenska, finska och norska fabrikanterna av tunt, sliphaltigt sulfitpapper för Kina m. fl. marknader. Sammanslutningen upprätthöll under nu ifrågavarande period minimipriser på alla marknader, där försäljning av ifrågavarande papper förekom. Om marknadsläget så påfordrade kunde produktionsinskränkning påbjudas. Kraftpappersproducenterna ha en sammanslutning benämnd Scankraft, vilken 1936/38 omfattade praktiskt taget alla svenska, norska och finska producenter. Avtalet utbyggdes 1936 genom åvägabringandet av en reglering av den engelska kraftpappersmarknaden. Parter voro de nordiska och engelska tillverkarna å ena sidan samt de engelska importörerna och påsfabrikanterna å andra. Mellan de svenska, finska och norska producenterna av smörpapper kom 1935 en sammanslutning till stånd benämnd Scangreaseproof, uppbyggd på samma sätt som Scankraft. Sammanslutningen fastställer på de olika marknaderna minimipriser, varjämte produktionsbegränsning i händelse av behov kan obligatoriskt beslutas. De nordiska producenterna av sulfitomslagspapper träffade redan 1936 överenskommelse om gemensamma priser på exportmarknaden, men sammanslutningen Scansulfit efter mönster av de äldre organisationerna kom till stånd först i april 1938. Slutligen är att för tidningspapper nämna Scannews, vilken sammanslutning har till syfte att företräda de nordiska exportintressena. Denna organisations verksamhet begränsas dock av det faktum, att de nordiska länderna icke i tidningspapper ha samma ställning på världsmarknaden som beträffande omslagspapper.

För samtliga dessa sammanslutningar på pappersexportens område gällde, att i den mån produktionsinskränkningar tidigare företagits, desamma upphävdes med de förbättrade avsättningsmöjligheter, som inträdde under 1936, och under det goda året 1937 kunde produktionskapaciteten i stort sett fullt tagas i bruk. Redan mot årets slut var det emellertid tydligt, att läget förändrats, och organisationerna stodo redo med produktionsinskränkningar, som trädde i kraft under 1938 och tidvis voro synnerligen kraftiga. Under vissa perioder av året var sålunda den obligatoriska produktionsinskränkningen inom

[1]) Uppgifterna om samarbetet mellan pappersproducenterna äro till en del hämtade ur Hans Anstrins uppsats Samarbetet inom Nordens skogsindustrier, publicerad i Svensk Trävaru- och Pappersmassetidnings årsnummer 1938.

Scankraft 65 proc., inom Scansulfit 75 proc. och inom Scangrease-proof 50 proc. Mot årets slut kunde ifråga om de två förstnämnda organisationerna inskränkningarna mildras till 35 proc. Dessa tal äro dock nominella, och den verkliga inskränkningen för de olika papperen var något mindre än vad dessa siffror ge vid handen.[1])

Liksom ifråga om massakonventionen konstateras ofta i årsredogörelserna, att papperssammanslutningarnas åtgärder haft ett fördelaktigt inflytande på prisbildningen. I vilken utsträckning de i verkligheten inneburit en inskränkning av exporten torde vara omöjligt att avgöra. Samma är förhållandet i de fall, då minimipriser utan samtidig produktionsinskränkning upprätthållits.

Förädlingsgraden inom svensk skogsexport

Detta avsnitt skall avslutas med några synpunkter på förädlingsgraden speciellt inom svensk skogsexport. Vad först beträffar vår stora produktion av ved, gäller liksom för övriga skogsländer, att den icke blir föremål för någon export att tala om. Den obetydliga kvantitet, huvudsakligen av lövträ, som utföres motsvarades för övrigt 1936/38 av en något större import. Även av oarbetade trävaror är den svenska exporten ganska obetydlig. Under 1936/38 representerade de endast 6 proc. av exportkvantiteten på trävaruområdet mot 30 proc. för världen i övrigt. Det oarbetade trä vi exporterade bestod av artiklar som pitprops, stolpar, sparrar, bjälkar m. m. Däremot förädlades sågtimret i sin helhet inom landet, och vi hade som nämnts t. o. m. en viss import härav.

Sveriges export av sågverksprodukter kännetecknades av en hög förädlingsgrad. Vår andel av världsexporten av enbart sågat barrträ uppgick sålunda 1936/38 till 12 proc. mot 56 proc. av hyvlade trävaror och 29 proc. av lådämnen. Detta torde sammanhänga med att Sverige på trävaruexportens område är ett relativt gammalt land samt även med den höga industriella standard, som kännetecknar svenskt näringsliv. Hade icke importländernas handelspolitik hindrat, skulle säkerligen förädlingsgraden inom svensk trävaruexport varit ännu högre.

Karakteristiskt är vidare det stora inslaget av massa och papper

[1]) Sveriges industriförbunds styrelseberättelse för år 1938, Industriförbundets meddelanden nr 2, 1939, sid. 90.

inom svensk skogsexport. Såsom visats i annat sammanhang, utgjordes Sveriges export av skogsprodukter 1936/38 till bortåt två tredjedelar av dessa båda produkter efter råvaruåtgången mätt. Bland de större exportörerna överträffades denna andel endast av Norge. Åtskilliga faktorer ha medverkat till att vårt land kommit att få sin skogsexport till större delen i så högförädlad form som massa och papper. Till en början skall därvid pekas på att den svenska skogens avkastning synnerligen väl lämpar sig för dylik produktion. Detta dels på grund av att sedan urskogen blivit genomhuggen avkastningen till stor del utgöres av dimensioner mera lämpade för massatillverkning än sågning, dels också på grund av det trögväxande svenska barrträets för massaframställning synnerligen lämpliga fiber. Viktig är också den rikliga tillgången till vattenkraft inom det svenska skogsområdet. Under 1936/38 kommo på pappersmassefabriker, pappersbruk och pappfabriker drygt 40 proc. av den svenska industriens förbrukning av elektrisk energi.[1])

Av betydelse är vidare, att Sverige så tidigt kom i gång med tillverkning av massa — världens första sulfitfabrik byggdes ju i vårt land. Sverige hade redan vid denna tidpunkt en väl utvecklad sågverksindustri med företag, vilka voro i besittning av tillräckligt kapital och teknisk arbetskraft för att kunna bygga upp en massaindustri. Sverige kom därmed även tekniskt att få ett försprång, och vi ha hela tiden hållit oss i toppen ifråga om teknisk utveckling. Slutligen kan också pekas på att bland de stora barrskogsländerna Sverige har det mest industrialiserade näringslivet, om man bortser från Förenta Staterna.

Av den svenska exporten av massa är det emellertid blott en mindre del som går ut i form av papper och papp. Under 1936/38 utgjorde papperets andel blott 22 proc., under det för världen i sin helhet motsvarande siffra var drygt 50 proc. Detta sammanhängde emellertid till stor del med Kanadas väldiga export av tidningspapper, och bortser man från detta land, utgjorde papperets andel ungefär 30 proc. av hela massaexporten. Även sistnämnda siffra låg ju icke obetydligt högre än den svenska, och av våra grannländer hade Finland en något större och Norge en betydligt större andel papper inom sin massaexport än Sverige. Av viss betydelse torde vara, att en stor del av den svenska massaproduktionen äger rum i Norrland, ett område

[1]) SOS Industri 1936—1938, tab. 8.

mindre lämpat för pappersindustri. I motsats till massafabriken är nämligen pappersbruket beroende av tillgång till isfri hamn, så att en kontinuerlig avsättning av produktionen kan ske. Endast få svenska pappersbruk ligga norr om Dalälven.

Det rör sig dock här endast om ett kvantitativt mått, och funnes värdeuppgifter tillgängliga skulle troligen den svenska siffran ej bli så låg. Såsom Ohlsson framhåller, hade nämligen Sverige under mellankrigsperioden svårt att hävda sig i konkurrensen på tidningspappersmarknaden och marknaden för billigare papp — även på detta område skedde sålunda en förskjutning mot mera kvalitetsbetonade produkter.

Vi sluta detta avsnitt om skogens produkter med att erinra om att det lilla landet Sverige, som äger betydligt mindre än 1 proc. av världens skogar, på denna råvarubas på grund av en rad speciella förutsättningar för vilka ovan redogjorts och trots en mycket stor inhemsk förbrukning motsvarande 40 proc. av skogarnas avkastning kunnat utveckla sig till världens näst Kanada största exportör av skogsprodukter. Kvantitativt motsvarade före kriget den svenska exporten 19 proc. av världsexporten på området. På grund av den höga förädlingsgraden måste Sveriges andel värdemässigt emellertid ha varit icke obetydligt större. Tillämpar man de av FAO för 1937 angivna medelpriserna, representerade den svenska exporten 1936/38 icke långt ifrån en fjärdedel av världsexporten av skogsprodukter.

AVD. IV. JORDENS PRODUKTER

KAPITEL 1.

Jordbruket i Sveriges utrikeshandel

Utvecklingen fram till 1870

Jordbruket har intill senaste tid utgjort huvudnäringen för Sveriges befolkning. Ännu 1870 uppgick jordbruksbefolkningens andel av hela folkmängden till 72,4 proc. Därefter medförde emellertid industrialiseringen en nedgång, som till en början endast var relativ men som efter 1880 också blev absolut. År 1940 hade jordbruksbefolkningens andel sjunkit till 34 proc., och industrien försörjde ett större antal människor än jordbruket.

För huvuddelen av landets befolkning var sålunda före 1870 levnadsstandarden bestämd av jordbrukets avkastning. Och eftersom för större delen av Sverige gäller, att jordbruket måste drivas under relativt ogynnsamma villkor ifråga om klimat och markens beskaffenhet, förblev vårt land under denna tid ett i stort sett »fattigt» land. Endast i förhållandevis ringa utsträckning kunde tillskott till livsmedelsförsörjningen erhållas utifrån — tvärtom medförde i äldre tid speciella omständigheter att en del av jordbrukets avkastning gick ur landet.

Så var förhållandet, när mot slutet av medeltiden källorna ge de första utförligare uppgifterna om den svenska utrikeshandelns omfattning och sammansättning. Stockholms export till Lübeck bestod sålunda mot slutet av 1360-talet till 45 proc. av smör samt till 16 proc. av hudar och pälsvaror.[1]) Mot slutet av Gustav Vasas regering (1559)[2]) visa vågböckerna, att produkterna från landets boskapsskötsel fortfarande svarade för en betydande del av den svenska

---

[1]) Heckscher, Eli F., Svenskt arbete och liv, Stockholm 1941, sid. 64.

[2]) Heckscher, Eli F., Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, del I, Stockholm 1935, sid. 55. Även i det följande äro en rad uppgifter hämtade ur detta arbete (del II delvis i manuskript).

exporten: fettämnenas andel uppgick till 25 proc. och hudarnas till 19 proc. Läggas härtill 4 proc. spannmål och mjöl, kom sålunda ännu vid denna tidpunkt inemot hälften av Sveriges export från jordbruket.

Vi få naturligtvis hålla i minnet, att de absoluta kvantiteter det här rörde sig om voro ganska oansenliga. Det totala exportvärdet har för 1559 beräknats till 1,14 milj. mark örtug eller något mer än 1 mark örtug per invånare. Någon köpkraftsjämförelse med nutiden är givetvis icke möjlig, men det kan nämnas, att vid denna tid en mark örtug motsvarade 6 gram silver, alltså något mindre än vad som utgjorde en svensk krona vid övergången från silver- till guldmyntfot år 1873. Smörexporten har för denna tid uppskattats till 4 ½—6 ½ proc. av landets produktion, under det spannmålsexporten icke torde ha utgjort mer än 0,25 proc. av skörden.[1])

Jordbrukets och då i första hand boskapsskötselns stora andel av den svenska exporten sammanhängde med ett vid denna tid karakteristiskt drag i det svenska jordbruket, nämligen sommarbetenas stora betydelse. I skogen och på annan utmark funnos rikliga beten, och eftersom det gällde allmänningar, var varje bonde givetvis ivrig att så långt möjligt utnyttja dem. Resultatet blev en stor kreatursstock — det har beräknats att i förhållande till skördens storlek den under 1500-talet var tre gånger större än på 1800-talet. Genom att kreaturen under sin produktiva period voro ute på betesmarker långt ifrån gårdarna, kunde mjölken i allmänhet tillvaratagas endast i form av smör. Inför vintern med dess brist på foder ägde en stor nedslaktning rum, och tillgången på hudar blev riklig. De fria betena i skogsmarkerna ledde sålunda till en förhållandevis stor produktion av smör och hudar, och det är närmast en smaksak, om man vill räkna dessa produkter som erhållna av jorden eller skogen. Såväl hudar som smör voro lättransportabla varor med relativt högt värde per viktsenhet och kommo därför att spela stor roll såväl i den inre handeln som i utrikeshandeln, varvid i sist nämnda fall det ej minst gällde kronans skattesmör. Den relativt obetydliga exporten av spannmål utgjordes likaså till stor del av naturauppbörd.

Importen bestod vid denna tid till betydande del av lyxvaror för konungen och hans hov, och som betalning användes helt naturligt gärna

[1]) Det svenska jordbrukets äldre ekonomiska historia, en skiss av Eli F. Heckscher, Ek. Tidskrift, 1945, sid. 199 o. f.

sådana produkter, som kronan erhållit i sin naturauppbörd och som lämpade sig för transport. På importsidan spelade endast två varor någon roll för befolkningens breda lager, nämligen salt och humle. Under senare hälften av 1500-talet var saltet tidvis Sveriges största importvara. Den stora förbrukningen av salt hängde samman med förrådshushållningen, och den betydande importen av humle visade, att det krävdes mycket öl för att få ned den salta, rökta eller torkade maten. För de mera välsituerade spelade av samma anledning kryddorna en viktig roll. Någon import av betydelse av egentliga jordbruksprodukter ägde däremot ej rum vid denna tid.

Åtminstone under Gustav Vasa levde sålunda de medeltida förhållandena i stort sett kvar på utrikeshandelns område. Mot århundradets slut tog emellertid en utveckling vid, som inom kort grundligt förändrade utrikeshandelns sammansättning. Den stigande exporten kom att grundas på näringar, som lågo naturligare till för vårt land än jordbruket, nämligen dem som utnyttjade våra tillgångar av högklassig järn- och kopparmalm och av skog. Sverige fick en rangplats på världshandelns område som leverantör av järn, koppar och tjära, och exporten av jordbruksprodukter krympte samman till en obetydlighet för att småningom helt upphöra. Mot slutet av 1600-talet började Sverige i stället uppträda som importör på området med en icke obetydlig nettoinförsel av spannmål. Redan 1685 utgjorde spannmålen 13 proc. av totalimporten och var Sveriges näst textilvarorna viktigaste importvara. Ett stycke in på 1700-talet hade dess andel av importen stigit till icke mindre än 27 proc. och stod därmed utan jämförelse främst på den svenska importlistan. I spannmålen fick Sverige en vara, som för breda lager av befolkningen betydde ett visst avlägsnande från den autarki, som tidigare gällt.

Saltet, som visserligen icke är en jordbruksprodukt men väl ett livsmedel, var även under 1600-talet en viktig importvara, men eftersom förbrukningen hade sina gränser, fick det nöja sig med en sjunkande andel i den stigande importen. Ännu mot 1500-talets slut hade det utgjort 25—30 proc. av Sveriges hela import, men redan 1613 var dess andel reducerad till 13 proc. och sjönk sedan ytterligare, så att det i början på 1700-talet reducerats till ett par procent av totalimporten. En liknande utveckling undergick en annan av 1500-talets stora importartiklar, humlen. I stället ryckte andra importvaror in och i första hand då såsom ovan nämnts spannmålen. Det måste dock

framhållas, att rubbningen i landets självförsörjning var ganska obetydlig. Enligt Heckschers beräkning motsvarade 1685 den svenska importens värde endast 1,25 riksdaler per invånare. Och härav utgjordes mycket av varor, som spelade någon roll endast för den begränsade del av befolkningen, som var köpare av lyx.

Även under 1700-talet lyste jordbruksprodukterna i stort sett med sin frånvaro i den svenska exportlistan. På importsidan utgjorde däremot livsmedlen den största posten fram till 1790-talet, varvid spannmålen dominerade och ensam representerade 25—30 proc. av totalimporten. När den var som störst under 1780-talet representerade den upp till en åttondel av Sveriges hela förbrukning av spannmål. Den betydande importen av spannmål hängde samman med att Sverige förlorat spannmålsproducerande Östersjöprovinser, framför allt Livland, varigenom en del transporter förvandlades från inrikes till utrikes handel, men också med den mycket kraftiga folkökning, som ägde rum. Även av animaliska produkter förekom en nettoimport, ehuru av mindre betydelse. Slutligen bör kanske nämnas, att den stigande levnadsstandarden inom vissa befolkningskretsar återspeglade sig i en under 1700-talet stigande import av socker liksom av njutningsmedel som kaffe och tobak.

Sedan importen av såväl spannmål som animalier kulminerat mot slutet av 1700-talet, började en nedgång som förde fram till ett läge omkring 1820, då Sverige återigen i stort sett var självförsörjande ifråga om de viktigare livsmedlen. Detta trots att landets befolkning på hundra år ökats med 70 proc. Flera faktorer hade givetvis medverkat till denna ökning av jordbrukets avkastning, och Heckscher pekar på den stora nyodlingen, som i främsta rummet kunnat utnyttjas för produktion av havre, vid denna tid huvudsakligen använd som brödspannmål, samt vidare potatisodlingens genombrott. Särskilt tydligt synes sambandet mellan den ökade potatisodlingen och spannmålsimportens upphörande. Det stora genombrottet för potatisen tog nämligen sin början just under de första årtiondena av 1800-talet. Enligt av Heckscher anförda uppgifter[1]) steg potatisskörden mellan 1802 och 1820 ungefär fem och en halv gånger, och potatisen blev snart ett av de viktigaste växtslagen.

[1]) Det svenska jordbrukets äldre ekonomiska historia, sid. 210. Jfr även Betänkande i utvandringsfrågan av G. Sundbärg (emigrationsutredningens huvudbetänkande) sid. 94 o. f.

Det är märkligt i huru hög grad det svenska jordbruket vid denna tidpunkt, alltså i början av 1800-talet, dominerades av de vegetabiliska födoämnena. Framför allt i jämförelse med 1500-talet hade i förbrukningen av kött och fläsk per invånare räknat skett en oerhört stor nedgång, möjligen till blott en fjärdedel, och för smöret var nedgången ännu större.[1]) Denna minskning av förbrukningen av animalier satte in med full kraft redan under 1600-talet, men 1700-talet visade en ytterligare nedgång. Flera faktorer samverkade till denna utveckling. Den naturliga äng, som representerat en viktig del av de fria betena, blev sålunda i första hand tagen i anspråk för nyodlingarna, och i den mån övergång skedde från fäbodssystem till att hålla kreaturen hemma, minskades tillgången till foder ytterligare. Även prisutvecklingen på de olika livsmedlen synes i hög grad ha främjat övergången till vegetabilisk produktion.

Den självförsörjning, som nåtts under 1820-talet, hölls i stort sett fram till den genomgripande omläggning av det svenska jordbruket, som tog sin början omkring 1870 och till vilken vi nedan återkomma. Ifråga om brödsäden vägde sålunda import och export ganska jämnt, om man undantager det genom missväxt mot slutet av 1830-talet uppkomna importbehovet. Vid mitten av 1800-talet uppstod ett hastigt växande överskott av havre, som därefter under en period var en av Sveriges viktigaste exportartiklar. Havren utgjorde vid denna tid icke i större utsträckning brödsäd utan hade blivit fodermedel och fann icke användning inom det svenska jordbruket, vars animaliska produktion ju var svagt utvecklad. Den förut omnämnda tendensen till en gynnsammare utveckling av priserna på vegetabilier än på animalier fortsatte ännu under 1860-talet och gav alltså icke anledning till någon övergång till animalieproduktion. Den inhemska produktionen av animalier räckte ej helt till för konsumtionen, utan regelbundet ägde en viss import rum av framför allt smör. Den synes ha uppgått till omkring 1 milj. kg per år, men siffran varierade mycket på grund av den hårdhänta behandling smöret var utsatt för i handelspolitiskt avseende.[2]) Huvudleverantör var Finland, och särskilt vid mitten av 1840-talet, då smörtullen nådde en orimlig höjd, smugglades mycket finskt smör in i landet.

[1]) Det svenska jordbrukets äldre ekonomiska historia, sid. 211.

[2]) Montgomery, Arthur, Industrialismens genombrott i Sverige, 2 uppl., Stockholm 1947, sid. 35.

Om sålunda det svenska jordbruket under 1800-talet fram till 1870 i stort sett gav en avkastning, som räckte för självförsörjning — smöret utgjorde det enda viktiga undantaget — befann sig dock konsumtionen och därmed också importen av en rad produkter liggande utanför det svenska produktionsprogrammet i stigande. Sålunda beräknas förbrukningen av socker ha ökat från 1,5 kg per inv. under 1830-talet till 7 kg under förra delen av 1870-talet, och av kaffekonsumtionen skedde under samma tid en fyrdubbling från 0,5 till 2 kg per inv.[1])

Utvecklingen efter 1870

Den industrialisering av det svenska näringslivet, som ägde rum efter 1870, kom givetvis att i en mångfald hänseenden påverka den dittillsvarande huvudnäringen, jordbruket. Nya näringar växte fram, och jordbruket var icke längre den självskrivne mottagaren av uppväxande arbetskraft. Kommunikationsväsendet inom Sverige byggdes ut, främst i form av ett nät av järnvägar, och sattes i förbindelse med de internationella handelsvägar över haven, som vuxit fram. Skogsindustrien hade redan vid århundradets mitt börjat skaffa Sverige de exportinkomster, som tillsammans med en betydande utländsk upplåning tilläto en hastigt stigande import, vilken för första gången i Sveriges historia löste folkförsörjningen från de hårda band i vilka den hållits av det inhemska jordbrukets begränsade produktionsförmåga. Sverige hade börjat sin vandring från agrar- till industristat, från fattigdom till välstånd.

Den produkt på jordbruksområdet, som bäst lämpar sig för långa transporter och som ännu i våra dagar dominerar den internationella handeln på området, är ju spannmålen. Det var också genom en hastigt stigande spannmålsimport, som Sverige började tillgodogöra sig de nya möjligheterna att för folkförsörjningen utnyttja produktionen inom områden, som ifråga om klimat, jordtillgång m. m. voro så mycket bättre utrustade än Sverige. Redan under perioden 1871—75 beräknades nettoskörden av vete och råg motsvara endast omkring

[1]) Montgomery, Arthur, Industrialismens genombrott i Sverige, 2 uppl. 1947, sid. 176. Jfr även emigrationsutredningens förut nämnda huvudbetänkande, sid. 87. Av sistnämnda siffror återfinnas en del i vår tabell nr 74.

80 proc. av förbrukningen, och tio år senare täckte nettoskörden av vete icke fullt hälften av konsumtionen — för råg var motsvarande siffra ungefär 70 proc.[1]) I Nordamerika var uppodlingen av nya områden och därmed produktionen i stigande, och överföringen gynnades av de hastigt sjunkande fraktkostnaderna — i början av 1880-talet utgjorde frakten från Chicago till Liverpool för en quarter vete 6 s. mot 16 s. femton år tidigare.[2])

Den hastigt stigande införseln av spannmål påverkade givetvis i hög grad produktionsinriktningen inom det svenska jordbruket. Den ända fram till 1860-talet gynnsamma prisutvecklingen på vegetabilier vändes nu i sin motsats. De år 1888 införda spannmålstullarna, vilka efter en justering 1892 slutligen 1895 fastställdes så högt som till kr. 3:70 per 100 kg, kunde endast borttaga en del av prisfallet och till någon del fördröja omläggningen till animalisk produktion. Utvecklingen påverkades för övrigt ej blott av den nya konkurrensen från billig transocean spannmål utan också av en med levnadsstandarden stigande efterfrågan på animaliska livsmedel. Dessa representera ju i förhållande till de vegetabiliska en högre förädlingsgrad — via djurkroppen — och också ett högre pris.

Denna förskjutning inom det svenska jordbruket mot ökad animalisk produktion satte tydliga spår inom utrikeshandeln. Havreskörden fick i stigande utsträckning användning som foder åt kreaturen. Exporten av havre uppgick ännu under 1881—85 till 227.000 ton per år men hade femton år senare praktiskt taget helt upphört och vändes därefter i ett importöverskott.[3]) Animalieproduktionen byggdes emellertid upp ej blott på stigande inhemska skördar av fodermedel utan i ökad utsträckning på importerade råvaror. Införseln av oljekakor steg hastigt, och värdet av fodermedelsimporten ökade från 1 milj. kr. 1871/75 till omkring 50 milj. kr. under åren närmast före första världskriget. Sedan den höga majstullen tagits bort 1911 skedde en oerhörd uppgång i denna import, som ju framför allt har betydelse för fläskproduktionen.

Den kraftigt ökade animalieproduktionen kom givetvis i första hand att tillfredsställa den vid denna tid snabbt stigande inhemska efter-

---

[1]) Montgomery, A., a. a., sid. 253.

[2]) Åmark, Karl, Lantbruket under det nittonde århundradet, Stockholm 1920, sid. 94.

[3]) Statistisk översikt, tab. 95 och 96.

frågan men räckte också till för en ganska betydande export. Till en del betydde alltså detta, att den tidigare havreexporten ersattes med produkter, som representerade en högre förädlingsgrad. Särskilt kraftigt steg produktionen av mjölk, och vår handel med smör, som ännu under 1860-talet karakteriserades av importöverskott, vändes påföljande årtionde i ett årligt exportöverskott på 1,7 milj. kg, en kvantitet som under 1890-talet steg till 20 milj. kg. Smöret hade därmed blivit en av våra viktigare exportartiklar representerande 12 proc. av totalexporten i värde räknat.

Även produktionen av fläsk steg kraftigt, och under senare hälften av 1880-talet togs här upp en export på 5.000 ton per år, en kvantitet som vid utbrottet av första världskriget stigit till det dubbla. Samtidigt ägde dock rum en betydande import av fläsk av annan kvalitet, det feta amerikanska, och före 1908 var det blott under enstaka år, som den svenska fläskexporten kvantitativt vägde över. Detta blev däremot regel fr. o. m. nämnda tidpunkt, om man bortser från några av världskrigets år. Till fläskexporten kom särskilt under 1870- och 1880-talen en betydande utförsel av levande svin. Även för den stigande köttexporten gällde, att den först ett stycke in på detta århundrade vägde upp importen på området. Därtill kom emellertid en utförsel av levande djur, som på 1870-talet var så betydande, att den flera gånger om vägde upp importen av kött och näst smöret utgjorde vår viktigaste exportartikel på jordbruksområdet. Denna djurexport gick emellertid efter 1880-talets utgång tillbaka.

Såsom väl redan framgått av det ovanstående, betydde för det svenska jordbruket utvecklingen efter 1870 icke blott en förskjutning från vegetabilisk till animalisk produktion utan också en kraftig höjning av avkastningen. Nyodlingsverksamheten blev visserligen av allt mindre betydelse och hade praktiskt taget helt avstannat vid tiden för det första världskriget,[1]) och jordbruksbefolkningen var i sjunkande. Förbättrade brukningsmetoder, växtförädling och ökad användning av importerade råvaror i form av konstgödsel och fodermedel medförde emellertid en ökad avkastning per hektar och ännu mer per inom jordbruket arbetande. För brukningsmetoderna spelade tillgången till nya lantbruksmaskiner stor roll.

[1]) I de båda nordligaste länen har dock en förhållandevis betydande nyodlingsverksamhet pågått även under de senaste årtiondena, gynnad genom statliga åtgärder.

Det första världskriget — liksom för övrigt också det andra — medförde en forcerad utveckling av näringslivet inom en rad utomeuropeiska länder. Denna förskjutning av såväl jordbruks- som industriproduktion från Europa mot »nya» länder hade kunnat iakttagas redan förut men fick nu en helt annan betydelse. På jordbrukets område kan sålunda noteras, att under kriget veteareal en i de europeiska länderna minskades med en femtedel, medan den fördubblades i Förenta Staterna och Kanada. Efter kriget fortsatte denna utvecklingstendens, och när den europeiska produktionen av livsmedel och industriella råvaror först år 1925 uppnått förkrigsnivån, hade Australien och Asien ökat sin produktion med cirka 20 proc., Nordamerika med 25 proc. samt Sydamerika och Afrika ännu mer.[1]) Samtidigt hade också en utvidgning av produktionsprogrammet ägt rum. Den nya kyl- och frystekniken gjorde det nu möjligt för jordbruksländerna på södra halvklotet att utan någon större kvalitetsförsämring sända även animaliska livsmedel genom det tropiska bältet till de stora industriländerna på norra halvklotet. Den konkurrens med det europeiska jordbruket, som mot slutet av 1800-talet upptagits på de vegetabiliska livsmedlens område (främst spannmål), fullföljdes nu med en framstöt på det animaliska med smör och kött som de viktigaste exportprodukterna.

Den europeiska livsmedelsproduktionen beräknades som nämnts 1925 ha uppnått förkrigsnivån och fortsatte därefter att stiga i rask takt i samband med tekniska förbättringar inom jordbruket. Samtidigt tillfördes Europa ökade kvantiteter livsmedel från transoceana länder. Men efterfrågan växte icke i kapp med produktionen. Folkökningen befann sig i hastigt avtagande, och förbrukningens förskjutning mot animaliska livsmedel medförde en minskad efterfrågan på brödsäd. Lagren av vete voro fr. o. m. 1925 i stigande, och sedan 1928 givit en rekordskörd, inträdde 1929 ett starkt, internationellt prisfall på spannmål. En verklig krissituation skapades genom att till följd av kreditsvårigheter de stora spannmålslagren till en del kastades ut på marknaden och av samma orsak vissa av de spannmålsexporterande länderna tvingades realisera sin skörd så fort som möjligt utan att kunna välja den ur försäljningssynpunkt gynnsammaste tidpunkten.[2]) Samtidigt sökte de spannmålsimporterande länderna

[1]) Kock, Karin, Sveriges handelsekonomiska läge, Stockholm 1934, sid. 28.
[2]) Montgomery, Arthur, Svensk ekonomisk historia 1913—1939, sid. 209.

genom importrestriktioner skydda egen produktion, och trycket av överproduktionen blev allt svårare. Redan 1930 hade läget utvecklat sig till vad som måste karakteriseras som en allmän jordbrukskris, och denna kom i fortsättningen allt mera att väsentligen erhålla sin prägel av den allmänna ekonomiska krisen med efterföljande depression. I industriländerna medförde det sjunkande välståndet en kraftig nedgång i efterfrågan på animaliska livsmedel, och de jordbruksexporterande länderna drabbades icke blott härav utan också av den extrema protektionism, som utvecklades och som inom importländerna medförde en växande inhemsk produktion.

Vårt eget land utgjorde ett typiskt exempel härpå. Redan 1926 hade införts ett system med utförselbevis för att göra tullskyddet på spannmål mera effektivt, men det var först 1930, som ett regleringssystem började byggas upp. Detta år infördes inmalningstvång för brödsäd och påföljande år en mera direkt importreglering. Också sockerproduktionen blev 1930 delaktig av det statliga stödet i form av pristillägg, vilket 1932 utvidgades till en fullständig reglering av den inhemska sockermarknaden. När prisfallet nådde de animaliska produkterna, utsträcktes regleringssystemet även till dem. Här infördes dels långtgående importförbud, dels exportpremier och annat stöd åt exporten av smör, fläsk och kött. Även fodermedel och ägg inrangerades i regleringssystemet. År 1934 skedde en samordning och komplettering av de dittills vidtagna regleringsåtgärderna inom jordbruket. Man hade då nått fram till ett system, som i stort sett avskärmade det svenska jordbruket från utländsk konkurrens och tillät produktpriser, som lågo väsentligt över världsmarknadens. Även ett konkurrerande livsmedel som margarinet hade drabbats av regleringen och genom accis fördyrats tillräckligt för att förhindra ökad konkurrens med smöret.

Regleringssystemet innebar för det svenska jordbruket en stimulans, som drev upp produktionen icke blott till självförsörjning utan på viktiga områden därutöver medförde överskott, som med betydande förluster delvis måste avsättas utomlands. Särskilt anmärkningsvärd var den ökning av brödsädesproduktionen, som ägde rum och som icke blott förde oss tillbaka till den självförsörjning, som karakteriserat förhållandena före 1870, utan också lät Sverige uppträda som exportör av spannmål, en roll som ju med hänsyn till produktionsförutsättningarna passade oss synnerligen illa. Även ifråga om smör

och fläsk drevs produktionen långt utöver det egna behovet, och överskotten måste med hjälp av betydande subventioner exporteras. Denna animalieexport betingades av en stigande import av fodermedel, liksom veteproduktionen hade ett ganska nära samband med importen av konstgödsel. Det svenska jordbruket kom därmed att icke blott taga i anspråk inhemska produktionsfaktorer utan representerade också en förädling av importerade råvaror, som tydligen var direkt förlustbringande för landet och som kunde äga rum endast i skydd av det omfattande regleringssystemet.

Statliga åtgärder bruka som bekant verka starkt främjande på monopolbildningar, och det svenska regleringssystemet på jordbrukets område i början på 1930-talet visade snart sådana verkningar. Inom få år växte upp organisationer, som kommo att kontrollera partihandeln med olika jordbruksprodukter och inför vilka de enskilda, fristående företagen fingo allt svårare att hävda sin ställning.[1]) Viktigast ha här blivit Svenska mejeriernas riksförening, grundad 1932, och Sveriges slakteriförbund, bildat 1933. Det kan tilläggas att statsmakterna direkt stödde organisationssträvandena genom anslag i form av organisationsbidrag etc.

Den svenska jordbruksregleringen byggdes upp under 1930-talets första år under trycket av jordbrukskrisens och den allmänna depressionens verkningar. Den blev mycket kostsam för såväl konsumenterna som statskassan. Man skulle därför ha väntat sig, att den så snart som möjligt åter började avvecklas. Särskilt viktigt syntes vara att motarbeta överproduktionen av brödsäd liksom att bringa produktionen av smör i bättre överensstämmelse med avsättningsmöjligheterna inom landet. Åtminstone mot slutet av 1930-talet borde det, som Montgomery framhållit, »funnits utrymme för en liberalisering av jordbruksregleringen. Och problemet var så viktigt att det inte kunde avvisas. Det var i själva verket ett av våra allvarligaste ekonomiska problem vid tiden för krigsutbrottet.»[2]) Någon sådan tendens förmärktes emellertid icke trots en väl utvecklad högkonjunktur under de sista fredsåren.

Denna översikt skall avslutas med några siffror illustrerande den utveckling inom svenskt jordbruk och handeln med jordbruksprodukter, som ägt rum efter 1870 och som i stora drag antytts här ovan.

[1]) Montgomery, Arthur, Svensk ekonomisk historia 1913—1939, sid. 357.
[2]) Montgomery, a. a., sid. 356.

Jämförelse göres dels med förhållandena under den sista »fria» perioden, alltså 1920-talet, dels med det läge, vartill jordbruksregleringen förde under 1930-talet.

Såsom framhållits har det svenska jordbruket allt sedan 1870-talet kännetecknats av en starkt stigande avkastning. Den svenska skörden uppgick sålunda under perioden 1876/80 till 5,2 miljarder skördeenheter, en siffra som 1926/30 stigit med 65 proc. till 8,6 miljarder och 1936/40 till 9,0 miljarder, vilken sistnämnda siffra betydde en ökning med 73 proc.[1])

Denna uppgång har icke byggt på någon arealutvidgning av betydelse. Ännu under 1870- och 1880-talen hade visserligen nyodlingen en icke obetydlig omfattning och innebar framförallt en omläggning av den naturliga ängen till åker. Efter det första världskriget ha däremot nyodlingarna varit så obetydliga, att de överträffats av den igenläggning av åkerjord, som delvis sammanhängt med behovet av tomtmark kring städer och samhällen. Den sammanlagda arealen åker och äng (sistnämnda med hänsyn till skördeutbytet reducerad till en tredjedel) steg från 3,5 milj. har 1876/80 till 4,1 milj. 1936/40.[2]) Uppgången motsvarar 17 proc. Den egentliga jordbruksbefolkningen i arbetsföra åldrar uppgick 1876/80 till 1,6 milj., en siffra som 1936/40 sjunkit till 1,2 milj., motsvarande en nedgång med 25 proc. Den relativa nedgången var givetvis mycket större, och jordbruksbefolkningens andel av hela befolkningen sjönk från 72 proc. 1870 till 33 proc. 1940.

Mot en skördeökning på 73 proc. står sålunda en arealökning på endast 17 proc. och en minskning av arbetskraften med 25 proc. Det betyder, att mellan 1876/80 och 1936/40 avkastningen per hektar steg med närmare 50 proc. och per arbetare räknat betydligt mer än fördubblades (uppgång 130 proc.).

Den stigande avkastningen från jordbruket fördelade sig mycket olika på olika produkter, och det kan vara av intresse att med några siffror belysa den viktigaste förändringen, nämligen den ovan om-

[1]) Juréen, Lars, Jordbruksproduktionen och Sveriges försörjning med livsmedel, tab. 9:1 (hänvisningen avser även en del i det följande lämnade uppgifter). Ifrågavarande arbete har utförts på uppdrag av 1942 års jordbrukskommitté och avses att ingå i SOU. Vissa avsnitt ha utarbetats av K. O. Wahlfisk. När detta skrevs var arbetet ej utkommet från trycket, men förf. har välvilligt beretts tillgång till manuskript och korrektur.

[2]) Juréen, a.a., tab. 1:2.

nämnda övergången från vegetabilisk till animalisk produktion. Produktionen av viktigare livsmedel[1]) representerade 1876/85 2.753 miljarder kalorier, en siffra som betydligt mer än fördubblats till 6.422 miljarder 1930/39. Härav utgjorde vegetabilierna vid periodens början 1.841 miljarder kalorier och vid dess slut 3.567 miljarder, alltså icke fullt en fördubbling. Samtidigt mer än tredubblades animalieproduktionen och ökade från 912 till 2.855 miljarder kalorier.

Mot denna stigande avkastning från jordbruket har stått en växande befolkning. Antalet skördeenheter per invånare och år uppgick i slutet på 1870-talet till 1.156, en siffra som under senare delen av 1930-talet stigit till 1.427. Skördeökningen har sålunda icke blott motsvarat folkökningen utan därutöver medgivit en konsumtionsökning med 23 proc. Härtill kommer en betydande kvalitetsförbättring hos flertalet produkter, vilket gör att om man räknar om de viktigare livsmedlen i kalorier, man per invånare erhåller en produktionsökning mellan 1876/85 och 1930/39 på icke mindre än 70 proc.

Vi ha emellertid att räkna med icke blott en stigande befolkning utan i samband med stigande levnadsstandard också en ökad förbrukning per invånare. Inom den vegetabiliska livsmedelsgruppen har konsumtionen härvid förskjutits mot de dyrare produkterna, från t. ex. potatis och råg mot vete och socker. Ännu viktigare är emellertid den redan i flera sammanhang omnämnda förskjutningen mot animalier. Sistnämnda livsmedel representera ju en ökad förädlingsgrad, som ställer sig relativt dyrbar, eftersom fyra femtedelar av fodermedlens kalorivärde gå förlorade.[2]) I Sverige har konsumtionen av jordbruksprodukter (inkl. margarin) stigit från 2.280 kalorier per dag och invånare under 1876/85 till 3.100 under 1930-talet. Detta motsvarar en uppgång med 35 proc.[3])

Även för denna konsumtionsökning har den stigande avkastningen från jordbruket till stor del räckt till. Såsom tidigare omnämnts var Sverige före 1870 i stort sett självförsörjande på livsmedlens område. Efter nämnda tidpunkt inträdde en snabb förändring, och redan

---

[1]) Juréen, a.a., tab. 9:4. Vegetabilierna representeras av mjöl av vete och råg, socker, sirap samt mat- och fabrikspotatis, under det bland animalier medtagits kött och fläsk, konsumtionsmjölk, smör och ost.

[2]) Juréen, a.a., tab. 8:3.

[3]) Juréen, a.a., tab. 10:14.

för perioden 1876/85 har det beräknats,[1]) att jordbruksproduktionen inom landet motsvarade endast 79 proc. av förbrukningen, som alltså till 21 proc. byggde på import. I denna självförsörjningsgrad skedde fram till 1930-talet icke någon större förändring, vilket alltså betydde att jordbruksproduktionen växte i takt med förbrukningen men att givetvis i absoluta siffror importöverskottet blev allt större. För 1920-talet beräknas sålunda självförsörjningsgraden till 82 proc. och importens andel till 18 proc. Ifråga om vegetabilier utgjorde härvid försörjningsgraden endast 75 proc. mot 94 proc. för animaliska jordbruksprodukter och i sistnämnda fall rent av 104 (alltså nettoexport), om man bortser från margarinet.[2])

I denna relation mellan inhemsk produktion och utrikeshandel medförde jordbruksregleringen under 1930-talet märkliga förändringar. Framför allt ökades den inhemska produktionen av spannmål, och produktionen av vegetabilier steg från 75 proc. av förbrukningen under 1920-talet till 96 proc. under 1930-talet. För den animaliska produktionen (med bortseende från margarin) höjdes siffran från 104 till 109, vilket alltså innebar att exportöverskottet mer än fördubblades.

Denna stegring av jordbrukets avkastning sedan 1870-talet — och icke minst uppgången under 1930-talet — representerar emellertid till icke obetydlig del en förädling av importerade råvaror i form av konstgödsel och fodermedel. Vegetabilieproduktionen under 1920-talet motsvarade som nämnts 75 proc. av den inhemska konsumtionen. Utan hjälp av importerad konstgödsel hade siffran blivit 69 proc. Ifråga om 6 proc. byggde sålunda konsumtionen på importerad råvara. När jordbruksregleringen under 1930-talet drev upp den vegetabiliska självförsörjningen till 96 proc. fördubblades den importerade konstgödselns betydelse och motsvarade 12 proc. av den svenska vegetabiliekonsumtionen.

På samma sätt byggde vår under 1920-talet till 94 proc. uppgående självförsörjningsgrad på det animaliska området ifråga om 20 enheter på import av konstgödsel och fodermedel. Utan hjälp av denna råvaruimport hade självförsörjningsgraden sålunda endast blivit 74 proc. Och när produktionens andel av konsumtionen steg från 94 proc. under 1920-talet till 95 proc. under 1930-talet, skedde i själva verket

[1]) Juréen, a.a., tab. 10: 15.
[2]) Juréen, a.a., tab. 10: 12.

en nedgång från 74 till 73 proc., om man bortser från den nämnda råvaruimporten. Dessa siffror illustrera tydligt vad som ovan framhållits, nämligen att den genom jordbruksregleringen uppdrivna produktionen under 1930-talet till icke obetydlig del representerade en ökad förädling av importerade råvaror.

Slutligen skall nämnas, att om man räknar bort den stigande importen av konstgödsel och fodermedel, sjönk självförsörjningsgraden i Sverige ifråga om jordbruksprodukter från 79 proc. 1876/85 till 71 proc. under 1920-talet och steg endast till 79 proc. under 1930-talet. Trots oförändrad självförsörjningsgrad hade därmed Sverige för sin folkförsörjning i absoluta siffror räknat blivit i ökad grad beroende av importen. På övriga områden, där importen i stort sett lämnades fri, utvecklades den i betydligt snabbare takt, och särskilt under 1930-talet var jordbruksprodukternas andel av Sveriges totala import i sjunkande. Produkter av jordbruk och ladugårdsskötsel representerade sålunda under 1870-talet 43 proc. av Sveriges import, en siffra som under 1890-talet sänktes till 36 proc. men som ännu under 1920-talet stod vid 32 för att under 1930-talet pressas ned till 22 proc. Dessa produkters andel av exporten sjönk från 27 proc. under 1870-talet till 9 proc. under 1930-talet. Samtidigt femdubblades Sveriges importöverskott på området från 50 till 250 milj. kr.[1])

[1]) Statistisk översikt, Stat. medd. ser. A, Band III: 1, tab. 38 resp. SOS Handel 1945, sid. 22. Varugruppens sammansättning överensstämmer icke helt med vad som här i fortsättningen betecknas som jordbruksprodukter.

KAPITEL 2.

Sveriges handel med jordbruksprodukter 1936/38

Man brukar skilja mellan areell produktion med avkastning i förhållande till den produktiva ytvidden och lokal produktion, som fordrar endast helt små ytor, och där avkastningen väsentligen beror av läget.[1]) Till den förra typen hör växt- och djurrikets råvaruproduktion och till den senare mineralrikets råvaruproduktion samt förädlingsindustrien.

Under benämningen jordbruksprodukter sammanfatta vi i denna avdelning den areella produktionen i den mån den ger foder och livsmedel. Vi medtaga sålunda produkterna (ävensom alstren från på dessa uppbyggd förädlingsindustri) från åkerbruk (plantageodling), med undantag för spånadsämnen och kautschuk, trädgårdsodling, boskapsskötsel, med undantag för hudar och skinn, samt fiske.[2]) Skogsbruket faller givetvis helt utanför och har behandlats i den föregående avdelningen.

Som synes motsvarar beteckningen jordbruksprodukter icke helt innehållet i detta avsnitt. Även de ur havet hämtade produkterna inrymmas. Det kan emellertid framhållas, att fisket som regel redovisas som binäring till jordbruket, och i båda fallen rör det sig ju om en livsmedelsproduktion. Ifråga om en del produkter, t. ex. margarin, skulle det rent av erbjuda svårigheter att särskilja till vilken del råvaran hämtats ur jorden eller ur havet. Vidare får den reservationen göras, att när här medtagas samtliga produkter från trädgårdsodlingen, representera blommor och prydnadsväxter en liten grupp, som faller utanför beteckningen foder och livsmedel. Ytterligare bör framhållas, att icke blott råvarorna utan också produkterna från följande förädlingsled medtagas. Ofta gäller handeln just dessa senare, t. ex. socker och smör.

---

[1]) De Geer, Sten, Människans och näringslivets geografi, Stockholm 1928, sid. 138.

[2]) Begreppet jordbruksprodukter kan givetvis fattas i den vidare betydelsen, att de här uteslutna produkterna medtagas. Så har t. ex. skett i det av Internationella lantbruksinstitutet utgivna verket World Trade in Agricultural Products (Rom 1940), vilket även omfattar spånadsämnen, kautschuk m. m. (a.a. sid. 19 ff.).

En mångfald jordbruksprodukter ingår i den svenska utrikeshandeln, och vår handelsstatistik räknar på detta område icke mindre än omkring 350 nummer, i stort sett motsvarande avdelningarna I—IV. Den första fråga, som uppställer sig, är givetvis en lämplig gruppering av dessa hundratals produkter. En skiljelinje av betydelse går mellan sådana produkter, som äro föremål för någon större produktion inom Sverige, och sådana ifråga om vilka förbrukningen helt eller praktiskt taget helt bygger på import. En annan uppdelning, vilken användes i föregående kapitel, kan göras mellan vegetabiliska och animaliska produkter, varvid de sistnämnda representera en via djurkroppen företagen förädling av de förra. En tredje uppdelning kan göras mellan närings- och njutningsmedel, ehuru gränsen här är mycket oskarp och flertalet njutningsmedel representera visst näringsvärde och vice versa. Slutligen kan man skilja mellan råvaror och i olika grad förädlade produkter.

I det följande ha de olika metoderna kombinerats för att så långt möjligt få fram grupper med likartad sammansättning ifråga om produktion, handel och konsumtion. Därvid ha produkterna sammanförts i sex huvudgrupper, nämligen vegetabilier, fettråvaror, animalier, fisk, njutningsmedel och livsmedelsindustri. För innehållet i de olika grupperna redogöres närmare i de olika avsnitten. Här skall endast nämnas, att i den första gruppen, vegetabilier, rymmas produkterna från svenskt åkerbruk[1]) och svensk trädgårdsodling jämte de utländska motsvarigheterna härtill. Sålunda t. ex. både vete och ris, äpplen och aprikoser. Den fjärde gruppen, njutningsmedel, innehåller också enbart vegetabiliska produkter, men såsom rubriken anger ha här sammanförts sådana, som icke äro att anse som näringsämnen. Dessa produkter ha också det gemensamt, att de icke alls eller endast i obetydlig utsträckning äro föremål för produktion i vårt land. Även i gruppen fettråvaror ingå vegetabilier, som före kriget i stort sett lågo utanför det svenska produktionsprogrammet, men det rör sig här om näringsämnen och då i första hand råvaror för margarinproduktionen. Gruppen fettråvaror rymmer emellertid också animaliska produkter, hämtade från såväl boskapsskötsel som fiske och valfångst. Margarinet självt — i den obetydliga utsträckning handel med den färdiga

[1]) För de båda huvudgrenarna av jordbruket användas beteckningarna åkerbruk och boskapsskötsel, vartill kommer trädgårdsodlingen som en från jordbruket till övervägande del fristående näring.

produkten äger rum — har placerats i gruppen animalier, som i övrigt omfattar livsmedelsprodukter från boskapsskötseln, om man nu får använda detta ord även om höns och bin. Havets animalieavkastning har fått en egen avdelning, som förutom fisk rymmer olika skaldjur. I den sista gruppen slutligen, livsmedelsindustri, äro samlade produkter av högre förädlingsgrad med råvarorna hämtade ur de fem föregående grupperna. Gränsen är givetvis mycket oskarp. I svensk industristatistik räknas även produkter som t. ex. smör, socker och torkad frukt till livsmedelsindustrien. Här ha vi emellertid, delvis i anslutning till svensk handelsstatistik, dragit gränsen snävare.

A. VEGETABILIER

Varugruppens sammansättning

Såsom redan framgått av det föregående, behandlas i denna avdelning icke hela den vegetabiliska produktionen utan endast produkter i form av foder och livsmedel från svenskt åkerbruk och svensk trädgårdsodling jämte de utländska motsvarigheterna härtill.

Vad först beträffar produkterna från åkerbruket, bilda de vad som i dagligt tal kallas skörden. Den förut omnämnda omläggningen till animalisk produktion har medfört, att av skörden endast en mindre del går till människoföda, under det huvuddelen genom boskapsskötseln förädlas vidare till animaliska livsmedel. Om man bortser från lagringsförluster och utsäde, uppgick den svenska skörden 1930/39 till 8,3 miljarder skördeenheter. Härav gingo till direkt förbrukning jämte export knappt 1,3 miljarder skördeenheter motsvarande 15 proc.[1]) Icke mindre än 85 proc. av den svenska skörden fann sålunda under 1930-talet användning som foder. Eftersom åkerbruket som regel är förenat med boskapsskötsel, blir större delen av skörden icke föremål för försäljning och kommer alltså icke ut i handeln, varken den inrikes eller utrikes. Förhållandet kan illustreras av att enligt inom livsmedelskommissionen på grundval av ett omfattande deklarationsmaterial gjorda beräkningar[2]) år 1938 vegetabilierna för svenskt

[1]) Juréen, a. a., tab. 2:2.

[2]) Kungl. Maj:ts prop. nr 280 till 1947 års riksdag, bilaga 2.

jordbruk representerade endast 25 proc. av försålda produkter mot 75 proc. för animalierna.

Spannmålen intager en alldeles dominerande ställning inom den del av skörden som saluföres. År 1938 representerade enligt den ovannämnda beräkningen spannmål (jämte en obetydlig post frövaror) hela 62 proc. av totalinkomsten från vegetabiliska produkter. Som vi sett fick spannmålen tidigt betydelse också för det internationella varubytet. Vi ha här först och främst vete och råg, med en vanlig term betecknade som brödsäd. Till huvudsakligen människoföda går också det importerade riset. Som fodermedel få däremot räknas havre och korn liksom den importerade majsen. Till »övriga» slag av spannmål hänföras i anslutning till bl. a. den svenska handelsstatistiken också baljväxterna med ärter och bönor som viktigaste produkter. För samtliga dessa produkter föreligga tillfredsställande svenska uppgifter över såväl produktion (skörd) som handel. För de sex ovannämnda sädesslagen finnes även god internationell statistik över produktion och handel, varvid närmast till hands ligger att använda de av Internationella lantbruksinstitutet i Rom publicerade uppgifterna.[1])

Under beteckningen kvarnprodukter medtages nästa led i spannmålens förädling, nämligen mjöl, gryn och kli. Endast två produkter äro här av större betydelse för den svenska utrikeshandeln, nämligen risgryn och kli. I den obetydliga utsträckning, som utrikeshandel förekommer med de följande förädlingsleden, huvudsakligen export av knäckebröd, ha produkterna förts till gruppen livsmedelsindustri.

Till fodermedlen får man som nämnts räkna huvuddelen av all spannmål med undantag för råg, vete och ris, och hit hör också kvarnprodukten kli. Ytterligare en grupp fodermedel spelar stor roll för utrikeshandeln, nämligen oljekakor och oljekaksmjöl. Här medtagas såväl dessa som övriga fodermedel, vilka senare ha relativt liten betydelse för utrikeshandeln.

Slutligen ingå bland åkerbrukets produkter också potatis och socker-

[1]) Annuaire international de statistique agricole 1939—40, Rome 1940, ger som regel siffror för här ifrågavarande period (1936/38) och utgör huvudkällan för i denna avdelning använd internationell statistik rörande jordbruksprodukterna. Viktig är också den förut omnämnda av samma institut utgivna World Trade in Agricultural Products. Dock ger denna icke siffrorna för år 1938 och berör produktionsförhållandena endast mera i förbigående. Denna källa har utnyttjats för att belysa utvecklingen under 1930-talet av världshandeln med jordbruksprodukter.

betor. Dessa representerade 1938 15 resp. 20 proc. av det svenska jordbrukets inkomst av vegetabiliska produkter och voro i detta hänseende de enda av betydelse vid sidan av spannmålen. I båda fallen är utrikeshandeln obetydlig. I stället omfattar den de följande förädlingsleden. En stor internationell handelsvara är sålunda socker, och tillfredsställande såväl svensk som internationell statistik föreligger över både produktion och handel med fördelning på bet- och rörsocker. Av potatisprodukterna är endast stärkelsen av nämnvärd betydelse för den svenska utrikeshandeln.

Övergå vi så till trädgårdsodlingen, kunna här urskiljas tre grupper av produkter, nämligen frukter och bär, köksväxter och rötter samt blommor och prydnadsväxter. Den första av grupperna är föremål för stor internationell handel, och för de viktigaste produkterna ger lantbruksinstitutet uppgifter om handeln och delvis också om produktionen. För samtliga tre grupper gäller, att såväl färska (levande) som torkade produkter medtagas, under det inlagda, syltade och konserverade föras under livsmedelsindustrien. I sistnämnda fall utgöra givetvis frukt- och grönsakskonserverna den utan jämförelse viktigaste posten i utrikeshandeln.

I bilaga 2 återfinnes en uppställning över de nummer i handelsstatistiken, som de olika varugrupperna omfatta. Givetvis ingår endast ett fåtal av dessa produkter i industristatistiken, och produktionsuppgifterna ha därför så långt möjligt kompletterats med uppgifter ur jordbruksstatistiken och andra källor.

Utrikeshandeln med spannmål

Spannmålen kom redan mot slutet av 1600-talet att bli en viktig importvara för Sverige, och när mot slutet av 1800-talet billig transocean spannmål i stora mängder tillfördes den europeiska marknaden, kom en betydande del av vårt lands spannmålsförbrukning att bestå av importerad vara, till en början dock mest av europeiskt ursprung. I det föregående har sålunda nämnts att under första hälften av 1880-talet nettoskörden av vete täckte icke fullt hälften av den svenska konsumtionen och att för råg motsvarande siffra var ungefär 70 proc. Med övergången till animalieproduktion kom snart också importen av spannmål för foderändamål att få betydelse, och fram till

1930-talet karakteriserades Sveriges utrikeshandel av ett betydande importöverskott av såväl brödsäd som annan spannmål. Därefter medförde emellertid jordbruksregleringen i samband med några mycket goda skördeår, att den inhemska produktionen av brödsäd drevs i höjden, så att den icke blott täckte förbrukningen utan medförde icke obetydliga överskott. Av för foder avsedd spannmål, och då i första hand majs, kvarstod däremot även under 1930-talet en betydande import.

Sådant var alltså läget under den här behandlade perioden 1936/38. Som framgår av tab. 46 uppgick Sveriges spannmålsimport till 240.000 ton per år mot en export på 75.000 ton. Importöverskottet utgjorde sålunda endast 165.000 ton, motsvarande 5 proc. av konsumtionen.[1]) Detta importöverskott hänförde sig emellertid helt till den spannmål, som till övervägande del användes som foder, under det ifråga om brödsäden (vete och råg) Sverige hade ett exportöverskott på 6.000 ton.

Vetet utgör jämte riset det för människan viktigaste sädesslaget och är också det, som har den största betydelsen för det internationella varubytet. Av världsproduktionen, vilken 1936/38 uppgick till 147 milj. ton,[2]) exporterades drygt 17 milj. eller närmare 12 proc. (jfr tab. 48). I denna exportkvantitet ingår även vetemjölet, som omräknats till vete.[3]) De internationella vetetransporterna utgöras till knappt 20 proc. av mjöl.

Europa (exkl. Sovjetunionen) producerade 1936/38 30 proc. av världens vete men förbrukade drygt 36 proc. Vår världsdel blev därmed destinationsorten för större delen av världshandeln med vete, nämligen ifråga om 12 av de 17 milj. ton, som gingo i internationell handel. Den alldeles dominerande mottagaren var Storbritannien, vars veteimport uppgick till 5,6 milj. ton per år, motsvarande en tredjedel

---

[1]) Konsumtionen fattas här genomgående = produktion + import — export.

[2]) Denna liksom följande siffror för internationell produktion och handel med spannmål hämtade ur Annuaire international de statistique agricole 1939—40. En jämförelse med svensk statistik visar, att de av institutet meddelade uppgifterna över handeln med spannmål överensstämma med vår handelsstatistik, under det ifråga om den svenska skörden dylik överensstämmelse föreligger endast för år 1936, under det för 1937—1938 institutet som regel ger något högre siffror, troligen beroende på att preliminära uppgifter använts.

[3]) Reduktionsfaktor 1,333. Denna användes av Internationella lantbruksinstitutet och motsvarar 75 proc. utmalning.

Tab. 46. Sveriges produktion och utrikeshandel med produkter från åkerbruket 1936/38

Varuslag	Kvantitet (ton)				Värde (1.000 kr.)	
	Prod.	Imp.	Exp.	Kons.	Imp.	Exp.
A. Spannmål						
Vete	694.157	51.138	53.257	692.038	9.313	8.206
Råg	366.787	5.204	9.201	362.790	656	576
Korn	209.766	185	72	209.879	40	20
Havre	1.272.696	18.214	3.852	1.287.058	2.143	776
Majs	—	144.457	128	144.329	16.331	14
Ris	—	12.200	—	12.200	1.918	—
Övrigt[1])	604.042	8.507	8.343	604.206	1.965	1.987
Summa	3.147.448	239.905	74.853	3.312.500	32.366	11.579
B. Kvarnprodukter						
Kli	130.231	35.974	3.742	162.463	4.372	341
Risgryn	6 808	4.325	13	11.120	1.165	6
Övrigt	597.000	275	2.144	595.131	126	546
Summa	734.039	40.574	5.899	768.714	5.663	893
C. Fodermedel						
Oljekakor	147.931	161.575	11.899	285.832	20.663	1.685
» mjöl av		49.508	61.283		6.598	8.165
Övrigt	63.203	7.149	2.922	67.430	1.055	624
Summa	211.134	218.232	76.104	353.262	28.316	10.474
D. Socker och sirap	283.181	15.171	755	297.597	2.242	202
E. Potatis	1.833.739	6.262	151	1.839.850	462	14
F. Övrigt[2])	—	5.247	29.984	—	2.881	2.981

Källa: SOS Handel, Industri samt Jordbruk och boskapsskötsel 1936—1938. Industristatistikens uppgifter om handelsförmalning ha kompletterats med Juréens uppskattningar av löneförmalning. [1]) Inkl. ärter, bönor och vicker. Viktigaste post utgör blandsäden. [2]) Hö och halm, vitbetor, malt, stärkelse, gryn av annat än spannmål samt frö.

av hela världsimporten. Denna väldiga import motsvarade i runt tal 80 proc. av landets förbrukning av vete. Närmast efter Storbritannien som importörer av vete följde Belgien med 1.2 milj. ton (70 proc. av förbrukningen), Tyskland med 0.9 milj. ton (15 proc.), Italien med 0.8 milj. ton (8 proc.) och Holland med 0.6 milj. ton (60 proc.). Sveriges import på blott 50.000 ton per år ter sig obetydlig icke blott

i jämförelse med importörer av denna storleksordning utan också i förhållande till grannländerna: Norge 210.000, Danmark 204.000 och Finland 97.000 ton. Under 1920-talet däremot hade Sverige en veteimport på betydligt över 200.000 ton per år.

De fyra stora veteexportörerna voro före kriget Kanada, Australien, Argentina och Förenta Staterna i nu nämnd ordning. Deras sammanlagda export uppgick till i runt tal 12 milj. ton per år motsvarande bortåt 70 proc. av världsexporten. För Kanada och Australien utgjorde exporten två tredjedelar av produktionen, för Argentina en tredjedel men för Förenta Staterna knappa 5 proc.

Med denna lokalisering av exportörer och importörer av vete komma huvudlederna för handeln med vete att gå från Amerika och Australien till Nordvästeuropa. Den internationella vetehandeln försiggår till närmare 90 proc. till sjöss, och Humlum beräknar,[1]) att av dessa sjötransporter 1936/38 icke mindre än 74 proc. gingo från de fyra ovannämnda storexportörerna till Nordsjöns hamnar.

För Sveriges vidkommande var 1936/38 Kanada den största leverantören, och därifrån kommo 70 proc. av vår veteimport mot 20 proc. från Förenta Staterna och praktiskt taget resten (9 proc.) från Argentina. Den näst största världsexportören, Australien, spelade däremot icke någon roll för den svenska veteimporten under dessa år (jfr tab. 47).

Mot en årlig svensk veteimport på 51.000 ton stod under denna period en något större export på 53.000 ton, vilken till större delen (57 proc.) inföll under 1936. Hela denna export gick till våra grannländer med Tyskland, Danmark och Storbritannien som de största köparna (sammanlagt 84 proc.) och i övrigt till Baltikum, Finland och Norge.

Den andra brödsädessorten, rågen, kan i en helt annan grad än vetet sägas vara ett europeiskt sädesslag. I de transoceana länderna odlas sålunda endast litet råg, produktionen är koncentrerad till Europa inklusive Sovjetunionen, som före kriget svarade för 96 proc. av världens rågodling. Skörden uppgick 1936/38 till 47 milj. ton eller knappt en tredjedel av veteskörden. De rågätande folken, till vilka Sverige hör eller åtminstone har hört, producera i huvudsak sitt rågbehov själva. Den internationella handeln med råg är därför ganska

[1]) Humlum, Johannes, Oversøiske transportproblemer, Köpenhamn 1943, tab. 3.

Tab. 47. Den svenska spannmålshandelns inriktning 1936/38 (ton)

Land	Vete	Råg	Havre	Majs	Ris	Övrigt	Summa	
							ton	1.000 kr.
A. Import								
Europa	456	4.562	6.349	19.862	—	8.292	39.521	5.747
därav Polen	113	2.416	1.828	—	—	3.603	7.960	1.160
» Nederländerna	—	—	168	—	—	2.242	2.410	754
» Ungern	—	—	—	7.685	—	147	7.832	1.038
» Jugoslavien	—	—	—	8.606	—	3	8.609	1.070
Asien	—	—	—	2.706	12.196	61	14.963	2.286
därav Britt. Indien	—	—	—	—	10.045	—	10.045	1.625
Amerika	50.681	639	11.865	121.606	—	292	185.083	24.278
därav Britt.Nordamerika	35.481	153	—	2.306	—	—	37.940	6.732
» Förenta Staterna	10.540	263	—	17.447	—	3	28.253	4.147
» Argentina	4.660	223	11.702	101.668	—	281	118.534	13.356
Övr. utomeur. länder[1])	—	3	—	283	3	48	337	55
Summa	51.137	5.204	18.214	144.457	12.199	8.693	239.904	32.366
B. Export								
Europa	53.256	9.193	3.817	123	—	8.301	74.690	11.527
därav Norge	1.268	2.599	129	—	—	411	4.407	499
» Danmark	16.574	2.895	41	123	—	9	19.642	2.259
» Finland	2.070	3.426	1.943	—	—	16	7.455	791
» Baltikum	3.848	—	307	—	—	9	4.164	725
» Tyska riket	19.199	—	99	—	—	6.975	26.273	5.384
» Storbrit. o. Irland	9.000	—	106	—	—	354	9.460	1.293
Övr. utomeur. länder[1])	1	8	34	5	—	114	162	53
Summa	53.257	9.201	3.851	128	—	8.415	74.852	11.580

Källa: SOS Handel 1936—1938. I denna liksom följande tabeller med länderfördelning förekommer på grund av avkortningarna att totalsiffrorna med en eller annan enhet avvika från de verkliga värdena (jmfr i detta fall tab. 46). [1]) Inkl. ej specificerade länder.

liten och uppgick under här ifrågavarande period (inklusive rågmjöl) till 1 milj. ton, motsvarande blott 2 proc. av skörden. För vetet var som ovan nämnts motsvarande siffra 12 proc. Även kan nämnas att rågmjölet omfattar endast 10 proc. av handeln med råg mot 20 proc. för vetet. Den största exportören av råg var före kriget Sovjetunionen, och från detta land kom en fjärdedel av världens rågexport. Där-

efter följde Polen och Rumänien och en lång rad europeiska länder samt utanför Europa även Argentina och Förenta Staterna. Den transoceana handeln med råg var dock ganska obetydlig. Till europeiska länder gingo 1936/38 drygt 95 proc. av världsimporten, och Europa inklusive Sovjetunionen levererade samtidigt 75 proc. av världsexporten (jfr tab. 48).

Som framgår av tabell 46 uppgick den svenska rågskörden till 367.000 ton per år under ifrågavarande period. Samtidigt importerade Sverige 5.000 och exporterade 9.000 ton råg per år. Liksom ifråga om vetet var det endast år 1936, som karakteriserades av exportöverskott, under det de båda övriga åren visade importöverskott. Som synes omfattar vår handel med råg endast en obetydlig del av skörd och förbrukning. När exporten 1936 var som störst motsvarade den dock 8 proc. av skörden, och när importen 1938 visade högsta siffran utgjorde den 2 proc. av rågförbrukningen.

Sin rågimport hämtade Sverige 1936/38 till bortåt 80 proc. från de båda största exportörerna, alltså Sovjetunionen och Polen. Den svenska exporten av råg gick liksom vetet till våra grannländer, i första hand Finland, Danmark och Norge, vilka tre länder mottogo 97 proc. av denna export.

Lämna vi så brödsäden och övergå till annan spannmål, ha vi här två sädesslag av större betydelse för svenskt jordbruk, nämligen korn och havre. Vad först kornet beträffar, uppgick världsskörden 1936/38 till 42 milj. ton och var sålunda av samma storleksordning som rågen. För den internationella handeln har kornet däremot mycket större betydelse än rågen. Världsexporten uppgick sålunda under nu ifrågavarande period till 2,7 milj. ton motsvarande 6,5 proc. av skörden mot blott 2 proc. för rågen.

Under det rågen är koncentrerad till Europa (inkl. Sovjetunionen) har kornet vandrat över hela världen. Sålunda skördades 1936/38 bortåt 20 proc. av kornet i Asien och nästan lika mycket i Amerika. Afrika bidrog med 5 proc., Sovjetunionen med drygt 20 proc. och Europa i övrigt med något mer än 35 proc.

Samtliga världsdelar bidraga också till den export av korn, som går till Europa. Icke långt ifrån 90 proc. av all handel med korn 1936/38 var destinerad till europeiska länder och i första rummet då Storbritannien och Belgien. En tredjedel av denna import hämtade vår världsdel från inhemska producenter med Rumänien och Polen

Tab. 48. Världsproduktion och världshandel med spannmål 1936/38 (milj. ton)

Område	Vete	Råg	Korn	Havre	Majs	Ris	Summa
I. *Produktion:*							
Europa	44,04	22,31	15,37	25,21	19,44	1,09	127,46
Sovjetunionen	39,46	22,79	9,38	17,42	3,57	0,36	92,98
Nordamerika[1])	29,42	1,29	6,45	19,28	59,73	1,43	117,60
Sydamerika	8,53	0,23[2])	0,76	0,92	12,87	1,51	24,82
Australien	4,65	—	0,25	0,35	0,19	0,06	5,50
Asien	17,38[3])	0,42	7,69[4])	0,48[5])	8,16	86,85[5])	120,98
Afrika	3,49	0,00	2,17	0,31	5,65	1,89	13,51
Världen	146,97	47,04	42,07	63,97	109,61	93,19	502,85
II. *Export:*							
Europa	2,93	0,50	0,86	0,16	1,27	0,38	6,10
Sovjetunionen	0,80	0,22	0,24	0,02	0,01	0,00	1,29
Nordamerika[1])	6,35	0,13	0,60	0,18	1,33	0,24	8,83
Sydamerika	2,70	0,08	0,29	0,37	6,75	0,08	10,27
Australien	2,89	0,00	0,08	0,00	0,00	0,01	2,98
Asien	1,14	0,03	0,46	0,01	0,86	7,45	9,95
Afrika	0,42	0,00	0,19	0,04	0,72	0,14	1,51
Världen	17,23	0,96	2,72	0,78	10,94	8,30	40,93
III. *Import:*							
Europa	12,15	0,90	2,38	0,66	9,26	1,67	27,02
Sovjetunionen	0,05	0,00	0,00	0,00	0,00	0,04	0,09
Nordamerika[1])	1,20	0,04	0,14	0,09	1,38	0,46	3,31
Sydamerika	1,38	0,00	0,00	0,01	0,01	0,14	1,54
Australien	0,09	0,00	0,01	0,00	0,01	0,08	0,19
Asien	1,41	0,00	0,08	0,00	0,33	5,39	7,21
Afrika	0,61	0,00	0,07	0,02	0,10	0,46	1,26
Världen	16,89	0,94	2,68	0,78	11,09	8,24	40,62
IV. *Konsumtion:*							
Europa	53,26	22,71	16,89	25,71	27,43	2,38	148,38
Sovjetunionen	38,71	22,57	9,14	17,40	3,56	0,40	91,78
Nordamerika[1])	24,27	1,20	5,99	19,19	59,78	1,65	112,08
Sydamerika	7,21	0,15	0,47	0,56	6,13	1,57	16,09
Australien	1,85	0,00	0,18	0,35	0,20	0,13	2,71
Asien	17,65	0,39	7,31	0,47	7,63	84,79	118,24
Afrika	3,68	0,00	2,05	0,29	5,03	2,21	13,26
Världen	146,63	47,02	42,03	63,97	109,76	93,13	502,54

Källa: Annuaire international de statistique agricole 1939—40, ur tab. 73, 74, 75, 76, 79 och 80 samt 133, 134, 136, 137, 138 och 139. I vetet ingår vetemjöl

som viktigaste leverantörer men i övrigt från Amerika, Asien, Sovjetunionen och Afrika samt till en mindre del även från Australien. För Argentina utgjorde exporten närmare hälften av kornskörden och för Australien en tredjedel av densamma. Under det handeln med råg som nämnts i huvudsak rör sig inom området Europa (inkl. Sovjetunionen), går alltså kornet i likhet med vetet till betydande del över haven mellan kontinenterna.

Sveriges produktion av korn uppgick 1936/38 till 210.000 ton per år, och vår andel av världsproduktionen var därmed mindre än ifråga om vete och råg. Sveriges utrikeshandel med korn var före kriget så obetydlig, att man nästan kan bortse från den. Den gällde en import på 185 ton och en export på 72 ton. Däremot hade vi en icke alldeles obetydlig införsel av en kornprodukt, nämligen malt, huvudsakligen hämtad från Danmark.

Världsproduktionen av havre uppgick 1936/38 till 64 milj. ton eller ganska mycket mer än skörden av råg och korn. För världshandeln har emellertid havren endast liten betydelse. Exporten uppgick under nämnda period till blott 0,8 milj. ton per år, motsvarande icke mycket mer än 1 proc. av skörden, en siffra ännu lägre än den vi funno för rågen. Havren användes till huvudsaklig del som foder i de länder där den produceras. Odlingen är koncentrerad till Europa (inkl. Sovjetunionen) och Nordamerika, på vilka båda områden före kriget föllo 97 proc. av totalskörden. Den obetydliga handel med havre, som ägde rum före kriget, gick till 84 proc. till Europa. Största leverantören var Argentina, som sände vår världsdel nästan hälften av sin lilla havreskörd.

I Sverige omfattar havreodlingen en femtedel av den odlade jorden och kommer därmed främst bland de fyra i vårt land odlade spannmålsslagen. Skörden uppgick 1936/38 till 1.273.000 ton, eller lika mycket som de tre andra slagen av spannmål tillsammans. Under det ifråga om dessa sistnämnda den svenska produktionen ligger långt under 1 proc. av världsskörden, representerar Sveriges havreskörd 2 proc. av totalskörden. Under perioden 1936/38 hade vårt land en årlig import av 18.000 ton havre mot en export på icke fullt 4.000 ton.

---

och i riset risgryn. Här liksom i följande tabeller, där Internationella lantbruksinstitutets statistik användes, omfattar Australien eg. Oceanien. [1]) Inkl. Mellanamerika. [2]) S. hemisfären. [3]) Häri ingå ej Kina, Irak och Iran. [4]) Häri ingå ej Kina och Irak. [5]) Häri ingår ej Kina.

Havren hämtade vi till större delen från Argentina, vilket land som nämnts är den störste exportören på området trots obetydlig egen produktion.

De hittills behandlade spannmålsslagen odlas i de kalltempererade områdena av världen. Detta gäller i viss mån också majsen, som dock trivs bäst i ett varmtempererat men icke tropiskt klimat. Till skillnad från de förut behandlade sädesslagen tillhör majsen Nya världen. Av världsproduktionen, som 1936/38 uppgick till 110 milj. ton årligen, kommo två tredjedelar (73 milj. ton) på Amerika. Även i södra Europa äger en ganska betydlig majsproduktion rum (23 milj. ton). Den amerikanska och europeiska produktionen motsvarade 1936/38 bortåt 90 proc. av världsskörden.

Mellan produktion och export av majs råder ett ganska ovanligt förhållande. Den utan jämförelse störste producenten är Nordamerika. Här skördas betydligt mer majs än i hela världen i övrigt. Likväl uppstår här icke något exportöverskott. Den tendens i denna riktning, som Förenta Staternas handel med majs visade före kriget, uppvägdes mer än väl av Kanadas nettoinförsel. Nordamerikas majsskörd förbrukas sålunda helt inom området — i den mån export åt ett håll förekommer uppväges den av import från annat håll. Den stora majsexportören på världsmarknaden är i stället Argentina. Av en totalexport på 11 milj. ton årligen under 1936/38 motsvarande 10 proc. av världsskörden kommo bortåt 7 milj. ton från Argentina. Detta land skördade endast 5 proc. av världens majs men levererade 61 proc. av världsexporten av denna vara. Övriga exportörer av betydelse voro Förenta Staterna, Franska Indokina och några sydeuropeiska länder, främst Rumänien och Jugoslavien.

Liksom ifråga om övriga spannmålsslag är Europa den store importören. Vår världsdel stod 1936/38 som mottagare till 84 proc. av världsimporten av majs, och vid sidan härav voro endast Förenta Staterna (9 proc.), Kanada (3 proc.) och Japan (3 proc.) av betydelse. Av den europeiska majsimporten tog Storbritannien betydligt över en tredjedel, närmast följt av Tyskland, Holland, Belgien och Frankrike.

Med Argentina som den store majsexportören och de nordvästeuropeiska staterna som viktigaste importörer, blir handeln med majs mer än ifråga om någon annan av de viktigare handelsvarorna koncentrerad till en enda linje, nämligen från La Plata- till nordsjöhamnarna.

Humlum beräknar[1]) att för 1935/38 denna linje omfattade 63 proc. av världshandeln med majs. Majs utgör kvantitativt normalt ungefär en tredjedel av Europas import från Sydamerika och har större betydelse för sjöfartslinjerna mellan Sydamerika och Europa än något annat livsmedel eller någon annan råvara.

Majsen ligger utanför det svenska produktionsprogrammet, och vår förbrukning bygger på import. Under 1936/38 uppgick den årliga importen till 145.000 ton eller betydligt mer än samtliga övriga spannmålsslag tillsammans. I Sverige liksom annorstädes finner majsen sin huvudsakliga användning som svinfoder. Vår huvudleverantör var helt naturligt världsexportören Argentina, från vilket land vi före kriget hämtade 70 proc. av majsimporten. Leverantörer i övrigt av betydelse voro Förenta Staterna, Jugoslavien och Ungern. De fyra ländernas andel av vår majsimport uppgick 1936/38 till 94 proc.

Det sjätte och sista bland de viktiga spannmålsslagen är riset, som utgör det asiatiska monsunområdets speciella sädesslag. Odlingen av ris är till 96 proc. koncentrerad till Asien. Världsproduktionen uppgick 1936/38 enligt Internationella lantbruksinstitutets siffror till drygt 93 milj. ton per år. Då är likväl den viktigaste risproducenten, Kina, ej medräknad. För 1935/36 och 1936/37 har risproduktionen i Kina av institutet uppgivits till 48 milj. ton vardera året, och användes denna siffra, kan sålunda världsproduktionen av ris före kriget uppskattas till åtminstone 140 milj. ton. Riset kommer därmed icke långt efter vårt viktigaste sädesslag, vetet, med en skörd på 147 milj. ton (jfr tab. 48).

Koncentrationen av risodlingen medför en ganska betydande internationell handel med ris — under nu ifrågavarande period uppgående till 8,3 milj. ton per år. Större delen av denna handel försiggår mellan de asiatiska länderna. De stora exportörerna äro Burma, Siam, Franska Indokina, Indien samt de japanska områdena Korea och Formosa. Från dessa områden kommo 1936/38 drygt 90 proc. av Asiens risexport. Härav stannade emellertid gott och väl två tredjedelar inom världsdelen, varvid den utan jämförelse största importören utgjordes av Japan med Korea och Formosa som huvudleverantörer. Indien hade en risimport som något översteg dess export, och övriga

[1]) Humlum, J., Oversøiske transportproblemer, sid. 43 o. f. samt kartdiagram 1.

importörer av betydelse voro Brittiska Malacka, Hongkong och Ceylon. Kina, den störste producenten, är självt importör och bildar därmed en motsvarighet till Nordamerikas ställning på majsens område.

Av de asiatiska ländernas risexport var det som nämnts före kriget endast en mindre del, som nådde utanför världsdelen. Av sistnämnda 2,1 milj. ton gick större delen till Europa, vars risimport 1936/38 utgjorde 1,7 milj. ton med Frankrike som den störste importören närmast följt av en rad nordvästeuropeiska länder.

Av ris hade Sverige 1936/38 en årlig import av 12.200 ton, vartill kommo 4.325 ton risgryn. Importen av ris kom till mer än 80 proc. från Britt. Indien, som vi sett en av de stora asiatiska exportörerna och näst Kina världens störste risproducent.

Därmed äro de sex viktiga sädesslagen genomgångna, och övriga äro av liten betydelse. De upptagas i tab. 46 under »övrigt» tillsammans med ärter, bönor och vicker. Sverige hade 1936/38 på detta område en liten import på 8.500 ton och en export av ungefär samma storlek. Kvantiteten motsvarar knappt mer än 1 proc. av den svenska skörden resp. konsumtionen.

Ifråga om världshandeln med spannmål skall här endast understrykas vad som väl redan framgått av det föregående, nämligen Europas ställning som huvudmottagare av lasterna ifråga om fem av de sex viktiga spannmålsslagen — riset går däremot huvudsakligen i handel mellan Asiens länder. Av de fem övriga sorterna mottog Europa 1936/38 icke mindre än i runt tal 80 proc. — av riset blott 20 proc. Lika karakteristisk är industriländernas stora andel av den europeiska spannmålsimporten. De tio stater och däribland Sverige, som i internationell statistik bruka räknas som Europas industriländer, stodo 1936/38 som mottagare till 87 proc. av vår världsdels import av de sex viktigaste spannmålsslagen. Storbritannien tog ensamt bortåt 40 proc. av Europas hela import av spannmål. Bland de tio länderna hade Sverige den minsta importen, och därtill kom att den ifråga om brödsäden motsvarades av en t. o. m. något större export. För Sverige motsvarade nettoimporten av spannmål knappt 6 proc. av förbrukningen. För övriga nio industristater var motsvarande siffra 25 proc. och för Storbritannien icke mindre än 70 proc.

Utrikeshandeln med kvarnprodukter

Den del av spannmålsproduktionen, som är avsedd för mänsklig förbrukning, undergår som regel förmalning med mjöl och gryn som de viktigaste produkterna och kli som biprodukt. Den internationella handeln med dessa kvarnprodukter är ganska obetydlig. Som vi sågo i föregående avsnitt skedde dock före kriget 20 proc. av den internationella handeln med vete i form av mjöl, och för råg var motsvarande siffra 10 proc. Även risgryn och kli äro föremål för ett icke alldeles betydelselöst internationellt byte.

Vad först brödsäden beträffar, upptogs i tab. 46 konsumtionen 1936/38 till 692.000 ton per år för vetet och 363.000 ton för rågen. Som framgår av tabellen äro siffrorna beräknade som summan av skörd och import minskad med exporten. Vill man få fram den faktiska förbrukningen till människoföda måste hänsyn också tagas till utsäde, avrens, lagerförändringar och lagringsförluster samt som djurföda använd spannmål. Kvarnarnas förmalning avspeglar mycket nära den mänskliga förbrukningen.

Brödsädsförmalningen utgjorde 1936/38 492.000 ton vete och 192.000 ton råg per år. Förmalningen visar endast små variationer från år till år, vilket ju är naturligt med hänsyn till att den avspeglar en på kort sikt relativt konstant förbrukning av mjöl och gryn.[1]) Utjämningen mellan förmalningen och den kraftigt varierande skörden sker genom lagerförändringar, utrikeshandel samt spannmålens användning som foder. Praktiskt taget hela den importerade mängden vete och råg gick under den här ifrågavarande perioden till förmalning, varför vetemjölet kom att till 10 proc. och rågmjölet till 2,6 proc. bestå av importerad råvara.

Som framgår av tab. 46 är Sveriges utrikeshandel med kvarnprodukter obetydlig, om man bortser från kli och risgryn, och som vi sett är detta fallet även med andra länder. Huvudsakligen från Argentina hämtade Sverige 1936/38 årligen 36.000 ton kli, motsvarande drygt en fjärdedel av den egna produktionen. Risgrynsimporten uppgick till 4.325 ton per år, vartill kom på importerat ris byggd inhemsk produktion på 6.800 ton. Leverantörer voro i främsta rummet Holland och Holländska Indien samt Förenta Staterna, under

[1]) Förmalningen av vete var under dessa år resp. 486,000, 496,000 och 494,000 ton och av råg 197,000, 196,000 och 184,000 ton.

det riset som förut nämnts till mer än 80 proc. hämtas från Britt. Indien.

I övrigt är som synes handeln med kvarnprodukter försvinnande liten. Produktionen av mjöl och gryn har med en avrundad siffra angivits till 597.000 ton per år, och varken import eller export av dessa produkter når på långa vägar upp till ens 1 proc. av denna kvantitet. Den nämnda produktionen utgöres till 90 proc. av vete- och rågmjöl samt i övrigt huvudsakligen av gryn och mjöl av havre, korn och majs. Av de sistnämnda produkterna användes en del som foder.

Utrikeshandeln med fodermedel

Den svenska skörden användes, såsom redan i annat sammanhang omnämnts, till icke mindre än 85 proc. som foder åt kreaturen. Likväl räcker den inhemska foderproduktionen långt ifrån till. Mot en inhemsk årlig produktion 1930/39 av vegetabiliska fodermedel på i runt tal 7 miljarder foderenheter stod en import på drygt 500 miljoner enheter.[1]) Eftersom importen till större delen gäller mycket högvärdigt foder, framträder dess betydelse bättre om man i stället för foderenhet räknar i ton smältbar äggvita. Den inhemska foderproduktionen representerade 1930/39 690.000 ton smältbar äggvita och foderimporten drygt 96.000 ton per år motsvarande 14 proc. av den inhemska produktionen.

Som vi redan sett representerar spannmålen ett viktigt inslag i importen av fodermedel. Majsimporten 1930/39 motsvarade sålunda i genomsnitt 170 milj. foderenheter per år utgörande en tredjedel av den totala foderimporten.[2]) Under samma tid uppgick nettoimporten av kli till 27,9 milj. enheter per år, vartill kommo 19,3 milj. enheter från kli av importerad spannmål. Nettoimporten av spannmålsprodukter gav sålunda under 1930-talet en fodermängd av 218 milj. enheter, vilket utgjorde 43 proc. av hela foderimporten.

Spannmålsimporten i övrigt kom däremot icke i nämnvärd utsträckning till användning som foder. Införseln av vete och råg gick

[1]) Juréen, a. a., tabellerna 2:1 och 2:4.

[2]) Endast en obetydlig del av majsimporten går till människoföda. Under 1936/38 uppgick sålunda förmalningen till 8.900 ton per år motsvarande 6 proc. av importen, varjämte en obetydlighet på 100 ton användes vid tillverkningen av maltdrycker. Även den förmalda majsen utgjorde till betydande del foder.

praktiskt taget helt till förmalning, och den betydande förbrukningen av vete och råg till foder kom från den inhemska skörden. Av havreimporten gick troligen någon del till foder. Industristatistiken redovisar nämligen för 1936/38 av en total förmalning av 53.638 ton havre 13.735 ton som utländsk. Importen uppgick emellertid, såsom framgår av tab. 46, till 18.200 ton per år, varför omkring 4.500 ton per år torde ha gått till foder, utsäde eller lagerökning. Av förmalningen av havre utgjordes i runt tal 40.000 ton av svensk skörd, vilken kvantitet sålunda gick till människoföda. Den motsvarade endast 3 proc. av den svenska havreskörden, som sålunda före kriget till 97 proc. användes som foder (givetvis bortsett från vad som gick till utsäde).

Importen av korn var som nämnts obetydlig 1936/38. Förmalningen beräknas enligt industristatistiken till drygt 7.000 ton per år, vartill kommer en husbehovsförmalning, huvudsakligen i Norrland, som kan uppskattas till 35.000—40.000 ton per år.[1]) Till human förbrukning gå ytterligare de omkring 43.000 ton per år,[2]) som under perioden användes vid brännerier och bryggerier. I medeltal för 1936/38 skulle alltså ha gått till human förbrukning 85.000—90.000 ton korn per år motsvarande drygt 40 proc. av kornskörden, som alltså till övervägande del användes som foder.

Vad slutligen blandsäden beträffar, redovisas denna icke separat i handelsstatistiken, men utrikeshandeln med denna vara torde vara mycket obetydlig. Den inhemska skörden användes främst till foder. Av blandsäd förmaldes enligt industristatistiken under nu ifrågavarande period årligen blott 3.750 ton, och brännerierna använde enligt Accispliktiga näringar 4.900 ton. Den blandsäd som därmed gick till human förbrukning motsvarade blott halvannan procent av skörden.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att den inhemska produktionen av spannmål och baljväxter under 1930-talet gav en årlig fodermängd på i runt tal 1.700 milj. enheter, under det importen av samma produkter i form av majs och kli gav 220 milj. enheter för foderändamål.[3]) Därtill kommo troligen 4—5 milj. enheter från havreimporten.

Ifråga om övriga inom landet producerade fodermedel spelar utrikeshandeln däremot ringa roll. Detta gäller ganska självklart bete

[1]) Juréen, a.a., tab. 5 : 3.
[2]) SOS Accispliktiga näringar 1936/37—1938/39.
[3]) Juréen, a.a., tab. 2 : 1 och 2 : 4.

och grönfoder men också hö och halm. Av sistnämnda båda produkter hade Sverige 1936/38 en årlig import av drygt 2.000 ton, främst från Finland, samt en export på bortåt 30.000 ton, huvudsakligen till Tyskland. Dessa kvantiteter äro försvinnande små i förhållande till den inhemska produktionen och konsumtionen. Samma är förhållandet med foderrotfrukterna, där, i den mån utrikeshandel förekommer, den är obetydlig.

Den mest betydelsefulla foderimporten utgöres i stället av produkter, som före kriget lågo utanför det svenska produktionsprogrammet, nämligen (förutom majs) oljekakor och oljekaksmjöl.[1]) Nettoimporten av oljekraftfoder representerade under 1930-talet 285 milj. foderenheter per år motsvarande 57 proc. av hela foderimporten. Räknar man i stället äggviteinnehållet, representerade oljekraftfodret 1930/39 hela 82 proc. av foderimporten.

Oljekraftfodret erhålles som biprodukt vid utvinningen av oljor ur oljehaltiga frön och frukter, i främsta rummet jordnötter, kopra, sojabönor samt lin-, bomulls-, solros-, raps- och andra oljeväxtfrön. Handeln gäller dels dessa frukter och frön, dels därur utvunna produkter och då i främsta rummet vegetabiliska oljor och oljekraftfoder. När Sverige vid sidan av importen av oljekraftfoder kan redovisa en betydande egen produktion härav, bygger den sistnämnda sålunda på importerade frukter och frön. De utvunna oljorna finna användning framför allt vid margarinframställningen, under det biprodukterna oljekakor samt oljekaksmjöl utgöra ett värdefullt kreatursfoder. Sveriges import av oljehaltiga frukter och frön återkomma vi till i ett följande avsnitt, fettråvaror, och behandla i detta sammanhang endast oljekraftfodret.

Världshandeln med oljekakor och oljekaksmjöl uppgick 1936/38 till 3,57 milj. ton. Härav kom hälften från Asiens länder med Manchukuo och Indien som de båda stora leverantörerna. Av de asiatiska ländernas export stannade emellertid drygt hälften inom världsdelen, varvid Japan var den dominerande importören. Nettoexporten från Asien kom därför att stanna vid 830.000 ton. Nästan lika stor eller 675.000 ton var nettoexporten från Amerika med Förenta Staterna,

[1]) Skillnaden mellan oljekakor och oljekaksmjöl ligger i att de förra erhållas vid pressning av oljefröerna (-frukterna), det senare vid utdragning av oljan med något lösningsmedel (extrahering). Oljekakorna innehålla i allmänhet 5—7 proc. fett, medan oljekaksmjölet praktiskt taget helt saknar fett.

Tab. 49. Sveriges utrikeshandel med vissa fodermedel 1936/38

Länder	Oljekakor ton	Oljekaksmjöl ton	Övrigt[1]) ton	Summa ton	Summa 1.000 kr.
A. Import					
Europa	36.067,5	29.455,8	5.293,7	70.817,0	9.236,3
därav Danmark	3.963,9	22.652,2	997,3	27.613,4	3.641,8
» Frankrike	13.703,3	858,0	65,6	14.626,9	2.006,9
Afrika	13.659,3	—	—	13.659,3	1.356,3
därav Egypten	11.338,4	—	—	11.338,4	1.039,1
Asien	58.576,1	352,7	378,5	59.307,3	8.003,3
därav Britt. Indien	33.304,3	36,6	36,3	33.377,2	4.642,4
Amerika	53.261,6	19.696,0	1.457,3	74.414,9	9.712,0
därav Argentina	34.160,1	18.612,0	1.413,5	54.185,6	7.097,5
Australien	—	—	4,2	4,2	1,7
Summa	*161.574,8*	*49.508,2*	*7.148,6*	*218.231,6*	*28.315,1*
B. Export					
Danmark	6.322,8	30.807,2	67,4	37.197,4	4.971,9
Finland	982,9	15.118,8	70,6	16.172,3	2.142,6
Tyskland	3.773,5	2.615,4	1.452,8	7.841,7	1.208,9
Övr. Europa[2])	820,0	12.742,3	1.331,4	14.893,7	2.150,8
Summa	*11.899,2*	*61.283,7*	*2.922,2*	*76.105,1*	*10.474,2*

Källa: SOS Handel 1936—1938. I totalsiffrorna ingå obetydliga kvantiteter med hänsyn till ursprungslandet ej specificerad import. De representera blott 0,1—0,2 proc. av importvärdet. [1]) Ej spannmål eller produkter därav. [2]) Inkl. ej spec. länder.

Argentina och Brasilien som de största leverantörerna. En nettoexport av oljekakor och oljekaksmjöl visade slutligen Afrika med 250.000 ton och Sovjetunionen med knappt 100.000 ton. Den sammanlagda nettoexporten från Asien, Amerika, Afrika och Sovjetunionen uppgick sålunda 1936/38 till i runt tal 1.850.000 ton, och denna gick till Europa. Störste importör var Storbritannien med en nettoimport på 600.000 ton, tätt följt av Danmark med 580.000 ton, varefter kom Belgien med 290.000 ton, Holland med 150.000 ton och Sverige med 140.000 ton. Importen gick sålunda i huvudsak till det nordvästeuropeiska »mejeriområdet».

Sveriges förbrukning av oljekakor och oljekaksfoder uppgick

1936/38 enligt tab. 46 till 286.000 ton per år.[1]) Den inhemska produktionen på grundval av importerade råvaror uppgick till 148.000 ton och importen till 210.000 ton. Samtidigt ägde emellertid en export rum, huvudsakligen av mjöl erhållet som biprodukt vid den inhemska oljeproduktionen, varför nettoimporten stannade vid som ovan nämnts i runt tal 140.000 ton. Den största leverantören var, såsom framgår av tab. 49, Amerika, med 73.000 ton, varav det mesta kom från Argentina. Från Asien erhöllos 59.000 ton, som till större delen levererades av Britt. Indien, och från Afrika 14.000 ton med i huvudsak Egypten som ursprungsland. I övrigt kommo 65.000 ton från vår egen världsdel, i första hand mjöl från Danmark och i andra hand kakor från Frankrike.

Den svenska exporten av oljekakor och framför allt sojamjöl stannade helt inom Europa. Hälften eller 37.000 ton gingo till Danmark, 16.000 ton till Finland, och i övrigt stodo som mottagare de västeuropeiska länder, som vi ovan funnit vara de stora förbrukarna av dessa produkter.

Slutligen bör nämnas, att i tab. 49 under »övrigt» foder upptagits en rad produkter som fisk- och valmjöl, gluten- och melassfoder, benprecipitat m. m. Handeln med dessa är av relativt liten betydelse och representerade 1936/38 ett importvärde på sammanlagt 1 milj. kr. per år och ett exportvärde på 0,6 milj. kr.

Utrikeshandeln med socker m. m.

Sockerbetorna representerade före kriget för det svenska jordbruket den näst spannmålen viktigaste produkten inom den saluförda delen av skörden. Enligt en tidigare citerad undersökning gav år 1938 spannmålen 62 proc. av jordbrukets totalinkomst från vegetabiliska produkter, och på andra plats följde sockerbetorna med 20 proc. Den internationella handeln med sockerbetor är obetydlig. I stället gå följande förädlingsled i handeln, nämligen råsockret liksom också raffinerat socker och sirap.

Socker kan utvinnas ur en hel del olika växter, men den ojämför-

[1]) Häri inrymmes dock viss lagerökning. Vid krigsutbrottet uppgick reservförrådsnämndens lager av oljekraftfoder till 65,000 ton, och även handelns lager voro sannolikt av övernormal storlek. (Juréen, a.a., § 2:4.)

Tab. 50. Världsproduktion och världshandel med socker 1936/38 (1.000 ton råsocker)

Område	Produktion			Export	Import	Konsumtion
	Betsocker	Rörsocker	Summa			
Europa	6.038	—	6.038	1.092	3.595	8.541
Sovjetunionen	2.270	—	2.270	137	0	2.133
Nord- o. Mellanamerika	1.357	5.336	6.693	4.341	4.879	7.231
Sydamerika	—	2.226	2.226	667	241	1.800
Australien	4	1.773	1.777	1.420	86	443
Asien	130	6.953	7.083	3.276	2.150	5.957
Afrika	—	1.179	1.179	776	533	936
Summa	9.799	17.467	27.266	11.709	11.484	27.041

Källa: Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 85, 86 och 152.

ligt viktigaste framvinningen sker ur sockerrör och sockerbetor. Världsproduktionen av socker uppgick 1936/38, som framgår av tab. 50, till 27,3 milj. ton, varav två tredjedelar utgjorde rörsocker och en tredjedel betsocker. Det socker, som utvinnes ur de båda växterna, har samma kemiska sammansättning.

Växtbetingelserna för de båda växtslagen äro emellertid högst olika. Sockerröret hör närmast hemma i tropikerna, medan sockerbetan kan odlas ganska högt upp i de tempererade bältena. Produktionen av rörsocker är av gammalt datum, medan framställning av socker ur betor prövades i större skala först under Napoleons kontinentalspärr.[1]) Under 1800-talet förbättrades framställningsmetoden avsevärt, och under en period kring sekelskiftet var världsproduktionen av betsocker betydligt större än produktionen av rörsocker. Därefter svängde ånyo utvecklingen, och särskilt under första världskriget fick produktionen av rörsocker, vilken ju sker utanför Europa, ett starkt försprång. När efter kriget den europeiska sockerbetsodlingen ånyo kom i gång, uppstodo stora avsättningssvårigheter — såsom i ett föregående avsnitt omnämnts var läget liknande ifråga om spannmålen — och de europeiska sockerproducenterna tillgrepo olika restriktioner

[1]) Jonasson, Ekonomisk geografi med varukännedom, 6 uppl., Stockholm 1946, sid. 96.

mot importen. Detta blev i början av 1930-talet fallet även i vårt land. År 1929 var i Sverige sockerimporten av ungefär samma storlek som den inhemska produktionen men sjönk därefter snabbt och uppgick under den här behandlade perioden till en obetydlighet på endast några få procent av konsumtionen. Till denna utveckling återkomma vi längre fram.

Betingelserna för de båda sockerväxterna äro som nämnts mycket olika, något som framgår av tab. 50. Under 1936/38 var sålunda produktionen av betsocker till 84 proc. koncentrerad till Europa inkl. Sovjetunionen, och härutöver var Förenta Staterna den ende producenten av betydelse. Rörsockret däremot produceras i tropiska och subtropiska områden. Den störste producenten före kriget var sålunda Asien, närmast följt av Mellanamerika. Dessa båda områden levererade 70 proc. av världens rörsocker, och resten fördelade sig på Sydamerika, Australien och Afrika i nu nämnd ordning. Bland enskilda länder voro de fyra största producenterna 1936/38 Kuba, Indien, Java och Formosa, vilka stodo för ungefär hälften av världens rörsockerproduktion.

Världshandeln med socker bestämmes framför allt av det förhållandet, att betsockerproduktionen äger rum inom de tätbefolkade stora förbrukningsområdena inom norra tempererade zonen och därför nästan i sin helhet förbrukas inom resp. produktionsland. Rörsockret däremot — och det utgjorde ju före kriget två tredjedelar av produktionen — utvinnes inom områden, där förbrukningen är relativt liten och ibland blir nästan betydelselös i förhållande till den starkt koncentrerade produktionen. Världens största sockerproducent Kuba förbrukar sålunda endast 5 proc. av sin produktion. Som följd härav kommer blott en obetydlig del av betsockret att gå i internationell handel — Humlum beräknar att för 1936/38 det härvid rörde sig om endast 5 proc. av produktionen. Av rörsockret däremot kommer större delen ut i världshandeln, enligt Humlum 60—70 proc. av produktionen. Eftersom rörsockret utgör den större delen, kom 1936/38 av sockerproduktionen i sin helhet en stor del att gå ut i handeln, nämligen 11,7 milj. ton, motsvarande 43 proc. av produktionen.

Den största sockerexporten kom före kriget från Mellanamerika och uppgick till 4,3 milj. ton motsvarande mer än en tredjedel av världsexporten. Inom detta område finns världens störste exportör, Kuba, och de båda andra storexportörerna äro Porto Rico och Dominikanska

republiken. Större delen av denna sockerexport från Mellanamerika gick till Förenta Staterna, en hel del dock till Nordvästeuropa.

Asiens länder exporterade 1936/38 årligen 3,3 milj. ton socker, och de tre stora exportörerna voro här Nederländska Indien, Filippinerna och Formosa. Av denna sockerexport stannade emellertid två tredjedelar inom världsdelen, varvid Japans import från Formosa var viktigast. Exportöverskottet från Asien kom därför att stanna vid 1,1 milj. ton, vilket var mindre än de 1,3 milj. ton, som kommo från Oceanien (Hawaii) och som utgjorde 75 proc. av denna världsdels sockerskörd. Mindre exportöverskott levererade Sydamerika och Afrika.

Världens största sockerimportör är Förenta Staterna, som 1936/38 ensam mottog 4,4 milj. ton, motsvarande bortåt 40 proc. av världsimporten. På andra plats följde Storbritannien med 2,34 milj. ton. De tio industriländerna i Europa jämte Förenta Staterna och Kanada mottogo före kriget 8 av de 11,5 milj. ton socker, som utgjorde världsimporten. Sockertransporterna skedde enligt Humlum till 96 proc. till sjöss och fördelade sig på flertalet viktiga sjöfartslinjer mellan Nordamerika och Nordvästeuropa å ena sidan och Mellanamerika, Asien, Afrika och Australien å andra sidan.

Sveriges import av socker var som nämnts 1936/38 mycket obetydlig, särskilt i förhållande till läget tio år tidigare. Vår produktion av raffinerat socker och sirap uppgick, såsom framgår av tab. 46, till 283.000 ton, eller omräknat i råsocker 313.000 ton, medan importen stannade vid 15.000 ton, varav ungefär hälften socker och hälften sirap. Omräknas även denna import till råsocker, 11,4 milj. kg, finner man att importen utgjorde knappt 4 proc. av den inhemska förbrukningen. Det bör dock observeras att importen av sirap, 7.500 ton, var betydande i förhållande till den svenska produktionen, som 1936/38 uppgick till endast 13.100 ton per år. Den svenska sockerimporten kom från Kuba och Storbritannien, vilket senare land också levererade sirapen. För Storbritanniens vidkommande rörde det sig om reexport av inom landet raffinerad vara.

Liksom ifråga om spannmålen kan beträffande sockret konstateras, att Sverige före kriget helt skilde sig från övriga europeiska industriländer. Under det vår förbrukning av socker 1936/38 som nämnts till endast 4 proc. byggde på import, var motsvarande siffra för övriga industriländer 47 proc., eller 33 proc. om endast nettoimporten avses.

Av de tre produkter, som före kriget representerade 97 proc. av det svenska jordbrukets inkomst av vegetabiliska produkter, ha vi nu behandlat spannmålen och sockerbetorna. På tredje plats kommer potatisen. Under det vid skördens försäljning 1938 av inkomsterna 62 proc. kommo från spannmålen och 20 proc. från betorna, utgjorde potatisens andel 15 proc. Om denna produkt kunna vi emellertid i detta sammanhang fatta oss kort. På grund av hög vikt i förhållande till näringsvärdet lämpar sig potatisen ej för internationell handel i större skala. Av en världsproduktion 1936/38 på 233 milj. ton per år gingo endast något över 1 milj. ton på export. Den handel som förekom gällde huvudsakligen färskpotatis samt till någon del sättpotatis.

Produktionen av potatis är liksom odlingen av betor koncentrerad till Europa inkl. Sovjetunionen, på vilket område före kriget kommo drygt 92 proc. av skörden. Vid sidan härav var potatisodlingen av någon betydelse endast i Amerika, där 6 proc. av världsskörden togos upp. Tyskland och Polen äro de båda stora potatisodlarna, och på dessa båda länder kommo 1936/38 bortåt 40 proc. av världens produktion av potatis före kriget. De enda potatisexportörerna av betydelse voro emellertid icke dessa länder utan Holland och Italien. Särskilt det förstnämnda landet har specialiserat sig på export av tidig färskpotatis, och den årliga utförseln 1936/38 på 380.000 ton motsvarade 15 proc. av landets hela potatisproduktion. För Italien var motsvarande siffra omkring 5 proc. Potatisimportörer voro i första hand Storbritannien, Frankrike och Belgien.

Sveriges potatisskörd uppgick 1936/38, som framgår av tab. 46, till 1,8 milj. ton per år. Frånräknar man lagringsförluster och utsäde, stannade nettoskörden dock vid 1,4 milj. ton. Härav torde drygt hälften eller 780.000 ton ha gått till direkt förbrukning, varjämte komma 117.000 ton till brännerierna och lika mycket till stärkelsefabrikerna. Resten eller i runt tal 400.000 ton förbrukades som foder, motsvarande 30 proc. av nettoskörden.[1])

Vår import av potatis uppgick 1936/38 enligt tab. 46 till drygt 6.000 ton per år, motsvarande endast några pro mille av skörden. Störste leverantör var Estland, men även Lettland och Italien voro av bety-

[1]) Uppgifterna om brännerierna förbrukning ur SOS Accispliktiga näringar, om stärkelsefabrikernas förbrukning från livsmedelskommissionen, samt uppgifterna om lagringsförluster, utsäde och direkt förbrukning efter Juréen, a. a., § 3:5.

delse. På dessa tre länder kommo 98 proc. av vår potatisimport före kriget. Det kan i detta sammanhang nämnas, att potatismjölet liksom spannmålsstärkelse av olika slag i viss utsträckning går i handel mellan länderna. Sverige hade här 1936/38 en import på 840 ton per år, motsvarande ett värde av 0,3 milj. kr.

Därmed äro behandlade samtliga produkter från åkerbruket av betydelse för Sveriges utrikeshandel. I tab. 46 finnes en rubrik »övrigt», och även däri ingående produkter äro omnämnda, dock med undantag för frö av olika slag, vilka utgöra den största posten. Fröerna representerade 1936/38 ett importvärde av 2,3 milj. kr. per år med Danmark och Holland som största leverantörer. Exportvärdet för frö uppgick samtidigt till 1,6 milj. kr., varvid Tyskland och Storbritannien voro de största köparna.

Utrikeshandeln med frukter och bär

Som följd av höjd levnadsstandard och påverkad av vitaminläran var förbrukningen av frukt under mellankrigstiden i starkt stigande. Den internationella handeln med frukt fick i samband härmed stor betydelse och uppgick mot 1930-talets slut till åtskilliga miljoner ton.

Mångfalden frukter och bär kan givetvis indelas på olika sätt, men i detta fall synes lämpligast att i enlighet med Jonasson[1]) skilja mellan å ena sidan saftiga frukter, vartill nära ansluta sig bär, och å andra sidan nöt- och skalfrukter. I detta sammanhang föres torkad frukt till den sistnämnda gruppen.

Vad först de saftiga frukterna och bären beträffar, kunna de i sin tur grupperas i kalltempererade, med äpplen och päron som viktigaste representanter, varmtempererade, där citrusfrukterna spela största rollen, samt tropiska frukter med framför allt bananen men också ananasen som viktigaste produkter. Med denna uppdelning erhållas sålunda tre grupper, kalltempererade, varmtempererade och tropiska frukter. Som en särskild grupp skulle man kanske även kunna beteckna en del på södra halvklotet anlagda fruktodlingar med skördetiden under annan del av året än inom de stora förbrukningsområdena, industristaterna i Nordvästeuropa och Nordamerika. Dessa på senare

[1]) Jonasson, Olof, Ekonomisk geografi med varukännedom, 6:e upplagan, Stockholm 1946, sid. 104 o. f.

Tab. 51. Världens exportörer och importörer av frukt 1936/38 (1.000 ton)

Länder	Äpplen	Citrus-frukter	Vin-druvor	Bananer	Russin	Summa
A. Exportörer						
Europa	138	827	130	9	119	1.223
Sovjetunionen	0	0	0	—	4	4
N. o. C. Amerika	349	270	30	1.763	60	2.472
Sydamerika	15	203	10	381	1	610
Asien	25	497	5	150	78	755
Afrika	7	202	19	259	7	494
Australien	109	15	1	18	60	203
Världen	643	2.014	195	2.580	329	5.761
B. Importörer						
Europa	625	1.624	152	776	270	3.447
därav Storbritannien	308	674	39	315	130	1.466
» övr. industriländer	298	796	105	411	118	1.728
Förenta Staterna	0	10	4	1.394	3	1.411
Kanada	6	135	13	69	19	242
Övriga länder	61	203	17	361	23	665
Världen	692	1.972	186	2.600	315	5.765

Källa: Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 143—147, 149.

år tillkomna odlingar äro helt exportinriktade och bygga på möjligheten att i fruktbåtarnas kylrum föra produkterna genom det varma bältet till norra halvklotet.

För att börja med den kalltempererade frukten, finnes för den viktigaste frukten, äpplen, statistik över såväl produktion som internationell handel, den förra upprättad av Förenta Staternas jordbruksdepartement[1]) och den senare ingående i den förut omnämnda publikationen från Internationella lantbruksinstitutet. Världsproduktionen av äpplen uppgick 1935/39 till 11,14 milj. ton. Vissa luckor finnas givetvis i denna statistik, som dock enligt den amerikanska källan omfattar de viktigare produktionsländerna. Av världens äppelskörd kommo 7,26 milj. ton på Europa och 3,12 milj. på Nordamerika, och dessa båda områden svarade därmed för 93 proc. av världssiffran

[1]) Medeltal för 1935/39 publicerade i departementets skrift (stencilerad) Foreign Crops and Markets, 29 sept. 1947, vol. 55 nr 13.

(87 proc. av päronen). Av äpplena gingo 1936/38, som framgår av tab. 51 endast i runt tal 650.000 ton per år i internationell handel, och exportkvoten utgjorde därmed före kriget knappt 6 proc., även det troligen en för hög siffra genom att produktionsstatistiken (1935/39) är bristfälligare än handelsstatistiken (1936/38). Om den kalltempererade frukten överhuvud taget gäller, att eftersom produktionen till största delen äger rum i de stora fruktkonsumerande industriområdena i Europa och Amerika, den endast i liten utsträckning kommer ut i internationell handel — ett förhållande analogt med vad vi tidigare kunnat konstatera ifråga om t. ex. betsockret. Den handel med äpplen som förekommer har till 90 proc. Europa som mål (jfr tab. 51) och kommer från områden med skördar vid en tidpunkt, då de nordeuropeiska äpplena ännu ej mognat eller årets skörd redan förbrukats. Detta gäller sålunda världens tre största exportörer av äpplen, nämligen Förenta Staterna, Kanada och Australien, vilka 1936/38 levererade drygt 70 proc. av världsexporten av äpplen. De viktigaste handelsrouterna för äpplen (liksom päron) gå sålunda från Nordamerika och Australien till Europa, till någon del också från Sydamerika och Sydafrika.

Annorlunda är läget för de varmtempererade frukterna. Produktionsområdet ligger här utanför de europeiska industriländerna, och dessa stora förbrukare kunna därför icke såsom ifråga om den kalltempererade frukten själva i huvudsak tillgodose behovet genom inhemsk produktion. Världens störste odlare av citrusfrukter var före kriget Förenta Staterna, inom vars gränser mognade hälften av världsskörden, vilken senare 1936/38 uppgick till 8,8 milj. ton. Inom världsdelen Amerika odlades 62 proc. av alla citrusfrukter (5,5 milj. ton), på andra plats följde Europa med 1,6 milj. ton (18 proc.) och med Spanien och Italien som de båda stora producenterna, på tredje plats Asien (1,1 milj. ton motsvarande 12 proc.) med Japan och Palestina som dominerande produktionsområden och på fjärde plats Afrika med 6 proc. av citrusskörden (0,5 milj. ton).

Som framgår av tab. 51 uppgick världsexporten av citrusfrukter 1936/38 till 2 milj. ton per år, en kvantitet mer än tredubbelt större än äppleexporten och motsvarande 23 proc. av produktionen. Leverantörer voro de båda stora europeiska producenterna Spanien och Italien, vidare den ene av Asiens båda stora producenter, Palestina, samt först på fjärde plats den störste citrusodlaren, Förenta Staterna,

och slutligen Brasilien och Sydafrikanska Unionen. Från dessa sex områden kommo före kriget 85 proc. av världsexporten av citrusfrukter. Mottagare voro de tio industriländerna i Europa jämte Kanada, på vilka föllo något mer än 80 proc. av totalimporten. En liknande bild visar världshandeln med en annan sydfrukt, nämligen vindruvor, såsom framgår av tabellen.

Gå vi så över till de tropiska frukterna, finnes i tab. 51 återgiven den internationella statistiken över handeln med bananer. Vi ha här att göra med en produktion, som ligger helt utanför icke blott det europeiska utan också det nordamerikanska industriområdet, och en betydande handel är sålunda att vänta. Som synes uppgick också 1936/38 exporten av bananer till icke mindre än 2,6 milj. ton per år. Trots att produktionen av bananer är betydligt mindre än äppleskörden, representerar bananen en fyrdubbelt större exportkvantitet. De viktigaste bananproducerande länderna äro belägna i Mellanamerika, varifrån också den största exporten sker (Jamaica, Honduras m. fl.). Även Mexiko liksom några av de sydamerikanska republikerna äro betydande bananexportörer. Från dessa amerikanska producenter kommo 1936/38 83 proc. av världens bananexport. Vid sidan härav voro endast Afrika med 10 proc. (Kanarieöarna, Franska Västafrika och Kamerun) samt Formosa (6 proc.) av betydelse.

Som mottagare av denna bananexport stodo, som man kunde vänta sig, världens industriländer. Den utan jämförelse största bananimportören är sålunda Förenta Staterna, som 1936/38 tog mer än hälften av totalimporten. På de tio europeiska industriländerna kommo 28 proc. av importen, på Japan 5 proc. och på Kanada 3 proc. De nordvästeuropeiska och nordamerikanska industriområdena togo därmed 84 proc. av världsimporten av bananer.

Sveriges handel med frukt belyses i tab. 52 och 53. Den förstnämnda behandlar färsk frukt, varav importen som synes uppgick till hela 85 milj. kg per år under 1936/38. Härav utgjorde, liksom i den internationella handeln, den kalltempererade frukten en relativt blygsam del, nämligen 15 milj. kg äpplen, 8 milj. kg päron samt en del av 2 milj. kg »övrig» frukt. Den svenska produktionen av äpplen har före 1936/38 uppskattats till 87 milj. kg.[1]) Importen motsvarade

[1]) Juréen, a. a., appendix VIII. I de angivna skördesiffrorna har ej gjorts någon reduktion för svinn etc. Ifråga om inhemska frukter och bär (från fruktträdgårdar) räknar Juréen med ett svinn på 25 proc.

Tab. 52. Sveriges handel med färska frukter och bär 1936/38

Länder	Äpplen ton	Päron ton	Citrus-frukter ton	Vin-druvor ton	Bananer ton	Övriga ton	Summa ton	Summa 1.000 kr.
A. Import								
Europa	373,2	1.134,2	22.463,8	3.675,2	—	1.588,3	29.234,7	12 499,2
därav Italien	296,4	524,4	11.134,0	130,1	—	692,5	12.777,4	5.709,3
» Spanien	—	—	11.297,3	1.474,1	—	45,8	12.817,2	4.369,4
» Nederländ.	4,3	—	—	1.222,4	—	66,7	1.293,4	1.096,4
Afrika	566,2	946,2	2.443,2	270,1	1.216,6	243,2	5.685,5	3.080,3
därav B. Syd-afrika	566,2	946,2	2.323,9	270,1	—	240,2	4.346,6	2.463,3
Asien	—	—	11.964,8	1,9	—	10,2	11.976,9	4.064,4
därav Palestina	—	—	11.086,2	1,9	—	—	11.088,1	3.728,2
Amerika	9.673,5	5.000,6	5.578,6	1.357,7	10.199,8	59,1	31.869,3	15.573,0
därav För. Stat.	8.874,4	3.688,7	3.840,9	624,5	—	46,1	17.074,6	7.679,5
» Västindien	—	—	12,1	—	4.166,0	3,8	4.181,9	2.324,7
» Argentina	694,7	1.291,7	20,9	701,5	—	2,4	2.711,2	1.668,5
» Colombia	—	—	—	—	3.146,1	—	3.146,1	1.647,4
Australien	4.719,0	1.040,9	21,9	18,6	—	5,0	5.805,4	3.270,2
därav Austr. Statsf.	4.183,3	733,4	21,9	18,6	—	—	4.957,2	2.772,1
Världen	15.340,9	8.125,9	42.488,8	5.328,0	11.417,0	1.924,8	84.625,4	38.518,4
B. Export	284,0	2,8	152,6	36,8	0,2	1.552,9	2.029,3	751,1

Källa: SOS Handel 1936—1938. I totalsiffrorna ingå obetydliga kvantiteter med hänsyn till ursprungslandet ej specificerad import. De representera blott 0,1—0,2 proc. av importvärdet.

sålunda före kriget endast i runt tal 15 proc. av den inhemska konsumtionen av äpplen. För päron var andelen betydligt större. Produktionen beräknas till 24 milj. kg per år, varför importen utgjorde 25 proc. av förbrukningen före kriget.

Leverantörer till Sverige av äpplen och päron voro, som framgår av tab. 52, i främsta rummet Förenta Staterna (54 proc.) samt vidare Australien, Argentina, Sydafrika och Italien i nu nämnd ordning. Endast en liten del av denna import kom från Europa, utan till 84 proc. härrörde den från utomeuropeiska producenter. Den erhölls till större delen under de delar av året, då inhemsk frukt icke fanns i marknaden.

Den större delen av Sveriges import av färsk frukt består som

nämnts av sydfrukter. På första plats komma här citrusfrukterna med en årlig importkvantitet 1936/38 på 42,5 milj. kg, motsvarande hälften av hela färskfruktimporten. Denna import härrörde till närmare 80 proc. från de stora producenterna vid Medelhavet, nämligen Italien, Spanien och Palestina, vilka vardera levererade i runt tal 11 milj. kg. Importen från de båda sistnämnda länderna omfattade nästan enbart apelsiner (varvid dock märkes ett betydande inslag av grapefrukt från Palestina), medan praktiskt taget hela den svenska citronimporten kom från Italien och utgjorde omkring en fjärdedel av totala införseln av citrusfrukter från sistnämnda land. Vid sidan av de tre nämnda medelhavsländerna var Förenta Staterna en betydande leverantör, och även Sydafrika och Brasilien böra nämnas.

Den näst citrusfrukterna mest betydelsefulla sydfruktsimporten utgjordes av bananer, varav Sverige under nu ifrågavarande period importerade 11,4 milj. kg per år. Praktiskt taget hela importen (90 proc.) härrörde från det mellanamerikanska produktionsområdet med Västindien (främst Jamaica) och Colombia som de största leverantörerna. Återstående 10 proc. av bananimporten kommo från Afrika.

Vindruvorna slutligen fingo under mellankrigstiden sin andel av världshandeln med färsk frukt kraftigt ökad, men de utgjorde likväl ännu 1936/38 en relativt liten handelsvara. Som framgår av tab. 52 var också Sveriges import av vindruvor betydligt mindre än ifråga om övriga hittills nämnda fruktslag och uppgick 1936/38 till 5,3 milj. kg per år. Likväl motsvarade denna kvantitet närmare 3 proc. av världsimporten, en andel icke obetydligt högre än vad Sverige kan uppvisa ifråga om övriga slag av frukt. Leverantörer voro till 70 proc. europeiska länder, huvudsakligen Spanien och Holland, och i övrigt Argentina och Förenta Staterna.

Den sammanlagda svenska importen av färsk frukt uppgick 1936/38 till som nämnts 85 milj. kg per år, motsvarande ett värde av 38,5 milj. kr. Denna import var även ur internationell synpunkt betydande. Det har i annat sammanhang nämnts, att bland de tio industriländerna i Europa Sverige hade den minsta importen av spannmål. Ifråga om införseln av färsk frukt kom Sverige däremot på sjätte plats bland dessa länder och på nionde plats bland världens samtliga fruktimportörer.

Sveriges export av färsk frukt är, som framgår av tab. 52, obetydlig och uppgick före kriget till endast 2 milj. kg per år till ett värde

Tab. 53. Sveriges handel med torkad frukt, nötter m. m. 1936/38

Länder	Torkade frukter ton	Russin, korinter ton	Nötter ton	Nöt-kärnor ton	Fikon, dadlar ton	Summa ton	Summa 1.000 kr.
A. Import							
Europa	102,1	337,6	3.037,6	492,0	1.362,0	5.331,3	8.325,6
därav Italien	19,0	—	2.348,0	70,8	25,7	2.463,5	4.839,0
» Spanien	5,5	118,6	380,1	94,2	86,1	684,5	1.272,9
Afrika	11,5	—	2,4	0,3	111,3	125,5	184,1
Asien	89,4	5,5	89,2	1.005,2	34,4	1.223,7	834,4
Amerika	10.363,3	3.084,6	440,6	224,9	3,7	14.117,1	8.715,6
därav Förenta Stat. . .	10.341,1	3.084,6	245,7	212,1	—	13.883,5	8.473,2
Australien	—	1,8	—	16,5	—	18,3	16,2
Världen	10.572,9	3.433,8	3.579,0	1.745,4	1.528,4	20.859,5	18.113,0
B. Export . . .	106,8	14,8	0,1	0,6	2,3	124,6	97,5

Källa: SOS Handel 1936—1938. I totalsiffrorna ingå obetydliga kvantiteter med hänsyn till ursprungslandet ej specificerad import.

av 0,75 milj. kr. Huvudsakligen bestod denna utförsel av lingon, som gick till Tyskland.

Övergå vi så till gruppen torkad frukt, nötter o. dyl., hade Sverige före kriget en betydande import härav, som framgår av tab. 53. Den uppgick till 21 milj. kg per år motsvarande ett värde av 18 milj. kr. Hälften av denna importkvantitet utgjordes av torkad frukt, vilken till 98 proc. levererades av Förenta Staterna. Även ifråga om russin var Förenta Staterna den utan jämförelse störste leverantören till Sverige (90 proc.). Därnäst följde Grekland som huvudleverantör av s. k. korinter. Ifråga om russinen finnas uppgifter också om den internationella handeln (tab. 51), som utvisa att världsexporten uppgick till 328.000 ton per år under 1936/38. Den störste exportören var Grekland, närmast följt av Förenta Staterna och Turkiet, vilka tre länder stodo för drygt två tredjedelar av världsexporten. Russinexporten gick till drygt 85 proc. till Europa med Storbritannien som störste köpare.

Sveriges import av nötter uppgick före kriget till 3,6 milj. kg per år, varav två tredjedelar hämtades från Italien och resten från andra medelhavsländer och från Förenta Staterna. Införseln av nöt-

kärnor dominerades av Brittiska Indien (50 proc.), men även här var Förenta Staterna betydande leverantör. Vad slutligen fikon och dadlar m. m. beträffar, kom mer än hälften från Turkiet, men även Grekland var stor leverantör. Den svenska exporten på detta område var liksom ifråga om färsk frukt obetydlig och uppgick, som synes av tab. 53 till endast 125 ton per år till ett värde av 0,1 milj. kr.

Slutligen skall i detta sammanhang tilläggas, att den svenska importen före kriget av färsk och torkad frukt liksom nötter o. dyl. till endast en tredjedel (32 proc. av kvantiteten och icke fullt 37 proc. av värdet) härrörde från Europa och alltså till större delen hämtades från utomeuropeiska länder. Av ett importvärde på totalt 57 milj. kr. representerade införseln från Förenta Staterna 16 milj., från Italien 11, från Spanien 6, från Palestina 4 och från Australien 3 milj. kr. Dessa fem länder levererade sålunda före kriget 70 proc. av Sveriges totala import av frukter, bär, nötter o. dyl. Mot en svensk import på 57 milj. kr. stod en export på mindre än 1 milj. kr.

Utrikeshandeln med köksväxter, blommor m. m.

I Sverige har den yrkesmässigt bedrivna trädgårdsodlingen utvecklats från en relativt obetydlig binäring till jordbruket till en självständig näringsgren. Antalet yrkesutövare har från 1910 till 1930 fördubblats till drygt 20.000, en utveckling som ju står i stark motsats till vad som gällt jordbruksbefolkningen. Om trädgårdsodlingens betydelse föreligger en beräkning avseende 1932, enligt vilken produktvärdet skulle uppgå till 183 milj. kr. Samma år beräknades värdet av hela skörden av jordbruksprodukter till 899 milj. kr. Trädgårdsprodukterna uppgingo sålunda nämnda år till omkring en femtedel av de skördade jordbruksprodukternas värde. Den för trädgårdsodling använda åkerarealen motsvarade däremot endast någon procent av åkerarealen. Trädgårdsskötseln innebär en odling av helt annan intensivitet än jordbruket.

Enligt samma beräkning representera frukter och bär hälften av produktvärdet från trädgårdsodlingen, under det den andra hälften består av köksväxter, levande växter m. m. Frukter och bär ha redan behandlats i annat sammanhang, och nu är det alltså den andra hälften av trädgårdsskötseln, som kommer ifråga.

Vad först grönsaker och rötter beträffar, har den inhemska produktionen beräknats av Juréen,[1]) och på grundval av hans siffror får man för 1936/38 en genomsnittlig produktion av 129.000 ton, varav 80.000 ton från trädgårdar, växthus och bänkar och resten från åkern.[2]) I jämförelse härmed är importen relativt obetydlig. Den uppgick, som framgår av tab. 54, till 7.300 ton köksväxter och rötter per år motsvarande ett värde av 2,7 milj. kr.

Efter kvantiteten räknat spelade i denna import löken största rollen. Införseln av lök 1936/38 uppgick till 3.700 ton per år, utgörande mer än hälften av den totala importen på området. Löken är för övrigt den enda köksväxt, för vilken finnes internationell handelsstatistik. Enligt denna[3]) uppgick 1936/38 världsexporten av lök till 550.000 ton med Egypten, Holland, Spanien och Indien som de största exportörerna i nu nämnd ordning. Från dessa fyra länder kommo före kriget 75 proc. av världens lökexport. Två tredjedelar av lökexporten gingo till Europa med Storbritannien som den utan jämförelse största importören, vilket land före kriget mottog drygt 40 proc. av världsimporten. Sveriges största leverantör av lök var före kriget Egypten (42 proc. av vår import) med Holland på andra plats — alltså de båda största exportörerna på området.

Om löken representerade den största kvantiteten i Sveriges import av köksväxter före kriget, kommo tomaterna först efter värdet räknat. Liksom ifråga om löken är importen av tomater koncentrerad till tiden jan.—maj och kommer sålunda före den svenska skörden. Även i övrigt representerar importen av köksväxter i betydande utsträckning »vårprimörer».

Under det Sverige till endast en tredjedel hämtar frukten från Europa, visar importen av köksväxter och rötter en motsatt bild, i det den till två tredjedelar kommer från vår egen världsdel med Holland som den störste leverantören (25 proc. av totalimporten), närmast följt av Danmark och Italien. Av den utomeuropeiska importen kommer huvuddelen från Afrika, med tomater från Kanarieöarna som viktigaste post.

I detta sammanhang har även importen av humle medtagits. Som vi tidigare sett, utgjorde humlen i gamla tider en av Sveriges vikti-

[1]) Juréen, a. a., appendix VIII.

[2]) Härvid ha frånräknats 25 proc. svinn.

[3]) Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 142.

Tab. 54. Sveriges handel med köksväxter, blommor o. dyl. 1936/38

Länder	Köksväxter ton	Rötter ton	Humle ton	Blommor ton	Summa ton	Summa 1.000 kr.
A. Import						
Europa	4.073,4	206,1	453,8	5.040,7	9.774,0	13.449,9
därav Nederländerna	1.707,6	80,4	—	3.558,0	5.346,0	8.336,7
» Tjeckoslovakien	139,9	—	409,3	—	549,2	1.608,0
» Belgien	71,4	—	0,7	427,3	499,4	774,3
» Danmark	358,5	65,9	—	518,5	942,9	684,3
» Tyskland	18,3	—	30,7	238,7	287,7	669,3
» Italien	375,1	—	—	109,4	484,5	497,0
Afrika	2.116,2	64,7	—	10,4	2.191,3	714,5
Asien	—	630,5	—	43,1	673,6	197,6
Amerika	93,2	62,8	—	1.682,5	1.838,5	499,1
Världen	6.323,5	966,5	454,2	6.808,4	14.552,6	14.931,3
B. Export	4,3	617,4	0,7	361,0	983,4	415,9

Källa: SOS Handel 1936—1938. I totalsiffrorna ingå obetydliga kvantiteter med hänsyn till ursprungslandet ej specificerad import.

gaste importvaror, och mycket arbete har nedlagts på att göra Sverige självförsörjande på området genom anläggandet av humlegårdar. Numera har humlen en blygsam plats inom folkförsörjningen. Den inhemska produktionen är såpass obetydlig, att Sverige icke är medtaget i den internationella produktionsstatistiken. Världsproduktionen av humle uppgick 1936/38 enligt Internationella lantbruksinstitutet[1]) till 60.000 ton, varav huvuddelen eller 41.500 producerades i Europa med Storbritannien, Tjeckoslovakien och Tyskland som de största odlarna. Utanför Europa förekommer humleodling praktiskt taget endast i Amerika. Av världsproduktionen på 60.000 ton gick före kriget en tredjedel på export,[2]) varav bortåt 90 proc. kommo från europeiska länder och resten huvudsakligen från Förenta Staterna. Den störste exportören på området är Tjeckoslovakien, varifrån utgår en tredjedel av världsexporten, och närmast följa Tyskland och Jugoslavien. Den störste importören återigen är Förenta Staterna följt av Storbritannien, Eire och Belgien. Sverige är en även ur interna-

[1]) Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 98.
[2]) D:o, tab. 158.

tionell synpunkt stor importör med en årlig kvantitet 1936/38 på 450 ton. Den svenska importen av humle kom före kriget till 90 proc. från Tjeckoslovakien, det land som levererar en tredjedel av världsexporten på området.

Av växter, blommor o. dyl. utgjorde Sveriges import, som framgår av tab. 54, före kriget 6.800 ton till ett värde av 10,5 milj. kr. Importkvantiteten är som synes ungefär densamma som för köksväxter och rötter, men värdet är fyra gånger högre. Den viktigaste posten består av blomsterlökar, motsvarande mer än hälften av importvärdet, men i övrigt fördelar sig denna import på ett stort antal olika växter, blommor, kvistar och blad, rötter m. m. Efter värdet räknat kommer denna import till 94 proc. från Europa, och största leverantör är givetvis trädgårdsodlingens land framför alla andra, nämligen Holland. Detta land levererade ensamt drygt 70 proc. av vår hela import på detta område.

Liksom ifråga om frukt och bär är Sveriges export av köksväxter, lökar, blommor o. dyl. obetydlig. Mot ett importvärde på 15 milj. kr. står en export på endast 0,4 milj. kr.

B. FETTRÅVAROR

Fett utgör ett av våra viktigaste näringsmedel och är av största betydelse för tillfredsställande av människans kaloribehov. Behovet av fett påverkas emellertid i hög grad av klimatet, så att i kallare områden den större förbränningen kräver en förhållandevis större mängd av det kaloririka fettet än i varmare klimat.

Inom de tempererade zonerna, och särskilt då inom de kallare delarna av dem, kommer på grund härav människan att ha stort behov av fett. Eftersom de stora, tätbefolkade industriområdena äro belägna inom den norra tempererade zonen, ha där uppstått väldiga förbrukningscentra för fett i olika former. Utom för näringsbehov finna fettämnena en betydande teknisk användning, främst för framställning av tvättmedel och ljus. Närmast sammanhängande med industriländernas höga levnadsstandard men också med industriens råvarubehov överhuvud taget har även denna förbrukning av fett kommit att bli särskilt stor inom industriområdena på norra halvklotet.

Inom dessa områden äro emellertid möjligheterna för fettproduktion relativt begränsade, och i huvudsak anlitas endast den anima-

liska omvägen. De växtätande djuren och då särskilt husdjuren få i tempererade trakter så gott som ensamma uppbära rollen som fettalstrare. Växterna däremot magasinera inom de tempererade produktionsbältena som regel sin reservnäring i form av kolhydrater, mindre ofta i form av äggvita och än mera sällan som fett.[1]) I tropikerna däremot äro de energimängder, som i form av värme stå till växternas förfogande, oerhört mycket större än i tempererade trakter och medge en stor produktion av växtfett. Detta innehåller per kg 9.400 kal. mot endast 3.700 kal. per kg kolhydrat.[2]) Växtfettet upplagras huvudsakligen i frukterna och särskilt i fröna. Även växtäggvita (5.500 kal. per kg) produceras under avgjort ogynnsammare villkor i tempererade trakter än i tropikerna.

Detta förhållande att förbrukningen av fett såväl för näringsbehov som för tekniskt bruk är mycket stor inom industriområdena på norra halvklotet men produktionen av växtfett koncentrerad till tropikerna, alltså områden med liten förbrukning av fett per invånare och delvis med gles befolkning, ger förutsättningar för en omfattande handel med fettråvaror. Till betydande del rör det sig härvid om produkter (frukter och frön), som förutom fett innehålla mycket äggvita. De komma därmed icke blott att direkt bidraga till försörjningen med fett som näring och för tekniskt bruk utan ge också ett kraftfoder, som väsentligt ökar industriområdenas egen produktion av animaliskt fett.

Enligt amerikanska beräkningar[3]) uppgick före kriget (1935—1939) världsproduktionen av fett till bortåt 20 milj. ton per år, varav 11,4 milj. ton i form av vegetabiliska oljor och 8,2 milj. ton animaliskt fett inklusive fisk- och valolja.

Vad först de vegetabiliska oljorna beträffar, kunna de lämpligen uppdelas i matoljor, palmoljor och industrioljor. De förstnämnda komma i stor utsträckning direkt till användning som födoämne och förbrukas till övervägande del inom det land där de framställts.

[1]) Jonasson, O., Ekonomisk geografi med varukännedom, sjätte uppl., Stockholm 1946, sid. 110.

[2]) Osvald, Hugo, Växtodlingslära, del I, föreläsningar 1934—35 (stencil.), sid. 8.

[3]) Utförda inom Förenta Staternas jordbruksdepartement av Office of Foreign Agricultural Relations Committee on Foreign Crops and Livestock Statistics och publicerad 30 juni 1947 i departementets stencilerade tidskrift Foreign Crops and Markets (vol. 54 nr 26).

Världsproduktionen av matoljor uppgick före kriget till 6,3 milj. ton per år, varav endast en fjärdedel blev föremål för export. Dessa oljor framställas av bomullsfrö, jordnötter, sojabönor, solrosfrö, oliver och sesamfrö med betydelse i nu nämnd ordning. Endast ifråga om oliver förekom någon europeisk produktion av betydelse.

Världsproduktionen av palmoljor, uttryckt i ren olja, uppgick före kriget till 2,5 milj. ton, och de framställas av kokospalmens nötter (kopra), oljepalmens frö (palmkärnor) och fruktkött (palmolja) samt av babassukärnor. Palmoljorna utgöra till största delen råvaror för fettämnesindustrien, framför allt då vid framställning av margarin men också tvål m. m., och de representera den största posten i världshandeln med fettråvaror. Av den ovannämnda produktionen på 2,5 milj. ton gingo mer än 80 proc. på export mot endast 25 proc. av matoljorna.

Industrioljorna slutligen framställas huvudsakligen av raps- och linfrö men också av ricinus- m. fl. frön, och årsproduktionen före kriget uppskattas omräknad i ren olja till 2,7 milj. ton, varav 2,3 milj. från lin- och rapsfrö. Ifråga om båda dessa produkter spelade den europeiska odlingen före kriget en viss roll. Inom vår världsdel producerades nämligen 20 proc. av rapsfröna och 7 proc. av linfröna. Världsproduktionen av industrioljor uppgick 1935/39 som nämnts till 2,7 milj. ton per år, varav en dryg tredjedel exporterades. Den alldeles dominerande posten i denna export utgjordes av linfrö och linolja.

Övergå vi så till det animaliska fettet, intager smöret här första platsen. Som nämnts bygger dock smörproduktionen i icke ringa utsträckning på kraftfoder från de ovannämnda oljehaltiga frukterna. Smörproduktionen uppskattas för förkrigsåren till 3,4 milj. ton per år (rent fett), vilket icke motsvarar mer än en sjättedel av den totala fettproduktionen. Närmast följa ister med 2,7 milj. ton och talg med 1,3 milj. ton. Detta animaliska fett framställes som nämnts huvudsakligen inom de stora fettkonsumerande industriområdena inom Nordvästeuropa och Nordamerika, och det förbrukas till betydande del inom resp. land. Av den totala produktionen av smör, ister och talg var det sålunda före kriget endast 10 proc., som gingo på export.

Helt annorlunda förhöll det sig med det animaliska fett, som fisk- och valoljan representerar och som ofta går under benämningen marina oljor. Produktionen av valolja, som uppgick till 0,5 milj. ton

Tab. 55. Världens exportörer och importörer av oljehaltiga frukter och frön 1936/38 (1.000 ton)

Varuslag	Europa[1])	Asien	Afrika	Nord-amerika[2])	Syd-amerika	Austra-lien	Summa	Olje-inne-håll[3])
A. Export								
Sojabönor	8,2	2.223,9	0,1	35,5	—	—	2.267,7	317,5
Jordnötter	5,1	1.013,7	991,4	0,3	3,8	0,0	2.014,3	805,7
Linfrö	32,2	300,0	11,7	1,8	1.593,1	0,2	1.939,0	639,9
Kopra	0,9	1.102,2	72,3	2,1	6,2	222,9	1.406,6	886,2
Bomullsfrö	16,2	115,7	569,5	2,5	111,9	0,0	815,8	122,4
Palmkärnor	0,7	49,2	711,4	—	27,7	—	789,0	355,1
Kokosnötter	0,6	119,0	1,6	72,0	5,0	3,3	201,5	80,6
Ricinoljefrö	0,4	61,3	9,5	0,0	118,2	0,0	189,4	79,5
Sesamfrö	0,0	92,0	45,0	0,1	0,2	—	137,3	61,8
Rapsfrö	31,2	40,3	—	—	6,9	0,0	78,4	27,4
Solrosfrö	68,0	0,4	0,9	—	1,5	—	70,8	29,7
Hampfrö	5,7	33,5	—	—	1,8	—	41,0	12,3
	169,2	5.151,2	2.413,4	114,3	1.876,3	226,4	9.950,8	3.418,1
B. Import								
Sojabönor	1.271,5	915,0	—	1,2	—	—	2.187,7	306,3
Jordnötter	1.861,5	93,3	41,3	18,2	11,4	2,3	2.028,0	811,2
Linfrö	1.362,9	24,0	3,6	524,8	17,2	33,7	1.966,2	648,8
Kopra	870,4	192,0	12,4	256,5	10,3	22,6	1.364,2	859,4
Bomullsfrö	662,9	99,7	3,5	2,1	45,8	2,2	816,2	122,4
Palmkärnor	717,2	0,0	1,0	21,2	0,1	—	739,5	332,8
Kokosnötter	32,7	23,4	2,7	108,2	1,2	4,6	172,8	69,1
Ricinoljefrö	94,9	33,4	0,0	64,3	0,1	—	192,7	80,9
Sesamfrö	54,7	43,9	19,9	20,5	0,0	0,0	139,0	62,3
Rapsfrö	67,1	25,4	—	6,8	—	1,2	100,5	35,2
Solrosfrö	73,2	6,6	—	0,1	0,3	—	80,2	33,7
Hampfrö	23,9	6,9	0,0	9,7	2,3	—	42,8	12,8
	7.092,9	1.463,6	84,4	1.033,6	88,7	66,6	9.829,8	3.374,9

Källa: Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 159—170.
[1]) Inkl. Sovjetunionen. [2]) Inkl. Mellanamerika. [3]) Som omräkningstal ha använts de i World Trade in Agricultural Products på sid. 316 angivna. I fyra fall har komplettering måst ske med av livsmedelskommissionen använda omräkningstal.

per år, gick enligt den ovannämnda amerikanska undersökningen praktiskt taget i sin helhet på export, och av fiskoljan exporterades i det närmaste hälften.

En utförligare bild av världshandeln med vegetabiliska fettråvaror

kan erhållas på grundval av den statistik, som publiceras av Internationella lantbruksinstitutet i Rom.[1]) Föremål för internationell handel äro som regel dels själva de oljehaltiga frukterna och fröna, dels också den ur dessa erhållna oljan. Ibland, såsom ifråga om kopra, kan en mellanprodukt utgöra den viktigaste handelsvaran. I samtliga fall ger emellertid den internationella handelsstatistiken uppgifter, och de i tab. 55 och 56 medtagna produkterna representerade före kriget enligt de förutnämnda amerikanska beräkningarna 98 proc. av världsproduktionen av vegetabiliska oljor och 97 proc. av exporten av desamma.

För att börja med de oljehaltiga frukterna och fröna visar tab. 55 att världsexporten 1936/38 uppgick till i runt tal 10 milj. ton per år, en kvantitet motsvarande ungefär världsexporten av majs men icke mycket mer än hälften av veteexporten. Det bör understrykas, att den summering av olika frön och frukter, som vi här tillåtit oss, icke är helt korrekt med hänsyn till det varierande oljeinnehållet i de olika produkterna. Genom att låg oljehalt som regel kompenseras av hög äggvitehalt, blir dock skillnaden ur näringssynpunkt icke så stor, och såsom redan ovan framhållits representera dessa produkter en tillförsel av både fett och äggvita, den sistnämnda framför allt tillvaratagen i form av foderkakor och fodermjöl. I sista kolumnen har en omräkning till oljeinnehåll företagits, men dessa siffror avses blott i de fall så uttryckligen anges.

Den utan jämförelse störste producenten och exportören på området är Asien. Där erhållas 60 proc. av världsskörden av oljehaltiga frukter och frön (efter oljeinnehållet räknat), och Asien levererar mer än 50 proc. av den totala exportkvantiteten. Sålunda kommer praktiskt taget hela exporten av sojabönor och större delen av kopran och jordnötterna liksom av sesam- och hampfröna från Asien, som därtill levererar hälften av exporten av jordnötter och rapsfrö. Av denna export stannade närmare en fjärdedel inom Asien, men nettoexporten från världsdelen uppgick likväl 1936/38 till 3,7 milj. ton oljehaltiga frukter och frön.

Även Afrika är, som synes av tab. 55, stor leverantör av dessa produkter. Av totalexporten på 2,4 milj. ton var det endast en obetydlighet, som stannade inom världsdelen, varför nettoexporten på 2,3 milj. ton motsvarade två tredjedelar av Asiens nettoexport. Den

[1]) Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 151, 159—181.

afrikanska exporten bestod till 94 proc. av de tre produkterna jordnötter (halva världsexporten), palmkärnor (90 proc. av världsexporten) och bomullsfrö (70 proc. av världsexporten).

Den tredje exportören av betydelse på detta område är Sydamerika, vars nettoutförsel 1936/38 uppgick till 1,8 milj. ton. Den dominerande exportprodukten utgjordes av linfrö, varav Sydamerika och närmast då Argentina levererade drygt 80 proc. av världsexporten. Även av ricinusfrö är Sydamerika — huvudsakligen Brasilien — huvudleverantör. I övrigt framgår av tabellen att från Oceanien kommer en del kopra.

Nettoexporten från de fyra nämnda områdena av oljehaltiga frön och frukter uppgick 1936/38 till i runt tal 8 milj. ton per år. Den store mottagaren av denna export var Europa, vars införsel uppgick till omkring 7 milj. ton. Återstående 1 milj. ton gingo till Nordamerika. I sistnämnda fall voro endast linfrö samt jordnötter och kopra av betydelse, under det i den europeiska importen återfunnos samtliga produkter med jordnötter, linfrö och sojabönor som de kvantitativt största.

En något annorlunda bild företer handeln med den ur frukterna och fröna erhållna oljan. Utvinningen av olja äger nämligen rum icke blott i de länder, som producera frukterna och fröna, eller i dem, som konsumera oljan, utan i icke obetydlig utsträckning i ett tredje land, som alltså importerar råvaran och exporterar oljan. Ofta rör det sig härvid om de europeiska moderländerna till de utomeuropeiska producenterna av oljehaltiga frukter och frön. Sålunda kom före kriget drygt en tredjedel av oljeexporten från europeiska länder, som i huvudsak byggde produktionen på importerad råvara, och denna export gick till betydande del utanför kontinenten. Som framgår av tab. 56 hade Europa 1936/38 en betydande nettoexport av jordnöts- och linfröolja men också av palmkärn-, bomullsfrö- och sesamolja.

Den störste exportören av olja är dock Asien, den världsdel som också dominerar exporten av oljehaltiga frukter och frön. Utförseln uppgick före kriget till drygt 700.000 ton per år. De båda största artiklarna voro kokos- och palmolja, omfattande tillsammans i runt tal tre fjärdedelar av exportkvantiteten. Av stor betydelse var även sojaböns- och jordnötsoljan.

Den näst Asien störste oljeexportören var som nämnts Europa (den från europeiska länder exporterade oljan stannade dock till största

Tab. 56. Världens exportörer och importörer av vegetabiliska oljor 1936/38 (1.000 ton)

Varuslag	Europa[1])	Asien	Afrika	Nord-amerika[2])	Syd-amerika	Austra-lien	Summa
A. Export							
Palmolja	15,2	239,7	255,4	—	0,0	—	510,3
Kokosolja	60,1	288,5	0,8	5,3	0,2	0,3	355,2
Jordnötsolja	128,4	59,2	4,6	0,0	0,0	0,0	192,2
Olivolja	105,4	13,1	50,9	0,0	0,0	0,0	169,4
Linfröolja	109,5	2,7	0,0	1,2	0,0	0,1	113,5
Sojabönsolja	38,2	69,2	0,0	2,7	0,0	—	110,1
Bomullsfröolja	22,1	28,6	10,1	3,3	25,8	0,0	89,9
Palmkärnolja	47,0	0,0	0,0	—	—	—	47,0
Ricinolja	15,7	7,1	0,1	0,3	0,3	0,0	23,5
Rapsfröolja	3,0	15,6	0,0	—	—	0,0	18,6
Sesamolja	8,8	2,8	1,0	—	—	—	12,6
Solrosfröolja	10,5	0,0	—	—	—	—	10,5
	563,9	726,5	322,9	12,8	26,3	0,4	1.652,8
B. Import							
Palmolja	295,3	2,3	15,9	189,8	1,8	—	505,1
Kokosolja	101,6	47,8	17,2	176,3	3,9	1,0	347,8
Jordnötsolja	38,8	31,8	46,3	58,1	0,9	0,5	176,4
Olivolja	87,2	1,7	19,0	47,4	25,6	1,6	182,5
Linfröolja	72,4	8,6	9,0	4,3	2,4	4,4	101,1
Sojabönsolja	58,5	5,8	5,7	12,3	1,5	—	83,8
Bomullsfröolja	12,6	6,5	0,7	72,7	0,1	0,6	93,2
Palmkärnolja	29,8	1,8	12,5	24,5	—	—	68,6
Ricinolja	18,1	0,8	1,7	1,4	0,1	0,2	22,3
Rapsfröolja	3,2	2,1	0,1	13,9	0,0	0,6	19,9
Sesamolja	1,2	0,5	1,1	7,5	0,1	—	10,4
Solrosfröolja	6,2	0,0	0,2	3,9	—	—	10,3
	724,9	109,7	129,4	612,1	36,4	8,9	1.621,4

Källa: Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 151, 171—181. [1]) Inkl. Sovjetunionen. [2]) Inkl. Mellanamerika.

delen inom världsdelen), och på tredje plats följde Afrika. Dessa tre världsdelar representerade 1936/38 icke mindre än 98 proc. av världsexporten av vegetabiliska oljor. Den afrikanska oljeexporten dominerades till 80 proc. av palmoljan, men även utförseln av olivolja var betydande.

De båda stora importörerna av olja äro Europa och Nordamerika. Den årliga importen uppgick 1936/38 till resp. 725.000 och 612.000 ton, vilket tillsammans utgjorde 82,5 proc. av världsimporten av vegetabiliska oljor. Det ovannämnda förhållandet, att Europa bedriver oljeframställning i stor skala på grundval av importerad råvara icke blott för eget bruk utan också för export, kan illustreras av att efter kvantiteten räknat Europas oljeimport motsvarade knappt 9 proc. av införseln av oljehaltiga frön och frukter, medan för Nordamerika motsvarande siffra var 55 proc. Dock är härvid att märka att Nordamerika självt är en mycket större producent av oljehaltiga frukter och frön än Europa, framför allt ifråga om bomullsfrö, där 1936/38 på Förenta Staterna kommo 40 proc. av världsproduktionen. Det har för 1938 beräknats att av världsskörden av oljehaltiga frukter och frön efter oljeinnehållet räknat 10,8 proc. erhöllos i Nordamerika mot 6,7 proc. i Europa.[1])

Den störste oljeimportören i Europa är Storbritannien, som före kriget tog närmare 30 proc. av världsdelens import av vegetabiliska oljor. Av den nord- och centralamerikanska importen gingo närmare 80 proc. till Förenta Staterna. Sveriges andel av världsimporten av oljehaltiga frön och frukter var 2,2 proc. och av vegetabiliska oljor likaledes 2,2 proc., vilket visar att i vår import fördelningen mellan råvara och halvfabrikat någorlunda motsvarade vad som gällde för världshandeln i sin helhet.

I jämförelse med de vegetabiliska oljorna spela de marina en ganska liten roll. Produktionen uppgick före kriget endast till drygt 0,8 milj. ton mot 11,4 milj. för de vegetabiliska oljorna. Bland de marina oljorna är valoljan utan jämförelse viktigast. För perioden 1936/38 uppgick produktionen till i runt tal 550.000 ton per år.[2]) De båda stora deltagarna i valfångsten och producenterna av valolja voro Norge och Storbritannien med en produktion på omkring 200.000 ton vardera. Dessa båda länder svarade därmed för drygt 75 proc. av världsproduktionen av valolja. Övriga länder av betydelse voro Japan och Förenta Staterna samt fr. o. m. 1938 också Tyskland. Sistnämnda land har sedan gammalt varit den störste importören av valolja med en årsimport 1935/1937 på bortåt 200.000 ton.

---

[1]) Humlum, J., a. a., sid. 61.

[2]) Statistical Yearbook of the League of Nations 1937/38, Geneva 1939, tab. 20.

Tab. 57. Världsproduktionen och den svenska förbrukningen av fett

Varuslag	Världsproduktion 1935—39			Sveriges förbrukning 1936—38		
	1.000 ton	%	pr inv. kg	1.000 ton	%	pr inv. kg
Vegetabiliska oljor	11.430	58,2	5,4	83,3	47,7	13,3
Marina oljor	817	4,2	0,4	18,2	10,4	2,9
Ister och talg	4.037	20,5	1,9	14,7	8,4	2,3
Smör	3.357	17,1	1,6	58,3	33,4	9,3
	19.641	100,0	9,3	174,5	100,0	27,8

Källa: Världsproduktionen enligt beräkningar inom Förenta Staternas jordbruksdepartement publicerade i departementets tidskrift Foreign Crops and Markets, vol. 54, nr 26. Siffrorna för Sveriges förbrukning enligt undersökning inom Statens livsmedelskommission överlämnad till Kungl. Utrikesdepartementet i skrivelse av den 12 april 1946. Kvantiteterna räknade i rent fett.

Vad slutligen beträffar annat animaliskt fett än marina oljor, alltså i huvudsak smör, ister och talg, höra dessa produkter så nära samman med boskapsskötseln, att de lämpligen behandlas i det följande avsnittet tillsammans med övriga animaliska livsmedel.

I Sverige hade före kriget förbrukningen av fett en annan sammansättning än den vi ovan konstaterat för världen i dess helhet, och därtill var vår percapitakonsumtion flerdubbelt större än genomsnittsförbrukningen. Såsom framgår av tab. 57, utgjorde 1935—1939 den genomsnittliga fettförbrukningen i världen 9,3 kg per person. I Sverige uppgick den däremot (1936—1938) till icke mindre än 27,8 kg. Framför allt spelade härvid smöret stor roll. Det motsvarade en tredjedel av hela vår fettförbrukning, under det dess andel i världsproduktionen av fett endast var hälften så stor eller 17 proc. En svensk förbrukade före kriget 9,3 kg smör per år, medan världssiffran var 1,6 kg. Även Sveriges förbrukning av marina oljor var relativt stor och motsvarade drygt 10 proc. av den totala fettförbrukningen mot endast 4 proc. i världsproduktionen. Å andra sidan förbrukade vi relativt litet vegetabiliska oljor (48 proc. mot 58 proc. i världsproduktionen) samt ister och talg (8 resp. 20 proc.). De absoluta svenska förbrukningssiffrorna lågo dock genomgående högre än motsvarande världssiffror.

Av den svenska förkrigsförbrukningen på i runt tal 28 kg fett per inv. utgjorde 18 kg näringsämnen, omkring 4 kg gingo åt till

Tab. 58. Sveriges handel med samt produktion och förbrukning av vegetabiliska och marina fettråvaror 1936/38

Varuslag	Införsel av frukter o. frön 1.000 ton	Oljeinnehåll proc.	Oljeprod. 1.000 ton	Handel med olja		Inhemsk förbrukning 1.000 ton
				Import 1.000 ton	Export 1.000 ton	
A. Vegetabiliska						
Sojabönor	133,0	16	21,3	2,9	5,5	18,7
Jordnötter	3,5	40	1,4	4,5	0,8	5,1
Bomullsfrö	—	—	—	0,6	0,0	0,6
Rapsfrö	1,3	35	0,5	0,4	0,0	0,9
Kopra	33,7	63	21,2	8,3	8,5	21,0
Linfrö	44,4	33	14,6	1,4	0,0	16,0
Palmolja	—	—	—	1,5	0,0	1,5
Oliv- o. sesamolja	—	—	—	0,4	0,0	0,4
Härdat veg. fett	—	—	—	2,8	0,0	2,8
Ricinolja	—	—	—	1,7	0,0	1,7
Ej spec. frukter och frön	3,3	45	1,5	13,9	0,8	14,6
Summa	219,2	28	60,5	38,4	15,6	83,3
B. Marina	—	—	—	19,3	1,1	18,2

Källa: Undersökning utförd av Statens livsmedelskommission överlämnad till Kungl. Utrikesdepartementet i skrivelse av den 12 april 1946.

tvättmedel, och resterande 6 kg fingo teknisk användning.[1]) Av de 18 kg, som förtärdes, utgjordes 9,3 kg av smör, 7,7 kg av margarin och resterande 1 kg av ister, matolja m. m. Inom den tekniska förbrukningen av fett krävdes den största kvantiteten för måleriarbeten, varefter följde ferniss- och linoleumindustrien och på tredje plats ljustillverkningen.

Sitt behov av fett i form av vegetabiliska och marina oljor — det animaliska fettet behandlas som nämnts i följande avdelning — fyllde Sverige före kriget praktiskt taget helt genom import. Dessa oljor motsvarade bortåt 60 proc. av landets totala fettförbrukning. Som framgår av tab. 58, uppgick importen av oljehaltiga frukter och frön till 219.200 ton, varav sojabönorna representerade betydligt mer än hälften. De båda andra stora posterna utgjordes av linfrö och kopra.

[1]) Dessa liksom följande siffror bygga på en inom Statens livsmedelskommission företagen undersökning, som överlämnades till Kungl. Utrikesdepartementet i skrivelse av den 12 april 1946.

Den genomsnittliga oljehalten växlade från 63 proc. hos kopran ned till 16 proc. hos sojabönorna och utgjorde i genomsnitt icke fullt 28 proc. Ur denna import av oljehaltiga frukter utvunnos 60.500 ton olja, varav en tredjedel från sojabönorna och lika mycket från kopran samt den återstående tredjedelen huvudsakligen från linfröna.

Till denna inhemska produktion av 60.500 ton vegetabilisk olja kom en import på 38.400 ton men avgick en export på 15.600 ton. Den största såväl import- som exportposten utgjordes av kokosolja, varav handeln vägde ungefär jämnt. Däremot hade Sverige ett betydande exportöverskott av sojaolja. Ifråga om övriga oljor var exporten obetydlig men importen ofta ganska betydande, särskilt ifråga om jordnötsolja. Sammanställes den inhemska produktionen av vegetabiliska oljor med importen och exporten av samma produkter, erhålles för 1936/38 en årlig inhemsk förbrukning på 83.300 ton, motsvarande ungefär hälften av vår totala förbrukning av fett.

Av de marina oljorna var den inhemska produktionen före kriget så obetydlig, att någon kvantitet ej medtagits. I industristatistiken redovisas blott ett par tiotal ton fisklevertran. Importen uppgick som synes före kriget till 19.300 ton per år och exporten till 1.100 ton. Huvudsakligen rörde det sig här om härdat valfett avsett för margarinproduktionen. Den inhemska förbrukningen på 18.200 ton marina oljor motsvarade drygt 10 proc. av vår totala fettförbrukning.

Om inriktningen av denna vår utrikeshandel med vegetabiliska och marina oljor är tab. 59 avsedd att ge besked. Som synes var Asien den störste leverantören av oljefrukter och innehade härvid alltså samma ställning som ifråga om världshandeln på området. Av en totalimport på 219.000 ton hämtade vi 152.000 ton, motsvarande 70 proc., från Asien och av sistnämnda kvantitet större delen, eller 132.000 ton, från Mandschuriet. Sistnämnda område levererade före kriget 90 proc. av världsexporten av sojabönor, och dessa utgjorde som nämnts större delen av vår import av oljehaltiga frukter. En annan stor asiatisk leverantör var Nederländska Indien med 13.000 ton huvudsakligen kopra, en av våra tre stora importartiklar på området. Nederländska Indien är världens störste exportör av kopra.

Från Amerika hämtade vi före kriget årligen 47.000 ton oljehaltiga frukter och frön, och denna import bestod till största delen av linfrö från Argentina. Samtidigt som odlingen av linfrö gått tillbaka på norra halvklotet, har den tagit fart i Argentina, som 1936/38

Tab. 59. Inriktningen av Sveriges utrikeshandel med fettråvaror 1936/38

	Frukter och frön ton	Veget. oljor ton	Marina oljor ton	Summa ton	Summa 1.000 kr.
A. Import					
Europa	1.370,0	28.840,8	19.021,5	49.232,3	24.164,9
därav Danmark	11,6	13.737,0	6.449,6	20.198,2	9.647,0
» Norge	—	2.176,6	12.186,0	14.362,6	6.894,0
Afrika	687,8	1.284,4	—	1.972,2	831,7
Asien	151.955,3	8.132,1	296,0	160.383,4	30.393,8
därav Mandschuriet	131.527,1	889,2	—	132,416,3	22.205,3
» Ned. Indien	12.779,4	970,2	—	13.749,6	3.624,5
» Britt. Indien	1.895,5	3.927,6	—	5.823,1	2.032,4
» Britt. Malacka	3.032,2	1.758,1	—	4.790,3	1.623,9
Amerika	46.616,7	102,0	7,5	46.726,2	10.225,9
därav Argentina	43.942,2	4,9	—	43.947,1	9.728,6
Australien	18.503,9	—	—	18.503,9	4.899,1
Världen	219.161,8	38.387,8	19.330,7	276.880,3	70.549,8
Värde (1.000 kr.)	41.590,1	19.764,3	9.195,4		
B. Export					
Europa	2,5	14.429,0	1.103,8	15.535,3	8.260,0
därav Finland	—	6.425,4	6,5	6.431,9	3.471,8
» Norge	—	2.827,6	49,3	2.876,9	1.723,5
» Danmark	—	2.550,3	94,7	2.645,0	1.423,2
Utomeuropeiska länder	2,3	1.138,0	0,4	1.140,7	670,8
Världen	6,7	15.583,3	1.118,2	16.708,2	8.946,9
Värde (1.000 kr.)	8,3	8.603,8	334,8		

Källa: SOS Handel 1936—1938. I totalsiffrorna ingå obetydliga kvantiteter med hänsyn till ursprungsland ej specificerad import.

levererade omkring 80 proc. av världsexporten av linfrö. Ytterligare är i detta sammanhang att nämna en import på 18.500 ton från Australien, bestående av kopra, samt 690 ton från Afrika utgörande jordnötter, en produkt varav ungefär halva världsexporten kommer från nämnda världsdel.

Övergå vi så till de vegetabiliska oljor, som erhållas ur de ovan nämnda oljehaltiga frukterna, uppgick såsom i annat sammanhang redan omnämnts den svenska importen före kriget till 38.400 ton per år. Såsom också nämndes framställes en betydande del av dessa oljor i Europa, och vår världsdel är näst Asien den störste exportören på

området. Detta förhållande återspeglar sig i den svenska importen av vegetabiliska oljor, vilken till större delen, 29.000 ton, kom från Europa med Danmark och Holland som de båda största leverantörerna (sammanlagt 25.000 ton). Från den störste oljeexportören, Asien, hämtades 8.000 ton, och i övrigt var endast en införsel från Australien på 1.300 ton av betydelse.

Under det Sveriges export av oljehaltiga frukter före kriget var fullständigt betydelselös, hade vi i likhet med åtskilliga europeiska länder en betydande export av den olja, som utvinnes ur de importerade frukterna. Denna export uppgick 1936/38 till 15.600 ton per år och stannade till 93 proc. inom vår egen världsdel, med Finland, Norge och Danmark som de huvudsakliga köparna.

Vad slutligen de marina oljorna beträffar, har redan påpekats att Sverige är en relativt stor förbrukare av dessa produkter. Såsom framgår av tab. 59 uppgick vår nettoimport 1936/38 till 18.200 ton per år, varav två tredjedelar hämtades från den stora valfångarnationen Norge och den återstående tredjedelen från Danmark.

Sveriges import av vegetabiliska och marina oljor jämte råvaror till de förstnämnda uppgick före kriget till ett årligt värde av 70,5 milj. kr. Drages härifrån exporten av huvudsakligen vegetabiliska oljor, representerade denna varugrupp en nettoimport på i runt tal 62 milj. kr. Denna import bidrog direkt till bortåt 60 proc. av den svenska fettförsörjningen och gav därutöver, såsom i annat sammanhang omnämnts, i form av oljekakor och mjöl ett viktigt bidrag till den inhemska boskapsskötseln och därmed smörproduktionen.

C. ANIMALIER

Medan produktionen av växtfett och växtäggvita huvudsakligen har förlagts till tropikerna på grund av de gynnsammare produktionsbetingelser, som där stå växterna till buds, sker huvuddelen av den animaliska produktionen av fett och äggvita inom de tempererade zonerna. Orsakerna härtill äro flera.

Först och främst gäller, att som regel animaliskt fett och äggvita är dubbelt eller flerdubbelt dyrare än motsvarande vegetabiliska produkter. Vi bortse härvid från de marina oljorna, vilka behandlades i föregående avsnitt och varav valoljan i prishänseende är jämställd med eller rent av billigare än de vegetabiliska oljorna. Detta högre

pris för animaliskt fett och äggvita betingas framför allt av produktionsvägen via husdjuren, varvid c:a 80 proc. av fodermedlens kalorivärde gå förlorade.[1]) Förbrukningen av animaliskt fett och äggvita står därför i nära sammanhang med levnadsstandardens höjd, och som följd härav ha industriområdena inom Nordvästeuropa och Nordamerika blivit de stora förbrukarna av dessa produkter.

Nu råder emellertid — och så var tidigare i ännu högre grad fallet — ett nära lokalt samband mellan produktion och konsumtion av animalier på grund av dessa produkters lättförstörbarhet. Bortser man från smöret, kunna dessa produkter i stort sett fraktas över längre avstånd endast i frusen eller på annat sätt konserverad form. För en av de viktigaste produkterna, konsumtionsmjölken, omöjliggöras för övrigt längre transporter ej blott av varans lättförstörbarhet utan också av den på grund av nästan 90-procentig vattenhalt höga vikten i förhållande till näringsvärdet. Att sålunda större delen av animalierna konsumeras inom den norra tempererade zonen har lett till att produktionen i stor utsträckning förlagts till samma område, dels inom själva industriområdena, dels i angränsande områden, varvid i senare fallet i viss utsträckning transporterna kommit att falla inom utrikeshandelns område, t. ex. Danmark-Storbritannien.

Som ett ytterligare skäl för animalieproduktionens lokalisering kan framhållas, att de viktigare husdjuren trivas bäst i de kall- och varmtempererade bältena, så att man kan konstatera en påtaglig överensstämmelse mellan husdjuren och den stadigvarande vita befolkningen.[2]) Detta återspeglas i att den huvudsakligen på export till de europeiska och amerikanska industriområdena baserade animalieproduktion, som vuxit upp inom andra delar av världen, kommit att förläggas till den södra tempererade zonen, framför allt Argentina och Australien (inkl. Nya Zeeland). Världshandeln med animaliska produkter kommer sålunda att försiggå dels mellan en rad europeiska länder, dels mellan de nämnda producenterna på södra halvklotet och det europeiska industriområdet. Det nordamerikanska industriområdet däremot försörjes huvudsakligen från den egna kontinenten, vilket endast i mindre utsträckning leder till utrikeshandel.

I Sverige bestämdes före kriget jordbrukets inriktning i stort sett av ovannämnda förhållanden. Den i samband med industrialiseringen

[1]) Juréen, a. a., tab. 8:3.
[2]) Jonasson, a. a., sid. 120.

stigande levnadsstandarden har skapat en allt större inhemsk marknad för animalier, och samtidigt ha avsättningsmöjligheter öppnat sig i de stora industriländerna i väster och söder. Detta har, såsom omnämnts i annat sammanhang, medfört en omläggning i det svenska jordbruket från vegetabilisk till animalisk produktion, som tog sin början under 1870-talet, påskyndad av den hastigt stigande importen av billig spannmål, och trots spannmålstullar fortsatte fram till början av 1930-talet, då jordbruksregleringen åter tenderade att föra utvecklingen i motsatt riktning.

Under den nu ifrågavarande perioden, närmast år 1938, erhöll det svenska jordbruket enligt livsmedelskommissionens tidigare omnämnda deklarationsundersökning endast en fjärdedel av sina inkomster från försäljningen av vegetabiliska produkter, under det de animaliska inbringade tre fjärdedelar. De båda huvudprodukterna voro mjölk och slaktdjur.

Mjölken har under de senaste decennierna utvecklats till den viktigaste produkten för boskapsskötseln inom de stora industriområdena, vilka därför ofta bruka kallas stormejeriområden. Så har blivit fallet även inom svenskt jordbruk. Mjölken inbringade 1938 54 proc. av försäljningsvärdet av animaliska produkter, och dess betydelse för det svenska jordbruket kanske ännu bättre belyses av att mjölken gav 40 proc. av värdet av samtliga försålda jordbruksprodukter. Slaktdjuren återigen representerade 42 proc. av försäljningen av animaliska produkter och 30 proc. av den totala försäljningen. Härvid delades summan ungefär lika mellan å ena sidan nötkreatur och hästar och å andra sidan svin. Slutligen är att nämna fjäderfäskötseln, som 1938 svarade för icke fullt 5 proc. av den animaliska försäljningen.

Beträffande den svenska livsmedelskonsumtionen föreligga för mellankrigsåren intressanta beräkningar,[1]) som ge vid handen, att för 1936/38 en svensk av sina utgifter för livsmedel i genomsnitt använde 73 proc. till animalier och 27 proc. till vegetabilier.[2]) För animalierna fick han emellertid betala kr. 4:38 per 10.000 kalorier mot endast 1:35 för samma kalorimängd vegetabilier. De förstnämnda voro sålunda mer än tre gånger dyrare. De tre fjärdedelar av livsmedelsutgifterna, som åtgingo för animalier, gåvo endast 528.000

[1]) Juréen, a. a., manuskripttabell.

[2]) Enligt andra beräkningar är andelen för animalierna något mindre. Njutningsmedlen ingå ej i dessa siffror.

kalorier, under det den återstående fjärdedelen av pengarna gav fler kalorier eller 645.000, allt per invånare och år. Förhållandet illustrerar ganska tydligt vad som ovan sagts om sambandet mellan hög levnadsstandard och animalisk konsumtion.

Motsatsen i prishänseende mellan vegetabilier och animalier blir för övrigt ännu starkare, om man i beräkningen medtager endast jordbruksprodukterna och därmed lämnar en del i förhållande till näringsvärdet relativt dyrbara vegetabilier utanför. Av utgifterna för jordbruksprodukter använde en svensk 1936/38 hela 74 proc. på animalier och erhöll härför endast 426.000 kalorier, under det återstående 26 proc. gåvo 619.000 kalorier i vegetabilisk form.

Som framgått av det föregående, kunna vi inom den animaliska produktionen räkna med tre huvudgrupper av livsmedel, nämligen kött och fläsk, mejeriprodukter och ägg. De svarade före kriget (1938) tillsammans för omkring 75 proc. av det svenska jordbrukets kontantinkomster, vilka alltså fördelade sig på vegetabilier och animalier på samma sätt som den svenska livsmedelsförbrukningen. Av tidigare nämnda orsaker hade före kriget animalierna en liknande ställning inom allt jordbruk i de nordvästeuropeiska och nordamerikanska industriområdena.

Utrikeshandeln med kött

Köttet representerar som nämnts en relativt dyrbar form för tillgodoseende av människans behov av äggvita och fett.[1]) Som regel kan man därför konstatera en med levnadsstandardens höjning ökad förbrukning av kött liksom också stora olikheter länderna emellan. I Sverige har sålunda sedan 1870-talet percapitakonsumtionen av fläsk fördubblats.[2]) Det kan i detta sammanhang vara av intresse att anföra några konsumtionssiffror, utarbetade av NF men tyvärr avseende en något tidigare period än den här behandlade, nämligen 1930/34.[3]) De största förbrukarna av kött äro som nämnts länder

[1]) Beteckningen kött användes, när ej annat säges, för att beteckna "kött och fläsk".

[2]) Höijer, E., Sveriges jordbruk, 3:e uppl., Stockholm 1946, sid. 137.

[3]) The Relation of Nutrition to Health, Agriculture and Economic Policy, Final Report of the Mixed Committee of the League of Nations, 1937, II A. 10, sid. 111.

med hög levnadsstandard och bland dessa först och främst de stora köttexportörerna Australien och Nya Zeeland. Förbrukningen där rör sig omkring 100 kg per inv. och år. Närmast följa en rad industriländer på norra halvklotet, nämligen Storbritannien, Förenta Staterna, Tyskland, Schweiz, Holland, Belgien, Frankrike och Sverige. Förbrukningen uppgår här till mellan 40 och 60 kg, och i samma klass rymmas köttexportörerna Danmark och Kanada. En betydligt lägre köttförbrukning uppvisa länder som Italien och Polen (15—20 kg), och sedan sjunker den tills man kommer till Ostasiens folkrika jordbruksländer med en förbrukning på mindre än 5 kg per person.

Köttet erhålles huvudsakligen från husdjuren och då i främsta rummet av nötkreatur, svin och får. Vad först nötkreaturen beträffar, hållas av dem olika typer avsedda som resp. mjölk-, kött- och dragdjur. Såsom redan nämnts kommer inom industriområdena i Europa och Amerika mjölkproduktionen främst, och som följd härav dominera korna inom bestånden. Motsatsen är förhållandet inom de tätbefolkade asiatiska jordbrukarländerna, där nötkreaturen huvudsakligen få tjänstgöra som dragare, och i de länder inom södra tempererade zonen med extensiv boskapsskötsel, som lägga an på produktion av kött och hudar.

Svinet däremot hålles uteslutande för fläskets skull. Eftersom det endast undantagsvis går på fritt bete, förekommer det ej i större mängd inom den extensiva boskapsskötseln på södra halvklotet utan uppfödes på spannmål, mjölk och potatis i huvudsakligen länder med intensivt jordbruk inom eller angränsande till de stora industriområdena.

Av fåret finnas olika typer beroende på om aveln bedrives med hänsyn i första hand till köttet eller ullen. Det förstnämnda är som regel fallet i närheten av industriområden, där goda köttpriser erhållas, men produktion av fårkött kan också byggas på ett rationellt utnyttjande av modern frysteknik, som fallet är på Nya Zeeland. Som regel gäller dock, att på större avstånd från de köttförbrukande industriländerna »ullfåren» dominera. För all fåravel gäller, att den utnyttjar mark, som icke lämpar sig för jordbruk eller annan boskapsskötsel. Fåraveln betecknas av Jonasson[1]) som den areella produktionens yttersta utpost.

I övrigt erhålles kött från praktiskt taget samtliga de husdjursarter

[1]) Jonasson, O., a. a., sid. 126.

(ett 50-tal), som människan håller sig med, liksom också genom jakt på vilda djur. De tre ovannämnda arterna, nötkreatur, svin och får, äro emellertid av dominerande betydelse för köttproduktionen.

Någon statistik över världsproduktionen av kött synes tyvärr icke föreligga. Internationella lantbruksinstitutet i Rom gav visserligen 1938 ut en ganska diger volym betitlad World Production in Meat, men där publicerade uppgifter omfatta endast dels kreatursbeståndet inom ett 40-tal länder liksom antalet årligen slaktade djur inom i stort sett samma områden, dels produktionen av viktigare slag av kött inom cirka 20 länder.

Förenta Staternas jordbruksdepartement har emellertid utfört vissa beräkningar rörande köttproduktionen i världen för perioden 1934/38 omfattande 67 länder och i stort sett motsvarande världsproduktionen med undantag för Kina.[1]) Enligt dessa uppgick den under nämnda period till 31,8 milj. ton, vilket utslaget på jordens befolkning (exkl. Kina) skulle motsvara en genomsnittlig förbrukning av i runt tal 20 kg per person.

Av denna köttproduktion kom större delen eller ungefär två tredjedelar på Europa och Nordamerika. Stora köttproducenter ha vi som nämnts också inom södra tempererade zonen, främst då Argentina och Australien (inkl. Nya Zeeland). De båda sistnämnda områdena producera icke blott för eget behov utan också för export, huvudsakligen till Europa. Slå vi samman de nämnda områdena, nämligen Europa, Förenta Staterna, Kanada, Argentina och Australien, få vi ett område inom vilket före kriget enligt de amerikanska beräkningarna 75 proc. av världens köttproduktion (och konsumtion) ägde rum. Medelförbrukningen uppgick till 42 kg per person, under det för världen i övrigt köttkonsumtionen stannade vid 7 kg.

Ytterligare skola vi använda de amerikanska beräkningarna till att illustrera den ovannämnda olikheten i de köttproducerande nötkreaturens och svinens utbredning. För de tjugo i det amerikanska materialet specificerade europeiska länderna samt Sovjetunionen och Nordamerika utgjorde fläsket ungefär hälften av den totala köttproduktionen mot endast 7 proc. i Argentina, Australien och Nya Zeeland. Inom de sistnämnda länderna var fåret en tre gånger viktigare kött-

[1]) Publicerade i den av Förenta Staternas jordbruksdepartement utgivna Foreign agriculture circular av den 17 febr. 1947 (stencilerad). För en del av länderna perioden 1935/39 eller 1933/37 och för Sovjetunionen enbart år 1938.

producent än svinet, vilket ju också stämmer väl med detta djurs ställning inom boskapsskötseln.

Om världshandeln med kött har Internationella lantbruksinstitutet utgivit en specialpublikation på drygt 400 sidor,[1]) men tyvärr innehåller den uppgifter endast t. o. m. 1934. För perioden 1936/38 måste vi därför anlita de icke på långt när så utförliga tabellerna i institutets statistiska årsbok av år 1939/40, redan omnämnd i flera sammanhang.

I äldre tider var den normala formen för handel med kött, att man helt enkelt lät djuren själva gå till bestämmelseorten. Även när det gällde sjötransporter, överfördes köttet ofta i levande tillstånd. Denna form av köttransport fortlever i våra dagar i betydligt större utsträckning än man vore benägen att tro. Visserligen ha de långa, interkontinentala transporterna av levande djur i stort sett försvunnit, men mellan närbelägna länder spela de fortfarande en mycket stor roll, särskilt ifråga om nötkreaturen. Vid internationell handel med levande husdjur är det emellertid oftast omöjligt att urskilja i vilken utsträckning det rör sig om avels- eller mjölkdjur och sålunda icke närmast är fråga om handel med kött. Man kan endast konstatera att ifråga om nötkreatur och svin det huvudsakligen rör sig om slaktdjur.[2])

Enligt lantbruksinstitutets årsbok[3]) gingo 1936/38 årligen icke mindre än 2,25 milj. st. nötkreatur och 2,15 milj. st. svin i internationell handel. Om man för nötkreaturen kunde räkna med en genomsnittlig slaktvikt av 400 kg per djur, skulle detta motsvara en kvantitet i det närmaste lika stor som världshandeln med nötkött. Och även om man såsom mera sannolik räknar med en lägre slaktvikt, exempelvis 300 kg, motsvarade före kriget handeln med levande nötkreatur i runt tal 70 proc. av världshandeln med nötkött. För svinen motsvara efter en slaktvikt av 85 kg[4]) transporterna av levande djur

---

[1]) International Trade in Meat, Studies of the principal agricultural Products on the World Market No. 2, International Institute of Agriculture. Rom 1936.

[2]) Internationella lantbruksinstitutet har i sin förutnämnda specialpublikation uttalat (sid. 4), att ländernas handelsstatistik omöjliggör ett särskiljande av slaktdjuren från övriga djur, som gå i handel mellan länderna.

[3]) Annuaire international de statistique agricole 1939/40, tab. 198 o. 199.

[4]) I svensk handelsstatistik användas följande evalveringstal: tjur 550, oxe 525, ko 450, och kalv (ungnöt) 150 kg. I svensk export uppgick medelvikten

ungefär en tredjedel av den totala handeln med fläsk, inkl. skinka, bacon m. m. Även om djuren numera icke själva behöva gå över landgränserna utan få anlita de moderna kommunikationsmedlen, är det ganska förvånande vilken betydelse transporterna av levande nötkreatur och svin fortfarande ha i förhållande till handeln med kött från dessa djur.

Transporterna försiggå emellertid som nämnts numera huvudsakligen endast mellan närbelägna länder. Vad först nötkreaturen beträffar, skedde 1936/38 icke mindre än en tredjedel av alla transporter från Irland till Storbritannien. Den andre store europeiske importören av nötkreatur var Tyskland, som erhöll dem från Danmark, Litauen och Österrike, och den tredje Italien med Ungern och Jugoslavien som de båda viktigaste leverantörerna. Huvudvägarna för handeln med levande kreatur äro därmed nämnda, men i övrigt försiggick handel i smått mellan flertalet europeiska länder med export bl. a. från Sverige. Denna intereuropeiska kreatursshandel omfattade hälften av världshandeln på området. Utanför Europa gingo de största transporterna före kriget från Kanada och Mexiko till Förenta Staterna, vidare i Sydamerika framför allt från Argentina till Chile och i Afrika från närliggande områden till Sydafrikanska Unionen. I Asien slutligen gingo handelsvägar från Korea m. fl. områden till Japan, från Kina till Hongkong, från en rad asiatiska länder till Sovjetunionen och från Turkiet till Europa (huvudsakligen Grekland).

Handeln med levande svin var till mer än 70 proc. koncentrerad till Europa. De tre stora importörerna voro i nu nämnd ordning Österrike, Tyskland och Tjeckoslovakien, mottagande 1936/38 hela 90 proc. av den europeiska importen av levande svin. Av betydelse i övrigt var endast Storbritannien. De sex stora exportörerna voro Jugoslavien, Rumänien, Polen, Ungern, Danmark och Tjeckoslovakien, samt i övrigt bl. a. Irland och Sverige. Utanför Europa försiggick någon handel av betydelse med svin endast från Kina till Hongkong.

Denna handel med levande nötkreatur och svin kan för 1936/38 beräknas ha motsvarat kanske något sådant som 850.000 ton kött. Den internationella handeln med nötkött, fläsk och fårkött uppgick under

av levande svin 1936/38 till 110 kg per djur. Slaktvikten för de olika djurslagen är dock betydligt mindre.

Tab. 60. Världshandeln med kött 1936/38 (ton)

Länder	Nötkött	Fläsk	Fårkött	Summa
A. Exportörer				
Argentina	507.130	19.490	50.260	576.880
Nya Zeeland	52.400	29.280	182.320	264.000
Austr. Statsförb.	123.780	13.910	91.790	229.480
Danmark	15.540	184.290	70	199.900
Uruguay	90.480	420	7.820	98.720
Kanada	6.000	86.500	110	92.610
Brasilien	67.040	1.160	460	68.660
Polen	21.520	36.560	650	58.730
Holland	13.910	32.660	1.760	48.330
Irland	250	31.070	1.030	32.350
Övr. länder	86.740	106.090	7.790	200.620
Världen	984.790	541.430	344.060	1.870.280
B. Importörer				
Storbritannien	633.780	446.720	343.940	1.424.440
Tyskland	48.420	47.060	20	95.500
Italien	26.700	3.750	—	30.450
Frankrike	18.660	2.190	9.010	29.860
Övr. Europa	33.540	13.550	3.540	50.630
Europa	761.100	513.270	356.510	1.630.880
Förenta Staterna	40.550	25.460	10	66.020
Övr. Utomeuropa	73.330	32.070	2.290	107.690
Världen	874.980	570.800	358.810	1.804.590

Källa: Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 200—203.

samma tid, såsom framgår av tab. 60, till i runt tal 1.865.000 ton. Adderas de båda siffrorna — det måste dock än en gång understrykas att den förstnämnda är mycket osäker — skulle sålunda världshandeln med kött inkl. levande nötkreatur och svin ha uppgått till omkring 2,7 milj. ton.[1]) Jämföres denna siffra med den totala produktionen av kött, vilken före kriget uppskattades till 31,8 milj. ton och varav kanske 31 milj. kommo på de nämnda djurslagen, skulle sålunda 9 proc. av världens köttproduktion gå ut i den internationella handeln.

[1]) En dubbelräkning äger rum i den mån köttet av importerade kreatur går på export. Detta är dock endast i liten utsträckning fallet t. ex. i exporten från Sydafrikanska Unionen.

Vad först nötköttet beträffar, var före kriget, såsom framgår av tabellen, Argentina den alldeles dominerande exportören, som före kriget ensamt levererade mer än hälften av totalexporten. Andra större exportörer voro Australien (inkl. Nya Zeeland), Uruguay och Brasilien. Från Sydamerika och Australien kommo före kriget 91 proc. av världsexporten av nötkött. Inom Europa voro Polen, Danmark och Holland av viss betydelse som köttexportörer. Deras sammanlagda utförsel motsvarade 5 proc. av världsexporten.

Den store mottagaren av nötkött — liksom ifråga om flertalet övriga jordbruksprodukter — var före kriget Storbritannien, vars import 1936/38 uppgick till 634 milj. kg per år, motsvarande 72 proc. av den totala importen av kött. Övriga europeiska importörer av betydelse voro Tyskland, Italien och Frankrike. Handeln med nötkött var före kriget till 87 proc. destinerad till Europa. Importörer av betydelse utanför vår egen världsdel voro endast Förenta Staterna (40 milj. kg) och Japan (13 milj. kg).

Övergå vi så till fläsket, utgjorde världsexporten härav 1936/38 541 milj. kg. Denna export domineras av bacon och skinka, medan transporterna av färskt (eller fruset) fläsk intaga en mera undanskymd plats. Som redan i annat sammanhang omnämnts, är svinuppfödningen koncentrerad till Nordvästeuropa och Nordamerika. I de europeiska länderna med stor fläskexport är den nära bunden till mejeridriften, som lämnar ett som foder lämpligt överskott av skummjölk, medan i Nordamerika majsen utgör det viktigaste födoämnet. Dock förbrukas även i Europa stora kvantiteter fodersäd som svinföda.

Som man kan vänta, äro de stora exportörerna av fläsk att finna i Europa och Nordamerika. Främst bland exportländerna 1936/38 kom Danmark med en utförsel av 184 milj. kg, varav blott 6 milj. kg färsk vara. Denna export motsvarade tre fjärdedelar av landets fläskproduktion. På andra plats följde Kanada med en export på 87 milj. kg, varav 6 milj. kg färsk vara. Övriga exportörer av betydelse voro i nu nämnd ordning Polen, Holland, Irland, Australien jämte Nya Zeeland samt Argentina. Från de nu nämnda åtta exportörerna kommo 1936/38 80 proc. av fläskexporten, och som framgår av tab. 60 voro de europeiska exportörerna störst.

Storbritannien är liksom ifråga om nötköttet den dominerande importören och mottog 1936/38 icke mindre än 447 milj. kg motsva-

rande bortåt 80 proc. av världsimporten av fläsk. Av kvantiteten utgjordes blott 68 milj. kg av färsk (frusen) vara. Närmast efter Storbritannien följde Tyskland med en import på 47 milj. kg, varav större delen färsk vara. Till Europa gingo 90 proc. av världshandeln med fläsk, och utanför vår världsdel var Förenta Staterna den ende importören av betydelse.

Vad slutligen beträffar handeln med fårkött, kan den ganska enkelt beskrivas som leveranser från Australien (inkl. Nya Zeeland) samt i någon mån från Argentina till Storbritannien. De tre förstnämnda områdena levererade 1936/38 icke mindre än 94 proc. av världsexporten av fårkött, och Storbritannien mottog en ännu något större andel eller 96 proc. av världsimporten av denna vara.

Sammanfattningsvis kan konstateras, att de största exportörerna av kött (av alla slag inkl. fläsk) äro länder inom södra tempererade zonen. Boskapsskötseln drives där extensivt på billig mark inom folkglesa områden. Antalet djur är i förhållande till befolkningen stort, varför produktionen lämnar stora saluöverskott, vilka med de använda djurtyperna vanligen taga formen av kött. Från Argentina med dess grannar Brasilien och Uruguay samt Australien jämte Nya Zeeland kommo 1936/38 två tredjedelar av hela världsexporten av kött. Exportörer av en annan typ äro länder inom de europeiska och nordamerikanska mejeriområdena med ett intensivt drivet jordbruk och angränsande till industriländer. Sådana exportörer äro Danmark, Irland, Holland och Polen inom det europeiska området och Kanada inom det amerikanska. Dessa fem länder svarade 1936/38 för 23 proc. av världsexporten av kött. De här nämnda representanterna för de båda exportörtyperna levererade före kriget i runt tal 90 proc. av det kött, som gick i internationell handel. Karakteristiskt är att för länderna på södra halvklotet exporten till 95 proc. bestod av nöt- och fårkött och endast till 5 proc. av fläsk. Från exportörerna på norra halvklotet kom däremot en export till 86 proc. bestående av fläsk.

Ifråga om importen av kött kan konstateras, att den till 90 proc. går till Europa med i första hand Storbritannien som mottagare. Detta land importerar ensamt i det närmaste 80 proc. av allt kött, som går i internationell handel. Som vi sett i annat sammanhang är detta land också en stor mottagare av de nötkreatur, som gå i handel mellan länderna.

Övergå vi så till de svenska förhållandena, är vårt lands läge i stort

Tab. 61. Sveriges produktion av och utrikeshandel med animalier 1936/38

Varuslag	Kvantitet (ton)				Värde (1.000 kr.)	
	Prod.	Imp.	Exp.	Kons.	Imp.	Exp.
Kött	165.495	4.300	1.849	167.946	4.284	1.838
därav nötkreatur	137,500	1.329	411	138.418	1.149	279
» häst	10.400	865	115	11.150	611	41
» får	3.700	627	0	4.327	673	1
» fågel o. vilt	13.895	1.479	1.323	14.051	1.851	1.517
Fläsk	147.200	2.338	13.203	136.335	2.498	21.664
Levande djur	—	1.510	6.945	—	2.486	6.121
Summa kött och fläsk	312.695	8.148	21.997	304.281	9.268	29.623
Mjölk och grädde	4.621.000	299	31	4.621.268	142	16
Smör	93.840	63	23.719	70.184	98	45.285
Animaliskt fett	14.000	7.634	6.884	14.750	4.632	3.533
Margarin	58.403	2	170	58.235	2	97
Ost	36.575	1.304	400	37.479	1.884	516
Ägg	57.400	1.078	4.033	54.445	1.226	5.376
Honung	1.945	61	0	2.006	46	1

Källa: Produktionssiffrorna ur Jordbruksproduktionen och Sveriges försörjning med livsmedel av L. Juréen (manuskripttabeller). Handelssiffrorna ur SOS Handel 1936—1938. För levande djur avser därvid kvantiteten levande vikt.

sett givet av vad ovan framhållits. Sverige tillhör det nordvästeuropeiska industriområdet och är som förut nämnts numera till den grad industrialiserat att det i den internationella statistiken räknas till Europas tio industriländer. Vår levnadsstandard har i samband med industrialiseringen stigit till en hög nivå, och konsumtionen har förskjutits mot animalier (motsvarande 75 proc. av livsmedelsutgifterna). Den inhemska marknaden liksom också angränsande länder och då framför allt importören nummer ett, Storbritannien, representerade före kriget en stor efterfrågan på animalier, däribland kött. Genom att Sverige befinner sig inom ett av de två stora mejeriområdena äro emellertid nötkreaturen av mjölktyp. De lämna givetvis samtidigt avkastning i form av slaktdjur, men i länder av denna typ är produktionen av fläsk som regel lika viktig som samtliga övriga slag av kött tillsammans.

Detta läge bekräftas av tab. 61. Produktionen av nötkött uppgick i Sverige under 1936/38 till 137,5 milj. kg per år och av fläsk till

147,2 milj. kg. Av fårkött var produktionen endast en obetydlighet på 3,7 milj. kg. Köttproduktionen i övrigt utgjorde 24,3 milj. kg, varav icke fullt 14 milj. kg fågel och vilt och drygt 10 milj. kg hästkött. Den totala köttproduktionen (inkl. fläsk) var sålunda 312,7 milj. kg. Detta motsvarade 50 kg per inv. Som jämförelse kan erinras om att världssiffran före kriget var 20 kg och den europeiska produktionen drygt 30 kg. Å andra sidan hade ett land som Danmark en köttproduktion på 120 kg per inv.

Såsom redan i annat sammanhang framhållits, har denna relativt stora svenska köttproduktion kunnat uppnås endast med hjälp av en betydande import av dels kraftfoder, dels konstgödsel för den inhemska foderproduktionen. För animalieproduktionen i sin helhet har beräknats, att omkring en fjärdedel av produktionen bygger på import av konstgödsel och kraftfoder.[1])

Sveriges utrikeshandel med annat kött än fläsk är ganska obetydlig, och produktionen motsvarar i stort sett den inhemska efterfrågan. Såsom framgår av tab. 61 uppgick 1936/38 vår köttimport till 4,3 milj. kg per år. För exporten upptages en kvantitet av endast 1,85 milj. kg. Tages emellertid hänsyn också till handeln med levande djur, huvudsakligen export av nötkreatur och import av hästar, erhålles en importkvantitet på 5,8 milj. kg och en exportkvantitet på 5,9 milj. Handeln väger sålunda praktiskt taget jämnt och omfattade före kriget en obetydlighet på 3,5 proc. av vår produktion och konsumtion av kött. Endast ifråga om fågel och vilt uppgick utrikeshandeln till mer än 20 proc. av den inhemska produktionen. Det bör dock anmärkas att produktionsuppgifterna för fågel och vilt äro mycket osäkra.

Av stor betydelse var däremot den svenska exporten av fläsk. Som vi sett utgjorde det ett genomgående drag hos de europeiska exportörerna, att fläsket helt dominerade över köttet. Som framgår av tabellen uppgick den svenska fläskexporten 1936/38 till 13,2 milj. kg per år, och lägges härtill utförseln av levande svin blir den totala exportsiffran 16,1 milj. kg, en kvantitet tredubbelt större än köttexporten. Fläskexporten utgjorde under dessa år något mer än 10 proc. av produktionen. Samtidigt hade vårt land en import på 2,3 milj. ton fläsk, huvudsakligen av annan kvalitet, nämligen det feta amerikanska fläsket.

[1]) Juréen, a. a., tab. 10:15.

Tab. 62. Inriktningen av Sveriges utrikeshandel med animalier 1936/38

Länder	Fläsk ton	Kött ton	Lev. djur ton	Smör[1]) ton	Ägg[2]) ton	Övr.[3]) ton	Summa 1.000 kr.
A. Import							
Finland	350,3	2.111,1	111,3	30,8	269,5	441,3	3.420,5
Baltikum	209,2	741,4	474,0	3,4	1,4	17,8	1.563,0
Danmark	9,4	6,0	42,7	—	468,8	1.378,5	1.499,7
Övr. Europa . .	3,7	461,2	806,1	28,3	0,8	4.317,8	5.075,3
Argentina	1.081,1	799,1	—	—	—	1.071,8	2.293,0
Övr. Utomeuropa	682,5	171,8	67,7	—	337,1	2.035,2	3.381,2
Summa	2.337,7	4.299,9	1.509,9	64,4	1.077,9	9.298,1	17.298,6
B. Export							
Storbritannien o. Irland	12.899,2	193,7	0,7	11.562,5	2.315,0	642,7	46.899,0
Tyskland	180,3	908,9	6.538,7	12.153,2	1.714,3	1.873,0	33.881,0
Övr. Europa . .	60,2	742,9	400,0	171,5	2,9	4.142,8	3.244,5
Utomeuropa . . .	60,8	—	3,0	—	—	632,5	383,6
Summa	13.202,7	1.849,7	6.945,2	23.888,9	4.032,5	7.316,1	84.447,1

Källa: SOS Handel 1936—1938. I totalsiffran ingå obetydliga kvantiteter med hänsyn till ursprungsland ej spec. import. [1]) Inkl. margarin. [2]) Inkl. äggprodukter. [3]) Inkl. mjölk, ost, honung, animaliskt fett.

Hur Sveriges utrikeshandel med kött före kriget fördelade sig på olika länder framgår av tab. 62. Vad först exporten beträffar, konstaterar man att Storbritannien var köpare av praktiskt taget hela den svenska fläskexporten (98 proc.). Det rörde sig härvid om salt vara, vilken ju helt dominerar den internationella fläskhandeln. I övrigt är endast att nämna, att en mindre kvantitet färskt fläsk (180 ton per år) gick till Tyskland. Ifråga om exporten av annat kött liksom beträffande utförseln av levande djur stod däremot Tyskland på första plats med en andel på 85 proc. Sammanfattningsvis kan därför sägas, att den svenska kött- och fläskexporten jämte utförseln av levande djur huvudsakligen avsattes i Storbritannien och Tyskland. Av en totalexport på i runt tal 22 milj. kg gingo till dessa båda länder icke mindre än 20,7 milj. kg, motsvarande drygt 94 proc.

Sveriges import av kött och levande djur uppgick före kriget till 8,1 milj. kg, varvid bland leverantörerna Finland kom främst med en kvantitet på 2,6 milj. kg med ungefär hälften nötkött samt i övrigt

fläsk, får- och hästkött, vilt m. m. På andra plats följde Argentina med 1,9 milj. kg, varav större delen salt fläsk och resten huvudsakligen fårkött. Även från Brasilien kom en del fläsk (0,5 milj. kg). Slutligen är att nämna införseln från Baltikum av främst färskt fårkött. De uppräknade länderna svarade 1936/38 för inemot 80 proc. av Sveriges totala import av kött, fläsk och levande djur.

Utrikeshandeln med mejeriprodukter

Sverige befinner sig som nämnts inom ett av världens två stora mejeriområden, och mjölkproduktionen utgör det svenska jordbrukets viktigaste inkomstkälla, motsvarande icke mindre än 40 proc. av värdet av samtliga försålda produkter. Dock är denna produktion i vårt land, såsom i annat sammanhang konstaterats, till betydande del beroende av utländskt foder och av svenskt foder producerat med hjälp av importerad konstgödsel.

Mjölken utgör liksom grädden en svårtransportabel vara på grund av dels sin lättförstörbarhet, dels den i förhållande till värdet höga vikten (närmare 90-procentig vattenhalt hos mjölk). Handeln med färsk mjölk och grädde rör sig därför som regel endast över korta avstånd, och den internationella handel med dessa produkter, som förekommer, är fullständigt betydelselös. Först genom vidare förädling uppstå handelsdugliga produkter. I Sverige konsumerades under 1936/38 blott en tredjedel av mjölken färsk (inkl. grädde). Till två tredjedelar undergick sålunda mjölken förädling, varvid tillverkningen av smör var av alldeles dominerande betydelse.[1]) Smöret utgör den stora internationella handelsvaran på mejerihanteringens område. Av betydelse är också handeln med ost, och i övrigt kan nämnas kondenserad mjölk, torrmjölk och kasein, vilka senare dock representera en förhållandevis liten mjölkkvantitet.

Världsproduktionen av smör uppgick enligt en i annat sammanhang citerad amerikansk beräkning före kriget (1935/39) till i runt tal 3.350 milj. kg.[2]) Denna siffra avser dock rent fett, och en omräkning till smör med 84 proc. fetthalt ger en kvantitet på i runt tal 4.000 milj. kg. Internationella lantbruksinstitutet har en produktionssta-

[1]) Relationen avser den till människoföda använda mjölken, alltså med bortseende från den till cirka 8 proc. av produktionen uppgående fodermjölken.

[2]) Foreign Crops and Markets 30/6 1947.

Tab. 63. Världsproduktion och världshandel med smör 1936/38 (ton)

Område	Prod.	Imp.	Exp.	Konsumtion	
				ton	per inv. kg
Storbritannien	53.700	485.605	598	538.707	11,4
Tyskland	506.767	84.844	0	591.611	7,9
Danmark	184.233	28	152.391	31.870	8,5
Holland	101.000	27	54.956	46.071	5,3
Sverige	85.600	63	23.720	61.943	9,9
Baltikum	54.667	0	48.642	6.025	1,1
Irland	62.900	320	21.600	41.620	14,2
Finland	30.233	0	15.019	15.214	4,2
Polen	?	0	10.737	?	?
Övriga Europa	414.933	8.254	17.684	405.503	1,9
Europa	1.494.033	579.141	345.347	1.727.827	4,4
Kanada	164.400	819	1.983	163.236	14,6
Förenta Staterna	761.967	2.929	1.988	762.908	5,9
Australien	363.400	2.158	232.249	133.309	12,6
Övriga världen	283.867	33.882	36.771	280.978	0,2
Världen	3.067.667	618.929	618.338	3.068.258	1,4

Källa: Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 115 och 205. Bl. a. den svenska produktionssiffran för låg, eftersom lantsmöret ej ingår.

tistik omfattande 37 länder.[1]) För åtskilliga länder saknas uppgifter för något eller några av åren 1936/38, men om man försöker att med hjälp av angränsande årssiffror fylla luckorna, får man för nämnda period en produktion på i runt tal 3.070 milj. kg per år. De angivna länderna torde sålunda representera 75—80 proc. av världsproduktionen. Vad som saknas är icke blott vissa länder utan också helt eller delvis produktionen av lantsmör inom en rad av de medtagna länderna, bl. a. Sverige. När i det följande de olika producenternas betydelse anges, sker jämförelsen med den totalsiffra, som erhålles ur lantbruksinstitutets statistik.

Världens utan jämförelse störste producent av smör är Förenta Staterna, vars tillverkning 1936/38 uppgick till 762 milj. kg, motsvarande en fjärdedel av världsproduktionen. På andra plats följde Tyskland med 507 milj. kg och på tredje Australien (inkl. Nya Zeeland) med 363 milj. kg. En årsproduktion på 150—200 milj. kg hade

[1]) Annuaire international de statistique agricole, 1939—40, tab. 115.

Frankrike, Sovjetunionen och Danmark samt på 50—100 milj. Holland, Sverige, Belgien, Irland och Storbritannien i nu nämnd ordning. Som synes ligga de stora producenterna dels inom de båda stormejeriområdena i Europa och Amerika, dels hos några länder med stor boskapsskötsel inom södra tempererade zonen och då i första hand Australien. Vid sidan härav är endast Sovjetunionen av större betydelse.

Av världens smörproduktion gingo före kriget i runt tal 20 proc. i internationell handel, motsvarande omkring 620 milj. kg. Såsom framgår av tab. 63 gick detta smör till praktiskt taget endast två länder, nämligen Storbritannien och Tyskland. De mottogo 1936/38 icke mindre än 92 proc. av världsimporten av smör, varvid Storbritannien ensamt svarade för 78,5 proc. I sistnämnda land utgjorde importen 90 proc. av smörkonsumtionen, vilken var mycket hög och uppgick till 11,4 kg per inv. I Tyskland däremot representerade importen endast 14 proc. av förbrukningen, vilken uppgick till 7,9 kg per inv.

Exportörer av smör voro dels en rad europeiska länder, dels några länder på södra halvklotet. Bland de förstnämnda kan man urskilja ett på export inriktat produktionsområde bestående av de båda storimportörernas grannländer och då i främsta rummet Danmark, Holland, Sverige, Finland, Baltikum, Polen och Irland. De nämnda länderna levererade 1936/38 mer än hälften av världens smörexport och 95 proc. av den europeiska exporten av smör. Kvantiteten uppgick till 327 milj. kg. Av samma storleksordning var den australiska smörexporten, som uppgick till 232 milj. kg per år. För samtliga länder utanför Europa och Australien (inkl. Nya Zeeland) inskränkte sig exporten av smör till 40 milj. kg, motsvarande knappt 7 proc. av totalexporten. Främst kom här Argentina med en export på 9 milj. kg. Som framgår av tabellen kännetecknas samtliga större smörexportörer med undantag för Baltikum och troligen också Polen av en betydande inhemsk konsumtion av varan. Det rör sig ju här om länder med hög levnadsstandard.

I Sverige uppgick mjölkproduktionen, såsom framgår av tab. 61, före kriget till i runt tal 4,6 milj. ton per år, varav dock blott en tredjedel konsumerades i färskt tillstånd. Den övervägande delen av mjölken användes för framställning av smör, varav produktionen under nu ifrågavarande period uppgick till 94 milj. kg per år. Såsom

inledningsvis framhölls var smöret en viktig svensk exportvara redan under medeltiden och större delen av 1500-talet, och denna export blev ånyo av betydelse, när mot slutet av 1800-talet det svenska jordbruket började förskjutas från vegetabilisk till animalisk produktion. Redan vid sekelskiftet hade vårt land lyckats upparbeta betydande utländska marknader för smör, främst i Storbritannien, och efter ett avbräck under och åren närmast efter första världskriget steg den åter och nådde 1929 upp till 25 milj. kg, därmed överstigande förkrigsexporten ganska betydligt. Därefter skedde en kraftig nedgång orsakad dels av den hårdare konkurrensen från vissa länder på södra halvklotet, och då främst Nya Zeeland, dels en minskad efterfrågan från de båda dominerande köparna, Storbritannien och Tyskland. År 1932 hade Sveriges smörexport reducerats till 13,5 milj. kg, eller ungefär hälften av vad den varit tre år tidigare. Den uppgång som därefter ägde rum och som för här ifrågavarande period förde upp exporten i det närmaste till toppsiffran för år 1929, orsakades av en svensk dumping av stora mått, till vilken vi återkomma i annat sammanhang. För 1936/38 uppgick vår smörexport till i runt tal 24 milj. kg, och som framgår av tab. 62 gick denna utförsel till 99,3 proc. till de båda stora importörerna på området, Storbritannien och Tyskland.

Det med smöret hårt konkurrerande margarinet har medtagits bland animalierna trots att det härvid delvis rör sig om vegetabiliskt fett. Hushållsmargarin tillverkades före kriget i huvudsak av vegetabiliska fettämnen jämte härdat valfett, medan bagerimargarin till avsevärd del bestod av animaliskt fett, som är lämpligast för detta ändamål.[1]) Som framgår av tab. 61 spelar utrikeshandeln med margarin en försvinnande liten roll. Produktionen, som för Sveriges vidkommande helt bygger på importerade råvaror, vilka behandlats i ett tidigare avsnitt, uppgick under 1936/38 till 58,4 milj. kg. Under det smörkonsumtionen under denna tid utgjorde 11,2 kg per inv., var motsvarande siffra för margarinet 9,3 kg. Såsom i ett senare avsnitt närmare skall beröras, påverkades konsumtionens fördelning mellan smör och margarin av den under perioden gällande accisen på den sistnämnda produkten. Under 1920-talet hade prisdifferensen mellan smör och margarin blivit allt större med en ökad förbrukning av margarinet som följd, så att 1929 förbrukningen av detta blev icke

[1]) Cyrén, Otto, Svensk kemisk industri, Stockholm 1946, sid. 252.

obetydligt större än smörkonsumtionen. Redan påföljande år medförde ett inträdande prisfall på smöret ombytta roller, och sedermera har margarinet ej tillåtits nå upp till samma konsumtionssiffra som smöret.

I detta sammanhang skall i korthet beröras vår utrikeshandel med animaliskt fett, som visserligen ej utgör någon mejeriprodukt, men vars användning nära ansluter sig till det ovannämnda matfettet. I ett tidigare avsnitt (tab. 57) har visats, att det animaliska fettet representerar en relativt liten del av den svenska fettförbrukningen, blott 8 proc. mot 20 proc. för världen i dess helhet. Enligt beräkning av statens livsmedelskommission[1]) uppgick 1936/38 den inhemska produktionen av animaliskt fett till 14.000 ton, varav 6.000 erhöllos från svin, 4.800 från nötkreatur och resten från hästar och lamm jämte benfett, destruktionsfett från självdöda eller kasserade djur m. m. Handeln med animaliskt fett är för Sveriges vidkommande relativt betydande och gav 1936/38 upphov till ett mindre importöverskott, såsom framgår av tab. 61. Importen motsvarade mer än hälften av den svenska konsumtionen och exporten inemot hälften av vår produktion. Den största importposten utgöres av talg, och de båda viktigaste exportartiklarna äro ister och benfett. Stora leverantörer voro före kriget Tyskland, Holland, Danmark, Förenta Staterna och Argentina, från vilka kommo 80 proc. av importen. Exporten stannade till drygt 90 proc. inom Europa med Tyskland, Polen och Holland som de största köparna.

Den näst efter smöret viktigaste mjölkprodukten är som bekant osten. Världsproduktionen av ost kan i anslutning till Internationella lantbruksinstitutets statistik för 1936/38 beräknas till i runt tal 1.500 milj. kg, eller mindre än hälften av smörkvantiteten. De båda största producenterna äro Förenta Staterna och Tyskland med resp. 343 och 225 milj. kg per år under nu ifrågavarande period. Närmast följa med en årsproduktion på 110—120 milj. kg Holland, Frankrike och Italien. Stora tillverkare äro i övrigt Australien, Grekland och Schweiz med en årsproduktion på lägst 50 milj. kg. Varje land har sina specialiteter, grundade på beredningss- och lagringssätt, form, ålder o. s. v.

Av världens ostproduktion är det liksom ifråga om smöret en knapp

[1]) Överlämnad till Kungl. Utrikesdepartementet i skrivelse av den 12 april 1946.

femtedel, som går i handel mellan länderna. Under 1936/38 uppgick den årliga exportkvantiteten till omkring 280 milj. kg. Världens åtta stora ostexportörer voro i nu nämnd ordning Australien (inkl. Nya Zeeland), Holland, Kanada, Italien, Schweiz, Frankrike, Danmark och Finland. Från dessa länder kommo före kriget 92 proc. av världens ostexport. Drygt hälften av totalexporten kom från Europa, och i övrigt voro endast Kanada och Australien av betydelse.

Den store importören av ost är Storbritannien, som före kriget ensamt mottog mer än hälften av världsimporten, nämligen 145 milj. kg. De fyra andra stora köparna voro Tyskland, Förenta Staterna, Belgien och Frankrike. På de nämnda fem staterna kommo 1936/38 hela 86 proc. av totalimporten. Europa stod som mottagare till 81 proc. av ostimporten, som i övrigt fördelade sig med 10 proc. på Nordamerika, 5 proc. på Afrika och resten i huvudsak på Asien.

I Sverige är ostproduktionen relativt liten. Den uppgick sålunda 1936/38 till 36,6 milj. kg, motsvarande mindre än 40 proc. av smörproduktionen. Men så har Sverige ej heller någon nämnvärd export av ost, utan vår utrikeshandel kännetecknas tvärtom av ett icke obetydligt importöverskott, som under nu ifrågavarande period uppgick till närmare 1 milj. kg per år. Om Sverige därmed ej kunde räknas till de största ostimportörerna, var vårt land i alla fall en av de mera betydande. I förhållande till konsumtionen uppgick dock importen endast till några få procent. Av världens förutnämnda åtta stora ostexportörer är det endast fyra, nämligen Finland, Holland, Danmark och Schweiz, som leverera större kvantiteter till Sverige. Dessa fyra svarade 1936/38 för inemot 90 proc. av vår ostimport efter kvantiteten räknat. Den relativt lilla ostexport Sverige hade under dessa år gick framför allt till Tyskland.

Ytterligare mjölkprodukter, fastän av relativt liten betydelse, äro kondenserad mjölk, torrmjölk och kasein. Vad först den kondenserade mjölken beträffar, användes den i främsta rummet av chokladindustrien samt för skeppsproviantering.[1]) Produktionen uppgick 1936/38 till 1.839 ton[2]), och utrikeshandeln var så obetydlig som en import på 16 och en export på 31 ton, i sistnämnda fall huvudsakligen skeppsproviant. Produktionen av torrmjölk uppgick under samma

[1]) Uppgifterna om dessa mjölkprodukter äro hämtade ur Svenska mejerierna riksförening 1932/1942, Stockholm 1942.

[2]) Samtliga produktionsuppgifter ur SOS Mejerihanteringen, åren 1936—1938.

tid till 539 ton, vartill kom en import på 261 ton med Holland som huvudsaklig leverantör. Ifråga om kasein slutligen, vilket i motsats till övriga här behandlade produkter icke ingår i tab. 61 och 62, tillgodosågs förbrukningen före kriget praktiskt taget helt genom import. Den uppgick till 993 ton, huvudsakligen från Argentina, mot en inhemsk produktion på endast 79 ton.

Utrikeshandeln med ägg

Bland de fåglar, som människan tagit i sin tjänst som husdjur, spela hönsen den viktigaste rollen. Med stigande levnadsstandard har efterfrågan på fjäderfäskötselns produkter särskilt under innevarande århundrade varit i starkt stigande och produktionen på grund härav utvidgats. Det kött, som erhålles från hönsen, har berörts redan i annat sammanhang, och i detta avsnitt behandlas endast huvudprodukten, alltså äggen.

En statistik över äggproduktionen i en rad länder publiceras av Internationella lantbruksinstitutet, men den visar alltför stora luckor och brister för att tåla en bearbetning. I en rapport till FAO:s möte i Genève augusti/september 1947 finnas emellertid uppgifter för vissa länder. Härav framgår att den utan jämförelse störste producenten av ägg är Förenta Staterna med en årsproduktion före kriget på 2.220 milj. kg, vilket medgav en större äggkonsumtion per capita (15,7 kg) än inom något annat land. Närmast Förenta Staterna fast på långt avstånd följde Kina med 734 milj. kg och Sovjetunionen med 625 milj. I dessa båda länder uppgick konsumtionen dock endast till 1,7 resp. 2,7 kg per invånare. Övriga större äggproducenter voro Tyskland med 400 milj. kg, Frankrike med 390, Italien med 310 och Storbritannien med 240 milj. kg. Stora äggkonsumenter per invånare räknat voro Kanada, Australien och Storbritannien, med en förbrukning överstigande 11 kg per invånare.

Handeln med ägg gäller dels vara inom skal, dels äggprodukter, till en del i form av torkad vara.[1]) Hur världshandeln fördelade sig på de båda formerna (räknat i råvara) är i avsaknad av statistik över handeln med olika slags äggprodukter svårt att ange. Emellertid upp-

[1]) Samtliga följande uppgifter om internationell handel med ägg och äggprodukter uträknade på grundval av uppgifterna i Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 207 och 208.

gick 1936/38 världshandeln med färska ägg till i runt tal 370.000 ton, under det handeln med äggprodukter knappast kan ha överstigit en råvarumängd av 250.000—350.000 ton — då man ej känner till hur stor del som utgjordes av äggpulver, kan kvantiteten endast ungefärligt anges.

I interkontinental handel gick endast en liten del av de färska äggen, utan här dominerade äggprodukterna fullständigt. Huvudexportör var 1936/38 Kina, från vilket land kommo icke mindre än 88 proc. av totalexporten av äggprodukter. Europa stod som mottagare till 95 proc. av samtliga äggprodukter, som gingo i internationell handel, med Storbritannien som störste köparen. Till detta land gingo 70 proc. av den totala handeln med äggprodukter. Andra större köpare voro Tyskland och Frankrike. Utanför Europa var Förenta Staterna den ende importören av betydelse.

Handeln med ägg rör sig däremot endast i obetydlig utsträckning mellan kontinenterna. Europas nettoimport av ägg var sålunda före kriget knappt 13 proc. av nettoinförseln av äggprodukter. Världshandeln med färska ägg försiggick 1936/38 till närmare 80 proc. mellan de europeiska länderna. De båda största exportörerna voro Danmark och Holland, och betydande kvantiteter ägg utfördes också av Polen, Irland, Bulgarien, Jugoslavien, Rumänien, Ungern och Belgien. De nämnda nio länderna svarade 1936/38 för 92 proc. av Europas och 72 proc. av världens äggexport.

Europa stod före kriget som mottagare till 94 proc. av alla ägg, som gingo i internationell handel. Den störste importören var liksom ifråga om andra animalier Storbritannien, som ensamt importerade 193.000 ton, motsvarande mer än hälften av världsimporten. På andra plats följde Tyskland, och större äggköpare voro i övrigt Schweiz och Tjeckoslovakien. Till de nämnda fyra länderna gingo 1936/38 88 proc. av den europeiska och 82 proc. av världsimporten av ägg.

Den svenska äggproduktionen har huvudsakligen karaktär av binäring till jordbruket, och som sådan spelar den en ganska betydande roll för småbruket och de medelstora gårdarna framför allt i södra och mellersta Sverige. Fristående hönserier rymma endast några få procent av rikets hönsstam och ha sin största betydelse som avelscentra. Av den svenska äggproduktionen komma normalt 75 proc. på Götaland, 20 proc. på Svealand och 5 proc. på Norrland.

Under perioden 1936/38 utgjorde äggproduktionen i Sverige 57,4 milj. kg per år. Borträknas ett exportöverskott på 3,3 milj. kg uppgick sålunda konsumtionen till 54,1 milj. kg, vartill kommo en del importerade äggprodukter. Ägg utgör en vara, som är mycket känslig för pris- och inkomstförändringar, och stigande reallön ökar kraftigt äggkonsumtionen. Enligt beräkningar[1]) har förbrukningen av ägg i Sverige stigit från 6,21 kg per inv. under 1920-talet till 8,08 kg under 1930-talet, en uppgång med hela 30 proc. på relativt kort tid. En jämförelse mellan 1920 och 1939 visar en uppgång med 60 proc., men de båda åren äro ju i konjunkturellt hänseende icke helt jämförbara.

Som redan framgått av det ovanstående, hade Sverige före kriget en ganska betydande export av ägg. Den uppgick 1936/38 till drygt 4 milj. kg per år. Samtidigt hade vårt land emellertid en import av ägg på 0,74 milj. kg, vartill kommo äggprodukter på 0,34 milj. kg. Ett närmare studium av utrikeshandelns fördelning på årets månader ger besked om den olika karaktären av importen resp. exporten av ägg. Importen visar sig nämligen vara koncentrerad till månaderna februari—april, och sambandet mellan denna import och de svenska påskvanorna ifråga om äggkonsumtion behöver knappast framhållas. Exporten däremot försiggår under hela året, dock med en kraftig nedgång inför påsken och med ett maximum under högproduktionen på sommaren och ett nytt vid årsskiftet, när en produktionsuppgång åter tager vid. Den svenska exporten av ägg motsvarade 1936/38 endast 7 proc. av produktionen. Den gick praktiskt taget helt till Storbritannien och Tyskland. Leverantörer av den svenska importen av ägg voro Danmark och Finland, medan äggprodukterna kommo från Kina.

Slutligen skall ytterligare en animalisk produkt beröras endast i förbigående. Av de båda insekter, som återfinnas bland människans husdjur, nämligen biet och silkesfjärilen, har endast det förstnämnda betydelse för svensk produktion. Den inhemska tillverkningen av honung uppgick före kriget till 1.945 ton,[2]) vilket motsvarade 97 proc. av förbrukningen. Resten, uppgående till 61 ton, importerades, huvudsakligen från Amerika.

---

[1]) Juréen, a. a., § 4:4.
[2]) Juréen, a. a., appendix VIII, tab. VIII:5.

D. FISK OCH SKALDJUR

Havet är produktivt lika väl som jorden — om än icke i samma grad — och eftersom världshaven utgöra drygt 70 proc. av jordytan, är det en oerhört stor produktion av växter och djur, som äger rum i havet. Endast en mycket obetydlig del härav utnyttjas av människan.

Ur brukningssynpunkt kan havet närmast karakteriseras som ett slags allmänning. Endast den förhållandevis obetydliga strimma vatten utmed kusterna, som varje land räknar som sitt territorialvatten, är som regel förbehållen resp. lands medborgare, varvid i allmänhet privat fiskerätt för enskilda personer endast gäller mindre vattenområden och därtill ofta avser endast något eller några speciella fisken. Fisket inom floder och sjöar ligger däremot i likhet med annan areell produktion (jord- och skogsbruk) som regel under enskild ägo.

Produktionen inom de olika havsområdena varierar i hög grad med vattentemperatur, ljusmängd, djup och strömmar. De djupare och mörkare delarna av havet äro ganska tomma på liv, under det de grunda s. k. kontinentalsocklarna erbjuda mycket goda livsbetingelser för havets djurvärld. De rikaste fiskena försiggå just inom sådana områden med deras »fiskbankar». Även inom de hårdast utnyttjade fiskevattnen är det dock endast en obetydlighet av havets näringsproduktion, som människan tillgodogör sig. För att taga ett exempel kan nämnas, att man beräknat[1]) att i Kattegatt årligen produceras 24 milj. ton tång, sjögräs o. dyl., en kvantitet större än hela den svenska skörden. Av dessa växter leva en rad lägre djur såsom musslor, sniglar, mindre kräftdjur m. fl., vilka uppskattas till en vikt av 6 milj. ton. Av dessa djur bli i sin tur omkring 1 milj. ton årligen föda åt andra djur, och ofta är det ytterligare en etapp innan näringen tagit form av för människan matnyttig fisk. Att havet utnyttjas av människan huvudsakligen endast för fångst av större fiskar kan närmast jämföras med om jorden användes blott för lejon- och tigerjakt. Kattegatt ger en årlig produktion av som nämnts 24 milj. ton växter, men fiskfångsten kan endast beräknas till 50.000 ton, alltså blott någon tusendel av den förstnämnda kvantiteten. Det har i annat sammanhang framhållits, att inom jordbruket animalisk produktion är

[1]) Dansk saltvandsfiskeri, Mortensen og Strubberg, Köpenhamn 1935, sid. 13.

dyrbar ur kalorisynpunkt, men detta är ett intet mot vad den kostar inom havsområdena.

Den mängd fisk, som årligen tages upp ur världens hav, sjöar och floder, torde enligt beräkningar ej uppgå till större kvantitet än högst 18 milj. ton.[1]) Härav komma två tredjedelar till användning som människoföda, och av sistnämnda kvantitet beräknas de ätbara delarna av fisken utgöra 40 proc. Haven skulle med denna beräkning ge en årlig kvantitet livsmedel på i runt tal 4,8 milj. ton, motsvarande något mer än 2 kg per person. Som jämförelse kan erinras om att köttproduktionen i ett tidigare avsnitt beräknats till 20 kg per inv., och likväl representerar köttet efter torrsubstansen räknat endast 5 proc. av människans livsmedelsförbrukning.[2]) Man kan därför uttrycka saken så, att medan jorden årligen ger varje människa 400 kg livsmedel, bidrager havet endast med 2 kg. Och då är likväl för jordens produkter räknat med en halt av torrsubstans motsvarande köttets, vilken halt är lägre hos fisken. Från havet kommer högst 0,5 proc. av de livsmedel människan förbrukar.

Fångsten av fisk försiggår praktiskt taget helt på norra halvklotet. Här erhållas icke mindre än 98 proc. av totalfångsten, under det på södra halvklotet komma endast 2 proc. Även om det förefaller troligt, att i sistnämnda fall fångststatistiken uppvisar större luckor, gäller det tydligen för fisken liksom för övriga animalier, att produktionen till övervägande del är lokaliserad till norra halvklotet. Till en del äro orsakerna desamma. Fisken är liksom animalier överhuvud taget en lättförstörbar vara och måste åtminstone som färsk konsumeras på icke alltför stort avstånd från fångstplatsen, alltså framför allt i länder med kust eller öläge, när det gäller saltvattensfisken. Världens båda stora, tätbefolkade industriområden äro belägna på norra halvklotet på ömse sidor om Atlanten, och ifråga om Stilla Oceanen intages samma läge av Japan och västra delarna av Förenta Staterna. Det är givet, att vattnen intill dessa stora förbrukningsområden bli väl utnyttjade. Av världens fiskfångst komma 93 proc. på de norra

---

[1]) Denna liksom följande utomeuropeiska produktionsuppgifter hämtade ur Fisheries, Report of the Technical Committee on Fisheries, submitted to the United Nations Interim Commission on Food and Agriculture (dat. 13 april 1945). Av NF publicerad fiskeristatistik, t. ex. i årsboken, är någorlunda komplett endast t. o. m. 1935.

[2]) Pearson och Harper, Världshungern, Stockholm 1947, tab. 10.

delarna av Atlanten och Stilla havet (resp. 46 och 47 proc.). Även kan i detta sammanhang nämnas, att inom de tempererade delarna av världshaven utnyttjandet av fiskbeståndet underlättas av att antalet arter är relativt begränsat, men de olika fiskslagen finnas i gengäld i större mängder. I de varma vattnen är däremot fiskfaunan så rik, att utnyttjandet av fångsten försvåras. Som vi i ett föregående sammanhang funnit, gäller samma för världens skogar, nämligen att de tusentals olika träden försvåra exploaterandet av de tropiska skogarna, medan de nordiska barrskogarna erbjuda en mycket stor fördel i att ett fåtal trädslag dominera bestånden.

Världens utan jämförelse största fiskenation är Japan. Landet svarade före kriget för 20 proc. av världens fiskfångst, motsvarande en kvantitet av 50 kg per inv. Att fisket för Japan före kriget spelade en relativt mycket större roll än annan animalieproduktion sammanhängde givetvis med landets läge men också med att fisken representerar ett billigare födoämne än köttet. Enligt amerikanska beräkningar ger en arbetsdag en flerdubbelt större kvantitet fisk än kött. En kalifornisk sardinfiskare producerar i genomsnitt 250 kg fisk per dag, under det av billigaste majsfläsk dagsresultatet ej når upp till mer än 40 kg.

På andra plats efter Japan följer Förenta Staterna med en andel före kriget på 11 proc. av världens fiskfångst. Detta motsvarar dock endast 16 kg per inv., under det för Japan motsvarande siffra som nämnts var 50 kg. Övriga stora fiskenationer med en årsfångst överstigande 1 milj. ton voro före kriget Sovjetunionen, Kina, Korea, Norge och Storbritannien. De nämnda sju länderna producerade i runt tal 70 proc. av världens fiskfångst.

För det nordvästeuropeiska havsfisket föreligger en utmärkt, detaljerad statistik.[1]) Detta fiske utnyttjar vattnen inom den kontinentalsockel, som finns runt kring hela norra Europa och de brittiska öarna, och till detta fiskeområde höra också Skagerack, Kattegatt och Östersjön. Här finnes den stora europeiska »fiskreservoaren», en av de tre rikaste i världen. De tio största deltagarna i detta fiske äro efter fångststorleken räknat Norge, Storbritannien, Tyskland, Frankrike, Island, Holland, Danmark, Sverige, Belgien och Finland. Den sam-

[1]) Bulletin statistique des pêches maritimes des pays du nord et de l'ouest de l'Europe. Conseil permanent international pour l'exploration de la mer. Volume XXVI—XXVIII (1936—1938). Köpenhamn 1938, 1939, 1944.

manlagda fångsten för dessa länder utgjorde 1936/38 i runt tal 3.920 milj. ton, motsvarande närmare en fjärdedel av världsfångsten av fisk. Norge kommer som ovan nämndes på sjätte plats bland världens fiskenationer, och fisket utgör en av huvudnäringarna för landet. I ännu högre grad gäller detta om Island, som per invånare räknat uppvisar en fångstsiffra, som står långt framför varje annat lands, nämligen 2.500 kg. På andra plats följer New Foundland med 690 kg och på tredje Norge med 410 kg. Dessa kunna betecknas som världens tre fiskenationer i betydelsen att fisket för dem utgör en huvudnäring. Därefter följa Japan med 50 kg per inv. och Kanada med icke fullt 50 kg.

Bland de tio ovannämnda länderna i Nordvästeuropa kommer Norge visserligen först ifråga om fångstmängden men på fjärde plats, om man räknar med fångstvärdet. Det framgår av fiskeristatistiken, att medelpriset på fångsterna i stort sett faller, när man går från söder mot norr och mot väster. Tager man länderna efter den ordning medelpriset på deras fångster anger, får man i sjunkande följd Frankrike, Belgien, Danmark, Storbritannien, Finland, Sverige, Holland, Tyskland, Norge och Island. Medelvärdet per 100 kg 1936/38 varierade från 41 förkrigsshillings för Frankrike ned till knappt 4 för Island. Sverige låg något över medeltalet vid 20. Om man i stället för länder räknar med fångstfält, blir sambandet ännu tydligare, nämligen att ju längre mot norr man kommer, desto lägre värde representerar fisken. Förhållandet beror givetvis till stor del på fångsternas sammansättning men också på att för ett livsmedel som fisk transportvägens längd till konsumtionsorten i hög grad påverkar varans värde.

För de tio nämnda nationerna hade Nordsjön samt vattnen norr och väster därom en alldeles dominerande betydelse och gåvo 82,5 proc. av totalfångsten. Från Nordsjön hämtades 35,1 proc. av fångsten, och 47,4 proc. gåvo Norska sjön, vattnen kring Färöarna, Island, Spetsbergen och Björnön samt Barents hav (jämte en liten kvantitet fiskad vid Grönland och New Foundland). Övriga fiskevatten voro av långt mindre betydelse. På Atlanten väster och söder om Storbritannien kommo 8,5 proc., på Skagerack, Kattegatt och Östersjön 6,4 proc. samt på samtliga övriga vatten 2,6 proc. För Sverige var fångstfördelningen dock en annan. Vårt land hämtade före kriget endast 11 proc. av fiskfångsten från Nordsjön och avlägsnare vatten

(kring Island). I stället var Sverige den största fiskenationen i Skagerack och Kattegatt, som lämnade 50—60 proc. av den svenska fångsten, och var jämte Tyskland den störste utnyttjaren av Östersjöns vatten, som före kriget gav ungefär en tredjedel av vår fångst.

Slutligen skall i detta sammanhang nämnas, att det nordvästeuropeiska fisket domineras av två fiskslag, nämligen sill och torsk. Sillens andel är i avtagande, men den utgjorde dock före kriget (1937) 38 proc. av totalfångsten mot 42 proc. före första världskriget (1913). Torskfisket däremot ökar i samma mån som de nordligaste fiskevattnen bli bättre utnyttjade, och torskens andel steg mellan de båda nämnda tidpunkterna från 26 till 27 proc. Sammanlagt svarade de båda nämnda fiskslagen 1937 för ungefär två tredjedelar av totalfångsten och illustrera därmed vad som tidigare sagts om ett fåtal fiskslags dominerande ställning inom de nordliga haven.

Drygt hälften av världens fiskfångster konsumeras i färskt tillstånd. Enligt en uppskattning skulle före kriget den årliga produktionen av fiskkonserver ha uppgått till i det närmaste 1 milj. kg och av saltad, torkad och rökt (beredd vara) till 1,3 milj. kg.[1]) I den mån dessa beräkningar hålla streck, kan man räkna med att omkring 55 proc. av fisken konsumeras färsk och 45 proc. konserveras på ett eller annat sätt. Den störste tillverkaren av fiskkonserver är Förenta Staterna, som före kriget svarade för en tredjedel av världsproduktionen på området. Av betydelse i övrigt voro Japan, Spanien, Kanada, Portugal och Norge. De nämnda sex ländernas andel av världsproduktionen av fiskkonserver beräknades före kriget till 84 proc. De båda stora beredarna av fisk (salt, torr och rökt vara) voro Sovjetunionen och Norge med 230 resp. 190 milj. kg per år, tillsammans motsvarande ungefär en tredjedel av världsproduktionen. Av betydelse i övrigt voro Holland, Storbritannien, Kanada, Island, New Foundland och Förenta Staterna. På de nämnda åtta länderna kommo före kriget bortåt 60 proc. av fiskberedningen.

De största exportörerna av fisk äro Kanada, Island, New Foundland och Norge. Den årliga exporten av fisk och fiskprodukter beräknades före kriget till 2,3 milj. ton, motsvarande kanske 20 proc. av fiskfångsten. Huvudsakligen gäller denna handel konserverad eller beredd vara. Handeln med färsk fisk är på grund av varans

[1]) Ur den ovannämnda rapporten Fisheries, Report of the Technical Committee on Fisheries, sid. 16.

lättförstörbarhet relativt liten och äger praktiskt taget rum endast mellan mycket närbelägna länder. Till en del sker denna export av färsk fisk genom att fiskebåtar direkt från fångstfälten ilandföra fångsterna i utländska hamnar. Inom det nordvästeuropeiska fiskeområdet omfattade dessa utländska direktlandningar före kriget dock endast omkring 1 proc. av totalfångsten. På första plats kom härvid Sverige med en export i form av landningar på i runt tal 15.000 ton per år, motsvarande 13 proc. av vår totala fångst av havsfisk. Även de isländska fiskarna använda i stor utsträckning denna form för export. Någon internationell statistik över handeln med fisk föreligger veterligen ej, varför endast dessa allmänna anmärkningar kunna göras.

För Sverige liksom för övriga nordvästeuropeiska länder spelar havsfisket som nämnts en ganska betydande roll. Naturligtvis kommer vårt land långt efter utpräglade fiskenationer som Island och Norge, men i förhållande till folkmängden har havsfisket för Sverige ungefär lika stor betydelse som för t. ex. Storbritannien. Fångsten uppgick 1936/38 till 119 milj. kg per år,[1]) vilket motsvarar 19 kg per inv. Härtill kommer sötvattensfisket, för vilket någon fångststatistik ej existerar men som enligt vissa beräkningar före kriget torde ha givit en årsfångst av i runt tal 15 milj. kg. I fortsättningen avses endast det svenska havsfisket, när ej annorlunda säges.

Av Sveriges långa kust är det endast en liten del, ungefär representerad av Bohuslän, som vetter mot de stora haven, och det är också endast från detta område, som svenskt havsfiske i egentlig mening bedrives. Vare sig man räknar i kvantitet eller värde ger bohusfisket mer än hela det övriga fisket i vårt land. Av den ovannämnda totalfångsten på 119 milj. kg 1936/38 kommo sålunda 72 milj. kg, motsvarande drygt 60 proc., från de bohuslänska fiskarna. En betydande del av denna fångst hemfördes dock icke till Sverige utan landades i utländska och då framför allt brittiska och danska hamnar. Som nämnts hade Sverige före kriget större utländska landningar än något annat land i Nordvästeuropa, och denna export kom helt från bohusfiskarnas fångster. Om bohusläningarna i vårt land äro ensamma om att driva egentligt havsfiske, hindrar detta icke att även saltsjöfisket från övriga kustområden är av betydelse. Alldeles särskilt gäller detta ostkustens strömmingsfiske.

[1]) SOS Fiske, årg. 1936—1938.

Tab. 64. Sveriges utrikeshandel med fisk och skaldjur 1936/38

Länder	Färsk		Beredd		Skaldjur	Summa	
	sill ton	annan ton	sill ton	annan ton	ton	ton	1.000 kr.
A. Import							
Norge	2.416	3.162	10.204	2.236	376	18.394	8.374
Island	—	9	20.874	1.009	—	21.892	5.986
Danmark	1.619	4.609	126	12	12	6.378	2.697
Finland	3	1.203	171	10	111	1.498	1.491
Övriga Europa	—	536	1.163	136	65	1.900	1.553
Utomeuropa	—	146	—	878	2	1.026	1.941
Summa	4.041	9.679	32.540	4.293	576	51.129	22.071
Värde (1.000 kr.)	884	7.134	9.214	3.251	1.588		
B. Export							
Tyskland	12.094	916	694	7	3	13.714	3.819
Danmark	8.710	4.604	276	9	48	13.647	2.726
Storbrit. o. Irland	—	2.187	3	—	65	2.255	1.433
Övriga Europa	4.948	1.656	1.418	86	15	8.123	2.202
Utomeuropa	6	4	1.228	302	—	1.540	553
Summa	25.779	9.396	3.651	418	132	39.376	10.785
Värde (1.000 kr.)	4.298	4.887	974	376	250		

Källa: SOS Fiske 1936—1938 och SOS Handel 1936—1938. I totalsiffrorna ingå obetydliga kvantiteter i handelsstatistiken ej specificerade länder. Som sill har räknats sill, skarpsill och strömming.

Den fisk som helt dominerar det svenska fisket är sillen, vartill vi i detta sammanhang räkna östersjöformen strömming samt skarpsillen. Av den ovannämnda totalfångsten på 119 milj. kg utgjordes icke mindre än 74 milj. kg av sill. Sillens andel uppgick därmed till 62 proc. mot endast 38 proc. för de förutnämnda tio nordvästeuropeiska länderna. Å andra sidan var torskens andel i den svenska fångsten endast 10 proc. mot 27 proc. för Nordvästeuropa. De båda fiskslagens sammantagna andel utgjorde före kriget drygt 72 proc. av den svenska fiskfångsten mot 65 proc. för Nordvästeuropa i dess helhet.

Sverige hade före kriget en betydande såväl import som export av fisk. Som framgår av tab. 64 uppgick exporten till i runt tal 40 milj. kg och importen till 51 milj. kg. Räknar man om dessa kvantiteter till råvara med användande av 1,3 som evalveringstal för beredd

vara, ändras exporten endast obetydligt till 40,6 milj. kg, under det importen ökas till 62,2 milj. kg. Landets förbrukning av fisk skulle därmed med hänsyn tagen även till insjöfisket före kriget ha uppgått till i runt tal 155 milj. kg, motsvarande 25 kg per inv. Exporten av fisk motsvarade 1936/38 icke mindre än 30 proc. av den inhemska fångsten och importen 40 proc. av förbrukningen.

Som framgår av tab. 64 bestod Sveriges import av fisk före kriget till övervägande del av beredd vara med saltad och kryddad sill som den utan jämförelse viktigaste produkten. Den beredda varan levererades till 93 proc. av Norge och Island, två av världens fyra stora fiskexportörer. Ifråga om den färska fisken stodo Norge och Danmark som de båda stora leverantörerna, men också Finland var av betydelse. Från dessa tre länder kommo 95 proc. av Sveriges färskfiskimport under 1936/38.

Exporten av fisk däremot utgjordes till 87 proc. av färsk vara med sill (jämte skarpsill och strömming) som den viktigaste posten. Av färskfiskexporten landade de bohuslänska fiskarna direkt i utländska hamnar en kvantitet, som på grundval av tillgängliga uppgifter kan uppskattas till 15 milj. kg.[1]) Genom den ordinarie exporthandeln gick sålunda en större kvantitet eller 25 milj. kg. De stora köparna av färsk fisk från Sverige äro Tyskland, Danmark och Storbritannien, vilkas andel av vår färskfiskexport 1936/38 uppgick till 81 proc. Man kan räkna med att en betydande del av den svenskfångade fisk, som före kriget landades direkt i Danmark och som representerade större delen av vår fiskexport till detta land, gick vidare till Tyskland och Storbritannien. Möjligt är att om tillräcklig hänsyn kunde tagas till detta förhållande, Storbritannien skulle åka upp på andra plats i tabellen som den näst Tyskland största importören av svensk fisk.

Som synes var Sveriges handel med fisk före kriget vad beträffar såväl importen som exporten i hög grad koncentrerad till våra grannländer med Norge, Island, Danmark och Finland som leverantörer och Tyskland, Storbritannien och Danmark som köpare. I värde räknat var importen dubbelt så stor som exporten (ifråga om råvarukvantitet 50 proc. större), under det vår handel med animalier från jordbruket, såsom konstaterats i ett föregående avsnitt, tvärtom representerade ett betydande exportöverskott.

[1]) Enligt SOS Fiske erhålles ett medeltal på 14,6 milj. kg, men det framhålles genomgående att landningsuppgifterna äro ofullständiga.

E. NJUTNINGSMEDEL

Människan använder sig av en rad ämnen, som äro praktiskt taget utan näringsvärde, men som i gengäld ha en stimulerande verkan. De innehålla som regel någon alkaloid eller alkohol men också glykosider eller flyktiga oljor. Dessa produkter ha i detta avsnitt sammanförts under rubriken njutningsmedel. De äro samtliga av vegetabiliskt ursprung och ha även det gemensamt, att de icke alls eller endast i obetydlig utsträckning äro föremål för produktion i vårt land.[1]) Till stor del höra dessa växter hemma i de tropiska och varmtempererade produktionsbältena. De såväl för världshandeln som för den svenska importen viktigaste produkterna utgöras av kaffe, te, kakao, tobak, kryddor samt vin och sprit. Före kriget representerade de för vårt lands vidkommande ett årligt importvärde av hela 92 milj. kr., utgörande 5 proc. av Sveriges totalimport.

Importen av kaffe

Kaffebusken är i tropiska länder föremål för plantageodling i stor skala. Den härstammar från Afrika, men de viktigaste produktionsområdena äro belägna i Syd- och Mellanamerika. Kaffebusken, som egentligen är ett träd men i plantagerna hålles 2—3 meter hög, är mycket ömtålig och anspråksfull ifråga om temperatur, nederbörd o. dyl. och odlas vanligen på viss höjd över havet med större buskar eller träd som skydd mot sol och vind. Den mest odlade arten, arabiskt kaffe (Coffea arabica), blir lätt angripen av rostsvamp och har därför på många håll fått vika för robustkaffet (C. robustica), vilken art är mindre ömtålig men också ger ett kaffe med fränare smak. En tredje art, liberiakaffet (C. liberia), ligger ifråga om såväl härdighet som smak mellan de två andra, men odlingen är förhållandevis obetydlig. Man känner till omkring sextio olika slag av kaffebuskar, men av de ursprungliga arterna äro endast de tre nämnda föremål för storodling.

Världsproduktionen av kaffe uppgick före kriget (1936/38), såsom framgår av tab. 65, till i runt tal 2.360 milj. kg. Härav kom huvud-

[1]) De i fortsättningen anförda uppgifterna om produktionsbetingelser o. dyl. hämtade ur O. Jonasson, Ekonomisk geografi med varukännedom, samt Varulexikon, Livsmedel, utg. av KF.

delen på Sydamerika, varefter följde Mellan- och Nordamerika. Den sammanlagda amerikanska produktionen uppgick till 2.070 milj. kg, motsvarande 88 proc. av hela världsproduktionen. Av resten kommo 145 milj. kg (6 proc.) från Asien och 136 milj. (knappt 6 proc.) från Afrika.

Bland de enskilda kaffeproducerande länderna kommer Brasilien på första plats med 60 proc. av världsproduktionen under nu ifrågavarande period. På andra plats följer Colombia (11 proc.), och av betydelse inom det amerikanska produktionsområdet äro i övrigt Salvador, Guatemala, Venezuela, Mexiko och Kuba. I Asien är Nederländska Indien den store producenten med 84 proc. av världsdelens skörd. Ehuru huvuddelen av detta kaffe kommer från andra ostindiska öar än Java, brukar det gå under namnet javakaffe. Den andra allmänt kända utomamerikanska kaffesorten är mockakaffet, men äkta sådant från Arabien är mycket sällsynt. I Afrika är Madagaskar den störste kaffeproducenten, men i övrigt förekomma odlingar inom en rad länder som Kongo, Kenya, Angola m. fl.

Endast en mindre del av kaffet konsumeras inom de länder, där det produceras. Världsexporten uppgick, som synes av tabellen, till 1.694 milj. kg per år 1936/38, motsvarande 72 proc. av produktionen. Av återstående 28 proc. förbrukades knappt hälften av producentländerna själva, eftersom under dessa år icke obetydliga kvantiteter förstördes i prisstödjande syfte. Enligt uppgifter från Internationella lantbruksinstitutet rörde det sig härvid för Brasiliens vidkommande om i medeltal 579 milj. kg per år under 1936/38, varav 338 milj. togos från skördarna under perioden och resten representerade en lagerminskning. Tages hänsyn härtill konsumerades 1936/38 knappt 14 proc. av kaffeskördarna inom producentländerna.

Centralplatsen i världens kaffeexport intager givetvis storproducenten Brasilien, som före kriget utförde 868 milj. kg per år, motsvarande mer än hälften av världsexporten. De båda stora exporthamnarna äro Santos och Rio de Janeiro, vilka givit sina namn till de mest kända brasilianska kaffesorterna, santos- och riokaffe. På andra plats bland kaffeexportörerna kommer Colombia, och i övrigt äro samtliga de tidigare nämnda producenterna av betydelse. Från de amerikanska länderna kommo före kriget 84 proc. av världens kaffeexport — de hade sålunda icke fullt så stor andel härav som av produktionen (88 proc.). I Asien är givetvis Nederländska Indien den

Tab. 65. Världsproduktion och handel med njutningsmedel 1936/38

Område	Kaffe 1.000 ton	Te 1.000 ton	Kakao 1.000 ton	Tobak 1.000 ton	Vin milj. hl
I. *Produktion:*					
Europa	—	—	—	577,0	140,0
Nordamerika	302,0	—	63,7	716,3	5,8
Sydamerika	1.769,3	—	178,0	125,4	13,6
Australien	6,2	—	3,0	3,0	0,8
Asien	145,3	494,4	6,4	881,0	1,1
Afrika	136,3	10,8	477,2	66,0	19,7
Världen	2.359,1	505,2	728,3	2.368,7	181,0
II. *Export:*					
Europa	12,4	36,2	9,3	100,3	4,8
Nordamerika	237,6	0,1	42,1	239,5	0,0
Sydamerika	1.181,5	0,0	174,7	37,5	0,1
Australien	5,5	0,3	3,1	0,1	0,2
Asien	105,4	401,0	5,1	145,9	0,1
Afrika	151,1	9,5	481,1	31,8	14,9
Världen	1.693,5	447,1	716,1	555,1	20,1
III. *Import:*					
Europa	720,6	278,2	402,7	397,9	17,3
Nordamerika	842,7	57,8	271,1	46,2	0,3
Sydamerika	30,7	5,8	14,0	10,1	0,1
Australien	2,2	26,2	8,3	11,2	0,0
Asien	36,1	29,9	3,9	68,2	0,2
Afrika	69,9	33,8	1,9	22,5	1,1
Världen	1.702,2	431,7	701,9	556,1	19,0
IV. *Konsumtion:*					
Europa	708,2	242,0	393,4	874,6	152,5
Nordamerika	907,1	57,7	292,7	523,0	6,1
Sydamerika	618,5	5,8	17,3	98,0	13,6
Australien	2,9	25,9	8,2	14,1	0,6
Asien	76,0	123,3	5,2	803,3	1,2
Afrika	55,1	35,1	-2,7	56,7	5,9
Världen	2.367,8	489,8	714,1	2.369,7	179,9

Källa: Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 89, 94, 95, 96, 97, 150 153, 154, 155 och 157. Till Europa har Sovjetunionen räknats och i Nordamerika ingår Mellanamerika. Konsumtionen utgör summan av produktion och import minskad med exporten. Hänsyn till lagerändringar har ej kunnat tagas. Den negativa konsumtionssiffran för Afrika i fråga om kakao

store exportören och överträffas som sådan endast av Brasilien och Colombia. Produktionsområdena i Afrika exporterade före kriget praktiskt taget hela sin kaffeskörd.

De båda stora importörerna av kaffe äro Nordamerika och Europa, som före kriget togo 92 proc. av allt kaffe, som gick i internationell handel. Bland de enskilda länderna kom härvid Förenta Staterna främst med en medelimport 1936/38 på i runt tal 820 milj. kg eller nära hälften av allt på den internationella marknaden omsatt kaffe. Bland Europas länder var Frankrike den störste importören (186 milj. kg) tätt följt av Tyskland (177 milj. kg). På fjärde plats bland världens kaffeimportörer kom Belgien med 50 milj. kg och på sjätte Sverige med en nästan lika stor kvantitet eller 49 milj. kg, vilken sistnämnda kvantitet motsvarade 3 proc. av världsimporten av kaffe.

Sverige är sålunda trots sin relativt ringa folkmängd en av världens största kaffeimportörer, vilket sammanhänger med den höga per-capitaförbrukningen. Den uppgick under nu ifrågavarande period till 7,8 kg per inv., en siffra som icke överträffades av något annat land. Vill man göra en internationell jämförelse, kan nämnas att 1935/37 Sveriges förbrukning var 7,6 kg per person. Närmast följde Danmark med 7,5, Förenta Staterna med 6,1, Norge med 6,0 och Finland med 5,6 kg. Frankrike var världens näst störste importör, men dess förbrukning stannade vid 4,5 kg, och Tysklands uppgick till 2,4 kg. I Storbritannien var konsumtionen av kaffe endast 0,3 kg per person.[1])

Sveriges import av kaffe belyses närmare i tab. 66. Den uppgick till 48.940 ton till ett värde av 43 milj. kr. Endast en obetydlighet härav (75 ton) var rostat. Rostat kaffe mister sin arom under en längre tids lagring, och världshandeln med kaffe gäller därför praktiskt taget blott orostad vara. Sin kaffeimport hämtade Sverige 1936/38 till 94 proc. från de amerikanska producenterna och då i främsta rummet från Brasilien, som ensamt levererade två tredjedelar av hela vår förbrukning. Dessa svenska köp motsvarade 4 proc. av Brasiliens totala kaffeexport. Det kan nämnas att santoskaffet dominerar på den svenska marknaden, men riokaffet har god avsättning bland folk med utomhusarbete och går bäst i skogsdistrikt och skär-

---

beror dels härpå men dels också på att för vissa territorier produktionsuppgifter saknas. Även bör anmärkas att konsumtionen av kaffe i Sydamerika till mer än hälften utgjordes av partier, som bränts eller på annat sätt förstörts.

[1]) Statistisk årsbok 1947, tab. 316.

Tab. 66. Sveriges import av njutningsmedel 1936/38

Länder	Kaffe ton	Te ton	Kakao ton	Tobak ton	Kryddor ton	Vin o. sprit ton	Summa 1.000 kr.
Europa	24,4	—	87,3	1.625,1	442,4	8.819,6	26.189,3
därav Frankrike	—	—	—	—	13,0	3.438,8	9.655,7
» Grekland	—	—	—	865,3	29,9	310,7	4.780,4
» Portugal	—	—	—	—	—	1.767,5	2.552,9
» Turkiet	—	—	—	286,8	—	25,1	2.138,5
» Tyskland	—	—	1,8	26,7	7,7	292,5	1.602,9
» Italien	—	—	—	—	31,0	792,7	1.155,6
» Storbrit. o. Irland	—	—	1,0	49,1	63,6	222,1	1.130,2
Afrika	1.000,7	—	4.085,6	77,4	112,8	356,9	3.872,4
Asien	2.078,6	449,2	45,0	465,2	721,1	247,5	8.197,5
därav Nederl. Indien	1.892,2	55,0	27,1	388,2	386,0	246,7	5.377,0
» Britt. Indien	38,1	323,9	17,9	—	267,2	—	2.238,2
Amerika	45.782,8	7,2	2.061,2	4.974,6	249,8	17,6	53.444,3
därav Brasilien	32.613,9	3,7	1.578,4	352,0	—	—	28.419,0
» Förenta Stat.	47,2	—	—	4.339,3	—	0,1	10.720,9
» Colombia	2.708,0	—	—	—	—	0,0	2.670,4
» Västindien	874,9	—	137,1	283,3	237,2	15,0	2.049,5
Australien	49,4	—	—	—	—	—	55,7
Världen	48.939,4	456,6	6.281,9	7.144,7	1.550,7	9.453,6	91.829,9
Värde (1.000 kr.)	43.059,3	1.479,5	4.012,1	23.334,0	2.795,1	17.149,9	

Källa: SOS Handel 1936—1938. I totalsiffrorna ingå obetydliga kvantiteter för i handelsstatistiken ej specificerade länder.

gårdsområden.[1]) På andra plats bland kaffeleverantörerna till Sverige kom före kriget Guatemala och på tredje Salvador. För båda dessa länder representerade den svenska kaffeexporten 6—7 proc. av deras totalexport av denna vara. Övriga leverantörer av betydelse voro Colombia och Nederländska Indien. Av återstående länder var det ej något, som kom upp i en genomsnittlig årsleverans av 1.000 ton.

Importen av te

Världsproduktionen av te är, som framgår av tab. 65, nära nog helt förlagd till Asien. Teodlingen är i hög grad beroende av tillgång till billig manuell arbetskraft, något som mer än klimatet bestämt

[1]) Jonasson, O., Kaffet och kaffeländerna, Stockholm 1932.

den nästan hundraprocentiga lokaliseringen till Asiens folkrika länder. Tyvärr saknas produktionsuppgift från det främsta teproducerande landet, Kina, som i vår tabell upptagits endast med exportkvantiteten. Uppskattningarna av Kinas teskörd äro osäkra, men det antages, att den är av ungefär samma storlek som världens i övrigt. Vågar man använda en sådan siffra för Kina (435 milj. kg), skulle världsproduktionen av te före kriget ha uppgått till något sådant som 930 milj. kg, varav 99 proc. framställdes i Asien och den ringa återstoden i Afrika.

Om man sålunda räknar Kina som världens störste producent av te, kommer på andra plats Brittiska Indien med omkring 200 milj. kg, varefter följa Ceylon (100 milj. kg:s export jämte obekant inhemsk konsumtion), Nederländska Indien (75 milj. kg) och Japan (50 milj. kg). På de nämnda fem länderna kommo före kriget 92 proc. av världens teproduktion.

Under det kaffet, som vi sett, endast till liten del konsumeras inom resp. produktionsområden, är det ifråga om teet tvärtom så, att större delen förbrukas av producentländerna. Särskilt gäller detta Kina, som självt konsumerar minst 90 proc. av sitt te, om den ovannämnda produktionssiffran är riktig. Mot en sammanlagd teproduktion i Asien och Afrika 1936/38 på 930 milj. kg stod en export på 410 milj. kg. Man skiljer allt efter behandlingssättet av bladen på svart och grönt te, och i den internationella handeln dominerar det förstnämnda helt. Världens störste teexportör var före kriget Brittiska Indien med en utförsel på i medeltal 156 milj. kg per år, motsvarande drygt tre fjärdedelar av produktionen. På andra plats följde Ceylon med som redan ovan nämnts 100 milj. kg, Nederländska Indien med i runt tal 70 milj. och Kina med 40 milj. kg. Den afrikanska teproduktionen exporteras praktiskt taget i sin helhet.

Den store importören av te är Storbritannien, vars införsel 1936/38 uppgick till 226 milj. kg per år, motsvarande mer än hälften av världsimporten. London är tehandelns centrum, och av den ovannämnda kvantiteten hade Storbritannien en reexport på 31 milj. kg årligen. På andra plats bland teimportörerna följde före kriget Förenta Staterna med 39 milj. kg samt vidare Australiska Statsförbundet och Kanada med de i förhållande till ländernas storlek betydande kvantiteterna av 21 resp. 18 milj. kg. Övriga teimportörer med en årlig införsel av minst 10 milj. kg voro före kriget Sovjetunionen, Holland och Irland.

Te kan beredas även av andra växters blad än tebuskens. I Sydamerika har sålunda mateteet blivit en daglig dryck för stora folkgrupper och även i någon utsträckning exporterats. Detta te består av de torkade och rostade bladen och unga grenarna av en buskartad växt, Ilex paraguariensis, och kallas också för paraguayte. Någon nämnvärd konkurrens med det asiatiska teet har dock mateteet ej kunnat bjuda.

I Sveriges import intager som bekant teet en ganska blygsam plats. Som framgår av tab. 66 uppgick vår införsel 1936/38 till 457 ton per år, varav några få ton matete. Frånsett sistnämnda kvantitet kom hela importen från Asien med Brittiska Indien som huvudleverantör (72 proc. av hela teimporten). Av betydelse i övrigt voro Nederländska Indien och Kina, som vardera levererade 12 proc. av Sveriges import, samt Japan, vars andel dock inskränkte sig till 3 proc. Samtliga övriga länder svarade tillsammans för mindre än 1 proc. av den svenska teimporten efter kvantiteten räknat. Teet från Nederländska Indien, det s. k. javateet, anses i kvalitetshänseende underlägset te från Brittiska Indien och Kina och betingade också ett betydligt lägre importpris (kr. 2:35 per kg mot 3:48 resp. 3:30 för de båda andra länderna).

Det te, som förbrukas i Sverige, utgöres främst av blandningar av svart te, som komponerats av de olika firmorna och åsatts fantasinamn eller namn angivande ursprungslandet. Percapitaförbrukningen av te i Sverige utgjorde före kriget endast 0,07 kg, vilken siffra kan jämföras med motsvarande tal för England, 4,22 kg.[1])

Importen av kakao

Medan kaffet till 90 proc. produceras i Amerika och teet till 99 proc. i Asien, är Afrika sedan några årtionden den störste producenten av kakao. Ännu i början av detta århundrade dominerade Sydamerika och därvid främst Brasilien världens kakaoproduktion, men sedermera har Västafrika ryckt fram som den störste producenten och svarade under 1936/38 för ungefär två tredjedelar av världsproduktionen. Denna förskjutning av odlingscentrum har inneburit att den s. k. ädelkakaon (från Criollo-sorterna eller vanligen hybrider mellan Criollo och Forastero) ersatts av konsumtionskakaon (från

[1]) Statistisk årsbok 1947, tab. 316.

Forastero- och Calabacillo-sorterna).[1]) Ädelkakaon är mycket mer fordrande än konsumtionskakaon ifråga om växtbetingelser och kännetecknas därtill av lägre avkastning. I de nya produktionsområdena i Västafrika dominerar konsumtionskakaon fullständigt, och den beräknas ha utgjort omkring 90 proc. av all kakaoproduktion under 1930-talet. Även i ädelkakaons gamla odlingsdistrikt i Sydamerika har produktionen av konsumtionskakao tilltagit. Denna kakaos lägre pris har gjort den till en konsumtionsartikel även för de breda folklagren, under det ädelkakaon hade karaktären av lyxprodukt.

Kakaoträdet ställer höga fordringar för sin trivsel: en årlig medeltemperatur av minst 24° C, en över året någorlunda jämnt fördelad nederbörd ej understigande 2.000 mm m. m. Dessa villkor fylla endast vissa tropiska kusttrakter, och blott tre tänkbara odlingsområden finnas, ett i Central- och norra Sydamerika, ett i Västafrika samt ett i Sydöstasien med dess övärld. Av dessa var som nämnts det amerikanska viktigast fram till första världskriget, det afrikanska ger numera större delen av kakaoskörden, under det med undantag för någon odling främst på Java och Ceylon det asiatiska icke tagits i bruk. I Sydamerika dominerar plantagedriften, under det i Afrika odlingen till största delen sker på av infödingarna ägda småbruk. Före utskeppningen från resp. produktionsområde undergå kakaobönorna en jäsningsbehandling (fermentering). Därigenom förlora de sin av naturen bittra smak, samtidigt som vissa ämnen bildas, nämligen det med koffeinet närbesläktade theobrominet, vidare kakaorött samt en flyktig olja, som ger kakaosmaken.

Världsproduktionen av kakao uppgick 1936/38, som framgår av tab. 65, till i runt tal 730 milj. kg per år. Härav kommo 480 milj. kg, motsvarande två tredjedelar, på Afrika, och av den återstående tredjedelen kom nästan allt på Syd- och Centralamerika. Bland de enskilda länderna ledde Guldkusten med 35 proc. av världsproduktionen, varefter följde Brasilien med 18, Nigeria med 14 och Franska Västafrika med 7 proc.

Endast en mycket obetydlig del av kakaon konsumeras inom resp. produktionsområden. De afrikanska producenterna exportera sålunda praktiskt taget hela skörden — i tab. 65 är exportkvantiteten för Afrika t. o. m. något högre än produktionen, något som dock sam-

[1]) Denna liksom en del av de följande uppgifterna ur Kakaon i världshandeln, av Olof Jonasson, Caps halvsekelskrift, Göteborg 1945.

manhänger med att produktionsstatistiken företer luckor. Från de båda stora produktionsområdena i Afrika och Amerika torde före kriget 96—98 proc. av den framställda kakaon ha exporterats. De olika ländernas andelar av världsexporten bli därför i stort sett desamma som ovan angivits ifråga om världsproduktionen.

De båda stora importörerna av kakao äro Europa och Nordamerika med en införsel 1936/38 på resp. 400 och 270 milj. kg per år, motsvarande sammanlagt 93 proc. av världsproduktionen av kakao och 96 proc. av den kakao, som gick i internationell handel. Som den ojämförligt störste avnämaren av kakao stod Förenta Staterna med en import på i runt tal 260 milj. kg, motsvarande drygt en tredjedel av den marknadsförda kvantiteten kakao. Därefter följde Storbritannien med 115 milj. kg, varav dock 6 milj. reexporterades, Tyskland med 77 milj., Holland med 65 milj. och Frankrike med 44 milj. kg. Av dessa importsiffror kan man ej draga bestämda slutsatser om storleken av percapitakonsumtionen i olika länder, eftersom, i motsats till vad som gäller ifråga om kaffe och te, med kakaobönan som råvara byggts upp en industri med tillverkning av kakaopulver och andra kakaoprodukter. Sålunda torde en betydande del av Hollands relativt stora import av kakaobönor ha utförts från landet i förädlad form. Dock är den internationella handeln med kakaopulver, kakaosmör, choklad o. dyl. förhållandevis obetydlig vid sidan av handeln med kakaobönor. Siffrorna i tab. 65 avse endast den sistnämnda produkten.

Sveriges import av kakao uppgick, såsom framgår av tab. 66, före kriget till i runt tal 6,3 milj. kg per år. Den bestod till drygt 98 proc. av bönor och alltså endast till knappt 2 proc. av kakaopulver. Afrikas andel av den svenska importen var 65 proc. och motsvarade sålunda dess ställning på världsmarknaden. Amerikas andel uppgick till 33 proc. med Brasilien som den dominerande leverantören. Återstoden utgjordes huvudsakligen av det ovannämnda kakaopulvret, som huvudsakligen levererades av Holland. Den svenska importen av kakaobönor representerade före kriget en högre kvalitet än den genomsnittliga. Medelpriset för importen från Afrika var lägst och uppgick till 60 öre kg, under det för de amerikanska kvaliteterna priserna varierade upp till kr. 1:03 för Venezuela och t. o. m. något högre för de mindre kvantiteter, som infördes från Indien.

Som redan i korthet anmärkts, ha i jämförelse med kakaobönorna

de följande förädlingsstadierna ringa betydelse för utrikeshandeln. Den svenska förkrigsimporten på 90 ton kakaopulver per år motsvarade som nämnts mindre än 2 proc. av införseln av kakaobönor och utgjorde blott 6 proc. av den inhemska produktionen av kakaopulver. Sveriges import av choklad och konfityrer uppgick 1936/38 till blott 80 ton per år, motsvarande 0,6 proc. av den inhemska tillverkningen. Däremot var importen av kakaosmör betydande och uppgick till 1.000 ton per år eller ungefär lika mycket som den svenska tillverkningen. Denna produkt, som användes ej blott vid chokladframställningen utan också till salvor, kemiska preparat o. dyl., ingick i de vegetabiliska oljor, som behandlades i ett föregående avsnitt. Övriga här nämnda kakaoprodukter återfinnas i avsnittet livsmedelsindustri.

Importen av tobak

Tobaken är den viktigaste representanten för de alkaloida rök- och tuggväxterna. Handelsvaran tobak utgöres av de torkade och ofta på olika sätt beredda bladen av Nicotiana-växtens olika arter. Bland de mest odlade sorterna märkas virginiatobaken (N. tabacum), vilken är den viktigaste och lämnar mestparten av den från Nordamerika härstammande tobaken, marylandstobaken (var. macrophylla), som väl lämpar sig för täckblad till cigarrer, samt bondtobaken (N. rustica), vilken förr odlades allmänt i Europa men numera har sin största utbredning i östra medelhavsområdet, s. k. turkisk cigarrett-tobak.

Ehuru ursprungligen en tropisk, amerikansk växt, vars bekantskap världen i övrigt gjorde genom förmedlan av Columbus och hans män, har tobaksodlingen spritt sig över stora delar av jorden och långt upp i de tempererade zonerna. Få växter ha förmått acklimatisera sig som tobaken, som kan odlas från ekvatorn upp till 62° nordlig bredd, motsvarande Sundsvalls läge. Den viktigaste och mest lönande odlingen försiggår dock inom det tropiska och de två varmtempererade produktionsbältena.

Världsproduktionen av tobak uppgick enligt Internationella lantbruksinstitutets siffror (återgivna i tab. 65) till i genomsnitt 2.370 milj. kg per år 1936/38. Emellertid saknas därvid produktionssiffran

för Kina, och tages hänsyn även till Kinas tobaksskörd,[1]) torde världsproduktionen före kriget ha uppgått till drygt 3.000 milj. kg per år. Den största producenten är Asien med 881 milj. kg enligt tabellen och troligen bortåt 1.600 milj. kg, motsvarande drygt halva världsproduktionen, om hänsyn tages också till Kina. Därefter följa Nord- och Centralamerika med 716 milj. kg, varefter på tredje plats kommer Europa med 301 milj. kg, tätt följt av Sovjetunionen med 276 milj. kg. I övrigt producerades 125 milj. kg i Sydamerika, 66 milj. kg i Afrika och 3 milj. kg i Australien.

Av världsproduktionen av tobak 1936/38 var det endast en relativt liten del, som gick i internationell handel. Inräkna vi Kinas produktion, uppgick exportkvoten blott till 18 proc. Huvudsakligen berodde detta på att av Asiens väldiga produktion endast 9 proc. gingo på export, medan motsvarande tal utgjorde för Nord- och Centralamerika 33 proc. och för Sydamerika 30 proc. I absoluta tal räknat kunde Nord- och Centralamerika 1936/38 redovisa en nettoexport på 193 milj. kg, varefter följde Asien med 78 milj. kg, Sydamerika med 27 milj. kg och Afrika med 9 milj. kg. Denna sammanlagda nettoexport på 307 milj. kg gick nästan i sin helhet till Europa, som hade en nettoimport på i runt tal 300 milj. kg. För återstoden var Australien mottagare.

Bland enskilda länder var före kriget Förenta Staterna den utan jämförelse störste exportören av tobak med en utförsel på 204 milj. kg, motsvarande närmare 40 proc. av världsexporten. I övrigt hade följande länder före kriget en årlig utförsel av 25—50 milj. kg tobak, nämligen Nederländska Indien, Grekland, Turkiet, Brasilien och Bulgarien. De nämnda sex länderna representerade 1936/38 70 proc. av världsexporten av tobak.

Praktiskt taget hela nettoutförseln av tobak från Amerika, Asien och Afrika gick som nämnts till Europa (exkl. Sovjetunionen). Vår världsdels egen tobaksskörd uppgick 1936/38 till drygt 300 milj. kg per år men förmådde icke täcka mer än halva förbrukningen. En ungefär lika stor kvantitet måste alltså införas från övriga världsdelar. Men även inom Europa förekom en betydande handel med

---

[1]) Internationella lantbruksinstitutet ger för Kina produktionsuppgifter t. o. m. år 1937, vilka dock ej ingå i totalsiffran. För 1936/37 uppgick Kinas tobaksproduktion till i genomsnitt i runt tal 700 milj. kg.

tobak, uppgående till omkring 100 milj. kg och med Grekland och Bulgarien som de båda storleverantörerna.

Den störste importören av tobak var före kriget Storbritannien med en årlig införsel på 134 milj. kg, närmast följt av Tyskland med 97 milj. och Holland med 30 milj. kg, en i förhållande till landets storlek anmärkningsvärd kvantitet.

Sveriges förbrukning av tobak byggde före kriget till 94 proc. på import. Den inhemska tobaksproduktionen, som till 90 proc. sker inom Kristianstads län, uppgick 1936/38 till i genomsnitt 479 ton per år och har under de senaste årtiondena befunnit sig i sjunkande.[1]) Samtidigt hade Sverige, som framgår av tab. 66, en import av tobak på 7.145 ton per år. Tages också hänsyn till en obetydlig tobaksexport på 59 ton, uppgick Sveriges förbrukning av tobak före kriget till 7.565 ton per år, motsvarande 1,2 kg per inv. Vid en internationell jämförelse förefaller denna siffra icke hög. Hålla vi oss till 1935/37, var den svenska tobaksförbrukningen 1,4 kg per inv. mot 1,2 i Norge och 0,9 i Finland. Å andra sidan hade Tyskland en förbrukning av 1,7 och Danmark 2,1 kg, Förenta Staterna 2,9, Holland 3,1 och Belgien 3,4 kg per inv.[2])

Den ovannämnda siffran för Sveriges genomsnittliga tobaksimport 1936/38 på 7.145 ton innefattade i motsats till de förut nämnda internationella siffrorna (ur tab. 65) icke blott råtobak utan också färdigfabrikat. Den oarbetade varan utgjorde emellertid icke mindre än 6.636 ton, motsvarande 93 proc. av hela importen. På grund av färdigfabrikatens högre pris var efter värde räknat råtobakens importandel något mindre eller 89 proc. Medelpriset per kg importerad råvara utgjorde före kriget kr. 3:21 mot kr. 5:22 för färdigfabrikaten.

Vad först beträffar den svenska importen av råtobak, erhöllo vi härav från Förenta Staterna 1936/38 årligen 4.210 ton, motsvarande 63 proc. av hela denna import. Våra inköp från Förenta Staterna dominerades av billiga tobakssorter, och det genomsnittliga kilopriset utgjorde endast kr. 2:33 per kg. Till en del förklaras detta dock av att ej endast blad utan också stjälkar ingingo i dessa leveranser.

---

[1]) SOS Accispliktiga näringar 1936/37—1938/39.

[2]) Statistisk årsbok 1947, tab. 316.

Värdemässigt utgjorde Förenta Staternas andel av Sveriges import av råtobak endast 46 proc. Importen från Förenta Staterna avser tobak för cigarrett-, rök- och tuggtobaks- samt snusfabrikation. På en betydligt högre nivå ligga importpriserna för de näst Förenta Staterna största leverantörerna (efter värdet räknat) av råtobak till Sverige, nämligen Grekland, Nederländska Indien och Turkiet. Tobaken från de orientaliska länderna användes företrädesvis för cigarrettfabrikation. Övriga leverantörer av betydelse voro före kriget Västindien, Bulgarien och Brasilien. Från de nämnda sju länderna hämtade Sverige 1936/38 98 proc. av sin råtobak. För exportörerna representerade leveranserna till Sverige i regel högst 2 proc. av deras totalexport, för Kuba dock 3 proc.

Färdigfabrikaten spela som nämnts en relativt obetydlig roll inom den svenska tobaksimporten, och de representera mindre än 6 proc. av den svenska tobakskonsumtionen. Den inhemska tillverkningen av tobaksvaror (huvudsakligen på grundval av importerad råvara) uppgick nämligen 1936/38 till 8.258 ton per år mot en import av färdigfabrikat på 509 ton och en export på 2 ton.

Av färdigfabrikat är Förenta Staterna den störste leverantören till Sverige, om man räknar efter värdet, men kvantitativt kommer Danmark på första plats. Att Förenta Staternas export kostade 6 : 26 kr./kg mot endast 2 : 92 för de danska leveranserna sammanhänger med att i förstnämnda fallet cigarretter men i andra fallet röktobak utgör den viktigaste posten. I huvudsak cigarrettexporterande är även Storbritannien (importpris 7 : 53 kr./kg), medan Holland (importpris 3 : 29 kr./kg) i likhet med Danmark mest sänder röktobak. I övrigt kan nämnas, att i den tyska exporten till Sverige cigarrer och cigarrcigarretter intaga främsta rummet, och ifråga om den sistnämnda produkten stod Tyskland före kriget som huvudleverantör, vilket förklarar det höga priset av kr. 12 : 63 för tobaksvaror från detta land. De nu nämnda länderna levererade 1936/38 närmare 90 proc. av den svenska importen av tobaksvaror efter värdet räknat och drygt 90 proc. av kvantiteten. Om den svenska importen av färdigfabrikat av tobak kan slutligen nämnas, att den 1936/38 praktiskt taget helt omhänderhades av privata tobakshandlare, under det tobaksmonopolets import så gott som uteslutande avsåg råvara.

Försäljningsvärdet för tobaksvaror uppgick i vårt land under

1936/38 till i runt tal 168 milj. kr. per år.[1]) Härav kommo 20 milj. kr., motsvarande icke fullt 12 proc., på de importerade färdigfabrikaten. Största betydelse hade denna import för förbrukningen av cigarrer och röktobak, där den motsvarade 23 resp. 25 proc. av det inhemska försäljningsvärdet.

Av det ovannämnda försäljningsvärdet på 168 milj. kr. kommer större delen eller 96,5 milj. (58 proc.) på cigarretter, därefter följer röktobaken med 28 milj. (17 proc.), cigarrcigarretter med 18,5 milj. (11 proc.), snus och tuggtobak med samma belopp samt cigarrer med 6 milj. kr. (4 proc.). Räknar man däremot de förbrukade kvantiteterna tobak, rycker snuskonsumtionen upp på första plats och motsvarade före kriget drygt hälften av totalförbrukningen. Tidigare var snusets andel ännu större, och den stora förbrukningen av snus utgör något för Sverige karakteristiskt. Så gott som hela den svenska tobaksproduktionen går till snus. Mot en förbrukning av snus (och tuggtobak) på i runt tal 4.500 ton tobak per år under nu ifrågavarande period stodo 2.100 ton cigarretter, 1.300 ton röktobak, drygt 500 ton cigarrcigarretter och knappt 200 ton cigarrer. Förbrukningen av cigarrer är i sjunkande, under det cigarrettkonsumtionen är i stadigt stigande och ungefär tredubblats under mellankrigstiden. Förskjutningen från snus och tuggtobak mot cigarretter får anses avspegla den stigande levnadsstandarden.

Importen av kryddor

I vidsträckt mening äro kryddor alla sådana ämnen, som tillsättas mat eller dryck för att förbättra deras smak. Med en sådan definition hänföras t. ex. också socker och salt till kryddorna. Vanligen menar man emellertid med kryddor endast växter eller växtdelar, som genom sitt innehåll av starkt luktande eller smakande ämnen funnit användning för smaksättning av födoämnen eller drycker. I detta sammanhang taga vi kryddor i sistnämnda bemärkelse och begränsa oss ytterligare genom att medtaga endast de kryddor, som under denna rubrik återfinnas i den svenska handelsstatistiken. En rad kökträdgårdsväxter, som stå kryddorna nära såsom t. ex. humle och peppar-

[1]) Denna liksom en rad övriga här återgivna uppgifter hämtade ur dels Svenska tobaksmonopolets minnesskrift 1 juni 1915—1940, Stockholm 1940, dels Svenska tobaksmonopolets verksamhetsberättelser för 1936, 1937 och 1938.

rot, ha behandlats tidigare tillsammans med övriga produkter från trädgårdsodlingen.

Sveriges import av kryddor i nu nämnd bemärkelse uppgick 1936/38 till 1.550 ton årligen med ett värde av i runt tal 2,8 milj. kr. Den viktigaste uppdelningen gäller tropiska och icke tropiska kryddor. De förra äro av dominerande betydelse i den svenska kryddimporten och representerade före kriget närmare 80 proc. av värdet. På första plats kom kardemumman med ett årligt importvärde av närmare 1 milj. kr., varefter följde kryddpeppar och annan peppar, vanilj och vanillin, kanel, nejlikor, ingefära och muskot.

De tropiska kryddorna ha utgjort en starkt bidragande orsak till den koloniala verksamhetens utveckling. Allt ifrån 1200-talet och ett gott stycke in i nyare tid spelade kryddorna inom hushållningen särskilt för de högre samhällsklasserna en helt annan roll än i våra dagar. Detta stora behov av kryddor sammanhängde med det stora inslaget av torkad och saltad föda i dåtidens mathållning. Även användes kryddor förr i stor utsträckning som mediciner.

Av de tropiska kryddorna äro de flesta hemmahörande i Ostasien med dess övärld, de ostindiska öarna. Afrika har ej lämnat någon viktigare krydda, även om odling av några kryddsorter numera förekommer där, och från Amerika härstamma i stort sett endast vaniljen, kryddpepparn och den spanska pepparn. Från Asien komma däremot svart- och vitpeppar samt långpeppar, muskot och muskotblomma, kryddnejlika, äkta kanel (apoteksvara), kassiakanel, kardemumma och ingefära, för att nämna de i anslutning till den svenska importen viktigaste.

Av de icke tropiska kryddorna voro i den svenska importen senap och saffran viktigast med ett årligt importvärde 1936/38 på vardera omkring 225.000 kr. Kvantitativt var skillnaden stor, eftersom importvärdet för senap låg vid kr. 1:49 per kg mot kr. 134:36 för saffran. I motsats till övriga här nämnda kryddor vilade Sveriges förbrukning av senap till stor del på inhemsk produktion, främst av vitsenap i trakten av Landskrona. För icke tropiska kryddor återfinnes i handelsstatistiken även en diversepost innefattande anis, stjärnanis, fänkol, koriander och kummin, ävensom lagerblad och lagerbär, representerande ett årligt importvärde under nu ifrågavarande period av icke fullt 200.000 kr.

Någon internationell statistik över produktion och handel med

kryddor synes icke finnas. Vi få därför inskränka oss till några ord om den svenska importen, vars ursprung belyses i tab. 66. Som väntat är Asien den störste leverantören med 721 ton, motsvarande närmare hälften av totalimporten. I värde räknat var Asiens andel ännu något större eller 52 proc. De båda stora leverantörerna äro här Brittiska Indien och Nederländska Indien, varvid det förstnämnda området representerar det större importvärdet och det sistnämnda den större kvantiteten. Förhållandet sammanhänger med att Brittiska Indien levererar nästan hela vår import av den dyrbara kardemumman (kr. 6:44 per kg), under det all muskot och muskotblomma (kr. 2:43 per kg) och det mesta av kanelen (kr. 0:82 per kg) och pepparn kommer från Nederländska Indien.

Från Amerika erhöll Sverige före kriget årligen 250 ton kryddor, huvudsakligen emanerande från Västindien, som tillfredsställer nästan hela vårt behov av kryddpeppar. Kryddimporten från Afrika uppgick till 113 ton per år och rymde större delen av kryddnejlikorna och en god del av ingefäran. Från europeiska länder slutligen erhöllos drygt 440 ton kryddor med malen senap från Storbritannien, saffran från Spanien och Frankrike samt vanilj och vanillin från Tyskland som viktigaste poster.

Importen av vin och sprit

Framställningen av alkoholhaltiga drycker är icke på samma sätt som de tidigare behandlade njutningsmedlen ifråga om råvaran bunden till en bestämd växt. I första hand förs givetvis tanken till vindruvan, som i de stora vinproducerande länderna utgör den dominerande råvaran. Men vin görs också av andra råvaror, i vårt land av frukt, i Polen av björksaft, i Afrika av vattenmelon, på Söderhavsöarna av sockerpalmens saft o. s. v. På samma sätt gäller för spriten, att den visserligen i stor utsträckning destilleras ur druvvin (konjak), men i Sverige var under mellankrigstiden potatisen den dominerande råvaran, och i åtskilliga länder utgjorde olika slag av spannmål det viktigaste utgångsmaterialet. Framför allt ifråga om spriten kan man därför icke såsom för andra njutningsmedel särskilja av i främsta rummet klimatiska orsaker bestämda produktionsområden och följa utförseln därifrån till de viktigare konsumtions-

områdena. Tvärtom kan man om än med viss överdrift säga, att varje land har sin sprit utgången från lämpliga inhemska råvaror. Detta gäller som nämnts i mindre grad vinet, där dock produktionen sträcker sig långt utanför vindruvornas odlingsområde.

Vad först vinet beträffar, ger Internationella lantbruksinstitutet uppgifter över såväl produktion som internationell handel.[1]) Ifråga om produktionen anges, att den avser druvvin, och detsamma torde i stort sett gälla handelssiffrorna.

Den äkta vinrankan (Vitis vinifera) är en urgammal kulturväxt av västasiatiskt-europeiskt ursprung, som numera allmänt odlas i den norra varmtempererade zonen jorden runt — i den södra är odlingen obetydlig. Man beräknar de odlade sorternas antal till icke mindre än omkring 1.400, vilka skilja sig från varandra huvudsakligen genom frukternas utseende och smak. Frukterna förtäras till en del i färskt eller torkat tillstånd (druvor och russin behandlades i avsnittet frukter och bär) men användas huvudsakligen till beredning av vin. Internationella lantbruksinstitutet beräknar, att 1936/38 odlingsarealen för vindruvor uppgick till omkring 8,2 milj. har, varav drygt 7 milj. utnyttjades för vinberedning.

I världsproduktionen av vin intager Europa, såsom framgår av tab. 65, en dominerande ställning. Av en total produktion 1936/38 på 181 milj. hl kommo 140 milj., motsvarande bortåt 80 proc., på vår egen världsdel. Nära sammanhängande härmed var Afrikas produktion av 20 milj. hl, vilken huvudsakligen ägde rum i Algeriet, och Asiens på 1 milj. hl med Turkiet och Cypern som de största producenterna. Detta sammanhängande produktionsområde, omfattande södra Europa och övriga medelhavsländer, representerade före kriget icke långt ifrån 90 proc. av världens vinproduktion. Vid sidan härav var endast den amerikanska produktionen på sammanlagt omkring 20 milj. hl av betydelse med Argentina, Chile och Förenta Staterna som största producenter. Kanske bör också den sydafrikanska produktionen på 1,4 milj. hl nämnas.

Inom Europa var före kriget Frankrike den störste vinproducenten med en årlig tillverkning av 53 milj. hl. Lägges härtill produktionen i Algeriet och Tunis, stiger kvantiteten till 70 milj. hl, motsvarande

---

[1]) Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 89 och 150.

närmare 40 proc. av världsproduktionen. På andra plats kommer Italien med en förkrigsproduktion på bortåt 40 milj. hl och på tredje Spanien med 16 milj. hl. Andra stora vinproducenter äro Rumänien, Portugal (inkl. Madeira), Grekland, Ungern och Tyskland. Dessa åtta länder producerade 1936/38 133 milj. hl vin, motsvarande ungefär tre fjärdedelar av världsproduktionen.

Dessa stora europeiska vinproducenter konsumera själva huvuddelen av vinet. Den ende store vinexportören var före kriget Algeriet, som av en produktion på 16,1 milj. hl utförde 13,4 milj., motsvarande en exportkvot på 83 proc. Även övriga afrikanska vinproducenter utförde en betydande del av sin produktion, nämligen 40 proc. Av produktionen utanför Afrika var det 1936/38 däremot endast 3 proc., som gingo i internationell handel. Italien var härvid den störste exportören med 1,6 milj. hl, varefter följde Spanien med 1,4 milj. (avser dock åren 1934/35), Frankrike med 0,9 milj., Portugal med 0,8 milj. och Grekland med 0,4 milj. hl.

Frankrike var samtidigt världens utan jämförelse störste vinimportör och mottog 1936/38 årligen 13,7 milj. hl, motsvarande närmare tre fjärdedelar av allt vin i internationell handel. Det rörde sig härvid huvudsakligen om vin från de franska besittningarna i Afrika och då i första hand Algeriet. Detta importvin betingade endast en bråkdel av det pris, som Frankrike samtidigt betingade sig för sin egen vinexport, och användes för övrigt delvis för framställning av konjak, som sedan exporterades. Även om en annan vinexportör, Tyskland, gäller att landet före kriget samtidigt hade en mångdubbelt större import av vin av billigare typ. Övriga större vinimportörer voro före kriget Schweiz, Storbritannien, Belgien och Holland med en införsel varierande i nu nämnd ordning från 0,9 ned till 0,1 milj. hl. Europa stod 1936/38 som mottagare av 91 proc. av allt vin, som gick i internationell handel. Utanför vår världsdel var Förenta Staterna det enda land, som hade en vinimport överstigande 0,1 milj. hl, alltså en kvantitet närmast jämförlig med Hollands och dubbelt så stor som Sveriges.

Som framgår av tab. 66 uppgick Sveriges import av vin och sprit 1936/38 till 9.450 ton, varav 5.640 ton utgjordes av vin till ett värde av 10,5 milj. kr. Självt tillverkar Sverige som bekant icke druvvin, och även framställningen av fruktvin är obetydlig. Av den svenska vinförbrukningen 1936/38 utgjorde vårt eget fruktvin nämligen en-

dast 12 proc., och konsumtionen byggde sålunda till 88 proc. på den ovannämnda importen.

Vinet köpte Sverige 1936/38 till övervägande del (70 proc. av kvantiteten) på fat till ett medelpris av 1 kr. litern, under det för buteljerad vara priset var omkring 3:75 litern. Nämnas kan även, att starkvinerna under mellankrigstiden förlorade terräng till de svaga vinerna men likväl 1936/38 utgjorde två tredjedelar av den svenska förbrukningen.

Fem länder äro av betydelse som leverantörer av vin till Sverige. Den största kvantiteten hämtade vårt land 1936/38 från Portugal, nämligen 1.770 ton. Huvudsakligen gällde det härvid på fat införd madeira och portvin, och medelpriset utgjorde endast kr. 1:44 per kg. Svenskarnas smak för madeira är utpräglad, och före kriget gick av Madeiras hela vinexport fjärdedelen och ibland upp emot hälften till Sverige. Om Portugal sålunda ifråga om kvantiteten är vår störste vinleverantör, kommer Frankrike främst, om man räknar i värde. Från detta land importerade vi 1936/38 årligen i runt tal 1.500 ton vin, till övervägande del buteljerad vara, representerande ett importvärde av 4,5 milj. kr. Medelpriset var här drygt 3 kr. per kg, och bordeaux, bourgogne och champagne utgjorde de viktigaste inslagen. Ännu dyrare var emellertid importen från Tyskland, som kostade bortåt 4 kr. per kg. Den var till 90 proc. buteljerad och bestod huvudsakligen av rhenskt och mosel. De båda övriga leverantörerna av betydelse voro före kriget Italien och Spanien. Från det förstnämnda landet kom till större delen vermut, till ungefär hälften buteljerad och med ett importpris av 1:43 per kg, och från Spanien i handelsstatistiken som »spanskt» rubricerat vin, huvudsakligen på fat och till ett pris av kr. 1:28 per kg. De ovannämnda fem länderna levererade 1936/38 87 proc. av Sveriges vinimport efter kvantiteten räknat representerande 96 proc. av importvärdet.

Under det vinkonsumtionen i Sverige före kriget till 88 proc. byggde på importerad vara, spelade för förbrukningen av sprit importen en relativt blygsam roll. Såsom nämnts förekommer spritfabrikation i praktiskt taget alla länder med användande av lämpliga inhemska råvaror. För Sveriges del var under mellankrigstiden denna råvara potatis, under det för konsumtionsändamål cellulosaspriten var av liten betydelse (6 proc. av brännvinstillverkningen).

Sveriges import av sprit uppgick 1936/38 till 3.817 ton. Under

samma tid utgjorde den inhemska förbrukningen av spritdrycker 33,7 milj. volymliter. De båda måtten äro ej fullt jämförbara, eftersom det dels föreligger en mindre skillnad mellan liter och kg, dels importen till större delen är mätt i en högre alkoholhalt (50 proc.) än den i Sverige konsumerade spriten (42 proc.). Om hänsyn tages härtill, kan man räkna med att förbrukningen av spritdrycker i Sverige före kriget till 86—87 proc. byggde på inhemsk produktion och till 13—14 proc. på importerad vara. Av totalförbrukningen av spritdrycker 1936/38 på 33,7 milj. liter utgjordes 26,8 milj., motsvarande 80 proc., av brännvin. Återstoden var huvudsakligen eau de vie. Övriga spritdrycker utgjorde tillsammans blott 4 proc. av den svenska förbrukningen av sprit.

Importen av spritdrycker uppgick som nämnts 1936/38 till 3.817 ton per år, motsvarande ett värde av 6,66 milj. kr. Medelpriset var kr. 1:75 per kg. De båda stora leverantörerna voro Frankrike med 1.945 ton, huvudsakligen konjak, till ett medelpris av kr. 2:60 per kg, och Baltikum (främst Estland) med 1.329 ton till det billiga priset av 21 öre per kg. I övrigt levererade en rad länder mindre kvantiteter av sina speciella spritsorter, nämligen Storbritannien visky, Spanien och Holland (samt framför allt Frankrike) likör, Västindien rom, Nederländska Indien arrak m. m.

F. UTRIKESHANDELN MED PRODUKTER FRÅN LIVSMEDELSINDUSTRIEN

Som livsmedelsindustri kan givetvis betecknas all förädling i större skala av de ätbara råvaror, som komma från jordbruk och fiske. Detta gäller sålunda framställningen av mejeriprodukter, mjöl, socker, slakteriprodukter, sprit, tobaksvaror m. m. I svensk industristatistik äro också sådana tillverkningar upptagna inom gruppen livsmedelsindustri. Här ha vi emellertid, delvis i anslutning till den svenska handelsstatistiken, dragit gränsen för livsmedelsindustrien åtskilligt snävare och i detta avsnitt sammanfört ett antal produkter av högre förädlingsgrad, vilka ha det gemensamt att de, möjligen bortsett från vissa konserver, ha mycket liten betydelse för det internationella varubytet. De här behandlade produkterna framställas som regel i närheten av konsumtionsorten.

Som framgår av tab. 67, representerade dessa produkter 1936/38 i den svenska utrikeshandeln ett importvärde av sammanlagt 8,9 milj. kr., varav drygt hälften kom på konserverna, och ett exportvärde på 3 milj. kr. Produkternas andel av Sveriges utrikeshandel uppgick till knappt en tredjedels procent. Någon internationell statistik på detta för världshandeln relativt betydelselösa område torde icke finnas, och i det följande skall endast med några ord beröras de olika gruppernas innehåll.

Vad först spannmålsprodukterna beträffar, utgjordes de viktigaste posterna i importen av majsflingor från Förenta Staterna samt kex och hundbröd från Storbritannien. Utförseln av spannmålsprodukter representerade en kvantitet på drygt 1.000 ton och bestod huvudsakligen av svenskt knäckebröd för Förenta Staterna och en rad andra länder. Även sockerprodukterna visa övervikt för exportkvantiteten. Utförseln bestod huvudsakligen av melass för Polen, Holland och Storbritannien och införseln av maltsocker från Schweiz samt druv- och stärkelsesocker och stärkelsesirap från Tyskland och Förenta Staterna.

För kakaoprodukterna var däremot importen störst. Det gällde här choklad och konfityrer från i främsta rummet Storbritannien men också Holland och Förenta Staterna. Såsom i annat sammanhang omnämnts representerar denna import en obetydlighet i jämförelse med den på importerade råvaror grundade inhemska tillverkningen.

Tab. 67. Sveriges utrikeshandel med produkter från livsmedelsindustrien 1936/38

Länder	Spann-mals-prod. ton	Socker-prod. ton	Kakao-prod. ton	Kött-prod. ton	Konser-ver ton	Diverse ton	Summa ton	Summa 1.000 kr.
A. Import								
Europa	241	774	636	145	1.302	470	3.568	4.909
därav Holland . .	32	63	50	0	2	1	148	194
» Storbrit. o. Irland . . .	101	33	428	69	55	170	856	1.104
» Frankrike .	13	13	8	5	301	58	398	786
» Portugal . .	—	—	—	—	645	—	645	734
Förenta Staterna . .	144	250	57	3	1.433	54	1.941	1.586
Kanada	30	—	0	91	308	—	429	1.161
Övriga Utomeuropa	8	—	3	11	1.694	—	1.716	641
Summa	435	1.029	704	257	4.763	539	7.727	8.902
B. Export								
Europa	248	3.441	71	16	400	5	4.181	1.365
Förenta Staterna . .	780	—	13	1	467	—	1.261	1.381
Övriga Utomeuropa	24	—	6	—	100	—	130	215
Summa	1.070	3.443	94	18	998	9	5.632	3.046

Källa: SOS Handel 1936—1938. I summan ingår i handelsstatistiken ej specificerade länder med obetydliga kvantiteter.

Även ifråga om köttprodukterna var endast importen av någon betydelse. Det gällde här köttextrakt o. dyl. samt såser med Kanada, Storbritannien och Tyskland som leverantörer.

Slutligen ha vi gruppen konserver. Denna import på 4.760 ton med ett värde av drygt 5 milj. kr. representerar till största delen ett lyxinslag i svensk livsmedelskonsumtion. Vi återfinna här sardiner och andra fisk- och skaldjurskonserver från främst Portugal, Kanada och Japan, ananas-, grapefrukt- och andra fruktkonserver från Förenta Staterna, Japan och en rad andra länder, sparrisburkar från Förenta Staterna och en rad icke närmare specificerade konserver från framför allt Frankrike. Mindre lyxbetonad var införseln av köttkonserver från i första hand Argentina. Den svenska exporten av konserver bestod före kriget främst av fisk- och skaldjursinläggningar (bl. a. skarpsill i form av sardin och ansjovis) med Förenta Staterna som den störste mottagaren.

G. SAMMANFATTNING

Sveriges införsel av jordbruksprodukter uppgick 1936/38, såsom framgår av tab. 68, till ett värde av 354 milj. kr. per år mot en utförsel på 135 milj. kr. Dessa produkter utgjorde därmed 18,2 proc. av Sveriges totalimport under dessa år och 7,6 proc. av exporten, motsvarande 13,1 proc. av hela utrikeshandeln.

Importen på jordbruksområdet domineras av sådana produkter, som i stort sett falla utanför det svenska produktionsprogrammet. Några siffror ur tab. 68 kunna illustrera detta förhållande. Den största importgruppen utgjordes av njutningsmedel med 92 milj. kr. Som vi sett förelåg här praktiskt taget ingen konkurrens med svensk produktion, utan dessa produkter frambringas som regel under helt andra klimatiska förhållanden än de svenska. Två tredjedelar av denna import hämtades 1936/38 från Amerika och Asien med Brasilien som störste leverantör, och den europeiska delen av importen kom huvudsakligen från den sydliga delen av kontinenten med Frankrike som viktigaste ursprungsland. På samma sätt gäller om den näst största importgruppen, produkter av trädgårdsodling med frukter som viktigaste post, att den till större delen härrörde från varmtempererade och tropiska produktionsområden. Mindre än hälften av denna import kom från Europa, och inom vår egen världsdel var det sydliga Italien den störste leverantören. Även den betydande importen från Holland konkurrerade endast i mindre utsträckning med svensk produktion, eftersom det här ofta rörde sig om leveranser under icke säsongtid i Sverige (t. ex. vårprimörer). På samma sätt gäller om den tredje stora importgruppen, fettråvaror, att före kriget produkterna lågo utanför det svenska produktionsprogrammet. Större delen av importen hämtades från Asien och Sydamerika. I den betydande utsträckning dessa råvaror lågo till grund för margarintillverkningen, erbjödo de dock givetvis hård konkurrens med en annan svensk produkt, nämligen smöret.

De nämnda tre största importgrupperna innehålla konsumtionsvaror eller, såsom ifråga om fettråvarorna, utgångsmaterial härför. De sistnämnda lämna såsom viktig biprodukt kraftfoder, och de båda i storlek närmast följande importgrupperna, spannmål och fodermedel, innehålla huvudsakligen foder för den svenska boskapsskötseln. I den förstnämnda ingingo visserligen vissa kvantiteter brödsäd, men dessa

Tab. 68. Sveriges utrikeshandel med jordbruksprodukter 1936/38 (1.000 kr.)

Länder	Spann-mål	Foder-medel	Prod. av trädg. odl.	Fett-råvaror	Kött och fläsk	Smör	Fisk och skal-djur	Njut-nings-medel	Övrigt	Summa
A. Import										
Europa	7.848	9.236	34.275	24.165	6.065	97	20.101	26.189	14.557	142.533
därav Danmark	1.016	3.642	700	9.647	138	—	2.697	472	2.216	20.528
» Holland	1.143	42	9.434	5.982	28	38	356	660	2.014	19.697
» Norge . .	14	215	0	6.894	211	—	8.374	100	437	16.245
» Frankrike	34	2.007	976	202	3	—	12	9.656	933	13.823
» Italien . .	1	183	11.045	14	—	—	—	1.156	229	12.628
Afrika	51	1.356	3.979	832	2	—	1	3.872	42	10.135
Asien	2.787	8.003	5.096	30.394	24	—	344	8.198	841	55.687
därav Kina . . .	24	245	84	22.205	13	—	—	304	394	23.269
» Britt. Ind.	1.677	4.642	382	2.032	4	—	—	2.238	1	10.976
» Nederl. Ind.	759	493	90	3.625	—	—	—	5.377	3	10.347
Amerika	27.314	9.712	24.788	10.226	3.144	—	1.596	53.444	6.549	136.773
därav För. Stat.	4.499	572	16.192	413	742	—	923	10.721	3.025	37.087
» Argentina	15.265	7.098	1.822	9.729	1.730	—	—	2	1.149	36.795
» Brasilien	578	936	978	74	578	—	—	28.419	134	31.697
Australien	1	2	3.286	4.899	—	—	—	56	261	8.505
Världen[1]).	38.029	28.315	71.563	70.550	9.268	100	22.071	91.830	22.419	354.145
B. Export										
Europa	12.408	10.471	1.178	8.260	29.532	45.379	10.180	245	13.558	131.211
därav Storbrit. o. Irland	1.304	2	147	401	21.755	21.572	1.433	13	4.802	51.429
» Tyskland	5.579	1.209	606	209	6.524	23.704	3.819	28	5.113	46.791
» Norden . .	4.219	7.306	359	6.619	949	96	3.546	151	1.506	24.751
Utomeuropa	40	—	49	671	76	—	553	54	1.989	3.432
Världen[1]).	12.472	10.474	1.265	8.947	29.623	45.382	10.785	336	15.685	134.969

Källa: SOS Handel 1936—1938. [1]) Inkl. ej spec. länder.

motsvarades av en t. o. m. något större export. Nettoimporten dominerades av majs, oljekakor och oljekaksmjöl.

Vi finna sålunda att de fem största importgrupperna innehålla produkter, som i stort sett falla utanför det svenska produktionsprogrammet. Till större delen rör det sig om konsumtionsvaror eller råvaror, som endast kräva industriell bearbetning för att bli dylika, till mindre delen om råvaror för svenskt jordbruk i form av foder

åt kreaturen. Huvudsakligen äro dessa produkter av vegetabiliskt ursprung.

De båda största grupperna på exportområdet däremot utgöras av animaliska produkter. Som vi sett representera animalierna i runt tal 75 proc. av det svenska jordbrukets inkomster av försålda produkter, och här uppstodo under nu ifrågavarande period stora överskott av framför allt smör och fläsk. En dylik export var för Sverige ganska naturlig under tidigare skede, då vårt land hade jordbruket som viktigaste näring, men dess kvarstående i ett så industrialiserat land, som Sverige var under 1930-talet, utgjorde en anmärkningsvärd företeelse. Det kan som jämförelse pekas på att den del av animalieproduktionen, som icke hindrades av nämnvärda svenska importrestriktioner, produkterna från fisket, för 1936/38 uppvisade ett kraftigt importöverskott.

Den ovannämnda inriktningen av den svenska importen av jordbruksprodukter återspeglas i att efter värdet räknat 60 proc. av införseln kom från Utomeuropa. För övrig svensk import utgjorde Utomeuropas andel endast 27 proc. Exporten av jordbruksprodukter däremot var helt inriktad till våra grannländer, och Utomeuropas andel var mindre än 3 proc. mot drygt 25 proc. för övrig export.

KAPITEL 3.

Betingelserna för den svenska utrikeshandeln med jordbruksprodukter

I det föregående kapitlet ha vi försökt att ge en bild av Sveriges utrikeshandel med viktigare jordbruksprodukter liksom av förhållandet mellan å ena sidan import och konsumtion och å andra sidan export och produktion. Vidare ha vi, så långt tillgängligt statistiskt material tillåtit, satt in den svenska utrikeshandeln med jordbruksprodukter i dess internationella sammanhang. Därvid har erhållits en bild av produktionens och konsumtionens lokalisering liksom varuströmmarna mellan olika områden, med särskilt aktgivande på Sveriges ställning som importör eller exportör ifråga om de olika varorna eller varugrupperna.

Vi gå nu vidare och skola försöka beskriva de viktigare faktorer, som före kriget voro bestämmande för världshandeln med jordbruksprodukter och då särskilt för den svenska utrikeshandeln på området. Till en del ha dessa faktorer berörts redan i de föregående avsnitten, och det gäller nu att sammanfatta och utfylla bilden.

A. LOKALA OLIKHETER PÅ TILLGÅNGSSIDAN

Det framhölls i inledningskapitlet, att produktionsfaktorernas ojämna fördelning över jordytan medför, att de olika ländernas utrustning blir mer eller mindre ensidig. Då dessa produktionsfaktorer därtill äro mycket litet rörliga mellan länderna, ha vi här en av huvudorsakerna till det internationella varubytet. I första hand skola vi nu undersöka hur världshandeln med jordbruksprodukter, och då speciellt den svenska utrikeshandeln på detta område, påverkas av ländernas olika utrustning med de naturtillgångar, som bruka sammanfattas såsom den primära produktionsfaktorn jord. Härvid avse vi områden använda för åkerbruk (plantageodling), boskapsskötsel, trädgårdsodling och fiske.

Kvalitativa och kvantitativa olikheter i tillgången på jord

De lokala olikheterna i tillgången på jord kunna vara av kvalitativ eller kvantitativ art. Vad först beträffar de kvalitativa, är jorden (vi bortse tills vidare från fiskevattnen) av mycket olika beskaffenhet, och dess produktionsförmåga företer stora variationer. I stort sett kunna de naturbetingade förutsättningarna för variationerna i jordens produktion sammanfattas i fyra grupper, nämligen värme, fuktighet, jordart och jordmån samt höjd- och lutningsförhållanden.[1]) Av dessa äro klimatfaktorerna värme och fuktighet bestämmande för den organiska produktionens lokalisering i stora drag. Samspelet mellan värme- och fuktighetsförhållandena skapar nämligen jordens olika klimatbälten. Dessa återspeglas i produktionsbältena, inom vilka den naturliga vegetationen till stor del av människan ersatts med av henne förädlade kulturväxter och vilka bälten därför kunna uppdelas i ett stort antal jordbruksregioner.

Omkring ekvatorn finnes ett varmt, nederbördsrikt område, det tropiska produktionsbältet. Det kan också kallas kolonialvarornas område. Detta bälte avgränsas på båda sidor av de omkring vändkretsarna löpande torrdödsbältena med mycket liten nederbörd i förhållande till den starka avdunstningen och som följd härav ökenartad karaktär. Utanför dessa båda bälten ligga de två nederbördsrika tempererade produktionsbältena. De uppdelas vanligen i varm- och kalltempererade delar, de förstnämnda betecknade som sydfrukts- och de sistnämnda som spannmålsområden. Vid polerna slutligen ha vi nederbördsfattiga kölddödsbälten. Mellan de olika bältena finnas övergångsbälten, och därtill räknar man för sydöstra Asiens vidkommande med ett särskilt monsun- eller risområde (ej bälte). Det kanske bör anmärkas, att även om de här nämnda bältena i allmänhet låta sig väl urskiljas inom de olika kontinenterna, medför framförallt den högst olika topografien betydande förskjutningar i gränserna mellan bältena, vilka därför icke få uppfattas som parallella linjer.

Jordens produktionsförmåga varierar mycket inom de olika bältena men kan i stort sett karakteriseras som sjunkande, när man går från varmare till kallare trakter — om vi bortse från torrdödsbältena. I

---

[1]) Dessa uppgifter liksom den följande uppdelningen i produktionsbälten ansluta sig till vad Olof Jonasson utvecklat i en rad arbeten, bl. a. i Ekonomisk geografi med varukännedom, sid 20 o. f.

tropikerna stå sålunda oerhört mycket större energimängder i form av värme till växternas förfogande än i de tempererade produktionsbältena. Om samtidigt vattentillgången är säkrad, kan inom det tropiska bältet produktionen bli enorm och fortgå utan avbrott. Per ytenhet är produktionen under ekvatorn flera gånger större än i nordligare och sydligare trakter. Sockerröret producerar sålunda på Cuba och Java per har en fyrdubbelt större mängd socker än vad sockerbetan kan åstadkomma i Europa.[1]) Den ringa energitillförseln medför, att de kalltempererade områdena i stort sett få inrikta sig på kolhydrater (säd och rotfrukter). Redan äggviteproduktionen ställer sig avgjort ogynnsammare i tempererade trakter än i tropikerna, och i ännu mycket högre grad gäller detta växtfettet (9.400 kalorier per kg mot 3.700 kal. för kolhydrat). Ytterligare skall i detta sammanhang blott framhållas, att klimatet ej endast bestämmer avkastningens storlek utan också gränserna för de olika växtslagen. En arts utbredning mot kallare trakter begränsas av två "värmekrav": dels måste ett visst antal dagar överskrida en viss maximitemperatur, dels måste ett visst antal dagar överskrida en viss minimitemperatur. På samma sätt finnas "köldkrav", som begränsa utbredningen mot varmare trakter.[2]) Dock ha växtförädling och förbättrade brukningsmetoder under de senaste decennierna vidgat de gränser, som naturen dragit för de olika växterna.

Jordens stora produktionsförmåga inom det tropiska bältet medförde ej någon hårdare konkurrens för de tempererade bältenas jordbrukare så länge de tropiska odlingarna i huvudsak voro inriktade på produkter, som ej lämpligen kunde framställas på andra håll, t. ex. kaffe, te, kakao, kryddor o. dyl. Numera användes jorden inom det tropiska och för övrigt också inom de varmtempererade bältena för produktion, som direkt konkurrerar med de kalltempererade områdenas jordbruk. Så är t. ex. fallet med socker, fettråvaror för margarinframställning, fodermedel för animalisk produktion m. m.

Det nämndes ovan att produktionsbältena kunna uppdelas i jordbruksregioner, som var och en karakteriseras av viss produktion.

---

[1]) Exemplet liksom uppgifterna om förhållandet mellan värme och produktion ur Hugo Osvald, Växtodlingslära, del I, föreläsningar 1934—35 (stencil.).

[2]) Enquist, Fr., Sambandet mellan klimat och växtgränser, Geol. fören. förhandl., 1924, sid. 208; samme förf. Studier över samtidiga växlingar i klimat och växtlighet, Svensk Geografisk Årsbok 1929.

Vill man gå i detalj, blir antalet dylika regioner mycket stort. Sålunda räknar Jonasson enbart för Europa med över tvåhundra regioner.[1]) Dessa kunna givetvis sammanföras i större områden. För Sveriges vidkommande brukar man vanligen räkna med fem olika produktionsområden.

När det gäller världshandeln med jordbruksprodukter äro två regioner inom det kalltempererade produktionsbältet av särskilt intresse, nämligen de båda s. k. stormejeriområdena, det ena beläget i Nordvästeuropa och det andra i Nordostamerika. Det förstnämnda utgöres i stort sett av det stora europeiska industriområdet, omfattande Storbritannien, Holland, Belgien, Frankrike, Schweiz, Italien, Österrike, Tjeckoslovakien, Tyskland och Sverige. Givetvis sammanfaller området ej med de angivna landgränserna, utan av t. ex. Frankrike och Italien kunna endast de norra delarna räknas till området, av Tjeckoslovakien endast västra delen, av Tyskland endast södra och västra delarna, av Sverige endast den sydliga delen o. s. v. På utrikeshandelns område måste man emellertid räkna med hela länder, och de tio nämnda bruka i internationell statistik sammanföras under beteckningen Industrieuropa i motsats till Agrareuropa. Det nordostamerikanska storindustriella området omfattar en rad hamnstäder på ostkusten som Montreal, Boston, New York och Philadelphia samt sträcker sig inåt kontinenten fram till Chicago.[2])

Inom dessa båda stormejeriområden råder ett klimat, som är särdeles gynnsamt för mejerihantering och för sådan växtodling, som står i samband härmed. Det milda och fuktiga klimatet gynnar sålunda odling av rotfrukter och gräs. Att nötkreaturen trivas mycket väl i detta klimat har redan i annat sammanhang nämnts. Denna kvalitet hos jorden inom de europeiska och amerikanska storindustriella områdena får sin stora betydelse på grund av de speciella efterfrågeförhållanden, som där råda. Vi återkomma härtill i ett senare sammanhang, men redan nu kan pekas på de utomordentligt goda avsättningsmöjligheter, som här finnas för produkter som mjölk och grädde, smör, färskt kött, grönsaker, prydnadsväxter m. m.

Sammanfattningsvis finna vi sålunda, att i kvalitativt hänseende

---

[1]) Jonasson, O., Agricultural regions of Europe, Reprint from the Economic Geography, March 1925, Vol. I, nr. 1.

[2]) Jonasson, O., Jordbrukets beroende av det geografiska marknadsläget, Kungl. Lantbruksakademiens handlingar 1930, häft. 8, sid. 18.

jorden företer stora lokala olikheter. När man betraktar mindre regioner, falla ofta olikheter i jordart och jordmån liksom i höjd- och lutningsförhållanden mest i ögonen, men ju större områden det gäller, desto mera dominerande ställning få klimatfaktorerna värme och fuktighet och deras samspel, klimatet, med den från ekvatorn mot polerna avtagande produktionsförmågan hos jorden.

Jorden företer emellertid ej blott kvalitativa utan också kvantitativa olikheter. Den är med andra ord mer eller mindre knapp inom olika länder per invånare räknat. Nu utgör som bekant jordbruksproduktionen ett typiskt exempel på vad som brukar betecknas som den avtagande avkastningen. För varje ny arbetare, som sättes in på ett visst jordområde, erhålles en mindre produkt än för den närmast föregående. I länder, där jorden är mycket knapp (t. ex. de ovannämnda storindustriella områdena liksom också Kina och Indien) drives jordbruket intensivt med stor arealskörd men liten produktion per arbetare. Däremot leder riklig tillgång på jord (en rad "nya" länder) till ett extensivt jordbruk med mindre skörd per ytenhet men stor avkastning per arbetare. Detta förklarar att i Europas industriländer skörden per ytenhet som regel är betydligt större än i de transoceana länder, där de naturliga förutsättningarna för jordbruket äro större.

Förhållandet mellan befolkning och jordbruksareal i en rad länder framgår av tab. 69. Som synes räknar Sverige på viss jordbruksareal färre invånare än flertalet industriländer men å andra sidan mångdubbelt fler än de stora transoceana jordbruksområdena.

Jordtillgången per invånare är givetvis av stort intresse, när det gäller att belysa lokala olikheter i tillgången på denna produktionsfaktor, och har också betydelse för de olika ländernas ställning som importörer eller exportörer av jordbruksprodukter. Inom sådana länder, där en stor eller kanske övervägande del av befolkningen sysselsättes inom andra näringar än jordbruket, ger emellertid en jämförelse mellan hela befolkningen och tillgången på jord icke någon bild av knappheten på den sistnämnda faktorn inom resp. lands jordbruk. Här är en jämförelse mellan jordtillgången och antalet inom jordbruket sysselsatta av större intresse.

En intressant belysning av de lokala olikheterna i knappheten på jord, återspeglad i antalet jordbruksarbetare per 1.000 har, ger Colin

Tab. 69. Invånare per hektar jordbruksareal[1]) i vissa länder 1936—1938

Land	Inv. per har	Land	Inv. per har
Argentina	0,1	Sverige	1,3
Nya Zeeland	0,2	Österrike	1,6
Kanada	0,4	Tjeckoslovakien	1,8
Austr. Statsf.	0,5	Schweiz	1,9
Eire	0,6	Italien	2,0
Spanien	0,6	Storbrit. och N. Irland	2,4
För. Stat.	0,9	Tyskland	2,6
Danmark	1,1	Nederländerna	3,7
Frankrike	1,2	Belgien	4,5
Ungern	1,2	Egentl. Japan	7,2

Källa: Uppgifterna beräknade ur tab. 285 och 294 i Statistisk årsbok 1939.
[1]) Åker, trädgård och ständig äng.

Clark.[1]) Genom att beräkna jordbruksproduktionens värde per arbetare får han samtidigt fram en bild av den sjunkande avkastningen. Härvid utgår han från Internationella lantbruksinstitutets produktionsuppgifter för 1934—1935 (för en del länder 1933—1934) och räknar om kvantiteterna till värden med användande av medelpriser, vilka som regel motsvara vad Förenta Staternas jordbrukare i medeltal erhöllo under 1925—1934. De erhållna totalsummorna minskas med värdet av använda gödningsmedel liksom med värdet av utifrån erhållet foder.

Av Clarks undersökning framgår, att de fyra länder, som uppvisa den största jordbruksproduktionen per arbetare, äro Nya Zeeland, Australiska statsförbundet, Argentina och Uruguay i nu nämnd ordning. Samma fyra länder ha den största jordtillgången per arbetare, dock att Nya Zeeland, som kommer på första plats ifråga om produktiviteten, kommer på tredje plats räknat efter jordtillgången. De fyra nämnda länderna äro ensamma om att inom sitt jordbruk producera för minst 1.000 doll. per arbetare, och till nästa nation, Förenta Staterna, som kommer på femte plats ifråga om både produktion och jordtillgång per arbetare, är steget ganska stort — värdet

[1]) Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, London 1940, sid. 240 o. f. jämte tab. vid sid. 244; samme förf., The Economics of 1960, London 1942, sid. 33 o. f.

uppgår till 661 doll. per arbetare. Därefter följa en rad länder med sjunkande jordtillgång per arbetare och därmed som regel också minskat produktvärde ned till Japan med 120 och Kina med endast 46 dollars produktion per arbetare. Skillnaden mellan Nya Zeelands produktivitet på 2.444 doll. per arbetare och Japans på 120 är enorm, men så sysselsättas i förstnämnda fall på 1.000 hektar endast 7 arbetare mot 868 i sistnämnda. Om man på ett diagram med logaritmisk skala prickar in de olika länderna med hänsyn till produktion och jordtillgång per arbetare, ligga punkterna ganska väl samlade kring en rak linje med en lutning av nästan exakt minus 0,5. Viktigare undantag äro Sovjetunionen och Kina, som ha en mindre produktion än vad man kunde vänta av jordtillgången (blott 88 resp. 46 doll. per arbetare), något som för det förstnämnda landets vidkommande till en del förklaras av den stora nedslaktning av boskap, som ägde rum under första femårsplanen. Å andra sidan visar som redan nämnts Nya Zeeland en högre produktion än vad man kunde vänta av jordtillgången, och samma är förhållandet med Danmark, Holland och Belgien. Som synes rör det sig här om länder med synnerligen välskötta jordbruk.

Sverige ligger såsom enda land exakt på den räta linje, som representerar det genomsnittliga förhållandet mellan jordtillgång och produktion per arbetare, men vi ligga relativt långt ned. Vårt land räknar nämligen hela 150 manliga arbetare per 1.000 hektar, och produktionen stannar vid omkring 400 doll. per arbetare.[1])

I detta sammanhang skall slutligen nämnas, att detta förhållande mellan jordtillgång och produktion per arbetare givetvis gäller också för olika delar av samma land. Clark har i sitt diagram placerat in uppgifter också för Förenta Staternas nio stora jordbruksregioner, och även dessa punkter ansluta sig väl till den ovannämnda räta linjen. För samtliga dessa regioner rör det sig om en jordtillgång och produktion per arbetare, som ligger betydligt över Sveriges.

Mot denna internationella bakgrund skola vi nu försöka placera in den svenska jorden. Sverige är beläget inom det kalltempererade produktionsbältet med den nordligaste delen av landet utgörande ett

---

[1]) Det kanske bör anmärkas, att i Sverige liksom i vissa andra länder jordbruksarbetarna under en del av året sysselsättas i andra näringar och då främst skogsbruk. Detta påverkar givetvis i sänkande riktning mängden jordbruksprodukter per arbetare.

övergångsområde till kölddödsbältet. Landets nordliga läge medför att värmetillförseln är relativt liten, och framförallt i de mellersta och norra delarna av landet begränsar detta i hög grad jordens produktionsförmåga.

Belägenheten inom den nordligaste delen av det kalltempererade produktionsbältet begränsar icke blott produktiviteten utan i hög grad också produktionsprogrammet för svenskt jordbruk. Utanför detta falla givetvis det tropiska och de båda varmtempererade produktionsbältenas produkter sådana som kolonialvaror, de viktigare fettråvarorna (för vegetabiliskt smör och kraftfoder), sydfrukter, majs och ris. Men också de för de kalltempererade bältena karakteristiska odlingarna falla för större delen av vårt land utanför produktionsprogrammet. Detta gäller t. ex. veteodlingen. Från de relativt gynnsamma betingelserna i sydligaste delen av landet bli jordbrukets villkor allt hårdare, när man går mot norr, och odlingsgränsen nås för den ena växten efter den andra. Den nordligaste delen av Sverige brukar räknas till arktiska barrskogsprovinsen och saknar praktiskt taget jordbruk.[1]) Skörden från det svenska åkerbruket består huvudsakligen av spannmål, rotfrukter och hö (jämte bete). Den svenska skörden fann under 1930-talet till 85 proc. användning som kreatursfoder, och endast 15 proc. gingo till direkt förbrukning inkl. export. Inom spannmålsproduktionen representerade havren (fodersäd) en lika stor kvantitet som de övriga sädesslagen sammantagna. Medräknas blandsäd och korn, blir fodersädens roll dominerande.

På grundval av dels denna inhemska foderproduktion, dels import av fodermedel drives i Sverige en betydande boskapsskötsel, och åtminstone den sydligaste delen av vårt land brukar inräknas i det nordvästeuropeiska stormejeriområdet. Som vi sett ger denna produktion upphov till exportöverskott av främst smör och fläsk.

En likhet med stormejeriområdena erbjuder i vårt land också den tilltagande trädgårdsodlingen. Antalet yrkesutövare inom denna näring har stigit från 9.800 enligt 1910 års folkräkning till 22.700 enligt 1940 års, en utveckling motsatt jordbruksbefolkningens kraftiga tillbakagång. Trädgårdsskötseln representerar en synnerligen intensiv odlingsform. Städernas väldiga efterfrågan på livsmedel leder till stor knapphet på närliggande jord för framställning av sådana pro-

[1]) Jonasson, O., Europas och Nordamerikas jordbruksregioner, Ymer, årg. 1927, häfte 3, sid. 231.

dukter, som äro skrymmande och lätt förstörbara och som därför icke tåla längre transporter utan att taga skada. Delvis redan inom stadens område brukar därför den första odlingszonen förläggas, karakteriserad av växthus och blomsterodling. Närmast utanför följer grönsakszonen, som rymmer också bär- och fruktodlingar. Som exempel kan nämnas, att Stockholm och Södertälje med förortsområden innehålla 68 proc. av hela trädgårdsarealen inom Stockholms stad och län, 74 proc. av arealen för de på åkern odlade trädgårdsväxterna och 90 proc. av arealen för trädgårdsväxter under glas men däremot endast 27 proc. av hela åkerarealen.[1]) Den yrkesmässiga trädgårdsodlingen koncentrerar sig sålunda i zoner runt städer och andra befolkningscentra. Den här synnerligen knappa jorden utnyttjas genom en odling, vars höga intensitet kan belysas av att trädgårdsodlingen i Sverige tager i anspråk endast någon procent av åkerarealen, medan trädgårdsprodukterna beräknas uppnå ett värde motsvarande omkring 20 proc. av åkerbrukets produkter (skörden).[2])

Slutligen skall i detta sammanhang också pekas på att de topografiska förhållandena och äganderättsförhållandena gemensamt bidraga till den stora förekomsten av småbruk inom svensk jordbruksproduktion. Storskiftet under 1700-talet och enskiftet under förra århundradet undanröjde visserligen den tidigare fantastiska uppsplittring, som berodde på ägoblandning grannar emellan, men någon ändring i äganderättsförhållandena innebar detta ju icke, och 56 proc. av Sveriges åkerareal ingå i brukningsdelar på högst 20 har.[3]) Att denna stora förekomst av småbruk till en del sammanhänger med de topografiska förhållandena framgår av att slättbygderna i genomsnitt ha större brukningsdelar än skogs- och dalbygder. De små brukningsdelarnas produktivitet är betydligt lägre än de större. Detta kan belysas av att i Sverige 1939/43 för jordbruk med en åkerareal överstigande 20 har jordbruksprodukterna kunde frambringas till en kostnad motsvarande 92 proc. av deras saluvärde, för brukningsdelar på 10—20 har

[1]) Betänkande med utredning och förslag rörande produktions- och avsättningsförhållandena inom trädgårdsnäringen, SOU 1938:5, sid. 12 o. f.

[2]) Sonesson, Nils, Trädgårdsodlingen i Sverige, Stockholm 1935, sid. 203. Beräkningen avser år 1932 och bygger delvis på ett ganska osäkert material men torde ge en riktig bild av storleksordningen. Uppgifterna anföras av Frukt- och trädgårdsutredningen (SOU 1938:5, sid. 14).

[3]) Nanneson, L., Rationalitetsvariationer inom det svenska jordbruket, SOU 1946:47.

till saluvärdet, under det för mindre jordbruk produktionskostnaden låg över saluvärdet, för den minsta gruppen på 2—5 har vid 124 proc. För brukningsdelar överstigande 50 har utgjorde nämnda år arbetskostnaden endast 38 proc. av produkternas avsaluvärde, en siffra som steg när brukningsdelens storlek sjönk för att nå upp i 77 proc. för den minsta gruppen på 2—5 har.

Som synes nå inom svenskt jordbruk brukningsdelarna närheten av optimal storlek redan i storleksklassen 20—30 har. Inom den närmast mindre gruppen, 10—20 har, är förräntningsprocenten 3,9 för att i gruppen 20—30 har stiga till 6,0, en siffra som därefter ökas endast obetydligt till 6,4 för den största gruppen innehållande brukningsdelar över 100 har. För femårsperioden 1939—1944 är för denna största grupp förräntningsprocenten rent av lägre än för brukningsdelarna på 20—30 har. Detta överensstämmer ganska väl med en rad internationella beräkningar, anförda av Clark[1]), enligt vilka för Danmark och Schweiz brukningsdelar på 15—30 har visat den högsta förräntningen. För Storbritannien ligger dock den optimala storleken betydligt högre eller vid 60 har. Det kanske än en gång bör understrykas att även om i Sverige redan brukningsdelar på 20—30 har ge en förräntning i närheten av det optimala, är mer än hälften av den svenska åkern uppdelad på brukningsdelar understigande 20 har.

Den speciella form av jord, som fiskevattnen utgöra, skall omnämnas endast med några få ord. Såsom framhölls redan i det avsnitt, där utrikeshandeln med fisk behandlades, varierar produktionen inom olika havsområden i hög grad. Den växtlighet, varpå havets animaliska produktion grundar sig, är riklig blott inom de grundare områdena. Eftersom enligt beräkningar endast omkring fem procent av världshaven ha ett djup understigande 200 m, utgör "fiskearealen" en relativt begränsad del av de väldiga havsområdena. De viktigaste fiskena försiggå i anslutning till de grunda s. k. kontinentalhyllor, som till varierande bredd omge kontinenterna. Såsom också omnämndes är havsfisket helt koncentrerat till de nordligare delarna av världshaven i anslutning till de tätbefolkade områden, som kanta Nordatlanten och norra Stilla havet.

Det nordvästeuropeiska havsfisket utnyttjar den kontinentalhylla, som löper runt hela norra Europa och de brittiska öarna och som av Nordsjön jämte angränsande vatten skapar en väldig fiskreservoar,

[1]) Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, sid. 270 o. f.

en av de tre rikaste i världen. I förhållande till detta fiskeområde har emellertid Sverige ett sämre läge än Norge, Island, Storbritannien och Danmark. Av vår långa kust är det endast en liten del, Bohuslän, som vetter mot denna fiskreservoar, och även de bohuslänska fiskarna ha en relativt lång väg dit. Före kriget hämtade Sverige därför endast 11 proc. av fiskfångsten från Nordsjön och avlägsnare vatten, och en betydande del härav landade bohusfiskarna direkt i utländska hamnar. I stället var Sverige den största fiskenationen i Kattegatt och Skagerack, varifrån 50—60 proc. av den svenska fångsten hämtades, samt jämte Tyskland den största utnyttjaren av Östersjöns vatten. Av särskild betydelse var, att de vatten, som Sverige utnyttjade, ej ge någon för saltning lämplig sill. Då samtidigt efterfrågan på saltsill är mycket stor i vårt land, har beredd sill kommit att utgöra det dominerande inslaget i Sveriges import av fisk med de bättre belägna länderna Norge och Island som huvudleverantörer. Det kan nämnas att bohusfiskarna sommaren 1945 upptogo sillfiske på Nordsjön just med tanke på att skaffa råvara för sillsaltningen.

Olikheter i tillgången på arbetskraft och kapitalutrustning

Ovan ha nu behandlats de stora lokala kvalitativa och kvantitativa olikheter ifråga om produktionsfaktorn jord, som förefinnas och som på tillgångssidan äro i hög grad bestämmande för jordbruksproduktionens lokalisering. Ifråga om de övriga primära produktionsfaktorerna kunna vi fatta oss ganska kort. En hel del har ju framgått redan av det föregående.

Vad först arbetskraften beträffar, är här av särskild betydelse den elastiska kooperation, som föreligger mellan jord och arbete. För att åstadkomma en viss produktmängd kan inom rätt vida gränser jordarealen minskas, om i stället arbetarantalet i tillräcklig utsträckning ökas, och vice versa.[1]) De lokala olikheterna i tillgången på jord komma därför att till viss del utjämnas av olikheterna i tillgången på arbetskraft. Liten jordtillgång per invånare betyder ju samtidigt många arbetare per ytenhet. Resultatet blir att tätbefolkade länder driva ett mera intensivt jordbruk än länder med glesare befolkning och därmed också erhålla större hektarskördar. Bland de tätbefolkade länderna föreligger emellertid skillnad mellan sådana för vilka jord-

[1]) Åkerman, G., Kompendium i produktionslära, sid. 17 (stencil.).

bruket utgör huvudnäring (t. ex. Kina och Indien) och sådana, där andra näringar utvecklats i sådan grad, att jordbruket sysselsätter endast en mindre del av befolkningen. I förra fallet blir utnyttjandet av jorden synnerligen intensivt med låg gränsproduktivitet per arbetare som följd och på grund härav också en låg levnadsstandard. I senare fallet däremot kombineras arbetskraften med andra naturtillgångar än jord eller med kapital i form av industriell produktion. Följden blir en mindre intensitet i jordens brukning — på grund av efterfrågeförhållandena, vartill vi återkomma längre fram, blir den likväl relativt intensiv — och en större eller mindre del av landets behov av livsmedel tillfredsställes genom import. Kanske bör det dock härvid erinras om att endast en del av den internationella handeln med jordbruksprodukter härrör ur lokala olikheter av kvantitativ karaktär. För flertalet produkter äro de kvalitativa olikheterna (klimatet) av större betydelse.

En viktig företeelse i detta sammanhang utgöra de många länder, som under mellankrigstiden befunno sig på den långa vägen från agrar- till industriländer och vilkas arbetskraft sålunda var stadd på vandring från jordbruket till vad som brukar kallas sekundär och tertiär produktion. De nya, framväxande näringarna representera därvid en högre produktivitet, för arbetskraften åskådliggjord genom en högre lönenivå. Överflyttningen går emellertid långsamt, och under en avsevärd tidrymd karakteriseras läget av ett i förhållande till övrig produktionsutrustning alltför intensivt jordbruk med en låg produktivitet och därmed också låg levnadsstandard för den sysselsatta arbetskraften. Ofta förlänges övergångstillståndet genom statliga åtgärder till skydd för det tillbakagående jordbruket.

Sverige utgör ett typiskt exempel på detta förhållande. Ur internationell synpunkt brukar med en mycket stark generalisering[1]) den europeiska kontinenten karakteriseras som rik på arbetskraft, fattig på naturtillgångar och med medelmåttig kapitaltillgång. För Storbritannien däremot betecknas arbetskrafttillgången som medelmåttig, naturtillgångarna liksom på kontinenten som knappa men kapitalutrustningen som riklig. Givetvis förete länderna på den europeiska kontinenten sinsemellan så stora olikheter, att karakteristiken passar mycket illa för många av dem. I Sverige rådde emellertid vid mitten

[1]) Enke, S., and Salera, V., International Economics, New York 1947, sid. 29 o. f.

av förra århundradet det läge, som enligt ovan karakteriserar den europeiska kontinenten. Tillgången på arbetskraft var mycket riklig och hade medfört en ansvällning av jordbrukets underklasser med låg levnadsstandard; av naturtillgångarna utnyttjades endast jorden samt en liten del av malmtillgångarna, under det den alldeles övervägande delen av malmtillgångar, skog och vattenkraft låg outnyttjad. Slutligen var kapitaltillgången snarare knapp än medelmåttig.

Den utveckling i form av industrialisering, som därefter ägt rum, har emellertid fört fram till ett läge under nu ifrågavarande period, som särskilt för arbetskraftens vidkommande närmast synes överensstämma med Storbritanniens. Ianspråktagandet av nya naturtillgångar liksom tillkomsten av en betydande kapitalutrustning har skapat nya sysselsättningsmöjligheter och under medverkan av bl. a. emigration och sjunkande nativitet vänt överflödet i en på många områden ganska kännbar brist.

Framförallt för jordbruket har denna utveckling tett sig som en alltmer svårartad brist på arbetskraft. Jordbrukets andel av befolkningen har sjunkit från 72,4 proc. 1870 till 34,1 proc. 1940, alltså en nedgång till mindre än hälften. I absoluta tal har jordbruksbefolkningen samtidigt nedgått med 840.000 personer. Även om kooperationen mellan jord och arbete är mycket elastisk, kräver en förändring i de proportioner, i vilka dessa produktionsfaktorer kombineras, förändringar av driften, vilka äro särskilt svåra att genomföra för de i Sverige så talrika mindre brukningsdelarna. Den högre produktiviteten inom de framväxande nya näringarna har för jordbruket gjort arbetskraften icke blott knappare utan också dyrare, något som ju ytterligare försämrat konkurrensläget gent emot länder, där uppgången i levnadsstandard icke varit lika kraftig som i Sverige.

Trots att sålunda jordbruket under 1936/38 kände sig lida av en svårartad brist på arbetskraft, var det i själva verket ur rent ekonomisk synpunkt en alltför stor del av Sveriges arbetskraft, som sysselsattes inom jordbruket. Detta gav nämligen sina utövare en väsentligt lägre inkomstnivå än vad som gällde för befolkningen i övrigt. Till en del var denna olikhet troligen skenbar och uppvägdes av de lägre levnadskostnaderna på landsbygden, naturaförmåner upptagna till lågt värde m. m., men trots detta var jordbruksbefolkningens levnadsstandard icke obetydligt lägre än övriga befolkningsgruppers. Detta innebär att överflyttningen av arbetskraft från jordbruket till de nya

framväxande näringarna släpat efter och att jordbruket under den period, som här behandlas, bedrevs mera intensivt än vad som motiverades av dess produktivitet i förhållande till övriga näringar. Såsom i ett senare sammanhang skall beröras, har överflyttningen fördröjts av statliga åtgärder, av vilka de första i form av spannmålstullar kommo endast ett fåtal år efter det vårt land fått möjlighet att i större utsträckning tillgodogöra sig den högre produktiviteten inom andra länders jordbruk i form av en hastigt stigande brödsädesimport. Ur Clarks undersökning har redan anförts, att vid mitten av 1930-talet det svenska jordbrukets intensitet kännetecknades av 150 manliga arbetare per 1.000 hektar, en siffra högre än t. ex. Danmarks och Frankrikes. Av samma undersökning framgår att för ett gammalt industriland som Storbritannien överflyttningen av arbetskraft från jordbruket nått så långt, att vid samma tidpunkt endast 70 arbetare sysselsattes per 1.000 hektar. Trots en folktäthet mer än tiodubbelt större än Sveriges sysselsätter sålunda Storbritannien inom jordbruket per ytenhet mindre än hälften så mycket arbetskraft som Sverige.[1])

Vad slutligen kapitalutrustningen beträffar, har den ganska olika betydelse för åkerbruket och för boskapsskötseln. I förstnämnda fall kan med kapitalets hjälp under vissa förhållanden en mycket långt driven mekanisering av produktionen äga rum. Brukningsdelarnas storlek samt de topografiska förhållandena ha naturligtvis härvid viss betydelse, men framförallt inverka lokala olikheter i den relativa knappheten på arbetskraft och kapital. Ur internationell synpunkt[2]) brukar kapitaltillgången betecknas som riklig i Förenta Staterna och Storbritannien samt medelmåttig i "nya" länder som Kanada, Argentina, Australiska statsförbundet och Nya Zeeland. Inom samma områden är tillgången på arbetskraft knapp, dock med undantag för Storbritannien, där den brukar betecknas som medelmåttig. Produktionsutrustningen i dessa länder karakteriseras sålunda av en relativt rikligare tillgång på kapital än på arbetskraft. Man kan härav vänta sig en relativt stor insats av den förstnämnda faktorn vid jordens bru-

---

[1]) Jfr dock vad ovan sagts om den svenska jordbruksbefolkningens arbete inom skogsnäringen.

[2]) Enke and Salera, a. a., sid. 29.

kande. Detta bekräftas av en undersökning, citerad av Clark[1]), som dock tyvärr avser ett så tidigt år som 1913. Den visar, att nämnda år endast i fem länder kapitalinvesteringen i jordbruket översteg 1.000 doll. per sysselsatt arbetare.[2]) Dessa länder voro i nu nämnd ordning Storbritannien, Argentina, Australiska statsförbundet, Kanada och Förenta Staterna med siffror varierande från 1.710 ned till 1.130 doll. Alltså just de länder, vars kapitalutrustning är riklig i förhållande till tillgången till arbetskraft. I tabellen[3]) följa närmast Frankrike och Sverige med resp. 565 och 540 doll. samt Spanien och Italien med resp. 285 och 215 doll., de sistnämnda representerande billig arbetskraft och liten kapitalinvestering. Ännu mycket lägre investeringsvärden skulle givetvis de tätbefolkade asiatiska områdena visa, om siffror funnos tillgängliga. Som illustration kan nämnas, att i början på 1930-talet beräknades, att med traktor det skulle kosta 10,4 kinesiska doll. att ploga upp ett hektar, medan samma arbete med bufflar utfördes för 4 doll. En quintal ris produceras i Japan (1927) med en mängd arbetskraft motsvarande 4,6 arbetsdagar och i Kina (1921—25) 4,55 dagar men i Förenta Staterna blott 0,3 dagar (1934).[4])

För boskapsskötseln spelar kapitalet en i viss mån annan roll än för åkerbruket. Sålunda har mekaniseringen endast en ganska begränsad betydelse för boskapsskötseln. Kreaturen själva liksom ladugårdsbyggnaderna representera emellertid som regel betydande investeringar. I övrigt skall här endast pekas på en intressant företeelse, nämligen tendensen hos länder med stor knapphet på jord att förvandla boskapsskötseln till något av en livsmedelsindustri grundad på arbetskraft och kapital och med endast liten insats av jord. Behovet av kreatursfoder fylles därvid till betydande del genom import.

---

[1]) Undersökningen utförd av Lord Stamp och publicerad i Journal of the Royal Statistical Society, juli 1919.

[2]) I originalundersökningen användas pundvärden, vilka av Clark räknats om till "international units", d. v. s. dollars med en köpkraft motsvarande genomsnittet för åren 1925—1934.

[3]) Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, sid. 270.

[4]) Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, sid. 262 (tab.) och 265 o. f.

Sammanfattning

För att sammanfatta det sagda ha vi kunnat konstatera, att jorden företer stora lokala olikheter. Till en del äro dessa av kvalitativ art, varvid särskilt klimatet (värme och nederbörd) är av betydelse och i hög grad bestämmer lokaliseringen av de olika växter och djur, som ingå i jordbruket. Klimatet medför också en i stort sett från ekvatorn mot polerna sjunkande produktionsförmåga hos jorden. Jordmån, jordart, höjd- och lutningsförhållanden spela givetvis också roll. De lokala olikheterna äro emellertid också av kvantitativ art. Jordtillgången per arbetare är härvid av största betydelse på grund av den sjunkande avkastning, som uppträder vid intensifierad drift. Även brukningsdelarnas storlek ha betydelse för produktiviteten. De lokala olikheterna i tillgången på övriga primära produktionsfaktorer, arbetskraft och kapital, äro också av betydelse för jordbruksproduktionen. Riklig tillgång på arbetskraft medför sålunda intensivare odling, karakteriserad av ökade hektarskördar men sjunkande avkastning per arbetare. Brist på arbetskraft i kombination med riklig tillgång på kapital leder till en hög grad av mekanisering inom åkerbruket. Man finner att inom ett område en viss produkt framställes med endast bråkdelen av den arbetskraft, som kräves inom ett annat område.

Bland dessa faktorer är det för utrikeshandeln med jordbruksprodukter av särskild betydelse dels att kvalitetsolikheterna hos jorden medföra en mycket sträng lokalisering av framställningen av vissa produkter (t. ex. kakaobönor), dels att de kvantitativa olikheterna i jordtillgången leda till en stor livsmedelsproduktion per invånare inom vissa länder och en liten inom andra. Förhållandet skärpes genom att vid riklig jordtillgång betydande kapitalinvesteringar ofta ytterligare höja produktionsresultatet, medan vid stor knapphet på jord livsmedelsproduktionen ytterligare minskas på grund av att arbetskraften överflyttas till andra, mera produktiva näringar.

Det är givetvis omöjligt att med en sammanfattande siffra ge annat än en ungefärlig bild av de olika ländernas ställning till livsmedelsproduktionen. Clark har emellertid härvid gjort en beräkning, som erbjuder mycket av intresse.[1]) Såsom redan i annat sammanhang omnämnts omräknar han de producerade kvantiteterna livsmedel till värdesummor med tillämpande av ett enhetligt prissystem. Därefter

[1]) Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, sid. 249 (tab.) o. f.

kan lätt uträknas livsmedelsproduktionen per jordbruksarbetare i de olika länderna. Vidare utgår Clark ifrån att fullgod föda representerar ett visst årligt värde (60 doll.) per inv. Multipliceras sistnämnda siffra med förhållandet mellan totalbefolkningen och den sysselsatta delen därav, visar produkten hur mycket livsmedel, som i varje särskilt land måste produceras per arbetare för att den angivna näringsstandarden skall uppnås. Slutligen ger en jämförelse mellan denna siffra och hur mycket som i verkligheten produceras per jordbruksarbetare vid handen hur stor del av resp. lands befolkning, som måste ägna sig åt jordbruket för att den angivna livsmedelsstandarden skall uppnås av hela folket. Givetvis bortses vid detta räkneexempel från de ändringar i produktiviteten per invånare, som skulle bli följden, om en dylik förskjutning av befolkningen mellan jordbruket och övriga näringar verkligen kom till stånd.

Clarks beräkningar visa nu, att för ett land som Nya Zeeland endast 6, för Australien 10 och Argentina 12 proc. av befolkningen skulle behöva ägna sig åt jordbruk för att hela befolkningen skulle erhålla den önskade standarden av 60 doll. livsmedel per inv. och år. Som motsats kan nämnas att för länder som Japan, Sovjetunionen, Indien och Kina en dylik livsmedelsproduktion icke på långa vägar skulle kunna uppnås ens om befolkningen till 100 proc. ägnade sig åt jordbruket — för Japan skulle i sådant fall produceras för omkring 40 doll. livsmedel per inv. och i de övriga länderna för mindre än 30 doll.

Vi ha emellertid största intresse icke blott av livsmedelproduktionens storlek utan också av dess sammansättning inom olika områden. I det föregående har detta belysts med produktions- och handelssiffror för varugrupp efter varugrupp så långt uppgifter funnits tillgängliga. En sammanfattande bild av exportinriktningen inom olika områden är tabell 70 avsedd att ge. De kvantitativa uppgifter, som där sammanställts, omfatta samtliga livsmedel, som ingå i Internationella lantbruksinstitutets statistik, och torde i huvudsak motsvara världsexporten av livsmedel. De avse liksom tidigare årsmedeltal för perioden 1936/38.

Den störste och samtidigt mest mångsidige exportören är som synes Amerika med en årlig utförsel före kriget av 33,5 milj. ton motsvarande bortåt 40 proc. av världsexporten. Av världshandeln med spannmål kommo 1936/38 46 proc. från Amerika, som också levererade 41—43 proc. av totalexporten av socker och frukt. Njutningsmedlen

Tab. 70. Världsexporten av livsmedel 1936/38 (årsmedeltal i 1.000 ton)

Område	Spann-mål	Frukt[1])	Anima-lier	Fett-råvaror	Njut-nings-medel	Socker	Summa
A. Kvantitet							
Industrieuropa[2])	1.588	1.384	818	754	328	986	5.858
Agrareuropa	4.724	1.152	1.159	588	325	105	8.053
Europa	6.312	2.536	1.977	1.342	653	1.091	13.911
Förenta Staterna	3.494	595	78	368	208	59	4.802
Övr. Amerika	15.676	2.703	1.136	2.475	1.723	4.949	28.662
Amerika	19.170	3.298	1.214	2.843	1.931	5.008	33.464
Asien	10.232	1.178	231	7.656	745	3.276	23.318
Afrika	1.557	760	141	2.996	2.130	776	8.360
Australien	2.988	223	849	230	26	1.420	5.736
Sovjetunionen	1.323	4	16	107	7	137	1.594
Världen	41.582	7.999	4.428	15.174	5.492	11.708	86.383
B. Procenttal							
Industrieuropa[2])	3,8	17,3	18,5	5,0	6,0	8,4	6,8
Agrareuropa	11,4	14,4	26,2	3,9	5,9	0,9	9,3
Europa	15,2	31,7	44,7	8,9	11,9	9,3	16,1
Förenta Staterna	8,4	7,4	1,8	2,4	3,8	0,5	5,6
Övr. Amerika	37,7	33,8	25,6	16,3	31,4	42,3	33,2
Amerika	46,1	41,2	27,4	18,7	35,2	42,8	38,8
Asien	24,6	14,7	5,2	50,5	13,6	28,0	27,0
Afrika	3,7	9,5	3,2	19,7	38,8	6,6	9,7
Australien	7,2	2,7	19,2	1,5	0,5	12,1	6,6
Sovjetunionen	3,2	0,0	0,3	0,7	0,0	1,2	1,8
Världen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Källa: Uppgifterna sammanställda ur Annuaire international de statistique agricole, tab. 133—192, 198—208. De omfatta samtliga livsmedel, som ingå i Internationella lantbruksinstitutets statistik. [1]) Inkl. grönsaker. [2]) Storbritannien m. N. Irland, Frankrike, Schweiz, Belgien, Holland, Sverige, Tyskland, Österrike, Tjeckoslovakien och Italien.

kommo till 35 proc. från Amerika, främst då kaffe och tobak. Av animalieexporten var Amerikas andel 27 proc. med Argentina som den dominerande exportören, och ifråga om fettråvaror utgjorde exportandelen 19 proc.

Närmast Amerika följde före kriget Asien med en export på 23

milj. ton motsvarande 27 proc. av världsexporten. Viktigast var här utförseln av fettråvaror, där Asiens andel före kriget utgjorde drygt 50 proc. Sockerexporten kom till 28 proc. från Asien och av spannmålen 25 proc. (huvudsakligen ris). I övrigt bidrog världsdelen ifråga med 15 proc. av fruktexporten och 14 proc. av utförseln av njutningsmedel med te som den dominerande produkten. Ifråga om animalier var däremot andelen så obetydlig som 5 proc. och gällde huvudsakligen äggprodukter.

De båda nämnda världsdelarna, Amerika och Asien, stodo före kriget för ungefär två tredjedelar av världsexporten av livsmedel efter kvantiteten räknat. Den återstående tredjedelen delades mellan Europa, Afrika, Australien och Sovjetunionen. Europas andel uppgick före kriget till 16 proc., och som framgår av tabellen dominerades denna export av animalier jämte frukt och grönsaker, representerande den huvudsakliga produktionsinriktningen inom det europeiska stormejeriområdet. Av världsexporten av animalier var Europas andel sålunda hela 45 proc. och av frukt och grönsaker 32 proc. Även kanske bör nämnas en andel på 15 proc. av spannmålsexporten, vilken huvudsakligen kom från Agrareuropa.

Från Afrika kommo 1936/38 10 proc. av livsmedelsexporten med njutningsmedel (främst vin och kakao) och fettråvaror som de viktigaste inslagen och å andra sidan mycket låga andelar för spannmål och animalier. Australiens andel av livsmedelsexporten uppgick till knappa 7 proc. med bortåt 20 proc. av animalieexporten samt i övrigt 12 proc. av socker- och 7 proc. av spannmålsexporten. Vad slutligen Sovjetunionen beträffar, uppgick dess andel av världsexporten av livsmedel till knappt 2 proc. och bestod huvudsakligen av spannmål.

En något annorlunda bild erhålles, om man i stället för ton räknar i värde. En specialundersökning utförd av NF[1]) ger möjlighet att beräkna livsmedelsexportens värde under 1937 för de olika här nämnda områdena — däremot kan någon uppdelning på varugrupper ej företagas. Man finner härvid att vid räkning i värde Europas andel mer än fördubblas till 34 proc., under det de övriga områdena få sina andelar i motsvarande grad minskade — dock med undantag för Australien, vars siffra ökas från 6,6 till 7,1 proc. Livsmedelsexporten från Amerika och Asien, som kvantitativt representerar 66 proc. av världsexporten, reduceras till 49 proc., när man räknar efter värdet. De

[1]) The Network of World Trade, tab. 3 och 7.

båda områden, som vid värderäkning få sin andel ökad, nämligen Europa och Australien, äro de enda för vilka animalierna representera det största inslaget i exporten. För den europeiska exporten kommer härtill, att även andra platsen intages av relativt dyrbara produkter, nämligen frukt och grönsaker.

Om vi slutligen skola ägna några sammanfattande ord åt Sveriges läge på livsmedelsproduktionens område, kan konstateras att vårt land enligt Clarks ovan anförda beräkningar skulle behöva i runt tal 40 proc. av sin befolkning för att uppnå 60-dollarsstandarden. Bland de medtagna europeiska länderna visa endast Tjeckoslovakien, Estland och Polen ett högre procenttal. En låg siffra visar däremot Danmark med 22 proc. och står därmed i samma klass som Förenta Staterna och Kanada. Siffror under 30 ha Holland, Tyskland och Storbritannien, varefter följa Schweiz med 30, Frankrike med 33 och Belgien närmast Sverige med 36.

Såsom framgår härav liksom av vad tidigare anförts, äro produktionsbetingelserna på jordbrukets område för Sveriges vidkommande förhållandevis dåliga. Detta gäller klimatet, som i hög grad begränsar produktionsprogrammet. Det gäller vidare jordtillgången, som är liten vare sig man räknar per invånare eller per jordbruksarbetare. Mer än hälften av åkerarealen är uppdelad i brukningsdelar, som ligga väsentligt under den optimala storleken. Viktigt är också att industrialiseringen borttagit den rikliga tillgången på arbetskraft och i stället gjort denna knapp och dyrbar, något som endast till en mindre del motverkas av att den representerar en genomsnittligt mycket hög kvalitet. Mekaniseringsmöjligheterna äro begränsade såväl på grund av brukningsdelarnas storlek som de topografiska förhållandena. På plussidan skall emellertid antecknas, att tekniken inom svenskt jordbruk befinner sig på hög nivå ifråga om både brukningsmetoder och standarden på växter och djur.

Det resultat vi här kommit till rörande de ogynnsamma produktionsbetingelserna för jordbruket i vårt land synes i huvudsak sammanfalla med vad som anföres av 1942 års jordbrukskommitté. I sitt mot slutet av 1946 utgivna betänkande[1]) har utredningen visserligen endast ägnat åtta sidor åt det svenska jordbrukets konkurrensförmåga

---

[1]) Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken, Betänkande avgivet av 1942 års jordbrukskommitté, Del. I, SOU 1946:42.

i förhållande till det utländska, men utredningens inställning är fullt klar, såsom framgår av följande (sid. 35):

"Ett ofrånkomligt faktum är, att dessa (de naturliga produktionsförutsättningarna) i flertalet av de länder, som i större skala uppträda som exportörer av jordbruksprodukter på världsmarknaden, äro gynnsammare än vad fallet genomsnittligt är i Sverige. Detta gäller ej blott de klimatiska förutsättningarna utan även de topografiska förutsättningarna för drivande av sådana jordbruk, där möjligheterna till mekanisering och annan rationalisering äro tillvaratagna i största möjliga utsträckning och där följaktligen produktionskostnaderna kunna hållas på lägsta möjliga nivå. Härtill kommer det förhållandet, att åtminstone i vissa av ifrågavarande länder den allmänna inkomstnivån och levnadsstandarden för närvarande ligger och åtminstone rätt lång tid framåt måste antagas komma att ligga under den svenska, och att till följd härav dessa länder åtminstone tills vidare kunna räkna med lägre arbetskostnader än det svenska jordbruket. Enligt jordbrukskommitténs uppfattning kan man icke räkna med att det svenska jordbruket på lång sikt skall bli i stånd att genom större skicklighet och insikter hos jordbrukarna eller genom insatser av vetenskapsmännen på växtförädlingens och husdjursavelns område helt utjämna det handikap, som det svenska jordbruket sålunda har på grund av sämre naturliga produktionsförutsättningar m. m."

Som en konsekvens härav uttala i en reservation[1]) kommitténs båda nationalekonomer, professorerna E. Lundberg och I. Svennilson, att vid förkrigstidens prisrelationer den samhällsekonomiska vinsten av en minskning i jordbruksproduktionens storlek skulle vara väsentlig. I första hand borde man inrikta sig på att genomföra en sammanslagning av mindre jordbruk men också söka få till stånd en nedläggning av åkerareal i sådana fall, då betingelserna för jordbruk på dessa arealer äro synnerligen ogynnsamma.

Så länge vår levnadsstandard var bunden till de ogynnsamma produktionsbetingelserna för det inhemska jordbruket, var Sverige ett fattigt land. De med industrialiseringen framväxande nya näringarna ha visat en högre produktivitet, och genom import har även en förbättring av livsmedelsförsörjningen möjliggjorts.

---

[1]) D:o, Del II, SOU 1946:46, sid. 512 o. f.

B. LOKALA OLIKHETER PÅ EFTERFRÅGESIDAN

Internationella jämförelser

I det föregående avsnittet ha vi funnit, att tillgången på jord företer mycket stora lokala olikheter i såväl kvalitativt som kvantitativt hänseende. Av jordens landareal beräknas endast 7 proc. lämpade för jordbruk liksom endast 5 proc. av världshaven ha tillräckligt djurliv för att fiske skall löna sig. Även mellan de för jordbruk (liksom fiske) lämpade områdena föreligga stora kvalitativa olikheter i anslutning till klimat, topografi och jordmån, varigenom framför allt för växternas vidkommande en utpräglat lokal begränsning åstadkommes.

De kvantitativa olikheterna å andra sidan kunna uttryckas som förhållandet mellan folkmängd och för jordbruk lämpad jord, varvid de med jordtillgången sammanhängande lokala olikheterna i livsmedelsproduktionen per invånare skärpas genom att en rad tätbefolkade länder med väl utvecklat näringsliv sysselsätta endast en mindre del av arbetskraften (och kapitalet) inom jordbruket.

De stora lokala olikheterna i tillgången på jord medföra sålunda för de olika länderna högst olikartade förutsättningar för livsmedelsproduktionen och detta ifråga om produktionens såväl storlek som sammansättning. Det gäller nu att undersöka i vad mån även efterfrågan på jordens produkter uppvisar lokala olikheter. I inledningskapitlet framhölls, att som regel faktorerna på efterfrågesidan förete betydande internationella olikheter gällande konsumenternas såväl relativa värderingar som köpkraft. Dessa olikheter i efterfrågan kunna i vissa fall sammanfalla med variationerna på tillgångssidan och därmed mer eller mindre utjämna dessa, i andra fall däremot gå i motsatt riktning och öka förutsättningarna för internationellt varubyte. Ett exempel på förstnämnda fall utgöra de variationer i efterfrågan, som innebära en anpassning till tillgången på produktionsfaktorer. Till en del är detta ett utslag av efterfrågans normala reaktion inför priset. De produktionsfaktorer, av vilka tillgången är riklig, bli relativt billiga och därmed föremål för en ökad efterfrågan. I stor utsträckning äro emellertid olikheterna i efterfrågefunktionerna inom de olika länderna utan samband med vederbörande lands produktionsförutsättningar, och detta gäller särskilt de många behov, som tillkomma genom stigande civilisation och levnadsstandard och som bli i

så olika grad täckta beroende på de stora internationella olikheterna i köpkraft. Dessa olikheter i efterfrågan kunna i ett fall rikta sig mot produktionsfaktorer på vilka tillgången är stor, men i ett annat fall öka knappheten på en redan förut endast mycket sparsamt förekommande faktor.

Vad nu speciellt beträffar den efterfrågan, som härleder sig ur människans behov av föda, företer den mycket stora lokala olikheter ifråga om såväl storlek (per inv.) som inriktning. Människan behöver föda för tre ändamål, nämligen för att uppehålla livsfunktionerna, för att producera energi och för att uppföda sin avkomma. Vad först beträffar den näring, som åtgår för livsfunktionernas uppehållande, brukar den anslås till ungefär 1.000 kalorier per dag.[1]) Är tillförseln av föda mindre, råkar individen snart i ett läge, då på grund av svält organismen icke längre kan fungera. Å andra sidan brukar vad som erhålles utöver 1.000 kalorier per dag betecknas som produktiv kaloriförbrukning och disponeras av kroppen för alstrandet av den energi, som den dagliga sysselsättningen kräver. Viktigast äro här de första hundratalen kalorier över det kritiska 1.000-strecket, varefter så småningo en mättnadspunkt nås, så att icke mycket mera vinnes, när kaloriförbrukningen går över 3.000 (produktiv förbrukning 2.000).

De här nämnda siffrorna äro endast ungefärliga medeltal, och bakom dem dölja sig betydande individuella och lokala olikheter. Sålunda beror den kalorimängd, som åtgår för att hålla uppe kroppstemperaturen, av klimatet, bostadens beskaffenhet, klädedräkten, graden av utomhusvistelse m. m. På samma sätt varierar energiåtgången med arbetets art, arbetstidens längd o. dyl. Av betydelse är härvid den nedgång i kaloribehovet, som industrialiseringen medfört.[2]) Denna har nämligen flyttat arbetet inomhus, förkortat arbetsdagen, ersatt kroppsarbetet med maskindrift och kraftigt utvidgat de yrkesgrupper, som ha stillasittande arbete (kontor o. dyl.), möjliggjort bättre bostäder, uppvärmning och beklädnad, genom ett väl utvecklat kommunikationsväsen minskat behovet att färdas till fots o. s. v. Tendenserna i motsatt riktning äro obetydliga, men kanske

---

[1]) Svärdström, K. F., Livsmedelskris och politisk blockbildning, Ekonomisk Revy nr 5, 1947.

[2]) Nutrition, NF, Geneva 1937. Svensk, förkortad upplaga: Näringsfrågan, slutlig rapport avgiven av Nationernas förbunds blandade kommitté för näringsfrågan, Stockholm 1938.

likväl bör nämnas det ökade intresset för sport och utevistelse under fritid liksom den stigande kroppsstorleken. Nativitetsnedgången återigen har minskat näringsåtgången för avkommans uppfödning (amning).

Denna nedgång i kaloribehovet inom industriländerna har emellertid ej medfört någon nedgång i konsumtionen utan tvärtom åtföljts av en stigande kaloriförbrukning. Under det livsmedelsförbrukningen, räknad i torrsubstans, före kriget icke visade några större lokala olikheter utan varierade blott från 246 kg per capita och år för Asien och Afrika till 250 för Sydamerika, 256 för Nordamerika, 260 för Australien och 265 för Europa,[1]) representerade denna föda stora olikheter ifråga om kaloriinnehåll. Sålunda beräknas för Asien den produktiva kaloriförbrukningen[2]) före kriget ha uppgått till endast 1.100 per individ och dag mot 1.900 i Europa och Amerika och mer än 2.000 i de västeuropeiska industriländerna.[3]) För Sverige uppgick den 1936/38 till drygt 2.200, en siffra dubbelt så hög som Asiens.[4])

Den över hela jordklotet någorlunda lika stora livsmedelsförbrukningen mätt i torrsubstans avslöjar sålunda betydande lokala olikheter återspeglande levnadsstandarden, när man övergår till att mäta födans kaloriinnehåll. De bäst ställda länderna ha per invånare en produktiv kaloriförbrukning mer än dubbelt så stor som de sämst ställda. Ännu större bli emellertid olikheterna, om man går vidare och tager hänsyn icke blott till kaloriinnehållet utan också till halten av vitaminer, mineralsalter o. dyl. Den moderna födoämnesläran har visat, att kroppen har behov icke blott av energialstrande föda (vars effekt mätes i kalorier) utan också av skyddsämnen rika på vitaminer och mineralsalter för att säkerställa ett optimum av hälsa, kroppsutveckling och motståndskraft mot sjukdomar. För livsmedelsförsörjningen gäller med andra ord ej blott ett kvantitets- utan också ett kvalitetsproblem. För liten tillförsel av kalorier leder som nämnts till svält, men under-

---

[1]) Pearson, F. A., and Harper, F. A., The World's Hunger, svensk övers. Världshungern, Stockholm 1947. Tab. 8, sid. 22.

[2]) Den totala kaloriförbrukningen minskad med 1.000 motsvarande vad som åtgår för livsfunktionernas uppehållande.

[3]) World Food Situation 1946, Off. of Foreign Agricultural Relations, U. S. Department of Agriculture, Washington 1946. Medeltal för 1933/34—1937/38.

[4]) Juréen, a. a., manuskripttabell.

skott på skyddande födoämnen förorsakar bristsjukdomar trots riklig tillförsel av kalorier.

Nu förhåller det sig emellertid så, att skyddsämnena som regel representera betydligt dyrare kalorier än de huvudsakligen energialstrande livsmedlen. Till stor del går skiljelinjen här mellan animalisk och vegetabilisk kost. Den sistnämnda representerar i stort sett billiga kalorier i form av framförallt spannmål, människans utan jämförelse viktigaste livsmedel, men också vegetabiliskt fett och socker. Den animaliska kosten däremot i form av mjölk och olika mejeriprodukter, kött, ägg, fisk m. m. representerar dyrbara kalorier men innehåller samtidigt rikligt med skyddsämnen. Samma är fallet med en del dyrbarare vegetabilier såsom frukt och grönsaker.

En viss uppfattning om födans kvalitet kan man sålunda erhålla genom att undersöka storleken av det animaliska inslaget. Till en början skall då framhållas, att de animaliska produkterna utgöra en ganska liten del av världens livsmedelsförsörjning. I torrsubstans räknat uppgick före kriget för hela världen den genomsnittliga förbrukningen av föda till något över 250 kg per individ. Härav utgjordes 185 kg av spannmål, 45 kg av andra vegetabilier samt endast 23 kg av animaliska produkter, varav 11 kg mjölk (jämte produkter därav), 10 kg kött, 1 kg fisk och 1 kg ägg. Vegetabilierna dominerade därmed till 91 proc., och på animalierna kommo endast 9 proc.[1])

Räknar man i kalorier blir animaliernas andel större, men den stannar ändock så lågt som vid 20 proc.[2]) Denna konsumtion är mycket ojämnt fördelad. I Asien utgöra sålunda animalierna endast 5—8 proc. av kosten och i Afrika 10 proc. För Sydamerika är däremot andelen 20—30 proc., för Europa 25, för Nordamerika 30—35 och för Australien 40—50 proc. Även kan nämnas, att inom Europa stora olikheter råda, så att för de i väster och nordväst belägna länderna animaliernas andel är mer än dubbelt så hög som för resten av Europa. Vi konstatera sålunda en mycket låg förbrukning av anima-

---

[1]) Världshungern, sid. 24.

[2]) Rapport till Third Session FAO Conference Geneva 25 aug. 1947, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Livestock Products Review, Part I, Meat Products (C47/13 stenc.). Beräkningarna innefatta ej fisk och ägg, vilka ju spela en ganska underordnad roll bland animalieprodukterna, och avse förkrigsläget.

lier i Asien och Afrika och en mycket hög i Nordvästeuropa, Nordamerika och Australien.

En kvalitativ förbättring av födan äger emellertid rum icke blott genom ökad förbrukning av animalier utan också genom att frukt och grönsaker få större utrymme. Vill man taga hänsyn härtill liksom till att i konsumtionen ingå icke blott närings- utan också njutningsmedel, finner man en gemensam nämnare endast i värdet av de förbrukade produkterna. En bild av levnadsstandardens höjd ger därvid redan den s. k. livsmedelsprocenten, alltså livsmedelskostnadernas andel av hushållsbudgeten. Ett mycket omfattande undersökningsmaterial föreligger i detta hänseende från en mängd länder, och det ger i stort samma bild, nämligen vid stigande välstånd en sjunkande livsmedelsprocent och samtidigt en förbättring av födan, till en början kvantitativt men därefter allt mera kvalitativt. Från de svenska undersökningarna kan nämnas, att 1932/33 i vårt land följande del av inkomsten användes för inköp av jordbruksprodukter: lantarbetare 41 proc., arbetare 26 proc., lägre tjänstemän 22 proc. och medelklassen 13 proc. Medtagas såväl födo- som njutningsämnen varierade andelen från 52 proc. för lantarbetarna till 23 proc. för medelklassen.[1]) Funnes undersökningar för högre inkomstskikt, skulle ännu lägre siffror erhållas. Från Förenta Staterna finnas sålunda uppgifter avseende år 1929[2]), enligt vilka livsmedelsprocenten varierade från 50 för den lägsta inkomstklassen ned till 2 proc. för den högsta. I förstnämnda fall utgjorde medelinkomsten 211 doll. och i sistnämnda 25.100. Trots den sjunkande livsmedelsprocenten voro i dollars räknat livsmedelsutgifterna per person mer än femdubbelt högre i den högsta inkomstklassen, nämligen 550 doll. mot 105 i den lägsta klassen. För hela landet var livsmedelsprocenten nämnda år 21 och förbrukningen 163 doll. per inv.

Efterfrågan på livsmedel varierar emellertid ej blott mellan de olika inkomstklasserna inom ett land utan också de olika länderna emellan. Enligt av Clark sammanställda uppgifter[3]) varierade sålunda

[1]) Wahlfisk, K. O., Livsmedelskonsumtionen inom olika socialklasser, familjetyper och landsdelar. Ingår som kap. 7 i a. a. av Juréen.

[2]) Ur America's Capacity to Consume, sid. 87—88. Uppgifterna anförda av Colin Clark i The Economics of 1960, sid. 42 (tab.).

[3]) Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, tab. sid. 249. De konsumerade kvantiteterna äro omräknade till värden på basis av priser, som 1925—1934 betalades till de amerikanska producenterna.

värdet av livsmedelsförbrukningen per invånare före kriget från 16 doll. i ett fattigt land som Kina och 22—23 doll. i länder som Japan och Sovjetunionen upp till 50—60 doll. för de nordvästeuropeiska industriländerna och Förenta Staterna samt nådde för de "nya" jordbruksländerna värden på 70—90 doll. per inv.[1]) Uppgifterna innefatta endast näringsmedel. Hade njutningsmedlen medtagits, skulle säkerligen differenserna ha blivit ännu mera utpräglade.

Vi kunna sålunda konstatera mycket stora lokala olikheter i efterfrågan på jordbruksprodukter. Å ena sidan ha vi fattiga länder såsom de asiatiska med en efterfrågan, som inskränker sig till billigaste möjliga föda, vilken för stora delar av befolkningen representerar en mycket låg produktiv kaloriförbrukning. Billigast ställer sig som regel den lokala produktionen av spannmål, som också på ett mycket ensidigt sätt dominerar kosten. Till en del måste dock spannmålen hämtas från områden utanför landets gränser, och såsom vi i ett föregående avsnitt kunnat konstatera, utgör riset den enda stora importvaran på livsmedelsområdet för Asiens länder. I övrigt bestämmes livsmedelsförsörjningen i stort sett av de lokala produktionsbetingelserna. Såsom framgår av tab. 71 uppgick år 1937 Asiens import av livsmedel till endast 0,4 doll. per inv. Världsdelen rymmer 53 proc. av världens befolkning, men dess andel av livmedelsimporten uppgick nämnda år till endast 7,5 proc. efter värdet räknat. Denna Asiens import består av relativt billiga produkter. De i tab. 72 sammanställda kvantitetsuppgifterna över livsmedelsimporten utvisa en andel för Asien på 15,5 proc. Kvantitativt är sålunda Asiens andel av världsimporten av livsmedel dubbelt så stor som efter värdet räknat.[2]) Det billiga riset dominerar helt, och 66 proc. av den internationella handeln med denna produkt gå till asiatiska länder. I övrigt äro endast två produkter av nämnvärd betydelse, nämligen socker och fettråvaror med en andel för Asien på resp. 19 och 17 proc. Det rör sig ju i samtliga tre fall om vegetabiliska produkter av typen billiga energialstrare. Av frukt och grönsaker, njutningsmedel och animalier

---

[1]) Det bör observeras att värdena bygga på de förstahandspriser, som producenterna erhålla, och därför ligga mycket lägre än budgetundersökningarnas värden, som återspegla detaljpriserna.

[2]) Kvantitetsberäkningen i tab. 72 avser perioden 1936/38 och omfattar ej samtliga livsmedel, som ingå i 1937 års värdesiffra. Detta torde dock ej nämnvärt påverka jämförelsen.

Tab. 71. Utrikeshandeln med livsmedel inom olika områden 1937
(doll. per inv.)

Område	Import	Export	Balans + —
Industrieuropa[1])	15,2	4,0	— 11,2
Förenta Staterna	7,3	2,0	— 5,3
Summa	12,5	3,3	— 9,2
Kanada	12,7	30,3	+ 17,6
Argentina, Uruguay, Paraguay	3,9	33,2	+ 29,3
Australien	6,1	39,2	+ 33,1
Summa	7,2	33,9	+ 26,7
Övr. Latinamerika	2,1	5,7	+ 3,6
Agrareuropa	1,8	5,7	+ 3,9
Asien (exkl. Sovjetunionen)	0,4	0,9	+ 0,5
Afrika	1,7	3,2	+ 1,5
Sovjetunionen	0,2	0,5	+ 0,3
Summa	0,5	1,1	+ 0,6
Världen	3,0	2,7	— 0,3

Källa: Uppgifterna beräknade ur The Network of World Trade, tab. 2, 3 och 7.
[1]) Storbritannien m. N. Irland, Frankrike, Schweiz, Belgien, Holland, Sverige, Tyskland, Österrike, Tjeckoslovakien och Italien.

är däremot Asiens importandel mycket låg — endast 3—7 proc. på ett område rymmande mer än hälften av världens befolkning.

Liknande är förhållandet med Sovjetunionen samt större delen av Afrika. I förstnämnda land uppgick livsmedelsimporten 1937 till endast 0,2 doll. per inv. och i Afrika till 1,7 doll. Sistnämnda siffra är påverkad av att såväl inom norra som södra delen av världsdelen områden finnas med ett relativt väl utvecklat näringsliv. Siffran är likväl låg i jämförelse med Europa, Amerika och Australien. Sammanfattningsvis kan Asiens, Sovjetunionens och Afrikas ställning inom världshandeln med livsmedel karakteriseras av att dessa områden rymma 68 proc. av jordens befolkning men mottaga endast 12 proc. av världsimporten av livsmedel efter värdet räknat och knappt 19 proc av kvantiteten.

Som motsats härtill ha vi industriområdena i Europa och Nordamerika liksom de "nya" jordbruksområdena i Amerika och Australien. Dessa ha genomgående en mycket högre levnadsstandard än

världen i övrigt. Enligt Clarks beräkningar[1]) funnos 1935—1938 sexton länder med en inkomst överstigande 300 doll. per inv. Bland dessa återfinna vi Förenta Staterna och åtta av de tio industriländerna på den europeiska kontinenten, nämligen i nu nämnd ordning Storbritannien, Schweiz, Sverige, Frankrike, Tyskland, Österrike, Holland och Belgien. De båda övriga industriländerna, Italien och Tjeckoslovakien, komma betydligt längre ned på inkomstskalan. Över 300-strecket ligga vidare Nya Zeeland och Australiska statsförbundet, Kanada, Argentina och Uruguay samt inom Europa Danmark (inkl. Island) och Eire. Som jämförelse kan nämnas att enligt samma beräkning medelinkomsten för Agrareuropas länder uppgår till 100—150 doll., för Sovjetunionen till omkring 100 och för Kina till knappt 50 doll.

De sexton länderna med en medelinkomst överstigande 300 doll. motsvara som synes just de europeiska och amerikanska industriområdena samt de amerikanska och australiska jordbruksexportörerna inom de tempererade produktionsbältena, tidigare karakteriserade som rika på naturtillgångar och med en medelmåttig kapitalutrustning. Förbrukningen av närings- och njutningsmedel är inom dessa områden stor — det har redan i annat sammanhang nämnts att den för de nordvästeuropeiska industriländerna och Förenta Staterna uppskattas till 50—60 doll. (förstahandspris 1925—1934) per inv. och år och för de nämnda jordbruksländerna till 70—90 doll. Som jämförelse kan nämnas, att med den vid beräkningarna använda prisnivån 60 doll. anses motsvara en fullgod (optimal) kost. Inom dessa områden kommer befolkningen i stort sett upp till denna siffra. Det betyder icke endast en hög kaloriförbrukning (omkring 3.000 per dag eller mer) utan också en hög kvalitet på födan. De billiga, energialstrande vegetabilierna och då i främsta rummet spannmålen ha ersatts med värdefulla skyddsämnen, och inslaget av animalier är stort. Förhållandet kan belysas av att i kinesens knappa kost ingå 228 kg spannmål per år mot endast 149 kg i tyskens diet och 90—100 kg i engelsmannens. Å andra sidan är kinesen praktiskt taget utan mjölk och smör, under det tyskens årskonsumtion uppgår till 123 kg mjölk och 9 kg smör och

[1]) Clark, Colin, The Economics of 1960, tab. efter text. Som vanligt räknar härvid Clark i dollars med en köpkraft motsvarande genomsnittet för 1925—1934. En dylik dollar definieras som I. U. (international unit). Vid den ovannämnda inkomstberäkningen utgår han från 2.500 timmars arbete per år.

Tab. 72. Världsimporten av livsmedel 1936/38 (årsmedeltal i 1.000 ton)

Område	Spannmål	Frukt[1])	Animalier	Fettråvaror	Njutningsmedel	Socker	Summa
A. Kvantitet							
Storbritannien	10.258	1.925	2.624	2.444	577	2.340	20.168
Sverige	223	92	7	463	69	8	862
Övr. Industrieuropa[2])	13.079	2.257	752	5.650	2.589	823	25.150
Industrieuropa	23.560	4.274	3.383	8.557	3.235	3.171	46.180
Agrareuropa	3.681	352	64	1.720	273	424	6.514
Europa	27.241	4.626	3.447	10.277	3.508	3.595	52.694
Förenta Staterna	1.912	1.467	239	1.458	1.198	3.605	9.879
Övr. Amerika	2.994	830	136	451	161	1.515	6.087
Amerika	4.906	2.297	375	1.909	1.359	5.120	15.966
Asien	7.486	554	280	2.520	177	2.150	13.167
Afrika	1.287	214	106	217	236	534	2.594
Australien	197	72	21	83	51	86	510
Sovjetunionen	92	31	53	9	28	—	213
Världen	41.209	7.794	4.282	15.015	5.359	11.485	85.144
B. Procenttal							
Storbritannien	24,9	24,7	61,3	16,3	10,8	20,4	23,7
Sverige	0,6	1,2	0,1	3,1	1,3	0,0	1,0
Övr. Industrieuropa[2])	31,7	28,9	17,6	37,6	48,3	7,2	29,5
Industrieuropa	57,2	54,8	79,0	57,0	60,4	27,6	54,2
Agrareuropa	8,9	4,5	1,5	11,5	5,1	3,7	7,7
Europa	66,1	59,3	80,5	68,5	65,5	31,3	61,9
Förenta Staterna	4,6	18,8	5,6	9,7	22,4	31,4	11,6
Övr. Amerika	7,3	10,7	3,2	3,0	3,0	13,2	7,1
Amerika	11,9	29,5	8,8	12,7	25,4	44,6	18,7
Asien	18,2	7,1	6,5	16,8	3,3	18,7	15,5
Afrika	3,1	2,8	2,5	1,4	4,4	4,7	3,0
Australien	0,5	0,9	0,5	0,6	0,9	0,7	0,6
Sovjetunionen	0,2	0,4	1,2	0,0	0,5	—	0,3
Världen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Källa: Uppgifterna sammanställda ur Annuaire international de statistique agricole, tab. 133—192, 198—208. De omfatta samtliga livsmedel, som ingå i Internationella lantbruksinstitutets statistik. [1]) Inkl. grönsaker. [2]) Frankrike, Schweiz, Belgien, Holland, Tyskland, Österrike, Tjeckoslovakien och Italien.

en engelsman i den högsta inkomstklassen (10 proc. av befolkningen) förbrukar 177 kg mjölk och 16 kg smör. En kines får nöja sig med mindre än 6 kg kött och fisk årligen mot 61 kg för en tysk och 93 kg för den välsituerade engelsmannen. Kinesens fruktkonsumtion stannar vid knappt 7 kg mot tyskens 43 o. s. v.[1])

Inom det ovannämnda området, ungefärligen motsvarande de sexton länder i vilka medelinkomsten överstiger 300 doll., förefinnes sålunda per invånare räknat en efterfrågan på livsmedel, som är betydligt större än inom övriga delar av världen. Den är dessutom i hög grad inriktad på de högre kvaliteterna och representerar därmed en mycket betydande del av världskonsumtionen av animalier liksom också av dyrbarare frukt och grönsaker.

Mot denna stora efterfrågan på livsmedel står för de ovannämnda jordbruksländernas vidkommande en ännu mycket större produktion. Sålunda kan nämnas, att för Nya Zeeland livsmedelsproduktionen är 165 proc. större än den inhemska förbrukningen, för Danmark 93 proc., för Australiska statsförbundet 64 proc., för Argentina 33 proc. och för Kanada 17 proc. större.[2]) Inom dessa länder medför sålunda den stora förbrukningen av livsmedel en partiell utjämning av den stora tillgången och föranleder icke någon import ifråga om de produkter, som ligga inom resp. lands produktionsprogram. Eftersom länderna ifråga äro belägna inom det kalltempererade produktionsbältet, uppstår däremot importbehov ifråga om den del av efterfrågan, som riktar sig mot produkter från de varmtempererade och tropiska produktionsbältena. Medan den inhemska produktionen tillgodoser behovet av framförallt spannmål och animalier kommer importbehovet huvudsakligen att gälla njutningsmedel och socker (tropiska produkter), vegetabiliska fettråvaror och sydfrukter samt sådan spannmål, som ligger utanför produktionsprogrammet, t. ex. ris. Såsom framgår av tab. 72 når sålunda Australien endast ifråga om njutningsmedel och frukt upp till 0,9 proc. av världsimporten, och närmast följer socker med 0,7 proc. De båda sistnämnda varugrupperna (frukt och

---

[1]) Ur specialundersökningar för resp. länder. Uppgifterna sammanställda av Colin Clark i tab. sid. 41, The Economics of 1960. För Storbritannien finnas två konsumtionssiffror avseende vardera 10 proc. av befolkningen belägna i botten resp. toppen på inkomstskalan.

[2]) Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, tab. sid. 249. Såväl produktion som konsumtion mätt i 1925—1934 års priser.

socker) utgöra de viktigaste inslagen i Kanadas import, som härav erhåller 3,9 resp. 3,5 proc. av världsimporten. För Argentina jämte Uruguay och Paraguay slutligen representera sydfrukter och njutningsmedel de viktigaste varugrupperna inom importen.

Den höga levnadsstandard, som råder i dessa "nya" länder, medför att importen av livsmedel per invånare räknat blir ganska betydande, trots att den i stort sett begränsas till varmtempererade och tropiska produkter. Såsom framgår av tab. 71 uppgick den 1937 till ett värde av 7,2 doll. per inv. mot endast 0,5 doll. för Asien, Sovjetunionen och Afrika. Då emellertid dessa jordbruksländer äro glest befolkade och tillsammans år 1937 räknade endast 37,5 milj. inv. eller mindre än 2 proc. av världens befolkning, kommer deras livsmedelsimport att väga ganska lätt inom världshandeln med dessa produkter. Den representerade nämnda år endast 4,2 proc. av världsimporten av närings- och njutningsmedel efter värdet räknat.

Industrieuropa och Förenta Staterna

Av en helt annan betydelse för världshandeln med livsmedel blir den stora efterfrågan per invånare inom de europeiska och nordamerikanska industriområdena. Dels rör det sig nämligen härvid om tätbefolkade länder, vilkas höga befolkningssiffror ge en mycket stor total efterfrågan på livsmedel, dels är som regel den inhemska livsmedelsproduktionen otillräcklig, varför efterfrågan måste tillfredsställas genom import icke blott ifråga om tropiska och varmtempererade produkter utan i icke obetydlig utsträckning också ifråga om de kalltempererade, som ligga inom industriländernas eget produktionsprogram. Härvid föreligger emellertid en betydande skillnad mellan det nordamerikanska och det europeiska industriområdet. Det förstnämnda tillföres stora mängder livsmedel från kalltempererade och till en del också varmtempererade jordbruksdistrikt utan att produkterna behöva passera någon landgräns och därmed falla inom utrikeshandelns område. Detta sammanhänger ju med Förenta Staternas storlek. I Europa däremot falla som regel även kortare transporter, t. ex. från Danmark och Holland till Storbritannien, under den utrikes handeln. Förhållandet återspeglas i att (tab. 71) Förenta Staternas livsmedelsimport 1937 endast uppgick till 7,3 doll. per inv., en siffra endast obetydligt högre än de "nya" ländernas, medan för

Industrieuropa motsvarande värde var mer än dubbelt så högt eller 15,2 doll. per inv.

En bild av de olika ländernas självförsörjningsgrad på livsmedelsproduktionens område ge Clarks förutnämnda beräkningar. [1]) Av dessa framgår att vid mitten av 1930-talet Storbritannien var det land, som för sin livsmedelsförsörjning stod i största beroendet av importen. Den inhemska produktionen motsvarade blott 39 proc. av konsumtionen. På långt avstånd följde Belgien med 74 proc., och på tredje plats kom Schweiz med 81 proc. I en tät klunga följde så Tyskland och Frankrike med i båda fallen 91 proc., Förenta Staterna med 92, Sverige med 96 och Tjeckoslovakien med 98 proc. Sistnämnda siffra gällde också Japan, det enda industrilandet utanför Europa och Nordamerika. Därmed äro nämnda samtliga i Clarks tabeller ingående länder, som uppvisa minus i livsmedelsförsörjningen, och de utgöras av nio av världens tolv industriländer. De övriga äro Holland, Italien och Österrike, varav endast det förstnämnda landet ingår i tabellen och visar en livsmedelsproduktion, som med 3 proc. överstiger konsumtionen. Det holländska näringslivet har ju också ett starkt inslag av trädgårdsodling.

Som synes bygga de europeiska och nordamerikanska industriområdena en icke obetydlig del av sin livsmedelsförsörjning på import. Denna kommer givetvis att i första hand bestå av tropiska och varmtempererade produkter, vilka i regel ligga utanför resp. länders produktionsprogram. Industriområdena kräva emellertid en stor tillförsel jämväl av de livsmedel, som framställas inom det kalltempererade produktionsbältet. Trots intensiv brukning omöjliggör den lilla tillgången av jord per invånare en tillräcklig produktion ens av de livsmedel, som enligt vad vi sett utgöra huvudprodukterna inom dessa områden, nämligen animalier jämte grönsaker och frukt. I ännu mycket mindre utsträckning kan t. ex. spannmålsbehovet fyllas. Som nämnts ske transporterna av dess kalltempererade produkter för det nordamerikanska områdets vidkommande som regel ej över landgränser, vilket däremot vanligen är fallet inom det europeiska industriområdet.

Sammansättningen av livsmedelsimporten till Industrieuropa och Förenta Staterna belyses närmare i tab. 72, vars kvantitetsuppgifter omfatta samtliga livsmedel, som ingå i Internationella lantbruksinsti-

[1]) Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, tab. sid. 249.

tutets statistik. För att börja med produkter från i huvudsak det kalltempererade området, mottog Industrieuropa som synes 1936/38 icke mindre än 79 proc. av världsimporten av animalier och 57 proc. av spannmålsimporten. För Förenta Staternas vidkommande voro motsvarande tal endast knappa 6 resp. 5 proc. Övergå vi till varmtempererade och tropiska produkter, blir olikheten mellan de båda områdenas importandelar betydligt mindre. Av fettråvarorna gå sålunda 57 proc. till Industrieuropa mot 10 proc. till Förenta Staterna. Den sistnämnda siffran blir för övrigt större, om kvantiteterna omräknas till råvara, eftersom Förenta Staternas import till huvuddelen sker i form av olja, under det Europa främst mottager oljehaltiga frön och frukter. Ifråga om frukt, huvudsakligen varmtempererade och tropiska produkter, utgjorde Industrieuropas andel av världsimporten före kriget 55 proc. mot 19 proc. för Förenta Staterna, och ifråga om de tropiska njutningsmedlen var skillnaden ännu mindre eller 60 proc. för Industrieuropa och 22 proc. för Förenta Staterna. Vad slutligen sockerimporten beträffar, var Förenta Staternas importandel rentav den större och uppgick till 31 proc. mot 28 för Industrieuropa. Detta sammanhänger emellertid med ett tidigare redan omnämnt förhållande, nämligen att sockret för Förenta Staterna representerar en tropisk produkt (rörsocker), under det vitbetan faller inom det europeiska produktionsprogrammet och för en rad länder ger en inhemsk om också med många skyddsåtgärder omgärdad sockerproduktion.

Sålunda kan konstateras, att Industrieuropa 1936/38 mottog icke mindre än 54 proc. av världshandeln med livsmedel och att dess importandel inom varje huvudgrupp med undantag för sockret översteg 50 proc. Av de 85 milj. ton livsmedel, som under denna period årligen gingo i internationell handel, voro icke mindre än 46 milj. ton destinerade till de tio industriländerna i Europa. Därvid stod Storbritannien som ensam mottagare av 20 milj. ton. Denna Industrieuropas livsmedelsimport hade på grund av sitt stora inslag av dyrbarare produkter som animalier, frukt och grönsaker samt njutningsmedel ett högt värde per viktenhet. Efter värdet räknat utgjorde områdets andel av världsimporten av livsmedel (1937) 60 proc. mot som nämnts 54 proc. efter kvantiteten räknat.

Förenta Staterna mottog icke fullt 12 proc. av världsimporten av livsmedel 1936/38 med höga andelar på omkring 20—30 proc. för

Tab. 73. Överskott och underskott i handeln med livsmedel inom olika områden 1936/38 (1.000 ton)

Område	Spannmål	Frukt[1])	Animalier	Fettråvaror	Njutningsmedel	Socker	Summa	Milj. doll. 1937
Industrieuropa[2])	— 21.972	— 2.890	— 2.565	— 7.803	— 2.907	— 2.185	— 40.322	— 2.847
Förenta Staterna	+ 1.582	— 872	— 161	— 1.090	— 990	— 3.546	— 5.077	— 701
Övr. Amerika . .	+ 12.682	+ 1.873	+ 1.000	+ 2.024	+ 1.562	+ 3.434	+ 22.575	+ 1.064
Agrareuropa . . .	+ 1.043	+ 800	+ 1.095	— 1.132	+ 52	— 319	+ 1.539	+ 611
Asien	+ 2.746	+ 624	— 49	+ 5.136	+ 568	+ 1.126	+ 10.151	+ 530
Australien	+ 2.791	+ 151	+ 828	+ 147	— 25	+ 1.334	+ 5.226	+ 338
Afrika	+ 270	+ 546	+ 35	+ 2.779	+ 1.894	+ 242	+ 5.766	+ 223
Sovjet	+ 1.231	— 27	— 37	+ 98	— 21	+ 137	+ 1.381	+ 49
Världen	+ 373	+ 205	+ 146	+ 159	+ 133	+ 223	+ 1.239	— 733

Källa: Uppgifterna bygga ifråga om kvantitetsuppgifterna på Annuaire international de statistique agricole 1939—40, tab. 133—192, 198—208 och beträffande värdesiffrorna på The Network of World Trade, tab. 2, 3 och 7. [1]) Inkl. grönsaker. [2]) Storbritannien m. N. Irland, Frankrike, Schweiz, Belgien, Holland, Sverige, Tyskland, Österrike, Tjeckoslovakien och Italien.

tropiska och varmtempererade produkter som socker, njutningsmedel och frukt och i motsats härtill endast 5—6 proc. för spannmål och animalier. Liksom ifråga om den europeiska importen gäller, att efter värdet räknat importandelen blir större, nämligen i detta fall drygt 15 proc. år 1937.

Tillsammans mottogo Industrieuropa och Förenta Staterna 1936/38 årligen 56 milj. ton livsmedel motsvarande två tredjedelar av världsimporten. Efter värdet räknat var deras andel (1937) ännu högre eller drygt 75 proc. Dessa områden rymma endast 18 proc. av världens befolkning.

I ett tidigare sammanhang, då de lokala olikheterna på tillgångssidan behandlades, belystes med såväl kvantitets- som värdesiffror livsmedelsexporten från olika områden. Det kan nu vara av intresse att sammanställa dessa uppgifter med de ovannämnda importuppgifterna för att därmed erhålla en bild av varuströmmarna på livsmedelsområdet. Detta har skett i tab. 73, som för olika delar av världen visar förekomsten av över- och underskott i handeln med livsmedel såväl kvantitativt som värdemässigt.

Först och främst kanske bör anmärkas, att för världen som helhet

dessa balanser givetvis taga ut varandra. Likväl visar vår tabell ifråga om kvantiteterna exportöverskott för samtliga varugrupper men tvärtom importöverskott för den totala värdesiffran. Detta är ett genomgående drag för internationell statistik. Fullständigare uppgifter gå nämligen att erhålla från det i regel mindretal länder, som exportera en vara, än från det flertal, som importera den. Skillnaden är dock icke stor — för hela världshandeln med livsmedel uppgår den som synes till 1,24 milj. ton, vilket betyder att av exportens 86,38 milj. ton en bråkdel på 1,4 proc. ej återfinnes i importstatistiken. Störst är differensen för animalierna, där den uppgår till 3,3 proc., något som sammanhänger med svårigheten att ge riktig vikt åt den i stycketal angivna handeln med levande djur.

Vad återigen angår det importöverskott, som uppstår vid värdeberäkningar, beror detta på att i handelsstatistiken värdet vid gränsen noteras. Exportvärdena räknas sålunda fob men importvärdena cif, och världen som helhet erhåller ett importöverskott motsvarande fraktkostnaderna i vidaste bemärkelse för den internationella handeln. Enligt NF:s beräkningar uppgingo transportkostnaderna för världens utrikeshandel år 1938 till 12 proc. av exportens värde.[1]) Det stämmer ganska väl härmed, att tabellens importöverskott på 733 milj. doll. motsvarar 12,9 proc. av livsmedlens exportvärde, vilket nämnda år uppgick till 5.669 milj. doll.

Av tab. 73 framgår nu, att vare sig man räknar i kvantitet (1936/38) eller i värde (1937) ha endast två områden, nämligen Industrieuropa och Förenta Staterna, en nettoimport av livsmedel. Skillnaden mellan de båda områdena är dock stor. För Industrieuropa uppgår denna nettoimport enligt tab. 71 till 11,2 doll. per inv. mot 5,3 för Förenta Staterna. Kvantitativt är differensen ännu större, i det livsmedelsimporten i förra fallet uppgår till 159 kg per inv. mot 38 kg i sistnämnda. Som synes (tab. 73) gäller Industrieuropas importöverskott samtliga varugrupper, medan Förenta Staternas begränsar sig till de varmtempererade och tropiska produkterna. Ifråga om spannmål har Förenta Staterna däremot exportöverskott, och handeln med animalier är så obetydlig, att man kan bortse från den.

Till det stora underskottsområdet Industrieuropa (40 milj. ton) och i mindre utsträckning Förenta Staterna (5 milj. ton) gå livsmedelstransporterna från överskottsområdena inom övriga delar av

[1]) The Network of World Trade, sid. 16.

världen. En stor skillnad föreligger i sistnämnda hänseende mellan å ena sidan de jordrika "nya" länderna inom de tempererade produktionsbältena och å andra sidan de tätbefolkade tropiska områdena. I förra fallet blir det tillgängliga exportöverskottet trots hög inhemsk förbrukning stort per invånare räknat, i senare fallet litet trots låg levnadsstandard och livsmedelskonsumtion. Sålunda levererade 1937 Australien (tab. 71) ett exportöverskott på 33 doll. per inv., Kanadas uppgick till 18 doll., och för de icke-tropiska jordbruksländerna i Sydamerika (Argentina, Paraguay och Uruguay) var siffran 29 doll. per inv. För samtliga dessa jordrika länder inom det tempererade produktionsbältet uppgick exportöverskottet 1937 till i genomsnitt 27 doll. per inv. Som motsats härtill stå de tropiska jordbruksländerna i Sydamerika med ett exportöverskott på 5 doll. per inv., Afrika med 1,5 och Asien med 0,5 doll. per inv. För Afrikas vidkommande nå de nordliga och sydliga delarna av landet upp till ett exportöverskott på 2,6 doll. per inv., och för Asien representerar Sydostasien den högsta siffran med 1,6 doll. i exportöverskott per inv. Agrareuropas exportöverskott var något högre eller 3,9 doll. per inv.

I övrigt ger tab. 73 upplysning om vilka områden som leverera de olika livsmedlen till Industrieuropa och Förenta Staterna. Den dominerande spannmålsleverantören är som synes Amerika, medan animalierna komma från Agrareuropa, Sydamerika och Australien. Största exportören av fettråvaror är Asien, men också Amerika och Afrika äro av betydelse. De båda sistnämnda världsdelarna ge de största exportöverskotten av njutningsmedel med Asien på tredje plats. Den störste sockerexportören är Mellanamerika närmast följt av Australien och Asien. Vad slutligen frukten beträffar, kommer det största exportöverskottet från Amerika, varefter i nu nämnd ordning följa Agrareuropa, Asien och Afrika.

Slutligen kan nämnas att av Industrieuropas och Förenta Staternas sammanlagda importöverskott på 45 milj. ton (1936/38) till ett värde av 3.550 milj. doll. (1937) den störste leverantören var övriga Amerika. Dess andel uppgick till bortåt halva kvantiteten (48 proc.) men utgjorde blott 38 proc. av värdet. Närmast följde Asien med 22 proc. av kvantiteten och 19 proc. av värdet och Afrika med 12 resp. 8 proc. Även Sovjetunionens export visade en högre kvantitativ andel eller 3 proc. mot knappt 2 proc. av värdet. Motsatt var förhållandet för Australien, vars exportöverskott representerade 11 proc. av kvan-

titeten och 12 proc. av värdet, samt framförallt för Agrareuropa, vars kvantitativa andel på blott 3 proc. motsvarades av en värdemässig andel på icke mindre än 22 proc. Värdemässigt var därmed Agrareuropa den näst Amerika största leverantören av livsmedel till världens underskottsområden. I ett tidigare sammanhang ha berörts orsakerna till dessa stora variationer i medelpriset på livsmedelsexporten från olika områden.

Sverige

Sveriges läge ifråga om efterfrågan på livsmedel framgår i stort sett av vad redan anförts om Industrieuropa, varav ju vårt land utgör en del. Ett särdrag utgör dock det nordliga läget, som särskilt för Norrlands vidkommande kräver en stor kaloriförbrukning vid utearbete, något som återspeglas i det stora inslaget av fett fläsk i konsumtionen. Även kan nämnas, att socialstyrelsens levnadskostnadsundersökningar visa en betydligt högre kaloriförbrukning för landsbygds- än för stadshushåll.[1]) Här inverkar icke blott den större utevistelsen för landsbygdens befolkning (jordbruks- och skogsarbete) utan också vad i ett tidigare sammanhang anförts om industrialiseringens tendens att i flera hänseenden minska kaloribehovet, något som ju framförallt får betydelse för stadsbefolkningen.

Den viktigaste faktorn bakom efterfrågan på livsmedel i Sverige var dock den höga levnadsstandard, som vårt land åtnjöt under den nu behandlade perioden 1936/38. Enligt Clarks förutnämnda beräkningar[2]) funnos före kriget (1935/38) sexton länder och däribland Sverige, som nådde över en årsinkomst av 300 doll. per inv. Sveriges siffra var därvid 367 doll. och överträffades endast av åtta länder. En annan beräkning av Clark[3]) utvisar, att vid mitten av 1930-talet livsmedelsförbrukningen i Sverige uppgick till 48 doll. per inv. (mätt i 1925—34 års förstahandspriser), varvid vi lågo i nivå med Storbritannien och Tyskland (49 doll.).

Redan dessa, på grund av sin natur dock endast mycket ungefärliga, internationella beräkningar ge vid handen en hög standard ifråga om

[1]) Wahlfisk, K. O., Livsmedelskonsumtionen inom olika socialklasser, familjetyper och landsdelar (Juréen, a. a., § 7:2).

[2]) Clark, Colin, The Economics of 1960, tab. vid sid. 118.

[3]) Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, tab. vid sid. 249.

livsmedelsförbrukningen i vårt land. De bekräftas av svenska undersökningar. Sålunda uppgick 1936/38 förbrukningen i Sverige[1]) till i genomsnitt 3.215 kalorier per inv. och år. Amerikanska beräkningar över kaloriförbrukningen 1933/34—1937/38 i tjugo europeiska länder[2]) ge icke något land en så hög siffra. Närmast kommer Danmark med 3.200, Schweiz med 3.150 och Finland med 3.100. Det bör dock nämnas, att den amerikanska undersökningen för nämnda period ger Sverige siffran 3.000, varigenom Sverige skulle komma på fjärde plats bland de tjugo europeiska länderna.

Av den svenska totala kaloriförbrukningen på i runt tal 3.200 per inv. motsvara 2.200 vad som i ett tidigare sammanhang betecknats som produktiv kaloriförbrukning. Storleken av denna förbrukning belyses kanske bäst av att före kriget, såsom i ett tidigare sammanhang nämnts, den produktiva kaloriförbrukningen beräknades till endast hälften eller 1.100 per individ och dag i Asien och till 1.900 i Europa liksom också i Nord- och Sydamerika.

Livsmedelsförbrukningen i Sverige är emellertid hög icke blott ur kvantitativ utan också kvalitativ synpunkt. Det har i ett tidigare sammanhang framhållits, att storleken av det animaliska inslaget i kosten utgör ett användbart mått på dess kvalitet. Av den ovannämnda svenska kaloriförbrukningen 1936/38 på 3.215 per inv. och år kommo 1.768 motsvarande 55 proc. på vegetabilierna och sålunda 45 proc. på animalierna. Som jämförelse kan erinras om att tidigare anförts, att animalieinslaget i kalorier räknat före kriget utgjorde 5—8 proc. i Asien, 25 proc. i Europa och endast för Australien nådde upp till en så hög siffra som 40—50 proc. Även ur kvalitativ synpunkt stod sålunda före kriget den svenska livsmedelsförbrukningen i nivå med de bäst situerade länderna. Det har redan i annat sammanhang framhållits, att den svenske konsumenten 1936/38 i genomsnitt fick betala kr. 4:38 pr 10.000 kalorier animalier mot endast kr. 1:35 för samma mängd vegetabilier.[3]) Det betyder att den större delen av konsumtionsutgifterna — enligt olika beräkningar varierande mellan 60 och 73 proc. — går till animalier, under det den mindre delen ger fler kalorier vegetabilier. Härvid äro givetvis ej medräknade njutnings-

[1]) Juréen, a. a., manuskripttabell.

[2]) World Food Situation 1946. U. S. Department of Agriculture. Washington 1946, tab. XXI.

[3]) Juréen, a. a., manuskripttabell.

Tab. 74. Årsförbrukningen per capita i Sverige av vissa livsmedel m. m. 1801—1940

Årligen	Vete kg	Råg kg	Potatis kg	Kaffe kg	Te hg	Socker[1]) kg	Brännvin l	Öl l	Vin l	Tobak kg
1801/10	7	83	28	.	.	0,9	.	.	.	.
1811/20	8	93	61	.	.	1,2	.	.	.	.
1821/30	10	95	155	.	.	1,3	40,0	.	.	.
1831/40	11	98	187	0,6	.	1,7	.	.	.	.
1841/50	12	100	208	0,9	.	2,4	.	.	.	.
1851/60	16	115	240	1,5	.	3,8	12,5	10,5	0,4	0,7
1861/70	18	119	240	1,7	0,08	5,0	9,8	11,0	0,4	0,8
1871/80	24	131	262	2,3	0,11	7,7	11,1	16,8	0,8	1,1
1881/90	35	136	238	3,0	0,18	10,6	7,5	21,8	0,6	1,1
1891/00	51	125	233	4,1	0,35	16,1	7,4	23,4	0,7	1,3
1901/10	66	117	253	5,9	0,40	23,0	7,2	24,4	0,6	1,5
—										
1921/30	92	80	171[2])	6,8	0,60	37,0	4,4	23,9	0,7	1,4
1931/40	103	56	158[2])	7,6	0,80	48,8	4,4	23,7	0,9	1,4

Källa: Uppgifterna för åren 1801—1910 äro hämtade från Betänkande i utvandringsfrågan av G. Sundbärg (emigrationsutredningens huvudbetänkande), sid. 87. För efterföljande år ha siffrorna för vete, råg och potatis beräknats inom Livsmedelskommissionen, medan övriga hämtats ur Statistisk årsbok 1946, tab. 181. [1]) Råsockervärde. [2]) Avser nettokonsumtionen och ej direkt jämförlig med tidigare siffror, som avse en bruttokonsumtion innefattande även utfodring m. m.

medlen, vilka ju äro av vegetabiliskt ursprung och intaga ett betydande utrymme i den svenska konsumtionen. Njutningsmedel i form av kaffe, te, kakao, tobak, kryddor och drycker motsvarade 1936/38 ett konsumtionsvärde av icke mindre än 703 milj. kr. eller nästan lika mycket som samtliga vegetabilier.

I hur gör grad denna stora och på hög kvalitet inriktade livsmedelsförbrukning i Sverige är en följd av industrialiseringen och den i samband härmed höjda levnadsstandarden framgår av en jämförelse med förhållandena under tidigare perioder. I tab. 74 ha sammanställts uppgifter rörande årsförbrukningen per capita 1801—1940 av vissa livsmedel. Som synes har konsumtionen av vete femtondubblats från 7 till 103 kg per capita, samtidigt som rågförbrukningen sjunkit från 83 till 56 kg. Förskjutningen från råg mot vete är ett uttryck för kostens kvalitativa förbättring. Samtidigt är det intressant att kon-

statera, att den totala brödsädesförbrukningen befann sig i stigande från 90 kg 1801/10 till det dubbla eller 183 kg 1901/10. Därefter har den åter sjunkit till 159 kg 1931/40. Samma förhållande har tidigare konstaterats på ett internationellt material, nämligen med stigande levnadsstandard till en början stark ökning av billiga energialstrare som spannmål men därefter allt mer förskjutning mot de dyrare animaliska kalorierna, en förskjutning som småningom leder till absolut tillbakagång för vegetabilierna. Kanske ännu tydligare återspeglar sig detta i förbrukningen av potatis, vilken redan på 1850-talet nådde i närheten av sin toppsiffra och efter 1870-talet gick tillbaka. Som omnämnes i en not till tab. 74 äro siffrorna för mellankrigsperioden ej direkt jämförbara med siffrorna för tidigare år. Man ser emellertid, att nedgången i potatiskonsumtionen fortsatte även under mellankrigsperioden och sjönk från 171 kg per inv. under 1920-talet till 158 kg under 1930-talet.

En motsatt bild visa de övriga varorna. Sålunda har förbrukningen av socker under perioden ifråga stigit från 1 till 49 kg per capita. För njutningsmedlen finnas ej fullständiga serier, men man kan konstatera en mer än tiodubbling av kaffeförbrukningen sedan 1830-talet, en tiodubbling av tekonsumtionen sedan 1860-talet och en mer än fördubbling av öl- och vinförbrukningen sedan 1850-talet. En kraftig nedgång visar däremot brännvinsförtäringen. Slutligen kan noteras, att efter en ökning under 1800-talet förbrukningen av tobak under de senaste årtiondena gått tillbaka. Detta sammanhänger med en förskjutning från tugg- till röktobak, vilken senare representerar en mycket mindre kvantitativ förbrukning. Även sistnämnda förhållande representerar väl en kvalitativ förbättring av levnadsstandarden.

En sammanfattande bild av utvecklingen sedan 1876/85 ger omstående tablå, som i kalorier visar konsumtionen av jordbruksprodukter (inkl. margarin) per dag och invånare.[1]) Som synes befann sig den totala förbrukningen liksom i ännu högre grad den animaliska delen därav under hela tiden i stigande, under det den vegetabiliska delen nådde sitt maximum redan i början av innevarande sekel och under mellankrigsperioden gick ganska kraftigt tillbaka. För hela perioden sjönk vegetabiliernas andel från 76 till 56 proc., samtidigt som animaliernas nästan fördubblades från 24 till 44 proc.

Ett betydligt rikligare jämförelsematerial står till buds, om man vill

[1]) Juréen, a. a., tab. 10:14.

	1876/85	1886/95	1896/1905	1906/15	1920/29	1930/39
Vegetabilier	1.730	1.820	1.940	1.990	1.860	1.730
Animalier	550	610	830	990	1.190	1.370
Summa	2.280	2.430	2.770	2.980	3.050	3.100

inskränka sig till mellankrigsperioden. En bild av utvecklingen från 1920 till 1936/38 är tab. 75 avsedd att ge. Det förstnämnda året har satts lika med 100, och jämförelsen bygger på 1939 års priser. Det bör observeras, att indextalen återspegla totalförbrukningens utveckling. Som jämförelse har längst ned införts en sifferserie utvisande folkmängdens stegring under samma tid.

Först och främst kan konstateras, att förbrukningen av födo- och njutningsämnen från 1920 till 1936/38 stigit med 21 proc., samtidigt som folkmängden ökat blott 7 proc. Förbrukningen har sålunda stigit tre gånger hastigare. Denna ökning är emellertid enbart kvalitativ. Kaloriförbrukningen per capita visade under mellankrigsperioden icke någon utpräglad tendens vare sig till ökning eller minskning. Elasticitetsberäkningar ge vid handen, att den sammanlagda kaloriförbrukningen per capita under denna tid i stort sett var opåverkad icke endast av inkomst- utan också av prisförändringarna. För kaloriförbrukningen erhålles nämligen för 1921—1939 en priselasticitet på 0,08 för samtliga livsmedel och minus 0,01 för jordbruksprodukter. Inkomstelasticitet för samma period är för samtliga livsmedel 0,07 och för jordbruksprodukter minus 0,04. Däremot finnes ett tydligt positivt samband mellan pris- och inkomstnivå och den i *värde* uttryckta livsmedelsvolymen. För ovannämnda period erhålles sålunda härvid en inkomstelasticitet på 0,28 och en priselasticitet på 0,21.[1]) Det betyder att under mellankrigsperioden en realinkomstökning på t. ex. 10 proc. ledde till en ökning av livsmedelsvolymen och därmed också livsmedelsutgifterna med 2—3 proc., medan en allmän prissänkning för livsmedel med 10 proc. medförde en ökning av livsmedelsvolymen med omkring 2 proc. och sänkte livsmedelsutgifterna med omkring 8 proc.

Denna förskjutning i efterfrågan på livsmedel under mellankrigsperioden mot högre kvaliteter inom ramen för en oförändrad kalori-

[1]) Juréen, a. a., appendix XIV, Statistisk efterfrågeanalys.

Tab. 75. Förbrukningen av olika livsmedel i Sverige 1920—1938
(Index 1920 = 100)

Varuslag	1920	1925	1930	1936/38
Mjöl, gryn, bröd	100	104	97	85
Potatis, ärter o. bönor	100	94	88	79
Trädgårdsprod. m. m.	100	105	128	138
Sydfrukter m. m.	100	129	222	293
Socker, sirap, honung	100	122	145	165
Vegetabilier	*100*	*107*	*116*	*119*
Kött och fläsk	100	114	130	132
Mjölk	100	105	110	104
Matfett	100	113	133	160
Ost	100	131	185	265
Ägg	100	106	128	153
Fisk	100	87	95	114
Animalier	*100*	*109*	*122*	*130*
Summa livsmedel	*100*	*108*	*120*	*127*
Kaffe, te, kryddor	100	84	104	109
Drycker	100	89	108	109
Tobak	100	81	85	97
Njutningsämnen	*100*	*87*	*101*	*106*
Summa födo- och njutningsämnen	*100*	*102*	*115*	*121*
Folkmängd	100	103	104	107

Källa: Siffrorna beräknade på grundval av Juréen, a. a., tab. VIII: 11. Siffrorna avse volymen räknad i 1939 års priser.

mängd kan studeras i tab. 75. Man lägger först märke till att endast ifråga om två livsmedel förbrukningen sjunkit under perioden ifråga. Dessa äro spannmål (mjöl, gryn och bröd) och potatis (jämte ärter och bönor). Per invånare räknat är nedgången under perioden icke mindre än 21 resp. 26 proc. Som motsats står förbrukningen av sydfrukter o. dyl., som under denna relativt korta period nästan tredubblats, och ostkonsumtionen, som stigit med 165 proc. En ökning med mer än 50 proc. visa socker, matfett och ägg och med minst 30 proc. trädgårdsprodukter samt kött och fläsk.

Under det förbrukningen av vegetabilier under mellankrigsperioden steg med 19 proc. och av animalier med 30 proc., var uppgången för njutningsmedel blott 6 proc., vilket betydde en praktiskt taget oför-

ändrad percapitaförbrukning. Efter den kraftiga stegringen under 1800-talet hade tydligen en viss mättnad nåtts redan vid tiden för första världskriget.

Den stora och ur kvalitativ synpunkt alltjämt stigande efterfrågan på livsmedel, som framgår ur de ovan givna förbrukningssiffrorna, har givetvis kommit att allt mer gå utöver de mycket begränsade produktionsförutsättningar, som Sverige har på området och för vilka i ett tidigare avsnitt redogjorts. Resultatet måste bli att under någorlunda fria handelsförhållanden en betydande del av denna efterfrågan tillfredsställes genom import. Detta måste först och främst — liksom för Industrieuropa i övrigt — gälla de varmtempererade och tropiska produkterna, vilka ju helt falla utanför produktionsprogrammet för svenskt jordbruk. Även ifråga om kalltempererade produkter måste emellertid på grundval av vad ovan anförts om de dåliga produktionsförutsättningarna — framförallt klimat, liten jordtillgång och dyrbar arbetskraft — en betydande import väntas, i likhet med vad som ovan konstaterats för övriga europeiska industriländer. Med hänsyn till det svenska jordbrukets förskjutning mot animalisk produktion jämte trädgårdsodling bör detta importbehov närmast avse spannmål.

Såsom redan ovan omnämnts beräknade Clark vid mitten av 1930-talet Sveriges grad av självförsörjning på livsmedelsområdet till 96 proc. Av intresse är emellertid att erfara hur självförsörjningen ställde sig under den relativt fria handel, som rådde under senare delen av 1920-talet. Beräkningar ha här utförts av Juréen.[1]) Av dessa framgår att mot slutet av 1920-talet den inhemska produktionen av livsmedel täckte endast 77 proc. av konsumtionen. Bortser man från den produktion, som byggde på import av fodermedel och konstgödsel, var självförsörjningsgraden blott 65 proc. I detta förhållande medförde jordbruksregleringen en fullständig förändring. Självförsörjningsgraden drevs upp, så att den för 1936/38 uppgick till drygt 96 proc. Denna ökade självförsörjning kunde emellertid genomföras endast med hjälp av en stigande import av fodermedel och konstgödsel. Bortses det från denna import, steg självförsörjningsgraden blott från 65 till 79 proc.

Vill man fullfölja denna undersökning för enskilda varugrupper, finnas endast tioårsmedeltal tillgängliga avseende 1920-talet resp.

[1]) Juréen, a. a., Kap. 10, Förändringar i konsumtionsvolymen och i självförsörjningsgraden.

1930-talet. Dessa visa för 1920-talet en svensk självförsörjningsgrad ifråga om livsmedel på 81 proc. mot 92 proc. för 1930-talet. För enbart jordbruksprodukter[1]) ökades samtidigt självförsörjningsgraden starkare eller från 86 till 100 proc. För de animaliska jordbruksprodukterna innebar detta en fördubbling av överskottet från 4 till 9 proc. (självförsörjningsgrad 104 resp. 109), samtidigt som försörjningen med vegetabiliska jordbruksprodukter steg från 75 till 93 proc. I sistnämnda fall utgjorde de märkligaste förändringarna höjningen av självförsörjningsgraden för mjöl, gryn och bröd av vete och råg från 69 till 93 proc., samt av socker och sirap från 62 till 87 proc. För grönsaker och rotfrukter kvarstod däremot självförsörjningsprocenten vid oförändrat 95, och för frukt och bär sjönk den från 65 under 1920-talet till 54 under 1930-talet. Margarinförbrukningen byggde under båda årtiondena oförändrat till endast 3 proc. på inhemska råvaror. Slutligen kan nämnas, att ifråga om de utanför alla dessa beräkningar liggande njutningsmedlen, nämligen kaffe, te, kryddor, tobak och drycker, självförsörjningsgraden sjönk från 55 proc. 1920/29 till 52 proc. 1930/39.

Vi kunna sålunda konstatera, att den under 1920-talet relativt låga självförsörjningsgraden ifråga om brödsäd, socker, frukt och njutningsmedel för de båda förstnämnda produkternas vidkommande under 1930-talet ändrades till nära nog full självförsörjning, medan den ifråga om frukt och njutningsmedel tvärtom sjönk. För margarinet gällde oförändrat, att det i huvudsak framställdes av importerade fettråvaror. De animaliska jordbruksprodukterna slutligen framställdes redan under 1920-talet i överskott, och detta sistnämnda fördubblades under påföljande årtionde. Därvid byggde dock produktionen på en stigande import av bl. a. fodermedel.

Det är denna nya, av jordbruksregleringen orsakade situation ifråga om Sveriges läge på livsmedelsförsörjningens område, som återspeglas i våra tabeller för perioden 1936/38. Vi återkomma härtill i nästa avsnitt, där överföringshindren behandlas, men det kan redan nu pekas på att den svenska livsmedelsimporten har en sammansättning, som i hög grad avviker från Industrieuropas och från vad man kunde vänta med hänsyn till produktions- och efterfrågeförhållandena inom landet. Kvantitetsuppgifterna i tab. 72 utvisa, att under 1936/38 Sveriges andel av Industrieuropas sockerimport var blott 0,3 proc.,

[1]) Innefattar bl. a. ej margarin och trädgårdsprodukter.

av animalieimporten 0,2 proc. och av spannmålsimporten 0,9 proc. I sistnämnda fall rörde det sig dock framförallt om majs för den inhemska animalieproduktionen, och i den mån brödsäd importerades stod häremot en t. o. m. något större export. Däremot uppgick vår andel av fruktimporten till 2,2 proc., av njutningsmedlen till 2,1 och av fettråvarorna till hela 5,4 proc. Sistnämnda inrymde ej blott margarinråvaror utan också det för svensk animalieproduktion så viktiga kraftfodret.

C. ÖVERFÖRINGSHINDER

Vi ha i de föregående avsnitten konstaterat stora lokala olikheter i såväl tillgång som efterfrågan på livsmedel, de förra närmast sammanhängande med kvalitativa och kvantitativa skillnader i jordtillgången, de senare varierande i främsta rummet med inkomsten. Ett större och ett mindre underskottsområde, Industrieuropa resp. Förenta Staterna, ha kunnat konstateras på livsmedelsområdet. Till dessa båda underskottsområden gingo 1936/38 efter kvantiteten räknat två tredjedelar av all internationell handel med livsmedel. Värdemässigt uppgick 1937 deras andel till icke mindre än 75 proc., medan deras andel av världens befolkning var blott 18 proc. De representerade ett importöverskott på drygt 45 milj. ton resp. 3.550 milj. doll.

Det största överskottsområdet å andra sidan utgjorde Amerika (exkl. Förenta Staterna), vare sig man räknar i värde eller kvantitet. På andra plats följde efter värdet Agrareuropa men efter kvantiteten Asien. Dessa tre stora överskottsområden svarade för närmare 80 proc. av Industrieuropas och Förenta Staternas livsmedelsunderskott i värde räknat (icke fullt 75 proc. av kvantiteten). Därefter följde Australien med 12 proc. och Afrika med 8 proc. Sovjetunionens andel stannade vid mindre än 2 proc., allt i värde räknat.

Redan i det föregående har ganska ofta framskymtat, att den faktiska utrikeshandeln icke motsvarat vad man kunde vänta sig som resultat av tillgångs- och efterfrågeförhållandena. Det har också i åtskilliga sådana fall hänvisats till inverkan från handelshinder av olika slag. Vi skola nu i detta avsnitt ägna uppmärksamheten åt de överföringshinder av olika slag, som hade större betydelse för den internationella handeln med jordbruksprodukter under den period vi här behandla, alltså 1936/38.

Man kan, såsom framhölls i inledningskapitlet, principiellt skilja mellan två slag av överföringshinder, nämligen dels transportkostnader, dels handels- och valutapolitiska åtgärder. Vid den fullkomliga frihandel, som ofta figurerar som en förutsättning i utrikeshandelsteorien, inträder givetvis transportkostnaden ensam som störande moment i varornas förflyttning länderna emellan. Under mellankrigstiden förlorade emellertid transportkostnaderna sin tidigare ställning som det dominerande hindret för internationellt varubyte. Delvis berodde detta på att transportväsendet utbyggdes, förbättrades och förbilligades men framför allt på att nya hinder av icke ekonomisk art framträdde, huvudsakligen på det handelspolitiska området. Under den period, som vi här behandla, hade redan tullarna hunnit bli betraktade som relativt beskedliga hinder i jämförelse med de kvantitativa regleringar, valutarestriktioner m. m., som vuxit fram i handelspolitiken. De senare medförde, att det internationella varubytet allt mer avlägsnades från vad det skulle ha varit, om det bestämts endast av lokala olikheter i produktionskostnader, transportläge och efterfrågan. Icke minst gjorde sig denna utveckling gällande på det område vi nu behandla, nämligen ifråga om jordbruksprodukterna. Resultatet blev en förskjutning från livsmedel och i någon mån också från industriprodukter mot råvaror, vilka 1938 kommo att utgöra den största gruppen i världshandeln. Bakom denna förskjutning låg dels en ökad självförsörjning på livsmedelsproduktionens område, dels en av handelshindren ökad marknadslokalisering av industrien.

Överföringshinder av annat slag representera de monopolistiska nationella och internationella avtal, som under mellankrigstiden spelade en icke obetydlig roll på utrikeshandelns område. Tyvärr föreligger ett mycket ofullständigt material för belysande av denna faktor.

Transportkostnadernas inverkan

Transportkostnaderna i vidaste bemärkelse få givetvis mycket olika betydelse för olika varor, beroende på deras värde per viktenhet liksom på graden av lättförstörbarhet, ömtålighet o. dyl. Av särskild betydelse är härvid transportkostnadens förhållande till förädlingsgraden. För flertalet produkter gäller, att de kunna förekomma i internationell handel i olika förädlingsstadier. På textilområdet omfattar sålunda varubytet hela serien från spånadsämnet till det färdiga

plagget, på bergshanteringens område från den nybrutna malmen till den färdiga maskinen och på skogsprodukternas område från den oarbetade massaveden till det finaste skrivpapperet, för att nu nämna några exempel. Som huvudregel — dock med många undantag — gäller härvid, att stigande förädlingsgrad betyder sjunkande transportkostnad. Det drager t. ex. en betydligt större transportkostnad att exportera massaveden än pappersmassan. I motsatt riktning verkar dock differentieringen av frakttaxor med hänsyn till varans värde. För den internationella handeln, som efter kvantiteten räknat till 75—80 proc. går sjövägen, har sistnämnda förhållande fått ökad betydelse genom linjefartens framträngande under mellankrigsperioden på trampfartens bekostnad. I linjefart äro nämligen frakterna i likhet med järnvägstaxorna i högre grad differentierade efter godsets handelsvärde.[1])

Livsmedlen skilja sig emellertid ur transportsynpunkt från flertalet andra varor. Sålunda tillåta de som regel längre transporter endast i ett visst för varje produkt bestämt förädlingsstadium. Den ovannämnda för andra varuområden karakteristiska handeln med en produkt i en serie förädlingsstadier förekommer sålunda praktiskt taget ej på livsmedelsområdet. Spannmålen är en internationell handelsvara men endast i mindre utsträckning mjölet och knappast alls brödet. Mjölken är icke internationell handelsvara liksom ej heller vitbetan eller sockerröret — däremot äro smöret och sockret det. Exemplen kunna mångfaldigas. Man får med anledning härav för varje produkt en ganska stel uppdelning mellan den förädling, som lokaliseras till exportlandet, och den som äger rum i importlandet. Lokala olikheter i transportläget medföra därför vanligen ej för livsmedlen olikheter i förädlingsgraden för de produkter, som gå i internationell handel. Av samma anledning kunde den under 1930-talet av flertalet stater bedrivna självförsörjningspolitiken icke i någon större utsträckning syfta till sänkt förädlingsgrad ifråga om importen av livsmedel, något som på övriga varuområden utgjorde ett viktigt inslag i den förda handelspolitiken. Givetvis finnas undantag, så att t. ex. fettråvaror kunna importeras antingen som frö och frukter eller som olja, och på vissa håll kan man välja mellan att införa slaktboskap eller kött. I många fall blir en sänkning

[1]) Ehrnrooth, N. G., Handelns transport- och förpackningsproblem. Kommersiell Handbok, Stockholm 1947, sid. 387 o. f.

av förädlingsgraden dock möjlig först genom att man går utanför livsmedelsområdet och i stället för livsmedel importerar t. ex. konstgödsel och fodermedel.

Även i det förädlingsstadium, som bäst lämpar sig och som ofta är det enda möjliga för längre transporter, utgöra emellertid livsmedlen vanligen svårtransportabla produkter. Minst gäller detta dock vegetabilierna, vilka också redan tidigt blevo föremål för ett icke obetydligt internationellt varubyte. Härvid rörde det sig mest om produkter med högt specifikt värde av typen kryddor och andra njutningsmedel och där de bristande inhemska produktionsförutsättningarna icke gällde jordens kvantitet utan dess kvalitet (klimat). För den stora massan av befolkningen hade denna internationella handel knappast någon betydelse, utan livsmedelsförsörjningen blev med nödvändighet bestämd av de lokala resurserna, alltså huvudsakligen animalisk bland herdefolken och småningom övergående till vegetabilisk med jordbrukets utveckling. Det förekom markerade säsongväxlingar i födoämneskonsumtionen, och fruktansvärda blevo missväxtårens följder. Endast något tiotal mil från hungersnödens trakter kunde överflöd på spannmål råda. De lokala olikheterna i tillgångs- och efterfrågeförhållandena gjorde sig fullt gällande.

Först industrialiseringen, som revolutionerade icke blott produktionen inom en rad områden utan i minst lika hög grad transportväsendet, medförde en ändring häri. Ångmaskinen togs i bruk för kommunikationsmedlen både till lands och sjöss och tillät snabba och billiga transporter, varför även massgods började gå mellan länderna. På livsmedelsområdet blev det därvid givetvis i första hand fråga om den utan jämförelse viktigaste produkten, spannmål. Ännu under 1936/38 utgjorde spannmålen i den internationella handeln en nästan lika stor kvantitet som samtliga övriga livsmedel tillsammans. Även om denna handel huvudsakligen kom att gå sjövägen betydde icke blott ångbåtarna utan också järnvägarna mycket, nämligen för transporterna från de vidsträckta produktionsområdena till exporthamn.

Animaliernas inträde som massgods i internationell handel skedde långt senare. Detta skedde i samband med frys- och kylteknikens genombrott under innevarande århundrade, ett område på vilket icke minst mellankrigsperioden uppvisade stora framsteg. Detta öppnade samtidigt vägen för internationella transporter av frukt och grönsaker. Av särskild betydelse har här blivit utvecklingen av specialbyggt ton-

nage med kylanläggningar. Dessa fartyg ha möjliggjort en omfattande handel med livsmedel på distanser, som icke kunna uppnås i landtrafik och som förr voro förbehållna ett fåtal artiklar av typen kryddor och ädelstenar.[1]) Innan kylningsförfarandet uppfanns, måste t. ex. färskt kött försäljas några få dagar efter slakten. Det köldbehandlade köttet däremot kan i kylrum utan att taga skada förvaras tillräckligt länge för att även de längsta transporter skola medhinnas. Köttrouten Wellington—Southampton sträcker sig 11.000 och fruktlinjen Panama—Southampton 4.500 eng. mil. Även ömtåliga livsmedel kunna med specialtonnage föras från det södra tempererade produktionsbältet genom det tropiska bältet liksom också från sistnämnda område upp till de stora underskottsområdena inom det norra kalltempererade bältet. Och detta till en kostnad, som icke på långt när utplånar de fördelar i produktionshänseende, som dessa områden på södra halvklotet och inom tropikerna ha i förhållande till underskottsområdena på norra halvklotet.

Denna utveckling av transportmöjligheterna för till att börja med hållbara vegetabilier såsom spannmål men därefter också ömtåliga livsmedel såsom animalier och frukt har givetvis haft den största betydelse för Sveriges såväl livsmedelsförsörjning som jordbruk. Redan inledningsvis framhölls hur öppnandet av de stora transportvägarna för spannmål för Sveriges del på 1870-talet för första gången tillät en livsmedelsstandard, som låg över vad de inhemska produktionsbetingelserna medgåvo. Redan i början av 1870-talet täckte den svenska skörden av vete och råg endast 80 proc. av den inhemska förbrukningen, och tio år senare var siffran för vete icke fullt 50 proc. och för råg ungefär 70 proc.

I denna avdelnings kap. 1 har redan redogjorts för hur denna nya konkurrens med billig, importerad spannmål tillsammans med en med levnadsstandarden stigande inhemsk efterfrågan på animalier medförde en förskjutning av det svenska jordbruket mot animalisk produktion. Den svenska skörden kom i allt större utsträckning att användas som foder, och därtill kom en allt större import av oljekakor, majs m. m. Mot slutet av 1920-talet hade ett läge uppstått, då det svenska jordbruket tillgodosåg hela den inhemska efterfrågan på animalier (exkl. margarin) och därutöver gav ett icke obetydligt

[1]) Ehrnrooth, a. a. sid. 388. Jfr även av samme förf.: Transportväsen och världsekonomi, Stockholm 1948.

exportöverskott, samtidigt som försörjningen med vegetabilier till en tredjedel byggde på import.

Liksom järnvägarna och ångbåtarna under senare hälften av 1800-talet helt förändrade den europeiska spannmålsproduktionens konkurrensläge, medförde under mellankrigsperioden det specialbyggda tonnaget med kylanläggningar ett nytt läge för animalieproduktionen. Även på detta område utsattes nämligen därmed Europa för konkurrens från transoceana områden med mycket gynnsammare produktionsförutsättningar. Såsom i ett tidigare sammanhang omnämnts fingo de transoceana livsmedelsproducenterna under det första världskriget och åren därefter ett betydligt försprång. Vid mitten av 1920-talet hade Europa nått förkrigsnivån på livsmedelsproduktionens område, och stegringen fortsatte därefter i rask takt. Den allt hårdare konkurrensen ledde till ett prisfall, som blev katastrofalt, när efter 1930 det sjunkande välståndet i Industrieuropa medförde en kraftig nedgång i efterfrågan på animaliska livsmedel. På kort tid nådde man ned till priser, som vid fri handel skulle ha förvandlat vårt land från exportör till importör också på det animaliska området. En viktig faktor i denna utveckling voro som nämnts de tekniska förbättringar, som tilläto tusenmila transporter även av ömtåliga animalier.

I övrigt skall om Sveriges transportläge endast framhållas att geografiskt sett vårt land visserligen är en halvö men i ekonomiskt hänseende snarare måste betraktas som en ö. Före kriget gingo sålunda icke mindre än 99 proc. av Sveriges såväl import som export över haven (tågfärjetrafiken inräknad). Över svenska hamnar sökte sig praktiskt taget hela importmängden och tre fjärdedelar av exporten. Resten av exporten gick i form av malm ut över norsk hamn (Narvik). Ifråga om animalieexporten var transportläget ju mycket gynnsamt på grund av närheten till världens två största importörer på området, nämligen Storbritannien och Tyskland. Ifråga om importen av jordbruksprodukter hade Sverige i stort sett samma läge som det stora underskottsområdet Industrieuropa i övrigt, varvid dock den långa kustlinjen och de relativt korta avstånden utgjorde en fördel.

Handels- och valutapolitiska hinder

Samtidigt som det internationella varubytet underlättats genom att transportväsendet byggts ut, förbättrats och förbilligats, har en verkan i motsatt riktning utgått från överföringshinder av annan art. De handelspolitiska hindren ha blivit allt svårare och detta icke minst på jordbruksprodukternas område.

När under senare hälften av 1800-talet internationell handel med livsmedel kom i gång i större skala, dröjde det icke länge förrän en rad länder på den europeiska kontinenten genom tullar sökte skydda det inhemska jordbruket för den nya konkurrensen med i första hand transocean spannmål. En tysk tariff lade sålunda 1879 kraftigt höjda tullavgifter på spannmål,[1]) och en i Frankrike två år senare utfärdad måttlig tull fick snart vika för höjda avgifter på vete, andra cerealier och mjöl. Även Italien, Österrike-Ungern och Schweiz beredde vid denna tid skydd åt sitt jordbruk. I första hand riktade sig åtgärderna som nämnts mot spannmålsimporten, men ofta gällde de också animalier i den form de då brukade transporteras mellan länderna, nämligen som levande boskap. För Sveriges del äro i detta sammanhang att nämna de år 1888 införda spannmålstullarna, vilka efter en justering 1892 slutligen 1895 fastställdes så högt som till kr. 3:70 per 100 kg. Länder som Storbritannien, Danmark, Holland och i stort sett också Belgien stannade däremot utanför den protektionistiska rörelsen på jordbrukets område. De tillgodogjorde sig därmed fullt ut den billigare transoceana spannmålen, samtidigt som deras egen jordbruksproduktion försköts mot animalier, grönsaker och frukt.

Mot slutet av 1800-talet började världspriserna på jordbruksprodukter att hastigt stiga, och i samband härmed blevo nya protektionistiska åtgärder på området allt ovanligare. Icke heller efter första världskriget inträdde någon skärpning av jordbruksprotektionismen i Europa, utan man kan säga, att det läge, som uppstått vid mitten av 1890-talet (då konjunkturuppsvinget kom), i stort sett rådde, när under senare hälften av 1920-talet de första tecknen på en ny våg av handelsrestriktioner på jordbrukets område kunde iakttagas.

---

[1]) Denna liksom en rad av de följande uppgifterna hämtad ur NF:s Nutrition, Final Report of the Mixed Committee of the League of Nations on the Relation of Nutrition to Health, Agriculture and Economic Policy, Geneva 1937. Svensk förkortad upplaga Näringsfrågan, Stockholm 1938.

Bakgrunden till detta nya läge har redan i annat sammanhang berörts. Det första världskriget hade medfört en forcerad utveckling av näringslivet och då icke minst livmedelsproduktionen i en rad transoceana länder, och dessa länders exportmöjligheter utsträcktes med specialtonnagets hjälp till även färska animalier. Den europeiska livsmedelsproduktionen uppnådde omkring år 1925 förkrigsnivån och fortsatte därefter att stiga i rask takt i samband med tekniska förbättringar inom jordbruket. Men efterfrågan växte icke i kapp med denna stigande tillförsel från europeiska och transoceana producenter. Folkökningen i det stora västeuropeiska importområdet befann sig i hastigt avtagande, och trycket av överproduktion på livsmedelsområdet blev allt svårare. Denna jordbrukskris kom att kraftigt skärpas av den allmänna ekonomiska kris med efterföljande depression, som utvecklade sig under 1930-talets första år och som i de livsmedelsimporterande länderna medförde en kraftig nedgång i efterfrågan på dessa produkter, framförallt då på de dyrare animalierna. En ytterligare nedgång i livsmedelsexporten orsakades av att den extrema protektionism, som utvecklades i importländerna, medförde en växande inhemsk produktion.

Den nya vågen av handelsrestriktioner på livsmedelsområdet kan spåras tillbaka till mitten av 1920-talet. Tyskland återvann 1925 full självständighet på tullområdet och införde samma år höga tullar på livsmedel, tullar som ständigt höjdes under de följande fyra åren. Samma år lade Italien ånyo tull på vete, och även denna tull höjdes i fortsättningen i flera omgångar. De franska tullarna på jordbruksprodukter höjdes 1926 och 1927, och förstnämnda år införde Sverige ett system med utförselbevis för att göra tullskyddet på spannmål mera effektivt.

Det var dock först i samband med den allmänna depressionen fr. o. m. 1930, som handelsrestriktionerna på livsmedlens område togo fart och erhöllo de nya former, som kommo allt föregående tullskydd att te sig som synnerligen moderata överföringshinder. Nu blevo kvantitativa restriktioner, importlicenssystem med eller utan avgifter, valutaregleringar och clearingavtal allmänna företeelser och gåvo staterna möjlighet att ofta långt in i detalj reglera det internationella varubytet. Den i nästa avsnitt följande redogörelsen för den svenska jordbruksregleringen ger en god provkarta på vad som kunde åstadkommas på området.

Genom dessa åtgärder skapades kraftiga barriärer mot den internationella handeln med jordbruksprodukter, och försörjningen kom inom de olika länderna att allt mera präglas av de lokala produktionsbetingelserna. Världsprisnivån bröts sönder, och i agrarländerna förbilligades livsmedlen i förhållande till andra produkter, under det i industriländerna de tvärtom kraftigt fördyrades. Om man utgår ifrån den relation, som år 1929 rådde mellan partipriserna på livsmedel och på övriga produkter (1929=100), hade år 1933 livsmedlen sjunkit till 87 i Danmark, 80 i Förenta Staterna, 76 i Kanada och 66 i Australien.[1]) En motsatt utveckling ägde rum i de europeiska industriländerna, där livsmedelspriserna 1933 lågo vid 112 i Schweiz, 119 i Tyskland, 125 i Frankrike och Tjeckoslovakien och 126 i Italien. Endast Storbritannien höll sina gränser relativt öppna och noterade siffran 95.

I hur hög grad den nya vågen av jordbruksprotektionism under 1930-talet lyckades bromsa upp den internationella handeln med livsmedel skall belysas med några siffror. Till en början kan härvid framhållas, att livsmedlen drabbades hårdare än övriga varugrupper. Enligt en specialundersökning av NF [2]) avseende åren 1928, 1935 och 1937 sjönko livsmedlens andel av världshandeln efter värdet räknat från 25,6 proc. 1928 till 23,9 proc. 1935 och 22,5 proc. 1937. Under samma tid reducerades industriprodukternas andel betydligt mindre eller från 38,8 proc. 1928 till 37,4 proc. 1937, under det råvaror och halvfabrikat ökade från 35,6 till 40,1 proc. Därmed hade råvarorna blivit den största varugruppen i världshandeln, och livsmedlen hade gått starkt tillbaka. Att den autarkipolitik, som behärskade 1930-talet, framförallt kom att inrikta sig på livsmedelsförsörjningens område är icke så märkligt. Varje land har ju här vissa möjligheter, när ekonomiska synpunkter ej längre avgöra produktionens inriktning. Däremot är det svårare att skapa ersättning för råvaruimporten — syntetiska produkter kunna endast i mycket begränsad omfattning ersätta oljefält, kolgruvor, malmfyndigheter m. m.

Hur stark tillbakagången i världshandeln med livsmedel var räknat i absoluta siffror framgår av tab. 76, som ger import- och export-

---

[1]) Nutrition, Final Report of the Mixed Committee of the League of Nations on the Relation of Nutrition to Health, Agriculture and Economic Policy, sid. 215, tab. IV.

[2]) The Network of World Trade, tab. 6.

Tab. 76. Utrikeshandeln med livsmedel 1928, 1935 och 1937

Område	Import			Export		
	1928	1935	1937	1928	1935	1937
A. Milj. doll.						
Storbritannien	2.483	1.629	2.016	412	218	267
Övr. Industrieuropa	2.853	1.439	1.847	1.191	633	749
Agrareuropa	605	248	291	1.205	751	902
Europa	5.941	3.316	4.154	2.808	1.602	1.918
Förenta Staterna	1.103	701	966	775	206	265
Kanada, Argentina	354	160	207	1.469	644	872
Övr. Amerika	372	170	238	1.017	515	637
Amerika	1.829	1.031	1.411	3.261	1.365	1.774
Asien	965	478	480	1.304	740	1.010
Afrika	293	212	264	432	399	487
Australien	83	39	62	409	320	400
Sovjetunionen	49	29	31	87	59	80
Världen	9.160	5.105	6.402	8.301	4.485	5.669
B. Procenttal						
Storbritannien	27,1	31,9	31,5	5,0	4,9	4,7
Övr. Industrieuropa	31,2	28,2	28,9	14,3	14,1	13,2
Agrareuropa	6,6	4,9	4,5	14,5	16,7	15,9
Europa	64,9	65,0	64,9	33,8	35,7	33,8
Förenta Staterna	12,0	13,7	15,1	9,3	4,6	4,7
Kanada, Argentina	3,9	3,1	3,2	17,7	14,3	15,4
Övr. Amerika	4,1	3,4	3,7	12,3	11,5	11,2
Amerika	20,0	20,2	22,0	39,3	30,4	31,3
Asien	10,5	9,4	7,5	15,7	16,5	17,8
Afrika	3,2	4,1	4,1	5,2	8,9	8,6
Australien	0,9	0,7	1,0	5,0	7,2	7,1
Sovjetunionen	0,5	0,6	0,5	1,0	1,3	1,4
Världen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Källa: Uppgifterna beräknade ur The Network of World Trade tab. 2, 3 och 7. Värdena angivna i »gamla» gulddollars för 1928 och »nya» för 1935 och 1937.

värdena i milj. »gamla» gulddollars för år 1928 och »nya» för 1935 och 1937.[1]) Som synes nedgick världsimporten av livsmedel från 9,2 miljarder doll. 1928 till 6,4 miljarder 1937. Hade värdet mätts i »nya» gulddollars för båda åren hade nedgången blivit ännu kraftigare, nämligen från 15,5 till 6,4 miljarder doll. Till större delen berodde denna nedgång på ett kraftigt prisfall på livsmedlen.

Bakom dessa totalsiffror dölja sig emellertid stora olikheter de olika länderna emellan. Under det sålunda Europas andel av livsmedelsimporten, såsom framgår av tab. 76, stod praktiskt taget oförändrad vid 65 proc. åren 1928, 1935 och 1937, var utvecklingen mycket olikartad mellan å ena sidan Storbritannien och å andra sidan övriga Europa. Storbritannien ökade sin andel av den europeiska livsmedelsimporten från 42 proc. 1928 till 49 proc. 1935 och 1937, varför alltså på det övriga Europa samtidigt kom en från 58 till 51 proc. minskad andel. Av nedgången i Europas livsmedelsimport från 1928 till 1937 på 1.790 milj. doll. kom huvuddelen eller i runt tal 1.470 milj. doll. på industriländerna, men procentuellt var nedgången mycket kraftigare för Agrareuropa.

Den andra stora nedgången gällde Asien, vars andel av livsmedelsimporten reducerades från 10,5 proc. 1928 till 7,5 proc. 1937. Störst var här tillbakagången i Japans import.

Av den totala nedgången i livsmedelsimporten med i runt tal 2,8 miljarder doll. från 1928 till 1937 kom sålunda större delen eller 2,3 miljarder på Europa och Asien. Däremot reducerades dessa två världsdelars livsmedelsexport med endast 1,2 miljarder doll. Även i procent räknat var nedgången större i importen än i exporten. För Amerika var utvecklingen den motsatta. För denna världsdel sjönk livsmedelsimporten 1928—1937 med omkring 420 milj. doll. men exporten med 1.500 milj. Amerikas andel av världsexporten av livsmedel reducerades därmed från i runt tal 40 till blott 30—31 proc.

Ifråga om Afrika och Australien slutligen är att nämna, att de båda under denna tid ökade sin andel av världshandeln med livsmedel och detta ifråga om såväl importen som exporten.

Självförsörjningssträvandena under 1930-talet medförde sålunda icke blott en kraftig nedgång i den internationella handeln med livsmedel utan också en förskjutning i dess inriktning med nedgången i den europeiska livsmedelsimporten och den amerikanska livsmedels-

[1]) The Network of World Trade, tab. 2, 3 och 7.

exporten som de mest karakteristiska dragen. En annan sida av samma sak var Europas stigande och Amerikas sjunkande andel av världsproduktionen av livsmedel. Enligt en beräkning av NF[1]) steg Europas andel av världsproduktionen av primära livsmedel från 37,5 proc. 1929 till 40,0 proc. 1935, medan Nordamerikas andel under samma tid sjönk från 21,0 till 18,8 proc. Denna förskjutning skulle givetvis kunna belysas i detalj med exempel från olika grenar av jordbruket. Här skall emellertid endast omnämnas, att för den viktigaste handelsvaran, vetet, arealen i de fyra stora exportländerna Argentina, Kanada och Förenta Staterna samt Australien minskades från 47,8 milj. har i medeltal 1926/30 till 38,8 milj. 1934, samtidigt som de europeiska importländerna ökade vetearealen från 19,6 till 21,6 milj. har.[2])

Det nämndes ovan, att den starka nedgång, som under 1930-talet ägde rum i värdet av världshandeln med jordbruksprodukter, till stor del orsakades av det kraftiga prisfall, som drabbade dessa produkter. Detta kan illustreras med några intressanta uppgifter ur det redan i andra sammanhang omnämnda arbetet World Trade in Agricultural Products från Internationella lantbruksinstitutet i Rom.

De i tab. 76 anförda värdesiffrorna räknade i dollars med oförändrad paritet visade en nedgång i världsimporten av livsmedel med närmare 60 proc. från 1928 till 1937 och med drygt 30 proc., om man räknar med under resp. år gällande dollar. Lantbruksinstitutets i tab. 77 anförda siffror ge emellertid vid handen, att den volymmässiga nedgången endast utgjorde 4 proc. från 1929 till 1937. Prisfallet på de i världshandeln ingående jordbruksprodukterna uppgick enligt samma tabell till hela 55 proc. Det bör anmärkas, att jämförelsen något påverkas av att, såsom i annat sammanhang framhållits, lantbruksinstitutet som jordbruksprodukter även räknar spånadsämnen, kautschuk m. m. Begränsar man sig till de produkter, som i denna undersökning inrymts under begreppet jordbruksprodukter, inträder emellertid icke någon större förändring än att volymsiffran blir 94,5 i stället för tabellens 95,9. Man skulle i så fall från 1929

[1]) Nutrition, Final Report of the Mixed Committee of the League of Nations on the Relation of Nutrition to Health, Agriculture and Economic Policy, sid. 214, tab. III.

[2]) D:o, sid. 223, tab. XI.

Tab. 77. Världshandeln 1929—1937 uppdelad på jordbruksprodukter och övriga produkter (1929 = 100)

År	Värde		Volym		Värde per volymenhet	
	Jordbruks-prod.	Övriga prod.	Jordbruks-prod.	Övriga prod.	Jordbruks-prod.	Övriga prod.
1930	75,9	82,2	94,6	88,5	80,2	92,9
1931	55,1	58,0	97,2	75,2	56,7	77,1
1932	39,4	37,5	89,9	62,3	43,8	60,2
1933	35,2	34,8	90,3	65,6	39,0	53,0
1934	32,9	34,4	88,0	70,4	37,4	48,9
1935	33,3	34,8	90,6	75,9	36,8	45,8
1936	36,7	38,2	92,2	80,1	39,8	47,7
1937	43,1	48,0	95,9	94,0	44,9	51,1

Källa: World Trade in Agricultural Products, International Institute of Agriculture, Rom 1940, sid. 2. I jordbruksprodukter inräknas här även spånadsämnen, kautschuk m. m.

till 1937 få en volymmässig nedgång i världshandeln med jordbruksprodukter på 5,5 proc. mot ett värdefall på 30 eller 60 proc., räknat i dollars med förändrat, resp. oförändrat guldinnehåll. I sistnämnda fall gäller jämförelsen 1928 och 1937, men hade liksom vid volymberäkningen 1929 tagits till basår, skulle nedgången ha blivit ännu något större.

Siffrorna i tab. 77 åskådliggöra tydligt det välkända förhållandet, att dåliga tider taga sig uttryck i arbetslöshet inom industrien och i kraftiga prisfall på jordbrukets område. Den internationella handeln med jordbruksprodukter — sistnämnda begrepp taget i lantbruksinstitutets vidare bemärkelse — sjönk under 1930-talet icke något år mer än 12 proc. under 1929 års volym. För övriga i världshandeln ingående produkter skedde däremot en volymmässig nedgång med hela 38 proc. för 1932 och med 34 proc. för 1933. Redan från 1929 till 1930 sjönk prisnivån för de i världshandeln ingående jordbruksprodukterna med 20 proc. mot 7 proc. för övriga internationella handelsvaror. Denna differens stod sig i fortsättningen, och när den lägsta prisnivån nåddes 1935, hade jordbruksprodukterna pressats ned till endast 37 proc. av 1929 års prisnivå mot 46 proc. för övriga produkter. Värdemässigt sjönko inom världshandeln jordbruksprodukter och övriga produkter i ungefär samma takt, men i förstnämnda fall berodde nedgången främst på sänkta priser, i sistnämnda fall på

minskad volym. Förhållandet ger ett viktigt bidrag till förklaringen varför de prisstödjande åtgärderna fingo så stor betydelse på jordbruksprodukternas område.

Vågen av protektionism på jordbrukets område under 1930-talet kom givetvis att i hög grad beröra även Sverige. Å ena sidan utsatte den fallande prisnivån i de exporterande agrarländerna det svenska jordbruket för ökad konkurrens på hemmamarknaden, och å andra sidan drabbades den svenska animalieexporten av icke blott detta prisfall utan också en rad handelsrestriktioner vidtagna av våra utländska kunder.

Den svenska jordbruksregleringen

Vårt land höll sig som bekant i stort sett utanför de självförsörjningssträvanden, som karakteriserade flertalet länders handelspolitik under 1930-talet. Dock med ett viktigt undantag, nämligen jordbruksregleringen. Denna utgjorde ett mycket märkligt avsteg från de grundsatser, som i övrigt voro vägledande för svensk handelspolitik. Det är här icke platsen att diskutera den politiska bakgrunden till ifrågavarande åtgärder, utan i detta sammanhang skall endast lämnas en redogörelse för hur denna reglering växte fram, så att den under nu ifrågavarande period, alltså 1936/38, i stort sett kom att avskärma det svenska jordbruket från utländsk konkurrens och tillät produktpriser, som lågo väsentligt över världsmarknadens. I regleringen ingick även ett oskadliggörande av den — delvis av regleringen själv framkallade — överproduktion, som hade kunnat framkalla prisfall.

En blygsam förelöpare till den svenska jordbruksregleringen utgjorde, såsom omnämnts, det av 1926 års riksdag införda systemet med utförselbevis för brödsäd. Det innebar, att den som exporterade vete eller råg fick ett utförselbevis, som gav honom rätt att tullfritt importera en motsvarande kvantitet brödsäd eller att — under vissa förhållanden — få beviset inlöst med det tullbelopp, som skulle ha utgått om spannmålskvantiteten ifråga hade importerats. Efter juli 1937 gällde ändrade bestämmelser, men med tillkomsten av brödsädesregleringen i egentlig mening hade systemet med utförselbevis mist nästan all betydelse, och vi övergå därför till nämnda reglering.[1])

[1]) De följande uppgifterna om jordbruksregleringen bygga till betydande del på Jordbrukets prisregleringar av Hj. Ekengren och H. Hagander, Stock-

Av största betydelse var härvid det s. k. inmalningstvånget, som infördes år 1930. Det innebar, att kvarninnehavare, som vid sin förmalning använde utländskt vete eller utländsk råg, var skyldig att även använda svensk vara i sådan omfattning, att denna under resp. förmalningsperiod uppgick till viss fastställd procent av totalförmalningen (den s. k. inmalningsprocenten). För framställningen av vetemjöl gällde dessutom, att det svenska vetet skulle uppgå till viss procent av varje för sig förmalt veteparti (minimiprocenten). Ehuru inmalningstvånget som sådant innebar en importbegränsning, infördes även en direkt importreglering med licensgivning beträffande vete och råg samt produkter därav.

Inmalningsprocentens höjd har växlat under årens lopp. Vid dess fastställande har hänsyn tagits såväl till tillgången på inhemsk brödsäd som till skördens kvalitet. För vete var inmalningsprocenten under nu ifrågavarande period 90 proc., under febr.—juni 1937 dock 80 proc. Minimiprocenten låg i allmänhet 10—15 enheter lägre. För råg varierade under denna period inmalningsprocenten mellan 90 och 98 proc. med undantag för de ovan angivna månaderna 1937, då den låg vid 70 proc. Det kan i detta sammanhang erinras om att i ett föregående avsnitt beräknats, att vid förmalningen 1936/38 vete till 10,0 och råg till 2,6 proc. utgjordes av utländsk vara. Det vill sålunda synas som om import av vete under nu ifrågavarande period företogs så långt bestämmelserna om inmalningstvång medgåvo, medan detta icke alltid var fallet ifråga om råg. För mjölkvaliteten har ju tillsatsen av glutenrikt importvete haft stor betydelse.

Brödsädesregleringen under 1930-talet omfattade emellertid även andra åtgärder än de nämnda. Sålunda beslöt riksdagen år 1931 införa ett statligt inlösningsförfarande, enligt vilket en förening (Svenska spannmålsföreningen u. p. a. bestående av landets handelskvarnar) enligt avtal med staten förband sig att till av Kungl. Maj:t fastställda priser inlösa den råg och det vete av kvarngill kvalitet, som fanns kvar vid viss tidpunkt. Detta inlösningsförfarande medförde icke blott en kraftig ökning av vetearealen utan också att brödsäd, som annars skulle ha använts som foder, på grund av de gynnsamma inlösningspriserna hembjöds till föreningen. Foderbehovet fylldes i stället

holm 1938, och Statliga stödåtgärder för jordbruket i Sverige sedan 1930, suppl. till Svenska Handelsbankens Index, mars 1939. I övrigt ha anlitats Jordbruksekonomiska uppgifter, kungl. propositioner m. m.

genom import av billigare foder eller av annat foder. Denna utveckling tillsammans med goda skördeår 1932—1934 medförde en väldig lageransvällning hos spannmålsföreningen. Stora kvantiteter brödsäd måste med betydande förluster exporteras eller efter denaturering försäljas till djurföda.

Detta föranledde 1936 års riksdag att upphäva inlösningsförfarandet (som alltså upphörde i och med 1935 års skörd) och i stället införa bestämmelser om stödköp, vilka uppdrogos åt det samma år bildade Svenska spannmålsaktiebolaget. De inhemska brödsädespriserna skulle därefter i princip bestämmas av den fria prisbildningen, men genom stödköp skulle häftiga prisfluktuationer samt alltför låg prisnivå förhindras. Samma riksdag beslöt att avsätta en viss del av spannmålslagret som ett beredskapslager. Det kan nämnas att de statliga lagren av brödsäd jämte handelskvarnarnas ingångslager hösten 1939 (detta års skördeöverskott ej medräknat) utgjorde omkring 400 milj. kg vete och råg.[1])

Inlösningsförfarandet hade som nämnts medfört betydande förluster. För att motverka den stimulans till ökning av i synnerhet veteodlingen, som inlösningsförfarandet innebar, och för att erhålla medel för förlustens täckande införde 1934 års riksdag en veteavgift, som skulle uttagas i samband med förmalningen av svensk och utländsk vara. Den varierade under nu ifrågavarande period mellan 0,5 och 2,5 öre kg. Även infördes bestämmelser om införselavgift för mjöl och gryn av vete samt vissa produkter därav. Denna avgift (4 öre kg) tillkom för att importerade produkter icke skulle komma i ett gynnsammare prisläge än inom landet framställda, vilka senare ju voro belastade av veteavgiften. Från denna införselavgift gavs emellertid i sin tur befrielse vid import för industriellt ändamål eller för framställning av vissa varor (makaroner) för export, så att införselavgiften icke skulle fördyra råvaran för vederbörande förbrukare.

Övergå vi så till sockerregleringen, kan nämnas att flera förslag om stöd åt den svenska sockerproduktionen behandlades vid riksdagarna i slutet av 1920-talet. Beslut i frågan fattades dock först av 1930 års riksdag, som anslog medel för utbetalande av pristillägg för inhemska sockerbetor. Vid 1932 års riksdag omlades stödet åt sockerbetsodlingen och erhöll härigenom sin definitiva utformning. Karakteristiskt för regleringen av sockermarknaden var, att avtalen mellan

[1]) Juréen, a. a., § 3:2.

svenska staten och Svenska sockerfabriksaktiebolaget (till en början två skilda företag) grundades på förutsättningen att viss ersättning skulle utgå till betupptagarna. De direkta bestämmelserna om arbetslönerna intogos dock i betodlingskontrakten mellan odlarna och bolaget. Gentemot odlarna förband sig sockerbolaget att för sockerbetorna betala visst pris, beräknat med utgångspunkt från ett grundpris på betor med 16 proc. sockerhalt med visst tillägg för stigande sockerhalt. I gengäld för sina åtaganden tillförsäkrades bolaget av staten ensamrätt över importen av socker. Sockerregleringen har i realiteten inneburit att den svenska marknaden avskurits från beroendet av världsmarknaden.

Såväl brödsädes- som sockerregleringarna gällde områden, där den svenska försörjningen tidigare till betydande del hade byggt på import. Regleringarna kunde därför inskränkas till en serie importhindrande åtgärder. Den åstadkomna prisstegringen ökade småningom den inhemska produktionen, så att på sockrets område i det närmaste full självförsörjning uppnåddes och på brödsädesodlingens område tidvis rent av ett besvärande överskott uppstod. På animalieproduktionens område hade däremot vårt land redan från början en icke obetydlig export, och regleringarna måste därför få en ganska annorlunda karaktär. Den önskade prisnivån kunde icke uppnås genom att stänga ute importen, utan åtgärder måste vidtagas för att i någon form oskadliggöra de under regleringens fortgång allt större produktionsöverskotten eller rättare sagt förhindra att dessa verkade sänkande på producentpriserna.

Mest omfattande var härvid mjölkregleringen, som ju gällde det svenska jordbrukets utan jämförelse viktigaste saluprodukt. Den infördes av 1932 års riksdag men fick sin mera definitiva utformning påföljande år. I sina huvuddrag innebar denna reglering, att exportpriset på smör stöddes genom upptagandet av mjölkavgift på saluförd mjölk och grädde. De erhållna medlen möjliggjorde i form av pristillägg för exportsmör för mejerierna att betala ett högre pris för mjölken än som betingades av priserna på exportsmöret. På så sätt kunde man eliminera eller åtminstone begränsa det dominerande inflytande, som exportsmöret under fria marknadsförhållanden hade på den inhemska prisbildningen på mjölk (och mjölkprodukter). Emellertid gick mjölkregleringen ett steg vidare, i det den avsåg även en utjämning av priserna på produktmjölk och konsumtionsmjölk. När

mjölkregleringen infördes 1932, uppgick det av mejerierna vid invägningen betalade priset för produktmjölk till endast 8,8 öre mot 20 öre för konsumtionsmjölk. Genom pristillägg för exportsmör skulle sålunda det inhemska smörpriset upprätthållas och genom prisutjämningsbidrag för produktmjölk prisfall på konsumtionsmjölken motverkas. Principiellt fastslogs emellertid att mjölkregleringen i första hand skulle stödja smörpriset, för vilket fixerades ett minimiläge, som 1933 var kr. 2:30 per kg och sedan successivt höjdes till kr. 2:75 vid 1937 års riksdag. Detta pris skulle upprätthållas inom landet hur lågt än världsmarknadspriset (och därmed exportsmöret) komme att sjunka. När regleringen i sin nya form började tillämpas 1933, var världsmarknadspriset för smör kr. 1:30, varför ett pristillägg på 1 kr./kg var erforderligt.

För att mjölkregleringen skulle bli effektiv kompletterades den med en rad åtgärder. Sålunda infördes en importreglering för mejeriprodukter kombinerad med upptagandet av införselavgift. Huvudregeln ifråga om denna avgift var, att den skulle uttagas med samma belopp, som skulle ha utgått vid en samtidig export av motsvarande svensk vara. De medel som inflöto tillfördes mjölkregleringen.

Vidare vidtogos åtgärder för att fördyra margarinet, så att det höjda smörpriset icke skulle medföra en förskjutning av konsumtionen mot margarin. Margarinaccisen betraktades sålunda som ett led i mjölkregleringen. Den maximerades till 50 öre/kg, och den faktiskt uttagna accisen varierade från 20 öre/kg under större delen av 1936 upp till 45 öre/kg under 1938. De influtna accismedlen tillfördes mjölkregleringen och fingo användas icke blott för utbetalande av pristillägg för exportsmör utan också för den inhemska utjämningen mellan priserna på produkt- och konsumtionsmjölk.

Som ett ytterligare led i mjölkregleringen ingick en skatt på kraftfoder i form av införselavgift på utländskt oljekraftfoder och accis på inhemskt foder av motsvarande slag. Motiveringen var att det vore rimligt att den mjölkproduktion, som byggde på importerat kraftfoder eller på kraftfoder, som framställts ur utländsk råvara inom landet, i högre grad än övrig mjölkproduktion borde bidraga till genomförandet av mjölkregleringen. Ett ytterligare motiv för skattens införande var att man härigenom ville bereda ökad användning av inhemska fodermedel.

Slaktdjuren representera för det svenska jordbruket den näst

mjölken viktigaste avsättningsprodukten och kommo givetvis att inlemmas i jordbruksregleringen. En förelöpare var härvid den i februari 1930 utfärdade kungörelsen rörande den export av nötkreatur för slakt till Tyskland, som enligt överenskommelse fick ske mot lägre införselavgift än eljest. Dylik export tilläts nu endast efter tillstånd av lantbruksstyrelsen. Nästa kungörelse kom i november 1932 och gällde baconexporten till England. Nämnda land hade samma höst infört en kontingentering av fläskimporten, vilken blev av avgörande betydelse för fläskmarknaden under de följande åren. Den engelska kontingenteringen innebar en nedskärning av den svenska utförseln till Storbritannien till så småningom hälften av vad som tidigare hade exporterats.

Den mera definitiva regleringen av den svenska kött- och fläskmarknaden kom 1933. Åtgärderna voro av två slag, dels importbegränsande, dels exportfrämjande, med det gemensamma syftet att befria den svenska marknaden från pristryckande överskott.

Importen blev genom denna reglering beroende av tillstånd från svensk myndighet (under här behandlade period statens jordbruksnämnd), och den svenska marknaden avskärmades därmed från utländsk konkurrens. Införseltillstånd lämnades endast i mindre omfattning för nötkött och fläsk och endast för sådan import, som kunde betraktas som mera regelbunden. Amerikanskt fläsk var dock undantaget från importregleringen, och densamma var något mindre sträng beträffande fårkött, vid vilken import dock en särskild licensavgift utgick.

Den viktigaste åtgärden berörde emellertid exportområdet och utgjordes av en reglering av baconexporten till Storbritannien. Från engelsk sida hade bestämts att svensk export av bacon skulle medges endast under förutsättning att den beviljade kvoten också levererades. Detta krav medförde en centralisering av den svenska exporten, som uppdrogs åt Svenska exportslakteriernas förening. Vid förlust i samband med exporten erhölls pristillägg ur en särskild fond, jordbrukets prisregleringsfond, men i gengäld skulle eventuella vinster inbetalas till samma fond. Motsvarande förhållande tillämpades även för övrig förekommande mera sporadisk export av fläsk till andra länder än Storbritannien samt vid export av nötkött i syfte att avlyfta pristryckande överskott från den svenska marknaden.

För finansiering av denna slaktdjursreglering erhöllos medel från

flera olika håll. Ovan har redan omnämnts att överpriser vid baconexporten till England skulle inbetalas till prisregleringsfonden, och dit gingo även de licensavgifter, som upptogos vid import av slaktdjur samt kött och fläsk. Ytterligare medel erhöllos genom en slaktdjursavgift, som upptogs för kött och fläsk. Överpriser från baconexporten till England tillförde emellertid regleringen medel i sådan utsträckning, att under nu ifrågavarande period slaktdjursavgift endast behövde utgå för tiden 1 mars — 31 december 1936 och då med 2 kr. för större nötkreatur och svin och med 1 kr. för andra nötkreatur. Slutligen erhöllos också införselavgifter för majs, havre m. fl. fodermedel. Dessa införselavgifter avsågo att å ena sidan fördyra utfodringen i syfte att hämma slaktdjursproduktionen och å andra sidan gynna den inhemska fodermedelsodlingen. Slutligen lämnades också statliga bidrag till slaktdjursregleringen. Samtliga medel inflöto till jordbrukets prisregleringsfond.

Äggregleringen gick liksom slaktdjursregleringen fram på i huvudsak två olika vägar. För det första skyddades den inhemska produktionen mot konkurrens från utlandet genom reglering och begränsning av importen. För det andra sökte man att från den svenska marknaden avlyfta uppkommande överskott. Importregleringen beslöts av 1934 års riksdag, och enligt denna fingo ägg (sedermera också vissa äggprodukter) ej införas utan tillstånd av myndighet (under den här behandlade perioden jordbruksnämnden), som berättigades föreskriva, att licensavgift skulle utgå i samband med importen. Denna avgift skulle bestämmas så, att äggproducenterna fingo nöjaktigt pris utan att detta blev för konsumenterna oskäligt. Vidare skulle enligt kungörelsen eftersträvas ett i möjligaste mån stabilt pris. Licensavgifterna fixerades ursprungligen till högst 30 öre/kg, men i december 1936 höjdes maximibeloppet till 50 öre/kg. På exportsidan medförde Tysklands kontingentering av äggimporten 1933 en svensk kungörelse i maj samma år om att utförsel till Tyskland ej fick ske utan särskilt tillstånd. Följande år, alltså 1934, fick exportregleringen generell giltighet. Vidare bestämdes att äggexporten skulle stödjas genom pristillägg i de fall, då utlandspriset var lägre än priset på den svenska marknaden. Pristillägget maximerades till 30 öre/kg, en siffra som därefter höjdes successivt till 60 öre/kg för nu ifrågavarande period. I gengäld skulle exportör avstå mellanskillnaden, för det fall priset på exportmarknaden efter vissa avdrag översteg inlandspriset. För

regleringens genomförande fingo användas dels ovannämnda införselavgifter för ägg och äggprodukter, dels i mån av behov medel, som inflöto genom den ovannämnda kraftfoderskatten och genom införselavgifterna på andra fodermedel.

Såsom redan framgått av det föregående rycktes även fodermedlen in i jordbruksregleringen. Detta blev ganska tidigt en nödvändig konsekvens av de övriga regleringarna på jordbrukets område. De billiga importerade eller av importerade råvaror framställda fodermedlen möjliggjorde nämligen en sådan ökning av animalieproduktionen, att regleringarna kunde äventyras. För mjölkproduktionen var härvid oljekraftfodret och för fläskproduktionen majsen viktigast. En ytterligare motivering för regleringen av fodermedelsimporten var, att den gav stöd åt den inhemska foderväxtodlingen och möjliggjorde bättre priser för dessa produkter. Fodermedelsregleringen genomfördes successivt med början sommaren 1933 och bestod huvudsakligen i en begränsning av den utländska fodertillförseln, dels genom licensförfarande, dels genom avgifter. Den år 1933 införda skatten på oljekraftfoder har redan omnämnts. I december samma år följde en kungörelse om att majs, havre, kli m. fl. fodermedel icke fingo importeras utan tillstånd av statens spannmålsnämnd. Den slutliga kungörelsen i ämnet utfärdades dock först i augusti 1935. Grunderna för utdelande av införseltillstånd avveko något från varandra beträffande olika varuslag. För majs och kli företogs i allmänhet icke någon nedskärning i de kvoter, som angåvos i ansökningarna, och havre fick importeras i den mån den avsågs för gryntillverkning. Däremot medgavs endast i undantagsfall import av foderhavre, och särskild bestämmelse fanns om att dylik havre skulle färgas med eosin-lösning. Beträffande vicker, pelusker och övriga baljväxter lämnades importtillstånd i allmänhet blott i den mån varorna voro avsedda för utsäde. En särskild införselavgift för dessa fodermedel fastställdes av 1934 års riksdag. Avgiften erlades till tullverket i samma ordning som tull. Under åren 1934—35 utgick därjämte avgift på kli, vare sig det var importerat eller av inhemskt ursprung.

I övrigt kan i detta sammanhang nämnas en förordning av år 1933 om skyldighet för havregrynskvarnarna att använda svensk havre för viss del av totalförmalningen. Tillverkningsprocenten varierade under nu ifrågavarande period mellan 10 och 85 proc. I anslutning härtill utfärdades våren 1933 förbud mot att utan tillstånd importera havre-

gryn och havremjöl. Dylika införseltillstånd ha endast undantagsvis lämnats. År 1936 slutligen fastställdes vissa bidrag för export av svenskt foder, i första hand havre.

Ovan har i stora drag redogjorts för den jordbruksreglering, som under 1930-talet byggdes upp i Sverige och som verkade med full kraft under nu ifrågavarande period, alltså 1936/38. Såsom redan i tidigare avsnitt antytts, hade denna reglering ett mycket stort inflytande på Sveriges utrikeshandel med jordbruksprodukter och gav denna en storlek och sammansättning, som i hög grad avvek från vad som skulle ha blivit fallet, om endast ekonomiska faktorer fått göra sig gällande.

Direkt utövade sålunda jordbruksregleringen sin verkan på importen, där en tidigare stor införsel av viktiga produkter som t. ex. spannmål och socker stoppades upp. Jordbruksregleringen ledde till att på de områden den omfattade den svenska marknaden i stort sett avskärmades från utländsk konkurrens.

En stark inverkan på den svenska utrikeshandeln hade vidare den inhemska prisstegring, som jordbruksregleringen möjliggjorde. Denna medförde för det svenska jordbruket en stimulans, som drev upp produktionen. Allt större överskott uppstodo, vilka måste avföras från marknaden, och i betydande utsträckning blevo de med hjälp av subventioner exporterade. Den betydande svenska export på livsmedelsområdet under 1936/38, som vi kunnat konstatera i det föregående, byggde sålunda till stor del icke på ekonomiska faktorer utan var en följd av jordbruksregleringen. Detta förklarar att under nu ifrågavarande period Sverige i flera fall uppnådde exportkvantiteter, som aldrig tidigare förekommit i landets utrikeshandel. Som exempel kan nämnas exportöverskottet på smör 1938 uppgående till i runt tal 29 milj. kg och exportöverskottet av ägg samma år uppgående till 93 milj. st. En annan följd av denna genom jordbruksregleringen åstadkomna prisstimulans åt jordbruket var den trots importreglering och införselavgifter ökade införseln av fodermedel.

Övriga svenska importrestriktioner

Den under 1930-talet genomförda jordbruksregleringen representerade som nämnts ett stort avsteg från Sveriges i övrigt under mellankrigsperioden i stort sett frihandelsvänliga politik. Emellertid var vid

sidan härav under perioden 1936/38 det huvudsakligen från tiden före första världskriget kvarstående tullskyddet långt ifrån betydelselöst. En relativt stor roll spelade nämligen tullarna just på det område vi nu behandla, alltså ifråga om jordbruksprodukterna.

I förhållande till flertalet länder har det svenska tullskyddet varit mycket måttligt. Det stora inslaget av specifika tullar har därjämte vid stigande prisnivå automatiskt minskat tullarnas betydelse. Av tulluppbörden[1]) under år 1936 härrörde 84 proc. från kvantitetstullarna, och efter importvärdet räknat utgjorde de kvantitetstullbelagda varorna icke mindre än 79 proc. av importvärdet av samtliga tullpliktiga varor.[2]) Som följd av kvantitetstullarnas dominerande ställning sjönk tulluppbörden från drygt 19 proc. av de tullbelagda varornas värde i början av 1930-talet till 17,7 proc. under 1936/38. Under sistnämnda period utgjorde tulluppbörden endast 9,4 proc. av totalimporten.

De svenska tullarna äro som regel differentierade med hänsyn till bearbetningsgraden. Sålunda äro råvaror i allmänhet tullfria, halvfabrikaten merendels åsatta en jämförelsevis låg tull, medan för de färdiga konsumtionsvarorna tullen ofta är relativt hög. Den i detta avsnitt behandlade gruppen jordbruksprodukter består till stor del av konsumtionsvaror, och man skulle kanske vänta, att detta är anledningen till att tullarna fått relativt stor betydelse för importen av dessa produkter. Så är emellertid ej fallet, utan tvärtom återfinnas flera av de viktigaste tullfria importgrupperna konsumtionsvaror inom denna grupp. Som exempel kunna nämnas fisk, en rad färska och torkade sydfrukter som apelsiner och vindruvor, torkade äpplen och päron jämte s. k. blandad frukt, huvuddelen av tobaksvarorna m. m. I själva verket voro av de 349 positioner inom handelsstatistikens grupper I—IV, som i stort sett motsvara vad som här sammanfattats under begreppet jordbruksprodukter, år 1936 icke mindre än 129 tullfria mot 220 tullbelagda. För importen i övrigt stodo endast 345 tullfria positioner mot 1.329 tullbelagda. Förhållandet kan även illu-

[1]) Med tulluppbörd avses här genomgående den under visst år *debiterade* tulluppbörden. Uppgifter om dess fördelning på olika nummer i statistisk varuförteckning publiceras årligen i SOS Handel.

[2]) Dahlgren, E., Beräkningar rörande relationen mellan tulluppbörd och importvärde med särskild hänsyn till år 1936, Stockholm 14 febr. 1947 (stencil.). Även några av de följande uppgifterna äro beräknade på grundval av denna källa.

streras av att nämnda år efter importvärdet räknat jordbruksprodukterna till 53 proc. voro tullfria, vilket endast till 45 proc. var fallet med den övriga importen.

Att trots detta jordbruksprodukterna i vårt land före kriget drabbades av hårdare tullar än importen i övrigt sammanhänger med att, såsom i annat sammanhang konstaterats, det i ett stort antal fall gäller produkter, som icke framställas inom Sverige. Det rör sig alltså på detta område i stor utsträckning om finanstullar, och dessa äro som regel betydligt högre än skyddstullarna. Sålunda belöpte sig år 1936 den relativa tullbelastningen för de finanstullbelagda varorna i den svenska importen till hela 33,6 proc. av importvärdet mot endast 14,7 proc. för övriga tullbelagda varor.[1]) Bland jordbruksprodukterna återfinna vi viktiga finanstullar framförallt inom gruppen njutningsmedel. År 1936 representerade tulluppbörden för tullbelagda jordbruksprodukter icke mindre än 33,3 proc. av importvärdet mot endast 15,4 proc. för tullbelagd övrig import. Härtill kommer att under nu ifrågavarande period importen av åtskilliga jordbruksprodukter drabbades av andra pålagor än tullar, t. ex. skatt på tobaksvaror liksom på vin och spritdrycker och accis på margarin.

Tullarnas betydelse för importen av jordbruksprodukter kan sammanfattande belysas av att under perioden 1936/38 den debiterade tulluppbörden motsvarade 15 proc. av importvärdet av samtliga dylika produkter (såväl tullfria som tullbelagda), under det för importen i övrigt tulluppbörden stannade vid 8 proc. Jordbruksprodukterna representerade under denna period endast 18,2 proc. av totalimporten men gåvo i medeltal per år en tulluppbörd på 53 milj. kr. mot 129 milj. för hela den övriga importen.

Denna allmänna översikt skall kompletteras med litet utförligare uppgifter för några viktigare importgrupper, som under den behandlade perioden stodo utanför jordbruksregleringen.

Vad först tobaksvarorna beträffar, ha dessa ju redan betecknats som i stort sett tullfria. I stället äro de föremål för en hård beskattning, vilken ju för importen har samma betydelse som om pålagan haft formen av en finanstull. Genom riksdagsbeslut 1914 infördes i Sverige ett statligt tobaksmonopol, som trädde i verksamhet påföljande år. Den inhemska fabrikationen är förbehållen monopolutövaren, men importen av färdigfabrikat har lämnats öppen för såväl yrkes-

[1]) Dahlgren, a. a. sid. 10.

mässiga utövare av tobakshandel som resande till riket. En logisk följd av fabrikationsmonopolet är, att importen av tobaksråvaror (med betydelselöst undantag) är förbehållen monopolet. Inhemsk tobaksodling kan i vårt land utövas av den som så önskar men står under statlig kontroll.

Även om importen av tobaksfabrikat under den nu behandlade perioden principiellt stod fri för envar, gällde dock för densamma vissa föreskrifter. Yrkesmässig tobaksimportör hade sålunda att erlägga en licensavgift, som utgjordes av den på varan belöpande tobaksskatten med tillägg av ett belopp, som i princip skulle motsvara vad monopolet pålade tobaksvara med samma priskurantpris för täckande av sina omkostnader och sin vinst. Licensavgiften inbetalades av importören till monopolet, som i sin tur inlevererade den i avgiften ingående tobaksskatten till statsverket men behöll återstoden som en inkomst. I den mån denna inkomst ledde till vinst på monopolets verksamhet, kom den till sin huvuddel det allmänna till godo, eftersom staten var ägare till 29 av aktiekapitalets 30 milj. kr. Importtull i vanlig mening utgick under nu ifrågavarande period endast för den icke yrkesmässiga införseln av tobak med resande till riket, och tulluppbörden representerade den obetydliga summan av 23.090 kr. per år.

Det totala försäljningsvärdet av tobaksvaror i Sverige uppgick 1936/38 till i genomsnitt 168 milj. kr. per år. Härav kommo 148 milj. på tobaksmonopolet och 20 milj. på tobakshandlarnas import. Belysande för hur hård beskattning tobaksvarorna under denna tid voro utsatta för är, att i handelsstatistiken sistnämnda import var upptagen till ett värde av blott 2,7 milj. kr. Statens inkomster av tobaksmonopolet utgjorde 1936/38 i medeltal 95 milj. kr. per år, varav 1,6 milj. utdelning från stamaktiekapitalet.

Det andra svenska statsmonopolet på njutningsmedlens område omfattar vin och sprit, och det utövas av det år 1917 tillkomna Aktiebolaget Vin- och Spritcentralen. Såväl vin som spritdrycker voro under perioden 1936/38 dels i likhet med tobaken föremål för en hård beskattning, dels också belagda med höga finanstullar. Det kanske bör erinras om att i annat sammanhang beräknats, att under den nu behandlade perioden Sveriges vinförbrukning till 88 proc. bestod av importerad vara, medan ifråga om spritdryckerna detta var fallet endast med 13—14 proc. av förbrukningen. Tulluppbörden för vin och spritdrycker utgjorde 1936/38 icke mindre än 50 proc. av deras

importvärde, varav för vinet 42 och spriten 62 proc. Dahlgren uppräknar i sin förut citerade undersökning för år 1936 de fyrtio högst tullbelastade mera betydelsefulla importvarorna, och bland dessa återfinna vi tio olika slags vin och spritdrycker.

Kolonialvaror och kryddor äro också viktiga objekt för de svenska finanstullarna. På första plats kommer här kaffet, som under den behandlade perioden gav en tulluppbörd mer än dubbelt så stor som någon annan vara. Kaffetullen utgjorde under dessa år drygt 12 proc. av hela den svenska tulluppbörden, och den motsvarade 51 proc. av kaffets importvärde. Ett liknande förhållande mellan tull och importvärde gällde för te och kryddor, nämligen 46 resp. 47 proc. För de olika kryddorna varierade tullsatserna mellan 50 öre och 25 kr. per kg. För kakao slutligen utgick under den behandlade perioden en tull, som motsvarade i runt tal 25 proc. av importvärdet.

Därmed äro omnämnda samtliga produkter, som i denna undersökning sammanförts under rubriken njutningsmedel. Gemensamt för dem är som synes, att under nu ifrågavarande period införseln var belagd med stora pålagor, vare sig dessa nu hade formen av finanstullar eller skatter eller bådadera.

Gå vi så över till den stora importgruppen frukter och bär, ingå här viktiga varor, som under den behandlade perioden voro tullfria. Detta gäller sålunda den viktigaste importvaran på området, apelsiner, vidare grapefrukter samt torkad frukt av alla slag jämte russin. Finanstullar gällde däremot sådana varor som bananer och citroner, korinter, fikon, dadlar samt en rad nötter och nötkärnor. I verkligheten hade dessa tullar säkerligen viss skyddsverkan för den inhemska fruktodlingen. I ännu mycket högre grad gällde detta givetvis tullen på färska äpplen och päron, vilken utgick såsom finanstull med 10 öre kg under den tid svensk frukt ej beräknades finnas i marknaden men såsom skyddstull med 20 öre kg under sommar- och höstmånaderna. En liknande säsongdifferentiering av tullen gällde även andra frukter och bär såsom vindruvor, plommon, körsbär och jordgubbar. För hela gruppen ätbara frukter och bär motsvarade tulluppbörden 1936/38 13 proc. av importvärdet.

För trädgårdsprodukter i övrigt rådde i Sverige under den behandlade perioden ett icke obetydligt tullskydd. En redogörelse för de olika tullsatsernas utveckling fram till år 1937 har utarbetats av Frukt-

och trädgårdsutredningen[1]), men det skulle föra för långt att här ingå på den mångfald tullar det här rör sig om. Det kan emellertid nämnas, att 1936/38 tulluppbörden motsvarade 35 proc. av importvärdet av köksväxter, medan för rötter motsvarande siffra var 15 proc. och för blommor och prydnadsväxter 19 proc.

Livsmedelsindustriens produkter spela, såsom i ett tidigare sammanhang visats, en ganska underordnad roll i Sveriges import. Som regel voro dessa produkter under den nu behandlade perioden starkt tullskyddade, och särskilt gällde detta den dominerande gruppen, nämligen konserverna. I den förut omnämnda förteckningen på de 40 högst tullbelastade handelsstatistiska numren år 1936 återfinner man sålunda tre olika slag av frukt- och grönsakskonserver med en tull motsvarande 50—80 proc. av importvärdet. För hela Sveriges konservimport, som 1936/38 uppgick till drygt 5 milj. kr., utgjorde tulluppbörden 1,9 milj. kr. motsvarande 37 proc. av importvärdet. För livsmedelsprodukter av kakao, socker och kött var under de nämnda åren tullskyddet något lägre men uppgick dock till i genomsnitt 32—33 proc. av importvärdet. Hela Sveriges import av produkter från livsmedelsindustrien hade 1936/38 ett värde av 8,9 milj. kr. per år, och tulluppbörden uppgick till 3,0 milj. kr. motsvarande drygt en tredjedel av importvärdet.

Vidare kan anmärkas, att den betydande importen av fisk och skaldjur under den nu behandlade perioden var praktiskt taget tullfri. För enstaka specialiteter som äkta kaviar och ostron utgick visserligen tull, men denna var av finanskaraktär, och skyddstull fanns endast för en speciell vara, nämligen spillånga. Sveriges totala import av fisk och skaldjur hade 1936/38 ett värde av 22,1 milj. kr. per år, men tulluppbörden stannade vid ett så obetydligt belopp som 0,2 milj. kr. motsvarande mindre än 1 proc. av importvärdet.

Som synes utgjorde under den nu behandlade perioden jordbruksregleringen visserligen det kraftigaste och mest iögonfallande hindret för importen av jordbruksprodukter till Sverige, men vid sidan härav var det huvudsakligen från tiden före första världskriget kvarstående tullskyddet för ett stort antal jordbruksprodukter säkerligen av icke ringa betydelse för den svenska importen av resp. produkter. Vad återigen exportsidan beträffar, drabbades den svenska utförseln av

[1]) Betänkande avgivet av Frukt- och trädgårdsutredningen, SOU 1938:5, kap. 3 samt bilaga 6.

jordbruksprodukter under nu ifrågavarande period i våra avnämarländer av hårda importrestriktioner av olika slag. I redogörelsen för den svenska jordbruksregleringen har redan omnämnts huru med hjälp av exportsubsidier av olika slag de inhemska överskotten kunde placeras på utlandsmarknaderna i till och med större utsträckning än under normala förhållanden. För de produkter, som icke fingo dylikt stöd, erbjöd exporten som regel stora svårigheter. Särskilt var detta fallet med den största varugruppen på exportsidan utanför jordbruksregleringen, nämligen fisk och skaldjur.

Monopolistiska avtal

Slutligen skall i detta sammanhang pekas på att även monopolistiska nationella och internationella avtal i viss mån påverkade utrikeshandeln med jordbruksprodukter under den nu behandlade perioden. Sedan gammalt ha de viktigare handelsvarorna på detta område periodvis varit föremål för en monopolistisk prispolitik från producenternas sida med produktionsinskränkningar, upplagring samt till och med förstörelse av de färdiga produkterna som verksamma åtgärder.

Mest bekanta äro kanske Brasiliens — världens dominerande kaffeexportör —åtgärder för stöd åt kaffepriset. Alltsedan år 1902 har den brasilianska regeringen vid upprepade tillfällen sökt att stabilisera och höja kaffepriset genom att inskränka exportutbudet. Sålunda infördes under perioden 1902—1912 förbud mot nyplantering av kaffebuskar, och fr. o. m. år 1906 kompletterades denna åtgärd med upplagring av kaffe i stor skala under goda skördeår. Dessa lager såldes under år, då skörden var under medelmåttan. Genom dylika åtgärder lyckades Brasilien i stort sett att stabilisera och delvis också höja kaffepriset.

En ny form erhöll denna politik 1923 genom att Brasiliens viktigaste kaffeprovins São Paulo fastställde ett "normalpris" på kaffe. Om världsmarknadspriset gick under detta, fingo producenterna lämna kaffet till statliga lager och erhöllo betalt av staten. När det internationella kaffepriset återigen steg över det brasilianska normalpriset, skedde utförsäljning från de statliga lagren. Anordningen hade till en början ur producenternas synpunkt god verkan, och under femårsperioden 1925—29 lågo kaffepriserna väsentligt högre än tidigare. Eftersom nyplantering icke längre var förbjuden ledde emellertid de

goda priserna till en ökad produktion, och när därtill kommo två goda skördeår så nära varandra som 1928 och 1930, svämmade lagren över alla bräddar och hela anordningen bröt samman. I juli 1930 motsvarade de brasilianska kaffelagren världskonsumtionen under ett helt år.

Brasiliens monopolistiska politik hade därtill berövat landet en del av exportmarknaderna. Under den ovannämnda perioden 1925—29 minskades sålunda Brasiliens kaffeexport med 4 proc., medan övriga kaffeproducenter i genomsnitt ökade sin export med 23 proc. När kaffepriset 1931 hade sjunkit så lågt, att hela Brasiliens ekonomiska läge var hotat, gjordes ånyo försök att höja det. Nyplantering av kaffebuskar blev återigen förbjuden, och en exportavgift infördes på kaffe. De inflytande medlen användes för statliga uppköp av kaffe, och denna anordning var i kraft under den här behandlade perioden 1936/38. Det av staten inköpta kaffet blev till större delen förstört — uppbränt — och det beräknas att under 1930-talet Brasilien på detta sätt förde omkring en tredjedel av hela sin kaffeproduktion ur marknaden.[1])

Det kan tilläggas att i november 1940 The Inter-American Coffee Agreement kom till stånd med representation icke blott för producent- utan också konsumentintressena, de sistnämnda förkroppsligade i Förenta Staterna, världens största kaffeimportör.

Även teet var föremål för utbudsbegränsning. International Tea Restriction Scheme tillämpades på en större del av världsproduktionen och exporten och var därtill mera restriktiv än Brazilian Coffee Defense. En jämförelsevis begränsad exportkvantitet och ett relativt högt pris på te under åren 1933—1936 anses huvudsakligen ha varit en följd av denna överenskommelse, vilken samtidigt något hejdade den imperiala tendensen i världshandeln med te. Från 1929 till 1937 steg exportvolymen för kaffe med 4 proc., under det den ifråga om te sjönk med 8 proc. I guld räknat sjönk under samma tid medelpriset på kaffet i världshandeln med i runt tal 70 proc. mot mindre än 50 proc. för teet. Räknat i under resp. år gällande dollar, nedgick exporten av te från 1929 till 1937 med endast 16 proc. mot 46 proc. för kaffet.[2])

Den största internationella handelsvaran på jordbruksprodukternas

---

[1]) Humlum, J., Kulturgeografisk atlas, sid. 34 o. f.

[2]) Uppgifterna beräknade på grundval av World Trade in Agricultural Products, kaffe sid. 346—347, te sid. 366—367.

område, vetet, har också varit föremål för en monopolistisk prispolitik från producenternas sida, dock icke under den här behandlade perioden. En kanadensisk vete-pool försökte sålunda under perioden 1924—30 reglera vetepriset i uppåtgående riktning på den internationella marknaden. Poolen bröt emellertid samman under ett fruktlöst försök att med hjälp av en jättelik upplagring av vete i kanadensiska silos hejda det med 1930-talets jordbrukskris sammanhängande prisfallet på vete. En internationell veteöverenskommelse gällde åren 1933—35 innebärande att exportländerna underkastade sig viss begränsning av utförseln mot att importländerna lovade sänka vetetullarna. Liksom ifråga om kaffet uppstod under det andra världskriget en internationell överenskommelse rörande vetet, The International Wheat Agreement av år 1942, omfattande de tre största exportörerna Kanada, Australien och Argentina, vidare Storbritannien i egenskap av störste importör samt Förenta Staterna.

Även ifråga om en rad andra jordbruksprodukter har monopolistiskt samarbete mellan producenterna tidvis ägt rum. Beträffande sockret träffades sålunda redan 1931 en överenskommelse, den s. k. Chadbourne plan, gående ut på att om sockerpriset sjönk under viss nivå, kvotering skulle tillämpas och produktionen inskränkas. I verkligheten kommo importrestriktionerna i olika länder att medföra en större inskränkning än vad man förutsatt i överenskommelsen, och densamma trädde ur kraft 1 sept. 1935. En svaghet i denna överenskommelse hade varit att importländerna ej varit med. Den nya överenskommelse, som trädde i kraft 1 sept. 1937, omfattade 21 länder mot tidigare endast 9, och bl. a. voro Storbritannien och Förenta Staterna denna gång med. Enligt överenskommelsen inrättades ett internationellt sockerråd. Det har framhållits[1]) att den nya överenskommelsen medförde en stabilisering av sockermarknaden och som viktigaste resultat kunde uppvisa en begränsning av den »imperialisering» av världshandeln, som i så hög grad fruktades av en rad sockerexporterande länder liksom av så många andra livsmedelsexportörer.

I övrigt kan i detta sammanhang citeras vad Montgomery framhåller,[2]) nämligen att händelserna under 1930-talet bestyrka den gamla erfarenheten, att ingenting verkar så främjande på monopolbildningar som statliga åtgärder för att begränsa konkur-

[1]) World Trade in Agricultural Products, sid. 172.

[2]) Montgomery, A., Svensk ekonomisk historia 1913—1939, sid. 358.

rensen. Och på dylika statliga åtgärder uppvisade som bekant 1930-talet en rik provkarta icke minst på jordbruksprodukternas område. Även i Sverige ledde jordbruksregleringen till monopolartade sammanslagningar bland producenterna, vilka kommo att kontrollera en mycket stor del av partihandeln med viktiga jordbruksprodukter och medförde att enskilda, fristående företag fingo allt svårare att hävda sin ställning.[1])

[1]) Montgomery, A., Svensk ekonomisk historia 1913—1939, sid. 357.

Bilaga 1.

Skogens produkter i svensk industri- och handelsstatistik

Varugrupper	Industri 1936	Industri 1937	Industri 1938	Handel
A. Trävaror (barrträ)				
1. Oarbetat trä				712—17, 722—25
2. Sågverksprodukter[1])				
Sågade	510—22, 530, 532—34, 537	535—47, 555, 557—59, 562	535—47, 555, 557—59, 562	726—41, 747
Hyvlade	523—29, 531	548—54, 556	548—54, 556	776—82
Lådämnen	535—36	560—61	560—61	745, 783
B. Pappersmassa				
Mekanisk massa	602—03	627—28	627—28	816[2]), 817
Cellulosa, sulfit, oblekt	605—06	630—31	630—31	819[2]), 820
» » blekt	604	629	629	818
» sulfat, oblekt	608—09	633—34	633—34	822[2]), 823
» » blekt	607	632	632	821
C. Papper och papp				
Omslagspapper	633—36	658—61	658—61	852:1:2:3:4
Smörpapper och pergamyn	637:1:2	662—63	662—63	853:2:3
Tidningspapper	619	644	644	837
Ljustrycks-, pergament- och kondensatorpapper	—	—	—	840, 853:1:4
Finpapper	624—32, 638—40	649—57, 664—66	649—57, 664—66	843—51, 854—55
Övriga slag papper	618, 620—23, 641—42	643, 645—48, 667—68	643, 645—48, 667—68	836, 838—39, 841—42, 856—57
Papp	610—17	635—42	635—42	827—31, 833—34, 835:2
D. Övriga produkter				
Oarbetat lövträ (inhemskt)	—	—	—	718—19
» » (utländskt)	—	—	—	720—21
Sågat lövträ (inhemskt)	538—40	563—65	563—65	742, 746
» » (utländskt)	541	566	566	743

[1]) För hyvlade trävaror nominellt mått. [2]) Den i handelsstatistiken angivna kvantiteten avser våt vikt och reduceras till hälften för att motsvara torr vikt.

Varugrupper	Industri			Handel
	1936	1937	1938	
Arbeten av trä				
Faner enkel, inh. träslag	544	569	569	758
» » utl. »				759
Faner kryss, barrträ	545	570	570	760
» » björk	546	571	571	759:1
» » andra slag				761
Dörrar	547	572	572	785
Kvast- och gardinkäppar	557	585	585	789
Träull	598	623	623	754
Möbler	561—62	580—81	580—81	774, 790, 792, 794, 798—99
Övriga snickeri- och trä-arbeten	548—56, 558—60, 563—70, 572—76, 578—79, 592—94, 596, 599—600	573—79, 582—84, 586—95, 597—601, 603—04, 617—19, 621, 624—25	573—79, 582—84, 586—95, 597—601, 603—04, 617—19, 621, 624—25	748, 763—72 775, 786—88 791, 793, 795—97
Träfiberplattor	595	620	620	835:1
Pappersavfall	1)	1)	1)	826
Arten av papper				
Tapeter	664	692	692	859—61
Påsar och kuvert	653—54	681—82	681—82	862—63
Övrigt	651:1—52, 655—57, 660—63	677—80, 683—85, 688—91	677—80, 683—85, 688—91	864—65, 867—77

[1]) I industristatistiken finnes endast uppgift om inköpt avfall.

Bilaga 2.

Jordens produkter i svensk handelsstatistik

Varugrupper	Handel
I. Vegetabilier	
A. Produkter från åkerbruk	
Spannmål (omalen)	170—181
Kvarnprodukter	182—194
Fodermedel	359—372
Potatis	106—107
Socker och sirap	283—288
Övrigt (hö och halm, vitbetor, malt, stärkelse, gryn av annat än spannmål samt frö)	100—101, 122—123, 195—201, 209—226
B. Produkter från trädgårdsodling	
a) Frukter och bär, färska	124—134
torkad frukt, nötter m. m.	135—152
b) Köksväxter m. m.	109:1—118
c) Rötter	102—105
d) Humle	121
e) Blommor och prydnadsväxter	85—99
II. Fettråvaror	
Frukter och frön	203—208
Vegetabiliska oljor	260—273, 297
Marina oljor	251—252, 255
III. Animalier	
a) Kött, fläsk och fett	
Fläsk	24—26
Kött	12—23
Levande djur	1—11
Animaliskt fett	244—250, 253—254, 256—259
b) Mejeriprodukter	
Smör (inkl. margarin)	68:1:2, 274
Ost	69, 70
Mjölk, grädde	64—67
c) Ägg (äggprod.)	71, 72
d) Honung	73
IV. Fisk och skaldjur	
Färsk sill	40—42
» annan fisk	30—39, 43—45
Beredd sill	27—29, 48—49, 52—53
» annan fisk	29:1, 46—47, 50—51, 54—59
Kräft- och skaldjur	60—63
V. Njutningsmedel	
Kaffe	153, 154
Te	155:1:2
Kakao	295—296
Tobak	352—358
Kryddor	156—169:2
Vin och sprit	327—351
VI. Livsmedelsindustri	
Spannmålsprodukter	303—307
Sockerprodukter	289—292
Kakaoprodukter	298—302
Köttprodukter	279—282
Konserver	314—321
Diverse	293, 294, 308—313

LITTERATURFÖRTECKNING

Annuaire international de statistique agricole 1939—40. Institut international d'agriculture, Rom 1940.

Annuaire international de statistique forestière 1933—35. Volume I Europe et U. R. S. S., Vol. II Amérique, Rom 1936 resp. 1938.

Anstrin, H., Papper och massa i svenskt folkhushåll, Stockholm 1934.

— — Samarbetet inom Nordens skogsindustrier. Svensk Trävaru- och Pappersmassetidnings årsnummer 1938.

Asplund, C. G., Om den kemiska och mekaniska trämasseexportindustrien i Sverige och dess betydelse i internationellt hänseende. Bankårsboken 1937, Stockholm 1936.

Bonow, Mauritz, Staten och jordbrukskrisen, Stockholm 1935.

— — Vårt jordbruk i krig och fred. Svensk ordning och nyordning, Stockholm 1943.

Broomhall's Corn Trade Year Book 1939, International Grain Trade Statistics by G. P. Broomhall, Liverpool 1939.

Bulletin statistique des pèches maritimes des pays du nord et de l'ouest de l'Europe. Conseil permanent international pour l'exploration de la mer. Vol. XXVI—XXVIII (1936—1938), Köpenhamn 1938, 1939, 1944.

Böös, Gunnar, Ett skede av svensk handelspolitik, Stockholm 1939.

Cederwall, Gustav, Jordbruk och industri. Särtryck ur Social årsbok 1943—1944, Stockholm 1944.

Chamberlin, Edward, The Theory of Monopolistic Competition, Cambridge 1938.

Clark, Colin, The Conditions of Economic Progress, London 1940.

— — The Economics of 1960, London 1942.

Commercial Policy in the Interwar Period, League of Nations, Geneva 1942.

Cyrén, Otto, Svensk kemisk industri, Stockholm 1946.

Dahlgren, Einar, Beräkningar rörande relationen mellan tulluppbörd och importvärde med särskild hänsyn till år 1936, Stockholm 1947 (stencil).

De Geer, Gerard, Sveriges naturrikedomar, Stockholm 1946.

De Geer, Sten, Människans och näringslivets geografi, Stockholm 1928.

Det enskilda skogsbruket år 1945. SOS, Skogsstyrelsen, Stockholm 1947.

Efterfrågan på jordbruksprodukter och dess känslighet för pris- och inkomstförändringar. SOU 1940: 16, Stockholm 1940.

Ehrnrooth, N. G., Handelns transport- och förpackningsproblem, Kommersiell handbok, del I, Stockholm 1947.

— — Transportväsen och världsekonomi, Stockholm 1948.

Ekengren, Hagander, Jordbrukets prisregleringar, Stockholm 1938.
Enke-Salera, International Economics, New York 1947.
Enquist, Fr., Sambandet mellan klimat och växtgränser. Geologiska föreningens förhandlingar, 1924.
— — Studier över samtidiga växlingar i klimat och växtlighet, Svensk Geografisk Årsbok 1929.
Europe's trade, League of Nations, Geneva 1941.
Fisheries, Report of the Technical Committee on Fisheries, Washington 1945.
Foreign Agriculture Circular, Office of Foreign Agricultural Relations. United States Department of Agriculture, Washington 1947.
Foreign Crops and Markets. Office of Foreign Agricultural Relations. United States Department of Agriculture, Washington 1947.
Forestry and forest products, World situation 1937—1946. Food and Agriculture Organization of the United Nations, Stockholm 1946.
Gerhard, Ingemar, Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel, SOU 1945: 30, bil. I, Stockholm 1945.
— — Världshandeln, Utrikespol. institutets broschyrserie, Stockholm 1944.
Grottian, W., Holz — Holzverbrauch und Holzerzeugung der Welt in der Nachkriegszeit, Leipzig 1938.
— — Die Umsatzmengen im Weltholzhandel 1925—1938. Silvae Orbis nr 3, Berlin-Wannsee 1942.
Gårdlund, Torsten, Industrialismens samhälle. Den svenska arbetarklassens historia. Stockholm 1942.
Göranson, Gustaf, Sveriges trävaruexport. Orientering kring exportproblemen, Stockholm 1946.
Haberler, Gottfried, Der Internationale Handel, Berlin 1933.
Hammarskjöld, B., Det svenska jordbrukets framtida omfattning. Föredrag hållet vid Nationalekonomiska föreningens förhandlingar 1946, Stockholm 1947.
Hammarskjöld, D., Konjunkturspridningen, Stockholm 1933.
Heckscher, Eli F., Den svenska exportens historia. Orientering kring exportproblemen, Föreläsningsserie vid Handelshögskolan i Stockholm, Stockholm 1946.
— — Det svenska jordbrukets äldre ekonomiska historia. Ekonomisk Tidskrift nr 3, 1945, Stockholm 1945.
— — Svenskt arbete och liv, Stockholm 1941.
— — Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa, del I: 1 och 1: 2, Stockholm 1935 resp. 1936. (Del II delvis i manus.)
— — Sveriges framgångsrikaste handelsföretag, Historieuppfattning, Stockholm 1944.
Hèrnod, Torsten, Cellulosaexportens problem. Orientering kring exportproblemen, Stockholm 1946.
— — Något om cellulosaindustriens utveckling. Studier i svenskt näringsliv tillägnade Jacob Wallenberg, Stockholm 1942.
Humlum, Johannes, Kulturgeografisk atlas, 2 uppl., Köpenhamn 1947.
— — Oversøiske Transportproblemer, Köpenhamn 1943.

Högbom, Ivar, Några linjer i svensk materiell utveckling, Studier i svenskt näringsliv tillägnade Jacob Wallenberg, Stockholm 1942.

— — Världssjöfarten, Stockholm 1934.

International Trade in Certain Raw Materials and Foodstuffs by Countries of Origin and Consumption, Nationernas Förbund, Geneva 1939.

International Trade in Meat. Studies of the principal agricultural products of the World markets n:o 2. International Institute of Agriculture, Rom 1936.

International Trade Statistics 1936, 1937 och 1938, League of Nations, Geneva 1937, 1938 och 1939.

Iversen, Carl, International Capital Movements, Köpenhamn 1935.

Jonasson, Olof, Agricultural Regions of Europe. Reprint from the Economic Geography, mars 1945, vol. I, nr 1.

— — Ekonomisk geografi med varukännedom, 6:e uppl., Stockholm 1946.

— — Jordbrukets beroende av det geografiska marknadsläget. Särtryck ur Kungl. Lantbruksakademiens Handlingar och Tidskrift. Häfte 8, 1930.

— — Kaffet och kaffeländerna, Stockholm 1932.

— — Kakaon i världshandeln, Göteborg 1945.

— — Mejerihanteringens avsättningsförhållanden. Svenska mejeritidningen, nr 13, 1933.

Juréen, Lars, Jordbruksproduktionen och Sveriges försörjning med livsmedel. Vissa avsnitt utarbetade av K. O. Wahlfisk. Arbetet har utförts på uppdrag av 1942 års jordbrukskommitté men ännu ej (okt. 1948) utkommit från trycket. Förf. har beretts tillgång till manuskript och korrektur.

Kielland, Gabriel, Fra fri valuta til clearing, Oslo 1945.

Kock, Karin, Skogsbrukets och de skogsförädlande industriernas betydelse för folkhushållet. SOU 1938: 53, Bil. A., Stockholm 1938.

— — Sveriges handelsekonomiska läge, Stockholm 1934.

Konjunkturläget hösten 1937, våren 1938 och hösten 1938, Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. A: 1—A: 3, Stockholm 1938.

Kragh, Börje, Svensk Penningpolitik 1914—1942, Lund 1943.

Kungl. Maj:ts prop. nr 280 till 1947 års riksdag, bil. 2; prop. nr 266 till 1938 års riksdag.

Källström, V., Svensk Utrikeshandel, Kommersiell handbok, del I, Falun 1947.

Köstler, Josef, Die Holzversorgung der Erde als Rohstoffproblem der Weltwirtschaft. Weltwirtschaftliches Archiv, Jena 1940.

Lange, Gunnar, Jordbruk och livsmedelsförsörjning i ett internationellt fredssystem. Riktlinjer för en världsfederation, Stockholm 1945.

Lemkin, Raphaël, Valutareglering och clearing, Stockholm 1941.

Lodewick, K. E., A Study of Pulpwood Conversion Factors. Pulp and Paper Industry, vol. 18, nr 10, 1944.

Lundberg, Erik, Det svenska näringslivets konjunkturkänslighet. Medd. från Konjunkturinstitutet. Ser. B: 5, Stockholm 1945.

— — Några huvuddrag i den internationella ekonomiska utvecklingen under mellankrigsperioden, Studier i ekonomi och historia tillägnade Eli F. Heckscher, Uppsala 1944.

Lundgren, Thorsten, Trämassa. Svenska Handelsbankens Index 1932, Stockholm 1932.

Lundquist, Ludvig, Pappersexport. Orientering kring exportproblemen, Stockholm 1946.

Montgomery, Arthur, Industrialismens genombrott i Sverige, 1 och 2 uppl., Stockholm 1931 resp. 1947.

— — The rise of modern industry in Sweden, Stockholm 1939.

— — Svensk ekonomisk historia 1913—1939, Stockholm 1946.

— — Sveriges export mellan krigen. Orientering kring exportproblemen, Stockholm 1946.

— — 1930-talet i Sveriges ekonomiska historia, Studier i svenskt näringsliv tillägnade Jacob Wallenberg, Stockholm 1942.

Mortensen og Strubberg, Dansk Saltvandsfiskeri, Köpenhamn 1935.

Myrdal, Gunnar, Jordbrukspolitiken under omläggning, Stockholm 1938.

Möller, Kristian, Nordisk Samhandel, Köpenhamn 1942.

Nanneson, L., Rationalitetsvariationerna inom det svenska jordbruket, SOU 1946: 47, Stockholm 1946.

Nanneson-Nilsson-Ytterborn, Jordbruksekonomi, Stockholm 1946.

National Income of Sweden 1861—1930. Lindahl, E., Dahlgren, E., Kock, K., Del I och II, Stockholm 1937.

The Network of World Trade, League of Nations, Geneva 1942.

Nordin, Sven-Erik, Studier av den svenska kol- och kokstrafiken år 1937. Geographica nr 17, Stockholm 1945.

Näringsfrågan. Slutlig rapport avgiven av Nationernas Förbunds blandade kommitté för näringsfrågan, Stockholm 1938.

Ohlin, B., Interregional and International Trade, Cambridge 1935 (second printing).

— — Staterna och världsekonomien, Stockholm 1937.

Ohlsson, Ingvar, Statistisk undersökning av den skandinaviska (svenska) pappers- och pappexportens struktur och betingelser 1921—1939. Manuskript 1943.

Oils and Fats: Production and International Trade. Part I and II. International Institute of Agriculture, Rom 1939.

Olin, C.-E., Trävaruproduktion och trävaruhandel, Åbo 1933.

Olsson, Helmer, Jordbrukspolitiken under krisen, Stockholm 1945.

Osvald, Hugo, Växtodlingslära. Del I. Föreläsningar hållna vid Lantbrukshögskolans institution för växtodlingslära (stencil).

Palander, Tord, Beiträge zur Standortstheorie, Uppsala 1935.

Pearson-Harper, The World's Hunger, svensk övers. Världshungern, Stockholm 1947.

Persson, Eric, Den svenska skogen, Stockholm 1940.

Produktions- och avsättningsförhållandena inom trädgårdsnäringen. Betänkande avgivet av Frukt- och trädgårdsutredningen. SOU 1938: 5, Stockholm 1938.

Rapporter till FAO för mötet i Genève aug./sept. 1947, del I och II.

Raw Materials and Foodstuffs, Production by Countries 1935 and 1938, League of Nations, Geneva 1939.

Reinhold, G., Die Papierholzversorgung der Erde, Berlin 1927.

The Relation of Nutrition to Health, Agriculture and Economic Policy, Final Report of the Mixed Committee of the League of Nations, Geneva 1937.

Review of World Trade 1937—1938. League of Nations, Geneva 1938, resp. 1939.

Riktlinjer för den framtida jordbrukspolitiken. Betänkande avgivet av 1942 års jordbrukskommitté. Del I, II och III, SOU 1946: 42, 46 och 61, Stockholm 1946.

Runeberg, L., Trade in Forest Products between Finland and the United States of America, Helsingfors 1946.

Sjöström, A., Huvuddragen av det svenska jordbrukets utveckling 1871—1919. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden XIV. SOU 1922: 41, Stockholm 1922.

Skogsbygdens arbets- och levnadsvillkor del I och II. SOS, Socialstyrelsen, Stockholm 1937—38.

Smedslund, Kurt, Världens tidningspapperskonsumtion per capita år 1936—1939, Pappers- och Trävarutidskrift för Finland, Specialnummer 1942, Helsingfors 1942.

— — The World's Paper Trade in 1937, Helsingfors 1939. D:o 1938, Helsingfors 1941 (stencil).

— — Världens pappershandel 1936 och 1937, Helsingfors 1938.

Sohlman, R., Svensk-franska handelsavtalet, Svensk Utrikeshandel nr 14, 1945.

— — Italiensk handelspolitik och de svensk-italienska handelsförbindelserna, Svensk Utrikeshandel nr 1, 1943.

Sonesson, Nils, Jordbrukets framtid, Stockholm 1943.

— — Trädgårdsodlingen i Sverige, Stockholm 1935.

Statistical Year-Book 1938/39 och 1941/42, Nationernas Förbund, Geneva 1939 resp. 1943.

Statistisk årsbok for Norge 1940, Oslo 1940.

Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915. Kommerskollegium, Stat. medd. ser. A, Band III: 1, Stockholm 1919.

Statliga stödåtgärder för jordbruket i Sverige sedan 1930. Supplement till Svenska Handelsbankens Index mars 1939, Stockholm 1939.

Stensgård, Axel, Svenska jordbrukets utveckling ur exportsynpunkt under de sista 50 åren. Svensk Exports jubileumsnummer 1937. Stockholm 1937.

Stockman, Sven K., Studier rörande den svenska utrikeshandelns kvantitet år 1938, Stockholm 1942.

— — Transithandeln vid import till Sverige med särskild hänsyn till år 1935, Norrköping 1938.

Streyffert, Thorsten, Den skogsekonomiska teorien, Stockholm 1938.

— — Världens barrskogstillgångar, Stockholm 1931.

— — Economie et Commerce Mondiaux du Bois. Intersylva, Berlin-Wannsee 1939.

Streyffert, Thorsten, Den norrländska skogsindustriens råvaruproblem (tidningsartikel i Dagens Nyheter 7 februari 1947).

Styrelseberättelse för Svenska Ägghandelsförbundet, förening u. p. a., för år 1936, 1937 och 1938.

Sundbom, Ivar, Bör man eftersträva ett fritt internationellt varuutbyte? Festskrift för Svenska Handelsagenters förening 1944, Stockholm 1944.

— — Diskussionen om en nordisk valuta- och tullunion, Nordens serie nr 19, Stockholm 1944.

— — Mest-gynnad-nationsklausulen i nutidens handelsavtal. Handelshögskolans i Göteborg skriftserie, Göteborg 1946.

— — Modern handels- och valutapolitik. Riktlinjer och tendenser. Skrifter utgivna av Fahlbeckska stiftelsen, XXIX, Lund 1941.

— — Sveriges kapitalimport från Frankrike 1870—1914, Studier i ekonomi och historia tillägnade Eli F. Heckscher, Uppsala 1944.

— — Utrikeshandelns grunder. Kommersiell Handbok del I, Falun 1947.

Svennilson, Ingvar, Strukturella inslag i de senare årens ekonomiska utveckling. Medd. från Konjunkturinstitutet, ser. B: 1, Stockholm 1939.

— — Till frågan om det industriella framåtskridandet i Sverige, Stockholm 1942.

Svensk Trävaru-Tidning och Pappersmassetidning, årsnumren 1937, 1938 och 1939, Stockholm 1937—39.

Svenska Cellulosaföreningen, Styrelsens och revisorernas berättelser för år 1936, 1937 och 1938 (konfidentiella).

Svenska Mejeriernas Riksförening 1932—1942, Stockholm 1942.

AB Svenska Tobaksmonopolets verksamhet år 1936, 1937 och 1938. Styrelsens förvaltningsberättelse och revisorernas berättelse. Stockholm 1937—39.

— — Svenska Tobaksmonopolets Minnesskrift 1 juni 1915—1940. Stockholm 1940.

Svenska Trävaruexportföreningen, P. M. ang. arbetet på den europeiska trävarumarknadens sanering under 1930-talet och bildandet av ETEC, Stockholm 1943 (stencil).

— — Centralstyrelsens berättelser till Svenska Trävaruexportföreningens ordinarie vårmöte den 11 mars 1937, den 9 mars 1938 och den 16 mars 1939.

— — Statistiska tabeller över skilda länders export och import av sågade eller hyvlade trävaror för åren 1929—1938 (stencil).

Sveriges Industri. Utg. av Sveriges Industriförbund, 3:e uppl., Stockholm 1948.

Sveriges Industriförbunds styrelseberättelser för åren 1936, 1937 och 1938. Industriförbundets meddelanden nr 1, 1937, nr 2, 1938, och nr 2, 1939.

Sveriges Lantbruksförbund 1917—1942, Stockholm 1942.

Sveriges Officiella Statistik, Accispliktiga näringar 1936/37—1938/39, Fiske 1936—1938, Handel 1905—1938, Industri 1936—1938, Jordbruk och boskapsskötsel 1936—1938, Mejerihantering 1936—1938.

Sveriges Pomologiska Förenings Årsskrift 1944, Stockholm 1944.

Sveriges Slakteriförbund 1933—1943, Stockholm 1943.

Sveriges utrikeshandel efter kriget, Medd. från Konjunkturinstitutet ser. B: 7, Stockholm 1947.

Svärdström, K. F., Livsmedelskris och politisk blockbildning. Ekonomisk Revy nr 5, 1947.

— — Sveriges fåravel och försörjning med ull, Stockholm 1941.

Tullsystemets verkningar i Sverige före världskriget. Del I och II. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden XXXVI. SOU 1924: 37 och 38, Stockholm 1924.

Undersökning angående skogsavverkningen år 1937. Statistiska Meddelanden ser. A. Band V: 6, Stockholm 1940.

Utredning rörande skogsnäringens ekonomiska läge med förslag till åtgärder för höjande av näringens bärkraft, del I och II. Stockholm 1938 resp. 1943.

Waldenström, Erland, Utvecklingslinjer inom svensk skogsindustri, Stockholm 1946.

Varulexikon, Livsmedel, utg. av KF, Stockholm 1942.

Wedel, Sigfrid, Något om margarin. Uppsats i Harald Nordenson 60 år, Stockholm 1946.

Wik, Harald, Norrlands export 1871—1937. Geographica nr 11, Uppsala 1941.

AB Vin- och Spritcentralen 1917—1942, Stockholm 1942.

Vinell, T., Svensk-tysk handel under clearingåren, Svensk Utrikeshandel nr 8, 1942.

Viner, Jacob, Studies in the Theory of International Trade, London 1937.

World Food Situation 1946. Office of Foreign Agricultural Relations. U. S. Department of Agriculture, Washington 1946.

World Production and Prices 1936/37. Nationernas Förbund, Genève.

World Production in Meat. International Institute of Agriculture, Rom 1938.

World Trade in Agricultural Products, International Institute of Agriculture. Rom 1940.

Year-Book of World Timber Trade, Ed. 1938, Bryssel 1938.

Åkerman, Gustaf, Mjölkregleringen, Stockholm 1937.

— — Om den industriella rationaliseringen och dess verkningar, SOU 1931: 42, Stockholm 1931.

— — Kompendium i produktionslära 1947/48 (stencil.).

Åkerman, Åke, Den svenska växtodlingens utvecklingstendenser samt dess inriktande efter kriget. Utredning verkställd av 1942 års jordbrukskommitté. SOU 1946: 39, Stockholm 1946.

Åmark, Karl, Lantbruket under det nittonde århundradet, Stockholm 1920.

Årsbok för Sveriges Riksbank 1944.

Åtgärder till den svenska exportnäringens främjande. Betänkande avgivet av 1938 års exportutredning. SOU 1938: 42, Stockholm 1938.

Äggmarknaden före och under försörjningskrisen. Jordbruksekonomiska uppgifter, februari 1946.

Öman, Erik, Cellulosaindustrien jämte träsliperi, Stockholm 1944.

Förkortningar: SOS = Sveriges officiella statistik.
SOU = Statens offentliga utredningar.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Sid.

Förord 5

Inledning 7

Internationella prisjämförelser 15

Avd. I. *Sveriges utrikeshandel*

Allmänt 25

Utrikeshandeln före 1850 28

Den moderna utrikeshandelns uppkomst 40

Läget 1936/38 56

Avd. II. *Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel*

Det multilaterala systemet 83

Källmaterial och beräkningsmetoder 86

Det multilaterala systemets utveckling fram till 1930 96

Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel fram till 1930 . . . 117

Multilateralismens tillbakagång under 1930-talet 136

Multilateralismen i Sveriges utrikeshandel 1936/38 146

Avd. III. *Skogens produkter i Sveriges utrikeshandel*

Kap. 1. Skogen i Sveriges utrikeshandel

Utvecklingen fram till 1850 176

Den nya tiden bryter in 180

Kap. 2. Sveriges export av skogsprodukter 1936/38 . 195

A. *Trävaror*

Varugruppens sammansättning 197

Den svenska trävaruexporten 1936/38 202

Världshandeln med trävaror 208

B. *Pappersmassa*

Varugruppens sammansättning 214

Den svenska exporten av pappersmassa 1936/38 217

Världshandeln med pappersmassa 223

C. *Papper och papp*

Varugruppens sammansättning 228

Sveriges export av papper och papp 1936/38 . . 231

Världshandeln med papper och papp 235

D. *Övriga produkter och sammanfattning* 243

E. *Sveriges import av skogsprodukter* 246

Sid.

Kap. 3. Sveriges ställning på världsmarknaden för skogsprodukter
Grunder för beräkningen 248
Världsexporten av skogsprodukter 250
Världsimporten av skogsprodukter 255
Sveriges andel av de olika marknaderna 258

Kap. 4. Betingelserna för den svenska exporten av skogsprodukter
A. *Lokala olikheter på tillgångssidan* 262
Olikheter i skogsareal 263
Olikheter i tillväxt- och kvalitetsförhållanden 269
Olikheter i exploateringsmöjligheter 275
B. *Lokala olikheter på efterfrågesidan* 287
Efterfrågan på ved 289
Efterfrågan på trävaror 300
Efterfrågan på pappersmassa 308
C. *Förädlingsgraden i världshandeln med skogsprodukter* 316
Handeln med trävaror 318
Handeln med massaprodukter 326
Förädlingsgraden inom svensk skogsexport . . . 336

Avd. IV. *Jordens produkter i Sveriges utrikeshandel*

Kap. 1. Jordbruket i Sveriges utrikeshandel
Utvecklingen fram till 1870 339
Utvecklingen efter 1870 344

Kap. 2. Sveriges handel med jordbruksprodukter 1936/38 354
A. *Vegetabilier*
Varugruppens sammansättning 356
Utrikeshandeln med spannmål 358
Utrikeshandeln med kvarnprodukter 369
Utrikeshandeln med fodermedel 370
Utrikeshandeln med socker m. m. 374
Utrikeshandeln med frukter och bär 379
Utrikeshandeln med köksväxter, blommor m. m. 386
B. *Fettråvaror* 389
C. *Animalier* 401
Utrikeshandeln med kött 404
Utrikeshandeln med mejeriprodukter 415
Utrikeshandeln med ägg 421
D. *Fisk och skaldjur* 424
E. *Njutningsmedel*
Importen av kaffe 432
Importen av te 436

Sid.

Importen av kakao 438
Importen av tobak 441
Importen av kryddor 445
Importen av vin och sprit 447
F. *Utrikeshandeln med produkter från livsmedelsindustrien* 452
G. *Sammanfattning* 454

Kap. 3. Betingelserna för den svenska utrikeshandeln med jordbruksprodukter
A. *Lokala olikheter på tillgångssidan* 457
Kvalitativa och kvantitativa olikheter i tillgången på jord 458
Olikheter i tillgången på arbetskraft och kapitalutrustning 467
Sammanfattning 472
B. *Lokala olikheter på efterfrågesidan*
Internationella jämförelser 478
Industrieuropa och Förenta Staterna 488
Sverige 494
C. *Överföringshinder* 502
Transportkostnadernas inverkan 503
Handels- och valutapolitiska hinder 508
Den svenska jordbruksregleringen 515
Övriga svenska importrestriktioner 523
Monopolistiska avtal 529

Bilaga 1. Skogens produkter i svensk industri- och handelsstatistik 533

Bilaga 2. Jordens produkter i svensk handelsstatistik 535

Litteraturförteckning 536

UPPSALA och STOCKHOLM
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB
i distribution

Pris 25 kronor